

**НАРИС ІСТОРІЇ
ВАСИЛІАНСЬКОГО ЧИНУ
СВЯТОГО ЙОСАФАТА**

Видавництво ОО. Василіян

Рим – 1992

«ANALECTA OSBM» – «ЗАПИСКИ ЧСВВ»

СЕКЦІЯ I: ПРАЦІ – SECTION I: WORKS

1. WOJNAR M., *De Regimine Basilianorum Ruthenorum*. Rome 1949, pp. XX+218.
2. SOLOWIJ M., *De Reformatione Liturgica H. Lisowski (1784-1809)*. Rome 1950, pp. XI+128 (available only when the complete collection is ordered).
3. WOJNAR M., *De Capitulis Basilianorum*. Rome 1954, pp. XVI+204.
4. НАЗАРКО І., *Св. Володимир В.-Володар і Христитель Русь-України (960-1015)*. Рим 1954, стор. XXXII+229. (*Saint Vladimir the Great-Ruler and Baptizer of Rus-Ukraine*).
5. НАГАЄВСЬКИЙ І., *Кирило-Методіївське Християнство в Русь-Україні*. Рим 1954, стор. XVIII+178. (*Cyril-Methodius Christianity in Rus-Ukraine*).
6. СОНЕВИЦЬКИЙ Л., *Український Єпископат Перемиської і Холмської Єпархій XV-XVI ст.* Рим 1955, стор. 108. (*Ukrainian Episcopate of the Peremysl and Cholm Eparchies in the XV-XVI centuries*).
7. PEKAR BASIL, *De Ereptione Canonica Eparchiae Mukačoviensis (1771)*. Rome 1956, pp. 136.
8. HOŁOWACKYJ R., OSBM, *Seminarium Vilnense SS. Trinitatis (1601-1621)*. Rome 1957, pp. XIV+158.
9. WOJNAR M., OSBM, *De Protoarchimandrita Basilianorum 1617-1804*. Rome 1958, pp. XXV+298.
10. BARAN A., *Metropolia Kioviensis et Eparchia Mukačoviensis*. Rome 1960, pp. XII+112.
11. BILANYCH I., *Synodus Zamostiana a. 1720*. Rome 1960, pp. XVI+128.
12. STASIW M., *Metropolia Haliciensis (eius historia et iuridica forma)*. Rome 1960, pp. XVIII+240.
13. НАЗАРКО І., *Київські і Галицькі Митрополити*. Бібліографічні Нариси (1590-1960). Рим 1962, ст. XVIII+272. (*Metropolitans of Kiev and Halyč*).
14. JOUBEIR A., *La notion canonique de rite*. Rome 1961, pp. XII+104.
15. LOZOVEI P., *De Metropolitatum Kioviensium potestate (988-1596)*. Rome 1962, pp. XXII+140.
16. WIWCARUK S., *De Synodo provinciali Berestensi a. 1765 non celebrata*. Rome 1963, pp. XII+170.
17. PATRYLO I., *Archiepiscopi - Metropolitani Kievo-Halicienses (attentis praescriptis M.P. «Cleri sanctitati»)*. Rome 1962, pp. XVI+142.
18. BARAN A., *Eparchia Maramorošiensis eiusque unio*. Rome 1962, pp. XII+108.
19. ПОЛОНСЬКА-ВАСИЛЕНКО Н., *Історичні підвалини УАПЦ*. Рим 1964, стор. 120. (*Historical background of the Ukrainian Autocephalic Orthodox Church*).
20. СОЛОВІЙ М., *Божественна Літургія. Історія-Розвиток-Пояснення*. Рим 1964, стор. XIV+422 (тільки в оправі). (*Divine Liturgy. History, Evolution and Commentary*). (Not available - випродано).
21. МУЧАЛЬСЬКИЙ А., *«Liber de Fide» Pseudo-Nathanaëlis. Fontes et Analysis*. Rome 1967, pp. 150.

ЗАПИСКИ ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО (ЧСВВ)
ANNALS OF THE ORDER OF SAINT BASIL THE GREAT
СЕКЦІЯ — I — SECTION

Серія II. - «ЗАПИСКИ ЧСВВ» - «ANALECTA OSBM» - Series II.

СЕКЦІЯ - I - SECTIO

ПРАЦІ — OPERA

Том - 48 - Vol.

**SKETCH OF THE HISTORY
OF BASILIAN ORDER - OF SAINT JOSAPHAT**

Rome - 1992

Серія II. - «ЗАПИСКИ ЧСВВ» - «ANALECTA OSBM» - Series II.

**НАРИС ІСТОРІЇ
ВАСИЛІАНСЬКОГО ЧИНУ
СВЯТОГО ЙОСАФАТА**

Видавництво ОО. Василіян

Рим – 1992

Від Редакції

Цей «Нарис» стосується насамперед того Василіянського Чину, що постав 1617 року в Київській митрополії, на землях нинішньої Литви й Білорусі. Організованої форми, на зразок західних Чинів, йому дали: митрополит Йосиф Велямин Рутський (+1637) і св. Йосафат Кунцевич (+1623). Перший уклав для цього Чину Правила й надав йому правну структуру, а другий від самого початку був його духовним натхненником.

Колискою Чину став Святотроїцький монастир у Вільні, звідки й пішла назва: «Василіянський Чин Конгрегації Пресвятої Тройці». Коли 1743 року до нього приєдналась Конгрегація Покрови Матері Божої, що 1739 року постала з монастирів новоз'єднаних єпархій Західної України, то його переіменовано на «Руський Чин св. Василія Великого». Після Добромильської реформи (1882 р.) він звався «Руською Конгрегацією Чину св. Василія Великого», а від 1931 року зветься «Василіянським Чином св. Йосафата».

Слід, однак, підкреслити, що *основою* цього Василіянського Чину були східні монастирі, що поставали на Русі від початків християнства. Протягом 17-18 сторіч велика частина тих давніх монастирів злилась із Василіянським Чином. Саме тому цей «Нарис» ми починаємо від статей про монашество в Київській Русі.

Повної і документальної історії Василіянського Чину св. Йосафата досі ніхто ще не написав, хоч були окремі постанови генеральних капітул Чину (з 1976, ч. 15; 1982, ч.27 та 1988, ч.24) і домагання окремих членів Чину, щоб таку історію підготувати. Правда, були деякі спроби, але вони не увінчались успіхами. До цього діла забиралось трьох отців-василіян (Мелетій Войнар, Атанасій Великий і Мелетій Соловій), але жоден із них не встиг її завершити.

Досі підготовано тільки ряд нарисів про поодинокі Провінції Чину, що появилися в «Записках ЧСВВ» (том XI, 1982 р. і том XIII, 1988 р.). Ми вирішили зібрати і надрукувати в одній книзі весь цей матеріал, щоб він був легко доступний для членів Чину і для українських істориків, які цікавляться минулим Василіянського Чину.

В «Додатку» подано: 1) коротеньке доповнення про теперішній стан Чину в Україні та поза її межами після 1981 року, до якого доведено нариси поміщені в цій книзі; 2) згадки про тих членів Чину, що пострадали під комунізмом; 3) списки генеральних і провінційних василіянських капітул; 4) списки протоархимандритів і протоігуменів та 5) покажчик імен і монастирів, що згадуються в цьому «Нарисі».

Ми свідомі того, що стиль цих нарисів не є однорідним і трапляються повторення, що майже неминучі в різних авторів. Все ж таки, не зважаючи на ці недоліки, читач знайде в них досить вичерпний образ історії Василіянського Чину.

Документальну ж історію Василіянського Чину можна починати писати шойно тепер, коли розкриваються архіви України, Росії, Білорусі, Литви, Польщі, Румунії... Без доступу до цих документів, важко було б взятись за написання обширної, об'єктивної і повної історії, яку досі намагалось викривлювати царське самодержавство, а згодом — комуністичні власті, як також — офіційне російське православ'я.

Редакція

З М І С Т

<i>Table of Contents</i>	13
Пекар Атанасій, ЧСВВ. Чернече життя Київської Русі в Домонгольській добі (до половини 13-го століття)	
1. Чернецтво до св. Володимира	19
2. Перші історичні згадки про чернецтво в Київській Русі ...	22
3. Заснування Печерського монастиря	25
4. Печерський монастир — школа чернечого подвигу	28
5. Всенародне значення Києво-Печерського монастиря	33
6. Поширення й розквіт чернечого життя	37
7. Заслуги чернецтва при створюванні Київського обряду	45
а) Початки українського обряду (46); б) Богопочитання і прослава Святих (47); в) Церковна архітектура й мистецтво (49.); г) Церк. спів (51).	
8. Культурноосвітня діяльність чернецтва	53
а) монастирі - розсадники освіти (54); б) Початки красномовної літератури (55); в) Житійна література (59); Літописання (62).	
9. Розквіт жіночих монастирів	64
10. Татарське лихоліття	68
Пекар А., ЧСВВ. Доба занепаду українського чернецтва (від половини 13-го до кінця 16-го століття)	70
1. Доля Києво-Печерського монастиря	71
2. Монастирі на Литовській Русі	77
3. Зріст монастирів у Галицькій землі	80
4. Зубожіння чернечого подвигу	84
5. Повний занепад чернецтва в 15-16 сторіччях	88
На закінчення	93
Підручний Порфірій, ЧСВВ. Василіянський Чин від Берестейського з'єднання (1596) до 1743 року	
I. ОРГАНІЗАЦІЯ НОВОГО ЧИНУ (1596-1637):	
1. Справа чернецтва перед і після Берестейського собору	96
2. Йосафат Кунцевич - предтеча чернечої віднови (1604-7)	102
3. Плянування Івана Веляміна Рутського (1605-1607)	105
4. Початки реорганізації чернецтва (1607-1612)	110
5. Підготовка до заснування Чину (1613-1617)	114
6. Заснування Василіянського Чину (1617)	117
7. Правила й Конституції Василіянського Чину	122
а) Загальні Правила (123); б) Партикулярні Правила (125); б) Капітульні Конституції (127).	
8. Чернечий лад і подвиг по монастирях	129
9. Затвердження Чину Апост. Престолом (1624,1631)	133
10. Різні клопотання митр. Рутського про Чин	135

II. ВІД РУТСЬКОГО ДО ДУБНЕНСЬКОЇ КАПІТУЛИ (1637-1743).....	139
1. Протоархимандрити: митр. Р. Корсак і митр. А. Селява ...	140
2. Часи вакансії митрополії і митр. Г. Коленда (1655-1674)...	142
3. Василіянський Чин за митр. Кипріяна Жоховського	151
4. Новгородська капітула (1686 р.)	155
5. Від Новгородку до Замостя (1686-1720)	159
6. Рішення Замойського синоду про ченців	164
7. Василіянська Конгрегація Пресв. Тройці (1720-1743)	167
8. Створення Конгрегації Покрови М. Божої (1739)	169
9. Підготовка до об'єднання в один Чин (1740-1742)	172
10. Об'єднання обох Конгрегацій в один Чин (1743 р.)	175
Патрило Іс. ЧСВВ. Нарис історії Василіян — 1743-1839	183
I. ОРГАНІЗАЦІЯ ВАСИЛІЯН МІЖ ДУБНЕНСЬКОЮ КАПІТУЛОЮ І ПЕР- ШИМ ПОДІЛОМ ПОЛЬЩІ (1743-1772)	
1. Дубненська Капітула та її затвердження	184
2. Визначення учасників капітул і вокальні монастирі	186
3. Литовська і Руська Провінції після 1743 р.	187
4. Монастирі Литовської Провінції в 1743 р.	190
5. Монастирі Руської Провінції в 1743 р.	194
6. Спірні монастирі, т. зв. «Волинські»	198
7. Архимандрії	200
8. Малі монастирі	204
9. Генеральні й Провінційні капітули (1743-1772)	206
10. Золота доба Василіянського Чину	214
II. ПОДІЛ І ЖИТТЯ ПРОВІНЦІЙ МІЖ 1772-1795 РОКАМИ	
1. Василіяни в нових кордонах (по 1772 році)	219
2. Адміністр. поділ Чину на Тороканській кап. 1780 р.	221
а) Білоруська Провінція (223); б) Руська Провінція (225); в) Галицька Провінція (227); г) Литовська Провінція (228).	
3. Капітули між 1784-1793 р.	229
III. ДІЯЛЬНІСТЬ ВАСИЛІЯН У ХУІІ-ХУІІІ СТ.	233
1. Душпастирська праця	234
а) Завідувачі парафій (234); б) Проповідники (235); в) Сповідники (235); г) Місіонери (236); д) Помічники єпархії (237).	
2. Виховноосвітня діяльність	239
а) Василіянські студії (239); б) Семінарії (241); в) Колегії (243); г) Пара- фіяльні школи (244).	
3. Василіянські друкарні	244
а) Вільно (246); б) Супрасль (245); в) Унів (246); г) Почаїв (247).	
4. Видатніші Василіянські письменники й науковці	248
IV. ВАСИЛІЯНИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (1793-1825)	
1. Доля Василіян за Катерини II (1793-1796)	251

2. Василіяни під час панування Павла I (1796-1800)	255
3. Упередження Олександра I (1801-1825) до Василіян	256
4. Статистика Василіян і їхніх монастирів в рр.1801-26	258
5. Остання Ген. Капітула 1802 р. та її уневажнення	259
6. Провінційні капітули	261
7. Дальші труднощі й обмеження	262
У. ЛІКВІДАЦІЯ ВАСИЛІЯНСЬКОГО ЧИНУ ЗА ЦАРЯ МИКОЛИ I (1825-39)	
1. Приготування до ліквідації Василіян	267
а) Проект Семашка (268); б) Царські укази (270).	
2. Протоігумен Жарський і його намагання рятувати Чин..	270
3. Остаточна ліквідація Васил. монастирів (1833-39)	272
4. Василіянські Ісповідники з часів царя Миколи I.	274
<i>Паτριло Ісидор, ЧСВВ. Холмська Провінція Різдва Ма-</i> <i>тері Божої (1810-1864)</i>	279
Монастирі Холмської Провінції	281
Діяльність у Холмській Провінції	286
Провінційні Капітули і Протоігумени	288
Останні роки Холмської Провінції	295
Ліквідація Холмської Провінції	297
<i>Паτριло Ісидор, ЧСВВ. Нарис історії Галицької Про-</i> <i>вінції ЧСВВ</i>	
Вступ: Початки і розвиток чернецтва в Галичині до 17 ст. ...	301
I. Поступове об'єднання Галицьких монастирів:	
1. у Перемиській єпархії 1693 р.	304
2. у Львівській єпархії 1711 р.	305
3. Створення нової Конгрегації — «Руської» 1739 р.	307
4. Об'єднання всіх Василіян Київської митрополії 1743 р. .	309
II. Галицька Пров. Найсв. Спасителя 1780-1882	311
1. Постанова Провінції Найсв. Спасителя 1780 р.	312
2. Провінція Найсв. Спасителя під Австрією	313
3. Сумний стан Галицької Провінції перед 1882 р.	316
4. Підготування до Реформи	319
5. Рішення Апостольського Престолу 1882 р.	321
6. Буря протестів проти Реформи.	322
III. Добромильська Реформа 1882-1904	
1. Передача Добромильського монастиря	324
2. Настоятелі і вихователі молодих Василіян	326
3. Новики і студенти	328
4. Приготування Конституцій	330
5. Нові монастирі	332
6. Перші багатонадійні овочі Реформи	336

7. Перші Провінційні Курії	340
8. Передача Управи Чину Василіянам 1904 р.	341
ІУ. Галицька Пров. під власною управою 1904-1939	
1. Перше десятиріччя 1904-1914	344
2. Перша світова війна 1914-1920	347
3. Відбудова Галицької Провінції 1920-1930	351
4. Галицька Провінція в роках 1930-1939	355
5. Нові монастирі після 1904 р.	358
6. Внутрішня і зовнішня діяльність	361
Навчально-виховна (361); Душпастирська (363); Місії і реколекції (363);	
Заморські місії (366); Видавнича діяльність (368)	
У. Трагічна Друга світова війна 1939-1945	
1. Галицька Провінція в роках 1939-1941: Галичина, Генеральне Губернаторство, Чехи і Моравія	372
2. Галицька Провінція в роках 1941-1945	377
3. Повоєнна руїна	379
Додаток: Евіденція Галицьких монастирів	382
Пекар А., ЧСВВ. Василіяньська Провінція св. Миколая на Закарпатті	383
1. Початки чернечої організації	384
2. Потреба монашої реформи	387
3. Труднощі реформи	390
4. Переведення реформи	393
5. Створення зреформованої Провінції	397
6. Апостольська праця	399
7. Василіянські прощі	405
8. Апостолят друкованого слова	407
9. Виховно-культурна праця	409
10. Воєнне лихоліття	412
Соловій Мелетій, ЧСВВ. Нарис праці Отців Василіян у Канаді (1902-1982)	417
I. Органічний розвиток Канадської Провінції	419
1. Приїзд перших Вас. місіонерів (1902-1905).....	420
2. Період піонерської праці ОО. Василіян (1902-1922).....	423
3. Новіціят — Зародок нової Провінції	425
4. Змагання за власну Канадську Провінцію (1932)1948)	428
II. Душпастирська діяльність Отців Василіян	431
1. Біверлейк — сьогодні Мондер	433
2. Едмонтон — душпастирський осередок ОО. Василіян	434
3. Парафія св. Миколая у Вінніпегу	437
4. Душпастирська праця у Східній Канаді.....	439
5. Душпастирська праця у Бритійській Колюмбії	444

III. Інші ділянки апостоляту Отців Василіян	
1. Місійно-реколекційна праця	447
2. Церковні організації і їхній провід	449
3. Культурно-національна праця	451
4. Апостолят друкованого слова	453
<i>Пекар А., ЧСВВ. Спроба історії Румунської Провінції св. Петра і Павла</i>	
1. Створення Провінції	461
2. Виховання монашого доросту	466
3. Апостольська праця	467
4. Сумні наслідки війни	469
<i>Пекар А., ЧСВВ. Малярська Провінція св. Стефана</i>	
<i>Сабол Севастіян, ЧСВВ. Причинки до історії Провінції св. Кирила і Методія в Чехословаччині</i>	
1. Важкі початки	479
2. Канонічне оформлення	480
3. Розгорнення праці й перші бурі	482
4. Розбудова й поширення поля праці	483
5. Канонічне створення провінції	485
6. Насильна ліквідація провінції 1950 р.	488
<i>Бурко Вол., ЧСВВ. Бразилійська Провінція св. Йосифа</i>	
1. Василіянська місія (1897-1931)	490
2. Створення Віцепровінції (1931-1948)	494
3. Заснування Провінції (22.5.1948)	498
4. Виховання Василіянського доросту	501
5. Душпастирська праця	503
6. Апостолят слова (місії, видавництво)	505
7. Освітньо-культурна праця	508
8. Василіянські монастирі й осідки	510
<i>Пекар А., ЧСВВ. Американська Провінція Успіння М. Б.</i>	
1. Перший осідок у Чикаго	512
2. Новий осередок у Нью-Йорку	518
3. Заходи за власний новіціят	522
4. Створення самостійної провінції	525
5. На нових позиціях	527
6. Виховання Василіянського доросту	529
7. Душпастирська праця	533
8. Виховання молоді й школи	535
9. Голошення слова Божого	536
10. Апостолят друкованого слова	541
	543

Ковалик Вол., ЧСВВ. Містопровінція Непорочного Зачаття П.Д. Марії в Аргентині	546
1. Початок місійної праці	547
2. Створення Містопровінції (23.9.1948)	549
3. Плекання монашого доросту	552
4. Апостольська праця	554
5. Після слово — Бібліографія	557
Патрило І. ЧСВВ. Василіянська Делегатура в Польщі	
1. Василіяни в повоєнній Польщі 1945 року	560
2. Створення Делегатури	562
3. Варшавський дім і резиденції	566
4. Новіціят і студії	571
5. Діяльність	572
Підручний Порфірій, ЧСВВ. Генеральна Курія в Римі	
1. Дещо з минулого василіянської резиденції в Римі	575
2. Набуття «Папської Руської Колегії» на осідок Ген.Курії ЧСВВ ..	577
3. Продаж старого осідку і купно монастиря на Авентині	579
4. Генеральні Управи Чину від 1931 року	580
5. Студійний дім при Генеральній Курії	585
6. Діяльність при Генеральній Курії	586
Пекар А., ЧСВВ. Папська Семінарія св. Йосафата в Римі	590

ДОДАТОК

I. Доповнення до «Нарисів» (1982-88).....	599
II. Василіяни замордовані, ув'язнені, заслані (1941-88) ..	606
III. Генеральні і провінційні капітули (1617-1882)	618
IV. Протоархимандрити і протоігумени (1617-1992)	621
V. Показчик імен	627

TABLE OF CONTENTS

<i>Pekar Athanasius, OSBM. Monastic Life in Kievan Rus' in the</i>	
Premongolian Period (to the middle the 13th century)	
1. Monasticism before St. Volodymyr's Time.....	19
2. First historical traces of Monasticism in Kievan Rus'	22
3. Founding of the Pečers'kyj Monastery	25
4. Pečers'kyj Monastery – School of Monastic way of Life	28
5. Nationwide significance of the Pečers'kyj Monastery	33
6. Spread and flourishing of Monastic Life	37
7. Contribution to the Formation of the Kievan Rite	45
a) Beginnings of the Ukrainian Rite (46); b) Worship of God and Glo- rification of Saints (47); c) Church Architecture and Art (49); d) Liturgi- cal Chant (51).	
8. Cultural and educational activity of monasteries	53
a) Monasteries – nurseries of learning (54); b) Beginnings of litera- ture (55); c) Lives of the Saints (59); d) Chronicles (62)	
9. Flourishing of women's monasteries	64
10. Tartar Invasion	68
<i>Pekar A., OSBM. Period of Decline of Ukrainian Monasticism</i>	70
1. Fate of the Pečers'kyj Monastery of Kiev	71
2. Monasteries in Lithuanian Rus'	77
3. Growth of Monasteries in Lands of Halyčyna	80
4. Deterioration of Monastic Life	84
5. Total Decline of Monasticism in the 15th and 16th centuries	88
<i>Pidručnyj Porphyrius, OSBM. The Basilian Order from the Union</i>	
of Brest to 1743	
I. ORGANIZATION OF THE NEW ORDER (1596-1637):	
1. The Monastic question before and after the Synod of Brest	96
2. St. Josaphat Kuncevyč – Forerunner of Monastic Renewal	102
3. The plans of Joseph Veljamyn Rutskyj (1605-1607)	105
4. Beginnings of Monastic reorganization (1607-1612).....	110
5. Preparations to the founding of the Order (1613-1617).....	114
6. Founding of the Basilian Order (1617)	117
7. Rules and Constitutions of the Basilian Order	122
8. Monastic Discipline and Life	129
9. Confirmation of the Order by the Ap. See (1624, 1631)	133
10. Metr. Rutskyj and the Order	135
II. FROM RUTSKYJ TO THE DUBNO CHAPTER (1637-1743)	
1. Protoarchimandrites: Metr. R. Korsak and Sjeljava	140
2. The period of the vacant metropolitan see and of Metro- G. Kolenda (1655-1674)	142
3. The Basilian Order during the time of Metr. C. Žoxovs'kyj	151

4. The Novhorod Chapter (1686)	155
5. From Novhorod to Zamostja Synod (1686-1720)	159
6. Decisions of the Zamostja Synod concernig monks	164
7. The Basilian Congregation of the Most Holy Trinity (1720-43) ..	167
8. Creation of the Basilian Congregation of the Protection of Mother of God (1739)	169
9. Preparations to unification in a single Order.....	172
10. Unification of both Congregations (1743)	175
<i>Patrylo Isydor, OSBM. Historical Outline of the Basilian Order (1743-1839)</i>	
Introduction	183
I. ORGANIZATION OF THE BASILIANS IN THE PERIOD BETWEEN THE DUBNO.. CHAPTER AND THE FIRST PARTITION OF POLAND (1743-1772)	
1. The Dubno Chapter and its confirmation	184
2. Designation of participants to the Chapters	186
3. Lithuanian and Ruthenian Provinces after the Dubno Chap- ter (1743)	187
4. Monasteries of the Lithuanian Province in 1743	190
5. Monasteries of the Ruthenian Province in 1743	194
6. Contested Monasteries	198
7. Archimandrias	200
8. Small Monasteries	204
9. General and Provincial Chapters (1743-1772).....	206
10. The «Golden Age» of the Basilian Order	214
II. DIVISION AND LIFE OF THE PROVINCES FROM 1772 TO 1795	
1. Basilians within the new boundaries (after 1772)	219
2. Administrative division of the Order (1780)	221
a) Belorussian Province (223); b) Ruthenian Province (225); c) Ha- lyčyna Province (227); d) Lithuanian Province (228).	
3. Chapters held between 1784 and 1793	229
III. ACTIVITY OF THE BASILIANS IN THE XVII-XVIII CENTURIES	233
1. Pastoral work.....	234
a) Parish administration (234); b) Preachers c) Confessors (235); d) Missionaries (236); Eparchial Assistants (237).	
2. Pedagogical Activity	239
a) Basilian Studies (239) b) Seminaries (241) c) Schools (243): d) Parochial Schools (244).	
3. Basilian printing-houses	241
a) Vilna (246); b) Suprasl' (245); c) Univ (246); d) Počajiv (247)	
4. Prominent Basilian writers and scholars	248
IV. BASILIANS IN THE RUSSIAN EMPIRE (1793-1825)	
1. Fate of the Basilians under Catherine II (1793-1796)	251
2. Basilians during the rule of Paul I (1796-1800)	255
3. Alexander I (1801-1825) and the Basilians	256
4. Statistics of Basilians and their Monasteries (1801-1826)	258
5. The last General Chapter (1802) and its invalidation	259

6. Provincial Chapters	261
7. Further difficulties and restrictions	262
V. THE LIQUIDATION OF THE ORDER BY TSAR NICHOLAS (1825-1839) ...	
1. Preparation for the liquidation of the Basilians	267
a) Sjemaško's project (268); b) Decrees of the Tsar (270)	
2. Protoihumen Žars'kyj and his efforts to save the Order	270
3. Definitive liquidation of Basilian Monasteries (1833-1839).....	272
4. Basilian Confessors of the faith under Nicholas I	275
<i>Patrylo Is., OSBM. The Basilian Province of the Nativity of the</i>	
Mother of God (Xolm) 1810-1864	
1. Monasteries of the Xolm Province	281
2. Activity in the Xolm Province	286
3. Provincial Chapters and Provincial Superiors	288
4. Final years of the Xolm Province	295
5. Liquidation of the Xolm Province	297
<i>Patrylo Is. OSBM. Historical Sketch of the Basilian Province in</i>	
Halyčyna	
Introduction: Beginnings and development of Monasticism in Ha-	
lyčyna to the 17th century	301
I. PROGRESSIVE UNIFICATION OF MONASTERIES IN HALYČYNA:	
1. In the Peremyš' Eparchy in 1693	304
2. In the Lviv Eparchy in 1711	305
3. Creation of the new «Ruthenian» Congregation in 1739.....	307
4. Unification of all Basilians (1743)	309
II. PROVINCE OF THE MOST HOLY SAVIOUR (1780-1882)	311
1. The erection of the Province of the Most Holy Saviour in 1780 ...	312
2. The Province of the Most Holy Saviour under Austria	313
3. The sad state of the Province in Halyčyna before 1882	316
4. Preparations for the Reform	319
5. Resolution of the Apostolic See in 1882	321
6. Storm of protests against the Reform	322
III. THE DOBROMYL' REFORM 1882-1904	
1. Transference of Dobromul' Monastery	324
2. Superiors and educators of young Basilians	326
3. Novices and Students	328
4. Preparations of the Constitutions	330
5. New Monasteries	332
6. First much-hoped-for fruits of the Reform	336
7. First Provincial Curiae	340
8. Transference of the administration of the Order to Basilians	
in 1904	341
IV. THE HALYČYNA PROVINCE UNDER ITS OWN ADMINISTRATION	
1904-1939.	
1. The first decade (1904-1914)	343
2. World War I (1914-1920)	347

3. The rebuilding of the Halyčyna Province (1920-1930)	351
4. The Halyčyna Province from 1930 to 1939	355
5. New Monasteries after 1904	358
6. Internal and external Activity	361
V. TRAGIC CONSEQUENCES OF WORLD WAR II 1939-1945:	
1. Halyčyna Province in the years 1939-41: Halyčyna, General Governorship, Czechoslovakia and Moravia	373
2. Halyčyna Province in the years 1941-1945	377
3. Post-war destruction	379
Appendix: Evidence of Monasteries in Halyčyna	382
<i>Pekar Athanasius, OSBM. The Basilian Province of St. Nicholas in Transcarpathia</i>	383
1. Beginnings of Monastic organization	384
2. Need for Monastic reform	387
3. Difficulties of reform	390
4. Realization of the reformed Province	397
5. Creation of the reformed Province	399
6. Apostolic work	405
7. Basilian pilgrimages	407
8. Apostolate of the printed word	407
9. Educational/cultural work	409
10. Tragedy of the war years	412
<i>Solovij Meletius, OSBM. An Outline of the Work of the Basilian Fathers in Canada (1902-1982)</i>	
Introduction	417
I. Organizational Development of the Canadian Province	419
1. Arrival of the First Basilian Missionaries (1902-1905)	420
2. Pioneer Period of the Basilian Fathers (1902-1922)	423
3. Novitiate – Embryo of the New Province	425
4. Efforts to Establish a Canadian Province (1932-1948)	428
II. Pastoral Activity of the Basilian Fathers	431
1. Beaver Lake – present-day Mundare	433
2. Edmonton – pastoral center of the Basilian Fathers	434
3. St. Nicholas Parish in Winnipeg	437
4. Pastoral work in Eastern Canada: Montreal, Grimsby, Wes- ton-Toronto, Ottawa	439
5. Pastoral work in British Columbia	444
III. Other Apostolic Endeavours of the Basilian Fathers	
1. Missions/retreats	447
2. Parish organizations and their guidance	449
3. Cultural/national work	451
4. Apostolate of the printed word	453
<i>Pekar A., OSBM, The Historical Essay of the Romanian Province of Sts. Peter et Paul</i>	
1. Creation of the Province	461
2. Education of the new monastic generation	466

3. Apostolic work	467
4. Sad consequences of World War II	469
<i>Pekar Athanasius, OSBM, The Hungarian Province of St. Stephen</i>	473
<i>Sabol S., OSBM, Contribution to the History of the Province of Saints Cyril and Methodius in Czechoslovakia</i>	479
1. Difficult beginnings	480
2. Canonical formation	482
3. Beginnings of apostolic work and the first difficulties	483
4. Development and the widening of fields of activity	485
5. Canonical establishment of the Province	488
6. Forced liquidation of the Province in 1950	490
<i>Burko Volodymyr OSBM, The Brazilian Province of Saint Joseph</i>	493
1. Basilian mission (1897-1931)	494
2. Establishment of the Vice-Province (1931-1948)	498
3. Foundation of the Province (22. V. 1948)	501
4. Education of new Basilian generation	503
5. Pastoral work	505
6. Apostolate of the word (missions, publications)	508
7. Educational/cultural work	510
8. Basilian monasteries and residences	512
<i>Pekar A., OSBM, The American Province of the Assumption of the B. V. Mary</i>	517
1. First residence in Chicago	518
2. New center in New York	522
3. Endeavours for establishment of a novitiate	525
4. Creation of an independent Province	527
5. New positions of work	529
6. Education of new Basilian generations	533
7. Pastoral work	535
8. Schools and the education of youth	536
9. Proclamation of God's word	541
10. Apostolate of the printed word	543
<i>Kovalyk Volodymyr, OSBM, Vice-Province of the Immaculate Conception of the BVM, in Argentina</i>	546
1. The beginning of missionary work	547
2. Erection of the Vice-Province (23. IX. 1948)	549
3. Cultivation of new monastic generations	552
4. Apostolic work	554
5. Afterword – Bibliography	557
<i>Patrylo Isydor, OSBM The Basilian Delegation in Poland</i>	560
1. Basilians in post-war Poland (1945)	562
2. Establishment of the Delegation	566
3. The Warsaw house and others residences	571
4. Novitiate and studies	571
5. Activity	572

<i>Pidručnyj P., OSBM. The General Curia OSBM in Rome</i>	
1. Some facts about the previous Basilian residence in Rome	573
2. The acquiring of the «Papal Ruthenian College» for the residence of the OSBM Curia	577
3. The sale of the old residence and the purchase of the monastery on Aventino	579
4. General Administration of the Order since 1931	580
5. House of studies together with the General Curia	585
6. Activity of the General Curia	586
<i>Pekar A., OSBM, The Papal Seminary of Saint Josaphat in Rome ...</i>	590

APPENDICES

I. Supplement to the Articles (1982-1988)	599
II. Basilians Martyred, Imprisoned, and Exiled (1941-1988)	606
III. General and Provincial Chapters	618
IV. Protoarchimandrites and Protoihumens	621
V. Index of names	627

о. А. ПЕКАР, ЧСВВ

ЧЕРНЕЧЕ ЖИТТЯ КИЇВСЬКОЇ РУСИ В ДОМОНГОЛЬСЬКІЙ ДОБІ

(до пол. XIII ст.)

Початків чернечого життя на українських землях нам треба шукати ще перед урядовим прийняттям християнства великим князем Володимиром (980-1015). Давня Русь була «отвореною країною», тобто доступною для всяких культурних і релігійних впливів, які приходили разом з торговельними зносинами з сусідніх країн. Так ото християнство, ще задовго до охрищення Русі-України, зачало проникати й здобувати собі послідовників серед староруських племен, що їх варязькі князі почали об'єднувати довкола Києва вже з половини IX ст. З проникненням Христової благовісти на Київські землі приходили також монахи-місіонери, які там по якомусь часі оселялися, будували собі дерев'яні монастирки-келії, а коло них ще й маленькі церковці. Ось чому нам треба бодай коротко застановитись над чернечим життям на українських землях ще з-перед т.зв. Володимирового хрищення.

1. ЧЕРНЕЦТВО ДО СВ. ВОЛОДИМИРА

Початків християнства, а з ним теж початків чернечого життя на українських землях, треба шукати не в Києві, а радше обабіч Карпат, у зв'язку з місійною працею св. Слов'янських Апостолів Кирила й Методія та їхніх учнів наприкінці IX ст. Із західноукраїнських земель християнство згодом почало проникати теж у київські сторони.¹

¹ П. ІСАЇВ, *Звідки Русь-Україна прийняла християнство*, Філадельфія, Па. 1952; І. НАГАЄВСЬКИЙ, *Кирило-Методіївське християнство в Русі-Україні*, Рим 1954; найновіше С. ПАП, *Початки християнства на Закарпатті*, Філадельфія, Па. 1983. Пап, стор. 188-199, твердить, що Закарпаття дало Русі-Україні первісних священників і ієрархію.

Нема сумніву, що християнство, а з ним і чернече життя, дісталось на Русь-Україну також з південного заходу, а саме з Болгарії й Македонії, де, по смерті св. Методія († 885), його учні перенесли осередок слов'янського християнства. Це дало почин т.зв. *Болгарській теорії* про походження християнства в Київській Русі.²

Однак нам треба взяти до уваги теж і *Візантійську теорію*, бо Христова благовість доходила на українські землі також з півдня, з грецьких колоній на Криму й північному побережжі Чорного моря, де візантійське чернецтво під час іконоборських переслідувань (VIII-IX ст.) шукало безпечного місця й захисту. Це «еміграційне» візантійське чернецтво напевно використовувало свій побут на пограниччі тоді ще «варварської Русі», щоб там ширити християнську віру й ідею монашого благочестя.³ Тому уже св. Теодор Студит († 826) хвалить своїх монахів-скитальців у Криму за їхню ревну місіонерську працю між тамошнім населенням.⁴

А західним купецьким шляхом, який зв'язував Київ з центральною, а то й західною Європою, на українські землі приходили також німецькі місіонери, готові насадити тут християнство, а з ним і чернецтво у західній, чи пак латинській формі.⁵ Нарешті в Києві відчувалися також впливи варязьких християн, що приходили північним шляхом із Скандинавії,⁶ але в тому часі там чернече життя ще не було розвинене.⁷

В якій мірі і як далеко сягала ця місіонерська діяльність прихо-

² Перший цю думку висунув М.Д. Приселков, *Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X-XII вв.*, СПбетербург 1913, стор. 35 і далі; її скристалізував С. Томашівський, «Вступ до історії Церкви на Україні», у *Записки ЧСВВ*, IV (1932) 80-89 (цит.: *Зап ЧСВВ*); приймає її І. Назарко, *Св. Володимир Великий (960-1015)*, Рим 1954, стор. 104-119; покликаючись на авторитет багатьох поважних авторів, її приймає також А. Великий, *З літопису християнської України*, Рим 1968, т. I, стор. 132-136 (далі цит.: *Великий, З літопису*).

³ I. SMOLITSCH, *Russisches Mönchtum (988-1917)*, Würzburg 1953, p. 53-54.

⁴ MIGNE, *Patrologia Graeca* (cit.: *PG*), t. 99, coll. 1344-45.

⁵ В. ЗАЙКИН, «Християнство на Україні за часів кн. Ярополка І», стаття у *Зап ЧСВВ* III (1928) 37-39. Нам треба пам'ятати, що сама кн. Ольга 958 (959) р. просила нім. короля Оттона Великого прислати до Києва єпископа й місіонерів — Томашівський, стор. 69-70.

⁶ Н. БАВМГАРТЕН, «Св. Володимир і хрещення Русі», стаття у *Богословія*, VIII (Львів 1930) 245-246; Е. ГОЛУБІНСЬКИЙ, *История Русской Церкви*, Москва 1901, т. I, кн. I, стор. 69-74 (далі цит.: *Голубинський, ИРЦ*, I/1). Про скандинавську сагу про Оляфа, який буцімто навернув кн. Володимира, див. М. ЧУБАТИЙ, *История християнства на Руси-Україні*, Рим-Нью Йорк 1965, т. I, стор. 214-215.

⁷ А.М. АММАН, *Untersuchungen zur Geschichte der kirchlichen Kultur und des religiösen Lebens bei den Ostslaven*, Würzburg 1955, p. 53.

жих монахів-місіонерів, нам тяжко сказати. Але можна припускати, що вона була досить успішна, коли вже з початком X ст. християнство здобуло собі значну частину київського боярства,⁸ як теж знайшло доступ до самого князівського двору через охрищення княгині Ольги.⁹ І саме вона, ота «мудра княгиня», вже в половині того ж сторіччя уважала київське християнство настільки сильним, що почала старатись про власну ієрархію.¹⁰

Разом з християнством на українських землях запусало своє коріння теж і чернече життя, бо воно впливає з християнського благочестя, яке звичайно у великій мірі проквітає між новонаверненими. Монахи-місіонери не тільки проповідували слово Боже, але також ставили перед очима навернених ідеал християнського життя, тобто «ангельський спосіб життя» в чернечому подвизі. Вони звичайно збирали біля себе учнів, з яких певне число цілком посвячувалося Богові, приймали чернече постриження. Ось так у Київській Русі були посаджені первістки чернечого життя, а чернецтво відтак відіграло важливу ролю в поширенні й закріпленні християнства й християнського благочестя між українськими племенами. Саме тому сучасний дослідник чернецтва в Київській Русі, проф. І. Смолич, приходить до висновку, що «монашество, як нині нам відомо, прийшло на Русь ще перед офіційним запровадженням християнства й послужило за взір правдивого християнського благочестя».¹¹

Правда, початки чернечого життя на українських землях обкутані сумерком сірої давнини, як те зерно, кинене в плідючу землю, що незаметно проростає, аж доки сам паросток не покажеться на поверхні. Так само й про початки чернечого життя на українських землях історія заговорить шойно тоді, коли тут уже остаточно затріюмфує Христова віра й постануть властиві монастирі. Все ж

⁸ На думці маю договір Русі з греками 944 р., коли частина русичів-бояр присягала вже на хрест і церкву св. Іллі в Києві — див. Чубатий, стор. 169-170; М.Н. Тихомиров, *Древняя Русь*, Москва 1975, стор. 265-266.

⁹ Томашівський, стор. 69: «На погляд княгині Русь уже була дозріла до урядового заведення в ній християнства, так що вона дійсно думала про окрему церковну організацію своєї держави»; Тихомиров, стор. 267.

¹⁰ Про відвідини кн. Ольги 957 р. в Царгороді — див. Чубатий, стор. 176-181; про посольство св. Ольги до кор. Оттона I — див. Томашівський, стор. 69-71. Н. Полонська-Василенко, *Історія України*, Мюнхен 1972, т. I, стор. 104, твердить, що «незадоволення» Ольги з Царгородської візити стала причиною її звернення до короля Оттона I.

¹¹ SMOLITSCH, p. 51.

таки нам треба признати, що рушійною силою поширення християнства в Київській Русі було чернецтво, хоча ще й в неусталеній, а тільки в початковій своїй стадії.

2. ПЕРШІ ІСТОРИЧНІ ЗГАДКИ ПРО ЧЕРНЕЦТВО В КИЇВСЬКІЙ РУСІ

У своєму прославленому «*Слові про закон і благодать*», виголошенім коло 1049 р.,¹² пізніший митрополит Іларіон виразно підкреслює, що довкола Києва, після хрищення Руси-України,¹³ «на горах монастирі постали й чорноризці появилися».¹⁴ А перший життєписець св. Володимира, монах Яків згадує, що в урочисті свята князь звичайно вгощував при окремій трапезі «митрополита з єпископами, чорноризцями і з попами».¹⁵ Правда, ці перші згадки про ченців у Київській Русі дуже скупі й нічого нам не говорять про число й місце монастирів, тим менше про життя й організацію монахів. Однак вони потверджують нашу думку, що монаше життя прийшло на українські землі разом з християнством та що воно зростало в міру поширення й розквіту християнства.

Перші певні вістки про чернече життя в Київській Русі знаходимо в літописі: «*Повість временних літ*» під 1037 р., де читаємо: «Року 6545 (1037) Ярослав заснував великий город, в якому є Золоті ворота. Він збудував також церкву св. Софії, митрополичу, а тоді й церкву Пресв. Богородиці над Золотими воротами, як теж і монастирі св. Юрія і св. Ірини. При ньому християнська віра зачала ширитися й приносити плоди, так що чорноризці (ченці) зачали множитися і монастирі поставали. Сам же ж Ярослав шанував церковні устава і високо цінував священників, передусім чорноризців».¹⁶

¹² Н.Н. Розов, «Синодальный список сочинений Илариона, русского писателя XI в.», стаття у *Slavia*, XXXII (Praha 1963) 147-148.

¹³ Навіть радянський дослідник Київської Русі признає, що християнство почало проникати туди вже від IX ст., тому св. Володимир уважав «необходимим» признати християнську віру обов'язковою, тобто державною — Б.Д. Греков, *Киевская Русь*, Ленинград 1953, стор. 477.

¹⁴ L. MUELLER, *Des Metropoliten Ilarion Lobrede auf Vladimir den Heiligen und Glaubensbekenntnis*, Wiesbaden 1962, p. 106.

¹⁵ Голубинский, *ИРЦ*, I/1, стор. 242-243.

¹⁶ Всі цитати з *Повісті временних літ* беру з критичного видання Д.С. Лихачева, *Повесть временных лет*, Москва-Ленинград 1950, ч. I (далі цит.: Лихачев, *ПВЛ*) — тут стор. 102. Український переклад літопису В. Близнеця, *Повість минулих літ*, Київ 1982, мені недоступний.

З літописного запису виходило б, що початків чернечого життя та заснування перших монастирів у Київській Русі треба шукати щойно з приходом митроп.-грека Теопемпта (1037-1043), висланого до Києва царгородським патріархом Олексієм Студитом (1025-1043) та віз. цісарем Михайлом IV Пафлагонцем.¹⁷ А тому, що перше літописне наше сказання, тобто *Найдавніше Київське зведення*¹⁸ було зрадаговане при митроп. дворі того ж Теопемпта, то виглядало б, що початків чернечого життя й заснування перших монастирів у Києві треба приписати старанням митрополита-грека, який стояв на тому становищі, що все «зроблене на організаційнім полі Церкви перед ним — не існувало» та що все почалось тільки з його приходом до Києва, тобто з 1037 р.¹⁹ Тому то не без причини Іларіон у своїм «Слові», виголошенім десь під Пасху 1049 р.,²⁰ заперечував літописний запис і наголошував, що вже за кн. Володимира «на горах монастирі постали й чорноризці появилися».

Все ж таки літописець потверджує факт, що кн. Ярослав Мудрий (1019-1054) був засновником перших т.зв. *ктиторських монастирів* у Києві, а саме: *Святоюріївського монастиря* в честь свого небесного покровителя,²¹ посвяченого митр. Іларіоном (1051-1054),²² та *Святоіриніївського жіночого монастиря*, в честь своєї жінки Ірини.²³ Розуміється, щоб заповнити свої монастирі, князь мусів спровадити до них певне число монахів чи монахинь з інших монастирів, про яких літопис не згадує. Це може нам послужити за додатковий доказ, що в Київській Русі чернече життя проквітало вже на світанку християнства, тобто ще за часів князювання св. Володимира.²⁴

¹⁷ Чубатий, стор. 305-306.

¹⁸ Про виникнення різних літописних зводів див. знамениту статтю О.О. Шахматова, «Літописи», у *Матеріали до вивчення історії української літератури*, Київ 1959, т. I, стор. 87-96; теж О.В. Мишанич, «Літописання», стаття в *Історії української літератури у восьми томах*, Київ 1967, т. I, стор. 89-108.

¹⁹ Чубатий, стор. 306.

²⁰ Розов, стор. 147.

²¹ Хресне ім'я князя Ярослава Мудрого було — *Юрій*.

²² Проложний опис посвячення з XIV ст. помістив М. МАКСИМОВИЧ у *Кієвлянин* 3 (Москва 1850) 66-67. Про Святоюріївський монастир див. М.К. КАРГЕР, *Древний Киев*, Москва-Ленинград 1961, т. II, стор. 233-234.

²³ КАРГЕР, стор. 216-217. Жінкою Ярослава була шведська королівна Інгегерда, охрещена на ім'я — *Ірина*.

²⁴ Вістка про спорудження *Богородичного монастиря* при Десятинній церкві св. Володимиром не має жодних історичних основ. Томашівський, стор. 83 каже: «Одинока автентична відомість про монастир на Русі за Володимира, перехована в

Це підтверджують також літописні записи про св. Антонія і св. Теодосія Печерських. Під 1051 р. літописець згадує, що після свого повороту з Атонської гори до Києва, св. Антоній шукав відповідний монастир, щоб у ньому поселитися. Святий «ходив по монастирях» у Києві, але «з волі Божої» він не сподобав собі ні одного з них. Тоді він подався на берег Дніпра й жив самотньо в Іларіоновій печері в Берестові.²⁵ Значить, за Ярослава Мудрого в Києві було вже *більше монастирів*, хоч раніше літописець згадав тільки один, Свято-юріївський чоловічий монастир.

Печерський літописець Нестор те саме записав про св. Теодосія. Після різних пригод, коло 1052 р., Теодосій нарешті добився до Києва і тут він «обходив усі монастирі, бажаючи стати ченцем і прохав, щоб його прийняли. Вони ж, бачивши простого юнака та ще й бідно одягненого, не хотіли його прийняти. А сталося воно з Божої волі й розпорядження».²⁶ Тож Теодосій удався до св. Антонія в Берестові та вмолив його прийняти його до себе. Тут знову підкреслюється, що в половині XI ст. в самому Києві було вже більше монастирів, хоч про них ніяких історичних записів не маємо.

Зі сказаного можемо прийти до висновку, що вже за князювання св. Володимира Великого в Київській Русі чернече життя запустило глибоко своє коріння, а за князя Ярослава Мудрого воно почало зростати й набувати канонічного оформлення. Однак повний розквіт воно досягнуло щойно в другій половині XI ст., за князювання Із'яслава Ярославича (1054-1078), під впливом Києво-Печерського монастиря, який уповні заслужив собі назву: «*Матері руських монастирів*».²⁷

чужоземнім жерелі, говорить про *монастир св. Софії* в Києві, при архієпископській кафедрі. Що з ним потім сталося, невідомо, але при новім соборі, збудованім за Ярослава М., монастиря вже не було». Однак, на жаль, Томашівський того «чужоземного жерела» не подає.

²⁵ За літописним записом під 1051 р. — Лихачев, *ПВЛ*, стор. 105. Про це ще буде мова пізніше.

²⁶ А.Г. Великий, *Печерський Патерик*, Рим 1973, стор. 51-52 (далі цит.: Великий, *ПП*). М. Грушевський, *Очерк історії Київської Землі от Ярослава до конца XIV в.*, Київ 1891, стор. 413 — правильно доходить до висновку, що «в половині XI в. в Києві уже было нѣсколько монастырей».

²⁷ И.Н. Никодимов, *Воспоминание о Киево-Печерской Лавре*, Мюнхен 1960, стор. 5: «Великая Киевская Лавра всегда занимала центральное или одно з центральных мест во всей истории, жизни и системе русского (розумій: українського) иночества». На стор. 5-25, поданий опис Печерського монастиря.

3. ЗАСНУВАННЯ ПЕЧЕРСЬКОГО МОНАСТИРЯ

Колискою чернечого життя на українських землях літописці вважають Києво-Печерський монастир, з якого з кінцем XI ст. чернечий подвиг й устав почав ширитися на всю Київську Русь. Тому то вони так докладно описали початки Печерського монастиря під 1051 роком, коли преп. Антоній зачав свій подвиг у залишеній Іларіоном печері на правім березі Дніпра, в Берестові. А розбудову й оформлення самого монастиря літописці записали під 1074 роком, коли впокоївся в Бозі преп. Теодосій, «*Батько спільного чернечого життя*».

Про початки й чернече життя Печерського монастиря, крім літописів,²⁸ багато можемо довідатися також із *Печерського Патерика*, який появився ще в домонгольській добі.²⁹ На основі цих історичних записів можемо укласти досить докладну історію чернечого подвигу в Печерському монастирі, який воднораз може послужити нам зразком чернечого життя на всіх українських землях у домонгольській добі. Києво-Печерський монастир був неначе живчиком українського чернечого життя, яке досягнуло свою вершину на початку XII ст. «частинною» канонізацією преп. Теодосія Печерського.³⁰

Початків Києво-Печерського монастиря нам треба шукати в Іларіоновій печері в Берестові. Іларіон був священником при церкві св. Апостолів, спорудженої у літньому дворі кн. Ярослава Мудрого, в присілку Києва, в Берестові.³¹ Він був «благочесною людиною,

²⁸ Всі літописні відомості стосовно Печерського монастиря зібрав R. CASEY. «Early Russian Monasticism», art. in *Orientalia Christiana Periodica*, 19 (1953) 372-380.

²⁹ А.А. ШАХМАТОВ, «Києвопечерській патерик и Печерская летопись», стаття у *Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наук*, СПетербург 1897, кн. III, стор. 795-844; Д.И. АБРАМОВИЧ, *Изслѣдованіе о Києво-Печерском Патерикѣ как историко-литературном памятникѣ*, СПетербург 1902; І. ОЛИЗДРОВСКИЙ, *Києво-Печерская Лавра и ея значеніе в исторіи русскаго народа*, Київ 1909.

³⁰ Літописний запис під 1108 р., див. ЛИХАЧЕВ, *ПВЛ.*, стор. 187; Е. ГОЛУБИНСКИЙ, *Исторія канонизаціи святых Русской Церкви*, Москва 1895, стор. 50-53 (далі цит.: ГОЛУБИНСКИЙ, *Ист. канонизаціи*); ПРИСЕЛКОВ, стор. 264-274, цілком інакше пояснює спротив Київського митрополита-грека канонізувати св. Теодосія. Про внесення імені св. Теодосія до *Синодикону* Приселков говорить на стор. 316-317.

³¹ Про Іларіона див. Я. ЛЕВИЦЬКИЙ, *Перші українські проповідники і їх твори*, Рим 1973, стор. 45-60; М. ВОЗНЯК, *Исторія української літератури*, Львів 1920, т. I, стор. 124-131; *Исторія української літератури у восьми томах*, т. I, стор. 112-115.

знав св. Писання і був посником».³² Шукаючи собі відлюдного місця на молитву, під горою недалеко Берестова він викопав собі печеру, де він часто приходив на молитву й співання псалмів. Коли ж 1051 р. його поставлено Київським митрополитом,³³ то печера в Берестові запустила. В тому часі вернувся з Атону до Києва преп. Антоній, шукаючи собі десь пристановища. Він віднайшов Іларіонову печеру в Берестові, полюбив це місце й, розкопавши печеру відповідно до своїх потреб, поселився в ній.³⁴

Слава про богобійне життя Антонія скоро рознеслася по всій околиці Києва й до нього почали приходити «боголюбні юнаки», просячи монашого постриження. Перший між ними був сам Іларіон, якого 1054 р. позбавлено митрополичого стільця. Тож вернувшись до своєї колишньої печери, він прийняв велику схиму й змінив своє ім'я на — Никон. Нестор, із-за його сану, назвав його — *Великим Никоном*.³⁵ До них скоро прилучився Теодосій,³⁶ а згодом Варлаам³⁷ та ще інші. Вони в пагорбі повикопували собі печерикелії, а головну печеру пристосували на церкву.

Якже ж їх зібралось уже 12-ох подвижників, то Антоній знову затужив за самітним життям. Тому для братії він поставив Варлаама ігуменом,³⁸ а сам відійшов трохи вище під гору, де викопав собі нову печеру, в якій проживав на самоті ще майже 14 років, аж доки не упокоївся в Бозі 1073 р.³⁹

³² Великий, *ПП.* стор. 36.

³³ Чубатий, стор. 315-318; Великий, *З літопису*, I, 187-188; Голубинський, *ИРЦ.* I/1, стор. 297-300.

³⁴ Див. літописний запис під 1051 р. у Лихачев, *ПВЛ.* стор. 105. Так само печерська традиція подає, що св. Антоній прийшов до Києва 1051 р. — Олиздровський, стор. 5.

³⁵ Великий, *ПП.*, стор. 52. Першим, хто утотожив митр. Іларіона з Великим Никоном був М. Д. Приселков, «Митрополит Иларіон, в схимѣ Никон, как борец за независимую Русскую Церковь», стаття у *Сборник статей посвященных С. Ф. Платонову*, СПбетербург 1911, стор. 188-201; теж Приселков, *Очерки*, стор. 172-189. Що владики, вступаючи до монастиря, приймали велику схиму й міняли своє ім'я, виразно бачимо на прикладі Новгородського аеп. Іллі, який перед смертю вступив 1186 р. до ним заснованого Благовіщенського монастиря, прийняв велику схиму й змінив своє ім'я на — Іван, як подає П. СТРОЕВ, *Списки иерархов и настоятелей монастырей Россійскія Церкви*, СПбетербург 1877, стор. 33.

³⁶ Див. *Житіє св. Теодосія* з-під пера преп. Нестора у Великий, *ПП.*, стор. 41-114. Як подає *Патерик*, св. Теодосія постриг Великий Никон (стор. 52), що могло статися біля 1055 р. — див. Голубинський, *ИРЦ.*, I/2, стор. 578-579.

³⁷ Про преп. Варлаама див. Великий, *ПП.*, стор. 56-57.

³⁸ *Там же*, стор. 62-63; М. Ріпещкий-Д. Попович, *Кисво-Печерський монастир і його подвижники*, Мондер, Канада 1955, стор. 15-17.

³⁹ Життєпис св. Антонія Печерського досить складний, бо між давніми його

Хоч останні роки свого чернечого подвигу св. Антоній перебував на самоті, все ж таки він далі утримував зв'язки з печерською братією, яка вважала його своїм «Аввою»⁴⁰ і без його благословення нічого не робила. Число братії постійно зростало і на ній спочило «благословення св. Гори».⁴¹ Десь коло 1060 р. самі ченці, за Антонієвим благословенням, почали розбудову монастиря й монастирської церкви над печерами. Тоді то князь Із'яслав, на просьбу Антонія, подарував печерській братії цілу гору над Берестовим.

В запалі праці над розбудовою Печерського монастиря, князь Із'яслав забрав від них ігумена Варлаама на настоятеля монастиря св. Димитрія, що його він спорудив 1062 р. в самому Києві.⁴² Тому розбудову Печерського монастиря, разом з огорожею («столпьем»), закінчив уже Варлаамів заступник, ігумен Теодосій.⁴³ Тут літописець Нестор пояснює: «Відтоді це місце, за милістю Божою, зростало і стало славним монастирем, названим — *Печерським*».⁴⁴ І цей Печерський монастир побудовано не багатством, але «молитвою, слезами, постом і чуваннями» самих тільки печерських ченців.⁴⁵

Життями і літописними записами багато суперечних даних — див. А.А. Шахматов. «Житіє Антонія и Печерская лѣтопись», стаття у *Журнал Министерства Народнаго Просвѣщенія*, СПбурбург 3 (1898) 105-149; М.Д. Приселков, «Афтон в начальной истории Киево-Печерскаго монастыря», стаття в *Извѣстія отдѣлення русскаго языка и словесности* (далі цит.: *ИОРЯС*), СПбурбург 2 (1912) 186-197; І. Ильницькій, «Житіє Богоносного о. Антонія Печерскаго», стаття у *Зоря Галицкая на год 1860*, стор. 161-165.

⁴⁰ Авва (з араб. батько), почавши з IV ст., титул старших і досвідчених подвижників, які заправляли молодших ченців-послушників до монашого подвигу. В Росії їх називали — *Старцями*.

⁴¹ *Св. Гора* — тобто Атонська гора. Атос названо перший раз «*Святою горою*» в Уставі цесаря Костянтина II Мономаха, з 1046 р. Літопис під 1051 р. розповідає, що ігумен Атонської гори (не подає імені), благословляючи Антонія з поворотом на рідні землі, сказав: «Вертайся на Русь і нехай *благословення Святої гори* буде з тобою, бо від тебе візьмуть початок численні ченці» — див. Лихачев, *ПВЛ.*, 105. Патерик кількаразово пригадує, що св. Антоній передав печерській братії — «благословення св. Гори», напр. стор. 36-37.

⁴² Історичні пам'ятки про початки Святодимітріївського монастиря подає КАРГЕР, стор. 261-265.

⁴³ Великий, *ПП.*, 65; Ріпещький-Попович, стор. 22-23.

⁴⁴ *Печерський* — тобто побудований «над печерами», в яких первісно перебувала Антонієва чернеча спільнота — див. *Патерик*, стор. 38. Про постановня Києво-Печерського монастиря див. митр. Е. Болховитинов, *Описание Киевопечерской Лавры*, Київ 1831, стор. 2-8; L.K. GOETZ, *Das Kiever Höhlenkloster*, Passau 1904, р. 14-56.

⁴⁵ Великий, *ПП.*, 39.

4. ПЕЧЕРСЬКИЙ МОНАСТІР — ШКОЛА ЧЕРНЕЧОГО ПОДВИГУ

Літописи подають, що в домонгольській добі князі, бояри і взагалі староруська знать спорудили численні⁴⁶ й величаві монастирі,⁴⁷ однак ані один з них не визначився так, як простенький дерев'яний Печерський монастир, який став колицкою і зразком спільного чернечого життя для всіх монастирів Київської Русі.⁴⁸

В часі ігуменства преп. Теодосія число печерської братії значно збільшилося.⁴⁹ Треба було подумати про певні правила, про чернечий устав, щоб заправити братію до чернечого подвигу й благочестя. Теодосій, не без поради св. Антонія, постановив прийняти *Студитський устав* спільного життя, що його на основі правил св. Василя Великого уклав св. Теодор Студит (759-826) для своїх ченців у царгородським Студіоні.⁵⁰

Властиво св. Теодор Студит не лишив по собі писаного уставу і навіть його «*Гіпотіпозис*», тобто *Нарис порядку Студитського монастиря*, що його приписують св. Теодорові, списав один з його ченців вже після його смерті.⁵¹ Під кінець X ст. св. Атанасій Атонський († б. 1003) застосував Студитський устав у монастирях Атонської гори,⁵² де з ним, мабуть, познайомився св. Антоній Печерський, перебуваючи якийсь час на Атосі.

Повний список Студитського уставу, який згодом дістався до рук св. Теодосія Печерського, уклав царгородський патріарх

⁴⁶ І. НАЗАРКО, «Київські монастирі домонгольської доби», стаття у *ЗпЧСВВ* IV (1963) 503-512; Голубинській, *ИРЦ.*, 1/2, стор. 566; нарахував у Київській Русі аж 70 монастирів, з яких 17 у самому Києві.

⁴⁷ Про велич і красу княжих монастирів див. КАРГЕР, стор. 261-310.

⁴⁸ SMOLITSCH, p. 58.

⁴⁹ Великий, *ПЛ.*, 65-66. За Теодосія число печерських подвижників зросло до 100.

⁵⁰ Про рішучий вплив св. Василя Великого на *Устав св. Теодора Студитського* — див. А.П. Доброклонській, *Преп. Фтеодор, исповѣдник и игумен Студійскій*, Одесса 1913, т. I, стор. 429. Аналізу Студитського уставу автор подає на стор. 434-565; А. GARDNER, *Theodore of Studium — His Life and Times*, London 1905; J. LEROY, «La reforme Studite», art. in *Il Monachismo Orientale*, Roma 1958, p. 181-214.

⁵¹ Сfr. *Hypotyposis* in MIGNÉ, *PG.*, t. 99, coll. 1703-1720; *Theodore's Testament*, coll. 1813-1824; московський переклад у Голубинській, *ИРЦ.*, 1/2, стор. 776-790. Про різні чернечі устами у Східній Церкві див. И. Соколов, *Состояние монашества в Византийской Церкви с половины IX до начала XIII в.*, Казань 1894, стор. 317-321.

⁵² Про діяльність і чернечу реформу св. Атанасія Атонського — див. Соколов, стор. 223-230.

Олексій, вихованець Студитського монастиря в Царгороді. Олексіїв список Студитського уставу зберігся також у слов'янському перекладі, і то аж у двох рукописних пам'ятках, один з кінця XI-го, а другий з кінця XII ст.⁵³

В літописі читаємо, що св. Теодосій Печерський спершу звернувся до митрополичої катедри при св. Софії, щоб дістати автентичний примірник Студитського уставу.⁵⁴ Однак здається, що тогочасний митрополичий синкел, на ім'я Михайло, який теж був постригся в ченці у Студитському монастирі в Царгороді, не мав при собі повного списку бажаного уставу.⁵⁵ Тому св. Теодосій, як розповідає Нестор,⁵⁶ вистарався повний Олексіїв список Студитського уставу прямо з Царгороду через одного із своїх печерських монахів, скопця Єфрема, який саме тоді перебував у візантійській столиці.⁵⁷

Одержавши повний список Студитського уставу, св. Теодосій мабуть сам переклав його на староруську мову й пристосував його до спільного життя Печерського монастиря.⁵⁸ Щойно тоді, як читаємо в *Патерику*, св. Теодосій «наказав його (устав) прочитати братії. І з того часу він велів у своєму монастирі чинити все за уставом св. Студитської обителі, що й досьогодні роблять його учні».⁵⁹

Прийнявши Студитський устав, св. Теодосій поставив міцні основи чернечого життя у Печерському монастирі й зробив його зраз-

⁵³ Голубинский, *ИРЦ.*, 1/2, стор. 373. Про Студитський монастир в Царгороді за часів патр. Олексія — див. Соколов, стор. 137-138. Розглянувши слов'янський список *Уставу* з XII ст., який зберігається в Московській Синодальній Бібліотеці, Соколов доходить до висновку, що «устав патр. Алексія, представляет собою первую полную запись литургическо-дисциплинарной практики Студийскаго монастыря» (стор. 322).

⁵⁴ Лихачев, *ПВЛ.*, 107.

⁵⁵ Студитський Устав складається з двох частин, а саме: 1) з Церковного уставу чи пак *Тиніка* та 2) з Монашого уставу, т.зв. *Уставника*. З літопису виглядає, що синкел Михайло мав тільки першу частину, тобто *Тинік*. Тому св. Теодосій був змушений шукати повного *Уставу* аж у Царгороді — CASEY, p. 410.

⁵⁶ Великий, *ПП.*, 65.

⁵⁷ Там же, стор. 57-58.

⁵⁸ Про зміни *Уставу*, пороблені св. Теодосієм — див. аеп. Филарет Гумилевский, *Исторія Русской Церкви*, Москва 1888, т. I, стор. 249-250. Той же Филарет, в іншій своїй праці, *Обзор русской духовной литературы (862-1863)*, СПбетербург 1884, т. I, стор. 12, каже, що св. Теодосій залишив свою редакцію *Уставу* «не только в преданиі, а на письмѣ». Її аналізує Голубинский, *ИРЦ.*, 1/2, 607-627; CASEY, p. 408-419.

⁵⁹ Великий, *ПП.*, 65. Чернечий ідеал св. Теодосія найкраще здійснили печерські монахи: Микола Святоша (*ПП.*, стор. 159-163), Григорій Чудотворець (*ПП.*, стор. 182-187), Прохор (*ПП.*, стор. 199-205), Спиридон Проскурник й Аліпій Іконописець (*ПП.*, стор. 222-231).

ком для всіх інших монастирів: «Від того бо монастиря, — тлумачить літописець, — перебрали устав усі (давньоруські) монастирі».⁶⁰ Ось тому то св. Теодосія Печерського почитають як «основположника спільного чернечого життя» Київської Руси.⁶¹

Однак не саме тільки пристосування Студитського уставу зробило Печерський монастир славним, але радше ревне й богобійне життя ченців, які стисло дотримувалися приписів уставу та беззастережно слухалися повчань свого духовного батька, преп. Теодосія, що «сповнений духовною мудрістю, мав чисту любов до всієї братії», і «для всіх був зразком» для наслідування.⁶² Св. Теодосій, як настоятель монастиря, не тільки сам вірно зберігав хоч би й найменші приписи уставу, але також пильно чував над тим, щоб підлеглі йому ченці їх сумлінно виконували. Тому він «щовечора обходив келії всіх ченців, бажаючи пізнати життя кожного, головню ж його пильність для Господа».⁶³ А що йому самому було неможливо доглянути всіх ченців, то Святий назначив ієромонаха Стефана, який визначався ревністю монашого подвигу, щоб був — *сторожем уставу*.⁶⁴

Св. Теодосій також «не переставав щодня повчати братів духовними настановами», а коли десь виїжджав, то «поручав їх Великому Никонові, щоб він їх повчав й оберігав, як найстарший з усіх».⁶⁵ Наприкінці Нестор додає: «Так ото цей св. Настоятель чинив і навчав братію, яка немов земля спрагла вологости приймала його навчання й приносила Богові плоди своїх трудів — один у сто разів, другий у шістдесят, а інший у тридцять. І можна було бачити на землі подібних до ангелів людей, а монастир став подібним до неба, на якому блаженний наш о. Теодосій засяв своїми добрими ділами, наче сонце».⁶⁶ Тож не дивно, що з-поміж печерських монахів до-

⁶⁰ Лихачев, *ПВЛ.*, 107. Див. пояснення літописних слів у Голубинській, *ИРЦ.*, 1/2, 624-629.

⁶¹ SMOLITSCH, р. 61; митр. МАКАРІЙ, *Исторія Русской Церкви*, СПбетербург 1889, т. II, стор. 58. Тут до речі буде згадати знамениту розвідку С.К. Смирнова, «Значеніє Печерскаго монастыря в начальной исторіи Русской Церкви и общества», стаття у *Богословській Вѣстник*, Сергієв Посад, 10 (1896) 1-23.

⁶² Великий, *ПП.*, стор. 62 і 64.

⁶³ *Там же*, стор. 67.

⁶⁴ *Там же*, стор. 73.

⁶⁵ *Там же*.

⁶⁶ *Там же*, стор. 69. Вмираючи, св. Теодосій напминав свого наступника, іг. Стефана: «Мій сину, оце передаю тобі монастир, тож зі страхом і трепетом пильнуй його... Монастирський устав і звичаї не міняй, але все роби згідно з законом і монастирськими звичаями» — див. Лихачев, *ПВЛ.*, стор. 124.

монгольської доби маємо так багато святих.⁶⁷

Ось тому то князі й бояри, як також вся київська знать, почувши про праведне життя ченців, приходили до монастиря на богослуження, сповідалися зі своїх гріхів і складали багаті дари «на потіху братії й на оснащення монастиря». А були випадки, що бояри цілі села записували на монастир. Ось так св. Теодосій, на зразок св. Василя Великого, зачав будувати добродійні установи й був спроможний розвинути при монастирі широку харитативну діяльність.⁶⁸

Князі часто покликали печерських монахів на настоятелів своїх ктиторських монастирів, щоб пожвавити в них чернечий подвиг,⁶⁹ як теж залюбки ставили печерян на владичі престולי, хоч би і в найдалше віддалених епархіях розлогої Київської держави. Не без причини Владика Симон у своїм *Посланні до Полікарпа* стверджує: «З того Печерського монастиря Пречистої Богоматері, мій Брате, були поставлені численні єпископи, які святим хрищенням — наче ясні світила, просвітили всю руську (українську) землю». А відтак додає, що до його часів приблизно 50 печерських монахів були піднесені до владичого сану.⁷⁰

З Печерського монастиря виходили також численні місіонери, які намагались здобути для Христа й найбільш дикі племена чи то на півночі, чи на північному сході.⁷¹ Ось що пише про місійну працю печерян один з українських дослідників:

«Як колись Христові апостоли розходилися по всьому світі голосити Божу науку, так само і глибоко ідейні подвижники Києво-

⁶⁷ В самім тільки *Патерику* подані життя 33-ох святих печерських подвижників. Повний список Святих домонгольської доби (майже всі ченці чи черниці) подає Голубинський, *Ист. канонизації*, стор. 202-204. Митр. Петро Могила 1643 р. проголосив святими всіх печерських угодників, моці яких спочивали в Близьких чи Дальших печерах, числом 118. Але Московська Церква признала їх святими шойно 1762 р. — див. А. Дублянський, *Українські Святі*, Мюнхен 1962, стор. 19.

⁶⁸ За свідченням Нестора св. Теодосій «близько монастиря построїв дім і церкву св. Первоумученика Стефана, і там приймав убогих, сліпих, калік і прокажених, і з монастиря давав їм усе потрібне, біля десятини всього монастирського (добра). А шосуботи посилав ще й цілий віз хліба тим, що перебували по в'язницях чи в кайданах» — див. Великий, *ПП.*, 88.

⁶⁹ Вже князь Із'яслав покликав преп. Варлаама на ігумена княжого монастиря св. Дмитрія, що його спорудив 1062 р. — *Там же*, стор. 63-64.

⁷⁰ *Там же*, стор. 146-147. Сам же ж Симон став ченцем у Печерському монастирі, де й похований. Поіменний список єпископів, узятих з Печерського монастиря в домонгольській добі, подає — GOETZ, р. 221-223.

⁷¹ Про місійну працю печерських монахів див. Голубинський, *ИРЦ.*, I/1, 201-211; Смирнов, стор. 4-10; Б. Корчмарик, «Києво-Печерський монастир та християнізація європейського Сходу», стаття у *ЗапЧСВВ VII* (1971) 1-21.

Печерського монастиря, почавши з другої половини XI ст., не перестають розходитися по всіх землях європейського Сходу, щоб ширити світло християнської віри серед різних племен, за що не раз накладають головами в боротьбі з темнотою та ідолопоклонством. Так на пр. св. Леонтій, що вже 1054 р. вибрався в ростовсько-суздальські землі проповідувати віру, згинув мученицькою смертю в 1077 році... Другий богоугодний подвижник Києво-Печерського монастиря — св. Кукша, що про нього згадується в *Печерському Патерику*, так само згинув мученицькою смертю серед в'ятичів. Деякі з тих богоугодних печерських подвижників, як це довідуємося з того ж *Патерику*, згинули мученицькою смертю, подібною до Христа. Так на пр. блаженний Евстратій був розп'ятий на хресті і пробитий копієм, а смиренний Никон був закутий у кайдани і так довго мучений поганями, доки 'не стік кров'ю'. З уваги на таке подивудіне й добродійне життя печерських подвижників, як завважає Полікарп, не тільки погани й жиди наверталися, але й жорстокі половці ставали ченцями». ⁷²

Ось так слава і вплив Києво-Печерського монастиря поступово поширювалися ген-ген далеко, аж до самих окраїн Київської держави. Тому й не дивно, що Печерський монастир уже з самих початків уважали «старійшим» між усіма староруськими монастирями, головню ж потім, як над печерами розбудовано розлогий монастир і величаву, «небеси подобную» церкву в честь Успіння Пресвятої Богородиці, яка своєю пишністю і красою богослужень притягала до монастиря незлічимі товпи побожних прочан. А то тим більше, що вкортці при гробах св. Теодосія й інших печерських подвижників почали діятись численні чуда. ⁷³

Так ото Києво-Печерський монастир став розсадником чернечого подвигу і твердиною християнського благочестя між усіма племенами розлогої Київської держави, і дедалі почав набувати всенародного значення. ⁷⁴

⁷² Корчмарик, стор. 14.

⁷³ Величаву кам'яну церкву на честь Успіння Пресв. Богородиці при монастирі зачав будувати св. Теодосій 1073 р., а донкінчив її вже його наступник, іг. Стефан 1077 р. Дав її вималювати й оздобити дорогішими іконами й мозаїками іг. Никон Великий (1078-1088), а посвятив її митр. Іван 1089 р., вже за іг. Івана (1088-1103) — див. КАРГЕР, стор. 337-347; СЕМЕНОВСКИЙ, стор. 181-185.

⁷⁴ GOETZ, p. 208-215.

5. ВСЕНАРОДНЕ ЗНАЧЕННЯ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОГО МОНАСТИРЯ

Під час реорганізації своєї розлогої держави князь Ярослав Мудрий рівночасно бажав забезпечити також і канонічний стан Київської Церкви. Тому він почав переговори з царгородським патріархом Олексієм Студитом, який уже 1037 р. вислав до Києва митрополита Теопемпта, родом грека.⁷⁵ Через свого митрополита, якого звичайно призначував сам цісар, Візантія старалась контролювати не тільки церковне, але й політичне життя Київської Русі. Це сильно дало себе відчути передусім у домонгольській добі. Звідси вкоротці у вищих київських колах зродилась сильна противізантійська реакція, до якої приєднався теж і Києво-Печерський монастир.⁷⁶

Ярослав скоро спостеріг свою помилку, і щоб визволити Київську митрополію з візантійської контролю та забезпечити для неї свобідний розвиток, він уже 1051 р. поставив у Києві митрополитом свого придворного священника Іларіона, про якого літописець записав, що це був «муж благ, книжен и постник».⁷⁷ На жаль, митр. Іларіон не встиг довго втриматися на митрополичому престолі, щоб перетворити митрополичий двір св. Софії на суто український церковно-релігійний осередок, звідкіля могло б ширитися почуття релігійної, національної і державної єдності українських племен Київської держави. І так, уже 1055 р., ми бачимо в Києві знову митрополита-грека, на ім'я Єфрем.⁷⁸

⁷⁵ А.В. КАРТАШЕВ, *Очерки по истории Русской Церкви*, Париж 1959, стор. 164-165, не бачив іншого виходу для кн. Ярослава, як тільки звернутися до Царгороду, що Чубатий, стор. 302-303, заперечує; див. теж Томашівський, стор. 94-97.

⁷⁶ М. Грушевський, *З історії релігійної думки на Україні*, Львів 1925, стор. 25: «Прислання митрополитів-греків, що навіть не знали і не розуміли місцевої мови, дає найкраще поняття про повну залежність нової руської Церкви від старої візантійської». Противізантійська реакція вищих укр. кіл набрала революційного характеру в 1051 р., коли призначено митрополитом «русина» Іларіона — див. Приселков, *Очерки*, стор. 86-93.

⁷⁷ Лихачев, *ПВЛ.*, 105. КАРТАШЕВ, стор. 169, признає, що Іларіон був «самым образованным человеком своего времени».

⁷⁸ Після 28 кан. Халкедонського Вселенського Собору (451 р.) митрополитів мали вибирати владики даної митрополії, а Царгородський патріарх мав тільки затверджувати вибір. Однак здається, що, почавши від IX ст., митрополитів призначував сам імператор, а патріарх їх тільки висвячував. Видно, що патр. Михайло Керуларій (1043-1059) не затвердив вибір Іларіона й вислав до Києва

Усунений з митрополичого престолу Іларіон, на думку деяких учених, повернувся до давньої своєї печери в Берестові, прийняв велику схиму під іменем — *Никона* й перебував разом зі св. Антонієм.⁷⁹ Незабаром до них приєднався також св. Теодосій, в *Житті* якого читаємо: «Там, у печерах можна було бачити три світильники, що молитвою і постом розганяли бісівську темряву, тобто: Преп. Антонія, Блаж. Теодосія і Великого Никона».⁸⁰ Ось так Іларіон заховався в Печерському монастирі, зате Нестор з пошани до його гідності завжди називає його — *Великий Никон*. Інакше нам годі пояснити велику пошану і значний вплив Никона на життя Печерського монастиря.⁸¹

Чого Іларіон не встиг був довершити як митрополит, він довершив як монах Никон. За допомогою блаж. Теодосія, якого він постриг у ченці, і за благословенням преп. Антонія, якому він відпустив свою печеру, Никон зацелив у серцях печерських ченців широнародного духа й перетворив Печерський монастир на релігійно-національний осередок Київської Русі, надаючи тим самим монастиреві всенародного значення.⁸² Ось так, завдяки антигрецьким і самостійницьким ідеям Великого Никона, тобто митр. Іларіона, Печерський монастир став колискою всеруських (українських) змагань, зберігаючи свою незалежність і від князів, і від митрополитів.⁸³

Св. Теодосій, під впливом Никона, не відокремив Печерський монастир від світу, але поставив його до послуг релігійним, куль-

цісарського кандидата, грека Єфрема — cfr. I. PATRYLO, *Archiepiscopi-Metropolitani Kievo-Halicienses, Romae* 1962, p. 17, 31.

⁷⁹ Див. вище прим. 35. Сьогодні цю думку сприймає багато вчених, хоч ЧУБАТИЙ, стор. 317-318, опираючись «на Лихачева», її рішуче відкидає. Перевіривши докази Приселкова, Лихачев однак стверджує, що думка першого «не столь убедительная, но общность некоторых приемов заставляет нас вспомнить и о ней» — див. Д.С. ЛИХАЧЕВ, «Атрибуция произведений древнерусской литературы», стаття у *Труды Отдела Древне-Русской Литературы АН - СССР* (далі цит.: *ТОДРЛ.*), Ленинград, XVII (1961) 27. Найновіше Подскальський доводить, що утотоження Іларіона з Никомом Великим *годи напевно доказати* («lassen sich nicht stickhaltig belegen») — cfr. G. PODSKALSKY, *Christentum und Theologische Literatur in der Kiever Rus' (988-1237)*, München 1982, p. 8; SMOLITSCH, p. 57 — думку Приселкова приймає.

⁸⁰ ВЕЛИКИЙ, *ПП.*, 55-56.

⁸¹ ПРИСЕЛКОВ, *Очерки*, стор. 172-173.

⁸² GOETZ, p. 208-215.

⁸³ SMOLITSCH, p. 57. GOETZ, p. 199-202, описав автономну управу Печерського монастиря, який не залежав ні від митрополита, ні від князя. Наприкінці XI ст. митр. Микола хотів підпорядкувати собі монастир, але це йому не вдалося. Теж СЛЮСАРЕВ, стор. 451, довів, що Печерський монастир мав «широкое церковное и общественное значение».

турним і національним потребам Церкви й народу.⁸⁴ З Печерського монастиря випромінювало християнське благочестя, тут кристалізувався правдиво-християнський світогляд, плекалась суто християнська культура, тут зродилась і змагалась ідея єдності українських земель, зростало почуття незалежної, вже християнської Русі-України. Одне слово, Печерський монастир направило став тим релігійно-національним центром Київської держави, про який мріяв і якому посвятився Великий Никон — Іларіон.⁸⁵ Про всенародне значення українського чернецтва, головно ж Печерського монастиря, сучасний дослідник ось так висловлюється: «В основному, внутрішня історія Київської Русі є історією її чернецтва. Знову ж розвиток чернечого життя тут нерозривно зв'язаний з розвитком Києво-Печерського монастиря».⁸⁶

Печерські монахи, усвідомлюючи собі свою незалежність, уважали себе оборонцями правовір'я і благочестя свого народу, тому вони відважно виступали проти всякого порушення справедливості⁸⁷ й християнського закону⁸⁸ могутніми цього світу, хоч би самих князів. Як духовні провідники князів і бояр,⁸⁹ монахи часто впливали теж на суспільне й політичне життя Київської держави, а то тим більше, що самі князі нерідко вживали монахів як своїх дорадників⁹⁰ чи посланців.⁹¹ А вже найбільше прислужилися ченці при

⁸⁴ Г. П. Федотов, *Святые древней Руси X-XVII вв.*, Париж 1931, стор. 48. Також Иером. Иоанн (Кологривов), *Очерки по истории русской святости*, Брюссель 1961, стор. 38 — признає, що св. Теодосій, в душі св. Василя Великого, поставив свою «монашескую общину на служение церковному и общественному благу».

⁸⁵ GOETZ, р. 109-215, широко пише про всенародне значення Печерського монастиря в домонгольській добі.

⁸⁶ PODSKALSKY, р. 50.

⁸⁷ *Патерик*, стор. 104-105, розповідає про порятування св. Теодосієм вбогої вдови, і додає: «Блаженный наш о. Теодосій був багатьом заступником перед князями й суддями».

⁸⁸ Під 1068 р. літописець гостро засудив князів за те, що вони, «переступивши хрест» (зломали присягу), вбили князя Всеслава, чим навели на себе «Божу кару», тобто наїзд половців — Лихачев, *ЛВЛ.*, 112-115; св. Теодосій мужньо виступив проти князя Святослава 1073 р. — Великий, *ЛП.*, 99-100.

⁸⁹ Літопис згадує, що вже до св. Антонія приходив князь Із'яслав «з дружиною» на розмову — Лихачев, *ЛВЛ.*, 105.

⁹⁰ *Патерик*, стор. 71 — подає, що князь Із'яслав вже після першої розмови із св. Теодосієм «почав любити його й чинити все, що преп. о. наш Теодосій йому поручав».

⁹¹ Хоч би згадати посольство Великого Никона до князя Святослава, щоб відпустив свого сина Гліба на Тьмутороканський княжий стілець — Великий, *ЛП.*, стор. 73; то знов монах з Видубицького монастиря Василь був Мономаховим посланцем до осліпленого князя Василька Тербовельського — Лихачев, *ЛВЛ.*, т. II, стор. 130; Ріпецький-Попович, стор. 45.

замирненні князів, які не переставали між собою ворогувати й воювати, аж доки не занастили славної і могутньої колись Київської держави.⁹²

Печерський монастир відіграв провідну роль також у культурному житті домонгольської Русі-України. Не даремно його назвали — *Світильником Русі*.⁹³ Про літературну творчість ченців мова буде пізніше. Тут однак треба згадати започаткування всенародного літописання при Києво-Печерському монастирі, що його саме Никон Великий поставив на всенародних, історично-патріотичних підвалинах.⁹⁴ Літописання при Печерському монастирі так і відзначається своїм всенародним розмахом та почуттям єдності давньоукраїнських земель. Князь Володимир Мономах (1113-1125), перенісши відтак літописання до свого «вотчого» (родинного), Святомихайлівського монастиря на Видубичах, знизив його до київського провінціалізму й служіння особистим княжим інтересам.⁹⁵ З того часу літописці записували тільки те, що подобалося і приносило славу князеві. Ось тому печерську редакцію *Повісті временних літ*, як вона вийшла з-під пера преп. Нестора, треба вважати завершенням золотої доби староруського літописання.⁹⁶

Так ото Печерський монастир під проводом трьох своїх *Світильників*, Антонія-Теодосія-Никона, від самих своїх початків відігравав важливу роль в розбудові церковного, культурного й національного життя Київської Русі, через що він набрав всенародного значення і вибився на провідне місце між усіма іншими монастирями домонгольської доби.⁹⁷

⁹² Знаний нам вислів князя Володимира Мономаха, записаний у літописі: «Наші батьки й діди зберегли землю Руську, а ми хочемо її занастити» — Лихачев, *ПВЛ.*, стор. 175; Приселков, *Очерки*, стор. 209-212.

⁹³ Goetz, p. 213.

⁹⁴ Про важливу роль Никона в печерському літописанні широко пише Д.С. Лихачев, *Русские летописи и их культурно-историческое значение*, Москва-Ленинград 1947, стор. 82-93. Автор доходить до висновку, що властиво Никон «создал первую систематическую историю русского (читай: українського) народа» (стор. 90).

⁹⁵ М.Д. Приселков, *Нестор летописец*, Петербург 1923, стор. 111.

⁹⁶ Там же, стор. 102-112. Лихачев, *Русские летописи*, стор. 147-169, проаналізувавши докладно вклад Нестора до *Повісті временних літ*, каже: «Можно смело утверждать, что никогда ни прежде, ни позднее, вплоть до XVI в., русская историческая мысль не поднималась на такую высоту ученой пытливости и литературного умения. Патриотическая возвышенность рассказа, живое чувство народа и единства Руси составляют исключительную особенность создания Нестора».

⁹⁷ Літописець підкреслює, що «тім же почтен єсть монастырь Печерскыи

6. ПОШИРЕННЯ Й РОЗКВІТ ЧЕРНЕЧОГО ЖИТТЯ

Чернече життя, як ми бачили, прийшло на українські землі разом з християнством, а монахи великою мірою спричинилися до поширення й поглиблення християнської віри між племенами Київської держави. Разом з організацією церковного життя на наших землях почали появлятися також властиві монастирі, які ставали розсадниками християнського благочестя й освіти серед народу. Первісні монастирі брали за зразок тодішні візантійські чернечі спільноти, аж доки св. Теодосій не поставив Києво-Печерський монастир на міцних основах *Студитського уставу*, пристосувавши його до сучасних, суто українських вимог чернечого подвигу й звичаїв. Ось так Києво-Печерський монастир став колискою староруського, чи радше *українського способу чернечого життя*, після засад якого монахи вже не втікали на відлюддя, ані не крилися поза мурами монастиря, спорудженого десь «на пустині»,⁹⁸ але будували свої монастирі по містах чи близько городів і єпископських осідків, щоб за вказівками св. Василя Великого ставати на послугу Церкви й народу.⁹⁹

Тому то князі й українська знать, передусім владики, старалися за всяку ціну оснувати в своїх городах монастирі, що відтак ставали релігійно-культурними центрами по всіх землях розлогої Київської держави. Деякі з тих монастирів були теж колонізаційними й місійними базами, головно між недавно завойованими племенами.

Устав Києво-Печерського монастиря, в якому завдяки харизмі св. Теодосія витворився своєрідний тип українського монаха-подвижника, поступово перейняли всі важливіші монастирі домон-

старей всіх» — Лихачев, *ПВЛ.*, 107. Радянські вчені також признають, що Печерський монастир був «центральною святинею Русской (читай: Української) землі» — див. *История культуры Древней Руси*, Москва-Ленинград 1951, т. II, стор. 201.

⁹⁸ I. ŘEZAČ, *De monachismo secundum recentiore legislationem russicam*, Romae 1952, р. 1-6. Тип московського чернецтва, тобто втечі на пустиню, виникає щойно в пол. XIV ст. під впливом св. Сергія Радонезького († 1382 р.) і був накинений українським монастирям щойно наприкінці XVIII ст.

⁹⁹ А. ПЕКАР, *Досконалий християнин — Чернечий ідеал св. Василя Великого*, Рим 1968, стор. 193-200. М. Соловій у *Пропам'ятній Книзі ОО. Василян у Канаді, 1902-1952*, Торонто 1953, стор. 53, пише: «Спираючи українське монашество на Уставі св. Теодора в дусі св. Василя, св. Теодосій Печерський зробив для Української Церкви неоціненну послугу. Українське монашество пішло по лінії ідей св. Василя і тому воно вступило в активну службу для рідної Церкви й народу».

гольської Русі-України. Тому Печерський монастир слушно назвали «Матір'ю руських (українських) монастирів».¹⁰⁰

Першими історичними монастирями, як вже було згадано, були київські монастирі св. Юрія (чоловічий) і св. Ірини (жіночий), що їх спорудив князь Ярослав Мудрий.¹⁰¹ Вони були *ктиторські* чи пак «*вотчі*» (родинні) монастирі й над ними чував сам князь чи його родина. Однак були ще й *свобідні* монастирі, що їх будували «постом, молитвою, сльозами й чуваннями»¹⁰² самі такі монахи, при допомозі добрих людей. Ці монастирі звичайно були під наглядом місцевих ієрархів, хіба що сам патріарх перебирав їх під свою особисту опіку, надаючи монастиреві т.зв. привілей *ставропігії*.¹⁰³ В домонгольській добі в нас не було ставропігійських монастирів, вони з'явилися щойно пізніше.

Чернече життя в монастирях нормувалося уставом, що його собі уклали монахи за візантійськими зразками. Найкращим уставом виявився *Устав Києво-Печерського монастиря*, що його уклав для своєї братії десь біля 1070 р. св. Теодосій Печерський на основі *Уставу Студитського монастиря* в Царгороді.¹⁰⁴ Тому й не дивно, що всі інші монастирі почали споглядати на Києво-Печерський монастир як на зразок чернечого подвигу й собі приймали Теодосіївський устав. Так Печерський монастир став колискою і зразком чернечого життя Київської Русі, й від нього, як згадує літопис, «переша вси монастиреве устав. Тім-же почтен єсть монастир Печерский *старей* всіх».¹⁰⁵

Вплив Печерського монастиря на пошавлення чернечого життя в Київській Русі йшов або прямо, через печерських подвижників, яких князі радо ставили настоятелями своїх ктиторських монастирів, або непрямо, через владик, що їх часто настановляли з-

¹⁰⁰ GOETZ, p. 37.

¹⁰¹ Лихачев, *ПВЛ.*, під 1037 р., стор. 102.

¹⁰² Це відноситься до спорудження Печерського монастиря — Там же, стор. 107.

¹⁰³ *Ставропігія* — від грецького: *ставрос* і *ніріон*, ставлення хреста, на знак патріяршої судовласти. На українських землях у домонгольській добі не було ставропігійських монастирів, хоч Києво-Печерський монастир старався «де факто» зберегти свою незалежність від митрополита — див. вище примітку 83. Канонічне пояснення ставропігії подає — ЖЕЗАС, р. 30-31.

¹⁰⁴ Див. вище прим. 58.

¹⁰⁵ Лихачев, *ПВЛ.*, 107; порівняй Великий, *ПП.*, стор. 127: «Від цього (св. Теодосія) складено чин і устрій усім руським монастирям»; Голубинский, *ИРЦ.*, 1/2, 627-634.

поміж печерян. Ось тому й назвали Києво-Печерський монастир — «школою руських (українських) ієрархів».¹⁰⁶ І зрозуміло, що владики-печеряни теж у своїх епархіях організували чернече життя на зразок Києво-Печерського монастиря, хоч би на Волині, в далекім Новгороді чи в Суздалі.

Нема сумніву, що Печерський монастир мав вирішальний вплив на устрій і спосіб чернечого життя передусім у т.зв. «вотчих», тобто князями заснованих монастирях в самому Києві. Так біля 1062 р. князь Із'яслав Ярославич († 1078 р.) наказав спорудити *Святодимитріївський монастир* у честь свого небесного заступника,¹⁰⁷ але на ігумена покликав з Печерського монастиря Варлаама, бажаючи зробити свій монастир славнішим від Печерського, «надіясись на багатство».¹⁰⁸ Напевно, що Варлаам зорганізував монастир св. Димитрія на печерський лад, а то тим більше, що й його наслідником став печерянин, преп. Ісає, який ревно дотримувався Теодосіївського уставу.¹⁰⁹

Те саме можемо сказати також про інші княжі монастирі, як *монастир св. Симеона*, що його збудував князь Святослав Ярославич († 1076 р.), чи *Святомихайлівський монастир*, споруджений на Видубичах третім сином Ярослава, князем Всеволодом († 1093 р.).¹¹⁰ Ось так Печерський устав уже з самих початків промостив собі дорогу до княжих, тобто ктиторських монастирів, що дало поштовх іншим монастирям прийняти той же ж устав.

Вже не треба нам розписуватися про ті київські монастирі, що їх оснували такі самі печерські монахи, як *Спаський монастир* у Берестові, заснований сучасником св. Теодосія, ігуменом Германом,¹¹¹

¹⁰⁶ Греков, стор. 410.

¹⁰⁷ Хресне ім'я князя Із'яслава було — *Дмитро*. Про його монастир див. Слюсарев, стор. 112-124; П.Г. ЛЕБЕДИНЦЕВ, «Дмитрієвский монастырь, его судьба и мѣстность», стаття у *Чтения в Историческом О-въ Нестора Лѣтописца*, Київ, I (1879) 28-36; а найновіше КАРГЕР, стор. 261-273.

¹⁰⁸ Лихачев, *ПВЛ.*, 107. Блаж. Варлаам помер 1065 р. у Святогорськім монастирі на Волині, вертаючись зі своєї прощі до Царгороду. На його просьбу його поховано у Печерському монастирі, «з правого боку церкви» — Великий, *ПП.*, стор. 71-72.

¹⁰⁹ Про преп. Ісає, який опісля став єп. Ростовським, див. Дублянський, стор. 55-56.

¹¹⁰ І. НАЗАРКО, «Київські монастирі домонгольської доби», стаття у *ЗапЧСВВ* IV (1963) 503-512, описав 18 монастирів у самому Києві. Про преп. Софронія, першого ігумена Видубицького монастиря — див. Великий, *ПП.*, 69-70.

¹¹¹ НАЗАРКО, *Київські монастирі*, стор. 509-510; Голубинський, *ИРЦ.*, I/2, стор. 585-586. Іпатіївський літопис під 1096 р. називає монастир від його засновника — *Германець*. Преп. Герман опісля став Новгородським єп-ом (1078-1096).

як теж *Богородичний* — *Влахернський монастир* «на Клові», що його спорудив ігумен Стефан, раніше настоятель Печерського монастиря.¹¹² У своїх монастирях вони напевно ввели устав і карність печерських подвижників.

Розглядаючи шляхи поширення чернецтва на землях Київської держави, ми зразу спостережемо, що з Києво-Печерського монастиря нам треба насамперед вибратися до далекої Тьмуторокані на Тавані,¹¹³ куди вже 1061 р. вибрася Великий Никон і там, поблизу города, спорудив *монастир Пресв. Богородиці*.¹¹⁴ Коли по якомусь часі Никон повернувся до Печерської обителі, то Тьмутороканським єпископом став печерський подвижник Миколай, згаданий у літописі під 1080 роком.¹¹⁵ Як Никон, так і Миколай, напевно постаралися про те, щоб у Тьмутороканській обителі ченці точно зберігали правила Печерського уставу.

Тьмуторокань у тому часі належала до Чернігівського удільного князівства, до якого були приділені ще й землі радимичів і в'ятичів. Коліскою монашого життя на Чернігівщині треба вважати *Успенський (Єлецький) монастир* на Болдинських горбах біля Чернігова, початки якого сягають до часів св. Антонія Печерського, де він 1069 р. переховувався «перед гнівом Із'яслава».¹¹⁶ За князювання Святослава в околиці Чернігова засновано кілька монастирів, між якими також *монастир св. Іллі*, що його називали теж *Святотроїцьким*.¹¹⁷ Нема сумніву, що сам Святослав, ставши 1073

¹¹² Про Влахернський монастир над річкою Клова, віддаленого на 2 км від Печерського, що його здвигнув іг. Стефан 1078 р. (названий літописцями — *Стефанечь*), див. КАРГЕР, стор. 422; СЕМЕНТОВСКИЙ, стор. 135-136; Великий, *ПП.*, стор. 112-113. Життєпис іг. Стефана, який відтак став Володимиро-Волинським єпископом (1091-1094), у Дублянського, стор. 78-79; див. теж В. ЗАЙКИН, «Преп. Стефан, єп. Володимирський і Галицький», стаття у *ЗапЧСВВ* III (1928) 190-203. Стефан своїм наступником у Влахернському монастирі найменував іншого печерянина, преп. Климента — *Патерик*, стор. 117-118; Лихачев, *ПВЛ.*, 138-139.

¹¹³ Тьмутороканське князівство на Таманському півострові Азовського моря виникло десь у X ст. За князювання Рюриківичів воно було опорним пунктом Київської держави на південному сході. На початку XII ст. його захопили половці.

¹¹⁴ Великий, *ПП.*, стор. 61, де читаємо: «Був то славний монастир і до сьогодні є прикладом іншим, як і цей, Печерський»; Голубинський, *ИРЦ.*, I/2, 588-589.

¹¹⁵ Як подає — GOETZ, р. 222.

¹¹⁶ Великий, *ПП.*, 239. Про Єлецький монастир див. Голубинський, *ИРЦ.*, I/2, 748-749; Л.И. ДЕНИСОВ, *Православные монастыри Российской империи*, Москва 1908, стор. 901-904.

¹¹⁷ Про існування більше монастирів в околиці Чернігова свідчить літописний запис під 1094 р., що князь Олег «приде к граду (Чернігову) и поже около града — *монастыри*» — див. Лихачев, *ПВЛ.*, 148. Про Святотроїцький монастир див. Голубинський, *ИРЦ.*, I/2, 749; ДЕНИСОВ, стор. 904.

р. великим князем Київським, постарався про те, щоб у всіх ним заснованих монастирях уведено Печерський устав.¹¹⁸ Коли не сам Святослав, то напевно про це постарався чернигівський Владика Теоктист (1113-1123), теж виходець з Києво-Печерського монастиря.¹¹⁹ В літописах під 1231 р. у Чернигові згадується ще й *Борисо-Глібський* чи пак *Мученицький монастир*, що його спорудив князь Давид Святославич († 1123 р.).¹²⁰

Не інакше було теж з монастирями в Переяславському князівстві, тісно пов'язаних з традиціями Києва. Вже в половині XI ст. недалеко Переяслава, над річкою Альта, де вбито князя Бориса, існував *монастир свв. Бориса і Гліба*, з якого потім монах Яків перейшов до Києво-Печерського монастиря. Цього Якова св. Теодосій відтак хотів поставити своїм наступником, але «братії нелюбо бисть», щоб над нею ігуменував «пришелець», і вибрала собі ігуменом Стефана.¹²¹ А під 1072 роком літопис згадує, що на перенесення мощей свв. Бориса і Гліба до Вишгороду приїхав теж Миколай, «ігумен Переяславський».¹²² Це був, мабуть, настоятель *Йоаннівського монастиря*, який споруджено в самому таки Переяславі.¹²³ Згаданий ігумен Миколай був також виходцем Печерського монастиря, і потім став Переяславським єпископом.¹²⁴ Після нього Переяславським єпископом став згадуваний уже печерський подвижник, скопец Єфрем (1089-1104), який напевно постарався про те, щоб усі монахи Переяславської єпархії придержувалися уставу св. Теодосія Печерського.¹²⁵

З Києва чернече життя незабаром поширилося також на далекі, північно-східні землі Київської держави, тобто на області Ростова, Суздаля та Мурома, де печерські монахи ревно трудилися над на-

¹¹⁸ Ставши великим Київським князем, Святослав заснував *монастир св. Симеона*, в честь свого небесного покровителя — див. Голубинский, *ИРЦ.*, I/2, 298; КАРГЕР, стор. 465-466.

¹¹⁹ Великий, *ПП.*, 173; GOETZ, p. 222.

¹²⁰ Голубинский, *ИРЦ.*, I/2, 749.

¹²¹ Лихачев, *ПВЛ.*, 124. Про монастир над Альтою див. Голубинский, *ИРЦ.*, I/2, стор. 303 і 748; про прощу при монастирі — див. М. МАКСИМОВИЧ, «Сказаніе о празникѣ св. Бориса под Переяславом», стаття у *Кіевлянин*, Москва, 3 (1850) 7-18.

¹²² Лихачев, *ПВЛ.*, 121.

¹²³ Голубинский, I/2, 121. На жаль, про чернече життя Переяславщини в домонгольській добі мало що знаємо.

¹²⁴ СТРОЕВ, стор. 1047.

¹²⁵ Єп. Єфрем це той самий «скопец», що б. 1070 р. вистарався для св. Теодосія повний список Студитського уставу. Він походив з боярського роду — Великий, *ПП.*, стор. 57-58, 61 і 65. Його короткий життєпис подає Дублянський, стор. 44-45.

верненням ще напівдиких неслов'янських племен, під проводом єп. Леонтія, якого ростовці, як ми вже бачили, 1077 р. замучили на смерть.¹²⁶ Тому його наступник, Владика Ісаїя († 1089 р.), що теж був вихованцем Печерського монастиря, вибираючись у ростовські землі, взяв зі собою кількох печерських монахів і біля Суздаля побудував для них *монастир св. Димитрія*,¹²⁷ з якого відтак ченці розвинули ревну місіюну працю, спочатку між мирнішими суздальцями, а згодом між самими ростовцями, які нарешті прийняли до себе Владика Ісаю, шануючи його як свого рідного батька.

Святодимитріївський монастир у Суздалі був створений виключно з киево-печерських ченців, які повністю дотримувались уставу св. Теодосія. А наступник Ісаї, єп. Єфрем печерянин (1090-1119), приписав, тобто підчинив Суздальський монастир св. Димитрія Києво-Печерській обителі, разом з усіма його добрами, як монастирський двір.¹²⁸

З історії знаємо, що також пізніші ростовські владики були поставлювані з-поміж печерських ченців і вони пильно чували над тим, щоб усі монастирі їхньої єпархії точно дотримувались уставу Києво-Печерської обителі.¹²⁹ Найвизначнішим з тих місіюних владик був єп. Симон, який прийняв постриження в Печерському монастирі, а потім був покликаний на ігумена *монастиря Різдва Пресв. Богородиці* в Володимирі над Клязмою.¹³⁰ Коли ж 1215 р. було створене окреме Володимиро-Суздальське владичтво, то Симона покликано на першого його єпископа.¹³¹ Це той сам Симон, що 1222 р. написав *Послання до Полікарпа*, яке в цілості ввійшло до Печерського Патерика.¹³² У своїм *Посланні до Полікарпа* Симон писав:

«Я, Брате, радо залишив би свою єпископію і трудився б під по-

¹²⁶ Великий, *ПП.*, 146-147; Г. Ю. Филипповский, «Леонтия Ростовского житие», стаття у *ТОДРЛ.*, 39 (1985) 211-213.

¹²⁷ Великий, *ПП.*, 72; про Святодимитріївський монастир у Суздалі див. Голубинский, *ИРЦ.*, 1/2, 760. Про Ісаю Ростовського див. Макарий, *ИРЦ.*, т. II, стор. 24-25.

¹²⁸ Лихачев, *ПВЛ.*, 169 (під 1096 р.).

¹²⁹ Список Ростовських і Суздальських владик, виходців з Печерського монастиря подає — Гоetz, р. 221-222.

¹³⁰ Про Богородичний монастир у Володимирі н/Клязмою див. Голубинский, *ИРЦ.*, 1/2, 322; Денисов, стор. 73-79. Вони згадують ще й інші монастирі на Суздальщині.

¹³¹ Строев, стор. 653.

¹³² Великий, *ПП.*, 141-169; Симонове житіє у Дублянський, стор. 75-76.

слухом ігумена в тому святому Печерському монастирі... Тож зрозумій, яка велика слава і честь того монастиря!»¹³³ Тому ми можемо сміло припустити, що всі ростовсько-суздальські монастирі домонгольської доби керувались уставом Києво-Печерського монастиря.¹³⁴

Не менший вплив Києво-Печерського монастиря можемо спостерегти також на півночі, на землях Великого Новгороду, який в домонгольській добі завжди орієнтувався на Київ.¹³⁵ Тому й чернече життя там розвивалось під впливом Києво-Печерського уставу, до чого у великій мірі причинилися печерські подвижники, яких відтак ставлено на престіл новгородських владик.¹³⁶ Так єп. Микита (1096-1108), раніше «ревний печерський подвижник», мав рішучий вплив на чернече виховання Антонія Римлянина, який з початком XII ст. заснував перший монастир у Новгороді в честь Різдва Пресв. Богородиці.¹³⁷

В організації й пошвавленні чернечого життя в Новгородщині заслужився ще інший печерянин, аєп. Ніфонт (1129-1156). Він сам заснував *Спаський монастир* у Мирожях, недалеко Новгороду, в якому застосував устав Києво-Печерської обителі.¹³⁸ Тут треба згадати ще й *княжий монастир св. Юрія*, що його спорудив князь Всеволод Мстиславич 1119 р. за мурами Новгороду. Він прямо переселив сюди певне число печерських подвижників, настановляючи їм ігуменом Киріяка, теж печерського монаха.¹³⁹

Тут я не буду розписуватися подрібно про численні монастирі Новгородщини,¹⁴⁰ але із сказаного можемо ясно бачити, що ідеал чернечого життя Києво-Печерської обителі проникав ген-ген далеко на північ, навіть поза кордони Київської держави. Під впливом

¹³³ Великий, *ПП.*, 147-148.

¹³⁴ Те саме стосується також до муромсько-рязанських монастирів. При тамошніх монастирях навіть церкви будовано на зразок печерської Успенської церкви (не московські «цибулі», які появилися значно пізніше) — див. *История культуры древней Руси*, Москва-Ленинград 1951, стор. 201.

¹³⁵ Може бути тому, що як св. Володимир, так і Ярослав Мудрий дісталися на Київський трон з Новгороду.

¹³⁶ Їхній список подає -- GOETZ, р. 221.

¹³⁷ Голубинський, *ИРЦ.*, 1/2, 589-595; Денисов, стор. 562-564. Життєпис єп. Никити у Макарій, *ИРЦ.*, т. II, стор. 20-22.

¹³⁸ Про Спаський монастир у Мирожях див. Голубинський, *ИРЦ.*, 1/2, стор. 317 і 754; Денисов, стор. 686-688.

¹³⁹ Див. Голубинський, *ИРЦ.*, 1/2, стор. 594-595, про сам монастир — стор. 752.

¹⁴⁰ Голубинський, *ИРЦ.*, 1/2, стор. 752-754, тільки в самому Новгороді нараховує біля 20 домонгольських монастирів.

Києва розвивались теж монастирі Туровщини,¹⁴¹ Смоленська¹⁴² й Полоцька.¹⁴³

Також вплив Києво-Печерського монастиря на західно-українські землі незаперечий. Про це постарався Володимирсько-Волинський єп. Стефан (1091-1094), що прибув з Києва,¹⁴⁴ і зреформував за Теодосієвим уставом там уже існуючий *Святогорський монастир*.¹⁴⁵ У цім то монастирі раніше помер ігумен Варлаам, вертаючись зі своєї прощі до Царгороду.¹⁴⁶ На Волині в домонгольській добі згадується ще *монастир св. Миколая* у Жидичині та *Святомихайлівський монастир* у самому Володимирі.¹⁴⁷ Навіть собор Успіння Пресв. Богородиці у Володимирі споруджено за зразком уже прославленої на той час Києво-Печерської святині.¹⁴⁸

Початки чернечого життя в Галичині теж непомітно зникають десь в імлі сірої старовини. А що тут християнство з'явилося на ціле сторіччя раніше Володимирового хрищення Києва, то й чернече життя на західних українських землях давніше київського. На жаль, літописи не залишили нам жодних записів про галицькі монастирі й тому нам треба опиратися тільки на усні передання¹⁴⁹ чи наукові здогади.

Також і галицькі князі засновували свої родинні монастирі, хоч літописці їх спочатку чомусь не помічали. Так Іпатіївське літописне зведення згадує тільки 4 галицькі монастирі з домонгольської до-

¹⁴¹ В Турові треба згадати бодай *монастир св. Мучеників Бориса й Гліба* з другої половини XII ст., що його зреформував Турівський єп. Лаврентій (1182-1194), виходець Печерського монастиря — Великий, ПП., 147; Дублянський, стор. 58. Про монастир див. Голубинській, ИРЦ., 1/2, 751.

¹⁴² Тут згадаємо *Борисо-Глібський монастир* на Смядині, під Смоленськом, що його спорудив князь Ростислав Мстиславич 1145 р. на місці, де вбито св. Гліба — див. Голубинській, ИРЦ., 1/2, стор. 308 і 751.

¹⁴³ Тут єпископствував також печерський виходець, Владика Мина (1105-1116) — Великий, ПП., 147. Про полоцькі монастирі *Спаський* (жіночий) і *Богородичний* (чоловічий) — див. Голубинській, ИРЦ., 1/2, 597-599; Денисов, стор. 70-72.

¹⁴⁴ Див. примітку 112 вище.

¹⁴⁵ Голубинській, ИРЦ., 1/2, стор. 305 і 750.

¹⁴⁶ Великий, ПП., 71-72.

¹⁴⁷ Голубинській, ИРЦ., 1/2, 306. М. КОССАК, *Шематизм Провінції св. Спасителя ЧСВВ*, Львів 1867, згадує ще інші три монастирі домонгольської доби у самім Володимирі: Св. Апостолів, Богородичний при кафедрі й Чеснохрестівський. Однак, на жаль, не подає джерел.

¹⁴⁸ Див. *Історія культури древней Руси*, т. II, стор. 201. Це, мабуть, катедральний собор Пресв. Богородиці, який в половині XII ст. збудував князь Із'яслав Мстиславич — див. Голубинській, ИРЦ., 1/2, 305.

¹⁴⁹ Я вповні згідний з думкою Грекова, *цит. тв.*, стор. 7: «Народное предание правдиво и искренно, потому что это голос подлинной жизни».

би,¹⁵⁰ хоч М. Коссак начисляє тих монастирів далеко більше, однак без подання відповідних джерел.¹⁵¹

Чернече життя на західних українських землях значно зросло й скріпилось після татарського спустошення, коли то з Києва монахи розбрелися по всіх закутинах українських земель. Згідно з народним переказом тоді виник у Почаєві *Богородичний монастир*, заснований ченцями-скитальцями з Києво-Печерської обителі, які врятувались під час татарського нападу 1240 р.¹⁵² Інші печерські ченці зайшли аж під Харків, де заснували на Святій горі *Успенський монастир*, названий *Святогорським*.¹⁵³

Ось так чернече життя вже в домонгольській добі з Києва поширилося на всі українські землі, а його колискою й головним розсадником був Києво-Печерський монастир, що його поставив на міцні духовні основи преп. Теодосій Печерський.

7. ЗАСЛУГИ ЧЕРНЕЦТВА ПРИ СТВОРЮВАННІ КИЇВСЬКОГО ОБРЯДУ

Св. Теодосій Печерський, піклуючись своїм духовним стадом, прагнув, щоб чернече життя в Печерському монастирі послужило вірним «зразком християнського благочестя й ідеалом життя тут на землі».¹⁵⁴ Та найбільше він дбав про те, щоб у монастирі проквітала молитва й Боже славослов'я. Тому він пильно наглядав, щоб поодинокі богослуження відправлялись достойно і за приписом уставу.

¹⁵⁰ Голубинський, *ИРЦ.*, 1/2, стор. 601-602, 750-751. П'ятий, тобто *Лелесов монастир*, що його подає Голубинській (стор. 750), мабуть за МАКАРИЄМ, т. III, стор. 50, це римо-кат. монастир св. Хреста ОО. Премонстратів у Лелесі, недалеко Кошиць. Сх. Словаччина. Він стояв на шляху з Галичини на Угри, через Дуклянський перевал у Карпатах. Тут «від непам'ятних часів» зберігався державний архів північної Мадярщини, включно з Закарпаттям.

¹⁵¹ Див. КОССАК, стор. 135-195, який до монастирів домонгольської доби зараховує ще інших п'ять. Однак порівняй його непевні записи з більш критичною розвідкою І. Крип'якевича, «Середньовічні монастирі в Галичині», у *ЗапЧСВВ* II (1926) 70-104.

¹⁵² Еп. МАКАРИЙ, «Русские монастыри в период монгольской», стаття у *Християнское чтение*, СПбетербург, II (1861) 151-153; Денисов, стор. 165-167; С. Антонович, *Короткий історичний нарис Почайівської Успенської Лаври*, Кременець на Волині 1938, стор. 7-8; найновіше І. Дубилко, *Почайівський монастир в історії нашого народу*, Вінніпег 1986.

¹⁵³ Тоді саме виник *Святогорський монастир* під Харковом — див. Денисов, стор. 891-894.

¹⁵⁴ SMOLITSCH, p. 63.

а) Початки українського обряду

У Візантійській Церкві в тому часі було більше церковних уставів, тобто *Типіків*. Парафіяльні церкви у своїх відправах старалися наслідувати соборні, владичні храми, між якими відзначався *Типік Великої Церкви*, тобто св. Софії в Царгороді.¹⁵⁵ Дуже можливо, що після нього відправлялись богослуження і в київському митрополічному соборі св. Софії. Зате в Печерському монастирі св. Теодосій увів Студитський устав богослужень,¹⁵⁶ поробивши в ньому деякі зміни й доповнення, на що натякає теж і сам літописець, згадуючи, що Святий постановив — «як співати відправи, як робити поклони, як прочитувати чтенія, коли стояти й увесь церковний порядок».¹⁵⁷ Тим-то св. Теодосій започаткував своєрідний український обряд, який повністю оформився при Києво-Печерському монастирі вже за його наступників. Тому цей обряд сміливо можемо назвати — *Київським обрядом*.¹⁵⁸

На створення своєрідного українського обряду склалося багато чинників, до яких треба зачислити: церковнослов'янську мову з київською чи пак українською вимовою і правописом,¹⁵⁹ народно-обрядові практики й звичаї,¹⁶⁰ почитання рідних Святих,¹⁶¹

¹⁵⁵ J. MATEOS, *Le Typicon de la Grande Église*, 2 voll., Roma 1962-1963.

¹⁵⁶ Соколов, стор. 318-319, нараховує 17 різних монастирських Типіків, за якими відправлялись богослуження у Візантійській Церкві. Найважливіші з них були — три: 1) *Єрусалимський типік* Сави Освяченого († 532 р.), 2) *Студитський* св. Теодора († 826 р.) та 3) *Атонський* св. Атанасія Атонського († б. 1003 р.). Св. Теодор Студит, переводячи початком IX ст. літургічну реформу, опер свій Церковний устав на Єрусалимському типіку, що його в той час вже перевірів й доповнив св. Іван Дамаскин († 749 р.). Пізніше, під кінець X ст., св. Атанасій Атонський в дечому примінив і доповнив Студитський устав, чим дав початок т.зв. Атонському типіку. Св. Теодосій Печерський не тільки достосував, а радше переробив Студитський устав богослужень і тим дав почин для створення нового, т.зв. *Київського обряду* чи *типіка* — див. Р. Головацький, *Пояснення Богослужень*, Рим 1979, стор. 8-11.

¹⁵⁷ Лихачев, *ПВЛ.*, 107.

¹⁵⁸ Подібно як *Царгородський*, що створився в Царгороді, так само і наш сміло можемо назвати *Київським обрядом*, бо він створився при Печерським монастирі в Києві, звідкіля відтак поширився на цілу Київську митрополію. Тут хочу звернути увагу на важливу статтю Еп. Филарета (Гумилевського), «Богослуженіє Русской Церкви до монгольскаго времени», у *Чтенія в Импер. Об-въ исторіи и древностей россійских*, Москва, 7 (1847) 1-42.

¹⁵⁹ Про це ще буде мова в наступному розділі.

¹⁶⁰ Як напр. благословення вербної лози замість пальмових гілок на Квітну неділю; звільнення з посту, якщо врочистий празник припадав у середу чи п'ятницю — із-за чого митр. Костянтин викляв і засудив на вигнання печерського іг. Полікарпа

відзначування близьких духом українцям релігійних подій,¹⁶² своєрідна церковна архітектура й мистецтво,¹⁶³ притаманне українське іконописання,¹⁶⁴ як і самобутній церковний спів, тобто «спів на Божу хвалу».¹⁶⁵ Всі ці своєрідні прояви релігійно-мистецького життя зродились й оформились до певної міри при Києво-Печерському монастирі. Тому то Печерський монастир треба вважати коліскою *Київського* чи пак *Українського обряду*.

Нема найменшого сумніву, що печерські монахи вже за життя св. Теодосія трудилися над перекладом і переписуванням богослужбових книг.¹⁶⁶ Через їхнє перо до церковнослов'янської мови й літургічних книг вкрадалися «риси української мови».¹⁶⁷ Так, під впливом чернецтва, створився «український тип церковнослов'янської мови», з притаманною собі українською вимовою і правописом.¹⁶⁸

б) Богопочитання і прослава Святих

Печерський устав церковних богослужень, як його доповнив й оформив св. Теодосій, з часом прийнявся у всіх монастирях і епар-

(1165-1182), як інформує Голубинський, *ИРЦ.*, 1/2, 465-470; про Великодні обряди й звичаї — див. Ю. КАТРИЙ, *Пізнай свій обряд*, Нью Йорк-Торонто 1976, т. I, стор. 152-160; про Святвечірні — там же, т. II, стор. 91-98, тощо.

¹⁶¹ Хоч би: свв. Бориса і Гліба, св. Антонія і св. Теодосія Печерських, св. Ольгу, св. Володимира — КАТРИЙ, т. II, стор. 211-240; Голубинський, *ИРЦ.*, 1/2, 385-394.

¹⁶² Як напр. перенесення мошей св. Миколая до Барі (1187 р.) в день 9-го травня (т.зв. *Мокрого Миколая*), що його греки не прийняли — див. КАТРИЙ, т. II, стор. 76-77; празник Покрова, що його греки відкинули — КАТРИЙ, т. II, стор. 24-33; Голубинський, *ИРЦ.*, 1/2, 400-406 й інші.

¹⁶³ В. Січинський, *Історія українського мистецтва*, ч. I — Архітектура, Нью Йорк 1956, стор. 29-55; *Історія українського мистецтва в шести томах*, Київ 1966, т. I, стор. 148-223.

¹⁶⁴ С. Гординський, *Українська ікона 12-18 ст.*, Філадельфія, Па. 1973; П. Курінний, «Українська ікона княжого часу X-XIII ст.», стаття у збірнику *Релігія в житті українського народу*, Мюнхен-Рим-Париж 1966, стор. 76-92, де описано 56 пам'яток княжого Києва.

¹⁶⁵ П. Бажанський, *Історія руского церковного п'янія*, Львів 1980; Б. Кудрик, *Огляд історії укр. церковної музики*, Львів 1937; А. Рудницький, *Українська музика*, Мюнхен 1963, стор. 43-48; П. МАЦЕНКО, *Нариси до історії української церковної музики*, Роблін-Вінніпег 1968.

¹⁶⁶ За свідоцтвом Нестора вже Великий Никон «виготовляв книги» — Великий, *ПП.*, 73; а про монаха Ларіона каже, що він був «знавець у списуванні книг», і «списував книги по всі дні й ночі» — Там же, стор. 78.

¹⁶⁷ М. Возняк, *Історія української літератури*, Львів 1920, т. I, стор. 50.

¹⁶⁸ Про характеристику українського типу церк. слов. мови — Там же, стор. 51-52; див. знамениту статтю Н.А. Мещерского, «Искусство перевода Киевской Руси», у *ТОДРЛ.*, 15 (1958) 54-72.

хіях Київської Русі. Про це московський історик В.Н. Татищев ось так висловлюється: «Церковний устав з Печерського монастиря, за дозволом архиєреїв, насамперед був уведений до інших монастирів, а з часом його прийняли також усі парафіяльні церкви».¹⁶⁹ І власне це загальне прийняття Печерського уставу церковних відправ поклало тривкі основи для оформлення своєрідного українського обряду.

Печерський монастир спричинився теж і до канонізації й почитання своїх рідних, українських Святих. Преп. Нестор уже в 70-их роках XI ст. написав т.зв. *Читання про життя і вбивство блаженних Стратотерпців Бориса і Гліба*,¹⁷⁰ яким поживавив почитання св. Мучеників. Їх же ж почали почитати як *небесних заступників Руської землі*.¹⁷¹ Той же ж Нестор багато спричинився також до прославлення св. Теодосія Печерського, написавши з великим хистом його — *Житіє*.¹⁷² Він брав також участь у перенесенні мощей св. Теодосія з печери до монастирської церкви, яке потім докладно описав.¹⁷³

При гробі преп. Теодосія в скорому часі почали діятись чуда й тому, нарешті, 1108 р. його ім'я ввійшло в Синодик.¹⁷⁴ Так почалось всенародне почитання преп. Теодосія Печерського.¹⁷⁵ Службу Теодосієві написав інший печерянин, преп. Григорій († б. 1120 р.), названий *Творцем канонів*.¹⁷⁶ Тому ж Григорієві приписують ще *Служ-*

¹⁶⁹ В.Н. ТАТИЩЕВ, *История Российская в семи томах*, Москва-Ленинград 1963, т. II, стор. 244.

¹⁷⁰ Возняк, стор. 160-161.

¹⁷¹ Під 1015 р. літописець назвав св. Князів «заступниками Руської землі і сяючими світільниками, які завжди молять Владику за своїх людей» — див. Лихачев, *ПВЛ.*, 93. Що до їхнього почитання — див. Голубинський, *Ист. канонізації*, стор. 43-49; їхню службу за списком XII ст. подає Голубинський, *ИРЦ.*, I/2, стор. 508-513.

¹⁷² Возняк, стор. 161-162.

¹⁷³ Воно збереглося в *Патерику* — див. Великий, *ПП.*, 115-122; літописний опис під 1091 р. у Лихачева, *ПВЛ.*, 138-141.

¹⁷⁴ *Синодик* — це книга з іменами святих, що їх згадується у призначений день літургійного року при відправах. Про труднощі вписання св. Теодосія в Синодик — див. М.Д. ПРИСЕЛКОВ, *Нестор летописец*, Петербург 1923, стор. 87-88.

¹⁷⁵ Літописець під 1108 р. згадує, що староруські Владики «со радістю» вписали ім'я св. Теодосія в Синодик і почали спогадувати його на всіх богослуженнях — див. Лихачев, *ПВЛ.*, 187. Про канонізацію св. Теодосія подає Голубинський, *Ист. канонізації*, стор. 50-53.

¹⁷⁶ Див. Великий, *ПП.*, стор. 173; Возняк, стор. 134. Службу св. Теодосія за списком XIII ст. подає Голубинський, *ИРЦ.*, I/2, 513-517. Повна література про життя і писання Григорія зібрана у біо-бібліографічному словнику, що його уклав — Л.Є. МАХНОВЕЦЬ, *Українські письменники*, т. I — Давня укр. література, Київ 1960, стор. 37. На нього я буду часто покликатись.

бу на перенесення мощей св. Страстотерпців Бориса й Гліба, яке відбулося 1115 р.,¹⁷⁷ як також Службу на перенесення мощей св. Миколая до Барі, яке в Печерському монастирі почали святкувати вже наприкінці XI ст.¹⁷⁸

В домонгольській добі була написана також Служба св. Володимирові й Служба св. Ользі. Давні рукописні пам'ятки авторство Канону в честь св. Ольги з половини XII ст. приписують монахові Кирилові.¹⁷⁹ Про св. Ольгу Нестор записав: «Вона бо перша з Русі ввійшла до Царства Небесного, а руські сини славлять її як свою Начальницю, бо після смерти вона за Русь молить Бога».¹⁸⁰ Служба св. Володимирові була написана дещо пізніше, мабуть початком XIII ст.¹⁸¹

в) Церковна архітектура й мистецтво

Для повного розвитку й звеличання обряду треба було відповідної величної святині. Правда, св. Володимир побудував т.зв. Десятинну церкву, а його син, князь Ярослав Мудрий, спорудив пишний собор св. Софії, однак вони були під контролею Київських митрополитів-греків, які зовсім не сприяли створенню самобутнього українського обряду, а радше насаджували візантійські церемонії і звичаї, включно з грецькою мовою.¹⁸² Ось тому Печерський монастир взяв ініціативу в свої руки, і старався незалежно від митрополитичого двора створити свій рідний обряд, ближчий і більш промовистий до української душі.

Під Божим натхненням, св. Теодосій 1073 р. постановив спору-

¹⁷⁷ Див. Лихачев, *ПВЛ.*, 199-200. Службу на перенесення мощей, приписану Григорієві, подає Н.К. Николський, *Матеріали для повременного списку руских писателей и их сочинений X-XI вв.*, СПбурбург 1906, стор. 457-461.

¹⁷⁸ Про перенесення мощей св. Миколая і про Григорієве авторство служби — див. Голубинський, *ИРЦ.*, 1/2, 398-400. Про перенесення мощей св. Миколая збереглося староукраїнське «Слово», написане правдоподібно печерським монахом перед 1120 р. Повний текст з італійським й англійським перекладами видав — G. SIOFFARI, *La leggenda di Kiev, Bari (Centro Studi «S. Nicola»)* 1980.

¹⁷⁹ Див. В.П. Васильєв, *Исторія канонизації руских Святых*, Москва 1893, стор. 73-75.

¹⁸⁰ Під 969 р. — Лихачев, *ПВЛ.*, 49.

¹⁸¹ М. Славнитський, «Канонизація св. Владимира и служби ему по памятникам XIII-XVII вв.», у журналі *Странник*, СПбурбург, II (1888) 197-224.

¹⁸² Ще й сьогодні наші Владики на архиерейській св. Літургії співають *Трисвяте* по грецьки; на Литві, коли згадуємо митрополита, співаємо: «*Kiris eleyson*», замість звичного: Господи, помилуй, тощо.

дити при монастирі величавий храм у честь Успіння Пресв. Богородиці, який своєю величчю й красою, до певної міри, затемнював навіть Софійський собор.¹⁸³ Яке велике значення мало спорудження печерської церкви, що незабаром стала всенародною святинєю Київської Русі,¹⁸⁴ можемо здогадатися зі слів сучасного радянського дослідника, який не побоявся признати, що «з побудуванням Успенського собору при Печерському монастирі починається новий етап в архітектурі Київської Русі».¹⁸⁵ Це початок самобутньої архітектури й мистецтва, що так виразно спричинилися до звеличення і краси українського обряду домонгольських часів.¹⁸⁶

З церковною архітектурою тісно пов'язане й церковне мистецтво, видатним центром якого став також Києво-Печерський монастир, при якому виникла т.зв. «Друга Київська школа» мистецтва.¹⁸⁷ Для оздоблення Успенської церкви, за свідченням *Патерика*, майстрів запросили аж з Царгороду.¹⁸⁸ Але ті майстри хоч-не-хоч мусіли пристосуватися до вимог і смаку печерських подвижників, тоді вже під наглядом ігумена Никона Великого.¹⁸⁹ При оздобленні

¹⁸³ Про спорудження Печерської церкви див. Великий, *ПП.*, 17-34, де вплетено теж багато легендарного елемента; Січинський, стор. 36-38; КАРГЕР, стор. 337-374. І. Гізель, *Синопис*, Київ 1674, стор. 65 — ось так описує Печерську церкву: «Сія небеси подобная церков, яко неизреченным Божиим смотрением основая, тако и совершиая, и преизящным благоліпием внѣуду і внутруду украшенна бысть. Вся бо от злата мусією (мозайками), сирѣч каменями позлащенными, узорами и пестротинами розличными предивно бяше высаждена и иконами прекрасно расписана. Помост церковный весь такожде от различных шаров каменіями и всякими узорами бысть насажденный. Главницы же позлащены бяху, а крест на версѣх церкве великія ваги от самага злата содѣланый поставлен бысть» (цитат за КАРЧМАРИКОМ, стор. 17).

¹⁸⁴ *История культуры древней Руси*, Москва-Ленинград 1951, стор. 201; Ріпецький-Попович, стор. 32-35.

¹⁸⁵ Ю.С. АСЕЕВ, *Архитектура Київської Русі*, Київ 1969, стор. 76.

¹⁸⁶ Печерські майстри будували теж церкви при Кловському та Михайлівському Золотоверхому монастирі — *Там же*, стор. 92. За зразком Печерської церкви були відтак споруджені церкви у далекім Ростові, Смоленську, Старій Рязані, Суздалі, Володимирі Волинському тощо — *История культуры др. Руси*, стор. 201; теж і Новгород тяжів до Києва й архітектури Печерського монастиря — *История укр. мистецтва в шести томах*, Київ 1966, т. I, стор. 185. Згаданий АСЕЕВ, стор. 116, підкреслює, що Київ «продовжував відігравати значну роль в формуванні нових стильових рис давньоруської архітектури».

¹⁸⁷ *История укр. мистецтва*, т. I, стор. 296. Першою Київською школою мистецтва вважають мистецький центр при св. Софії.

¹⁸⁸ Великий, *ПП.*, 27-29. За свідцтвом того ж *Патерика*, грецькі майстри, які прибули 1085 р. на оздоблення Печерської церкви аж з Царгороду, постриглися відтак у ченці. Тож вони могли започаткувати мистецьку школу при Печерському монастирі.

¹⁸⁹ Ігуменові Никонові Великому (1078-1088) припала честь розмалювати

церкви фресками й мозаїкою, царгородським майстрам допомагали печерські іконописці, між якими визначався блаж. Аліпій, що своїм мистецьким таланом перевершив навіть своїх учителів-греків.¹⁹⁰

Безперечно, що Аліпій не був єдиним майстром Київського живопису. Разом з ним і по нім працювало багато монахів-іконописців, хоч вони так і залишилися безіменними, а їхні твори (ікони, мозаїки і фрески), як і твори славного Аліпія, були понищені.¹⁹¹ Однак дослідники здогадуються, що блаж. Аліпій був головним майстром прикрашення церкви Золотоверхого Михайлівського монастиря на Видубичах, більшість фресок і мозаїк якого збереглася і вони можуть послужити нам як зразок майстерного стилю Печерської школи малярства.¹⁹²

З Києва мистецтво іконописання ширилося на всі землі давньої Русі, через що печерський стиль і техніка малярства не переставали впливати на розвиток самостійного українського живопису на протязі довгих сторіч.¹⁹³

г) Церковний спів

Якщо архітектура й живопис були пишною шатою Київського обряду, то носієм і душою того ж обряду був церковний спів. Церковний спів прийшов до нас разом із християнським богослуженням з Візантії, а частинно з Болгарії, яка в часах св. Володимира вже виробила собі свій рідний обряд і розспів.¹⁹⁴ У нас, аж до часів Яро-

Печерську церкву, яка своєю красою притягала велику кількість паломників з найдалших закутин Київської держави.

¹⁹⁰ Про преп. Аліпія († 1114 р.) див. Великий, *ПП.*, стор. 223-231, де між іншим сказано: «Завчивши добре мистецтво писання ікон, став дуже вмілим іконописцем». Короткий життєпис у Дублянського, стор. 24.

¹⁹¹ 1938 р., під час розкопок, на площі Михайлівського монастиря на Видубичах відкрито майстерню іконописця — *Історія укр. мистецтва*, т. I, стор. 324, і 409, прим. 5.

¹⁹² Аліпієві приписують теж ікону «Богоматері Великої Панагії», яка зразу знаходиться в Третьяківській галерії в Москві — Г. Логвин-Л. Міляєва-В. Свенціцька, *Український середньовічний живопис*, Київ 1976, стор. 6 (там і кол. репродукція ікони). Про іконописання чи пак станковий живопис Київської Русі — див. *Історія укр. мистецтва*, т. I, стор. 322-340.

¹⁹³ Там же, стор. 326. Київські традиції іконописання відтак перебрало галицьке малярство та їх успішно зберігало й розвивало протягом наступних сторіч — Гординський, стор. 11.

¹⁹⁴ Болгарський розспів, знаний теж і в українському церк. співі (т.зв. *Болгарські голоси*), побудований на октоїховій, тобто восьмиголосній системі, так як і грецький. Ф.Б. Корчмарик, *Духовні впливи Києва на Московщину*, Нью Йорк 1964, стор. 116-118.

слава Мудрого, носіями церковної музики і співу були греки,¹⁹⁵ а подекуди болгари.¹⁹⁶ Щойно з розквітом Києво-Печерського монастиря, в другій половині XI ст., у нас виникає рідне вогнище церковного співу, в якому постав й остаточно оформився *Київський наспів*, що «на довгий час став основою української церковної музики».¹⁹⁷ Тільки в XV-XVI ст. Київський, т.зв. *знаменний спів*¹⁹⁸ почав піддаватися співацьким впливам різних українських земель, що дало початок т.зв. *Києво-Печерському* (старому), *Почайвському* на Волині, *Галицькому* й *Закарпатському* наспівам.¹⁹⁹

Урочистим церковним співом був т.зв. *демественний спів*, який не обмежувався системою восьмиголосся,²⁰⁰ і виконувався під керуванням учителів — співаків, яких називали — *доместиками*.²⁰¹ Ще перед 1074 р. ми бачимо в Києво-Печерському монастирі свого рідного доместика, монаха Стефана, який заразом був й «*установициком*», тобто керівником і композитором церковної музики.²⁰² Ось так при Печерському монастирі вже із самого початку створилась школа церковної музики й появились свої *майстри* — *розспівцики*, які плекали Київський розспів «на основі народних традицій».²⁰³

¹⁹⁵ За Ярослава Мудрого до Києва прибули три грецькі дяки з родинами, які почали навчати «ангелоподобное пѣніе», протилежно до простонародного, «обычного пѣнія», а наприкінці XI ст. при Десятинній церкві все ще існувала дяківська школа, т.зв. «*двор доместиков*», в якій, правдоподібно, навчали згадані грецькі дяки — див. МАКАРІЙ, *ИРЦ.*, т. II, стор. 241-243; П. МАЦЕНКО, *Конспект історії української церковної музики*, Вінніпег 1972, стор. 19.

¹⁹⁶ МАЦЕНКО, стор. 18; БАЖАНСКИЙ, стор. 19-21.

¹⁹⁷ Рудницький, стор. 43-44.

¹⁹⁸ *Знаменний спів* — це система Київського церковного співу XII-XVI ст. Назва походить від «*знамя*», тобто знак, значок. Для позначення мелодії вони ставились над текстом і мали вид крюків чи кривульок. Пояснення технічних слів щодо церк. співу подаю за Ю. Юцевич, *Словник музичних термінів*, Київ 1977.

¹⁹⁹ Рудницький, стор. 45.

²⁰⁰ *Демественний спів* — був святковим, напівцерковним співом з багатьма мелодичними прикрасами, що його вживали тільки для врочистих нагод, як вінчання князів тощо. Стисло церковний спів виконується за системою восьмиголосся (гр. октоїх), що її упорядкував св. Іван Дамаскин († 749 р.) — див. МАЦЕНКО, *Конспект*, стор. 25-27.

²⁰¹ Назву — *доместик* виводять з лат. *domus*, що означає дім, храм. *Доместик* — це управитель дому, Божого дому, тобто керівник церковного співу — див. ГОЛУБІНСКИЙ, *ИРЦ.*, 1/2, 691.

²⁰² ВЕЛИКИЙ, *ПП.*, 29; див. його життєпис у Дублянського, стор. 78-79.

²⁰³ *Історія української дожовтневої музики*, під ред. О.Я. Шреєр-Ткаченко, Київ 1969, стор. 18-19. *Розспів* чи *наспів* (напів) — це церковний спів об'єднаний певним принципом побудови мелодій. Головні його ознаки: а) тип поспівок (інтонація), б) ширина скалі (теситура), в) мелодичний склад, г) ритмічна побудова, й д) загальний емоційний характер.

Про початки й поширення Київського наспіву один з наших визначних музикознавців, проф. Зіновій Лисько, пише:

«Вже від половини XI ст. починає встановлюватися своєрідна українська церковна музика, що з першого вогнища церковного співу, з Києво-Печерської Лаври,²⁰⁴ швидко поширилася на церкви й монастирі всієї України, ба навіть Київської держави. Це був т.зв. *Київський розспів*, що став основою нашої співочої традиції на довгі сторіччя».²⁰⁵

На зразок Печерського монастиря також інші монастирі засновували в себе школи для плекання церковного співу, що його печерські подвижники розносили по всіх усядах Київської держави. Тим самим *Київський знаменний розспів* став об'єднуючим чинником і ясным виразником своєрідного українського обряду вже в домонгольській добі.

На основі сказаного ми сміливо можемо зробити висновок, що саме чернецтво великою мірою спричинилося до створення й поширення Київського обряду.

8. КУЛЬТУРНО — ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЕРНЕЦТВА

В парі з хрищенням на українські землі прийшла нова, християнська культура, постають школи й зароджується книжна творчість. Як до поширення християнської віри, так само і до поширення християнської культури між народом великою мірою спричинилося чернецтво, бо саме українські монастирі ставали важливими центрами народної культури й освіти. Тому навіть радянські критики змушені признати, що «в перших сторіччях після хрищення Русі монастирі відіграли прогресивну роллю, як розсадники письменності».²⁰⁶

²⁰⁴ Києво-Печерський монастир став «Лаврою» шойно в другій пол. XVI ст. До того часу він був тільки — *монастирем*.

²⁰⁵ Див. *Енциклопедія українознавства*, ч. I, стор. 868. Згаданий З. Лисько (1895-1969) — знаменитий музикознавець і композитор, довголітній проф. Музичного Інституту у Стрию і Львові, а на скитальщині в Нью Йорку — див. О. Залеський, *Мала українська музична енциклопедія*, Мюнхен 1971, стор. 63. Про розповсюдження Київського наспіву навіть у межах Московської держави — див. Ф.Б. Корчмарик, *Духовні впливи Києва на Московщину*, Нью Йорк 1964, стор. 115-130.

²⁰⁶ *История культуры древней Руси*, т. II, стор. 107.

а) *Монастирі розсадниками освіти*

Вже св. Володимир почав закладати школи, підтримувати освіту й пособляти писемній творчості.²⁰⁷ А його син, князь Ярослав Мудрий, таки заснував при митрополичому дворі св. Софії *літературну школу*, в якій «зібрав багато писців, що перекладали з грецького на слов'янське письмо. Вони списали чимало книг», які відтак князь приказав «скласти при церкві св. Софії, що її він сам спорудив».²⁰⁸

Однак митрополити грецького походження не дуже сприяли розвиткові староукраїнської книжності, тому після смерті князя Ярослава головним центром української культури й освіти став Києво-Печерський монастир, який мав «значний вплив на літературу Київської Русі».²⁰⁹ Тут списувано книги, тут формувалась первісна літературна мова, тут творилась оригінальна писемність, тут плекалось українське літописання, тут вироснувалось почуття національної єдності українських племен.²¹⁰

За зразком Печерського монастиря пішли також інші монастирі, які й собі ставали розсадниками освіти й книжної творчості.²¹¹ Одне слово, в домонгольській добі чернецтво було рушійною силою розвитку книжної мови, літератури й освіти.

Спочатку на Русь-Україну проникала слов'янська перекладна література з Болгарії, де в часи царювання Симеона (893-927) книжність переживала свій золотий вік. Крім богослужбових книг, з Болгарії привозили теж проповідничу й повчальну літературу, включно з житіями Святих. Не бракувало й писань Отців Церкви, як теж і різних збірників.²¹² Та вже за Ярослава Мудрого в Києві ство-

²⁰⁷ Лихачев, *ПВЛ.*, стор. 81, під 988 р.: «Нача поимати у нарочитые чади дѣти, и даяти нача на ученє книжное».

²⁰⁸ Там же, стор. 102-103, під 1037 р.

²⁰⁹ М.Н. Тихомиров, *Древнерусские города*, Москва 1956, стор. 182; Владимиров, стор. 114-115: «Без сомнѣнія первым разсадником нашей (розумій: української) письменности является Киев и Печерский монастырь».

²¹⁰ Про Печерський монастир як «значний центр культури» — див. *Історія Української РСР у 8-ми томах*, Київ 1977, т. 1, стор. 387; теж Возняк, стор. 72. Владимиров, стор. 179-212, описує літер. діяльність монастиря в домонгольський період.

²¹¹ Хоч би Святомихайлівський Золотоверхий монастир на Видубичах, який на початку XII ст. став осередком літописання і де був списаний т.зв. *Київський літопис, 1111-1200 р.*

²¹² Список перекладної літератури домонгольської доби подає —

рилась своя перекладна школа, почали появлятися староруські переклади, які з часом промостили дорогу до створення самобутньої «книжної мови» та появи оригінальної літератури.²¹³

Тут слід підкреслити, що староруські переписувачі чи перекладачі «ставились до оригіналу творчо», тобто довільно змінювали оригінальний текст, робили доповнення чи вставки, згідно з вимогами часу й самого читача. Одне св. Писання не допускало жодних змін чи скорочень. Його вірно переписували, хіба тут — там змінляли правопис або замінювали мало зрозумілі слова.²¹⁴

б) Початки красномовної літератури

Першим самостійним твором, який дійшов до нас, треба вважати Іларіонове «Слово про закон і благодать», написане десь перед 1050 р.²¹⁵ Воно складається з трьох частин, а саме: 1) Прослава Христа як носія благодаті (спасіння), 2) Похвала св. Володимира, до якої включений також Ярослав, що ревно продовжав батьком почате діло, та 3) Молитва за Руську землю.²¹⁶ Деякі пізніші списки до «Слова» додають ще й *Віровизнання* з автобіографічною допискою, що його Іларіон склав перед своїм уведенням у сан Київського митрополита 1051 р.²¹⁷

Іларіонове *Слово* — це зразок урочистого красномовства домонгольської доби, яке свідчить про високу освіту й ораторський хист самого автора. Воно було у свій час дуже популярне й мало вплив на пізніших письменників, хоча б на автора Галицько-Волинського літопису.²¹⁸ Свого часу його читали на празник св. Во-

Голубинский, *ИРЦ.*, I/1, стор. 880-924; О. Лепкий, «Историческое обозрѣние русской письменности до пришествія татар», стаття у *Литературный Сборник Галицко-Руской Матицы*, Львів 1869, стор. 179-213; найновіше *Давня українська література*, за ред. М.С. Грищя, Київ 1978, стор. 23-37.

²¹³ Возняк, стор. 80-82.

²¹⁴ *Історія укр. літ. у 8-тт.*, т. I, стор. 31.

²¹⁵ Перед 1050 р., бо в «Слові» спогадується ще живою дружина Ярослава Ірина, яка померла того ж року. Публікації тексту та широка література стосовно «Слова» подані у Махновця, стор. 65-68. Найновіше А.М. Молдован, «Слово о законе и благодати» Іларіона, Киев 1984, де автор розглядає і порівнює 50 різних списків «Слова».

²¹⁶ Я. Левицький, *Перші українські проповідники і їх твори*, Рим 1973, стор. 48-50; Розов, стор. 145 — доказує, що *Молитва* є окремим твором Іларіона і вона не належить до «Слова».

²¹⁷ Левицький, стор. 50-51; MUELLER, р. 141-143.

²¹⁸ Левицький, стор. 60.

лодимира навіть у церкві.²¹⁹ Мову *Слова* сміло можна вважати початком української книжної чи пак літературної мови.²²⁰

Дуже близькою до *Слова*, своїм змістом і піднесеним стилем, є *Похвала Преп. Отця нашого Теодосія Печерського*, безперечно написана вмілою рукою печерського монаха десь при кінці XI ст.²²¹ Автор *Похвали* ставить преп. Теодосія нарівні з христителем Київської Русі, св. Володимиром, тому що він, передавши «чин і устрій усім руським монастирям», показав українському народові шлях нового, досконалого християнського життя.²²²

Теж *Похвальне слово в честь св. Климента, Папи Римського*, виголошене наприкінці XII ст. при відновленні Десятинної церкви в Києві, де зберігалися мощі св. Климента, що їх привіз св. Володимир з Корсуня, своєю будовою і стилем нагадує Іларіонове *Слово*. Автор *Похвального слова*, напевно якийсь чернець, красномовно звеличив св. Климента Римського, як «покровителя Руської землі».²²³ З того часу походить також *Похвала князю Рурикові*, що її приписують ігуменові Видубицького монастиря, Мойсеєві.²²⁴

До жанру врочистого красномовства треба зарахувати ще інших двох монахів XII ст., а саме: а) подвижника Зарубського монастиря біля Переяслава, Кліма Смолятича, який потім став Київським митрополитом (1147-1163),²²⁵ і б) Кирила Турівського, який «показав себе також і неабияким поетом».²²⁶

Хоч Кліма Смолятича величають як «руського Золотоустого»,²²⁷ а Никонівське літописне зведення згадує, що він «багато пи-

²¹⁹ Возняк, стор. 130-131.

²²⁰ Мещерский, стор. 231-237.

²²¹ Вона відтак увійшла в склад *Патерики* — Великий, *ПП.*, 126-135. Література стосовно «Похвали» зібрана у Махновця, стор. 128. Деякі автори приписують її печерському архим. Серапіонові († 1275) — PODSKALSKY, p. 56.

²²² КАРТАШЕВ, стор. 235.

²²³ Возняк, стор. 145; Грушевський, *Іст. укр. літ.*, т. III, стор. 105-109; Левицький, стор. 79-80. Про мощі св. Климента і їхнє почитання в Києві див. статтю М. ОБОЛЕНСКОГО у *Кіевлянин*, Москва, 3 (1850) 139-147.

²²⁴ Грушевський, *Іст. укр. літ.*, т. III, стор. 29-33; Возняк, стор. 146; Ю.К. БЕГУНОВ, «Реч Мойсея Выдубицкого как памятник торжественного красноречия XII в.», стаття у *ТОДРЛ.*, XXVIII (1974) 60-76; там теж відтворений текст Іпатіївського списка з XV ст.

²²⁵ Про бурхливе митрополиче служіння Кліма див. А. Великий, «Київська митрополія в 100 літ по схизмі Керуларія», стаття у *ЗапЧСВВ*, IV (1963) 461-483; Великий, *3 літопису*, т. II, стор. 38-72; Чубатий, стор. 464-495.

²²⁶ *Давня укр. літ.*, стор. 48-49.

²²⁷ В.В. КОЛЕСОВА, «Клім Смолятич», у збірці — *Памятники литературы древней Руси XII в.*, Москва 1980, т. II, стор. 658-659.

сань написав і передав», мабуть до митрополичої бібліотеки,²²⁸ все ж таки нам відомі тільки: а) кілька його відповідей у т.зв. *Запити Кирика*,²²⁹ б) *Послання Томі пресвітерові*,²³⁰ в) *Слово на Сиропусну суботу*,²³¹ і г) *Слово на Неділю всіх Святих*.²³² Всі вони відзначаються високим стилем і дають свідoctво небувалої освіти й начитаності їхнього автора, який заслужив собі назву «філософа», тобто вченого в сучасному розумінні того слова.²³³

Далеко багатша літературна спадщина другого «златословесного учителя», св. Кирила Турівського († б. 1182 р.), який був «славний по всій країні».²³⁴ На Турівського владику він був узятий з Печерського або Димитріївського монастиря.²³⁵ Йому приписують: 1) *Слово на празники Господські* — разом вісім;²³⁶ 2) *Причту про сліпого і хромого*, в якій викриває нечесні заміри Ростовського єп. Федора, що не признавав влади Київського митрополита;²³⁷ 3) *Сказання про чернечий чин*,²³⁸ 4) два *Послання про монаший подвиг і мо-*

²²⁸ ПСРЛ., т. 9-10, *Патриаршая или Никоновская летопись*, Москва 1965, під 1147 р., стор. 172; ТАТИЩЕВ, т. II, стор. 271: «Что же о издании книг сего Климента (летопис) воспоминает, то до нас ни единыя не дошло. Может быть, от ненависти истреблены». Виглядає, що наступники Кліма, митрополити-греки понижили всі його рукописи.

²²⁹ Відповіді Кліма відносяться до 21, 30, 38, 43 і 101 запиту. Про канонічний список «*Запити Кирика*» — див. ГОЛУБІНСКИЙ, *ИРЦ.*, I/1, стор. 438. Повна література стосовно З.К. — МАХНОВЕЦЬ, стор. 72-73.

²³⁰ ГОЛУБІНСКИЙ, *ИРЦ.*, I/1, 846-853; Н. НИКОЛЬСКИЙ, *О литературных трудах К. Смолятича, писателя XII в.*, Санктпетербург 1892, стор. 1-102; там же ж і текст на стор. 103-136.

²³¹ НИКОЛЬСКИЙ, стор. 211-221 з текстом.

²³² Там же, стор. 222-223. Обидва «Слова» Кліма пояснює теж ЛЕВИЦКИЙ, стор. 63-64, і подає їхні тексти (стор. 119-123).

²³³ Е.Э. ГРАНСТРЕМ, «Почему митр. Климента Смолятича называли философом», стаття у *ТОДРЛ.*, XXV (1970) 20-28. Літературу стосовно життя й творчості Кліма подає — МАХНОВЕЦЬ, стор. 83-85.

²³⁴ ВЛАДИМИРОВ, стор. 153. Основна праця про Кирила — це єп. ЄВГЕНІЙ (Мальшевський), *Творенія св. о. нашего Кирилла, еп. Туровскаго*, Київ 1880. Повна бібліографія у МАХНОВЦЯ, стор. 76-83. Не згаданий у Махновця — Р. TATARYNOVIC, *S. Cirillo vesc. di Turov e la sua dottrina spirituale*, Roma 1950.

²³⁵ Єп. ЄВГЕНІЙ, стор. XLIX.

²³⁶ Докладну аналізу Кирилових проповідей подає Д. ЧИЖЕВСЬКИЙ, *Історія української літератури*, Нью Йорк 1956, стор. 136-146. Їхні тексти подає ЛЕВИЦКИЙ, стор. 124-160. Вони відтак були включені також до збірників проповідей, *Златоуст та Торжественник*.

²³⁷ Ця сама притча збереглася у поширеному виді під заголовком: *Причта о челоуѣческой души и тѣль* — див. єп. ЄВГЕНІЙ, стор. L-LXIV, текст на стор. 68-69; И.П. ЕРЕМИН, «Литературное наследие Кирилла Туровского», стаття у *ТОДРЛ.*, XI (1955) 342-343, текст у *ТОДРЛ.*, XII (1956) 340-347.

²³⁸ «*Сказання*» написане правдоподібно для монахів Борисо-Глібського

нашу схиму, звернені до печерського ігумена Василя;²³⁹ 5) біля 50 Молитов на всі дні тижня;²⁴⁰ 6) Молебний канон;²⁴¹ 7) Канон на успіння св. Ольги;²⁴² 8) Повсякденне ісповідування гріхів, як теж різні поминання.²⁴³

Кирило Турівський був довершеним майстром слова і представником урочистого красномовства. Як високо освічена людина і лицар пера, він великою мірою спричинився до розвитку сучасної йому літературної мови.²⁴⁴

До нижчої школи проповідництва, яка має на меті повчити слухачів, на першому місці треба зараховати преп. Теодосія Печерського, який майже щодня давав своїм монахам духовні повчання, заохочуючи їх до ревного чернечого подвигу.²⁴⁵ На жаль, тільки п'ять з них збереглися в списках XIV-XV ст., як теж одне *Поучення до келляра* (ключника) і дві *Молитви*.²⁴⁶ Св. Теодосієві належить також кілька уривків повчань, що їх Нестор записав в його *Житті*.²⁴⁷ Нестор згадує ще й про листування св. Теодосія з князем Святославом, однак ані один з тих листів не зберігся.²⁴⁸ Зате збереглися два *Повчання віруючому народові*, що їх заслужено приписують печерському ігуменові.²⁴⁹

монастиря у Турові, де опісля св. Кирило, відмовившись від єпископства, закінчив своє святе життя. Деякі частини «Сказання» увійшли до кан. збірника, *Кормча книга*, глл. 64-66, як подає — еп. Євгеній, стор. 90-102; теж Єремін, у *ТОДРЛ.*, XII (1956) 354-361.

²³⁹ Василій був Печерським ігуменом в рр. 1182-1197. Звідси висновок, що Кирило походив з печерян — див. еп. Євгеній, стор. XLIX, 103-121; Єремін, подає текст у *ТОДРЛ.*, XII (1956) 348-354; окремим виданням з нім. поясненнями видав D. Tschizewski, *Kirill von Turov zwei Erzählungen*, München 1964.

²⁴⁰ TATARYNOVIČ, р. 72-74; F. Tschizewski, *Kirill von Turov — Gebete*, München 1963; еп. Євгеній, стор. ХСVII, 122-245.

²⁴¹ Пишучи канон, Кирило формою наслідував св. Андрія Критського, а змістом св. Єфрема Сирійського — див. еп. Євгеній, стор. 246-265; МАКАРІЙ, *ИРЦ.*, т. III, стор. 139-141; текст: 319-324.

²⁴² Авторство *Канону св. Ольги* дуже сумнівне й досі не вирішене — Єремін у *ТОДРЛ.*, XI (1955) 362-366.

²⁴³ Еп. Євгеній, стор. 266-283.

²⁴⁴ И.П. ЕРЕМИН, «Ораторское искусство Кирила Туровского», стаття у *ТОДРЛ.* XVIII (1962) 50-58.

²⁴⁵ Великий, *ПП.*, стор. 76; Голубинский, *ИРЦ.*, I/1, 813-815.

²⁴⁶ Аналізу повчань св. Теодосія подає Левицький, стор. 34-45; їхні тексти на стор. 83-101. Про Теодосієві молитви див. Голубинский, *ИРЦ.*, I/1, стор. 839-840. Повний список літератури про св. Теодосія — МАХНОВЕЦЬ, стор. 187-192.

²⁴⁷ Див. Великий, *ПП.*, стор. 68-69, 85-86, тощо; Владимиров, стор. 143-145.

²⁴⁸ Великий, *ПП.*, стор. 99-100.

²⁴⁹ Голубинский, *ИРЦ.*, I/1, стор. 815-819.

Близько до повчань Теодосія стоїть *Повчання для духовного сина*, що його списав чернець Зарубського монастиря, преп. Юрій, десь на переломі XII ст. Написане воно до побожного юнака, який вибрав собі його за свого духовного провідника.²⁵⁰

в) Житійна література

Найбільш популярним читанням домонгольської доби були *Життя Святих*, про що незаперечно свідчить первісна перекладна писемність. Тому й не дивно, що печерські ченці вже наприкінці XI ст. старались створити свою власну житійну літературу, щоб вказати на живучість християнства у Київській Русі.

Першою спробою агіографічного твору було т.зв. *Сказання про Бориса й Гліба*, яке приписують монахові Яковові, сучасникові св. Теодосія Печерського.²⁵¹ Однак цей твір не осягнув рівня житійної літератури й залишився тільки «духовним оповіданням», нагадуючи нам літописний запис під 1015 роком.²⁵² Ось тому згодом преп. Нестор, наслідуючи візантійських агіографів, написав т.зв. *Читання про Бориса й Гліба*, яке вже спокійно можемо зараховати до житійної літератури.²⁵³

Однак далеко краще вдалося Несторові *Житіє преп. Теодосія Печерського*, яким він уже дорівнює візантійським агіографам. Хоч сам Нестор признається, що він старався наслідувати класичні житія св. Антонія Великого²⁵⁴ та св. Сави Освяченого,²⁵⁵ все ж таки він зумів живо, реалістично й велично представити особу преп. Теодосія на тлі Київського середовища. Його метою було показати, що і «в країні сей» (в Київській Русі) були великі Божі угодники, які

²⁵⁰ Возняк, стор. 145; Грушевський, *Іст. укр. літ.*, т. III, стор. 141; література у Махновця, стор. 35-36.

²⁵¹ Возняк, стор. 155-159; Голубинський, *ИРЦ.*, I/1, стор. 743. Сьогодні багато літер. критиків заперечує авторство монаха Якова. Повну літературу відносно «Іакова мніха» подає — Махновець, стор. 62-65. Критичне видання тексту див. L. MUELLER, *Die altrussischen hagiographischen Erzählungen und liturgischen Dichtungen über die Heiligen Boris und Glieb*, München 1967, p. 27-66.

²⁵² Лихачев, *ПВЛ.*, 90-95; Чижевський, стор. 81-84.

²⁵³ Возняк, стор. 159-161; Чижевський, стор. 91-94; повний текст подав С. Богуславський, *Україно-руські пам'ятки XI-XVIII вв. про князів Бориса і Гліба*, Київ 1928, стор. 179-206; теж MUELLER, *Die altrussischen*, p. 1-26. Щодо бібліографії про Нестора і його писання див. Махновець, стор. 108-114.

²⁵⁴ Пор. Великий, *ПП.*, стор. 66.

²⁵⁵ Там же, стор. 96. У тім же *Патерику*, стор. 42, Нестор згадує теж св. Теодосія Єрусалимського († 529 р.).

прославились святістю, геройськими подвигами й ангельським, невинним способом життя. Тому-то Несторове *Житіє* зайняло «визначне й почесне місце» в Печерському Патерику.²⁵⁶ Воно також послужило зразком для монаха Єфрема, який з початком XIII ст. написав *Житіє Аврамія Смоленського*.²⁵⁷ А знаємо, що в тому часі Смоленськ стосовно літератури повністю залежав від Києва.²⁵⁸

Монахові Якову приписують ще й збірний твір: *Пам'ять і похвала руського князя Володимира*, який виразно складений з трьох окремих писань, а саме: 1) *Пам'ять і похвала*, написане в стилі святкового панегирика, 2) *Похвала княгині Ольги*, яке відтак попало до Прологу як *Житіє Святої*, та 3) *Древнє житіє князя Володимира*.²⁵⁹ Виглядає, що третя частина, тобто *Древнє житіє*, випереджає часи Якова й нагадує собою радше літописне оповідання, ніж справжній житійний твір.²⁶⁰

Напевно монашим пером було списане також *Житіє преп. Антонія Печерського*, про яке згадує Патерик, однак воно не збереглося.²⁶¹ Тут треба ще згадати *Житіє преп. Євфросинії Полоцької*,²⁶² як теж *Житіє св. Леонтія Ростовського*,²⁶³ авторами яких незаперечно були монахи.

²⁵⁶ Голубинский, *ИРЦ.*, I/1, стор. 754-756; Возняк, стор. 161-162; аналізу «*Житія*» подає И.П. Еремін у *ТОДРЛ.*, XVII (1961) 54-64. Давньоруський текст видав О.В. Творог у збірці, *Повести древней Руси XI-XII вв.*, Ленинград 1963, стор. 230-278; укр. текст Великий, *ПП.*, стор. 41-114.

²⁵⁷ Голубинский, *ИРЦ.*, I/1, 772-773; В. Ключевский, *Древнерусскія житія Святых как исторической источник*, Москва 1871, стор. 52-58; літературу подає Махновець, стор. 47-48.

²⁵⁸ Ключевский, стор. 58.

²⁵⁹ Про писання монаха Якова ґрунтовно розповідає Никольський, стор. 225-301; про *Житіє св. Володимира* — А. Шахматов, «Корсунская легенда о крещении Владимира», стаття у *Сборник статей посвящен проф. В.И. Ламанскому*, СПетербург 1908, т. II, стор. 1044-1052; про *Житіє св. Ольги* — аеп. Филарет, т. I, стор. 25; тексти — Макарий, *ИРЦ.*, т. I, стор. 249-261, 268-271; див. теж Грушевський, *Іст. укр. літ.*, т. II, стор. 79-82. Бібліографію подає Махновець, стор. 56-57, 61-62.

²⁶⁰ *Древнє житіє св. Володимира* приписують корсунським монахам при Десятинній церкві — *История русск. лит.*, т. I, стор. 333.

²⁶¹ Возняк, стор. 152-153; *История русск. лит.*, т. I, стор. 325-326; А.А. Шахматов, «Житіє Антонія и Печерская лѣтопись», стаття у *Журнал Мин. Народнаго Просвѣщенія*, СПетербург, 3 (1898) 105-149; С. Розанов, «К вопросу о Житіи Преп. Антонія Печерскаго», стаття у *Извѣстія отд. русск. языка и словесности*, Петроград 1915, кн. 1, стор. 34-46. Приселков, *Очерки*, стор. 265-266, уважає це *Житіє* підроблене греками.

²⁶² Голубинский, *ИРЦ.*, I/1, 771-772; I/2, 597-600.

²⁶³ Голубинский, *ИРЦ.*, I/1, 757-758. Св. Леонтій був виходцем з Печерського монастиря (Великий, *ПП.*, стор. 146-147), а його *Житіє* списане на основі київських джерел — Г.Ю. Филипповский, «Леонтия Ростовского житие», стаття у *ТОДРЛ.*, XXXIX (1985) 211-213. Короткий життєпис св. Леонтія — Дублянський, стор. 59.

Завершенням староукраїнської агіографії є т.зв. *Печерський Патерик*, гордощі Києво-Печерської обителі.²⁶⁴ Своїм багатством духовно-аскетичного подвигу він сміло може суперничати із здавна прославленим Синайським, Скитським чи Єрусалимським патериками.²⁶⁵

Основою *Печерського Патерика* стало т.зв. *Послання єп. Симона* до свого товариша Полікарпа, печерянина, й *Повість про спорудження Печерського храму*, написані десь між 1222-1226 роком.²⁶⁶ Згодом до них долучено ще й *Послання Полікарпа*, звернене до печерського ігумена Акиндина, написане ще перед 1226 р.²⁶⁷ Як Симон так і Полікарп, постриженці Печерського монастиря, до своїх *Послань* додали ще кільканадцять *Сказань* про подвиги печерських монахів, щоб так піднести гідність і святість Києво-Печерської обителі, головного центру чернечого подвигу всієї Київської Русі.

Додавши до писань Симона й Полікарпа ще Несторове *Житіє преп. Теодосія Печерського* та кілька літописних *Сказань* про печерських подвижників,²⁶⁸ на початку XV ст. оформлено *Печерський Патерик*, який поряд з літописами є найважливішою пам'яткою української літератури домонгольської доби.²⁶⁹ *Печерський Патерик*, як доводить добре обізнаний з ним проф. Д.И. Абрамович, «дає багато цінного матеріялу не тільки для історії київського чернецтва, але і взагалі для історії тодішнього церковно-релігійного

²⁶⁴ Багатюща література стосовно *Патерика* під заголовком: «Симон і Полікарп» подана у Махновця, стор. 119-126, де наведені теж усі видання тексту. Досі найкраще видання Д. Абрамовича, *Києво-Печерський Патерик*, Київ 1931. На його основі зготував укр. переклад — А.Г. Великий, *Печерський Патерик* (цит.: ПП.), Рим 1973, на який я постійно посилаюсь. Див. Голубинський, *ИРЦ.*, I/1, 758-771; Возняк, стор. 162-172; Грушевський, *Іст. укр. літ.*, т. III, стор. 112-137; Чижевський, стор. 338-346; Ріпецький-Попович, стор. 50-61.

²⁶⁵ В. Яковлев, *Древне-киевские религиозные сказания*, Варшава 1875, стор. 13. Про різні *Патерики* говорить иг. МАРК (Лозинский), «Из истории Патериков», стаття у *Журнал Моск. Патриархии*, 3 (1973) 72-75.

²⁶⁶ Про оформлення *Патерика* див. А.А. Шахматов, «Києво-Печерський Патерик і Печерская літопись», стаття у *ИОРЯС*, III (1897) 795-844.

²⁶⁷ Полікарпа, автора *Послання*, не можна плутати з ігуменом Полікарпом (1164-1182), про якого смерть згадує *Іпат. літ. список* під 1182 р. Літописне «*Сказання*» про иг. Полікарпа і його наступника иг. Василя теж додане до *Патерика*, стор. 242-244.

²⁶⁸ Ці літописні *Сказання* про печерян подані у — Великий, ПП., стор. 245-262.

²⁶⁹ «Das Kiever Paterikon is neben den Chroniken wohl das wichtigste Denkmal der altkieven Literatur» — Д. ТШНІЗЕСЬКУЗ, *Das Paterikon des Kiever Höhlenklosters nach der Ausgabe von D. Abramovič*, München 1964, р. VII. Д.И. АБРАМОВИЧ, *Изльдованіє о Києво-Печерском Патерикѣ как историко-литературном памятникѣ*, СПетербург 1902, стор. 184-204.

життя. Мало того. В різних місцях *Патерики* ми знайдемо багато таких рис, що характеризують сучасну їм добу стосовно побутових, політичних і суспільних відносин». ²⁷⁰

г) Літописання

Літописна література з самих початків створилась у монастирських мурах і тільки набагато пізніше до літописання почали братися при княжих дворах миряни, які були на услугах своїх князів. ²⁷¹

Літописання почалось при митрополичому дворі св. Софії в Києві вже за часів Ярослава Мудрого, а першими «літописцями» у нас були монахи-греки, які не дуже відзначились у списуванні історії Київської держави. Тому-то в другій половині XI ст. літописання переведено до Києво-Печерського монастиря, де воно відразу віджило, набрало відповідної форми й стало на вершині свого завдання.

Головним речником літописання в Печерському монастирі був саме Великий Никон, ²⁷² який надав літописанню історичний характер і всенародне значення. ²⁷³ Тому слушно дослідники давньої української літератури вважають Никона «батьком літописання». ²⁷⁴ Працю Никона по його смерті продовжував ігумен Іван († 1103 р.), якому приписують оформлення т.зв. *Початкового літописного зводу* в рр. 1093-1095. ²⁷⁵ Однак треба було генія печерського монаха Нестора, ²⁷⁶ який своїм знаменитим твором: *Повість временних літ*

²⁷⁰ Абрамович, *Изследование*, стор. 190.

²⁷¹ Літописна бібліографія дуже широка, її старався зібрати Махновець, стор. 85-106.

²⁷² Як було згадано, я приймаю думку Приселкова, що митр. Іларіон, вступивши опісля до печ. монастиря, прийняв ім'я *Никон* і тому Нестор його завжди називає *Великий Никон* — див. М. Приселков, «Митр. Іларіон, в схимѣ Никон, как борец за независимую Русскую Церковь», стаття у *Сборник посвященный С. Фт. Платонову*, СПб. 1911, стор. 188-201.

²⁷³ Никон перший увів до літопису датування подій — див. Д. Лихачев, *Великое наследие*, Москва 1980, стор. 104-106.

²⁷⁴ Там же, стор. 112; О.В. Творогов, «Никон Великий (XI в.)», коротка біографія у *ТОДРЛ.*, XXXIX (1985) 86-87; див. теж Возняк, стор. 180-185.

²⁷⁵ М.Д. Приселков, *История русского летописания XI-XII вв.*, Ленинград 1940, стор. 34-36; А.Н. Насонов, *История русского летописания XI-XVIII века*, Москва 1969, стор. 47-57; Возняк, стор. 185-188, не подає імені автора.

²⁷⁶ Хоч *Патерик* виразно називає Нестора — *літописцем* (стор. 173) і підкреслює, що Нестор у літописі написав про бл. Дем'яна, Єремію, Матвія й Ісакія (стор. 181), все ж таки, почавши від М. Костомарова (1861 р.), деякі дослідники ще й сьогодні заперечують Несторові авторство *Повісті временних літ* (скор.: *ПВЛ.*).

довів літописання до його завершеності.²⁷⁷

Коли ж Володимир Мономах став великим Київським князем (1113-1125), то переніс літописання до Видубицького монастиря, розбудованого його батьком Всеволодом Ярославичем. Тут ігумен Сильвестер, на бажання князя, зробив деякі зміни в *Повісті временних літ* і так 1116 р. появилася друга її редакція.²⁷⁸ Опісля Мономахів син, князь Мстислав, 1118 р. ще раз перевірів і доповнив після свого смаку *Повість временних літ*, створивши з неї вже «родинний літопис» Мономаховичів.²⁷⁹ Це т.зв. третя редакція *Повісті*, яка мабуть була написана при Андріївському монастирі.²⁸⁰

Правдоподібно, офіційне літописання й надалі залишилося при Святомихайлівському монастирі на Видубичах, де наприкінці XII ст. був написаний *Київський літопис*, автором якого вважають ігумена того ж монастиря, Мойсея.²⁸¹ В тому часі Печерський монастир писав свій власний літопис, який опісля став підставою *Печерського Патерика*, що почав оформлюватись з початком XIII ст.²⁸²

У списку чернечої літератури домонгольської доби нам не слід обминути одне з найулюбленіших писань того часу, тобто *Житіє і ходження Данила, ігумена руської землі*, написаного живою народ-

Проф. Шахматов, один з найкращих дослідників літописів, відповідає: «Традиция, связавшая *Повесть* с именем Нестора восходит к XIII в. и уже это должно препятствовать отрицанию за ней исторической действительности» — див. А. Шахматов, «Повесть временных лет и ее источники», стаття у *ТОДРЛ.*, IV (1940) 11; а найновіше — О.В. Творгов, «Повесть временных лет», стаття у *ТОДРЛ.*, XXXIX (1985) 156, потверджує, що більшість дослідників вважає Нестора, монаха Печерського монастиря, автором першої редакції *ПВЛ*.

²⁷⁷ Д.С. Лихачев, *Русские летописи и их культурно-историческое значение*, Москва-Ленинград 1947, стор. 147-169. Однак оригінальний Несторів текст *ПВЛ*. не зберігся.

²⁷⁸ Там же, стор. 169-172; Возняк, стор. 191-200. Сильвестрівська редакція *ПВЛ*. збереглася у т.зв. *Лаврентіївському списку* з 1377 р., описанім Лихачевим на стор. 427-431. На основі Лаврентіївського списку Лихачев теж опублікував свій текст *ПВЛ.*, на який я постійно покликуюся у моїй розвідці.

²⁷⁹ Лихачев, *Русские летописи*, стор. 176-180. В ній уже додане *Поучення Мономаха дітям*.

²⁸⁰ Третя редакція *ПВЛ*. збереглася в т.зв. *Іпатіївському списку*, Волинського походження з кінця XIII ст. (див. Возняк, стор. 193). Найновішу гіпотезу щодо трьох редакцій *ПВЛ.* і збереження їхнього тексту висуває академік М.Х. Алешковський, «Повість временних літ та її редакції», стаття в *Український історичний журнал*, Київ 3 (1967) 34-47.

²⁸¹ *Київський літопис* зберігся також в Іпатіївському списку — див. Возняк, стор. 200-204; Грушевський, *Іст. укр. літ.*, т. III, стор. 3-35.

²⁸² Лихачев, *Русские летописи*, стор. 432.

ною мовою на початку XII ст.²⁸³ У зміст твору входить подорож автора до св. Землі, де він на Господнім гробі поставив «кандило от всея Русьския земли».²⁸⁴ Опис святих місць, цінний для топографії тогочасної Палестини, поданий дуже живо і з глибоким реалізмом, в чому він значно перевершив навіть описи західно-європейських мандрівників. Цим пояснюється переклад Данилових записок на грецьку, німецьку й французьку мову, сповняючи роллю путівника.²⁸⁵ Про самого автора, на жаль, мало що знаємо.²⁸⁶

Ось так, перейшовши хоч би тільки побіжно писемну творчість українського чернецтва домонгольської доби, нам легко переконалися, що тогочасні монастирі були дійсними розсадниками культури й освіти, звідки світло віри й знання розходилося на всі сторони розлогої Київської держави.

9. РОЗКВІТ ЖІНОЧИХ МОНАСТИРІВ

Одночасно з чоловічими монастирями в Київській Русі з'явилися також і жіночі монаші обителі, в яких побожні жінки вправлялися в чернечому подвизі. Спочатку це не були властиві монастирі, а радше спільні житла, в яких гурток побожних вдовиць чи дів старався жити ангельським способом життя. Якщо первісні вістки взагалі про чернече життя на українських землях скупі, то вони ще

²⁸³ Данилове паломництво до св. Землі відбулося в 1106-1108 рр. Див. Возняк, стор. 172-177; Чижевський, стор. 109-112; *Ист. русск. литер.*, т. I, стор. 365-372. Повний текст за Веневитиновим видав — К.Д. СЕМАН, *Abt Daniil – Wallfahrtsbericht*, München 1970; найновіше видання тексту, узглядене мною, це Н.И. Прокофьев, *Книга хождений – Записки русских путешественников XI-XV вв.*, Москва 1984, стор. 27-79. Багата література про Данила і його паломництво подана у Махновця, стор. 42-45.

²⁸⁴ Прокофьев, стор. 74.

²⁸⁵ Добра оцінка твору подана у *Давня укр. літ.*, стор. 53-54.

²⁸⁶ В.В. Данилов, «К характеристике Хождения игумена Даниила», стаття у *ТОДРЛ*, X (1954) 92-105, старався доказати, що іг. Данило походив з Чернігівщини, був пострижеником Печерського монастиря, звідки вийшов на ігумена й досконало володів грецькою мовою. Списки з XVI ст. подають уже й підпис автора: «Се аз смиренный Даниил, архимандрит монастыря града Корсуня», що у Переяславській землі, звідкіля, мовляв, він дістався на єпископа Юрійського (1114-1122). А Лаврентівський літопис під 1122 р. подає: «В тоже лѣто преставися еп. Гюрьевский Данило мѣсяца семтябра, в 9 день». Перетрясаючи Даниловим наведені дані про іг. Данила, Б.А. Рыбаков, *Древняя Русь (Сказания – Былины – Летописи)*, Москва 1963, стор. 115-124, доходить до висновку, що тут *едина трудність* доказати, що Юрійський еп. Данило і наш Паломник це одна й та сама особа.

скупіші щодо жіночих монастирів, бо черниці звичайно вели більш приховане й молитовне життя. Жіночі монастирі згадувано хіба принагідно або тоді, коли їхня поява була пов'язана з князівським родом.²⁸⁷

Першу певну вістку про жіночий монастир на українських землях маємо щойно з 1037 р., коли то літописець записав, що князь Ярослав Мудрий «заклав монастир св. Юрія і св. Ірини».²⁸⁸ *Монастир св. Ірини* був жіночим монастирем і його спорудив князь Ярослав на честь своєї жінки, шведської княгині Інгерди, охрещеної ім'ям Ірини.²⁸⁹ З того часу вже можемо з певністю говорити про жіночі монастирі в Київській Русі.

Тільки принагідно дізнаємося про існування в Києві ще й *Миколаївського жіночого монастиря*. Саме Печерський *Патерик* згадує, що мати св. Теодосія Печерського нарешті погодилася з постриженням свого сина й сама вступила в монастир св. Миколи та наділа на себе чернечу рясу.²⁹⁰ Заснування Святомиколаївського жіночого монастиря в Києві приписують жінці князя Із'яслава (1054-1068), ім'я якої нам невідоме.²⁹¹

Вже більше знаємо про *Святоандріївський монастир*, що його спорудив князь Всеволод Ярославич (1078-1093) для своєї доньки Янки (Анни), яка зібрала коло себе багато чорноризниць і з ними вела строге чернече життя. Від неї відтак і названо цей монастир — *Янчин*.²⁹² Цікаво відзначити, що після смерті Янки († 1112 р.), літописець згадує настоятелем Святоандріївського монастиря «ігумена Григорія», як це водилося в грецьких монастирях.²⁹³

Під 1113 роком літопис згадує смерть «ігумені Лазарєвого монастиря» в Києві, в якому вона свято прожила 60 років. Це означає,

²⁸⁷ Вже *Устав Володимира* наказує, що ігумена, тобто настоятелька жіночого монастиря, підлягає правосуддю митрополита, як теж і черниця — див. Я.Н. Шапов, *Княжеские уставы и церковь в древней Руси XI-XIV вв.*, Москва 1972, стор. 119. Літописи часто згадують «черниць», однак, на жаль, не подають імені монастиря.

²⁸⁸ Лихачев, *ПВЛ.*, стор. 102.

²⁸⁹ Голубинский, *ИРЦ.*, 1/2, 297; про руїни монастиря св. Ірини — див. КАРГЕР, стор. 216-226.

²⁹⁰ Великий, *ПП.*, стор. 55.

²⁹¹ Голубинский, *ИРЦ.*, 1/2, стор. 298; Слюсарев, стор. 124-128. Князь Мстислав десь коло 1115 р. перемінив Святомиколаївський монастир на чоловічий.

²⁹² Голубинский, *ИРЦ.*, 1/2, 299; Слюсарев, стор. 413-418; про розшуки руїн Янчиного монастиря — див. КАРГЕР, стор. 410-441.

²⁹³ Лихачев, *ПВЛ.*, стор. 199, під 1115 р. Пояснення про ігуменів у жіночих монастирях подає — Голубинский, *ИРЦ.*, 1/2, 708.

що *Лазарівський жіночий монастир* існував уже в половині XI ст.²⁹⁴ Може бути, що при цьому монастирі була перша лікарня для хворих і звідти пішло й наше слово — *лазарет*.

Пізніші літописи згадують ще *жіночий монастир св. Миколая* у Вишгороді, недалеко Києва.²⁹⁵ У церкві цього монастиря зберігалась славна Вишгородська ікона Божої Матері, привезена з Царгороду 1134 року. Цю ікону відтак 1155 р. забрав зі собою князь Андрій Боголюбський і перевіз її до Володимира над Клязмою, тому москалі презвали її «Владимирскою» іконою.²⁹⁶

Не згадуючи вже численніших жіночих монастирів на півночі, в Новгородському князівстві,²⁹⁷ нам треба згадати *Спаський жіночий монастир* на передмісті Полоцька, що його заснувала донька Полоцького князя Юрія Всеславича († 1173 р.), св. Євфросинія, на початку XII ст. По смерті її мощі спочили в Дальших печерах Києво-Печерського монастиря.²⁹⁸

Згідно з навчанням св. Василя Великого, «правила чернечого життя однаково обов'язують ченців і черниць».²⁹⁹ Тому то устрій і спосіб чернечого життя в жіночих монастирях мало чим відрізнявся від чоловічих, хіба за винятком притаманних жінкам справ, як пригадує той же Василій: «Треба знати, що в житті монахині потрібно більшої обережності й скромності, також і більшого духа вбожества, мовчання, послуху й сестринної любови; їм потрібно більшої уваги при виході з монастиря, при розмовах і зберіганні всякої особливішої приязні й любови. В усіх цих справах монахиня повинна більше вправлятися».³⁰⁰

²⁹⁴ Лихачев, *ПВЛ.*, стор. 197. Інших відомостей про Лазарівський монастир не маємо — див. НАЗАРКО у *ЗапЧСВВ IV* (1963) 511-512.

²⁹⁵ S. SENYK, *Women's Monasteries in Ukraine and Belorussia to the Period of Suppression*, Rome 1983, p. 49.

²⁹⁶ Гординський, стор. 9-10; Г. Лужницький, *Словник чудотворних Богородичних ікон України* (відбитка), Рим 1984, стор. 7-8 (159-160).

²⁹⁷ В Новгороді Голубинський, *ИРЦ.*, 1/2, стор. 752-753, нараховує аж шість жіночих монастирів у домонгольській добі.

²⁹⁸ Життя св. Євфросинії й заснування нею Спаського монастиря подає — Голубинський, *ИРЦ.*, 1/2, 597-600; С. Цьорох, *Погляд на історію та виховну діяльність монахинь Василянко*, Рим 1964, стор. 32-33, де згадана ще інша подвижниця Полоцького монастиря, св. Параскева († 1239 р.); повне житіє св. Євфросинії під 23 мая — *Минеї Четьи*, Москва 1864, т. II, стор. 99-105; про зложення її мощей у Києво-Печерському монастирі — див. Дублянський, стор. 92 (примітка під текстом).

²⁹⁹ 5-а Аскетична Бесіда, 3 — у митр. А. Шептицький, *Аскетичні твори св. о. нашого Василя Великого*, Львів 1929, стор. 137-138.

³⁰⁰ Там же, стор. 138.

Зате в управі монастирських дібр і в духовних їхніх потребах до помочі їм були т.зв. «духовні отці», тобто монахи, які часом діставали титул *ігуменів* при жіночих монастирях.³⁰¹ Але в основному, чернече життя також у жіночих монастирях домонгольської доби розвивалося в дусі і за уставом Києво-Печерського монастиря.

З тих часів зберігся устав грецького жіночого монастиря «Обрадуваної Богородиці» в Царгороді, що його склала для своїх монахинь засновниця монастиря, дружина цесаря Олексія Комнена (1081-1118), Ірина.³⁰² Цей устав може нам послужити за зразок чернечого подвигу в жіночих монастирях тієї доби також на українських землях. Він у багатьох своїх розпорядженнях нагадує нам *Устав патр. Олексія*, що його св. Теодосій використав в оформленні уставу для Печерського монастиря.³⁰³

Крім виготовлювання церковних риз і плекання церковного співу, давні українські монахині займалися теж вихованням дівчат, як написано про боголюбиву Янку: «Зібравши коло себе молодих дівчат, вона навчала їх грамоти, як також ручних робіт, співу, шиття й іншого корисного рукоділля, щоб вони змолоду привикали до працювистости й зберігання Божого закону».³⁰⁴

Те саме читаємо також у житті св. Євфросинії, яка в додатку займалася ще й переписуванням чи перекладанням книг.³⁰⁵ Між переписувачами книг XI-XIII ст. в Київській Русі згадуються теж жіночі імена. Це означає, що і в жіночих монастирях проквітала освіта й монахині теж трудилися над переписуванням книг.³⁰⁶ Ось тому ми сміло можемо сказати, що на українських землях також жіночі монастирі стали розсадниками й носіями побожного життя, християнської культури й народної освіти вже в домонгольській добі.

³⁰¹ При Святоандріївськiм жіночiм монастирi в лiтописах згадуютьсiя ще iншi два такi «iгумени» — див. Слюсарев, стор. 415.

³⁰² Аналізу Ірининого уставу — див. Голубинскій, *ИРЦ.*, I/2, стор. 703-708; повний його текст у MIGNE, *PG.*, t. 127, coll. 985-1128.

³⁰³ Голубинскій, *ИРЦ.*, I/2, стор. 704; у життi св. Євфросинії читаємо, що вона, «спорудивши свою обитель, надала їй правила» — див. еп. Филарет, стор. 348 (23 травня).

³⁰⁴ Слюсарев, стор. 414-415; Макарій, *ИРЦ.*, т. II, стор. 97; *Історія УкрРСП у 8-ми тт.*, т. I, стор. 395.

³⁰⁵ Голубинскій, *ИРЦ.*, I/2, стор. 597-598.

³⁰⁶ Владимиров, стор. 116.

10. ТАТАРСЬКЕ ЛИХОЛІТТЯ

Завдяки св. Теодосієві Печерському, який своїм *Уставом* поклав сильні основи чернечого життя в Київській державі, чернецтво вже наприкінці XI ст. здобуло собі «право громадянства». А впродовж наступного сторіччя чернецтво поширилося на всі українські землі й набрало всенародного значення, бо українські монахи від самих початків посвяtilися на послуги Церкві й народові. Тим-то українські монастирі стали не тільки розсадниками християнської віри й благочестя, але також живими осередками освіти, книжності й культури.

По смерті св. Теодосія († 1074 р.) печерська братія, а за нею також інші монастирі, почали в дечому занедбуватися щодо строгого зберігання чернечого уставу,³⁰⁷ все ж таки в монастирях і надалі розквітав ідеал християнського життя й плекання чеснот. Тому то й не дивно, що між народом вже при кінці XII ст. створився загальний погляд, що чернече життя — це єдино спасенна дорога для християн. Ось чому в історичних записах XII-XIII ст. ми часто зустрічаємо згадку про постриження у ченці староукраїнської знаті, включно князів, княгинь і їхніх дітей. А що більше, з'являється звичай постригатися бодай на смертнім ложі, як це зробив князь Всеволод Ольгович († 1146 р.), а згодом його син Святослав († 1194 р.), щоб бодай умерти монахом.³⁰⁸

Та вже на початку XIII ст., із-за невідрадних обставин політичного й економічного життя Київської Русі, приходять теж і занепад чернечого життя,³⁰⁹ а вістки про монастирі та подвиги ченців стають дедалі скупіші. Монахи зачинають «утікати зі світу» й замикаються в монастирські мури, щоб «спасати свою душу», забуваючи на потреби Церкви й хрищеного люду. Одночасно до монастирів починають вкрадатися дивовижні, а часто й духовно звихнені практики, занедбується спільне життя та відчувається брак чернечого порядку. Одне слово, в половині XIII ст. приходять занепад чернечого життя.

³⁰⁷ Автор «*Похвали Преп. о. Теодосія*» признає, що печерські монахи «відхилилися від путі заповідей Господніх і даного їм (*тобою* – св. Теодосієм) Уставу з-за лінощів» — див. Великий, *ПП.*, стор. 133.

³⁰⁸ Грушевський, *Іст. Укр.-Руси*, т. III, стор. 419.

³⁰⁹ SMOLITSCH, p. 69-70.

Однак чернече життя найбільше потерпіло від страшного наїзду татарських орд під проводом нещадного хана Батия в 1238-1240 рр., коли то всі українські землі стали вкриті одною руїною і згарищами, на чолі з самим Києвом.³¹⁰ Татари пограбували і змели з лиця землі майже всі передові монастирі, з яких багато вже більше не відбудовано.³¹¹ А інші потребували сотки літ, щоб їх відбудувати, хоча б сам Києво-Печерський монастир. В тому часі від татарського меча загинуло також велике число визначних ченців, які поклали свої голови в обороні своїх монастирів. Ось що записав печерський очевидець про татарський погром:

«Коли ж помножувались наші гріхи й довершувались наші беззаконня, а наша злоба прогнівала Бога, тоді то за Божим допustom, із-за наших гріхів, руйнувались Божі храми й нищено монастирі, гори були зайняті, а села запустили від незнаного племена (татар), народу немилосердного й нечестивого, який не боявся Бога».³¹²

Ось так татарська навала насильно припинила на час розквіт чернечого життя на українських землях Київщини й трагічно позначила кінець його так би сказати *«золотої доби»*.

³¹⁰ Т. Коструба, *Галицько-Волинський літопис* (укр. переклад), Стейт Каледж, Па. 1967, т. II, стор. 14-19.

³¹¹ Так після татарського нападу в Києві пропав і слід Юріївського й Андріївського (Янчиного) монастиря, враз з Десятинною церквою.

³¹² Великий, *ПП.*, стор. 134.

о. А. ПЕКАР, ЧСВВ

ДОБА ЗАНЕПАДУ УКРАЇНСЬКОГО ЧЕРНЕЦТВА

(Від пол. 13-го до кінця 16-го століття)

Могутня колись Київська держава, роздроблена на багато удільних князівств й ослаблена міжусобицями князів, в половині 13-го ст. стала жертвою татарської навали. Внаслідок того українські землі разом з князями опинились у татарській неволі, визнаючи над собою зверхність монгольського хана Золотої орди.¹ Жертвою татарського спустошення стали також київські монастирі, включно з Печерським, який аж до того часу був живчиком чернечого життя на українських землях. І взяло кілька сторіч, поки Києво-Печерський монастир зміг наново зайняти своє провідне місце між українськими монастирями.

Правда, по якомусь часі чернече життя почало наново розвиватися на західно-українських землях, хоч би під литовським пануванням, аж поки Польща, приєднавши собі Литовсько-Руське князівство,² не перебрала під свою «опіку» майже всі українські землі по правім боці Дніпра, включно з Київщиною.³ Так ото, почавши від т.зв. Городельського поєднання (1413 р.), Українська Церква, а з нею теж українське чернецтво, почали поволі котитися до

¹ *Золота орда* — монгольсько-татарська імперія в 13-15 ст. над долішньою Волгою із столицею Сарай, що його спорудив хан Батий († 1255 р.). До пол. 14-го ст. до неї входили також поневолені українські князівства — див. Н. Полонська-Василенко, *Історія України*, Мюнхен 1972, т. I, стор. 183-190.

² Силою т.зв. персональної унії (Кревська угода, 1385 р.), литовський князь Ягайло, на основі самоуправи, приєднав землі Литовського князівства до Польщі і був коронований польським королем — *Там же*, стор. 315-316; І. Власовський, *Нарис історії Української Православної Церкви*, Нью Йорк 1955, т. I, стор. 127-132.

³ Внаслідок реальної, тобто Люблинської унії (1569 р.), Литва об'єдналась з Польщею в одну неподільну державу — *Річ Посполиту*. Тоді майже всі українські землі Литовського князівства опинилися під зверхністю Польщі — Полонська-Василенко, стор. 341-345; Власовський, стор. 166-168.

свого повного занепаду,⁴ аж доки не прийшло з Берестейським порозумінням (1596 р.) їхнє відродження.⁵

У моїй розвідці про занепад українського чернецтва в помонгольській добі торкнуся наступних питань: 1) Доля Києво-Печерського монастиря. 2) Монастирі на Литовській Русі. 3) Зріст монастирів у Галицькій землі. 4) Зубожіння чернечого подвигу. 5) Повний занепад чернецтва в 15-16 сторіччях. 6) На закінчення подам деякі загальні висновки щодо занепаду українського чернецтва.

1. ДОЛЯ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОГО МОНАСТИРЯ

Під час зруйнування Києва татарами в 1240 р. найбільше потерпіли церкви й монастирі, в яких міське населення шукало останнього свого порятунку. Багато з тих зруйнованих монастирів перестали існувати,⁶ а інші протягом довгого часу світили пусткою, хоч пізніше їх відновлено.⁷ Наскільки знаємо, то в Києві єдино Святомихайлівський монастир на Видубичах якимсь чудом залишився непошкодженим, мабуть, завдяки його сильним мурам.⁸ Про Святомихайлівський монастир на Видубичах літопис згадує під 1245 р. у зв'язку з поїздкою князя Данила Романовича до Золотої орди, на запрошення хана Батия.

Переїжджаючи через Київ, Данило «прибув до монастиря Архистратига Михаїла, званого Видубицьким, звелів скликати чорноризців і (весь) монаший чин, і наказав ігуменові й усій братії помолитися за нього. Вони ж помолилися, щоб князь дістав від Бога ла-

⁴ Горodelьська унія (1413 р.) забезпечувала окремі права і привілеї тільки панам-католикам, примушуючи українську православну шляхту до переходу на римо-кат. віру — Полонська-Василенко, стор. 318-319.

⁵ Г. Лужницький, *Українська Церква між Сходом і Заходом*, Філадельфія, Па. 1954, стор. 288-318.

⁶ Хоч би монастирі св. Юрія, св. Ірини, св. Симеона, св. Андрія (Янчин), св. Теодора, Кловський (Стефанеч) й ін. Про них див. І. Назарко, «Київські монастирі домонгольської доби», стаття у *Записки ЧСВВ* (далі цит.: *ЗапЧСВВ*), IV (1963) 503-512.

⁷ Напр. Золотоверхий монастир св. Михаїла відновлено шойно на початку 16-го ст. — *Там же*, стор. 508-509; а монастир св. Кирила відновлено шойно поч. 17-го ст. — П. СТРОЕВ, *Списки ієрархов и настоятелей монастырей Россійскія Церкви*, СПбетербург 1877, стор. 26.

⁸ Про Видубицький монастир див. Назарко, стор. 507-508; М.К. КАРГЕР, *Древний Киев*, Москва-Ленинград 1961, т. II, стор. 287-293; Л.И. ДЕНИСОВ, *Православные монастыри Россійской имперіи*, Москва 1908, стор. 304-305.

ску, що і сталося. А сам він (князь) припав перед іконою Архистратига Михаїла і (помолившись) вирушив з монастиря у човні..., попливши до Переяслава, де його зустріли татари».⁹

З київських монастирів найбільше потерпів Печерський, в якому загинуло велике число киян і монахів, що завзято захищали Печерську святиню. Ось як описує наїзд татар на монастир *Київський Синопис*:

«Нечестиві варвари баранами, тобто таранами розбили монастирські мури¹⁰ і так вдерлися до святої обителі, де вирубали багато людей різного стану, а решту забрали в полон. А небесам подібну печерську церкву Пресвятої Богородиці також осквернили, пограбувавши її з усіх дорогоцінних прикрас, навіть з вежі зірвали золотокований хрест. А відтак, на наказ окаянного (хана) Батия, зі святині зірвали весь дах і порозбивали стіни по самі вікна. Вони понищили також святилище з головним вівтарем й іконою Пресв. Богородиці, а сам монастир, разом з мистецькими його прикрасами і камінними стінами, зруйнували до самих основ. З того часу Божою славою оздоблена Печерська обитель не змогла повернутись до своєї первісної величі й краси».¹¹

Доля Печерського монастиря після монгольської руйни ще недостатньо досліджена. Зате принагідні згадки про монастир указують на те, що тут чернече життя далі тривало, хоч сам монастир утратив своє всенародне значення на довгий час.

Під час облоги монастиря загинуло також багато монахів, але велика частина з них врятувалась утечею до довколішніх лісів. Згодом деякі з тих ченців помандрували далі, в безпечніші околиці,¹² а

⁹ Іпатіївський список під 1250 р., див. *Полное собрание русских летописей* (далі цит.: *ПСРЛ*), Москва 1962, т. II, стор. 806; Т. КОСТРУБА, *Галицько-Волинський літопис* (укр. переклад), Стейт Каледж, Па. 1967, т. II, стор. 32. Кострубів переклад занадто дослівний і місцями неясний. Кращий переклад Л. МАХНОВЦЯ, *Галицько-Волинський літопис*, який появился в журналі — *Жовтень*, 7 (Львів 1982) 13-89. Поданий цитат на стор. 46.

¹⁰ Тому що Печерський монастир часто плюндровано, то ігумен Василь (1182-1197) дав його обвести оборонним муром — КАРГЕР, стор. 373-374.

¹¹ *Синопис или краткое собрание различных летописцев* (за виданням з 1680 р.), Київ 1823, стор. 87-88. Авторство *Синописа* приписують печерському архим. І. Гізелеві († 1683) — див. М. Возняк, *Історія української літератури*, Львів 1921, т. II, стор. 308-311.

¹² Як було сказано в попередній моїй розвідці (розділ 6), деякі печерські монахи по татарській навалі опинилися аж на Волині, де вони заснували Святоуспенський

решта викопали собі в поблизьких лісах печери, щоб доживати свого віку близько освяченого місця. Однак періодично вони сходилися до напівзруйнованого печерського храму на спільні богослуження. Коли ж пізніше минула безпосередня небезпека від татар, то вони знову оформились в чернечу спільноту й відбудували собі скромний монастир, де вони далі продовжали своє спільне життя за Теодосієвим уставом.¹³

Так уже 1249 р. печерські подвижники вибрали собі на ігумена визначного ченця Серапіона, якого потім поставлено Володимиро-Суздальським єпископом.¹⁴ Про нього читаємо в літописі, що він був «незвичайно вченим і сильним у божественному Писанні».¹⁵ Серапіон був знаменитим проповідником і нам залишилося аж п'ять його проповідей, чи радше поучень.¹⁶

Після Серапіона літописець згадує ще одного печерського ігумена, Агапита, який 1289 р. брав участь у похороні благочестивого князя Володимира Васильковича у Володимирі на Волині. У літописному записі значущим є те, що поміж присутніми ігуменами єдино печерський ігумен згаданий поіменно.¹⁷ Це вказує на те, що Печерський монастир і далі зберіг за собою достоїнство першого, тобто провідного монастиря на українських землях.¹⁸

монастир у Почаєві — див. Денисов, стор. 165; знову ж інші зайшли під Харків і там започаткували Святогірський монастир — Там же, стор. 891.

¹³ [Митр. Е. Болховитинов], *Описание Киево-Печерской лавры*, Київ 1831, стор. 22 (далі цит.: Болховитинов).

¹⁴ Аеп. Филарет [Гумилевський], *Обзор русской духовной литературы*, СПбетербург 1884, т. I, стор. 64-65; О.В. Творогов, «Серапіон», стаття у *Труды Отдела Древне-Русской Литературы АН-СССР* (далі цит.: *ТОДРЛ.*), Ленинград, 40 (1985) 156-159. В руїні Печерського монастиря Серапіон добавав «кару Божу за гріхи монахів» — cfr. G. PODSKALSKY, *Christentum und theologische Literatur in der Kiever Rus'*, München 1982, p. 56.

¹⁵ Никонівський список під 1275 р. — див. *ПСРЛ.*, Москва 1965, т. X, стор. 152; Болховитинов, стор. 138.

¹⁶ Основна праця про Серапіона — Е. П'єтухов, *Серапіон Владимирський, руський проповідник XIII в'ька*, СПбетербург 1888; див. Возняк, стор. 260-262. Повна бібліографія зібрана у — Л.Е. МАХНОВЕЦЬ, *Українські письменники — Біо-бібліографічний словник* (далі цит.: МАХНОВЕЦЬ, *Укр. письм.*), Київ 1960, т. I, стор. 117-119.

¹⁷ Іпат. список: «Володимирський єп. Евсигній і всі ігумени, й Агапит, ігумен Печерський, і всі попи города, відспівали над ним звичні пісні...» — *ПСРЛ.*, т. II, стор. 921; Коструба, стор. 107; МАХНОВЕЦЬ, *ГВЛ.*, стор. 83; Болховитинов, стор. 139.

¹⁸ На північно-східних, пізніше Московських землях, ролю провідного монастиря в тому часі сповняв монастир Різдва ПДМ. у Володимирі над Клязьмою — див. Денисов, стор. 73-76; СТРОЕВ, стор. 661-663; Болховитинов, стор. 23.

Кращі часи для українського чернецтва настали в половині 14-го ст., коли Київ, а з ним і вся Наддніпрянщина, опинилися під володінням литовських князів, які вже й самі прийняли християнську віру. З того часу почало наново зростати значення Печерського монастиря, головню ж завдяки великій литовській княгині Юліянні, жінці кн. Ольгерда,¹⁹ духовним провідником якої був саме печерський ігумен Давид.²⁰ Він охристинив перед смертю також князя Ольгерда й постриг його в чернечу схиму.²¹

І саме тоді, коли Києво-Печерський монастир почав знову набирати всенародного значення, 1416 р. на Київ прийшла нова татарська навала під проводом чорноморського хана Едігея, який безпощадно сплюндрував увесь город, а Печерський монастир спалив до самих основ.²² Так ото Київ знову запустів на довший час і знову взяло майже півсторіччя, поки наново відбудовано Печерський монастир. Тим разом, завдяки великій щедрості тодішнього князя Семена Олельковича (1454-1470), відбудовано також монастирську церкву Успіння, яка стояла в руїнах уже понад два сторіччя.²³

Про розквіт чернечого життя в Печерському монастирі за литовського панування може посвідчити те, що з нього починають знову виходити святі подвижники, між якими на першому місці треба згадати св. Арсенія, який згодом прославився як Тверський владика (1390-1409). Бажаючи продовжувати традиції Печерського монастиря, Арсеній недалеко свого столичного міста Твері заснував Успенський монастир, при якому спорудив церкву св. Антонія і Теодосія Печерських. Так ото св. Арсеній переніс печерський спосіб чернечого життя також далеко на північ, аж до Тверського князівства.²⁴

¹⁹ Литовський князь Ольгерд (1341-1377) був двічі женатий, тобто з дочкою Вітебського князя Марією, а по її смерті з Юліянню, дочкою Тверського князя. Обидві охрищені в православній Церкві — Полонська-Василенко, стор. 312.

²⁰ Про ігумена Давида маємо літописну згадку під 1377 р., коли то він охристинив князя Ольгерда. Він фігурує також у списку Печерських ігуменів — див. СТРОЕВ, стор. 12; Болховитинов, стор. 139.

²¹ Еп. МАКАРІЙ, «Русские монастыри в период монгольской», стаття у *Християнское чтение*, СПетербург, II (1861) 149-150.

²² МАКАРІЙ, стор. 150; Болховитинов, стор. 23-24.

²³ Болховитинов, стор. 24; КАРГЕР, стор. 346-347; Власовський, стор. 154.

²⁴ Життя св. Арсенія, що його написав монах Теодосій, поміщене у В. Ключевській, *Древнерусскія житія Святых, как историческій источник*, Москва 1871, стор. 181-182. Автор розповідає, що коли Арсеній прибув до Києва, то «возрадовался духом, нашедши в Киевопечерском монастырѣ иноков, которые сияли добродѣтелями (чеснотами), как звѣзды на тверди небесной и старался подражати им». Про Успенський монастир у Твері — див. Денисов, стор. 820-822.

І саме на Арсенієву просьбу печерські ченці 1406 р. списали першу повну редакцію *Печерського Патерика*, що її відтак і названо — Арсенієвою редакцією.²⁵

Десь біля 1441 р. до Києво-Печерського монастиря вступив луцький воевода, князь Федір Осторозький, про чернече життя якого нам дуже мало відомо. Знаємо, що при чернечому постриженні він прийняв ім'я — *Теодосій* і відзначався ревністю чернечого подвигу, передусім чеснотами мовчання і послуху. Помер десь 1453 р. в опінії святості і вже наприкінці 16-го ст. був проголошений святим.²⁶

Про розквіт Києво-Печерського монастиря в пол. 15-го ст. свідчить теж неоцінна пам'ятка староукраїнського письменства, *Печерський Патерик*, що його наново оформив у 60-их роках того ж сторіччя уставник Печерської обителі, преп. Касіян.²⁷ За словами визначного дослідника *Патерика*, академіка Д.И. Абрамовича, цей твір дає нам «дуже багато цінного матеріялу не тільки для історії нашого монашества, але також взагалі для історії тогочасного церковного життя».²⁸ Тому то *Патерик*, поряд з нашими літописами, є «найважливішою пам'яткою староукраїнської літератури».²⁹

Ось так кінцем 15-го сторіччя Києво-Печерський монастир наново почав здобувати собі первісну славу провідного монастиря, аж тут прийшло нове знищення. Саме тоді, коли заходами князя Семена Олельковича і заможніших киян відбудова Печерської церкви й монастиря доходила до кінця, Київ зазнав нової руїни, тим разом від кримських татар, під проводом хана Менглі-Гірея. Менглі-Гірей вибрався походом на Київ під кінець літа 1482 р. за намовою Москви.³⁰ Після завзятої боротьби татари здобули київську кріпость і

²⁵ Д.И. АБРАМОВИЧ, *Изследование о Киево-Печерском Патерикъ, как историко-литературном памятникъ*, СПбетербург 1902, стор. 32-59; Возняк, стор. 162.

²⁶ Власовський, стор. 154; А. Дублянський, *Українські Святі*, Мюнхен 1962, стор. 81-82. Визнаний святим також Московською Церквою — див. Е. Голубинский, *История канонизации святых Русской Церкви* (далі цит.: Голубинский, ИКС.), Москва 1895, стор. 215.

²⁷ Касіян перший раз оформив *Печерський Патерик* 1460 р., однак по двох роках він його в дечому змінив і доповнив. Ця друга Касіянова редакція з 1462 р. стала відтак основою друкованого *Патерика*, виданого 1661 р. за архим. І. Пізеля — див. Болховитинов, стор. 120-127; Возняк, стор. 162-172. Найкраще видання *Патерика* це — Д.И. АБРАМОВИЧ, *Киево-Печерский Патерик*, Київ 1931, на основі якого зробив свій український переклад — А.Г. Великий, *Печерський Патерик або Праведні Старої України*, Рим 1973. Найновіша розвідка про Касіяна — Л.А. Ольшавська, «Кассіян», стаття у *ТОДРЛ.*, 40 (1985) 116-118.

²⁸ АБРАМОВИЧ, *Изследование*, стор. 190.

²⁹ D. TSCHIZESKYI, *Das Paterikon des Kiever Höhlenkloster*, München 1964, р. VII.

³⁰ Полонська-Василенко, стор. 338.

спалили майже цілий город, але перед тим пограбували всі монастирі й церкви, і забрали силу народу в полон. На доказ того, що він вірно виконав «бажання московського князя», хан послав князеві Іванові III золоту чашу і дискос, що їх забрав із собору св. Софії. Московський кн. Іван III не тільки подякував ханові за знищення Києва, але ще й радив йому вибратися походом на Поділля.³¹

Під час пљондрування Києва татари не пощадили теж Печерський монастир. Пограбувавши монастир і щойно відбудовану церкву, вони знову спалили до основ печерську обитель і велике число монахів забрали в полон. Так ото Печерський монастир знову запустів на ціле сторіччя,³² бо князі Осторозькі, які в міжчасі набули від польського короля право ктиторства над монастирем, почали відбудовувати його щойно в половині 16-го ст. Завдяки старанням тих же князів, Києво-Печерський монастир 1592 р. досяг права ставропігії і був піднесений Царгородським патріярхом до гідности *Лаври*, підпорядкувавши йому ще й інші монастирі.³³

Долю Печерського монастиря поділяли також інші монастирі Київщини, Переяславщини й Поділля, будучи виставлені на постійні наїзди татарських орд. Тому тамошні ченці не були спроможні вести нормальне чернече життя і точно дотримуватися Теодосіївського уставу спільного життя. До того й нові господарі українських земель почали встрявати і заколючувати порядок поодиноких монастирів. Так ото поволі до українських монастирів почав закрадатися світовий дух і повне безладдя чернечого подвигу. В наслідок чого прийшов занепад чернечого життя й українські монастирі перестали бути розсадниками християнського благочестя й освіти. Це позначилося передусім протягом 15-го і 16-го сторіч, про що буде мова в окремім розділі.

³¹ Там же; М. Грушевський, *Історія України-Руси*, Нью Йорк 1955, т. IV, стор. 326.

³² Болховитинов, стор. 24-25; А. ЛІВАСКУҀ, *The Ancient Monasteries of Kiev Rus'*, New York-Washington 1978, р. 18.

³³ В. Павловський, «Києво-Печерська лавра», гасло в *Енциклопедії Українознавства* (далі цит.: ЕУ-2), стор. 998-999. *Лавра* — це визначний своїм числом і значенням монастир, який звичайно підлягає вищій церк. владі і має під собою ще й інші, менші монастирі.

2. МОНАСТИРІ НА ЛИТОВСЬКІЙ РУСІ

Доки на південних землях над Дніпром, виставлених на поталу татарських диких орд, кількість українських монастирів дедалі маліла й чернече життя занепадало, то в литовсько-білоруських й українських землях Волині, яка від 1340 р. опинилася під владою литовських князів, кількість монастирів значно зростала й чернече життя розквітало в душі Києво-Печерського уставу. В пол. 14-го сторіччя Литва відібрала від татар і підчинила собі велику частину українських земель, зате Київська Русь своєю мовою і культурою, як також релігійним життям підкорила собі Литву. Ось тому я назвав ці землі — *Литовською Руссю*,³⁴ і всі вони, вкупі з Києвом і Брацлавщиною, від 1458 р. творили спільну Київську митрополію.³⁵

Разом з церковними впливами, також українське чернецтво мало рішучий вплив на розквіт монашого життя на литовсько-білоруських землях. Тут монастирі ще протягом 13-14 сторіч продовжували своє традиційне завдання розсадників християнського благочестя й культурно-освітніх осередків, як це водилося в домонгольській добі в Київській державі.

Як було згадано, після татарського знищення Києва 1240 р., деякі ченці з Печерського монастиря помандрували аж до Почаєва на Волині, де започаткували чернече життя за уставом і традиціями св. Теодосія.³⁶ З бігом часу також Почаївський монастир, як і інші українські монастирі, почав занепадати, аж доки його ігуменом не став преп. Йов Залізо († 1651 р.). Він бо відбудував Святоуспенський монастир у Почаєві й обновив у ньому спільне життя і чернечий лад

³⁴ Цю назву я запозичив від Полонської-Василенко, стор. 305 і далі.

³⁵ Коли Київські митрополити вже остаточно перенесли свій осідок до Москви, то 1458 р. Папа Пій II відділив Київську митрополію від Московської, підчинивши їй усі українські, білоруські і литовські землі, що в тому часі належали вже до Польсько-литовської держави. З того часу під владу Київського митрополита належали: 1. Київська архієпархія з осідком у Вільні (Новгородок – митр. двір) і 2. Полоцька білоруська архієпархія з Вітебськом, як також такі єпархії: 1. Брянська, 2. Смоленська, 3. Турівська з Пинщиною, 4. Володимирська з Берестейщиною, 5. Луцька з Осторогом, 6. Холмська з Бельщиною, 7. Перемиська із Самбірщиною, і 8. Львівська з Галичем. З них Москва загарбала собі Брянську і Смоленську єпархії вже з початком 16-го ст. Про створення Київської митрополії Пієм II, див. А. Великий, *3 літопису християнської України*, Рим 1969, т. III, стор. 113-122.

³⁶ Денисов, стор. 165-167; Власовський, стор. 155-156; С. Антонович, *Короткий історичний нарис Почаївської Успенської Лаври*, Кременець 1938, стор. 7-8.

на основі Студитського уставу, що його він набув з Атонської гори. Так преп. Йов став для Почаївського монастиря тим, ким був для Києво-Печерського монастиря св. Теодосій. За ігуменства Йова, завдяки чудотворній іконі Божої Матері,³⁷ слава про Почаївський монастир поширилася по всіх українських землях і він став одним з провідних українських монастирів.³⁸

Замилування до чернечого подвигу й благочестя князів й української знаті не послабили також після татарської руйни. І так уже під 1262 роком маємо літописну згадку про *Полонинський монастир* під наглядом прославленого на той час подвижника, преп. Григорія,³⁹ про якого літописець засвідчив, що він був «святим чоловіком, якого перед ним не було, ані після нього не буде!»⁴⁰

Під 1268 р.⁴¹ той сам літопис згадує ще *монастир св. Михаїла Великого* у Володимирі Волинському.⁴² Про сам монастир мало що знаємо, зате названня його — *великим*, повторене в літописі аж два рази, вказує на те, що він мав бути одним з визначніших монастирів, бо в ньому перебували також литовські князі, коли відвідували Волинь.⁴³

Князь Володимир Василькович (1270-1289) у своєму заповіті згадує ще й *монастир св. Апостолів*, який він «сам вибудував».⁴⁴

³⁷ «Почаївська лавра», гасло в ЕУ-2, стор. 2288-2289; життєпис і діяльність преп. Й. Залізо подає — Дублянський, стор. 53-55; М. Возняк, *Історія української літератури*, Львів 1921, т. II, ч. I, стор. 201.

³⁸ Ікона М.Б. Почаївської походить з Царгороду і вперше прославилась чудами 1597 р. Монастиреві її подарувала родина Гойських — див. історію ікони Д. БОГУНА у *Календар Місіонаря на 1937 р.*, Жовква 1936, стор. 33-34; Г. Лужницький, «Словник чудотворних Богородичних ікон України», стаття у *Науковому Збірнику на честь Блаж. Йосифа Сліпого — Intrepido Pastori*, Рим 1984, стор. 180-181.

³⁹ Про точне положення *Полонинського монастиря* годі щось певного сказати — див. І. Крип'якевич, «Середньовічні монастирі в Галичині», стаття у *ЗапЧСВВ*, II (1926) 104.

⁴⁰ Іпат. список — *ПСРЛ.*, т. II, стор. 859; КОСТРУБА, стор. 68; МАХНОВЕЦЬ, *ГВЛ.*, стор. 64.

⁴¹ Т. Коструба у своїм перекладі Галицько-Волинського літопису дуже сплутує роки, тому я дотримуюся хронології Іпатіївського списка.

⁴² *ПСРЛ.*, т. II, стор. 868; КОСТРУБА, стор. 74; МАХНОВЕЦЬ, *ГВЛ.*, стор. 67. Про Святомихайлівський монастир у Володимирі Вол. розповідає також — Е. Голубинський, *Історія Русской Церкви* (далі цит.: *ИРЦ.*), Москва 1904, т. I, кн. 2, стор. 306.

⁴³ 1268 р. тут саме перебував лит. кн. Войшелк, де князь Лев підступно вбив його — див. Іпат. список у *ПСРЛ.*, т. II, стор. 868; КОСТРУБА, стор. 74; ПОЛОНСЬКА-ВАСИЛЕНКО, стор. 207.

⁴⁴ *ПСРЛ.*, т. II, стор. 904; КОСТРУБА, стор. 97; МАХНОВЕЦЬ, *ГВЛ.*, стор. 78.

Сам же ж князь Володимир Василькович, людина мирна й побожна, за свідченням літописця, був «великим книжником і філософом». Сповнений «страхом Божим, він щедро роздавав бідним милостиню, дбав про монастирі й потішав ченців, а всіх ігуменів приймав з великою любов'ю. Він побудував багато монастирів, бо Господь Бог одкрив йому серце й очі на Церкву й увесь церковний чин».⁴⁵

Я не наміряю вираховувати всіх монастирів, які виникли на Волині в помонгольській добі,⁴⁶ зате хочу пригадати, що тут дедалі поставали все нові монастирі аж до кінця 16-го ст., що їх засновували волинські князі й вельможі. Так напр. волинський воєвода, князь Богдан Корецький, в другій половині 16-го ст. заснував аж три нові монастирі і щедро обдарував їх маєтками.⁴⁷ Однак зріст числа монастирів не обов'язково означав розквіт чернечого життя, бо до монастирів почав закрадатися світовий дух і тому аскетичне життя ченців почало чимраз то більше занепадати. Крім того багато монастирських домів начисляли тільки двох-трьох монахів, які ніяк не могли вести спільного монашого життя.⁴⁸

Українське християнство почало проникати до поганської Литви ще в половині 13-го ст. Галицько-Волинський літопис під 1262 р. згадує, що литовський князь Войшелк (1263-1268), охрившись в українському обряді, три роки перебував у Полонинському монастирі, де преп. Григорій навчав його головних засад християнської віри й ознайомив його з монашим життям. Повернувшись до свого князівського двору в Новгородку, Войшелк десь біля 1265 р. заснував у поблизькому містечку Лавришів *Богородичний монастир*, який від самих початків став розсадником християнства й чернечого подвигу на литовсько-білоруських землях,⁴⁹ де протягом наступного

⁴⁵ ПСРЛ., т. II, стор. 921; Коструба, стор. 108-109; Махновець, ГВЛ., стор. 83; про заслуги князя Володимира Васильковича розповідає А. Великий, *3 літопису*, т. II, стор. 193-197; Власовський, стор. 153-154.

⁴⁶ Список монастирів, які виникли до пол. 16-го ст. на Волині подає М. Грушевський, *Історія України-Руси* (далі цит.: *ИУР.*), Нью Йорк 1955, т. V, стор. 263-264; короткі історичні інформації до них подає — ЛІВАСКУЗ, р. 51-59.

⁴⁷ Грушевський, *ИУР.*, т. V, стор. 265.

⁴⁸ І. СМОЛІТЕН, *Russisches Mönchtum (988-1917)*, Würzburg 1953, р. 266-267.

⁴⁹ ПСРЛ., т. II, стор. 859; Коструба, стор. 68; Махновець, ГВЛ., стор. 64; Власовський, стор. 151. Про чернечий подвиг кн. Войшелка — див. Крип'якевич, стор. 81-82. В цій монастирі прославився праведним своїм життям преп. Єлисей Лавришівський, якого православні почитають як святого — Голубинський, *ИКС.*, стор. 217.

століття споруджено одинадцять монастирів самими тільки литовськими князями.⁵⁰ З тих монастирів *Святотроїцький монастир* у Вільні, що його заснував кн. Ольгерд у пол. 14-го ст.,⁵¹ пізніше відіграв важливу ролю для з'єднаної Київської митрополії, бо в нім гартувались у чернечому подвизі св. Йосафат Кунцевич і пізніший митр. Йосиф Велямин-Рутський, які відтак дали почин до остаточного оформлення Василянського Чину.⁵²

Протягом 13-14 ст. кількість монастирів у Литовській Русі постійно зростала. Всі вони намагалися вести чернече життя в душі св. Теодосія, продовжуючи традиції Києво-Печерського монастиря, з яким вони постійно втримували зв'язки.⁵³ Доказом того може послужити нам т.зв. *Лавришівське євангеліє*, переписане печерськими монахами для монастиря в Лавришові початком 14-го ст.⁵⁴

3. ЗРІСТ МОНАСТИРІВ У ГАЛИЦЬКІЙ ЗЕМЛІ

На землях Галича християнство, а з ним також чернече життя, появилось на ціле сторіччя раніш від Володимирового хрищення Руси-України. Однак початки чернечого життя і заснування перших монастирів у Галицькій землі, покриті серпанком сірої давнини, так і зникають перед очима історії. В історичних джерелах домонгольської доби тут згадуються тільки чотири монастирі, хоч їх напевно було більше. Ось так протягом 12-го ст. в одному тільки Крилосі і його околиці було «принаймні 14 відомих чернечих обителей, а з них тільки один (Святоіванівський) удостоївся принагідної згадки в літописі» під 1189 р.⁵⁵ Єдиним слідом по них залишилась цер-

⁵⁰ Митр. МАКАРІЙ, *Исторія Русской Церкви* (далі цит.: МАКАРІЙ, *ИРЦ.*), СПбетербург 1886, т. IV, кн. 1, стор. 173-174.

⁵¹ Ктитором Святотроїцького монастиря у Вільні первісно була перша жінка кн. Ольгерда, княгиня Марія. Коротку історію монастиря подає — М.Н. КОССАК, *Шематизм провинції св. Спасителя Чина св. Василія Великого*, Львів 1867, стор. 105.

⁵² М. СОЛОВІЙ-А. ВЕЛИКИЙ, *Св. Йосафат Кунцевич*, Торонто 1967, стор. 93-95; М. ВАВРИК, *Нарис розвитку і стану Василянського Чина 17-20 ст.*, Рим 1979, стор. 1.

⁵³ На Волині Києво-Печерські традиції закріпилися уже в домонгольській добі. А що зв'язки з Києво-Печерським монастирем не переривалися видно з того, що 1289 р. печерський ігумен Агапит узяв участь в похороні князя Володимира Васильковича. Про зв'язки литовської княжої родини Ольгердовичів була згадка вище.

⁵⁴ И.С. СВЪНЦИЦКІЙ, «Лаврашевское євангеліє начала XIV вѣка», стаття в *Извѣстія Отдѣлення Русскаго языка и словесности*, СПбетербург 1913, т. XVIII, кн. 1, стор. 206-228; УЕ-2, стор. 1250.

⁵⁵ Іпат. спис. — ПСРЛ., т. II, стор. 665; Крип'якевич, стор. 97.

ква св. Пантелеймона, яку пізніше переіменовано на римо-кат. костел св. Станислава.⁵⁶

Зате вже більше знаємо про галицькі монастирі в помонгольській добі, коли то їхня кількість чимраз то більше зростала. І так уже під 1268 р. літопис згадує *Данилівський монастир* в Угровську, що його давніше заснував князь Данило Романович († 1264 р.) у честь свого небесного заступника.⁵⁷ В ньому литовський князь Войшелк остаточно постригся в ченці.⁵⁸ А Данилів син, князь Лев († 1300 р.), заснував аж два монастирі, а саме: *монастир св. Юрія* на передмісті Львова біля 1280 р.⁵⁹ та *Спасівський монастир* недалеко Старого Самбора, де, за переданням, князь Лев був також похований.⁶⁰

До часів князя Льва стосується також заснування *Святооноуфрїївського монастиря* у Львові, який разом з церквою св. Миколая творять єдині залишки колишнього княжого города. За давнім переданням князь Лев передав до Святооноуфрїївського монастиря для збереження і всенародного почитання ікону Пресв. Богородиці, яка зникла без сліду. Первісно Святооноуфрїївський монастир підлягав св. Юрієві, а відтак Святоуспенському монастиреві в Уневі. 1469 р. він нарешті перейшов під опіку Львівського братства при Успенській церкві.⁶¹

Давнє передання пов'язує з ім'ям князя Льва також заснування *Святооноуфрїївського монастиря* у Лаврові, який від незапам'ятних часів зберіг німб «княжого монастиря».⁶² Хоч установча грамота князя Льва з 1291 р. виявилась підробленою, все ж таки початки

⁵⁶ М. Ваврик, «Василіянські монастирі в Тербовельщині», стаття у збірнику — *Тербовельська земля*, Нью Йорк-Торонто 1968, стор. 197; М. Ваврик, *По Василіянських монастирях*, Торонто 1958, стор. 15-16.

⁵⁷ Про Данилівський монастир в Угровську — див. Голубинский, *ИРЦ.*, т. I, кн. 2, стор. 750; КОССАК, стор. 133.

⁵⁸ Іпат. спис. — *ПСРЛ.*, т. II, стор. 867; КОСТРУБА, стор. 74; МАХНОВЕЦЬ, *ГВЛ.*, стор. 67.

⁵⁹ КОССАК, стор. 156-158; Крип'якевич, стор. 80-85. 1817 р. Святоюрський монастир скасовано і включено до катедральних будівель.

⁶⁰ КОССАК, стор. 189; Крип'якевич, стор. 101; М. Ваврик, «Нарис чернечого життя і Василіянські монастирі на Бойківщині», стаття у збірнику — *Бойківщина*, Філадельфія-Нью Йорк 1980, стор. 259-263.

⁶¹ КОССАК, стор. 5-7; Крип'якевич, стор. 85-90; Ваврик, *По Вас. ман.*, стор. 34-42.

⁶² Ваврик, *По Вас. ман.*, стор. 77-92; Ваврик у зб. *Бойківщина*, стор. 263-273; М. Голубець, «Лаврів — Історично-археол. студія», стаття у *ЗапЧСВВ*, II (1926) 30-69, 317-335.

лаврівської обителі сягають княжих часів. Таким він згадується в грамоті короля Ягайла з 1407 р. між монастирями-наданнями Перемиського владцтва.⁶³ При монастирі була значна бібліотека старинних документів і рукописів, між якими слід згадати *Лаврівські пергаментні листки* з 13-го ст.⁶⁴

Треба нам пойменно згадати також *Спаський монастир* над річкою Ратою, споруджений на вочищі Рата, недалеко Рави Руської. Звідси пішла й назва славної колись чернечої обителі, тобто — *Ратський монастир*.⁶⁵ В ньому свого часу подвизався преп. Петро, пізніший Київський митрополит (1308-1324), подвиги якого «стали відомі далеко по всій Русі».⁶⁶ Крім читання св. Письма, його улюбленим зайняттям було писання ікон, які визначалися мистецькою вартістю. Деякі з його ікон стали чудотворними і збереглися до сьогодні.⁶⁷ Преп. Петро помер з ознаками святости й Православна Церква почитає його як святого.⁶⁸

Славою княжого походження оповитий також *Святооунуфріївський монастир* у Підгірцях, на західній границі Галичини, тобто на Золочівщині, який здавен-давна звався *Пліснеським монастирем*.⁶⁹ Княже городище Пліснеськ, на руїнах якого відтак зросли Підгірці, згадується в Київському літописі вже під 1188 роком. Він згаданий також у *Слові о полку Ігореві*, у т.зв. «мутному сні» київського князя Святослава Всеволодовича († 1194 р.): «Всю ніч з вечора до рана билось бісове вороння; грали й кракали без упину під Пліснеськом на болоні».⁷⁰ Підгірський монастир мав багато цінних рукописів, між

⁶³ Крип'якевич, стор. 100; М. Ваврик, «Василіяньські монастирі в Перемиській землі», стаття у збірнику — *Перемишль, західний бастион України*, Нью Йорк-Філадельфія 1961, стор. 86-96.

⁶⁴ Ваврик, *По Вас. ман.*, стор. 83-85; М. Ваврик, «З Лаврівського дипломатара», стаття у *ЗпЧСВВ*, III (1961) 404-428.

⁶⁵ Крип'якевич, стор. 94. Деякі автори місце Ратського монастиря зазначають біля Верхрати, інші ж на Волині.

⁶⁶ Голубинський, *ИРЦ.*, т. II, кн. 1, стор. 98-144, широко описав діяльність митр. Петра, який 1309 р. покинув Київ і перенісся до Володимира над Клязмою. Про те як Петро, замість Галицького, став Київським митрополитом розповідає — Великий, *З літопису*, т. II, стор. 205-207.

⁶⁷ Одна з ратських ікон прославилася чудами у с. Рудно — див. Лужницький, *Словник ікон*, стор. 181.

⁶⁸ Дубляниця, стор. 71-72; Голубинський, *ИКС.*, стор. 67.

⁶⁹ Про Пліснеський монастир див. Коссака, стор. 17-18; Крип'якевич, стор. 78; Ваврик, *По Вас. ман.*, стор. 180-185.

⁷⁰ Цитат у перекладі В. Щурата — див. Л. Махновець, *Слово о полку Ігореві та його поетичні переклади і переспіви*, Київ 1967, стор. 344. У сні провіщена руїна

якими також рідкісний *Збірник писань Вишенського*, старшої редакції⁷¹ та сім рукописних *Ірмологіонів*.⁷² А в монастирській церкві збереглась «плакуча» чудотворна ікона Божої Матері, яка первісно, за переданням, знаходилася в княжому замковому храмі у Пліснеську.⁷³

Між княжими монастирями заслуговує на згадку також *Святоуспенський монастир* в Уневі, заснований литовським князем Теодором Ольгердовичем при кінці 14-го ст., коли вже поляки підкорили собі галицькі землі. Брат князя Теодора, король Ягайло Ольгердович 1401 р. потвердив заснування монастиря і тим забезпечив для монастиря надані йому посідання. Це був один з визначних українських монастирів, який у 16-18 ст. відіграв важливу роль у житті Української Церкви. 1598 р. монастир був піднесений до гідности архимандрії під наглядом львівських владик, які часто присвоювали собі титул Унівського архимандрита.⁷⁴ В пол. 17-го ст. там була заснована друкарня, яка багато причинилася до поширення української культури й освіти.⁷⁵ 1790 р. архимандрію знесено, монашу братію перенесено до інших монастирів, а монастирські добра віддано львівським єпископам.⁷⁶

Мені годі тут вираховувати всі монастирі Галицької України,⁷⁷ однак кілька наведених описів вистачить, щоб указати на те, що Галицькі землі вже з давніх-давен були вкриті мережею чернечих осідків, незважаючи на постійні татарські напади й многі лихоліття, які завершилися польським поневоленням Західної України в пол.

Пліснеської твердині, яка становила бастион Львова і Галича, означала поразку українських княжих полчищ — див. пояснення у С. Гординський, *Слово о полку Ігореві*, Філадельфія, Па. 1950, стор. 83, зам. 1.

⁷¹ Возняк, т. II, ч. 1, стор. 154-155.

⁷² *Збірник Вишенського й ірмологіони* були опісля перенесені до бібліотеки Святооунфріївського монастиря у Львові — див. Ваврик, *По Вас. ман.*, стор. 185.

⁷³ Лужницький, *Словник ікон*, стор. 179.

⁷⁴ Коссак, стор. 172-173; Крип'якевич, стор. 91-93; М. Влох подає широку історію Унівської архимандрії у збірнику — *Випуски, Звенигород і Унів*, Чикаго, Ілл. 1970, стор. 490-508.

⁷⁵ Уже 1635 р. Кирило Т. Ставровецький видрукував в Уневі другий наклад своєї догматичної праці, *Зерцало богословія* — див. Возняк, т. II, ч. 1, стор. 179-182; там і біографія Ставровецького. Про унівську друкарню див. М. WOJNAR, «Basilian Publishing Houses», art. in *Analecta OSBM*, Rome, IX (1974) 88-90; ЛІВАСКУЛ, р. 73-76.

⁷⁶ 1919 р. митр. А. Шептицький передав Унівський монастир з його добрами Студитським ченцям. Однак титул архимандрита він затримав для себе.

⁷⁷ Частину галицьких монастирів подає — Грушевський, *ІУР.*, т. V, стор. 262-263.

14-го ст. Однак і під польською займанщиною монастирі там не перестали множитися, так що під кінець 15-го ст. в самій тільки Галичині знаємо про 57 монастирів, які залишили по собі сліди в документах того часу.⁷⁸

Правда, здебільш це були менші чернечі осідки, монастирки, з двома-трьома ченцями, які дуже скоро втрачали свої привілеї та земельні надання, зокрема ж під польською займанщиною, і так незаметно зникали з лиця землі.

4. ЗУБОЖІННЯ ЧЕРНЕЧОГО ПОДВИГУ

Чернече життя по монастирях Київської Русі оформилось і розквітало на основі уставу спільного життя, що його ввів св. Теодосій у Києво-Печерському монастирі. Устав св. Теодосія Печерського у своїй основі був Студитським уставом, практикованим у тім часі по візантійських монастирях.⁷⁹ Але св. Теодосій поробив у ньому значні зміни, пристосовуючи свій устав до місцевих звичаїв і вимог часу.⁸⁰ Тому цей устав ми радше назвемо — *Теодосієвим чи Печерським уставом*.

В домонгольській добі майже всі українські монастирі прийняли Печерський устав, як це наголосив і сам літописець, кажучи: «Від того ж монастиря перебрали устав усі монастирі, тому то Печерський монастир вважається старішим (першим) від усіх».⁸¹

Св. Теодосій сам пильно наглядав над тим, щоб його монахи докладно дотримувалися уставу і щодня їх повчав про благочестиве життя в монастирі, даючи їм живий приклад чернечого подвигу у своїй особі. Він ніколи, як нас запевняє автор *Похвали*, «не переступив келійного (чернечого) правила, маючи велику пильність до уставу, що його він сам написав, услуговуючи тим, над якими був поставлений батьком, пастирем і вчителем».⁸²

⁷⁸ Всі вони описані І. Крип'якевичем у *ЗапЧСВВ*, II (1926) 70-104.

⁷⁹ Св. Теодор не лишив по собі списаного уставу. Св. Теодосій Печерський користувався списком патр. Олексія Студитського (1025-1043), який правдоподібно сам Теодосій переклав на староруську мову — див. Голубинський, *ИРЦ.*, т. I, кн. 2, стор. 371-373.

⁸⁰ Про зміни Студитського уставу, пороблені св. Теодосієм див. аеп. Филарет (Гумилевський), *Исторія Русской Церкви* (далі цит.: Филарет, *ИРЦ.*), Москва 1888, т. I, стор. 249-250; Голубинський, *ИРЦ.*, т. I, кн. 2, стор. 607-627.

⁸¹ Лаврентіївський список під 1051 р. — *ПСРЛ.*, Москва 1962, т. I, стор. 160.

⁸² Великий, *Патерик*, стор. 128.

Св. Теодосій добре знав, що до чернечої аскези належить також «духовна боротьба», тобто поборювання пристрастей і набування християнських чеснот. Як умілий духовний провідник, він зумів виполоти із сердець монахів бур'ян їхніх хоча б і найгірших навичок, а на їх місце вщеплював замилювання до практикування чеснот, повчаючи всіх ласкавим своїм словом і прикладом свого побожного життя. Ось так під умілим проводом св. Теодосія Печерський монастир став колискою справжнього чернечого подвигу і розсадником євангельського благочестя.⁸³

В Києво-Печерському монастирі формувались сильні чернечі характери і зроджувались перші українські святі. Тому й не дивно, що інші монастирі охоче приймали Теодосіїв устав і старались також у себе плекати чернече життя на зразок Печерської обителі. І саме тут криється духовна сила українського чернецтва, яке так сильно впливало на розквіт релігійного і церковного життя Київської держави в домонгольській добі.

На жаль, після татарської руїни рівень чернечого подвигу, хоч би і в Печерському монастирі, почав сильно підупадати, бо монахи почали перейматись світовим духом, стали зісвітчуватися. Головною причиною цього занепаду було занедбання уставу спільного життя і легковаження чернечими правилами. Вже наприкінці 12-го ст. автор *Похвали св. Теодосія*, подвижник Печерського монастиря, признається: «Ми відхилилися від путі заповідей Господніх (тобто — євангельських рад), і даного тобою (св. Теодосієм) уставу із-за лінощів наших ми не зберігали».⁸⁴ А багато нових монастирів, які виникали після татарської руїни, не приймали жодного уставу, і жили тільки на основі загальних засад чернечого життя, які кожний чернець пояснював собі по своєму. Так настало загальне занедбання спільного життя, яким почали погорджувати передусім монахи Атонської гори, що їх згодом почало наслідувати також українське чернецтво.⁸⁵

Між ченцями Атонської гори з кінцем 13-го ст. стала популярною т.зв. *система ідіоритмії*, яка дозволяла ченцям набувати собі

⁸³ SMOLITSCH, p. 63.

⁸⁴ Великий, *Патерик*, стор. 133.

⁸⁵ Про вплив Атосу на укр. чернецтво див. И. Соколов, *Состояние монашества в Византийской Церкви*, Казань 1894, стор. 252-257; еп. ПОРФИРИЙ (УСПЕНСКИЙ), *История Афона*, СПбетербург 1892, ч. III, отд. 2, стор. 6-21; A. SOLOVIEV, «Histoire du monastère Russe au Mt. Athos», art. in *Byzantion*, VIII (1933) 213-238.

власність і самим старатися про утримання себе та духовної своєї родини, що звично складалася з двох-трьох послушників. Вони самі укладали собі спосіб чернечого життя і порядок дня.⁸⁶ Правда, між монахами — ідіоритмиками знаходимо також людей покути й праведного життя, але це були тільки винятки. Сама ж бо система ідіоритмії до нічого не зобов'язувала ченців, давала їм повну свободу діяння і нагоду до вигідного життя.⁸⁷

Ось так монахи, в погоні за кращим і вигіднішим пристановищем, почали тинятися з одного монастиря до другого.⁸⁸ Таким напр. був уже початком 13-го ст. печерський монах Полікарп, якому його друг, єпископ Симон докоряв, що «не живе по чернечому»,⁸⁹ пригадуючи йому, що «дерево, яке часто пересаджують, скоро всихає».⁹⁰ Полікарп послухав поради свого приятеля і повернувся до Печерського монастиря.⁹¹ Та це був тільки виняток.

Більшість «блудних ченців» тинялися з монастиря до монастиря все своє життя та привикали до недбальства, лінивства і пияцтва, а часто зовсім покидали чернече життя і повертались на світ. Тому то на Віленському соборі 1509 р. наші владики вирішили не дозволяти священнодійства тим ченцям, які своєвільно, без позволення настоятеля, переходили з одного монастиря до другого.⁹² Але на той час уже й соборові постанови не допомагали, бо «монахи так розволочилися, що не могли всидіти на одному місці».⁹³

⁸⁶ Соколов, стор. 339, влучно зауважує, що в ідіоритмиків «общим было только богослужение и кладбище». Про систему ідіоритмії див.: P. de MEESTER, *De monachico statu iuxta disciplinam byzantinam* (Codificazione Canonica Orientale), Fonti II, fasc. X, Vaticani 1942, p. 78-81; B. LAURES, «Les monasterès idiorythmes de l'Athos», art. in *Echos d'Orient*, IV (1900-1) 288-289; SMOLITSCH, p. 247; C. PUJOL, *De religiosibus orientalibus*, Romae 1957, p. 53.

⁸⁷ За вищезгаданим П. Деместром слово «*идиоритмия*» означає чернече життя, незалежне від жодного правила чи настоятеля. Він подає наступні зловживання цієї системи: 1) пожадливість дочасних дібр, 2) індивідуалізм, 3) брак спільного життя, 4) свавілля — незалежність від настоятеля, і 5) занедбання молитви й чернечої аскези (стор. 78-79).

⁸⁸ De MEESTER, p. 81-82; МАКАРИЙ, *ИРЦ.*, т. IV, ч. 1, стор. 229-230. Кількість «блудячих ченців» значно зростає з огляду на постійні напади татар, які часто грабували і руйнували монастирі. Тоді ченці розходилися і тинялися по світі, шукаючи собі якогось пристановища — КОССАК, стор. 233-235.

⁸⁹ Великий, *Патерик*, стор. 141.

⁹⁰ Там же, стор. 143.

⁹¹ Див. *Послання* єп. Симона до Полікарпа — Там же, стор. 141-148.

⁹² КОССАК, стор. 240; О. Лотоцький, *Українські джерела церковного права*, Варшава 1931, стор. 112-113.

⁹³ Е. Ліковський, *Берестейська унія (1596)*, на укр. пер. В. Кузьма-О. Заторський, Львів 1916, стор. 47, покликуючись на архим. А. Селяву.

Деморалізуючий вплив на українське чернецтво мав також соборовий припис, що повдвілі священники чи диякони, якщо по смерті жінки бажали далі виконувати свій чин, мусли вступати до монастиря. Інакше їх позбавлено їхнього сану.⁹⁴ Такі священники чи диякони вдівці, хоч надягнули на себе чернечу рясу, ніяк не думали ставатись ченцями й далі жили світським життям на шкоду монастиря, підкопуючи в нім чернечий порядок і дисципліну. А деякі з них наново женились і приводили своїх жінок і дітей зі собою до монастиря. Тому то 1586 р. українська шляхта жалілась митроп. Онисифорові, що «у чесних монастирях вмiсто ігуменів і братії, 'ігумени' із жінками й дітьми живуть і святими церквами рядять».⁹⁵

Так ото протягом 14-го і 15-го ст. ченці в багатьох монастирях жили без уставу й чернечого правила, як хто собі хотів. Тому й не дивно, що серед таких невідрадних обставин на українських землях поволі почало затрачуватись і саме поняття чернечого порядку і спільного життя.⁹⁶ В наслідок того прийшов повний занепад чернечого життя,⁹⁷ а з ним також повне занедбання освіти і знання.⁹⁸

Щоб якось спинити дальший занепад чернечого життя і воскресити між українським чернецтвом первісного духа, києво-печерські подвижники оформили т.зв. *Печерський Патерик*, який мав пригадати українським монахам славу й благочестя чернечого подвигу за уставом спільного життя, як його списав св. Теодосій. Так ото *Печерський Патерик* зафіксував правдивий характер українського чернечого життя і послужив, хоч далеко пізніше, до відродження

⁹⁴ Про цю канонічну постанову перший раз читаємо у *Посланні* Київського митр. Петра (1308-1326) — див. Голубинський, *ИРЦ.*, т. II, кн. 1, стор. 116-117. Її опісля затвердив Віленський собор 1509 р. — Лотоцький, стор. 113.

⁹⁵ Лужницький, *Укр. Церква*, стор. 228-229; J. PELESZ, *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom*, Wien 1878, vol. I, p. 598-599.

⁹⁶ SMOLITSCH, p. 247-249. Він теж обстоює, що ідіоритмія висунула спільне життя не тільки з українських, але також з московських монастирів, спричинюючи загальний занепад чернецтва впродовж 14-15 ст.

⁹⁷ Такий самий занепад чернечого життя позначався також у Візантії і сусідній Московщині, хоч остання скоро піднеслася завдяки визначним реформаторам чернечого життя як — св. Сергій Радонезький († 1392), св. Кирило Білозерський († 1427), св. Ніль Сорський († 1508) та св. Йосиф Волоколамський († 1515). На жаль на укр. землях не стало таких великанів духа аж до св. Йосафата († 1623). Про занепад чернечого життя на московських землях — PELESZ, p. 596-597; SMOLITSCH, p. 274-291.

⁹⁸ На Атосі, колись візантійського чернецтва, протягом 14-го ст. перемогла ідея, що «науку не можна погодити з життям віри», внаслідок чого віз. чернецтво погорджувало наукою й освітою, а в монастирях того часу запанувала повна темнота і неучтво.

українського чернецтва початком 17-го ст.⁹⁹ Тому й не дивно, що *Печерський Патерик* став «одною з підвалин київської культурної і національної традиції, фундаментальним каменем, який непохитно перестояв увесь хаос українського життя».¹⁰⁰

На жаль, у час своєї появи *Печерський Патерик* уже не був у силі стримати дальший занепад чернечого життя на українських землях, на який незаперечно склалися також і зовнішні причини, про які слово буде в наступному розділі.

5. ПОВНИЙ ЗАНЕПАД ЧЕРНЕЦТВА В 15-16 СТОРІЧЧЯХ

Наприкінці 16-го ст. Церква в Київській митрополії, а з нею й українське чернецтво, опинилася в повному духовно-моральному занепаді і браку освіти. На це склалися різні причини, але чи не головною причиною цього занепаду було т.зв. *право патронату*, яким зловживали польські королі, а за ними й шляхта (не виключаючи української), почавши з кінця 15-го сторіччя.

Право патронату, тобто ктиторства, прийшло до нас з Візантії,¹⁰¹ де воно, з бігом часу, виродилося до тієї міри, що цар почав роздавати церковні і монастирські добра під опіку (патронат) мирян, заслужених для держави дворян чи ветеранів. А ті «патроні-ктитори» вважали надані їм церковні чи монастирські добра своїм родинним майном і вільно ними розпоряджались, цілком не дбаючи про добро дорученої їм церкви чи монастиря. Ось так у середньовіччі право патронату (ктиторства) злилося з правом роздавання феодинів, що стало джерелом постійних зловживань стосовно церковних і монастирських дібр.¹⁰²

⁹⁹ М. Грушевський, *Історія української літератури* (далі цит.: Грушевський, ІУЛ.), Нью Йорк 1959, т. III, стор. 112-137.

¹⁰⁰ Там же, стор. 113. Хоч сам Грушевський не дуже прихильно ставився до *Патерика*, називаючи його згiрдливо «монахоманією», все ж таки остаточно мусів признати, що саме *Патерик* був найпопулярнішим твором староукраїнського письменства і «золотою книгою українського письменного люду, джерелом його літературної утіхи і морального поучення» — Там же, стор. 114.

¹⁰¹ Право патронату (ктиторства) виникло за царя Юстиніяна (527-565). Воно дозволяло засновникам (ктиторам) і їхнім нащадкам назначувати парохів до церков чи ігуменів до ними заснованих монастирів, але завжди в порозумінні з місцевим єпископом. Ктитори рівночасно задержували за собою духовну й матеріальну опіку над спорудженою ними церквою або монастирем — cfr. De MEESTER, p. 142-146.

¹⁰² P. CHARANIS, «The Monastic Properties and the State in the Byzantine Empire», art. in *Dumbarton Oaks Papers* (Harvard University Press), 4 (1948) 51-118.

Згідно з практикою Східної Церкви, митрополита вибирали на синоді єпископи даної митрополії, цар відтак його затверджував, а патріярх висвячував. Зате вибір єпископів належав до митрополита даної митрополії і його ради. Знову ж монастирських настоятелів звичайно вибирали собі ченці, а місцевий єпископ їх затверджував. Однак під кінець 15-го ст. польський король, спираючись на суверенне право патронату, присвоїв собі владу призначувати не тільки Київських митрополитів, але також українських єпископів¹⁰³ і визначніших архимандритів, даючи їм у досмертне користування добра багатших монастирів чи архимандрій.¹⁰⁴

При назначуванні церковних достойників для українців польським королям не йшлося про добро Церкви і вони часто роздавали єпископські катедри чи архимандрії світським людям, які не мали до цього ані покликання, ані відповідної підготовки. А бувало й так, що деякі зубожілі магнати отримували єпископство чи архимандрію дорогою протекції, споріднення чи прямо за гроші.¹⁰⁵ Такі кандидати одного дня, скинувши свої жупани, зразу ставали єпископами чи архимандритами і, не звертаючи уваги на свої церковні обов'язки, далі вели розгульне й розпусне життя.¹⁰⁶ Часом доходило до того, що по українських владцтвах чи архимандріях сиділи єпископи, а то й архимандрити, без ніяких свячень, разом зі своїми жінками і родинами, розтрачуючи і марнуючи церковні чи монастирські добра.¹⁰⁷ Таким чином Київською митрополією, єпископськими катедрами й архимандричими монастирями впродовж 16-го ст. управляли люди, які були цілком байдужі до церковних справ, часто не-уки, кар'єристи, а то й п'яниці чи розпусники.

¹⁰³ Деяких єпископів Київської митрополії призначували княжі родини, незалежно від короля чи митрополита, а саме: на владцтво Пинсько-Турівське родина Глинських, а на владцтво Луцько-Осторозьке родина Осторозьких — див. Ліковський, стор. 30.

¹⁰⁴ L. WIEŃKOWSKI, «Organizacja Kościoła Wschodniego w Polsce», art. in *Kościół w Polsce*, Kraków 1970, t. II, p. 790.

¹⁰⁵ Для прикладу згадаю львівського єп. Макарія Тучапського (1539-1549), який «за допомогу» свого призначення дав королевій Боні 200 волів, а королеві Жигмонтові I Старшому за обдарування його «духовним хлібом», тобто єпископською катедрою, 100 волів — Лужницький, *Укр. Церква*, стор. 219-220; Полонська-Василенко, стор. 379.

¹⁰⁶ Грушевський, *ИУР.*, т. V, стор. 496-497; Ліковський, стор. 31-32.

¹⁰⁷ Полонська-Василенко, стор. 378-379; конкретні випадки подає Лужницький, *Укр. Церква*, стор. 221-223. Цілу серію «неймовірних випадків», що ставалися з ігуменами та монастирями за Жигмонта I Старшого (1506-1548), наводить — К. CHODYŃSKI, *Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska (Zarys historyczny 1370-1632)*, Warszawa 1934, p. 138-150.

Влучну характеристику тогочасної української ієрархії дає православний український письменник, Захарія Копистенський.¹⁰⁸ У своєму творі *Палінодія* він пише: «Дійшло до того, що на митрополічій і єпископських катедрах засідали негідні люди, що приносили Церкві тільки ганьбу, сором і гріх. Їх не заміщали ченці, добре випробовані в безженному і чернечому житті, як приписувало церковне право, але люди прямо зі світських урядів, рільничих зайнять чи військової кар'єри. А на додаток — це були неуки, великі простаки, необучені у св. Письмі, які не відбули найменшого чернечого випробування, не скуштувавши навіть одного дня життя в монастирі. І так на святих і всякої чести гідних (владичих) престолах засіли не тільки двоєженці й убивці, але також і розпусники, що не дотримувалися даного Богові обіту — вести безженне життя, згідно з церковними канонами і духовним своїм станом».¹⁰⁹

Як польські королі незаконно присвоїли собі право найвищого патронату над Київською митрополією, її владицтвами і визначнішими архимандріями, так впливові князі й магнати захопили це право над місцевими церквами й монастирями титулом фундації, наділу чи опіки над їхніми добрами. Хоч за церковним правом монастирі того часу були підлеглі місцевим владикам, то пани — патрони почали управляти монастирями як своїми домами, довільно розпоряджались монастирськими добрами, часто встрявали у внутрішнє життя ченців і призначували їм негідних архимандритів чи ігуменів, які не мали в собі ні крихітки Божого духа, а то й чисто світських людей. Такі «настоятелі» не рідко привласнювали собі монастирське добро й передавали його своїм родинам. Бувало й таке, що нащадки фундаторів замикали чи продавали повірені їхній опіці монастирі, щоб отак загарбати собі монастирські добра.

Не ліпша доля постигла й Києво-Печерський монастир, архимандрит якого розігнав чернечу братію, а монастирські добра розділив своїм дітям і родичам. Це вже було забагато й самому королеві Жигмонтові I Старому (1506-1548), який наказав Київському воеводі, князеві Ф. Пронському, відновити спільне чернече життя в

¹⁰⁸ *Захарій Копистенський* — правосл. богослов і полеміст, був архимандритом Києво-Печерського монастиря (1624-1627) — див. Возняк, т. II, ч. 1, стор. 234-250; повну бібліографію про Копистенського зібрав — МАХНОВЕЦЬ, *Укр. письм.*, стор. 377-384.

¹⁰⁹ *Русская историческая библиотека*, СПбетербург 1878, стор. 1056-1057; теж ГРУШЕВСЬКИЙ, *ИУР.*, т. V, стор. 496-497.

Печерському монастирі, а його добра привернути печерській братії.¹¹⁰

А Святотроїцький монастир у Вільні, де сам митрополит був архимандритом, наприкінці 16-го ст. дійшов до такого занепаду, що монастирські мури валилися, а сам монастир заростав бур'яном. Архимандричими добрами користувались світські люди, які поробили собі навіть помешкання у монастирських приміщеннях. Для ченців лишили хіба три тісні келійки з маленьким городцем. Тож не дивно, що монахи з Вільна розбрилися по інших монастирях, а віленська славна й багата колись архимандрія світила пусткою.¹¹¹

Волинський шляхтич Йона Борзобагатий-Красенський, який підкупством добився Луцького владитства, управляв ним без жодних свячень (1566-1585). Із своїми слугами він розігнав ченців Крестовоздвиженського монастиря в Дубні,¹¹² а з монастирської церкви загарбав собі всі її дорогоцінності. Його ж невістка, Ганна Борзобогата, збройно зайняла Жидичинську архимандрію для свого тестя, а ченців прогнала. Однак незабаром підстароста Пронський відбив архимандрію і повернув її ченцям.¹¹³

Не інакше воно було і на галицьких землях. Там львівський владика Гедеон Балабан (1569-1607), як тільки перебрав управу єпархії, зразу взяв усі архимандрії й монастирі під свою «опіку», роздаючи їхні добра своїй численній родині. Найкращу ж галицьку архимандрію в Уневі він передав на постійне користування своєму племінникові, Йоні. Монахи збунтувались проти такого безправ'я, нагнали Йону з монастиря, а архимандрію віддали під опіку шляхтича Уланицького. Але Уланицький скоро порозумівся з владикою і за підкупне знову відступив йому архимандрію. Тоді владика Гедеон наказав повиловлювати всіх ченців і запроторив їх у невідомі місця. Таким чином один із чільних галицьких монастирів, Унівська архимандрія, довгий час стояв пусткою.¹¹⁴

Тому зовсім слушно Львівські братчики жалувалися Царгород-

¹¹⁰ КОССАК, стор. 225; PELESZ, p. 597.

¹¹¹ ЛІКОВСЬКИЙ, стор. 46; СОЛОВІЙ-ВЕЛИКИЙ, стор. 93-95.

¹¹² Про Дубенський монастир див. ДЕНИСОВ, стор. 160-161.

¹¹³ ЛУЖНИЦЬКИЙ, *Укр. Церква*, стор. 225; про Жидичинський монастир згадує вже Галицько-Волинський літопис під 1227 р., що тут укр. князі приходили «кланятися і молитися» до св. Миколая — див. ГОЛУБІНСЬКИЙ, *ИРЦ.*, т. I, кн. 2, стор. 306. Історію монастиря подає — WOLYNIAK, *Spis klasztorów unickich Bazylianów w województwie Wołyńskiem*, Kraków 1905, p. 21-23.

¹¹⁴ КОССАК, стор. 227.

ському патріярхові:

«Єпископи захопили для себе архимандритства й ігуменства, а до монастирів понаводили своїх родичів чи світських урядовців, улаштувавши все так, щоб рядили монастирями, наче якісь спадкоємці. Тому в монастирях нема ані монахів, ані ієромонахів, хіба час від часу світські священники там відправляють Службу Божу».¹¹⁵

Так ото протягом 16-го ст. давнє право ченців вибирати собі своїх настоятелів пішло в забуття, а його незаконно присвоїли собі місцеві єпископи чи магнати, які розпоряджались монастирськими добрими, неначе своїми власними. В наслідок того в монастирях часто жила рідня владик чи зубожілі шляхтичі з родинами, які зовсім не дбали про добро монастиря чи монахів. В наслідок того число монахів по монастирях почало постійно зменшуватися.¹¹⁶

Брак відповідних настоятелів був також причиною того, що в монастирях не було жодного порядку чи дисципліни, ані зберігання спільного життя. Ченці виходили з монастирів по своїй уподобі й волочилися куди попало. Монастирі наповнялися ченцями без покликання, які шукали тільки церковної кар'єри або вигідного життя. Настоятелі ж монастирів піклувались радше своїми родинами ніж монахами, їздили на полювання чи гучні бенкети, а нерідко нападали й грабували сусідні монастирі. Направду, на многих монахах того часу, «крім одежі і зверхнього вигляду», нічого монашого не було.¹¹⁷

Ось як описує цей жалюгідний стан українського чернецтва наприкінці 16-го ст. відомий православний полеміст, Іван Вишенський:

«Нехай будуть прокляті владики, архимандрити та ігумени, які позапускали монастирі і зі святих місць поробили собі фільварки й тільки самі зі своїми слугами й приятелями в них розкошують. Вони вилежуються на святих місцях і збирають гроші з тих прибутків, що були дані на Христових молільників і так вони — своїм донькам віно готують, синів зодягають, жінок прибирають, число слуг збіль-

¹¹⁵ За Грушевським, *Лур.*, т. V, стор. 504.

¹¹⁶ Так напр. у Супрасльському монастирі, в якому сміло могли прожити 100 ченців, архимандрит утримував тільки 16; у Жидичинському, забезпеченому для 80 подвижників, еп.-пом. Никифор, тогочасний жидич. архимандрит, утримував щонайбільше 6 монахів; знову ж Дубенський монастир, ктитором якого був сам князь Осторозький, замість 24-ох утримував тільки 10 ченців — Грушевський, *Лур.*, т. V, стор. 268; Ваврик, *Нарис розвитку*, стор. 79-80.

¹¹⁷ Ліковський, стор. 46.

шують і лівреї їм справляють, приятелів збагачують, карети набувають... В монастирях не видно тих рік і потоків безупинних молитов чернечого сану, що пливли б до неба, згідно з церковним уставом. Замість нічного чування, співу, молитви і духовного святкування, тільки пси виють, галасують і ликують... О запустила земле, поросла терням безвір'я і безбожності!»¹¹⁸

Опинившись у стані такого занепаду, українські монастирі протягом 16-го ст. перестали бути вогнищами християнського благочестя й освіти, виродившись радше на осередки морального зіпсуття й неучтва. Так ото українське чернецтво перестало сповняти Богом дану йому місію і стало безсилим відродити Українську Церкву, яка в тому часі також сильно підупала й неодмінно шукала порятунку. І тут саме виявляється повний провал українського чернецтва в часі Берестейського порозуміння.

НА ЗАКІНЧЕННЯ

Українське чернецтво, завдяки визначній ролі, яку воно відіграло на церковно-культурному полі Київської Русі, здобуло собі загальну пошану українського народу. В очах народу монастир був святим місцем, де монахи вповні посвячувались на служіння Богові й вели, згідно з євангелієм, ангелам подібне життя.¹¹⁹ Все те припинила в пол. 13-го ст. татарська руїна, яка до самих основ захитала чернечим життям. Тоді багато визначних монастирів понищено і тільки деякі з них відбудовано.

Знову відбудовані монастирі, як і Києво-Печерська обитель, старалися і далі жити своїм традиційним чернечим життям за уставом св. Теодосія. Зате багато нових монастирів, які з'являлися вже в помонгольській добі, починали свій подвиг без стислого чернечого уставу й тому вони ніколи не спромоглися набути чернечого духа, щоб у своїх мурах виховати щирих і відданих подвижників чернечого життя.

Правда, були й винятки, коли то засновниками нових монастирів були випробовані ченці, що палали Божим духом. Такими

¹¹⁸ І. Вишенський, *Вибрані твори*, Київ 1972, стор. 55. Про Вишенського див. Возняк, т. II, ч. 1, стор. 125-170; повну бібліографію стосовно Вишенського подає МАХНОВЕЦЬ, *Укр. письм.*, стор. 230-236.

¹¹⁹ SMOLITSCH, p. 79.

були, напр., преп. Григорій, засновник Полонинського монастиря,¹²⁰ чи преп. Петро, засновник Ратського монастиря.¹²¹ Але й їхні монастирі, не запустивши глибше свого коріння, скоро зникли. Інші, дещо більші й багатші монастирі, втрималися завдяки уставу спільного життя, на зразок Києво-Печерської обителі. Звідси Києво-Печерський монастир і далі займав провідне місце між українськими монастирями, хоч і в ньому чернече життя значно потерпіло.

На жаль, з початком 15-го ст. українське чернецтво замість на Київ почало орієнтуватися на Атонську гору,¹²² захопившись новою системою чернечого життя, т.зв. *ідіоритмії*, внаслідок чого прийшла погорда чернечого уставу й дисципліни, нехтування спільного життя та шукання вигідного життя. А що більшість укр. монастирів знаходилася по містах чи магнатських оселях, до монастирів почав закрадатися світовий дух, який з бігом часу довів до повного зісвітчення чернецтва.

Правда, тут і там існували ще уставні монастирі, в яких ченці плекали спільне життя й християнське благочестя, але їх було замало, щоб піднести загал українського чернецтва на висоту його євангельського покликання і відновити в ньому первісного творчого духа. Ось так українські монастирі перестали бути розсадниками християнської праведности і знання, а їхнє літературне життя проявлялося тільки в переписуванні літургічних книг і перекладах творів Отців Церкви.

Застій чернечого письменства чітко відбився на українській літературній творчості, яка від пол. 14-го до кінця 16-го ст. не спромоглася ані на один оригінальний літературний твір.¹²³ Навіть реформа церковно-слов'янської мови та перевірка перекладів св. Письма й писань св. Отців, яка переходила на переломі 13-го і 14-го ст. на Балканах, майже не діткнулася письменницької творчости на українських землях.¹²⁴

І саме тоді, коли українське чернецтво знайшлося в тяжкій духовній кризі і потребувало радикального оновлення, тобто з кінцем 15-го ст., прийшла зараза патронату (ктиторства) та грабування мо-

¹²⁰ Див. вище, відм. 38-39.

¹²¹ Див. вище, відм. 63-64.

¹²² Див. вище, відм. 85. Атонські монахи жили на відлюдді, відокремлені від світу, тому їм не грозило зісвітчення, як українським ченцям.

¹²³ Грушевський, *ИУЛ.*, т. V, стор. 157-159.

¹²⁴ Там же, стор. 5-25; А.С. Орлов, *Древняя русская литература XI-XVI вв.*, Москва-Ленинград 1939, стор. 179-186.

настирських маєтків, що й довело укр. чернецтво до його повного духовного й культурного занепаду.

В тому часі такий самий занепад чернечого життя панував також на московських землях, як і на цілому православному Сході. Там теж між чернецтвом не було «ні послуху, ні страху перед законом», а з «чернечого уставу св. Василя залишилась сама тільки тінь».¹²⁵

Ось так унаслідок свого повного занепаду, українське чернецтво не було спроможне далі виконувати своєї євангельської місії, а монастирі виродилися на осередки морального зіпсуття і релігійного неуттва. Наспів крайній час повної реорганізації і відновлення українського чернецтва, яке прийшло саме з Берестейським порозумінням.

¹²⁵ За свідощвом грецького письменника Петра Аркудія († 1633 р.), як його цитує М. СОЛОВІЙ, *Мелетій Смотрицький як письменник*, Рим-Торонто 1977, т. I, стор. 30.

Порфiрiй В. Пiдручний, ЧСВВ

ВАСИЛIЯНСЬКИЙ ЧИН ВiД БЕРЕСТЕЙСЬКОГО З'ЄДНАННЯ (1596) ДО 1743 РОКУ

Частина I. *ОРГАНIЗАЦIЯ НОВОГО ЧИНУ (1596-1637)*

У цiй першiй частинi, насамперед, загально описуємо як виглядало чернецтво в Киiвськiй митрополiї в тому часi, коли вона з'єдналася з Католицькою Церквою (1595-1596), а потiм довше зупиняємося над дiяльнiстю митр. Йосифа Велямина Рутського, що ввiв до монастиря Пресвятої Тройци у Вiльнi i до Схiдної Церкви нову форму чернечого життя. Рутський, який ще як свiтський богослов планував вiдродити З'єднану Церкву через реорганiзацiю чернецтва, ставши Киiвським митрополитом, у 1617 році створив iз своїх монастирiв i ченцiв Чин, на зразок захiдних Чинiв. Заглиблений у писання св. Василя Великого († 379) i задивлений в його дiяльнiсть, він уклав для свого Чину Василянськi Правила. Вiдтодi в Киiвськiй митрополiї зачав iснувати зорганiзований «Чин Святого Василя Великого Конгрегацiї Пресвятої Тройци», що вiд 1932 року носить офiцiйну назву «Василянськiй Чин святого Йосафата», а народ його зве «Отцями Василянцями».

1. СПРАВА ЧЕРНЕЦТВА ПЕРЕД I ПIСЛЯ БЕРЕСТЕЙСЬКОГО СОБОРУ

А) *Перед Берестейським собором.* Наприкинцi 16-го ст. Киiвська митрополiя, а з нею i чернецтво, були у великому занепадi. Тому вiд 1590 року Iєрархiя почала збиратися на синоди й задумуватися над тим, якби-то зарадити дальшому розкладовi релiгiйного життя й вiдродити Схiдну Церкву. Коли ж митрополит i єпископи збагнули, що Константинопiльська Церква, яка опинилась пiд турецьким ярмом, була в ще гiршому становищi й не могла нi в чому їм допомогти, вони звернули свої очi на Рим, що й довело до Берестейського поєднання 1596 року.

Чернецтво в Киiвськiй митрополiї тодi не проявляло жодної органiчної єдності. Монастирi були автономнi, самостiйнi. Вони нi в чому мiж собою не спiлкувалися i не творили жодного Чину, на зразок захiдних Чинiв. Правда, в документах 16 ст. в Польсько-Литовськiй державi вже часто зустрiчаємо назву «Василянськiй

Чин» для означення східних ченців. Однак, слід пам'ятати, що цей термін прийшов з Італії, і спочатку вживався, майже виключно, в державній адміністрації. Цю назву «Василіянський Чин» уперше почали вживати норманські королі в 11-му ст., коли завоювали Південну Італію, щоб відрізнити грецьких ченців від західних Чинів (Венедиктинців).¹ Пізніше назва «Василіянський Чин», «Василіяни» усталилася у Папській канцелярії,² й поширилася на інші країни, де жили східні ченці.

З назвою «Василіянський Чин» тоді зродилось невірне поняття, що дійсним засновником того «Чину» був св. Василій В. та що всі ченці на Сході живуть згідно з його Правилами. Це поняття так глибоко вкорінилось, що протривало аж до нинішнього сторіччя. Тож не дивно, що так думав і митр. Іпатій Потій³ та митр. Йосиф Рутський, який мав на меті тільки зреформувати або повернути «до давньої форми (тобто ревности) Чин св. Василя Великого».⁴ Рутський цілком не думав, що він засновував якийсь новий Чин.

Хоча на Сході чернецтво не було поділене на різні Чини, як на Заході, то фальшиво було б думати, що воно мало (і має) тільки якусь одну форму, один спосіб життя. Його тоді практикувалося (і практикується донині) на різні лади, які загально можна б звести до трьох форм: пустельницьке (еремітичне), спільне (кеновіяльне) та посереднє між пустельницьким і спільним.

Остання форма чернечого життя тобто напівпустельницька була найбільше поширена на українських землях. Ченці, переважно, жили гуртками (по двох-трьох) у якійсь місцевості по осібних келіях, розташованих віддалік від монастирських основних будівель (церква, трапеза тощо, якщо такі були). Кожний чернець, здебільшого, молився й працював незалежно від інших. Однак ченці, пере-

¹ *Enciclopedia Italiana*, vol. 6: 292. Грецькі монастирі в Італії були об'єднані в один Чин, під керівництвом одного архимандрита, шойно в 1579 р., папою Григорієм XIII.

² Першу згадку в папських документах про «монаший чин, який має зберігати устав св. Василя», ми знайшли під 1175 р., коли мова про Месінський монастир, у Сицилії. Див. *Codificazione Canonica Orientale*. Fonti III/1: 818d. За папи Гонорія III (1216-1227) назва «Василіянський Чин» вже була прийнята. Див. *там же*, III/3: 213.

³ Він писав до князя К. Острозького (1599 р.): «Кожний бачить, що з цього святого чернечого стану, заснованого Василем Великим, позістала тільки назва або якась тінь, а сама ідея зовсім загинула, бо багато ченців, повтікавши з монастирів, бурлакують по світі, і тільки збирають гроші баламутними розповідями». *Русская Историческая Библиотека* (= РИБ), том 19: 1024.

⁴ HALUŠCYNKYJ T.-WELKYJ A., *Epistolae Metropolitanorum Kioviensium Catholicorum* (= WEM), vol. 1 (Romae 1956), pag. 31, 157.

важно, сходилися на спільну молитву до церкви, а то й до спільної трапези. Вони жили, звичайно, згідно з неписаною традицією і обирали собі старшого-настоятеля.

Що ж до спільного чернечого життя (общежительного), то воно існувало по більших монастирях. У фундаційних грамотах, або в ктиторських уставах, часто подана воля ктитора, що ченці «мають вести спільне чернече життя в монастирі»,⁵ жити згідно з «уставом божественного Писання»,⁶ чи «згідно з уставом св. Василя Великого і Святих Отців».⁷ Цей останній вислів не стосувався стисло до Правил св. Василя, але до того, що ченці зобов'язані жити спільним життям, яке він так дуже доручав.

Коли мова про чернечий устав (правила), то не було якогось одного писаного чернечого уставу, якого дотримувалися б усі монастирі. Чернецтво керувалося збором писань-порад святих Отців, неписаною традицією та, в більших монастирях, місцевими чи фундааторськими уставами, що були радше короткими розпорядженнями, як чернечими правилами.

Східне чернецтво, на відміну від західного, не виявляло якоїсь більшої душпастирської, освітньої чи харитативної діяльності. А причина лежала в тому, що східне чернецтво шукало повного усамітнення, тобто цілковитого відсторонення від світу і світських справ.

У важливіших справах монастирі були підлеглі єпископам. Однак, зогляду на тодішнє патрональне право, єпископи дуже часто не могли в них нічого розпоряджати без відома світських патронів, які нерідко вважали себе абсолютними власниками монастирів. Патрони часто розкрадали монастирські добра, а настоятельство давали, кому хотіли, навіть світським людям, які, звичайно, не дбали про монастир і ченців, а тільки про власні прибутки чи своєї родини.

Наприкінці 16-го сторіччя кілька монастирів у Київській митрополії, переважно братські, почали користувалися правом ставропігії. Вони були вийняті з-під влади митрополита й єпископів, і прямо підлягали Константинопільському патріярхові. Ставропі-

⁵ Так читаємо в уставі Супрасльського монастиря з 1510 р. Див. *Археологический Сборник документов относящихся к истории Северозападной Руси* (= АС), т. 9: 16-22.

⁶ АС 9: 17.

⁷ *Архив Юго-Западной России*, част. I, т. 6: 93. Ідеться про реформу Спаського монастиря в Дубні (в 1592 р.), довершену при співучасті князя Костянтина Острозького.

гіяльною також була славна й багата Києво-Печерська лавра.

Владики Київської митрополії, щоб не втратити влади над монастирями й ченцями, яка їм була запевнена ще на Халкедонському Вселенському Соборі (451 р., канон 8-й), до 33-х *Артикулів*, на основі яких вони задумували об'єднатися з Католицькою Церквою, включили ось яке застереження: «Архимандрити, ігумени, ченці та монастирі нехай будуть підлеглі під послух єпископа, в якого єпархії проживають, згідно з первісним звичаєм, бо в нас є тільки один чернечий устав, і його дотримуються всі єпископи; а так званих провінціалів ми не маємо» (*Артикул 19*).⁸

Однак, з другого ж боку, цілковита підлеглість монастирів і ченців єпископам також була небезпечна, бо й вони привласнювали собі монастирські добра й ними користувалися, не дбаючи про розвиток монастирів. Тому в Римі, коли студіювали «Артикули» Київської ієрархії, до 19-го пункту завважили, що «потрібно було б: або обмежити єпископам юрисдикцію і точно визначити ті випадки, в яких їм було б дозволено втручатися в справи ченців, або дозволити ченцям, щоб вони могли звертатися до Апост. Столиці, і так остаточно подбати про спокій їхнього чернечого життя. Таким чином ченці будуть знати й зрозуміють, що в кожному непорозумінні (з єпископами) Апост. Столиця буде за ними обставати та їх захищати...».⁹ У наступних документах Берестейського З'єднання про цю справу не знаходимо жодної згадки, але пізніше життя призначало рацію тому завваженню.

Наприкінці 19-го артикулу владики включили ще одну справу, чи радше домагання, у формі натяку: *А так званих провінціалів ми не маємо*. З цього ясно виходить, що ієрархи не хотіли допустити до централізації, як це було на Заході, де монастирі майже всіх чернечих Чинів були цілковито вийняті з-під влади місцевих єпископів (це т.зв. екземпція), і підлягали провінційним настоятелям (провінціялам), а через них — головному настоятелеві Чину, залежному тільки від Папи.

Б) *Після Берестейського собору (1596)*. У жовтні 1596 р. до Берестя з'їхалися чи не всі архимандрити, які звичайно брали участь у соборах. Документ з'єднання з Римом підписали тільки три архи-

⁸ WELYKYJ Athanasius, OSBM, *Documenta Unionis Berestensis eiusque Auctorum (1590-1600)*, Romae 1970, p. 64.

⁹ Там же, 196.

мандрити: Климентій – з Браслава, Гедеон Брольницький – з Лавришова та Паїсій – з Мінська; крім того, єпископ Пінський, Іван Гоголь, був Кобринським архимандритом.¹⁰ В опозиції до Берестейського собору, в т.зв. протисиноді, взяло участь 9-х архимандритів: Києво-Печерський, Дерманський, Супрасльський, Пінський, Дубнеський, Дорогобузький, Лавришівський(?), Пересопницький, Степанський і Смольницький ігумен.¹¹

Митрополит Михайло Рагоза († 1599) та його наступник — митр. Іпатій Потій (1599-1613) дуже жалували, що до з'єднання не приступив Києво-Печерський монастир, бо папа Климентій VIII призначив був його добра на утримання Київських митрополитів, які не мали жодних прибутків.¹² Це був найчисленніший і найбагатший монастир у цілій митрополії. Після Берестейського собору, митрополити (Рагоза й Потій) наполегливо старалися дістати в свої руки ту твердиню українського чернецтва, але їм це не вдалося.¹³

Крім вищезгаданих архимандрій, при православ'ю залишилося ще багато менших монастирів Наддніпрянської України, Білорусі й Литви. Вони спочатку ставили сильний опір з'єднанню з Римом, але потім помалу приступали до Василянської Конгрегації (згуртування) Пресвятої Тройці. Та найбільше монастирів було у Західній Україні, єпископи якої (Г. Балабан і М. Копистенський) відступили від Берестейського Порозуміння. Монастирі Західної України прийняли з'єднання з Римом щойно в 1700-х роках, а згодом, слухаючись наказу Замойського Собору (1720), вони об'єдналися у Конгрегацію Покрови Матері Божої (1739), а в 1743 р. разом із Конгрегацією Пресв. Тройці створили один «Руський Чин св. Василя Великого».

Коли йдеться про кількість монастирів і ченців Київської митрополії на початку 1600-х років, то ми можемо подати тільки приблизні, здогадні цифри. На основі студій Коссака і М. Ваврика¹⁴ можна припускати, що всіх монастирів було не менше двох соток, а

¹⁰ Там же, 362.

¹¹ РИБ 19: 374. Тут знову згадується Лавришівського архимандрита. Можливо, що Лавришів мав двох — діючого й номіната.

¹² WELUKYJ A., *Documenta Pontificum Romanorum...*, vol. I: 273.

¹³ В листах Папських Нунційв знаходимо багато згадок про те, зокрема в 1603-1605 рр. Див. WELUKYJ Athanasius, *Litterae Nuntiorum Apostolicorum* (= WLN), vol. 2 (Romae 1959), nn. 732-735, 741-743.

¹⁴ КОССАК М., *Шематизм провінції Св. Спасителя ЧСВВ в Галиції 1865...*, Львів 1867; ВАВРИК М., *ЧСВВ, Нарис розвитку і стану Василянського Чина 17-20 ст.*, Рим 1979.

ченців більше однієї тисячки. Здебільшого були це маленькі монастирки напівпустельницького життя, які раптово виникали й так само раптово зщезали, залишаючи по собі тільки пам'яткові руїни чи назви сіл (напр., Монастирок, Монастирище і т.п.).

До з'єднання з Римом приступило кілька напівпорожніх монастирів.¹⁵ Вистачить згадати Святотроїцький монастир у Вільні, в якому на початку 1600-х років був тільки один чернець. Про якусь реформу чернецтва митрополит чи єпископи спочатку навіть не могли думати, бо до цього не було відповідних осіб і, передусім, треба було скріпити слабенку ще тоді З'єднану Церкву та забезпечити їй правне існування. І саме до цього діла взявся митр. І. Потій — ревний за славу Божу, натхненний проповідник і знаменитий письменник-полеміст. Як бувший королівський секретар, каштелян і сенатор, він своєю енергійною поставою і наполегливою працею запевнив існування З'єднаної Церкви, але до духовного відродження Церкви йому бракувало осіб і матеріальних засобів.

За приклад може послужити намагання заснувати духовну семінарію у Вільні (1601 р.). Дерев'яний будинок під семінарію купив і подарував Віленський римокатолицький єпископ — Венедикт Война. Хоч та перша семінарія приміщувала тільки 12 студентів, то й тих утримували великий канцлер Лев Сапіга і той же єп. Война. Ректором і професором у тій семінарії був грек — о. Петро Аркудій,¹⁶ вихованець Грецької Колегії в Римі, бо Митрополит не мав своїх людей. Щойно в 1603 р. повернулися з Грецької Колегії в Римі два русини — Іван Велямин Рутський, який став професором у тій же семінарії, та Ілля Мороховський.

Подібно було воно з відродженням чернецтва. Митр. Потій докладав усіх зусиль, щоб приєднати більше монастирів і хотів завести дисципліну в монастирях, але натрапив на великі труднощі. Ось що він писав до канцлера Льва Сапіги: «Що стосується того ченця, якого я залишив у Святій Тройці (у Вільні), і що він нечесно

¹⁵ Див., напр., АС 6: 156, де видруквана заява чернецтва й духовенства з 1609 р., що воно буде підлягати митрополитові і вірно стоятиме при З'єднанні. Тут подані імена трьох архимандритів: Віленського, Браславського й Мінського та кількох ченців.

¹⁶ Петро Аркудій (1562-1633), родом з Корфу, учень Колегії св. Атанасія в Римі, працював у Польсько-Литовській державі (в 1591-1593, 1596-1609 рр.), брав активну участь у полеміці з православними та допомагав митр. І. Потієві заснувати Віленську семінарію. Див. PIDRUTCHNYJ P., *Pietro Arcudio — Promotore dell'Unione*, AOSBM 8 (1973), 254-277.

поводиться, що ж маю робити, коли кращого не маю? Всі вони немов опановані злим духом. Тяжко знайти такого, що йому можна б повністю довіряти, а навіть як би можна було знайти якогось гіднішого чи вченішого, то їм навіть на думку не спадає служити в холоді й голоді... Зле з ним, але й без нього: я з ним шлюб не брав; пишу, картаю, грожу, а як викину, наче жабу, то нікого не маю на його місце, щоб був готовий служити в холоді й голоді».¹⁷

Однак, сталося так, що в короткому часі Боже Провидіння послало «гідніших і вченіших», які були готові служити «в холоді й голоді». А ними були — Іван Кунцевич та Іван Велямин Рутський, що вступили до того ж запусілого монастиря Святої Тройці у Вільні та почали в ньому реорганізацію чернецтва, яка згодом поширилася на цілу Київську митрополію.

2. ЙОСАФАТ КУНЦЕВИЧ — ПРЕДТЕЧА ЧЕРНЕЧОЇ ВІДНОВИ (1604-1607)

1604 року до запусілого монастиря Пресв. Тройці у Вільні вступив 24-річний юнак — Іван Кунцевич. Його прийняв і в ченці постриг сам митр. Іпатій Потій, надаючи йому, згідно з чернечою традицією, нове ім'я — Йосафат.¹⁸

А було це після Берестейського собору (1596), в роки пристрасної релігійної боротьби між з'єднаними з Римом і нез'єднаними. Сам Йосафат пізніше оповідав, що будучи ще на світі, не знав що вибрати — православ'я чи з'єднання, і тоді «він звернувся до Бога, щоб вказав йому шлях, яким слід йому йти».¹⁹ Господь його просвітив, і він вибрав східний католицизм — з'єднання з Римом. На формування католицького світогляду Йосафата, без сумніву, мали вплив ті «вчені й чесні католики, з якими він спілкувався, зокрема вищезгаданий Петро Аркудій, людина поважна й дуже вчена, покійний митр. Йосиф (Рутський), що тоді ще був світським, та о. Валентин Фабрицій, Єзуїт».²⁰

¹⁷ Archivum Domus Sapiehanae, Lwow 1892, vol. I: 340-342.

¹⁸ WELUKYJ A., *S. Josaphat Hieromartyr — Documenta Romana Beatificationis et Canonizationis* (= WSJ), Romae 1952-1964, II: 223. Широкий життєпис св. Йосафата видали Соловій М.-Великий А., *Святий Йосафат Кунцевич — його життя і доба*, Рим 1967.

¹⁹ WSJ II: 223 – свідок о. Геннадій Хмельницький, Василіянин.

²⁰ Там же.

Крім того, на Йосафата мали великий вплив книги, що їх він читав навіть під час праці в крамниці Поповича, за що йому не раз довелось почути від власника слово догани, а то й — «обірвати кулака».²¹ Його улюбленим читанням у тому часі були богослужební книги, Печерський Патерик, Четі Мінеї, а, може, й полемічні писання (напр. митр. Потія). В Четі Мінеї, крім життя святих і проповідей Отців Церкви, були також вставки з рідної церковної історії, як життя святих Київської Руси, «Слово про Закон і благодать» митр. Іларіона та «Слово» митр. Григорія Цамблака (1415-19), в якому він палко закликає до церковної одиниці.²²

У монастирі Йосафат застав тільки настоятеля Самуїла Сінчила,²³ чоловіка простого й малодуховного, який не міг дати йому потрібного проводу. Тоді він «вибрав собі за провідника Святого Духа, і в короткому часі так поступив, що міг бути вчителем для інших»,²⁴ — як писав до Риму митр. Рутський після мученицької смерті Йосафата (1623 р.). Про ті перші роки Йосафата в монастирі, Рутський далі розповідає: «Я, зокрема, завважував у ньому те, що він здавався начебто похованим у своїй келії, і то до тієї міри, що з неї й ноги не виставляв на монастирське подвір'я, хоч знатні мужі, державні сенатори відвідували монастир».²⁵ Щоб уникнути відвідин видатних міщан, «він споготовив собі столичок у каплиці, при вході церкви Пресв. Тройці, присвяченій св. Луці, і там цілими днями віддавався читанню, писанню й молитві. Коли я заходив до нього як світська людина (бо мешкав я досить довго в сусіднім із монастирем домі, щоб приготувитися до чернечого життя), то він завжди вів зо мною духовні бесіди, просячи в мене пояснень деяких правд віри, або деяких місць Святого Письма. І думаю, що за весь той час не почув я від нього ні одного пустого слова».²⁶

У тому часі Йосафат «став майже пустинником, тобто досконалим ченцем».²⁷ Віддалившись від світу й світських справ, він жив дуже суворо, «добровільно не виходячи в місто протягом трьох

²¹ WSJ II: 289 — свідок Доротей Архимович, полоцький радник.

²² На одній частині Четі Мінеї зі Святотроїцького монастиря св. Йосафат навіть дещо дописав. Це вказує на те, що він цю книгу залюбки читав. Див. SENYK Sophia, *The Sources of the Spirituality of St Josaphat Kuncevyč*, OCP 51 (1985), 427-430.

²³ WSJ, II: 289. Королівський привілей С. Сінчилу на Віленську архимандрію виданий шойно 16.11.1605 р., див. АС 6: 142.

²⁴ WSJ I: 281 — свідоцтво митр. Й.В. Рутського з 1628 р.

²⁵ WSJ I: 281-2.

²⁶ WSJ I: 282.

²⁷ WSJ II: 294 — свідок Д. Архимович.

років».²⁸ Свідки духовних подвигів Йосафата розповідають, що «його постіль була бідненька; він вдоволявся солом'яником і простиралом, а часто спав на голій долівці. Замість сорочки вживав волосяниці. Тяжко й часто, вдень і вночі, бичував своє тіло так, що не один завважив, що підлога його келії була заплямлена кров'ю».²⁹

Митр. Рутський розповідає, що Йосафат, запалений любов'ю до Бога, у простоті свого духа «кидався тоді до всього, що тільки випадково йому навинулося», щоб лише заспокоїти свою душу, спрагнену досконалости.³⁰ Він навіть хотів наслідувати юродивого Христа ради мандрівного ченця Варсануфія, що прибув до Віленського монастиря, але «отці іншого Чину (Єзуїти), його від цього відвернули».³¹ Подібно воно було і з наслідуванням житій різних святих. Йосафат на собі випробував тисячолітній досвід чернецтва, — з різних кліматів та різного типу. Дехто навіть вказує на велику схожість між життям св. Теодосія Печерського і св. Йосафата — в покутничих практиках (волосяниця, залізний ланцюжок) та в інших речах.³²

Правдоподібно в тих перших роках шукань, Йосафат переписав собі чернечий устав Ніля Сорського († 1508), який, як відомо, ставив молитовну самотність і чистоту серця вище від спільного життя.³³ Хоч Йосафатів дух рвався на пустиню, то згодом він свою самотність гармонійно поєднав із спільним та активним життям, ставши дуже ревним апостолом.

Вже 1604 р. митр. Потій висвятив Йосафата на диякона.³⁴ Відтоді він не тільки співав і служив у церкві, але й проповідував, «зі здивуванням усіх, бо, хоч він ніколи не ходив до вищої школи, то второпно й ревно пояснював св. Письмо».³⁵ Він мав таку вдачу, що всіх до себе притягала. Рутський оповідає: «Цей Божий муж під кожним оглядом був подивугідний... Він любив келію й самоту; годинами віддавався читанню книг та розважанню, а одночасно надзвичайно вмів розмовляти з людьми, немовби тільки й на те народився і Богом був до того призначений. Всі прибігали до нього, а

²⁸ WSJ I: 138 – Свідок Доротей Архимович.

²⁹ WSJ II: 294; I, 176.

³⁰ WSJ I: 281 – свідчення митр. Рутського, з 5.8.1628.

³¹ WSJ I: 281.

³² SENYK S., *The sources...*, ОСП, 51, 433-434.

³³ Там же, 431-433.

³⁴ WSJ II: 218 – свідок о. Г. Хмельницький.

³⁵ WSJ II: 289 – свідок Д. Архимович.

він усіх по-батьківському приймав. Кожний відходив від нього потішений. Католики, нез'єднані, єретики та усі в ньому вшановували щось Боже... Направду, я ще не бачив такої людини, в якій усі ці прикмети були б так гармонійно поєднані».³⁶

Вістка про надзвичайну праведність Йосафата швидко рознеслася по місті й околицях. Всі, навіть православні, бажали до нього зблизитися. І він уже тоді, «кого тільки міг, заохочував до чернечого життя, — розповідає Доротей Архимович, — і мені він це також часто радив. А мав Йосафат у тому щастя, бо юнаків він приваблював до Чину своєю наукою і прикладом. Батьки тих юнаків з ненависти називали його не Йосафатом, а Душехватором, тобто злодієм душ».³⁷ Та й Іван Велямин Рутський признається: «Цей муж Божий, що двома роками випередив мене в Чині св. Отця нашого Василя, притягав мене до цього ж Чину з великою покорою і вмілістю. А що був він молодший віком, то сам не наслідкував це робити, а робив через інших».³⁸

Так-ото Боже Провидіння через Йосафата почало збирати до Віленського монастиря молодих людей, які потім створили зародок Чину, який сьогодні зветься «Василіянським Чиним св. Йосафата».

3. ПЛЯНУВАННЯ ІВАНА ВЕЛЯМИНА РУТСЬКОГО (1605-1607)

У своїй статті «Іван В. Рутський — на роздоріжжі», о. А. Великий, ЧСВВ, на основі нових римських документів, розкриває плянування молодого Рутського в справі віднови Східної Церкви й чернецтва.³⁹ Як порівняємо новознайденим ним документи з «Життям Рутського», пера митр. Рафаїла Корсака († 1640),⁴⁰ то матимемо досить вірний образ життя й діяльності Й.В. Рутського перед вступленням до монастиря Пресвятої Тройці у Вільні.

Іван Велямин Рутський народився 1574 р. на Білорусі, поблизу Новгородку, в селі Рута (звідси: Рутський), що належало його родині Веляминів.⁴¹ Будучи кальвіністами, батьки вислали свого

³⁶ WSJ I: 287 – свідчення митр. Рутського, з 5.8.1628.

³⁷ WSJ II: 289.

³⁸ WSJ I: 281 – митр. Рутський.

³⁹ WELUKYJ A., *Joannes Velamin Rutskyj in exitu viarum (1603-1608)*, AOSBM 1 (1949), 9-38.

⁴⁰ KORSACK R., *Vita Josephi Velamini Rutski (= Vita Ruscii)*, AOSBM 4 (1963), 144-181.

здібного сина до кальвінської школи у Вільні, а згодом до Карлового університету в Празі. Тут молодий Іван перший раз, ставши «на роздоріжжі», вибрав католицьку віру в латинському обряді. З Праги він перейшов на трирічний курс філософії до Вюрцбурзького університету в Німеччині, а звідти, за порадою Єзуїта о. Якова Бокси, пустився 1599 р. пішки до Риму. На прохання о. Бокси, Рутського прийнято до Грецької Колегії св. Атанасія, де він не мусів нічого платити за проживання, бо його родина, дізнавшись, що він став католиком, перестала висилати йому гроші. Таким чином, Іван знову опинився «на роздоріжжі», бо, згідно з правилами Грецької Колегії, він мав присягнути, що перебуватиме в східному обряді. Присягу цю він склав дуже нерадо і згодом намагався з неї звільнитися. У 1603 р. він навіть подав у цій справі прохання до Папи, але відповідь була така: «На те він має сповідників».⁴² Р. Корсак оповідає, що жодний сповідник не хотів його з цієї присяги звільнити, «немов би він склав її на руки самого Папи».⁴³

Після чотирирічного курсу теології, в травні 1603 р., Рутський без жодних свячень повернувся до Вільна. Упорядкувавши свої родинні справи, він почав учити в семінарії, що її заснував митр. І. Потій. В одному давньому життєписі Рутського, що зберігається в Грецькій Колегії, читаємо, що «дехто з його учнів потім вступив до Василянського Чину».⁴⁴

У січні 1605 р. Рутський почав снувати свої пляни стосовно відродження Церкви. З цією метою він уклав обширний проект під заголовком: «Виклад одного Русина про виправлення устрою у грецькому обряді».⁴⁵ Змалювавши сумний стан Східної Церкви, він дійшов до такого висновку: «Це наше лихо походить з двох причин: з браку знання (науки) наших старших (тобто митрополитів і єпископів) та з браку досконалости й святости життя».⁴⁶ Тому що,

⁴¹ Велямин — це прізвище Рутського, а не його друге ім'я. В хроніці Супраського монастиря про його походження записано ось що: «Того ж року (1613) став митрополитом Йосиф Велямин Рутський, ревний уніят, нащадок тих Смоленських Веляминів, про яких говорить Стрійковський у книзі 25, розд. 2, а від маєтків, після переходу в Литву, названий Рутським» (АС 9: 96).

⁴² ARCHIVIO DORIA LANDI PANPHILJ, *Fondo Aldobrandini*, Busta 26, anno 1603, cf. «Giovanni Ruschi, chierico Polacco».

⁴³ *Vita Ruscii*, AOSBM 4 (1963), 155.

⁴⁴ WEM I: 10.

⁴⁵ *Discursus Rutheni cuiusdam de corrigendo regimine in ritu Graeco conscriptus Vilnae anno 1605 in Januario* (= *Discursus Ruscii*), AOSBM 4 (1963), 126-134.

⁴⁶ Там же, 126.

згідно зі звичаєм Східної Церкви, всю ієрархію слід вибирати з ченців, то, «якщо хочемо мати добрих єпископів, подбаймо про добрих ченців». А до реформи чернецтва, яке так низько впало, треба вчених людей, яких нема в цілій Русі, а навіть і в Греції. Тому він радить звернутися до якогось західного Чину, своїм життям подібного до руських монахів Чину Св. Василя В., щоб прийшов з допомогою для З'єднаної Церкви. Ченці того Чину мають прийняти східний обряд і вивчити мову. Вони прийшли б до якогось із з'єднаних монастирів і привчали б до святости життя руських ченців. Так зреформується чернецтво, що стане солідним фундаментом, на якому можна буде будувати цілу церковну структуру. Плоди такої реформи були б такі: 1) Монахи будуть відзначатися наукою і святістю життя; 2) «будемо мати добрих проповідників і сповідників, яких ми досі не мали»; 3) «заснуємо багато шкіл, з яких вийдуть добре виховані єпархіяльні священники, а водночас же й державні мужі»; 4) на єпископських престолах засядуть люди, які будуть знати свої обов'язки та як їх треба виконувати; 5) «таким чином зможемо допомогти ще й іншим братам, які мають той самий обряд».⁴⁷

Свій «Виклад» Рутський доручив оо. Кармелітам босим,⁴⁸ які тоді їхали до Персії і, по дорозі, на кілька місяців зупинилися в Польсько-Литовській державі. Він так був з ними зв'язався, що навіть хотів заснувати для них монастир,⁴⁹ а в листопаді 1605 р. поїхав з ними в унійних справах до Москви.⁵⁰ Спочатку 1606 р. у Москві відбулася нарада в справі з'єднання Московської Церкви з Римською. В ній взяли участь: Димитрій I Самозванець, кармеліт Павло Симон, єзуїт Микола Чужовський та Іван Рутський. Вирішено, що найкращий спосіб з'єднання — це віднова чернецтва, з якого в Східній Церкві вибираються єпископи. До московських монастирів мали прийти ченці якогось латинського Чину, які знали б мову, обряд і спосіб життя в тих нез'єднаних монастирях. Найбільше підходящими були б оо. Кармеліти босі, які, подібно як східні ченці, ніколи не їдять м'яса, та своїм способом життя подібні до

⁴⁷ Там же, 134.

⁴⁸ Дня 23 січня 1605 р., настоятель кармелітської місії, о. Павло Симон, обіцює кардиналові Алдобрандіні, що наступним кур'єром вишле «плян, який приніс би рясні овочі між москвинами, русинами й греками». Див. Підручний П., *Два писання Й.В. Рутського*, ЗЧСВВ 9 (1974), 30.

⁴⁹ Там же, 29.

⁵⁰ Там же, 35.

них. Таким чином, по якомусь часі, Московська Церква з'єдналася б з Римською. Димитрій хотів, щоб Рутський залишився в Москві, і починав усе це здійснювати, але він відмовився. Згодом вирішили, щоб Рутський поїхав до Риму і порадився з головним настоятелем Кармелітського Чину, «чи їм краще буде починати свій давній плян на Русі чи в Москві».⁵¹ Як бачимо, цей «московський» плян отожднюється з тим, що його Рутський накреслив у своєму «Викладі» з 1605 р. для Русі.⁵²

У половині 1606 р. Рутський поїхав до Риму. Митр. Потій делегував його на візиту «ад ліміна», доручивши його папі Павлові V, як «людину добре заслужену для нашого обряду, що їде до Риму в справі деяких своїх побожних задумів і побажань».⁵³ Про свою місію в Римі Рутський оповідав 1624 р. в третій особі таке: «Після численних розмов з різними духовними особами, теперішній митрополит домовився з людиною незвичайної святости й науки, о. Петром, Кармелітом босим, і головним настоятелем цього ж Чину, та за відомом і згодою Найвищого Архиєрея Павла V, на початку його понтифікату, щоб той Отець післав чотирьох ченців свого Чину разом з ним на Русь, а вони (ті ченці) прийняли б грецький обряд і рясу св. Василя; вони були б нашими учителями в духовному житті та реформаторами Чину св. Василя V., тоді дуже занепаłego. Зробивши таку угоду, виїхав до Литви, і в Вільні, разом з кількома іншими, облікся в рясу св. Василя в монастирі Пресвятої Тройці».⁵⁴

Крім згаданої угоди з оо. Кармелітами, Рутський представив папському секретареві Маріянові Малаквіді проект під заголовком: *Про інші засоби, як допомогти грекам і русинам*,⁵⁵ в якому твердить, що католицькі місіонери досі не мали успіхів, бо не пристосовувалися до обряду, звичаїв і вдачі тих народів і не були постійні.⁵⁶

З різних документів бачимо, що центральним пунктом римських нарад Рутського була реформа чернецтва, чи як писав Рутський,

⁵¹ Про це розповідає о. Павло Симон у своєму звіті з дня 15.3.1606. *Див. ЗЧСВВ* 1 (1949), 21.

⁵² Доказом того є ще й те, що о. Павло Симон, настоятель Кармелітської місії, пише до Риму: «Тут плянується зробити те, що задумувалося зробити на Литві з паном Рутським». *Там же*, 22.

⁵³ WELUKYJ A., *Litterae Episcoporum* (= WLE), Romae 1972, vol. 1: 30-31.

⁵⁴ WEM I: 156.

⁵⁵ *Там же*, 23-27. Цей проект Рутського видрукував 1613 р. кармеліт Тома від Ісуса, в дуже розповсюдженій книжці: *Thesaurus sapientiae divinae*.

⁵⁶ У тому проекті Рутський запрошує латинські Чини, щоб творили східні вітки і засновували на Русі свої монастирі.

«ченців Чину св. Василя В.». В інструкції Папського Секретаріату Стану для нового нунція в Польщі Франціска Сімонетта, читаємо: «Святійший Отець наказує Вам сприяти задумові Рутського та рев-но допомагати йому, разом з королем та з єпископами королівства, які можуть багато в цьому домогти... Якщо допоможесться задумові Рутського та здійсниться реформу правила св. Василя між греками, про що він старається, то з бігом часу можна буде виростити гарні і добрі плоди, з огляду на ті зв'язки, які вони мають з Московщиною, стаючи для цього народу світлом правдивої віри...».⁵⁷

Рутський повернувся з Риму до Вільна наприкінці 1606 року й очікував оо. Кармелітів, але «те, що з великою любов'ю обіцяли нам ті святі Отці (Кармеліти), а Найвищий Архирей потвердив, не здійснилося. По-перше тому, що ми чекали, щоб деякі поляки (Кармеліти) прийшли до Чину. Проте, крім одного, о. Брехви, не було нікого, а таких, які не знали мови, не годилося приймати. По-друге тому, що помер о. Петро від Матері Божої..., а нарешті, через заколоти, що їх нам спричиняли православні».⁵⁸

У Вільні Рутський поселився поблизу монастиря Пресв. Тройці, і, як сам признається, майже кожного дня відвідував Йосафата, щоб з ним поговорити про духовні речі. А Йосафат притягав його до монастиря «через інших осіб»,⁵⁹ тобто оо. Єзуїтів, які заохотили Рутського до праці серед русинів, бо він знав добре мову, обряд і звичаї.⁶⁰ Рутський, не маючи змоги дістати оо. Кармелітів, попросив оо. Єзуїтів, щоб вони ззовні допомагали в реорганізації чернецтва, яку він заплянував. Спочатку оо. Єзуїти охоче подавали свої поради, як виховувати молодих ченців, а в своїх школах заохочували руських студентів, щоб вступали до монастиря Пресв. Тройці.⁶¹

⁵⁷ ASV, *Nunziatura di Polonia*, vol. 173: 142-143 – Інструкція для Апост. Нунція, з 11.11.1606 р.

⁵⁸ WEM I: 87. – Лист митр. Рутського до Василянських студентів у Римі, з 24.2.1623. Отець Петро від Матері Божої був своєрідним прокуратором митр. Потія у Римі та великим прихильником плянів Рутського.

⁵⁹ WSJ I: 281 – свідоцтво митр. Рутського про чесноти Й. Кунцевича, з 5.8.1628.

⁶⁰ Таке твердить Єзуїт А. Коялович у нарисі життя Рутського. *Compendium vitae Joseph ex Miscellaneis R.P. A. Kojalowicz, S.J.*, Vilnae 1650.

⁶¹ WEM I: 157. – Трактат митр. Рутського «Про перешкоди З'єднання» з 1624 р.

4. ПОЧАТКИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ЧЕРНЕЦТВА (1607-1612)

Митр. Корсак коротенько описує вступ Рутського до монастиря Пресвятої Тройці у Вільні, звідки власне розпочалась віднова з'єднаного чернецтва: «В неділю 6/16 вересня 1607 року, у свято Появи Архистр. Михаїла, у присутності великого числа вірних і шляхти..., він (Рутський) прийняв чернечу рясу з рук архимандрита Самуїла та, на знак відречення від світу, змінив своє ім'я Іван на Йосиф. Чернечу рясу він прийняв у товаристві чотирьох інших». ⁶² Незабаром митр. Потій висвятив Рутського на диякона, і, скоро потім, на священника. ⁶³

Від вересня 1607 р. у Святотроїцькому монастирі у Вільні почалась «нова форма чернечого життя, чи радше давня, але занехаяна в Чині св. Василя», ⁶⁴ писав відтак Рутський, признаючись, що він сам уклав щоденний порядок для першої василіянської спільноти, «приспосовуючись до чернечої дисципліни добре упорядкованих західних Чинів, з якими, ще як світський, з необхідности зустрічався, і з якими тоді у Вільні спілкувався. Зокрема з Чинном Товариства Ісусового, якому, треба признати, ми дуже багато завдячуємо, бо вони нам щедро давали поради й поміч як формувати духовне життя». ⁶⁵

А те пристосування до дисципліни добре упорядкованих Чинів тоді зводилось до того, що в точно визначеному часі уведено різні духовні вправи, як розважання, духовне читання, іспит сумління, читання в трапезі тощо. Щодня, згідно з давнім звичаєм, відправлялось ціле церковне правило. Йосиф Рутський правив св. Літургію, а ченці приступали до св. Причастя навіть два рази у тижні, коли східні ченці звичайно причащалися лише кілька разів у році. ⁶⁶

Учителем новиків був Рутський, а йому допомагав Йосафат, якому митр. Потій уділив священницьких свячень десь у другій половині 1608 року. ⁶⁷ Обидва ці Божі мужі давали молодим ченцям те,

⁶² *Vita Ruscii*, AOSBM 4 (1963), 160.

⁶³ *Там же*, 161.

⁶⁴ WEM I: 157 – митр. Рутський: «Про перешкоди З'єднання» (1624 р.).

⁶⁵ WEM I: 156-157.

⁶⁶ *Vita Ruscii*, AOSBM 4 (1963), 161.

⁶⁷ АС 6: 116. У судовому вирокі митрополичого суду з дня 20.10.1608 р. подано, що Йосафат був ієромонахом уже 23.8.1608 р.

що мали найцінніше: Рутський — свою пробійну ініціативу, західну науку, зразки латинських Чинів та навчання Отців Церкви, зокрема ж св. Василя В., тимчасом, як Йосафат передавав від себе елементи східного чернецтва: відправу богослужень, східні чернечі звичаї та приклад святого життя. Ці два мужі створили одне гармонійне тіло, приймаючи все те, що вважали добрим і спасенним, не зважаючи на те, чи воно східне, чи західне.⁶⁸

Рутський з Кунцевичем учили молодих ченців не тільки словом, але передусім своїм праведним життям. Вони були разом зі вступниками щодня в хорі, на молитві та в рефектарі, зберігаючи велику помірність в їжі. Згідно зі східною традицією, в Святотроїцькому монастирі ніхто з ченців не їв жодних м'ясних страв. Не тільки Йосафат, але й Рутський був великим покутником. Він також носив волосяницю, залізний ланцюжок та часто себе бичував.⁶⁹

Однак у Віленському монастирі треба було якнайскоріше приступити і до матеріальної віднови, бо він довгі роки стояв пустою: «Мури розпадалися і ніхто їх не направляв. Ченці не мали де мешкати. Цілий монастир заріс кропивою, ченцям залишилось кілька кімнат» — писав пізніше його архимандрит, о. Лев Крєвза.⁷⁰ Тому Рутський, за благословенням митрополита, в 1608 році відремонтував старинний монастир та прибудував до нього досить велике крило. Частину грошей він узяв зі своєї спадщини, а решту пожертвували щедрі люди.

Усі ті віднови — зовнішні й внутрішні — не сподобалися архим. Самуїлові Сінчилу. Він бачив, що Рутський, як вчена людина й шляхетного роду, скоро стане архимандритом. Тому він почав продумувати плян, як би то його усунути з монастиря та приєднати собі Йосафата, щоб таким чином узяти провід над молодими ченцями. Бувши з'єднаним тільки назовні, він у змові зі з'єднаним протосереєм Вартоломеєм Жашковським і Святодухівським православним братством задумав покінчити зі східним католицизмом у Вільні.

У червні 1608 р., коли митр. Потій і Рутський були поза Вільном, архимандрит Сінчило наказав Йосафатові вислати молодих ченців до села Кочиць, де був монастирський фільварок і де тоді перебував Рутський, щоб, мовляв, вони не залишились без духовного провідника. Думаючи, що послухний Йосафат негайно виконає

⁶⁸ Соловій М.-Великий А., *Святий Йосафат...*, 107.

⁶⁹ *Vita Ruscii*, AOSBM 4 (1963), 164.

⁷⁰ АС 10: 5.

його наказ, архимандрит також виїхав поза місто, щоб ніхто його не міг звинувачувати у змові зі Святодухівським братством, яке мало тоді захопити монастир Пресв. Тройці і більше не допустити до нього Рутського і молодих ченців. Однак Йосафат, якого Сінчило раніше намагався брутально перетягнути на православ'я, зрозумів підступ і написав листа до Рутського, благаючи його, щоб негайно вернувся до Вільна. Рутський швидко прибув і таким чином перекреслив усі пляни Сінчила і Святодухівського братства.⁷¹

Після того митр. Потій назначив Йосифа Рутського своїм генеральним вікарієм на всю Литву й Білорусь. У номінаційному листі митрополит, між іншим, пише: «У цьому місті (Вільні) починає рости Божа слава, бо відновляється спільне чернече життя в монастирі Пресвятої Тройці, старанням і наукою молодих ченців, які навчаються Божого закону й набувають мирської науки для добра з'єднаної Церкви та на потіху всім православним християнам. Вогонь душ, заздрісний на це благо, хоче за всяку ціну його знищити».⁷²

Митрополит не покарав Сінчила і залишив його ще архимандритом, бо мав надію, що він опам'ятається.⁷³ Однак Сінчило далі підбурював народ, поширюючи «нечувані речі на отця Рутського і братію, нібито вони задумали обернути внівець православну віру Святої Східної Церкви й усі її обряди перемінити на римський лад; мовляв, вони хочуть ввести до монастиря Єзуїтів і тому почали будову, щоб приготувити їм нові келії».⁷⁴

У грудні 1608 р. архим. Сінчило разом зі Святодухівським братством ще раз пробували зайняти монастир і покінчити з Рутським. «Уся чернеча братія в тих турботах, — писав Рутський до митрополита, — статечно стояла при мені й була готова перетерпіти навіть і найгірше. Майже щодня всі приступали до св. сповіді, немов приготовляючись на смерть».⁷⁵ На щастя, міське військо охоронило монастир.

Наприкінці 1608 р. (29.12), архим. Сінчило прилюдно виступив

⁷¹ WSJ I: 282-283 – розповідає митр. Рутський, у 1628 р.

⁷² *Архив Юго-Западной России*, т. 4: 262 – лист митр. Потія до Рутського, з 21.6.1608.

⁷³ АС 6: 165-166 – відповідь митр. Потія маршалкові Тризни в справі прощення С. Сінчилу.

⁷⁴ АС 6: 113 – митр. Потій пише (18.9.1608) Віленським міщанам, що він сам докладно перевірів усі наклепи проти Рутського, і переконався, що «ту колотнечу вчинила хвора амбіція» Сінчила.

⁷⁵ АС 6: 203 – лист Рутського до митр. Потія, з 23.12.1608.

проти митр. Потія і перетягнув на православ'я Віленських з'єднаних священників.⁷⁶ Щойно тоді Митрополит викляв його й усунув з посту архимандрита.⁷⁷ На місце Сінчила король Жигмонт III назначив Йосифа Рутського архимандритом.⁷⁸ З цього приводу молоді ченці дуже раділи, бо в Рутському вони «вже раніше знайшли Батька й Пастиря, який не тільки їх годував духовною поживою, але й готовий був за них віддати своє життя».⁷⁹ Заступником Рутського у Святотроїцькому монастирі тоді став Йосафат Кунцевич.

Однак у Вільні далі велась запекла релігійна боротьба. Православні, які вже мали в своїх руках майже всі Віленські з'єднані церкви, 9/19 березня 1609 р. утретє намагалися відібрати монастир Пресв. Тройці.

У серпні 1609 року король Жигмонт наказав православним віддати з'єднаним 11 церков і заплатити 10 тисяч золотих кари за порушення державного порядку. Це королівське рішення розпалило ще більшу ненависть, яка довела до замаху на життя митр. Потія. Найнятий гайдук, що шаблею думав завдати йому смертного удару, на щастя, відтяв йому тільки три пальці лівої руки. Той факт викликав у Вільні загальне обурення. Відтоді православні фанатики заспокоїлися і вже більше збройно не нападали на монастир Пресв. Тройці.

Під дбайливим проводом Рутського й Кунцевича Святотроїцька спільнота швидко збільшувалася. До неї вступали руські студенти, «які вчилися в школах Єзуїтів. Ми їх навіть звільняли від чернечих обов'язків, — пише Рутський, — та наказували продовжувати студії в тих же школах».⁸⁰

Крім Рутського і Йосафата тоді в монастирі не було старших ченців, які могли б учити різних предметів. Тому-то вже від 1609 р. Рутський почав висилати своїх ченців на вищі студії до Бравнсбергу (Бранево),⁸¹ Каліша, Пултуська, Несвіжу.⁸² Отці Єзуїти та латинські

⁷⁶ АС 6: 124-128 – жалоба архим. Сінчила і Віленських священників на митр. Потія, з 29.12.1608.

⁷⁷ АС 6: 130 – лист митр. Потія до Віленських міщан, з 2.1.1609.

⁷⁸ АС 6: 132 – королівська грамота, з дня 20.2.1609.

⁷⁹ *Vita Ruscii*, AOSBM 4 (1963), 167.

⁸⁰ WEM I: 157.

⁸¹ Першими студентами в Бравнсбергу (в 1609 р.) були: оо. А. Пакоста та Ігнатій Шапович. 1611 р. там учився о. Геннадій Хмельницький та ін. – Див. VLAŽEJOVSKÝ J., *Byzantine Kyivan Rite Students in Pontifical Colleges, and in Seminaries, Universities and Institutes of Central and Western Europe (1576-1983)*, Rome 1984, p. 54.

⁸² *Vita Ruscii*, AOSBM 4 (1963), 170-171.

єпископи давали молодим ченцям усе потрібне, бо ані митр. Потій, ані Рутський не мали настільки грошей, щоб утримувати їх на студіях.

Першими роками Рутський вів у Святотроїцькому монастирі новіціят для ченців, але, від 1611 р., коли митр. Потій зробив його своїм єпископом-помічником з правом наступства, провід Свято-троїцької спільноти практично перейшов у руки Йосафата Кунцевича.

5. ПІДГОТОВКА ДО ЗАСНУВАННЯ ЧИНУ (1613-1617)

1613 року у Віленському монастирі вже проживало коло 50 ченців. Між ними було й кількох молодих священиків, які щойно закінчили студії в Бравнсбергу, Каліші, Пултуську та у Вільні. Тож уже можна було думати про нові монастирі.

Саме тоді трапилась нагода заснувати монастир у Битені, поблизу Слоніма. Шляхтич Григорій Тризна подарував з'єднаним ченцям у тій місцевості монастир, що його він спорудив для своєї дочки Євфросинії.⁸³ До Битеня Рутський вислав Йосафата, який, мабуть тоді, відкрив там новіціятський дім.⁸⁴

Коли Йосафат Кунцевич був у Битені, Тризна познайомив його з своїм добрим сусідом Іваном Мелешком, Смоленським каштеляном, який був православним. Під впливом Йосафата, Мелешко прийняв З'єднання і подарував Святотроїцьким ченцям село Жировиці, в якому була церква з чудотворною іконою Пресв. Богородиці (з 1480 р.). Мелешко збудував там монастир і, 23 листопада 1613 р., увів до нього Йосафата з його ченцями.⁸⁵ Своєю ревністю Йосафат оживив почитання Жировицької М. Божої, яке в тому часі вже було пригасло. Відтоді Жировиці стали славним відпустовим місцем. Туди щороку приходили тисячі прочан з Литви, Білорусі, України й Польщі. У 16-19 сторіччях Жировиці були найславнішим відпустовим місцем на Білорусі, подібно, як Почаїв у Західній Україні.

⁸³ Там же, 171.

⁸⁴ На беатифікаційному процесі Василянин Захарія Бельський твердив, що в 1613 р. у Битені вже був новіціят. Див. WSJ I: 153.

⁸⁵ Так подає Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego, т. 14, стор. 897. Інформації, мабуть, узяті з книжки о. Теодосія Боровика під заг.: *Historja P. Maryi Żyrowieckiej*, Wilno 1628, яку він цитує.

Дня 18 липня 1613 р. помер митр. Іпатій Потій, який закріпив східний католицизм і підтримав реорганізацію чернецтва. Після його смерті митрополією управляв Йосиф Рутський, якого папа Павло V затвердив Київським митрополитом. Тоді Йосафат Кунцевич стає архимандритом Віленського монастиря, що вже нараховував понад 60 ченців.⁸⁶

Першою журбою Йосафата було розбудувати монастир, який став надто тісний. Хоч Василянська спільнота не мала ані фондів, ані маєтків, то знайшлися ктитори, які в усьому допомогли.

Старші ченці відійшли до Битеня й Жировиць, а потім ще й до Новгородку та до Мінська, де відкрили школи,⁸⁷ а Йосиф Рутський став митрополитом. Йосафат знову залишився «тільки з молодими ченцями, які не мали ані достатнього досвіду, ані знання. Тому він мусів виконувати майже всі обов'язки: архимандрита, вікарія, сповідника, проповідника, економа й дяка. Він, звичайно, сам дзвонив на встання та в церкві на Утреню...».⁸⁸

Митр. Йосиф Рутський, вступивши на митрополичий престол, з подвоєним запалом продовжав розпочату віднову чернецтва, яке мало стати основою відродження Церкви. Наприкінці 1615 року він поїхав до Риму, де одержав для своїх ченців папський дозвіл закладати школи на зразок Єзуїтських, а також чотири місця-стипендії у Грецькій Колегії св. Атанасія в Римі.⁸⁹ Крім того, він виклопотав у головного настоятеля оо. Єзуїтів двох священників, які мали привчати з'єднаних ченців, як вести упорядковане чернече життя. Після повернення з Риму митр. Рутський так описав свою працю над реформою ченців кардиналові Шіпіонові Боргезе:

«Скоро я видужав, повнотою присвятився тому, щоб Чин св. Василя Великого, від якого залежить слава Божа та все добро в грецькому обряді, привести до тієї форми, що була б найліпша, і, водночас, не чужа установам святого Отця нашого Василя. Першою моєю журбою було заснувати новіціят для виховання нових вступників до Чину. Такого досі в цій формі, яка є в добре упорядкованих Чинах латинського обряду, у нас не було, але існував старий спосіб, а саме: новиків доручалося вихованню стар-

⁸⁶ WSJ II: 218 – свідок о. Г. Хмельницький.

⁸⁷ AC 12: 15.

⁸⁸ WSJ II: 218 – свідок о. Г. Хмельницький.

⁸⁹ WELUKYJ A., *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia* (= WDP), Romae 1953, vol. 1: 356-357.

ших отців. Для такого новіціату ми піднайшли місце (Битень) і, за нашою спромогою, подбали про утримання, яке вистачало б для двадцятьох новиків. Та бракувало лише вчителів для новиків, а в нашому Чині не було таких, що знали б добре спосіб, як в інших упорядкованих Чинах виховується новиків. Отже не було іншого виходу, як тільки той, щоб самі вони навчилися цього способу. Тому й зібрали ми до тієї обители більшість старших, які давали надію на майбутнє благо, і звернулися з настійливим проханням до Отців Єзуїтів, щоб деякі з них, які будуть надаватися для такого завдання, стали в тому монастирі провідниками наших та виховували тих, які згодом мали б стати вчителями інших. Після одного року закликали ми на те саме місце і під таку саму дисципліну другу частину наших братів, а старших відкликали та розмістили по монастирях, а тим часом не приймали ми до Чину жодного новика. А коли та друга група, яка тепер там виховується, закінчить свій рік, тоді з-поміж них виберемо на вчителів новіціату тих, які виявляться здібнішими. Так, за допомогою Господа, Чин розвиватиметься краще й певніше, а, послідовно, і святе З'єднання».⁹⁰

Отці Єзуїти, які навчали Василянських ченців у 1616-18 роках, у звіті своєму головному настоятелю, так писали про «Битенську місію між ченцями св. Василя Великого»: ⁹¹ «Чернеча дисципліна, яка колись була зовсім занепада, піднеслась; багато ченців утвердилось у своєму покликанні. Навчання аскези, умертвіння, виявлення власного сумління та інші чернечі практики, з яких раніше східні ченці насміхалися, тепер у них практикуються з великою побожністю й незвичайною ревністю. До св. Тайн приступають вони часто... На восьмиденних реколекціях усіх було 50».⁹²

Одночасно митр. Рутський «докладав усіх зусиль, щоб зібрати в якусь форму (в один устав) правила св. Отця нашого Василя, порозкидані по всіх його творах».⁹³ Так він почав приготувляти організацію Чину, про яку буде мова нижче.

⁹⁰ WEM I: 32 – лист з 29.9.1617.

⁹¹ «Bitinensis Missio ad Religiosos D. Basilii». ARCHIVUM ROMANUM SOCIETATIS IESU (= ARSI), *Lithuania* 1616-1638, fol. 137-138.

⁹² Там же, 137. Далі є згадка про те, що в 1617 р. Йосафат Кунцевич, який тоді був назначений помічником Полоцькому архієпископові, також робив реколекції під керівництвом оо. Єзуїтів «протягом цілого тижня, з готовістю духа та з внутрішньою побожністю».

⁹³ WEM I: 32 – лист митр. Рутського до кардинала Ш. Боргезе (29.9.1617).

6. ЗАСНУВАННЯ ВАСИЛІАНСЬКОГО ЧИНУ (1617) (1617-1623)

1617 року чернеча спільнота митр. Рутського і Йосафата Кунцевича мала вже п'ять монастирів: Вільно, Битень, Жировиці, Новгородок і Мінськ, в яких проживало коло сто ченців, що здійснювали первісний плян Рутського, працюючи над відродженням Церкви й освітою народу. У Вільні, Новгородку та в Мінську відкрито школи для дітей, у Жировицях відновлено відпустове місце, а в Битені розпочато духовну школу для вступників, у якій того року, під проводом оо. Єзуїтів, закінчила духовний вишкіл перша група ченців.

Маючи вже певний склад осіб і монастирів, митр. Рутський уважав, що настав час організаційно оформити свою чернечу спільноту. З цим наміром він скликав настоятелів з вищезгаданих 5-х монастирів і деяких видатніших ченців на першу чернечу капітулу до свого родинного маєтку в Новгородовичах, на Білорусі. З протоколу довідуємось, що наради тривали від 20-го до 26 липня 1617 р. На засіданнях головував митр. Рутський, який запросив до помочі двох Єзуїтських богословів, «щоб мати задовільну інформацію про те, що діється в інших упорядкованих Чинах... Вони не були покликані на те, щоб спільно з нами вирішувати справи, але, щоб сказати свою гадку, якщо будуть запитані».⁹⁴ На тій капітулі був присутній і архимандрит Йосафат Кунцевич, якого митр. Рутський тоді поставив на помічника Полоцькому архиєпископові.

У своїй вступній промові Митрополит пояснив ченцям, що запланована ним реформа має на меті насамперед славу Божу та, що вона «є засобом для виправлення духовного стану (у Церкві), якого інакше виправити не можливо, як тільки через віднову Чину; зокрема в грецькому обряді, в якому на всі церковні пости беруться особи з Чину».⁹⁵ Митрополит, як це ми вже згадали вище, вважав, що східне чернецтво творить один «Чин Святого Василя Великого». Тому свою чернечу спільноту він уважав тільки конгрегацією (тобто

⁹⁴ АС 12: 8. Протоколи Василіянських капітул від 1617 до 1709 року видано в: *Археографический Сборник документов относящихся к истории Северо-западной Руси*, том 12, Вільна 1900. (Далі скорочено: АС 12).

⁹⁵ АС 12: 9. На Сході єпископів, найчастіше, вибирали з ченців. У Київській митрополії й на Московщині помалу ввійшло в традицію, що єпископом міг бути тільки чернець.

малим згуртуванням) того «єдиного східного Чину св. Василя В.». У своїх листах до Риму він її називав «Віленською Конгрегацією Св. Тройці»,⁹⁶ залишаючи одночасно й назву «Чин св. Василя Великого». Обидві назви прийнялися і до 1743 р. вживалися для означення ченців, зреформованих митр. Рутським.⁹⁷

У дійсності, на тій першій капітулі, митр. Рутський зреорганізував східне чернецтво в Київській митрополії та заснував «Чин св. Василя В.», на зразок західних Чинів. Головні риси нового Чину можна звести до кількох пунктів:

1. Відновлені монастирі будуть між собою об'єднані і творитимуть одне чернече тіло, тобто Чин. Ченці цього Чину зберігатимуть Загальні та Партикулярні Правила, укладу митр. Рутського, як також Капітульні Конституції.⁹⁸

2. На чолі Чину стоятиме митрополит, який дбатиме про його зростання. Для митрополита також треба буде укласти правила, щоб його повновладдя не шкодило Чинові.⁹⁹

3. Хоч митрополит буде найвищим настоятелем Чину, то всередині ним керуватиме протоархимандрит, якого капітула (чернечий збір) вибиратиме на довічність (до смерти) з-поміж звичайних ченців, але він не може бути єпископом. До нього належатиме скликати щочотири роки генеральну капітулу та відвідувати монастирі, наглядаючи чи місцеві настоятелі й ченці зберігають правила Чину.¹⁰⁰

4. Протоархимандритові помагатимуть управляти Чином чотири консультори (дорадники), вибрані генеральною капітулою до смерти. Коли котрийсь із них помре (або стане єпископом), протоархимандрит і три консультори виберуть четвертого, який виконуватиме цей обов'язок до нової генеральної капітули, яка може його потвердити або обрати іншого. Консультори мешкатимуть у

⁹⁶ WEM I: 76, 138.

⁹⁷ У римських документах обидві назви виступають у різних варіантах, звичайно, з додатком «руський»: Руський Чин св. Василя Великого, Руська Конгрегація Пресвятої Тройці; Руські ченці св. Василя Великого Віленської Конгрегації Пресв. Тройці, Руські з'єднані ченці св. Василя тощо. Пор., напр., WELUKUJ A., *Supplicationes Ecclesiae Unitae Ucrainae et Bielarusjae, Romae* 1960, vol. 1, pp. 8, 16, 23, 37.

⁹⁸ Про Правила й Конституції нового Чину, див. наступний розділ.

⁹⁹ AC 12: 10 – протокол першої ген. капітули 1617 р.

¹⁰⁰ AC 12: 10-12.

головніших монастирях, або недалеко один від одного. Вони, на випадок конечности, можуть бути настоятелями домів.¹⁰¹

5. Поодинокими монастирями управлятимуть ігумени, яких протоархимандрит, за радою своїх консульторів, призначуватиме на чотири роки. До них належатиме дбати про домовий лад і порядок та про здобування душ ближніх.¹⁰² Довічних архимандритів, яких назначував король чи патрон монастиря, митр. Рутський хотів тоді скасувати, але це йому не вдалось.

6. Генеральну капітулу скликатиме сам протоархимандрит, без митрополита, щочотири роки, а то й скоріше, якщо буде потреба. Якби протоархимандрит помер, то генеральним вікарієм (тобто настоятелем Чину) буде його сповідник. У цьому випадку митрополит має негайно скликати ген. капітулу для вибору нового протоархимандрита.¹⁰³

7. Чин та ієрархія повинні бути нерозривно з'єднані. Митр. Рутському доручено постаратися в короля привілей, щоб митрополитами були тільки ченці з нового Чину, а тоді митрополит, у порозумінні з протоархимандритом і консульторами Чину, обиратиме єпископа-помічника з правом наступництва на митрополію. Також необхідно подбати про те, щоб єпископами були тільки зреформовані Василяни. Митрополитові й кожному єпископові протоархимандрит призначить досвідченого ченця, який буде допильнувати, щоб і вони вели чернечий спосіб життя.¹⁰⁴

Найважливіший пункт нового устрою — це *централізація*, бо досі монастирі в Київській митрополії не були між собою з'єднані і не мали одного керівництва. Митр. Рутський ще від 1605 року мріяв про зорганізоване чернецтво, щоб таким чином піднести релігійне життя у З'єднаній Церкві. З централізації монастирів під одним головним керівництвом послідовно виникли нові потреби: спільні правила, спільні капітули-наради, візитація монастирів тощо. У цьому ділі митр. Рутського деякі автори вбачають тільки західний вплив, але слід відзначити, що своєрідна централізація не чужа думці св. Василя Великого.¹⁰⁵

¹⁰¹ АС 12: 11.

¹⁰² АС 12: 19.

¹⁰³ АС 12: 12, чч. 19-20.

¹⁰⁴ АС 12: 13, ч. 13.

¹⁰⁵ *Обширні Правила*, 35. WOJNAR M., OSBM, *De regimine Basilianorum Ruthenorum*, Romae 1949. p. 10-12.

Другий цікавий елемент того устрою — це стисле поєднання Чину з ієрархією. У ньому збережено східний звичай вибору церковної ієрархії з ченців, однак з тією різницею, що на капітулі висловлено побажання вибирати єпископів і митрополитів тільки з відновлених Василян. Митр. Рутський уже від 1613 р. представляв королеві на єпископства лише своїх ченців, а 1635 р. вистарався в короля Володислава IV привілей, щоб митрополитами й єпископами були тільки зреформовані Василяни.¹⁰⁶ Таким чином здійснився один із головних пунктів первісного задуму Рутського, ще з 1605 р., щоб єпископські й архієпископські катедри замінити особами, «які знатимуть своє завдання, чого вони прийняли, що підтримують, і як на тім пості мають поводитися».¹⁰⁷

Митрополита поставлено на чолі Чину, щоб він міг виїняти з-під влади єпископів монастирі, що були в їхніх єпархіях. Незалежність монастирів від єпископів мала на меті скріпити Василянський Чин усередині З'єднаної Церкви та зробити його оновлюючою силою. Але пізніше виникло чимало непорозумінь між Чиним і наступними митрополитами, бо ані митр. Рутський, ані наступні генеральні капітули не уклали для митрополита жодних правил, «щоб їхнє (митрополитів) повновладдя не шкодило Чинові».¹⁰⁸ Це зроблено шойно в 1686 році, з наказу Апост. Столиці.

Крім внутрішньої злуки та поєднання з ієрархією, оновлений Чин мав дбати і про «душі грецького обряду». І це митр. Рутський намагався влити в серця своїх ченців уже на першій капітулі. Представляючи їм нові правила, «що їх він сам списав з творів св. Василя В.»,¹⁰⁹ митрополит пояснював, що часи змінилися, і треба «було деякі правила укласти, яких не потребували тодішні часи (св. Василя В.)».¹¹⁰ Тепер, говорив він, «крайня потреба душ, які загинуть у нашому обряді, вимагає дбати не тільки про власне духовне життя, але й про світських людей».¹¹¹ Послідовно з тим, перша капітула була проти того, щоб засновувати монастирі в безлюдних місцях.¹¹²

¹⁰⁶ *Bullae et Brevia Summorum Pontificum. Sacrarum Congregationum decreta nec non Serenissimorum Poloniae Regum Diplomata Congregationem Ruthenorum O.S.B.M. concernentia*, Poczajoviae 1767, pars III, B4-C.

¹⁰⁷ *De corrigendo regimine...* in: AOSBM 4 (1963), 134.

¹⁰⁸ AC 12: 10.

¹⁰⁹ Там же.

¹¹⁰ Там же.

¹¹¹ Там же.

¹¹² AC 12: 15.

Повертаючись до постанов першої Василянської капітули 1617 р., слід відзначити, що на ній видано деякі розпорядження стосовно одягу, шкільництва та внутрішнього ладу. Однак, тоді не вирішено всіх питань. Бракувало правил для протоархимандрита та для інших урядовців у Чині, для внутрішнього правопорядку, як також правил для митрополита й єпископів.¹¹³ Тому, поки не здійснено цілковитої реформи, протоархимандритом залишився до 1626 року сам митр. Рутський,¹¹⁴ а йому допомагав т.зв. генеральний вікарій.¹¹⁵

Після чотирьох років, у червні 1621 р., митр. Рутський скликав до Лавришова, на Білорусі, другу капітулу, на якій укладено багато правил, що стосувалися внутрішньої дисципліни.¹¹⁶ Про них ми згадаємо в дальшому розділі — про чернечий лад і подвиг у Василянських монастирях.

Головна фаза укладу Капітульних Конституцій і Правил закінчилася щойно в 1623 р., на третій з черги капітулі, що відбулася в Руті — родинному домі митр. Рутського.¹¹⁷ З короткого протоколу цієї капітули довідуємося, що на ній переглянено досі укладені правила й конституції та додано до них дещо нового. Цю капітулу митр. Рутський прискорив на два роки з огляду на загрозу переходу деяких Василян до латинських Чинів, на латинський обряд. А причиною таких заворушень серед Василян був страх перед переслідуваннями, бо тоді православні сильно підбурювали козаків, щоб нападали на з'єднаних. У 1618 р. вони втопили в Дніпрі Василянина о. Антонія Грековича, а в 1622 р. побили майже на смерть 4-х Василян, що їх митр. Рутський вислав до Києва на постійне перебування при соборі св. Софії.¹¹⁸ Крім того, тоді поширювалися чутки, що З'єднану Церкву (Унію) внезабарі скасують, а всіх з'єднаних переведуть на латинський обряд. Ця поголоска мала свою основу, бо 1622

¹¹³ АС 12: 17.

¹¹⁴ WELYKYI A., *Litterae Basilianorum in terris Ucrainae et Bielarusjae* (= WLB), vol. 1, Romae 1979, p. 28.

¹¹⁵ Генерального вікарія перший раз вибрала Лавришівська капітула 1621 р. Ним став о. Іван Дубович. Він мав візитувати раз у рік кожний монастир і пильнувати, чи зберігаються Правила й Конституції Чину. (АС 12: 24).

¹¹⁶ Ця капітула зачалась 13 червня ст. ст. (старого стилю), але не подано, коли вона закінчилася. Капітульний протокол у АС 12: 17-27.

¹¹⁷ Тривала від 28.7. до 5.8. ст. ст. Протокол: АС 12: 27-30.

¹¹⁸ Довший час вони були ув'язнені в одному монастирі, терплячи голод і холод, і вже вважали, що вони загинули. Див. WEM I: 218-219.

р. деякі польські єпископи внесли таку пропозицію до Риму.¹¹⁹

Тому на капітулі в Руті 1623 р. вирішено, що кожний чернець мав скласти перед виставленими Найсв. Тайнами наступну присягу: «Я, Н.Н., обіцую й обітую Господу Богу в Тройці Святій єдиному перебувати в грецькому обряді та в єдності з Римською Церквою постійно, аж до моєї смерти, в монастирях Чину, під управою нашого протоархимандрита й під його послухом, а Чинові й обрядові бути вірним та їх любити. Так мені, Боже, допоможи».¹²⁰

Таку присягу напевно склав і Йосафат Кунцевич, який був на тій капітулі та приєднав до Василянського Чину ще три монастирі Полоцької єпархії: Полоцький, Черейський і Могилівський.¹²¹ Кілька місяців пізніше, 12 листопада 1623 р., Полоцький архієпископ і співініціатор реорганізації чернецтва постраждав мученицькою смертю. Своім святим життям та своєю мученицькою смертю, що його піднесла на престолі, св. Йосафат не тільки підбадьорив знеохочених і застрашених Василян, але й усіх вірних З'єднаної Церкви. Він немов поклав свою печать — печать Святого, на ново-заснований Чин та став прикладом майбутнім поколінням Василян.

Крім моральної опори, тобто св. Йосафата, Василянський Чин мав ще й солідне законодавство митр. Рутського, яке було навіяне духовістю св. Василя В. і його ж власною.

7. ПРАВИЛА Й КОНСТИТУЦІЇ ВАСИЛЯНСЬКОГО ЧИНУ

Від 1617 до 1743 року, тобто до об'єднання всіх з'єднаних з Римом монастирів в один «Руський Чин св. Василя Великого», Василянське законодавство Конгрегації Пресвятої Тройці керувалось Загальними Правилами, Партикулярними Правилами та Капітульними Конституціями, укладу митр. Рутського. Однак, як побачимо згодом, велику роль в житті Василянського Чину також відіграли чернечі капітули, що відбувалися щочотири роки, бо, згідно з дозволом папи Урбана VIII, Василяни могли «на них укладати розумні

¹¹⁹ WELYKYJ A., *Acta S.C. de Propaganda Fide Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarusjae spectantia* (= WAPF), vol. 1, p. 10, nr. 1.

¹²⁰ АС 12: 29.

¹²¹ Про присутність архієп. Йосафата Кунцевича є згадка на початку цієї капітули, але в списку імен (АС 12: 29) він не поданий.

конституції й статуту, які не суперечили б священним канонам, соборним декретам та апостольським конституціям».¹²²

а) Загальні Правила

На першій капітулі 1617 року митр. Рутський проголосив Загальні Правила,¹²³ в яких він, на основі писань св. Василя В., коротко подав незмінні аскетичні норми для свого Чину. У них ясно визначена «мета чернечого життя: стати подібним до Бога в любові. Та не тільки самому треба вправлятися в любові, ведучи життя молитви й праці, але й словом та прикладом потягати до неї ближніх».¹²⁴ А для досягнення тієї мети треба: відректися диявола, світу й себе самого, а потім узяти свій хрест та йти за Христом, зберігаючи убозтво, чистоту й послух у спільному житті.

Для митр. Рутського зберігання трьох обітів — це основа чернечого життя. Ще в 1605 р. він писав, що східні ченці «навіть нічого не знають про три чернечі обіти (убозтво, чистоту й послух), а на них же оснований чернечий стан. Якщо їх усунеться, то ченці ні в чому не будуть відрізнятися від світських людей».¹²⁵ Тому в Загальних Правилах Рутський також подає докладні приписи, як ті обіти зберігати. Ось коротенька синтеза тих же Правил:

Обіт убозтва. У монастирі все спільне, але без дозволу настоятеля або того, якому він щось доручить, не можна нічого брати чи давати (пр. 1 і 5), а також не дозволено в себе перетримувати золото, срібло чи гроші (пр. 8). Спільні речі треба шанувати, як речі Божі (пр. 2). Чернець повинен уважати себе недостойним користуватися спільними добрими (пр. 3); щиро любити убозтво; тішитися, коли йому чогось забракне (пр. 4). Чернечий одяг повинен бути відмінний від світського, і не пишний (пр. 6). Харчі купувати найдешевші, маючи, однак, на увазі хворих, гостей і подорожніх (пр. 7).

¹²² WDP I: 148.

¹²³ Загальні Правила митрополита Рутського знаходяться в 5-х мовах: по-старослов'янськи – див. ЗЧСВВ 1 (1924), 56-72; по-польськи – у книжці *Cedr Mystyczny*, Супрасль 1717; по-італійськи (для монахинь) – *Regole del N.S. Padre Basilio M.*, Рим 1854 і по-українськи (для Студитів і СС. Василяннок): *3 Правил св. О.Н. Василя В.*, Жовква 1910; і під заг.: *Витяг з Правил св. О.Н. Василя В.*, Жовква 1909; по-латині – див. WEM I: 33-48.

¹²⁴ WEM I: 33.

¹²⁵ *De corrigendo regimine...* in: AOSBM 4 (1963), 129. Східні ченці також обігували Богові зберігати убожество, чистоту й послух, але не в такій ясній формі, як на Заході.

Обіт чистоти. Тому, що чернече життя зображає ангельське, то слід берегти серце від усього, що заплямлює душу, як напр., злість, зависть, ненависть (пр. 1). Кожний чернець повинен пильнувати органи чуття, плекати покору, скромність і поміркованість (пр. 2 і 3), зокрема в їжі й питті (пр. 4); практикувати умертвіння тіла, постячи й покутуючи (пр. 19); намагатися бути постійно зайнятим (пр. 20) та бути дуже обережним у приставанні з жінками (13-17).

Обіт послуху — це, наче, голова кожної спільноти. Настоятеля треба слухатися в усьому, що не суперечить заповідям (пр. 1 і 13). Послух повинен бути не тільки зовнішній (пр. 2), але й внутрішній (пр. 3). Чернець буде пам'ятати, що Бог веде людей за допомогою людей (пр. 4). Коли б не міг виконати дорученого собі завдання, то нехай пояснить настоятелю причину. Якщо б цей не признав йому рації, то має слухатися (пр. 5). Чернець не може братися до жодного діла без дозволу настоятеля (пр. 6 і 7). Слухатися треба не тільки настоятеля, але й тих, що його заступають (вікарія, економа, еклезіярха й ін.), а навіть і кожного знаку, що виявляв би його волю, як напр., дзвінка (пр. 12 і 8). Перед настоятелем нічого не скривати. Його треба повідомити, якщо хтось у монастирі не живе згідно з правилами (пр. 9); настоятель має право карати за провини (пр. 10), а винуватці прийматимуть кару з вдячністю (пр. 11).

Спільне життя. Чернеча спільнота буде складатися, принаймні, з 10-х членів (пр. 2), які між собою повинні бути з'єднані любов'ю, як члени одного тіла (пр. 3). Злість, гнів, образи, сварки не мають місця між братами (пр. 4). Винятковости в їжі, уборі, питті та в інших речах нехай уникають, як справжньої зарази (пр. 5). Один одного нехай шанує (пр. 6), але особливша пошана належить священникам і настоятелям (пр. 7). Всі нехай собі взаємно служать (пр. 9), бо служити братам — це служити Христові (пр. 10). В монастирі треба дбайливо зберігати мовчання, але після обіду буде одногодинне, а після вечері — півгодинне дозвілля (рекреація) (пр. 17). Коли хтось у спільноті занедужає, то слід подати йому насамперед душевні ліки і не шкодувати нічого, що могло б хворого привести до здоров'я (пр. 19-21).

Про уклад Загальних Правил митр. Рутський розповів членам першої капітули, «що протягом довшого часу сам їх збирав з різних писань св. Отця (Василія) і розподілив їх на кілька головніших розділів для легшого зрозуміння й запам'ятовування».¹²⁶ Деякі правила

¹²⁶ АС 12: 10.

Рутський мусів укласти сам, бо у св. Василя В. не знаходив того, чого потребували його часи.¹²⁷

Митр. Рутський за всяку ціну хотів зберегти духовість св. Василя Великого. Хоч він у Загальних Правилах ніколи дослівно не цитує св. Василя, то, без жодного зусилля, спостерігається немалий вплив Василієвої аскези. Це ми бачимо не тільки у вступі, але й в багатьох інших правилах.¹²⁸ Насправді, можна повірити словам митр. Р. Корсака, який пише, що Рутський постійно вчитувався в різні твори св. Василя В. та «з великим вкладом праці зібрав в одну книгу все те, що знаходиться в св. Отця про послух, убозтво, чистоту й спільне життя»...¹²⁹

Порівнявши Загальні Правила з правилами тих Чинів, з якими Рутський був у контакті, бачимо, що він, на всіх 68 правил, запозичив коло 10 від оо. Єзуїтів.¹³⁰ Якщо і в інших правилах відчувається якась схожість з Єзуїтськими Регулами чи Конституціями, то слід пам'ятати, що св. Ігнатій П'юйола в укладі своїх правил також взорувався на Василієвих творах. Учителеві новиків св. Ігнатій на першому місці доручив читати Аскетичні Науки й Правила св. Василя В.¹³¹

Загальні Правила митр. Рутського — це справжня перлина Василіянської аскези й літератури 17-го сторіччя. Вони були поширені по всіх Василіянських монастирях, бо ченці були зобов'язані щомісяця читати їх в рефектарі.¹³² Митр. Рутський їх передав також черницям — Василіянкам та Супрасльському монастиреві, який не приступив до Конгрегації Пресв. Тройці. 1751 р. Загальні Правила достосовано до нових обставин.

б) Партикулярні Правила

У Партикулярних Правилах митр. Рутський точно визначив обов'язки для кожного урядовця в Чині. На першому місці подані правила для протоархимандрита, в яких мова про його особу й обо-

¹²⁷ WEM I: 32.

¹²⁸ У виданні Загальних Правил з 1751 р., що вийшли в Почаєві під заг.: *Summariusz Regul Sgo. O.N. Bazylego Wielkiego*, при кожному правилі вже подані ті місця, з яких вони взяті.

¹²⁹ *De corrigendo regimine...* in: AOSBM 4 (1963), 176.

¹³⁰ Підручний П., *Нарис законодавства Василіянського Чину Св. Йосафата — від 1605 до 1969* (невидрукована дисертація з 1976 р.).

¹³¹ *Regulae Societatis Jesu*, Lugduni 1606, p. 171.

¹³² AC 12: 17-18 — протокол Лавришівської капітули 1621.

в'язки, зокрема ж його найголовніший обов'язок: відвідувати підлеглі йому монастирі. Потім ідуть правила для генеральних консульторів, протоігуменів (візитаторів), ігуменів, вікаріїв, проповідників, адмониторів ігуменів, духовників, учителів новиків, священників, еклезіярхів, захристиянів, бібліотекарів, економів, прибиральників (вестіяріїв), кухарів, трапезників, пивничників, доглядачів хворих і дверників.¹³³

Частину тих правил проголошено на першій капітулі, а решту — на другій. В укладі Партикулярних Правил митр. Рутський мав більшу трудність, ніж у Спільних Правилах. Він признається кардиналові Боргезе: «Написав я правила для урядовців Чину, а деякі й зараз пишу; у цьому маю більшу трудність, як у Спільних Правилах, бо не хочу відступити від уставу Святого Отця; з другого ж боку, в його творах не знаходжу нічого означеного про необхідні подробиці, які тепер потрібні».¹³⁴

Тому в Партикулярних Правилах митр. Рутський не завагався взяти за зразок Регули Товариства Ісусового. Наприклад, правила для настоятеля дому мають 26 приписів, з яких 11 — оригінальні, а інші достосовані з Єзуїтських. Подібне можна сказати й про правила для інших урядовців у Чині. З цього видно, що він не йшов наосліп за Єзуїтськими Регулами, а вибрав з них те, що на його думку було корисне, придатне й можливе до здійснення, укладаючи при тому багато оригінальних правил. Згодом Василіянські капітули додали ще деякі правила для студентів, професорів, сповідників тощо. Партикулярні Правила мали великий вплив на життя й розвиток Чину, бо вони диктували майже кожному ченцеві, що й як він мав робити.

До Партикулярних Правил можна долучити також Правила для Єпископів, що їх митр. Рутський написав в останні роки свого життя.¹³⁵ У десятиох розділах подано, яким мало бути ставлення єпископа до себе самого (святість), до чернечих обітів, до митрополита, до Василіянського Чину, своїх священників, до душ відданих його опіці, до домашньої служби та сторонніх (князів, senatorів, лат. єпископів, еретиків і ін.). У них також є вказівки, як єпископ має дбати про церковні добра та що йому робити як відчує, що наближається його кінець.

¹³³ WEM I: 369 – Партикулярні Правила.

¹³⁴ WEM I: 32 – лист митр. Рутського до кард. Ш. Боргезе, з 29.9.1617.

¹³⁵ Правила для Єпископів видруковані в AC 12:201-210 і в WEM I: 369-380.

У тих Правилах читаємо, що єпископи «повинні ставитися до Чину, як до матері, що їх у Бозі породила».¹³⁶ Вони дбатимуть про його добро та докладуть усіх зусиль, щоб мати в своїй єпархії бодай один добре упорядкований монастир, який віддадуть під владу протоархимандрита. Єпископи, якщо схочуть, самі або через своїх заступників можуть брати участь у чернечих капітулах і на них матимуть право голосу.¹³⁷ Єпископська «родина» (наставник дому, економ, сповідник, нотар і ін.), за змогою, мала складатися з ченців Василян.¹³⁸

З документів знаємо, що ті Правила мали досить великий вплив на життя єпископів. Досі нам невідомо, чи Правила для Єпископів є оригінальним твором митр. Рутського, чи тільки достосованим з подібних західних правил.

в) Капітульні Конституції¹³⁹

Називаються вони *Капітульними* не тільки тому, що їх укладено на перших капітулах, але й тому, що кожна Василянська капітула мала законну силу їх міняти, чи додавати нові правила. У Капітульних Конституціях накреслений устрій, тобто форма правління обновленого Чину, про яку була мова в попередньому розділі. Крім того, вони подають розв'язки актуальних тоді питань (напр., як поводитися з православними ченцями, що бажали вступити до оновленого Чину; що робити з тими, що втікають з Чину тощо). До Капітульних Конституцій можемо зарахувати ще й «Завваги про вибір протоархимандрита та про виборчу й звичайну генеральну капітулу».¹⁴⁰

В укладі Капітульних Конституцій та у Заввагах про вибір протоархимандрита митр. Рутський брав зразок із західного законодавства, зокрема ж з Регул оо. Єзуїтів. Від них, напр., запозичено: спосіб відбування чернечих капітул, термінологію та деякі приписи монастирського порядку. З бігом часу немало Капітульних Конституцій були змінені (напр., від 1674 р. протоархимандрита почали вибирати на чотири роки, а не на довічність; скасовано уряд візитатора монастирів тощо).

¹³⁶ АС 12: 204; WEM I: 372.

¹³⁷ WEM I: 373. Єпископів виключено з участі в ген. капітулах у 1744 р.

¹³⁸ WEM I: 373.

¹³⁹ Текст Капітульних Конституцій відрукований у АС 12: 171-175.

¹⁴⁰ Див. АС 12: 176-182.

1686 р. з наказу Ап. Столиці Василяни перевірили Капітульні Конституції, і вони були чинні до Дубненської капітули 1743 р., коли-то їх замінено новими.

З вищесказаного доходимо до висновку, що всі правила митр. Рутського склалися з двох елементів: східного і західного, старого і нового. І Рутський те усвідомлював. З одного боку, він ніяк не хотів відступити від науки св. Василя В., а з другого, у Василієвих писаннях він часто не знаходив того, що було потрібне для тодішнього зорганізованого чернечого життя. Тому Рутський свідомо запозичує від латинників, «бо нема нічого в тім злого, — писав він ще в 1605 р., — як зачнемо вчитися від тих, які колись від нас училися, коли між нами була церковна єдність».¹⁴¹

Однак, митр. Рутський ніколи не був сліпим наслідувачем всього, що латинське. Навпаки, він хотів, щоб його ченці обов'язково залишилися у східному обряді та вірно дотримувалися східних практик. І хоч польська мова була панівною, то він хотів, щоб «отці й браття в церквах не іншою мовою, а тільки руською проповідували слово Боже».¹⁴²

Свою спільноту Рутський тісно зв'язав зі св. Васиєм Великим, — найбільшим авторитетом спільного чернечого життя на Сході. «Укладаючи Загальні Правила, — писав митр. Рутський — я докладав усіх зусиль, щоб зібрати в якусь форму (в один устав) Правила св. Отця нашого Василя, порозкидані по всіх його творах».¹⁴³ Тим Правилам він дав заголовок: «Правила св. Отця нашого Василя Великого, Архієпископа Кесарії Кападокійської».¹⁴⁴ Рутський та майбутні покоління його ченців не тільки в особливий спосіб почитали св. Василя В., називаючи його своїм «Отцем» і «Засновником», але й дошукувалися в його творах духовних вказівок.¹⁴⁵

Звідси-то чернеча спільнота митр. Рутського правно може зватись «Чином св. Василя В.», а її ченці — «Василянцями». Ті, які сьогодні твердять, що жодні східні ченці «не мають титулу зватись Василянцями»,¹⁴⁶ видаються анахроністами, бо Василянський Чин є

¹⁴¹ *De corrigendo regimine...* in: AOSBM 4 (1963), 130.

¹⁴² AC 12: 43.

¹⁴³ WEM I: 32.

¹⁴⁴ WEM I: 33.

¹⁴⁵ В усіх Василянських Правилах, почавши від 1751 р., цитуються уривки з творів св. Василя В.

¹⁴⁶ Так пише пок. о. Ж. Грібомонт (Див. *New Catholic Encyclopedia* II, 148), але він, мабуть, нічого не знав про діло митр. Рутського, бо подав, що реформу перевів св. Йосафат Кунцевич (і то аж 30-ма монастирями!).

заснований митр. Рутським на духовості св. Василя і він, незабаром, святкуватиме четверте сторіччя свого існування і своєї діяльності.

8. ЧЕРНЕЧИЙ ЛАД І ПОДВИГ ПО МОНАСТИРЯХ

На основі Правил і Конституцій Василянського Чину та інших тогочасних документів, можна накреслити досить вірну картину внутрішнього життя у відновлених монастирях 17-18 сторіч.

Чернечий лад. Кожний монастир мав свій щоденний порядок, що його затверджував протоархимандрит, беручи до уваги ті праці, які в ньому виконувалися (школа, новіціят, душп. праця).¹⁴⁷ Монастирем управляв і доглядав за порядком настоятель (ігумен), завданням якого було: давати добрий приклад підлеглим ченцям і дбати про спільне добро, пошвавлення чернечого життя, дисципліну, викорінення провин, плекання чеснот та про апостолят між людьми.¹⁴⁸

У правлінні монастирем настоятелеві допомагали: вікарій (заступник), консультори (дорадники) та інші домові урядовці, як: економ, еклезіярх, захристиян і ін. Фактично кожний чернець відповідав за якусь ділянку монастирської праці. У монастирі щомісяця відбувалася нарада над тими справами, що стосувалися спільного добра й ладу.¹⁴⁹

Послух настоятелеві та його помічникам і досить сувора дисципліна — це нові елементи, що їх митр. Рутський намагався ввести у відновлену Василянську спільноту. Ченці були зобов'язані точно зберігати Загальні й Партикулярні Правила, щоденний порядок та все робити за відомом настоятеля. За непослух і спізнення та за недотримання Правил були строгі кари. Наприклад, за спізнення до хору чи до рефектаря, чернець мав постити «до визначеної години наступного дня».¹⁵⁰ За великі провини, всім відомі, переважно моральні, настоятель мав право саджати проступників до монастирської в'язниці, навіть на хлібі й воді. Такі в'язниці мали бути, по змозі, в усіх монастирях.¹⁵¹

¹⁴⁷ АС 12: 20 – Лавришівська кап. 1621 р.

¹⁴⁸ АС 12: 18.

¹⁴⁹ АС 12: 19.

¹⁵⁰ WEM I: 42 – Загальні Правила, прав. 8.

¹⁵¹ АС 12: 19, 97.

Чернеча спільнота, на зразок західних Чинів, складалася з двох окремих кляс: священницької (тобто із священників і тих, що приготувалися до священства) та з братів-помічників. Між ченцями священниками (єромонахами) також була різниця, бо здібні кінчали вищі студії, а менше обдаровані не вчилися ані теології догматичної, ані моральної. Цих останніх святили на священників, з призначенням «до хору». Вони, звичайно, мали гарний голос і відправляли богослуження, але не продовували, не сповідали, ані не виконували жодних важливіших обов'язків. Ті, що кінчали вищі студії, сповідали, проповідували, навчали, допомагали єпископам та були настоятелями. Тут була ще одна різниця, яка на тодішні часи відіграла дуже важливу роль, а саме: були ченці зі шляхетських і нешляхетських родин. На єпископства та на інші церковні достоїнства призначувано, майже виключно, ченців, що походили з видатних родів, які тоді, на жаль, вже були майже всі златинцями.¹⁵²

Брати-помічники виконували різні ремесла, потрібні для чернечої спільноти. Вони були кравцями, шевцями, столярами, кухарями і т.п. Настоятель, звичайно, звільняв їх з більшої частини хорової молитви, щоб вони могли виконувати потрібні для спільноти праці.

Коли хтось зголошувався до монастиря, то настоятель з консульторами намагалися збагнути, чи він гідний бути прийнятим, та чи здібний до науки.¹⁵³ Тих, що зголошувалися на братів-помічників треба було приймати лише стільки, скільки їх було потрібно до виконання монастирських обов'язків.¹⁵⁴ Прийняті до Чину відбували духовний вишкіл у спільному новіціяті. Духовний вишкіл ченців священницької кляси тривав один рік, а братів помічників — два роки.¹⁵⁵ Після вишколу молоді ченці склали торжественну довічну професію (присягу) обітів: убозтва, чистоти й послуху. Ті, що приготувалися до священства, до трьох обітів додавали ще 4-ий обіт: не шукати жодних гідностей у Чині чи поза ним, як єпископства, архимандритства тощо.¹⁵⁶ Брати помічники також склали 4-ий обіт: не старатися про священство.¹⁵⁷ Після професії обітів ніхто з Чину

¹⁵² WLB I: 29.

¹⁵³ WEM I: 44 – Загальні Правила.

¹⁵⁴ WEM I: 336 – Партикулярні Правила.

¹⁵⁵ AC 12: 19 – Лавришівська кап. 1621.

¹⁵⁶ AC 12: 13 – Новгородовицька кап. 1617.

¹⁵⁷ AC 12: 19 – Лавришівська кап. 1621.

не міг виступити. Тільки зовсім непоправних ченців з Чину виганяли, але все ж таки з обітів їх не звільняли.¹⁵⁸ Коли якийсь чернець тікав з монастиря, то державна влада за ним пошукувала, а знайшовши, карала й приводила назад до монастиря.

Чернеча одежа складалася з чорної ряси, яка сягала до кісток ніг, і була зшита з усіх боків; мала вона вузькі рукави та комір, широкий на два пальці. На голову ченці накладали в хорі і в трапезі каптур, а підперізувалися поясом з чорного полотна.¹⁵⁹ Ряса братів-помічників була трохи коротша, щоб не заважала їм при праці. По рясі священики й ті, що приготувлялися до священства, у неділі й свята зодягали до хору мантию й каптур, а брати помічники — тільки каптур. Волосся на голові ченців священицької класи мало сягати до коміра; брати-помічники носили довше волосся (нижче коміра), але не могли вистригати собі на голові т.зв. «корон», як це робили священики й ченці-студенти. Бороди не можна було стригти, а тільки її рівняти.¹⁶⁰

Молитви й побожні практики: Найважливішим зайняттям по всіх монастирях залишилась традиційна хорова молитва, тобто церковне правило. Лавришівська капітула (1621 р.) наказувала: «Хочемо, щоб усі публічні богослуження відправлялися в хорі».¹⁶¹ І Василіяни в 17 і 18 сторіччях їх відправляли в такому порядку: На світанку (о год. 4-й) починалася Північна, а за нею наступали: Утреня і Час 1-й. Коло 10-ї год. ченці відправляли Часи (3-й і 6-й) та брали участь у співаній св. Літургії, яку служив настоятель або його заступник. Після обіду, десь о 15-й год., правилися Час 9-й і Вечірня. По вечері настоятель або його заступник служив Повечір'я, після якого ченці просили прощення за щоденні провини.¹⁶²

У початках одинокою новиною на ті часи було хіба те, що Василіяни приступали до св. Причастя щонеділі й свята, а сповідалися бодай раз у тиждні.¹⁶³ Західні практики у відправлюванні св. Літургії почали з'являтися трохи пізніше. У протоколі Віленської капітули 1650 р. читаємо, що нові обряди почали вводити, переважно, «простаки».¹⁶⁴ І хоч василіянські капітули, настоятелі й єрархія боролися

¹⁵⁸ АС 12: 13-14 – Новгородовицька кап. 1617.

¹⁵⁹ АС 12: 16.

¹⁶⁰ АС 12: 16, 19.

¹⁶¹ АС 12: 27 – Лавришівська кап. 1621.

¹⁶² АС 12: 17; АС 9: 153-154.

¹⁶³ WEM I: 46-47 – Загальні Правила.

¹⁶⁴ АС 12: 48 – Віленська кап. 1650.

проти нововведень, то, по якомусь часі, вони їх офіційно приймали, як традицію.

У своїх Правилах митр. Рутський до традиційної хорової молитви додав різні побожні практики, що їх тоді ревно виконували західні ченці, зокрема після Тридентського собору. Ті практики не були зовсім чужі на Сході (напр., духовне читання, розважання, тобто роздуми з молитвою, іспит сумління тощо), але східні ченці переважно не виконували їх спільно щодня, в точно означеній годині та згідно з точно визначеними методами, як це робили західні. По Василіянських монастирях на такі побожні вправи був визначений час. Усе починалось і закінчувалось на голос дзвінка, а вікарій наглядав, щоб усі робили те, що було встановлене в щоденному порядку.

Найважливіші щоденні побожні вправи були ось які: півгодинне розважання,¹⁶⁵ читання духовних книжок протягом 15-х хвилин, як також читання в рефектарі (по-слов'янському, по-латинському й по-польському).¹⁶⁶ А ввечері, після Повечір'я, ченці посвячували 15 хвилин на іспит сумління.¹⁶⁷ Коли ченці приступали до св. Причастя, то після нього було півгодинне благодарення (подяка).¹⁶⁸ Крім того, в більших домах настоятель або хтось ним призначений, подавав духовні науки, т.зв. екзорти.

Чернече життя у Василіянському Чині на початку було досить строге. Митр. Рутський писав до Риму в 1622 р., що Чин з'єднаних ченців св. Василя — Пресв. Тройці перевищає всі латинські Чини в Польському королівстві своєю суворістю, бо вони «ніколи не їдять м'яса і мають багато постів, яких точно дотримуються».¹⁶⁹ Рутський за всяку ціну хотів зберегти в оновленому Чині давній звичай, щоб ченці ніколи не їли м'яса. Тому, на його ж таки прохання, папа Урбан VIII своїм листом з 1625 р. наказав Василіянам, щоб вони стримувалися від м'ясних страв,¹⁷⁰ а Лавришівська капітула (1626 р.) загрозила переступникам церковною клятвою.¹⁷¹ Цей звичай зберігався аж до 1667 р., коли-то митрополит і протоархимандрит Гавриїл Коленда дозволив ченцям їсти м'ясо в неділю, вівторок і чет-

¹⁶⁵ АС 12: 17 – Лавришівська кап. 1621.

¹⁶⁶ АС 12: 27.

¹⁶⁷ WEM I: 47 – Загальні Правила.

¹⁶⁸ АС 12: 17 – Лавришівська кап. 1621.

¹⁶⁹ WEM I: 76 – лист митр. Рутського до Конгр. Пропаганди, з 28.7.1622.

¹⁷⁰ WDP I: 460.

¹⁷¹ АС 12: 31, нр. 4.

вер, зогляду на те, що цей припис спричинював багато труднощів для активних ченців.¹⁷²

Різні покутничі практики — тоді дуже поширені — практикувалися і по василіянських монастирях, як наприклад, самобичування, ношення волосяниці, залізного пояса тощо. Однак, на такі приватні покутничі практики чернець мусів мати дозвіл від свого духовного провідника чи сповідника.

Слід відзначити, що спосіб життя, багато звичаїв, а навіть чернечий одяг, введені на початку реформи, в основному збереглися у Василянському Чині св. Йосафата до нинішніх часів.

9. ЗАТВЕРДЖЕННЯ ЧИНУ АПОСТ. ПРЕСТОЛОМ (у 1624 і 1631 рр.)

1624 року митр. Рутський разом з усіма єпископами звернувся до Конгрегації Поширення Віри в Римі з проханням, щоб вона постаралася для «Руських ченців св. Василя Віленської Конгрегації Пресвятої Тройці» про папського листа, в якому було б ясно сказано, що зреформовані ченці мають право: а) обирати собі головного настоятеля, тобто протоархимандрита всієї Руси, та б) щочотири роки, а то й частіше, скликати генеральні капітули і на них укладати собі Конституції й Правила. Крім того, єрархія просила надати митрополитові Русі право перевіряти ті чернечі Конституції та потверджувати їх апостольською владою, з огляду на велику віддаль від Риму.¹⁷³

Конгрегація Поширення Віри папського листа не просила, а сама, з датою 24 жовтня 1624 року, видала власний декрет такого змісту: «Священна Конгрегація вважала, що воно надзвичайно підхоже, щоб згадані ченці об'єдналися в одну Конгрегацію (згуртування); якщо вони це зроблять, то вона дає їм право обирати собі на майбутнє одного головного настоятеля або протоархимандрита всієї Руси та збиратися на генеральні капітули щочотири роки й на них укладати Конституції, однак розумні та згідні зі священними канонами, з соборовими декретами та з конституціями Найвищих Архирейів; ті чернечі Конституції на визначений реченець затверджуватиме Римський Архирей. Проте, щоб у тому часі (тобто до

¹⁷² АС 12: 97 – Віленська кап. 1667.

¹⁷³ *Monumenta Ucrainae Historica*, vol. IX-X, Romae 1971, pp. 452-453, nr. 361.

папського затвердження) чернеча дисципліна не потерпіла, ченці зберігатимуть їх доти, доки інакше не розпорядить Апост. Столиця».¹⁷⁴

В цьому декреті, як бачимо, Київському митрополитові відхилено прохання перевіряти й затверджувати Василіянські Конституції; це право застережено Папі.¹⁷⁵ Зате Василіянським генеральним капітулам дано дуже широкі права, велику самостійність та ініціативу, якими Василіяни користувались до 1743 р.

Після сімох років митр. Рутський звернувся до Папи з проханням, щоб декрет Конгрегації Поширення Віри з 1624 р. «був зредатований у формі Апостольського Бреве».¹⁷⁶ Дня 20 серпня 1631 р. папа Урбан VIII видав офіційний документ (бреве), яким затвердив декрет Конгрегації та дав митрополитові повну владу розрішати руських ченців від будь-яких церковних клятв, цензур тощо, та доручив Василіян його особливій опіці.¹⁷⁷

Таким чином Василіянський Чин, заснований митр. Рутським, отримав офіційне папське затвердження, яке стало основою Василіянського законодавства. Його читали на початку генеральних капітул та цитували в різних документах, щоб доказати законне існування Чину.¹⁷⁸

Раніше, в 1624 році, папа Урбан VIII видав ще один важливий документ, який поставив Василіянський Чин нарівні з іншими Чинами Католицької Церкви. Він уділив Василіянам усі відпусти, привілеї й ласки, що їх папа Павло V надав 1606 р. всім західним ченцям.¹⁷⁹ Ішлося про те, щоб з різних важливих нагод (вступлення до Чину, професія, свячення тощо) ченці могли набути повний відпуст,¹⁸⁰ а в інших випадках — частковий. Протягом 17-18 сторіч

¹⁷⁴ WAPF I: 27, nr. 34.

¹⁷⁵ У 17-18 сторіччях жодні Василіянські Конституції не були затверджені Папою, хоч Василіяни про те старалися.

¹⁷⁶ WLE I: 226, nr. 112.

¹⁷⁷ WDP I: 481, nr. 411 – Breve «Exponi Nobis».

¹⁷⁸ Наприклад, на Жировицькій кап. 1661 р. (AC 12: 65). Члени головної управи Василіянського Чину писали в 1683 р. до кард. Карла Барберіні: «Урбан VIII, словом Заступника Божого на землі, майже з нічого підніс цей наш маленький гурток тоді, коли апостольським вироком з хаосу й пропасти грецьких неполадків зібрав його у визначений Чин і чернечу Конгрегацію» (BIBLIOTECAS APOST VATICANAE, *Barb. Lat.*, vol. 6635, f. 1).

¹⁷⁹ WDP I: 457, nr. 389 – Breve «In supremo apostolatus» (31.8.1624). Cfr. *Bullae et Brevia...*, 34-43.

¹⁸⁰ Повного відпусту уділювано й тим, що відбували 40-годинні моління з нагоди канонічних відвідин головного настоятеля. Звідси-то легше можна пояснити,

Василіянський Чин отримав від Вселенських Архієреїв ще багато інших відпустів, привілеїв і ласк, що їх Василіяни згодом зібрали й видали друком у двох книгах.¹⁸¹

10. РІЗНІ КЛОПОТАННЯ МИТР. РУТСЬКОГО ПРО ЧИН

Митр. Рутський до кінця свого життя докладав великих зусиль, щоб заснований ним Чин був духовно й науково сильним та щоб ширився не тільки в Київській митрополії, але й в сусідніх країнах. Багатьом своїм ченцям він дав високу освіту. «Віленська Конгрегація св. Василя так гарно розвивається, — писав він до Риму в 1624 р., — що вже починає мати своїх теологів, знавців грецької й латинської мов, чого на Русі не пам'ятаємо ми, ані батьки наші».¹⁸²

Однак, Рутського найбільше турбувало те, що новозаснований Чин не мав ще досвідчених духовних провідників і такої духовости, про яку він мріяв від самих початків. Тому, від 1624 р., він знову намагався спровадити оо. Кармелітів босих, щоб допомагали вишколювати молодих ченців у духовному житті.¹⁸³ А коли це йому не вдалось, то в 1633 р. просив оо. Єзуїтів, щоб знову дали двох ченців для духовного вишколу Василіян,¹⁸⁴ але до цього, з невідомих нам причин, не дійшло; їхня допомога залишилась зовнішньою.

Митр. Рутський дуже хотів, щоб Василіянський Чин ширився по всіх слов'янських країнах східного обряду і, навіть, задумував заснувати деякі монастирі «для Василіянської сім'ї» у Боснії.¹⁸⁵ Велике бажання Рутського, щоб його сини мали свій осідок у Римі, сповнився щойно після його смерти (в 1639 р.).

Немалою журбою митр. Рутського було знайти доброго про-тоархимандрита для нового Чину. На це становище він підібрав 26-

чому Василіяни почали практикувати в половині 17-го ст. 40-годинні моління. Віленька кап. доручає його відбувати під час ген. капітули (Пор. АС 12: 99).

¹⁸¹ *Bullae et Brevia Summorum Pontificum, Sacrarum Congregationum decreta nec non Serenissimorum Poloniae Regum Diplomata Congregationem Ruthenorum O.S.B.M. concernentia...*, Poczajoviae 1767, pars III, B4-C. — *Indulgentiae, brevia, decreta Summorum Pontificum et SS. Congregationum, nec non sancita Regni Poloniae... Clerum saecularem et regularem utriusque ritus Latini et Graeci concernentia, compendio collecta*. Poczajoviae 1788.

¹⁸² WEM 1: 138.

¹⁸³ WEM 1: 157.

¹⁸⁴ ARSI, *Polonia* 77, pars 1, fol. 192.

¹⁸⁵ WEM 1: 332, nr. 184.

літнього о. Рафаїла Корсака,¹⁸⁶ і на капітулі, що відбулася в серпні 1626 р., в Лавришові, дуже його доручав. Хоч капітула вибрала протоархимандритом Корсака ще як звичайного ченця, то наступного місяця його висвячено на єпископа (митрополичого помічника), з титулом Галицького. Відтоді він, як протоархимандрит керував внутрішніми справами Чину, а митр. Рутський віддався важливим справам З'єднаної Церкви.

На цій Лавришівській капітулі митр. Рутський «грунтовно доказав надзвичайно велику потребу спільної духовної семінарії»,¹⁸⁷ на яку віддано весь прибуток Мінського монастиря, а інші монастирі зобов'язалися пожертвувати восьму частину своїх прибутків.¹⁸⁸ Кобринський синод, який відбувся наступного місяця (6.9.1626), рішив, що семінарією будуть управляти Василіяни.¹⁸⁹

Можна сказати, що на цій капітулі закінчилася головна фаза реорганізації руського чернецтва, про яку мріяв митр. Рутський від 1605 р. До Капітульних Конституцій додано кілька постанов, як напр., що ніхто з ченців не може бути допущений до свячень без посвідки й доручення свого настоятеля;¹⁹⁰ настоятелі монастирів повинні здавати звіт зі стану речей у монастирі, з духовного поступу братії та й про те, які плоди приносить Божа Церква в кожному монастирі;¹⁹¹ чернець має бути під послухом настоятеля того дому, в якому тимчасово буде перебувати¹⁹² тощо.

У 1629 році відбулася в Жировицях п'ята з черги генеральна капітула.¹⁹³ Вона мала тільки двоє засідань, бо відбулась у тому часі, коли митрополит і єпископи поспішали на Львівський унійний синод. На ній обговорювалися справи майже виключно економічного характеру, як напр.: прийняття фундацій, упорядкування монастирських дібр, будова Жировицької церкви тощо.

¹⁸⁶ Рафаїл Микола Корсак народився коло 1600 р., в Полоцькому воевідстві, в кальвінській родині. Коли його батьки померли, митр. Рутський віддав його до колегії оо. Єзуїтів у Замості, а згодом — до Несвіжу, де він на вернувся на католицьку віру. Філософії Корсак учився в Брансберзі (1618 р.) та в Празі (1619-1621), а теології — в Грецькій Колегії в Римі (1621-1624). Повернувшись з Риму в 1625 р., він став Віленським настоятелем, а в 1626 р. — протоархимандритом (до 1640).

¹⁸⁷ АС 12: 31.

¹⁸⁸ Там же.

¹⁸⁹ WEM 1: 185 — декрет Кобринського синоду.

¹⁹⁰ АС 12: 33.

¹⁹¹ АС 12: 32.

¹⁹² АС 12: 32.

¹⁹³ АС 12: 33-34. Цю капітулу звать Жировицько-Фаміліцькою, бо вона зачалась у Жировицях, а закінчилась (9.9.1629) в Фаміліцах, на Волині.

1632 р. єп. Р. Корсак став Пінським єпископом, а наступного року він виїхав до Риму, щоб обороняти інтереси З'єднаної Церкви, звідки повернувся щойно в січні 1636 р. У тому часі Чином управляв генеральний вікарій разом із консульторами.¹⁹⁴

У липні 1636 року відбулася Віленська капітула, остання за життя митр. Рутського, на якій протоархимандрит єп. Р. Корсак дуже просив, щоб його з цього обов'язку звільнили. По трьох днях призадуми капітульні отці звернулися до єп. Рафаїла Корсака з проханням, щоб він ще зостався їхнім протоархимандритом, і він на це згодився.¹⁹⁵

Віленська капітула тривала 15 днів і на ній обговорено всі важливіші справи Чину. Митр. Рутський, наче предчуваючи свою близьку смерть, на останньому засіданні виголосив до 24-х членів капітули довгу промову. В ній він, між іншим, дорікав деяким настоятелям, що «Чин не росте ані духом, ані кількістю осіб», бо вони не виконують свого обов'язку з батьківською любов'ю, не віддаються цілковито братам, і шукають своєї власної користи, а не Христової. Старших ченців він попереджав, щоб не були згіршенням для молодших. Згадав і про те, що хвалитися й виноситися понад інших своїм шляхетським походженням — це безумство, бо чернечий стан такий високий, що перевищає всі стани цього світу. Тих, що шукають за підвищеннями (єпископством чи архимандритством) картів і наказував їм, щоб і самого слова «підвищення» боялися. Наприкінці зганив тих, що позакопували свої таланти, і тих, що обмовляють і обчорнюють настоятелів, як і тих, що тиняються безцільно по місті.¹⁹⁶

На іншому місці митр. Рутський дуже настоював, щоб ченці говорили по-руськи, «особливо й незмінно в церкві та в проповідях. Тому Митрополит і ми, капітульні отці, виразно постановляємо, щоб отці й брати в церквах не іншою мовою, а тільки руською, проповідували Слово Боже».¹⁹⁷

На цій капітулі ще раз прочитано всі Правила й Капітульні Конституції. Тоді ченці домагалися, щоб при Василянських Правилах цитувати місця зі св. Василя В., з яких вони взяті.¹⁹⁸ Між різни-

¹⁹⁴ Нам невідомо, хто був ген. вікарієм, але такий пост у Чині тоді був. *Пор.* WEM 1: 126.

¹⁹⁵ АС 12: 38-39.

¹⁹⁶ АС 12: 44-46.

¹⁹⁷ АС 12: 43.

¹⁹⁸ АС 12: 37.

ми завваженнями було й те, що «досі не складено Правил для митрополита й для єпископів, як було схвалено на першій капітулі».¹⁹⁹ Правила для єпископів митр. Рутський ще встиг написати, а на правила для Митрополита, мабуть, не стало йому вже часу, бо він помер 5 лютого 1637 року в Дерманському монастирі.²⁰⁰

Перед своєю смертю митр. Рутський написав свій заповіт, в якому гарно відобразив своє життя, — повне праць, трудів і сподівань. В ньому він заявляє свою віру в усе те, що навчає св. Церква, за яку він завжди був готовий умерти. Признається, що постійно був послухний Вселенському Архиреєві та що в цьому послуші він і умирає. Благає прощення в усіх та всім прощає. Наприкінці він просить єпископів, щоб між собою зберігали єдність і згоду; своїх ченців благає, щоб любили й шанували світський клир. А світський клир він попереджає з усією рішучістю, щоб старанно дбали про до ручене собі стадо. Вірних же просить, щоб слухалися Церкви й духовенства.²⁰¹

* * *

Митр. Рутський залишив по собі зорганізований Василянський Чин, який став наче основою З'єднаної Церкви, бо з нього протягом 17-18 сторіч вийшли всі митрополити й єпископи Київської митрополії. У 1636 році, ще за його життя, вже було коло 160 ченців та 36 монастирів у таких місцевостях: Берестя, Битень, Браслав, Вольна, Городище, Гродно, Дермань, Дорогобуж, Дорогобуш, Дубно (Св. Хреста і Преображення), Жидичин, Жировиці, Кобринь, Кодемчиці, Крем'янець, Лавришів, Лещ, Мінськ (Св. Духа, Св. Миколая, Вознесення і Свв. Косми й Дам'яна), Могилів, Мстислав, Полоцьк (Св. Софії і Свв. Бориса і Гліба), Пустинки біля Мстислава, Рута, Спас-Стоптя, Холм, Черя, Черльона, Щеплоти, а до них деякі автори додають ще й Супрасльську архимандрію, хоч вона вповні не приступила до Василянської Конгрегації Пресв. Тройці.²⁰²

Майже всі вищезгадані монастирі були розміщені на нинішніх білоруських землях. З тих тільки 5 були на теперішній Україні (Дермань, два в Дубні, Кодемчиці й Городище), два на Литві (Вільно і Троки), а два на Холмщині (Холм і Спас-Стоптя — тепер у Польщі).

¹⁹⁹ АС 12: 37.

²⁰⁰ WEM 1: IX.

²⁰¹ WEM 1: 384-386.

²⁰² ВАВРИК М., ЧСВВ, *Нарис розвитку і стану Василянського Чина 17-го ст.*, стор. 5-8; 189-209.

Частина II

ВІД РУТСЬКОГО ДО ДУБНЕНСЬКОЇ
КАПІТУЛИ (1637-1743)

У цій другій частині перше розглянемо один із найбільш неясних і бурхливих періодів історії Василіянського Чину, що зачався після смерті митр. Рутського і тривав до 1686 р. У тому часі Чин не виявив якогось надзвичайного розквіту, ані не розгорнув ширшої діяльності. Причини того застою були внутрішні й зовнішні. До внутрішніх належали довгі спори з митрополитами, які хотіли бути протоархимандритами й мати необмежену владу над Чином. Василіяни ж, покликуючись на свої Конституції, вимагали, щоб протоархимандритом був звичайний чернець, а митрополича влада над Чином, щоб була точно визначена. Ці спірні пункти вирішено на Новгородській капітулі (1686 р.), з наказу Ап. Столиці, в присутності делегата Апостольського Нунція.

Крім внутрішніх непорозумінь, Чин пережив сумні воєнні лихоліття, бо від козацького повстання в 1648 р. до замирення між Польщею і Московщиною в 1667 р., для З'єднаної Церкви й Василіянського Чину раз у раз виникало питання «бути або не бути».

Проте, не зважаючи на різні труднощі, Василіянський Чин устояв завдяки внутрішній організації, що її йому надав митр. Рутський. Однак, у тому стабілізаційному процесі не менш важливу роль зіграли генеральні капітули, в яких брали участь митрополит, єпископи й ченці, а в 1667 р. навіть Апост. Нунцій. Вони спільно намагалися розв'язувати не тільки внутрішні проблеми Чину, але й Церкви. Тому сміливо можна сказати, що Василіянські капітули в 17-му сторіччі були своєрідними синодами З'єднаної Церкви.

Від Новгородської капітули (1686 р.) до Дубненської 1743 р. відбулося кілька важливих подій в історії З'єднаної Церкви й Василіянського Чину, над якими затримаємось трошки довше. Тоді три єпархії (Перемиська, Львівська і Луцька) приступили до З'єднання з Римом, а з ними — понад 120 монастирів, які на Дубненській капітулі 1743 р. об'єдналися в один *Руський Чин св. Василя Великого*.

В тому періоді (1686-1743) також не бракувало Чинові важких переживань, зокрема під час московської інтервенції Петра I в Польщі, з приводу Північної війни (1700-1709), коли то він особисто

мордував і наказував мордувати Василян у Полоцькому Софійському соборі (1705 р.).

Для кращої орієнтації, в цій частині ступатимемо хронологічно, наголошуючи важливіші події, стисло зв'язані з життям Чину. Про душпастирську, видавничу й шкільну діяльність також і цього періоду трактується в наступній статті.

1. ПРОТОАРХИМАНДРИТИ: МИТР. Р. КОРСАК І МИТР. А. СЕЛЯВА (1637-1655)

Смерть митр. Корсака (1640); Віленська капітула (1642):
вибір митр. Селяви на протоархимандрита і його гарантія;
занедбання справ Чину; Віленська (1650) і Мінська (1652)
капітули про загрозовий стан Церкви й Чину.

Зараз же після смерті митр. Й.В. Ругського, на митрополичий престол ступив Рафаїл Корсак. Одним із перших його плянів було скликати генеральну капітулу і зректися протоархимандрицтва в користь звичайного ченця.²⁰³ Однак різні невідкладні справи, як беатифікаційний процес Й. Кунцевича, переговори з православними тощо, не дозволили йому здійснити цей проєкт. У половині 1639 року він виїхав до Риму, де й помер у серпні 1640 р. У своєму завіщанні митр. Корсак доручив польському королеві й папі Урбанові VIII на Київського митрополита Полоцького архієпископа Антонія Селяву, «людину побожну, вчену й ревну».²⁰⁴

Наприкінці 1641 року Селява став митрополитом, а в червні 1642 р. скликав до Вільна Василянську капітулу, яка відбулася в дуже напруженій атмосфері. Митр. Селява конечно хотів бути протоархимандритом, як і його попередник, а Василяни рішуче домогалися, щоб, згідно з постановою першої ген. капітули 1617 р., на цей пост був обраний звичайний чернець. Після довгих переговорів, в яких взяли участь теж оо. Єзуїти, дійшло до компромісу. Митрополит дав писемну гарантію, що по його смерті протоархиман-

²⁰³ WELYKYJ A., *Epistolae Metropolitanorum Kioviensium Catholicorum — Raphaelis Korsak, Antonii Sielava, Gabrielis Kolenda* (= WEM), vol. II, Romae 1956, p. 142, nr. 54.

²⁰⁴ WEM II: 162, nr. 70. Антоній Анастасій Селява народився коло 1583 р. До Віленського монастиря вступив 1612. Теології вчився в Грецькій Колегії (1616-1619). Написав полемічний твір *Antielenhus* (проти *Elenhus-a* М. Смотрицького). Був Полоцьким архієпископом (1624-1655), Київським митрополитом (1641-55) і протоархимандритом Вас. Чину (1642-55).

дрицтво не буде зв'язане з митрополичою гідністю і ченці матимуть повну свободу обирати того, кого захочуть, «згідно з постановою першої капітули».²⁰⁵ Про діяння цієї капітули ми нічого більше не знаємо, лиш у Збірнику Василіянських Капітул зазначено, що протоколу Віленської капітули з 1642 р. нема в Чині, але він повинен бути захованим у митрополичому архіві, бо в ньому «описані Правила для митрополитів і єпископів, які роблять їх залежними від Чину».²⁰⁶

Зараз же після цієї капітули, митр. Селява звернувся з проханням до Римської Конгрегації Поширення Віри, щоб вона дала офіційне пояснення до бреве папи Урбана VIII з 1631 р. про те, що Київський митрополит має юрисдикцію над ченцями, ігуменами, архимандритами і над самим протоархимандритом.²⁰⁷ Це питання Конгрегація студіювала аж на п'ятьох своїх засіданнях, а потім видала загальну декларацію: «Намір Його Святости був з'єднати згаданих ченців в одну Конгрегацію під проводом головного настоятеля, тобто протоархимандрита, щоб Чин тих ченців мав кращу управу, і не шкодив митрополитові в тих речах, що йому належать з права або в майбутньому належатимуть».²⁰⁸ Однак ця заява не розв'язала того важкого питання, а ще більше його ускладнила.

З другого ж боку, 1643 рік приніс великий підйом Василіянському Чині, бо папа Урбан VIII проголосив блаженним Йосафата Кунцевича. Зокрема радів митрополит і протоархимандрит А. Селява, який жив цілий рік в одній келії з Йосафатом (1612 р.), довго збирав матеріали до його беатифікації та став його наступником на Полоцькому престолі. Беатифікаційні святкування урочисто відбулись на Литві, а зокрема у Вільні, де в них брав участь польський король Володислав і королева Кекилія та весь литовський двір.

Хворовитий митр. Селява, зайнятий різними справами своєї єпархії й митрополії, не мав часу піклуватися про Чин. Він не візитував монастирів, довший час не скликав генеральних капітул,²⁰⁹ не

²⁰⁵ WLB I: 141, nr. 8. Текст гарантії митр. Селяви сьогодні зберігається в архіві Конгрегації Поширення Віри – *div. APF, Congregazioni Particolari (= CP)*, vol. 29, fol. 260-261.

²⁰⁶ AC 12: 46.

²⁰⁷ WELYKYJ A., *Acta S.C. de Propaganda Fide (= WAPF)*, vol. I: 189, nr. 328.

²⁰⁸ WAPF I: 197, nr. 342.

²⁰⁹ У Збірнику Василіянських Капітул зазначено, що Чин не посідає протоколу капітули з 1646 р., і винесено здогад, що він «мусить зберігатися в митрополичому архіві, бо там описані Правила для Митрополитів і Єпископів» (AC 12: 46). Однак, з

вислав молодих ченців до папських колегій на студії та й прямо шкодив Чинуві тим, що по найбагатших монастирях настановляв архимандритів, які заводили свої порядки, супротивні правилам Чину й церковним законам. Між ченцями запанували нездорові амбіції і деякі почали таємно старатися про єпископські й архимандричі титули.²¹⁰

У квітні 1648 р. хворий митр. Селява передав адміністрацію над Василями о. Семенові Яцкевичу Ставровецькому, генеральному консульторові Чину й Битенському ігуменові.²¹¹ Тоді скликано генеральну капітулу на 25 серпня 1648 р. для вибору нового протоархимандрита зі звичайних ченців. Але вона не могла відбутися через козацько-польську війну, і митр. Селява далі залишився протоархимандритом.

Після Зборівського договору (1649 р.), З'єднана Церква була примушена відступити православним деякі церкви й монастирі. І більше того, козаки домагалися цілковитого скасування З'єднання (Унії) з Римом.²¹² Це мало відгомін на Василянській Віленській капітулі 1650 р., яку митр. Селява скликав, щоб «радитися над святим З'єднанням, яке зазнає величезного насилля, перед яким ледве може встояти, та над чернечою дисципліною».²¹³ Капітула вислала делегації ченців до різних сенаторів, присутніх тоді у Вільні, як також до короля й Апост. Нунція, щоб вони захищали інтереси З'єднаної Церкви й Василянського Чину.

На тій же Віленській капітулі рішено, щоб митр. Селява щороку вислав на візитацію котрогось із чотирьох ген. консульторів. Для виправлення чернечої дисципліни мали допомогти суворі кари. Настоятелям наказано подбати про монастирську в'язницю і саджати туди непоправних ченців. А молодшу братію, яка б дуже порушувала правила, настоятелі мали карати навіть бичуванням.²¹⁴ Ця капітула сильно виступила проти тих Василян, що вводили церемонії римського службника. Настоятелям й візитаторам монастирів до-

аналізи нововиданих римських документів виходить, що жодної капітули в 1646 р. не було. Вистачає порівняти такі джерела: WLN VI: 212, nr. 2795; WLE II: 74, nr. 45.

²¹⁰ WLB I: 53 – звіт Римського Прокуратора Й. Боровика про стан Чину, з 1647 р.

²¹¹ WLN VI: 258 – лист Нунція Івана Торреса, з 29.4.1648. Єп. Методій Терлецький повідомив Конгрегацію (27.5.1648), що о. С. Яцкевича «вже призначено протоархимандритом цілого нашого Чину і помічником митрополита» (WLE II: 82).

²¹² WLN VII: 75 – концесії короля Яна Казимира, серпень 1649.

²¹³ AC 12: 47.

²¹⁴ AC 12: 48.

ручено викорінювати різні зловжиття у відправі Служб Божих, а непослушних строго карати.²¹⁵

З протоколу наступної капітули, яка відбулася у Мінську 1652 р., «щоб порадитися в невідкладних потребах нашого обряду й Чину»,²¹⁶ бачимо, що справи в Чині не покращали. Новіціят «цілком устав»,²¹⁷ і члени капітули обмірковували що робити, щоб його відновити, бо старші вимирали, а молодих не прибувало. Крім того, митрополит далі не вислав нікого на студії і місця, призначені для руських студентів, зайняли інші народи.²¹⁸

2. ЧАСИ ВАКАНСІЇ МИТРОПОЛІЇ І МИТР. ГАВРИЇЛА КОЛЕНДИ (1655-1674)

Переслідування; Тороканська кап. (1656): В. Терлецький протоігуменом; капітули: Битенська (1657) і дві Жировицькі (1658, 1659). 1661 рік: три капітули й поділ Чину на дві управи; Берестейська капітула (1667): митр. Коленда про-тоархимандритом; капітули: Віленська (1667) і Новгородська (1671).

Після Переяславської угоди 1654 року московські війська зайняли велику частину польсько-литовських земель, і почали насильно переводити з'єднаних на православ'я. У Смоленську з'єднаним відібрано всі церкви, монастирі й церковні добра, а священикам поставлено вимогу: виректися католицької віри, або залишити місто. Подібно було й по інших містах: у Полоцьку, Вільні й Гродні. Полоцького архієпископа Г. Коленду прогнано з єпархії, а знемощений митр. А. Селява скитався по монастирях і хуторах Підляшшя, де й помер 1655 р. Протягом десятиох років (до 1665 р.) Київська митрополія була вакантною.

Холмський єпископ Яків Суша в своєму широкому звіті до Риму під заголовком *Про подвиги З'єднаних* пише, що тоді «немало монастирів разом із церквами спалено, світських священиків, ченців, а навіть і мирян, поранено, обграбовано чи вбито. З'єднаних монахів, вбитих за святе З'єднання, як дуже точно знаємо, на-

²¹⁵ АС 12: 48, ч. 10.

²¹⁶ АС 12: 49.

²¹⁷ АС 12: 50, ч. 4.

²¹⁸ АС 12: 49, ч. 3.

лічуємо сорок».²¹⁹ Московське військо, разом з козацьким, вигнало з'єднаних ченців з багатьох монастирів, і вони мусіли шукати притулку в домах своїх рідних чи добродіїв. Василян прогнано з монастиря Пресвятої Тройці у Вільні та під карою смерти заборонено їм до нього вертатися. Тлінні останки митр. Й. В. Рутського вивезено десь у Московщину.²²⁰ У цьому воєнному лихолітті також пропали цінні документи про початки Василянського Чину.

Серед того лихоліття, 6 лютого 1656 року, два ще живучі генеральні консултори Чину (оо. Семен Яцкевич і Петро Мімонський) скликали до Торокан генеральну капітулу, «щоб обміркувати спосіб, якби-то зарадити нашому сирітству і назначити протоігумена».²²¹ Під проводом Смоленського архієпископа А. Злотог-Кваснинського, протоігуменом на два роки обрано о. Венедикта Терлецького, а на довічних ген. консулторів оо. Йосафата Дубненського і Пахомія Огілевича. У капітульному протоколі записано, що «час, сповнений небезпек, не дозволив вникнути в інші чернечі справи».²²²

Нам не відомо, чому на цій капітулі не обрано протоархимандрита, а тільки протоігумена, але здогадуємося, що її учасники керувалися Капітульними Конституціями з 1617 р., в яких було сказано, що «протоархимандрита має обирати *митрополит* з настоятелями всіх монастирів, з генеральними консулторами та з делегатами всіх монастирів».²²³ Однак, слід відмітити, що о. В. Терлецький, хоч носив назву протоігумена, проте до 1661 р. виконував усе, що Правила митр. Рутського приписували для протоархимандрита. Він скликав ген. капітули, назначував настоятелів, візитував монастирі й архимандрії тощо.

Наступного року (1657) у Битені знову відбулась ген. капітула, щоб спільно обміркувати, як зберегти посідання монастирів і церковні добра. Кінцеве рішення цієї капітули було таке: «Вірно стояти при Католицькій вірі, хоч би й довелося зректися монастирів, дібр і

²¹⁹ *De laboribus Unitorum* – cf. WLE II: 320. У *Життєписях Василян* подано імена багатьох мучеників та ісповідників, що потерпіли за З'єднання. Ось імена деяких еромонахів мучеників: Никодим Козіцький, Лаврентій Коселев, Рафаїл Трушевич, Гедеон Горайн, Йона Грохольський, Теофан Буженський, Сергій Жила та ін. – *Див.* ЗЧСВВ I (1924), стор. 287, 289, 290, 291; II: 377, 393.

²²⁰ WLE II: 308.

²²¹ АС 12: 52.

²²² АС 12: 53.

²²³ АС 12: 10-11.

власного обряду, і навіть бути вигнаненими з батьківщини, чи й накласти життям».²²⁴ Ця заява виражала всю внутрішню трагічну ситуацію Церкви й Чину. «Якже ж я можу в чомусь зарадити Чинові, — писав тоді до Риму протоігумен Терлецький, — коли монастирі, церкви й престולי згоріли або їх зруйновано; ...коли одних ченців убито, а інші, як той жебрачий рід, животіють...».²²⁵

В лютому 1658 р. о. протоігумен Терлецький знову скликав до Жировицького монастиря ген. капітулу, бо кінчався реченець його правління. Архиеп. Г. Коленда сподівався, що ченці його виберуть протоархимандритом. Коли поставлено питання, «чи капітула буде вибирати довічного протоархимандрита, чи тимчасового протоігумена?», ченці, побоюючись непорозуміння з адміністратором Колендою, вирішили вибрати протоігумена.²²⁶ Ним знову став на три роки всіма люблений о. В. Терлецький.

У вересні 1657 р. польський король назначив Полоцького архиеп. Г. Коленду адміністратором Київської митрополії у матеріальних справах, але Апост. Столиця не дала йому влади в духовних речах, бо сумнівалася, чи він є відповідним кандидатом на митрополита.²²⁷ Коленда зараз же попросив, щоб Рим дав йому таку владу над Чином, «яку мали попередні митрополити, щоб між нами не прийшло до розколу чи поділу»,²²⁸ але відповіді він не отримав. Що ж до протоігумена В. Терлецького, то був він лагідної вдачі, але сильного й неуступчивого характеру. Ні в чому не просив дозволу архиеп. Коленди, бо вважав, що цей не має жодної влади над Чином. Ті два, такі відмінні, характери ніяк не могли між собою домовитися, і довели Василіянський Чин до першого великого поділу на два табори, на дві управи, з двома окремими протоархимандритами.

Непорозуміння з архиеп. Колендою почалися після Жировицької капітули 1659, яку скликано на те, щоб приготуватися до нарад з православними і вибрати делегата до Риму, який мав представити Папі потреби З'єднаної Церкви й Василіянського Чину.²²⁹ Цю важливу місію владики й ченці довірили вченому й поважному консуль-

²²⁴ AC 12: 55.

²²⁵ WLB I: 89 – лист з Битеня, 9.3.1657.

²²⁶ AC 12: 58, сесія 5.

²²⁷ Нунцій Відоні писав до Риму (1.2.1660) про Коленду таке: «Переговорювати з архієпископом дуже небезпечно, бо це людина вогненної натури...» (WLN X: 81).

²²⁸ WEM II: 225 – лист із 3.8.1658.

²²⁹ AC 12: 60.

торові Чину, о. Пахомієві Огілевичу. Але, по капітулі, адм. Коленда, не порадившись з єпископами й з протоігуменом Терлецьким, вислав до Риму іншого ченця, Інокентія Терпіловського. Така поведінка адм. Коленди обурила не тільки протоігумена В. Терлецького та Холмського єпископа Я. Сушу, але й Нунція Відоні. Крім того, Коленда, не маючи жодної влади над Чином, почав судити ченців і навіть кинув клятву на самого протоігумена Терлецького.²³⁰

До поділу Чину на дві управи прийшло в 1661 році. Тоді протоігумен Терлецький скликав ген. капітулу на 6 лютого до Торокан, а Коленда, приписуючи собі митрополичі права, два дні згодом проголосив, що ген. капітула відбудеться в Супраслі, 2-го лютого.

На капітулу до Супрасля прибуло чотирьох архимандритів і горстка ченців, які обрали протоархимандритом архієп. Г. Коленду, а протоігуменом — о. Маркіяна Білозора.²³¹ П'ять днів згодом (6 лютого) більшість ченців зібралася до Торокан, де втретє обрано протоігуменом о. В. Терлецького ще на два роки.²³²

Римська Конгрегація Поширення Віри наказала Нунцієві А. Пінятеллі прослідити, якою владою адм. Коленда скликав Супрасльську капітулу і, якщо вона була не дійсна, він повинен був її такою проголосити.²³³ Але Нунцій, з невідомих нам причин, цю справу залишив на боці.

Тим часом, у вересні 1661 р., помер протоігумен о. В. Терлецький. Тоді генеральні консультори покійного протоігумена скликали на грудень нову ген. капітулу до Жировицького монастиря.²³⁴ Туди прибуло багато ченців, які одногосно обрали на чотири роки протоархимандритом Холмського єпископа Якова Сушу. Він ніяк не хотів прийняти цього обов'язку, але ченці так наполягали, що він урешті погодився під умовою, що негайно зречеться, коли Апост. Престолові цей вибір не сподобається.²³⁵ Йому до помочі, для візи-

²³⁰ WLE II: 191 – лист єп. Суші, з 11.3.1660.

²³¹ «Narratio divisionis Capitulorum inter Monachos Ordinis S. Basilii M. Ruthenos, causa Ill.mi Domini Polocensis factae...» – cf. WLE II: 194-222.

²³² AC 12: 61.

²³³ WAPF I: 291.

²³⁴ AC 12: 63-78. Капітула тривала 9 днів – від 19 до 27 грудня ст.ст.

²³⁵ AC 12: 67. Єп. Яків Суша (1610-1687), Холмський єпископ (1652-1687) — це один із найвидатніших з'єднаних єпископів 17-го ст. Написав, між ін., життєписи св. Йосафата Кунцевича і Мелетія Смотрицького, історію чудесної ікони Богородиці в Холмі та вислав до Риму понад сотку листів і звітів. Був прив'язаний до Чину. Василяни його любили й шанували за те, «що він жив у монастирі разом з ченцями, несучи спільно з ними всі тягарі» (AC 12: 67).

тації монастирів і для пильнування чернечої дисципліни, обрано протоігумена — о. Пахомія Огілевича.

Крім того, Жировицька капітула (1661 р.) схвалила стільки різних пропозицій, як жодна інша після смерти митр. Рутського. З огляду на те, що в ті воєнні роки Чин утратив коло 40 членів, капітула постановила «приймати кандидатів до Чину не тільки в Битенському монастирі, але й у Віленському, Жировицькому та в Холмському». ²³⁶ Протоархимандритові й протоігуменові наказано дбати про тих ченців, що мусіли залишити зруйновані або окуповані москалями монастирі і мешкали ще по своїх рідинах або у знайомих. ²³⁷ Там прийнято пропозицію єп. Суші, щоб на св. Літургії та в усіх богослужіннях згадувати перше Папу Римського, а потім єрарха місця, ²³⁸ і ця практика зразу ж прийнялась у З'єднаній Церкві. Також рішуче запротестовано проти створення нових архимандрій адміністратором Колендою і вирішено робити заходи, щоб цілковито знести довічних архимандритів, зокрема там, де їх раніше не було. ²³⁹

Наприкінці 1662 р. вислано до Риму протоігумена Пахомія Огілевича, який просив Апостольську Столицю: щоб вона усунула непорозуміння в Чині; щоб своєю владою затвердила Конституції митр. Рутського; щоб Василіянський Чин був прямо підпорядкований Апост. Столиці; ²⁴⁰ щоб протоархимандритом Чину був звичайний чернець; щоб кількох оо. Кармелітів босих прийняли східний обряд і допомогли Василіянському Чині у вихованні молодих ченців; ²⁴¹ щоб відбулася апостольська візитація всіх єпископів, архимандритів і ченців Василіян. ²⁴²

Конгрегація Поширення Віри спочатку взяла до уваги тільки справу висилки оо. Кармелітів на допомогу Василіянам, але з цього нічого не вийшло, бо польський провінціал відповів, що не може нікого дати, бо має дуже мало ченців. ²⁴³

Питанням поділу Чину на дві управи в Римі почали серйозніше

²³⁶ AC 12: 75.

²³⁷ AC 12: 77, ч. 5.

²³⁸ AC 12: 72.

²³⁹ AC 12: 70.

²⁴⁰ «Sopra la Religione dei Monaci Basiliani Rutheni, e suoi bisogni e circa la conversione dei Scismatici» – cf. APF, Fondo Vienna, vol. 17, f. 199.

²⁴¹ WLE II: 253 – просьба єп. і протоархимандрита Суші, з 1662.

²⁴² WLE II: 252.

²⁴³ WLE II: 272-3 – лист настоятеля Кармелітського Чину, 27.4.1663.

цікавитися щойно 1665 р., коли туди приїхав еп. Яків Суша. Тоді папа Олександр VII видав два бреве у справах Василянського Чину. У першому він наказав своєму Нунцієві у Варшаві (А. Пінятеллі) «апостольською владою скликати й канонічно перевести нову капітулу згаданих руських ченців..., пильно вважаючи, щоб вибір протоархимандрита або головного настоятеля впав на якогось ченця, професа цього ж Чину, який, оскільки воно можливе, був би найменше підозрілим для обох сторін... та міг би привернути й закріпити згоду».²⁴⁴ Якби з якоїсь непередбаченої причини капітула не могла відбутися, то друге бreve уповноважнювало Нунція віддати управу Чину одному із з'єднаних єпископів аж до нового папського розпорядження.²⁴⁵

Слухаючись розпорядження Папи, Нунцій А. Пінятеллі скликав генеральну капітулу до Супрасля на день 11 жовтня 1665 р. Але потім, через часті наскоки москалів, великі зливи й інші труднощі, відклав її на весну та про це повідомив митр. Коленду (1665-1674), який, однак, затаїв нунцієвого листа перед ченцями, повідомляючи про нього щойно тоді, коли до Супрасля з'їхалися майже всі капітульні отці. Зараз же постало дві партії: архимандрити були за те, щоб відбути капітулу без Апост. Нунція, а звичайні настоятелі (ігумени) та делегати — були проти. Після довгих переговорів між обома групами дійшло до такого компромісу: відбути капітулу й вибрати протоархимандрита, віддаючи все до рішення Варшавського Нунція і Апост. Престолу.²⁴⁶ І так, з наміром «не ділити маленького стада», одноголосно обрано протоархимандритом митрополита Коленду, а генеральним вікарієм став о. Пахомій Огілевич.²⁴⁷

Дня 25 лютого 1666 р., на засіданні Конгрегації Поширення Віри, папа Олександр особисто оголосив недійсною Супрасльську капітулу й вибори, наказуючи Нунцієві дати митр. Коленді строгу догану за непослух. Крім того, Папа вирішив, щоб до одного року відбулася нова капітула під проводом Нунція Пінятеллі. До того часу Папа передав управу Чину Володимирському єпископові І. Потієві,²⁴⁸ який зараз же віддав її о. П. Огілевичеві, а у вересні, того

²⁴⁴ WDP I: 582-584 – Папське бreve, 30.5.1665.

²⁴⁵ WDP I: 584-585 – Бreve, 30.5.1665.

²⁴⁶ AC 12: 80.

²⁴⁷ Рішено вживати названня генеральний вікарій, а не провінціал, згідно з постановою Лавришівської капітули (1621 р.). – Див. AC 12: 81.

²⁴⁸ WDP I: 580-590.

ж року, помер. На місце еп. Потія Нунцій призначив Жировицького настоятеля Боніфатія Пучковського, а Конгр. Поширення Віри його затвердила.²⁴⁹

Слухаючись наказу папи Олександра VII, Нунцій Антоній Пінятеллі, пізніший папа Інокентій XII (1691-1700), скликав Василянську капітулу до Берестя на 3-го березня 1667 р., і сам нею проводив.²⁵⁰ На першому засіданні він казав прочитати Конституції першої Василянської капітули (з 1617 р.). Коли дійшло до того пункту, в якому було сказано, що протоархимандритом повинен бути звичайний монах, а не митрополит чи єпископ, Нунцій дуже похвалив таку мудру постанову і довго заохочував присутніх, щоб вони повелись згідно з приписами своїх Конституцій. Тоді всі капітульні отці почали переконувати Нунція, що в таких винятково тяжких обставинах звичайний монах не зможе нічого зробити, і благали його, щоб ще цим разом протоархимандритом був митрополит.²⁵¹ Нунцій зі свого не поступався; але на другу сесію капітули прибув еп. Яків Суша, який врешті йому доказав, що в Чині потрібно твердої руки й великого авторитету для того, щоб ліквідувати новостворені архимандрії, завести порядок у церковних богослужіннях, боронити Чин від можновладців по трибуналах та представляти його потреби королеві й сенаторам. Своє кількагодинне слово еп. Суша закінчив тим, що в тих тяжких обставинах протоархимандритом таки треба обрати митр. Коленду.²⁵²

Потім Нунцій уже більше не опирався, і Берестейська капітула обрала довічним протоархимандритом митр. Коленду, який присягнув, що всіма своїми силами дбатиме про скріплення Чину й про його добро. Тоді, на жадання ченців, він підписав гарантію (подібно як в 1642 р. митр. А. Селява), що його вибір не позбавляє ченців вибирати на цей пост звичайного ченця.²⁵³ Генеральним вікарієм обрано на чотири роки о. Пахомія Огілевича.

На останній сесії Берестейської капітули, 5-го березня 1667 р., Нунцій просив усіх, щоб зберігали мир, любов і єдність, а митрополитові наказав скасувати новостворені архимандрії, повернути

²⁴⁹ АС 12: 188-189 – «Relatio de Congregatione Suprasliensi».

²⁵⁰ АС 12: 83-92.

²⁵¹ АС 12: 84-86.

²⁵² АС 12: 88-90.

²⁵³ Ця гарантія подана в капітульному протоколі. Див. АС 12: 91.

дисципліну по монастирях та у важливіших справах (зокрема, коли йшлося про заміщення єпископств і архимандрій), радитися з єпископами й консульторами Чину.²⁵⁴ Інтервенція папи Олександра, головування Апост. Нунція на Берестейській капітулі та різні листи Конгрегації Поширення Віри об'єднали Чин з єрархією.

Ще того самого року (1667) митрополит і протоархимандрит Коленда скликав ген. капітулу до Вільна, щоб перевести в життя зобов'язання зроблені перед Нунцієм.²⁵⁵ Тоді зібрано досить велику суму гроша на новіціят, а деякі єпископи віддали Чинові свої архимандрії. Крім того, митр. Коленда проголосив 54 дисциплінарні пункти, які нагадували різні постанови попередніх капітул і закликали до зберігання чернечих звичаїв і літургійних приписів.²⁵⁶ Митрополит, між іншим, тоді наказав, щоб по всіх єпархіях до «Вірую» додавати «і Сина»;²⁵⁷ дозволив ченцям їсти м'ясо в неділю, вівторок і четвер. Повна стриманість від м'яса залишилась у новіціяті та в тих монастирях, де було багато риби.²⁵⁸

Відтоді Василянський Чин знову почав організуватись і жити спокійним життям. 1671 р. в Новгородку відбулася остання ген. капітула під керівництвом митр. Коленди.²⁵⁹ Крім дисциплінарних питань, на ній ширше обговорено справу архимандрій, примушуючи деяких єпископів віддати їх Чинові.

Митр. і протоархимандрит Коленда помер 18 лютого 1674 р. Хоч він мав добру волю і дуже бажав завести порядок по монастирях, то це йому не вдавалось. Василяни не мали до нього симпатій, бо він затримав собі багатші архимандрії, в яких майже не було ченців.

Слід відзначити, що кількість ченців у 1671 році була, приблизно, та сама, що й перед смертю митр. Рутського, тобто коло 160, а число монастирів зменшилось з 36 до 31.²⁶⁰

²⁵⁴ АС 12: 91-92.

²⁵⁵ АС 12: 92-102.

²⁵⁶ АС 12: 97-100.

²⁵⁷ АС 12: 99. Митр. Коленда також наказав, щоб по всіх монастирях ченці перед обідом проказували пс. 145: «Вознесу тебе, мій Боже» (*Там же*).

²⁵⁸ АС 12: 97.

²⁵⁹ АС 12: 102-108.

²⁶⁰ Ваврик М., *Нарис розвитку...*, 74.

3. ВАСИЛІЯНСЬКИЙ ЧИН ЗА МИТР. К. ЖОХОВСЬКОГО

Жировицька кап. (1675): протоархимандрит о. П. Огілевич; Жировицька кап. (1679); непорозуміння з митрополитом; Мінська (1683) і Новгородська (1684) антикапітули: митр. Жоховський робить себе протоархимандритом; дві управи в Чині. Рим наказує Нунцієві скликати нову капітулу.

Перед вступленням на митрополичий престол, архиєп. Кипріян Жоховський (1674-1693) погодився з думкою Апост. Нунція Бонвізо, що на протоархимандрита Василіянського Чину треба буде обрати звичайного ченця, який краще дбатиме про чернечий лад по монастирях, ніж митрополит, який постійно зайнятий справами митрополії.²⁶¹

І дійсно, на ген. капітулі, що відбулася у Жировицях 1675 р., митр. Жоховський попросив ченців, щоб вони вибрали на протоархимандрита когось з-поміж себе.²⁶² Тоді вони обрали на чотири роки о. Пахомія Огілевича,²⁶³ а пост генерального вікарія скасовано. Візитацію монастирів, яку досі переводив ген. вікарій, протоархимандрит мав щороку доручати комусь із ген. консульторів.

На тій капітулі відбулось перше намагання укласти угоду з митрополитом. Ченці попросили митр. Жоховського, щоб він: а) скасував архимандрії (бодай Віленську, Мінську й Черейську); б) не брав ченців з Чину на жодні посади без відома протоархимандрита, який також мав у тій справі радитися з ген. консульторами; в) щоб узав Чин під свою опіку, поширював його та заступався за нього в Римі. Митрополит радо на все погодився, і так було установлено першу загальну угоду між митрополитом і Чиним, яку затвердила Конгрегація Поширення Віри.²⁶⁴

Після чотирьох років, митр. Жоховський скликав ген. капітулу

²⁶¹ WLN XII: 292 – лист Нунція до Конгр. Пош. Віри, з 14.3.1674.

²⁶² AC 12: 109.

²⁶³ На першій капітулі постановлено, що протоархимандрит буде управляти Чиним до своєї смерті. Василіяни, пояснюючи собі широко декрет папи Урбана VIII про те, що вони «можуть щочотири роки збиратися на генеральні капітули», почали собі толкувати, що й протоархимандрита треба вибирати щочотири роки. Це підтверджують різні документи, між іншими і «Капітульні Конституції» з 1686 р., в яких читаємо: «Протоархимандрит буде обраний на чотири роки, згідно з бреше Урбана VIII...» – AC 12: 171.

²⁶⁴ WAPF II: 57-58; AC 12: 113.

до Жировицького монастиря,²⁶⁵ і протоархимандритом знову обрано звичайного ченця, о. Степана Мартишкевича. На цій капітулі спостерігаємо зворот до початків Чину: прилюдно відчитано Правила митр. Рутського і постанови, що їх укладено на перших капітулах тощо. Цей поворот до джерел — це незаперечна заслуга генерального секретаря, о. Йосифа Петкевича, який в 1670-х роках зібрав Правила митр. Рутського, капітульні протоколи та різні документи з часів заснування Чину в один корпус.

Хоч митр. Жоховський у багатьох справах виявляв Чинові прихильність, то деспотично поводився з його управою та матеріально його використовував. Подібно поводитися й інші єпископи з тими ченцями, що були їм підлеглі, зокрема по архимандріях. Василіяни те все терпеливо переносили, бо хотіли жити мирно з митрополитом і єпископами. Але Нунцій Опіцію Паллавічіні в 1681 р. про все таємно довідався²⁶⁶ і зажадав від усіх (митрополита, єпископів та від протоарх. Мартишкевича) інформацій про взаємини між Єрархією і Чином.²⁶⁷

Найкращі й найзмістовніші відповіді переслав єп. Яків Суша. Він потвердив, що митрополит тримає архимандрії з маленьким числом ченців і від них забирає всі прибутки, нічого в архимандріях не направляючи та, що не дозволяє протоархимандритові візитувати своїх архимандрій, і вже довів до того, що й інші архимандрити не хочуть допускати протоархимандрита до своїх монастирів. «І яка ж там може бути дисципліна? Який порядок?» — запитує єп. Суша. Далі він інформує, що митрополит бере собі з Чину, без згоди настоятелів, ченців до своїх послуг, а навіть декого святить без їхнього відома. Він подає багато таких прикладів, і так коротко характеризує митр. Жоховського: «Він робить себе абсолютним паном З'єднаної Церкви, приписуючи собі, не знаю яким чином, патріяршу владу, нищить і роздає різні добра без згоди Апост. Столиці».²⁶⁸ Наприкінці свого звіту єп. Суша подав деякі пропозиції, як обмежити митрополичу владу над Чином.

У грудні 1682 р. Конгрегація Поширення Віри обговорювала питання влади митрополита над Василянським Чином і рішила написати до Нунція, щоб обидві сторони (Єрархія і Чин) передали до

²⁶⁵ AC 12: 113-120.

²⁶⁶ WLE III: 203 – лист Нунція до протоархимандрита, з 12.9.1681.

²⁶⁷ WELYKYJ A., *Congregationes Particulares* (= WCP), vol. I: 82.

²⁶⁸ WLE III: 216 – відповідь єп. Суші Нунцієві, з 1683 р.

Конгрегації всі свої права, щоб вона могла акуратно всьому зарадити.²⁶⁹

Генеральна капітула припадала на липень 1683 р., але коли в березні того ж року митр. Жоховський, єпископи й настоятелі Чину мали, нараду з Нунцієм Паллавічіні, то рішили, що вона відбудеться в Бересті на початку 1684 р.²⁷⁰ Однак, всупереч цьому спільному рішенню, митр. Жоховський скликав Василіянську ген. капітулу до Мінська на 25-го липня. Щойно по тому він повідомив про це Нунція й просив його, щоб не забороняв відбутися вже скликану капітулу.²⁷¹ Нунцій йому на це не дозволив. Тоді митр. Жоховський самовільно відбудув капітулу в Мінську, від 25 до 31 липня. З єпископів був присутній лише єп. Маркіян Білосор та горстка прихильних митрополитові ченців. Протоархимандритом обрано митр. Жоховського на чотири роки. Довічних ген. консулторів і секретаря усунено, а на їхнє місце вибрано нових — на чотири роки.²⁷²

Протокол Мінської капітули²⁷³ митр. Жоховський вислав до Риму, намагаючись у своєму листі довести, що для спільного добра ченці мають бути підлеглі митрополитові.²⁷⁴ Папа Інокентій XI, вислухавши на засіданні Конгрегації Поширення Віри звітування про Мінську капітулу, видав бреве, в якому оголосив її недійсною, неважною. Крім того, Папа знову поставив на чолі Чину протоархимандрита Степана Мартишкевича й довічних ген. консулторів, яких Мінська капітула усунула, та наказав відбутися нову капітулу.²⁷⁵

Тоді митр. Жоховський, приписуючи собі право скликати Василіянські капітули, заповів, що та нова капітула відбудеться 19 березня 1684 р., в Новгородку. У визначений день зібралось трохи більше ченців, як на Мінську капітулу, і знову обрано протоархимандритом на чотири роки митр. Жоховського, а протоархимандрита С. Мартишкевича, довічних ген. консулторів і секретаря повторно усунено з правління.²⁷⁶

Після Новгородської капітули митр. Жоховський написав ли-

²⁶⁹ WAPF II: 78-79 – засідання Конгрегації, з 14.12.1682.

²⁷⁰ WLN XIII: 280-281 – лист Нунція Паллавічіні, з 14.9.1683.

²⁷¹ WEM III: 75-76 – лист митр. К. Жоховського до Нунція, з 27.5.1683.

²⁷² AC 12: 189-192.

²⁷³ У Збірнику Василіянських Капітул її названо «антикапітулою». Протокол у AC 12: 189-194.

²⁷⁴ WEM III: 128 – лист до Конгр. Пош. Віри, з 24.4.1685.

²⁷⁵ WDP I: 621-644 – Бреве Папи Інокентія XI, з 30.10.1683.

ста до Папи, прохаючи про її затвердження,²⁷⁷ а до кард. Карла Барберіні — заяву, що ніяк не може зректися юрисдикції над Васи-
ліянами.²⁷⁸

Зі свого боку протоархимандрит Ст. Мартишкевич і ген. кон-
сультори представили в Римі, що митрополит, згідно з Консти-
туціями Чину, не мав права скликати ген. капітулу та що він навіть
їх не запросив до участі тощо.²⁷⁹

Дня 17 липня 1684 року Конгрегація Поширення Віри на окре-
мому засіданні розглянула закиди Василян проти Новгородської
капітули і рації митр. Жоховського, на яких він основував її за-
конність. Рішено не видавати, поки що, осуду про Новгородську
капітулу та не оголошувати недійсним вибір митр. Жоховського на
протоархимандрита, «щоб удруге не упокоряти Митрополита, що
є головою св. Церкви на Русі».²⁸⁰ Анульовано лише вибір ген. кон-
сульторів і секретаря, а давнім консульторам привернено їх довіч-
ні обов'язки. Таким чином у Василянському Чині знову дійшло до
того, що було два протоархимандрити — о. С. Мартишкевич і
митр. Жоховський.

Варшавському Нунцієві Конгрегація наказала виготовити шир-
ший звіт про Новгородську капітулу та дати свій осуд про її за-
конність. Василяни в своїх доводах покликались на Правила й Кон-
ституції митр. Рутського, що їх митр. К. Жоховський хотів «зовсім
знести, викорінити, скасувати», бо, мовляв, «ті закони шкідливі
Східній Церкві та юрисдикції єпископів і митрополитів».²⁸¹ Більше
того, він почав оспорювати автентичність Конституцій митр. Рутсь-
кого. До Риму він писав що «Конституції, на які покликається про-
тивна сторона, не є ані оригінальні, ані автентичні, а звичайні собі
манускрипти, які не заслуговують на довір'я... бо їх не написав ані
св. Василій, ані не затвердив Апост. Престол. Їх уклав митрополит,
що мав таку саму владу, як усі інші митрополити».²⁸²

Тоді протоархимандрит Мартишкевич, консультори й секретар
Чину офіційно завірили в Слонімі перед Апостольським Нотарем
«Капітульні й позакапітульні Правила й Конституції митр. Рутсько-
го» та й переслали їх до Риму. У листі до Конгрегації Поширення

²⁷⁶ Див. протокол цієї «антикапітули» у АС 12: 198-199.

²⁷⁷ WEM III: 99-101 – лист із 24.3.1684.

²⁷⁸ Там же, 104-106 – заява з 24.3.1684.

²⁷⁹ WLB I: 161-164 – звіт Вас. управи про стан Чину, з 1.7.1684.

²⁸⁰ WCP I: 69, 72.

²⁸¹ WEM III: 112 – відповідь митр. Жоховського Нунцієві, з 11.11.1984.

²⁸² WELUKYJ A., *Supplicationes Ecclesiae Unitae* (= WSEU), vol. I: 267.

Віри вони благали папського затвердження для «Йосифових законів (тобто Правил митр. Рутського), але зреформованих і виправлених авторитетом найвищого Законодавця в тих речах, що на теперішній час менше надаються, і в тих, що постачають Преосв. Митрополитові зброю до насилля над нами».²⁸³

Варшавський Нунцій Паллавічіні також зібрав усі інформації про спори Василіянського Чину з митр. Жоховським і переслав їх до Риму. Конгрегація Поширення Віри на своєму партикулярному засіданні, що відбулось 11.9.1685 р., наказала Нунцієві скликати нову Василіянську капітулу і нею так проводити (самому або через свого делегата), щоб протоархимандритом був обраний звичайний чернець, а не митрополит чи єпископ, та «щоб були переглянені й підписані Конституції, які, як припускається, були укладені на різних ген. капітулах».²⁸⁴ Копію тих Конституцій Нунцій мав переслати до Риму, разом з проханням апробати.

4. НОВГОРОДСЬКА КАПІТУЛА (1686 р.)

«Угода» Чину з митрополитом; усучаснення й доповнення Василіянських Конституцій; намагання затвердити їх і «Угоду» Апостольською владою закінчились безуспішно.

Після першої Новгородовицької (1617 р.), це найважливіша Василіянська капітула в 17-му ст. На ній, у присутності делегата Апост. Нунція, укладено «Угоду» (Nexus) між Київським митрополитом і Василіянським Чиним, усучаснено Правила митр. Рутського та зібрано в один корпус і доповнено Капітульні Конституції й «Завваги про вибір протоархимандрита».

З огляду на більшу кількість учасників, капітульні засідання відбувалися в Новгородській митрополічій катедрі, від 1-го до 10 серпня 1686 р.²⁸⁵ Головою капітули був делегат Апост. Нунція, Єзуїт о. Тома Уейський,²⁸⁶ двоюрідний брат митр. Жоховського, людина надзвичайно побожна й досвідчена, а його секретарем — о. Іван Берент, висулений Єзуїтський провінціал. Після двох вступ-

²⁸³ WLB I: 170 – лист головної управи Чину, з 20.3.1685.

²⁸⁴ WCP I: 89-90.

²⁸⁵ AC 12: 120-127 – капітульний протокол.

²⁸⁶ Тома Уейський (Ujejski) перед вступом до Товариства Ісусового був Київським латинським єпископом (1656-1677), а потім Віленським настоятелем. Помер 1689 р.

них засідань, розпочались приватні наради між митр. Жоховським і ген. консульторами Чину, «щоб потім легше відбувалися публічні сесії».²⁸⁷

Коли перед вибором протоархимандрита голова капітули проголосив, що Папа й Конгрегація Поширення Віри бажають, щоб ним був звичайний чернець, а не митрополит чи єпископ, то митр. Жоховському це не сподобалося. Він заявив, що якби хотів бути протоархимандритом, то «ласкаві голоси братії, напевно, обрали б його на цей пост, але він, з пошани до Апост. Столиці та до її наказів, добровільно з нього зрікається».²⁸⁸ Цю митрополічу заяву капітульні отці прийняли «загальними оплесками».²⁸⁹

Потім між митрополитом і Чином установлено писемну «Угоду»,²⁹⁰ в якій, насамперед, повторено брєве Урбана VIII з 1631 р., яким він затвердив новий Чин і дозволив щочотири роки збиратися на ген. капітули, укладати Конституції та обирати протоархимандрита (ч. 1). Далі в ній сказано, що кожний новообраний протоархимандрит, зараз же після свого вибору, має скласти присягу, що буде слухатися митрополита в усьому, згідно з «Угодою» (ч. 2). Він щороку здаватиме звіт митрополитові про все, що діється в Чині. Всі члени Чину, як також світські люди й монастирська служба, матимуть право відклику до митрополитра, якщо протоархимандрит і ген. консультори вчинять їм якусь тяжку кривду (чч. 4,14). Ген. капітулу буде скликати протоархимандрит, який наперед має порадитися з митрополитом про час і місце її відбуття (ч. 5). Якби протоархимандрит помер, його заступатиме перший консулятор, але тоді капітулу скличе, без зволікання, митрополит (ч. 15). Митрополит має право жадати від Чину добрих працівників до помочі в єпископських відомствах, і для душпастирської праці (ч. 7). А протоархимандрит обов'язаний дати йому до помочі тих ченців, яких він потребує, напр., сповідника, теолога та інших помічників для митрополічої курії (ч. 17).

Протоархимандритові й Чиніві митрополит залишив усе те, що стосується до внутрішнього чернечого порядку. Протоархи-

²⁸⁷ АС 12: 121.

²⁸⁸ АС 12: 122.

²⁸⁹ Там же.

²⁹⁰ АС 12: 122-124 – текст «Угоди» поданий у польській мові; латинський текст зберігається в Конгр. Пош. Віри (Пропаганді). Див. APF CP, vol. 29, fol. 296-300: «Connexio inter Ill.mum D.num Cyprianum Zochowski, Metropolitam totius Russiae, et Monachos Ordinis D. Basilii M. Ruthenos...».

мандрит сам, або через свого делегата, мав візитувати всі монастирі Чину. Однак, щоб могли візитувати архимандрії, залежні від єпископів, протоархимандрит мусів просити дозволу митрополита (ч. 6). Протоархимандрит міг усувати тільки тимчасових настоятелів; коли ж йшлося про архимандритів (довічних), то їх мав скидати митрополит разом з протоархимандритом (ч. 13). У назначуванні ченців на єпископства й архимандрії, митрополит мав радитися з протоархимандритом та його консульторами (чч. 11 і 9).

Крім того, в ч. 10-му «Угоди» сказано, що митрополит віддає Чинові Березвецький монастир на те, щоб у ньому зорганізувати новіціят; а коли головний настоятель оо. Єзуїтів дозволить, то візьметься двох отців з того ж Товариства, щоб навчали новиків.²⁹¹

Протоархимандритом, майже одноголосно, обрано о. Йосифа Петкевича, який негайно присягнув митрополитові, що зберігатиме встановлену «Угоду» та управлятиме Чином, згідно з поданими йому Конституціями й Правилами, які, з наказу Апост. Столиці, на цій капітулі перевірено й упорядковано.

Уклавши «Угоду» з митрополитом, капітульні отці прочитали, усучаснили й доповнили Правила Рутського та Капітульні Конституції.²⁹² У Конституціях, між іншим, замінено правило з 1617 р., в якому було сказано, що «капітула обирає протоархимандрита аж до смерті»; постановлено його обирати тільки на чотири роки (ч. 5). На основі давніх капітульних домагань (з 1658 р.) додано правило, що «єпископів і архимандритів треба вибирати тільки з Чину та за порадою протоархимандрита й генеральних консульторів, які представлятимуть митрополитові підхожих на такі гідності ченців, а митрополит від себе представлятиме їх королеві, фундаторам та іншим» (ч. 11). Цікаво, що до тих Конституцій увійшла й постанова з 1621 р. про дружбу з оо. Єзуїтами.

Голова капітули (о. Уейський), висилаючи до Нунція всі документи цієї капітули, висловив велику радість, що вдалось виконати все, що йому було наказано. Однак, Василіянам деякі пункти в «Угоді» не дуже подобалися, і вони призналися Нунцієві Паллавічіні, що під час капітули пішли на деякі уступки «волею-

²⁹¹ АС 12: 124.

²⁹² Текст Капітульних Конституцій видрукований у АС 12: 171-175: «Constitutiones Monachorum Ordinis S. Basilii Magni Ruthenorum, a Josepho Velamin Rucki, metropolitae Russiae, instauratorum... postrema congregatione gen. Novogrodecii 1-ma Augusti 1686 recognitae ac in ordinem redactae».

неволею» та «миру ради».²⁹³ Вони, між іншим, не були вдоволені, що митрополит узяв під свою юрисдикцію багатші монастирі, залишаючи протоархимандритові бідніші та, що митрополит, а не протоархимандрит з консульторами, добирає собі сповідника, теолога та інших помічників тощо.²⁹⁴ Знову ж, митр. Жоховський не був вдоволений з Капітульних Конституцій, а його закиди зводилися до екземпції Василян з-під юрисдикції своїх єпископів та до заборони Апост. Престолу, що єпископ чи митрополит не може бути обраний протоархимандритом. Позицію митр. Жоховського в Римі боронив Йосиф де Каміллє, якого він зробив Римським прокуратором (у 1676 р.). Де Каміллє оспорував екземпцію Василян, як незгідну з Халкедонським собором та з папськими декретами.²⁹⁵

В 1688 р. Конгрегація Пропаганди мала окрему нараду над Василянськими Правилами й Конституціями. Справу їхнього затвердження віддано кардиналові Нерлі, прихильникові митр. Жоховського, який протягом чотирьох років не зробив жодного дальшого кроку. 1692 року новий Василянський прокуратор у Римі, о. Полікарп Филипович (1690-1700), звернувся з проханням до Папи Інокентія XII, колишнього Варшавського Нунція Пінятеллі, який головував на Василянській капітулі в Бересті 1667 р., щоб він «раз на завжди» затвердив Василянські закони.²⁹⁶ На наказ Папи Конгрегація Поширення Віри мала в тій справі 1693 р. окреме засідання, на якому вирішила, щоб єрархія вислала до Риму свого досвідченого прокуратора, а Василянський Чин — свого. Завданням обох прокураторів було б узгіднити спірні питання.²⁹⁷

Митр. Жоховський відповів, що не може вислати до Риму свого прокуратора, бо не має на це фондів. Він пропонував, щоб представники Чину й єрархії зібралися в Апост. Нунція і дали свої відповіді на «дуже мудре й второпне опитування в цій справі».²⁹⁸ Однак, до цього не дійшло, бо 26 жовтня 1693 р. митр. Жоховський помер. Тоді інтенсивні заходи про затвердження Василянських Конституцій Апостольським Престолом припинилися. Василяни були свідомі того, що їхні зусилля й прохання ні до чого не дове-

²⁹³ WLB I: 178-179 – лист із дня 7.12.1686.

²⁹⁴ Там же.

²⁹⁵ APF CP, vol. 29, fol. 827-828 – завваження Й. де Каміллєса до Василянських Конституцій.

²⁹⁶ WSEU I: 302.

²⁹⁷ WCP I: 123 – засідання Конгр. Пош. Віри, з 12.1.1693 р.

²⁹⁸ WEM III: 164 – лист митр. Жоховського, з 4.5.1693.

дуть, поки в Римі живе кард. Нерлі, «протектор Русі, З'єднання й Василіян». Щойно після смерти кард. Нерлі († 1708 р.), на Більській капітулі (1709 р.) рішено: «Щоб були затверджені Апостольською Столицею наші чернечі Конституції, зокрема ті, що їх перевірила Новгородська капітула».²⁹⁹ Після цієї капітули вислано в цій справі окреме прохання до Конгрегації Поширення Віри, яка наприкінці 1710 р. повторила своє рішення з 1693 р., а саме, щоб Єрархія і Чин вислали до Риму добре підготованих своїх прокураторів, які разом дійшли б до компромісу. Але ані Єрархія, ані Чин свого прокуратора не вислали, і справа затвердження Апост. Престолом Василіянських Конституцій і «Угоди» замовкла до 1743 року.

5. ВІД НОВГОРОДКУ ДО ЗАМОСТЯ (1686-1720)

Капітули: Мінська (1690), Жировицька (1694), Битенська (1698), Новгородська (1703); «Полоцька трагедія»; капітули Більська (1709) і Віленська (1713): питання довчності ген. консулторів; дві Новгородські капітули (1717, 1719).

Після Новгородської капітули 1686 р. взаємини між Чином і Київськими митрополитами унормувалися, і між ними вже не виникали більші непорозуміння. Василіяни зберігали перевірені й усучаснені на тій же капітулі Правила й Конституції, і Чин почав зростати. Кількість ченців помітно збільшувалась, бо до Чину постійно приступали нові монастирі, які приймали З'єднання. І так, наприклад, на Новгородській капітулі (1686 р.) інкорпоровано монастирі в Лисковій й Касуті, на Мінській (1690 р.) — монастир у Білій-Підляській, на Новгородській (1703 р.) — монастирі у Цепрі й Підгірцях, а на Більській капітулі (1709 р.) приступило до Чину аж 17 нових монастирів.³⁰⁰

У той час генеральні капітули відбувалися досить регулярно, за точно списаним протоколом. Їх скликав, згідно з «Угодою», протоархимандрит, порадившись насамперед з митрополитом та ген. консулторами про час і місце їх відбування. На всіх капітулах головував митрополит, бо ченці далі визнавали його «за єдиного найвищого єрарха й провідника Чину».³⁰¹

²⁹⁹ АС 12: 164; WAPF II: 302 – засідання Конгр. Пош. Віри, з дня 18.8.1710.

³⁰⁰ Ваврик М., *Нарис...*, 189-209.

³⁰¹ АС 12: 171 – Капітульні Конституції, з 1686 р.

На генеральній капітулі, що відбулась 1690 р. в Мінську, протоархимандритом обрано о. Семена Огурцевича. Ця капітула постановила, щоб протоархимандрит, «для поваги самого стану й Чину», завжди їздив з поважним, ученим і побожним товаришем,³⁰² та щоб сам «не назначував жодного настоятеля монастиря, ані не вирішував жодної важливішої справи, без поради і згоди генеральних консулторів, бо інакше воно стає недійсним і нечинним».³⁰³

На Жировицькій капітулі 1694 р., якою проводив адміністратор митрополії Лев Шлюбич-Заленський (митр.: 1695-1708), удруге обрано протоархимандритом о. Семена Огурцевича. На цьому чернечому зборі багато уваги присвячено новіціятові, бо — як сказано в протоколі — «новіціят — це фундамент Чину і джерело робітників у Господньому винограднику».³⁰⁴ Під час капітули зібрано відповідну суму гроша на утримування 20-х новиків у Битенському монастирі.³⁰⁵

На початку 1698 р. нагло помер протоархимандрит о. Семен Огурцевич. У серпні, того ж року, ген. капітулу скликав до Битенського монастиря митр. Заленський разом з першим консултором Чину, о. Семеном Кипріяновичем. Новим протоархимандритом обрано о. Якіма Кушеліча. На цій же капітулі обговорено багато дрібних справ та пропозицій, що стосувалися окремих монастирів і осіб.³⁰⁶

1703 року відбулася Новгородська капітула, на якій вибрано протоархимандритом Льва Кишку, що управляв Чиним до 1713 р. Тоді вирішено організувати в Чині філософічні студії, бо досі Василяни вчилися філософії по Єзуїтських колегіях. Відновлено давній звичай, щоб головніші монастирі мали копії капітульних протоколів і постанов. Це, мабуть, була пропозиція Льва Кишки, який, ставши генеральним секретарем (1698 р.), сам дав перший приклад систематичної праці й успішної адміністрації, перекладаючи на польську мову всі капітули, почавши від першої.³⁰⁷ Таким чином до нас дійшли протоколи генеральних капітул 17-го ст.

³⁰² АС 12: 140.

³⁰³ АС 12: 129, ч. 1.

³⁰⁴ АС 12: 130.

³⁰⁵ АС 12: 131.

³⁰⁶ АС 12: 136-143.

³⁰⁷ АС 12: 4-5. З початком 1703 року генеральні консултори виправили на основі автентичних примірників Збірник Василянських Капітул, що його переклав Лев Кишка, і завірили його перед апост. нотарем у Жировицях (АС 12: 143).

Лев Кишка був одним із найактивніших протоархимандритів Василіяньської Конгрегації Пресв. Тройці. Він дуже дбав про чернечу дисципліну та про зріст Чину. З його щоденника бачимо, що він постійно відвідував монастирі та сумлінно допильнував, щоб зберігалися Правила Чину.

У тих роках треба було мати окрему чуйність над монастирями й ченцями, бо Польсько-Литовська держава стала тереном домашньої війни між двома кандидатами на польський трон: Августом II Саксонським і Станиславом Лещинським. Союзниками останнього були шведи, а королеві Августові допомагала московська армія. В липні 1705 р. московський цар Петро I ступив зі своїм військом до Полоцька. Тоді збулася т.зв. «Полоцька трагедія», тобто різня Василіян, якої допустився сам цар. 11 липня, під час Вечірні, Петро I увійшов до Полоцької катедри, де власноручно зарубав о. Теофіла Колбечинського. Так само він убив на місці й захристіяна, Йосифа Анкудовича. Потім подався до великого вівтаря і порозкидав Найсв. Тайни. Коли о. Костянтин Зайковський, заступник ігумена, став збирати освячені дари, то йому відтяго вуха, а цар приказав його виволікти з церкви й повісити. Повернувшись знову до церкви, цар Петро I вбив власноручно ще п'ятьох Василіян: Якова Книшевича, Климента Рожнятовського, Михайла Ковальського, Мелетія Кондратовича і Гавриїла Коленду. Ігумена, о. Якова Кізіковського, з наказу царя, вояки катували цілу ніч, а над ранком повісили. Тіла замучених цар наказав спалити, щоб «уняти не могли їх почитати як мучеників».³⁰⁸ Про цей ганебний злочин Петра I скоро дізналася ціла Європа. Свого вчинку цар не міг заперечити, тому оправдувався, що був п'яний і що його спровокували ченці.

Хоч це були дуже важкі роки, то протоархимандрит Лев Кишка всіма засобами намагався приєднати до Чину ті монастирі, що приступали до З'єднання. 1705 р. він запитував Конгрегацію Поширення Віри, чи ченці, які приступають до З'єднання, мають бути підпорядковані одному протоархимандритові, згідно з декретом цієї ж Конгрегації з 1624 р.³⁰⁹ Це питання Конгрегація вирішила

³⁰⁸ Митр. Лев Заленський вислав до Риму про все детальний звіт, під заголовком: «Щоденник вбивства отців Василіян у Полоцькому монастирі, що його вчинив московський цар, дня 11 і 12 липня 1705 р.» (Див. WEM III: 207-210). Протоархимандрит Лев Кишка розповідає, що цар також наказав витягти з гробів померлих у Полоцьку Василіян та й спалити їхні тлінні останки (WEM IV: 14).

³⁰⁹ У тому декреті читаємо: «Священна Конгрегація вважала, що воно надзвичайно підхоже, щоб згадані ченці об'єдналися в одну Конгрегацію...» (WAPF II: 201-202).

на своєму засіданні з дня 31.8.1705 р., і написала до Нунція у Варшаві, щоб він подбав про те, щоб ченці, які приступають до З'єднання, були цілковито підлеглі протоархимандритові.³¹⁰ Однак, як побачимо згодом, ця справа була дуже складна, і Нунцій небагато міг зробити.

Все таки, клопотання протоархимандрита Кишки не були безуспішні, бо на ген. капітулі, що відбулася в Білій Підляській 1709 р., до Чину приступило аж 17 монастирів (13 з білоруських земель, а 4 з українських). На тій же капітулі Льва Кишку одноголосно переобрано протоархимандритом і зроблено цілий ряд важливих постанов, як наприклад: Протоархимандрит мав подбати про те, щоб Апостольська Столиця заборонила єпископам записувати у спадщині церковні добра своїй рідні; новообраний римський прокуратор, мав складати присягу перед виїздом до Риму, що не буде вживати жодних заходів, щоб одержати для себе якесь церковне достоїнство (архимандрію чи єпископство); на новіціят приймати тільки гідних і учених кандидатів, які знають по-руському й по-латинському; Загальні Правила треба було читати щомісяця в рефектарі; за померлого ченця всі ієромонахи мали служити три Служби Божі, а за всіх померлих у Чині — одну співану Службу Божу з Панахидою зараз же наступного дня після вибору протоархимандрита.³¹¹ Тому, що це були воєнні роки, то в протоколі подібуємо згадки про шведські й московські війська, які обдирали монастирі.³¹²

На початку 1711 року протоархимандрита Льва Кишку назначено Володимирським єпископом. Тоді він офіційно заявив перед генеральними консульторами, що складе протоархимандричий мандат на ген. капітулі, яка його на цей пост обрала. І це він зробив на Віленській капітулі (1713 р.), в присутності митр. Юрія Винницького (1710-1713). Протоархимандритом обрано о. Василя Процевича. З цієї, як і з наступних ген. капітул, ми не маємо повного протоколу, а тільки резюме Ігнатія Кульчинського.³¹³

³¹⁰ WAPF II: 202; WLPF II: 256.

³¹¹ AC 12: 164, 166, 161, 169.

³¹² AC 12: 165.

³¹³ І. Кульчинський (1694-1741), Василянський історик, зробив резюме з Василянських капітул (від 1617 до 1726 р.) з рукописної книги генеральних капітул, що зберігалася при церкві Сергія і Вахха в Римі, а потому пропала. Це резюме видрукував И. Козловский, під заг.: *Съезды Базилиян в Западной Руси*, у: *Вестник Западной России* 1870, т. 2, ч. 4, отд. 2, стор. 1-43. (Далі скорочено: Козловский, *Съезды Базилиян*).

З листа митр. Кишки до Конгрегації Поширення Віри, в якому підписані три інші єпископи, довідуємося, що на тій капітулі (1713 р.) ченці енергійно оспороювали питання довічності генеральних консульторів. Більшість була за те, щоб ген. консульторів обирати на чотири роки, як і протоархимандрита. Проти такої зміни були єпископи, архимандрити й самі ж ген. консультори. Ченці, що домагалися зміни, поставили таку дилему: «або обираємо ген. консульторів на чотири роки, або закриваємо капітулу й забираємося домів».³¹⁴ Ген. Консультори, щоб «не допустити до скандалу в Вільні, майже цілком нез'єднанім місті», — уступили. Митр. Кишка просив Конгрегацію, щоб уневажила капітульну постанову про вибір ген. консульторів на чотири роки. Конгрегація звернулася за інформаціями до Варшавського Нунція, а цей покликав до себе тих ченців, що на капітулі заявили проти того, щоб ген. консультори були довічні; однак, ті ченці не прибули до Варшави.³¹⁵

На Новгородській капітулі 1717 р. питання довічності ген. консульторів ще не було вирішене, бо І. Кульчинський записав у своєму резюме дослівні слова протоколу: «Поки не прийде відповідь св'ящ. Конгрегації, капітула признає пости ген. консульторів — довічними».³¹⁶ Головою цієї капітули був митр. Лев Кишка. Протоархимандритом обрано Максиміліяна Вітринського, митрополитого аудитора, та постановлено, що кожний вислужений протоархимандрит має здавати митрополитові або тому, кого він назначить, звіт з прибутків і витрат за час свого правління. Філософічні студії рішено перенести з Жировиць до Полоцьку, а «клирикам Тороканського монастиря наказано учитися також і морального богослов'я».³¹⁷

Протоархимандрит Вітринський «не звертав уваги на Правила свого Чину і їх постійно порушував».³¹⁸ За це Холмська конференція (1719 р.), в якій узяв участь митр. Кишка, його усунула, а управу Чину віддала ген. вікарієві — о. Антонієві Завадському. У вересні, того ж таки року, відбулася в Новгородку ген. капітула, яка обрала протоархимандритом о. А. Завадського. Ця капітула знову привернула 4-й обіт, змістом якого було «не старатися про жодні гідності в Чині ані поза ним». Капітула зобов'язала всіх ченців скласти прися-

³¹⁴ WEM IV: 35 – лист митр. Кишки, з 31.1.1714.

³¹⁵ WAP III: 148 – засідання Конгр. Пош. Віри, з 22.12.1716.

³¹⁶ Козловский, *Съезды Василиян*, 36.

³¹⁷ Там же, 35-36.

³¹⁸ Там же, 37.

гу, що вони не будуть шукати жодних гідностей у Чині, ані поза Чином.³¹⁹

Наприкінці цього розділу слід зазначити, що 1717 р. вперше появились друком «Загальні Правила» митр. Рутського, які тоді були основою чернечого життя Василян. Їх видав у польській мові о. Дмитро Занькевич, генеральний секретар Чину, у додатку до своєї книжки *Cedr Mistyczny*.³²⁰ Занькевичеві теж приписують більшу збірку життеписів Василянських ченців (136 імен) під заголовком *Катафальк чернечий*, яка становить собою цінний джерельний матеріал до історії Василянського Чину кінця 17-го і початку 18-го ст.³²¹

6. РІШЕННЯ ЗАМОЙСЬКОГО СИНОДУ ПРО ЧЕНЦІВ

Синод наказує новоз'єднаним монастирям об'єднатися в одну Конгрегацію; інші приписи.

На Замойському синоді, який тривав від 26 серпня до 17 вересня 1720 року, взяло участь 140 представників, не враховуючи пошту Апост. Нунція Єроніма Грімалді. Присутніх на ньому ченців, крім єрархів й архимандритів, було 40: 20 з Василянської Конгрегації Пресвятої Тройці та 20 з різних єпархій, які до цієї ж Конгрегації не належали.³²²

У 18-х розділах цей синод охопив цілий устрій З'єднаної Церкви. До нашої теми стосується 11-й розділ: «Про монастирі й чернечий стан».³²³ Для Василян Конгрегації Пресв. Тройці, які мали свої Правила й Конституції, укладені ще митр. Рутським, ці синода-

³¹⁹ Там же, 39. 4-й обіт увела 1-ша ген. капітула 1617 р. На Новгородській капітулі 1703 р. його зредуковано до обіту послуху. Цей обіт тоді зберігали й інші Чини, як наприклад. Кармеліти босі, від яких митр. Рутський, мабуть, його запозичив.

³²⁰ Це 222 сторінковий твір, написаний поетичним стилем і насичений цитатами св. Писання та східних і західних Отців. У ньому автор намагається представити Василянам і Василянкам те велике родинне містичне дерево (кедр) святих і славних людей, до якого й вони належать. Здається, що о. Д. Занькевич хотів накреслити своєрідний підручник Василянської аскези. Цитуючи численних святих, він подає різні ради, як стати досконалим монахом чи монахиною.

³²¹ Див. ЗЧСВВ, т. 8 (1973), стор. 67-98; т. 12 (1985), стор. 269-310.

³²² Облік зроблено на підставі списку, що його прочитав митр. Лев Кишка на початку синоду. Див.: *Synodus Provincialis Ruthenorum, habita in civitate Zamosciae a. 1720, Romae 1883*, р. 35-39.

³²³ Там же, 107-110.

льні постанови не принесли значних змін чи новостей. Зате монастирям новоз'єднаних епархій, які зберігали давню східну дисципліну, — тобто не були між собою з'єднані під проводом одного настоятеля, — цей синод накреслив зовсім нове чернече законодавство. В 11-му розділі синод видав наступні постанови, які стосуються монастирів і ченців:

1. Всі монастирі Володимирської, Луцької, Холмської, Львівської і Перемиської епархій, після одного року від проголошення синодального декрету мали об'єднатися в одну Конгрегацію (згуртування). Синод їм наказав, щоб щочотири роки збиралися на генеральні капітули і на них обирали собі протоархимандрита, протоігумена й візитаторів монастирів, як також уклали закони, потрібні для чернечої дисципліни. На тих же капітулах буде головувати сам митрополит, який має запросити до участі протоархимандрита Василіянської Литовської провінції, «щоб ті, які вже мають довгу традицію генеральних капітул, могли дати іншим допомогу й пораду. Однак новий протоархимандрит буде підлеглий тому, кому Апостольська Столиця вважатиме».³²⁴

2. Не можна засновувати жодного монастиря, чоловічого чи жіночого, без дозволу єпископа, який на це дозволить тільки тоді, як упевниться, що нова фундація зможе утримувати 12-х ченців.

3. Жінкам, хоч би якого стану й гідности, не вільно входити до монастирської клявзури. Хто впустив би жінку до клявзури, той підпаде клятві зарезервованій Папі Римському й буде суворо покараний.

4. Архимандрити не можуть уживати шовкових чи дамаскових ряс, і то не іншої барви, як чорної.

5. Згідно з Тридентським собором (сесія 25, гл. 2), чернець навіть з дозволу настоятеля не може посідати жодних дібр, рухомих чи нерухомих.

6. Хто має право вживати понтифікалій (митру, жезл), може їх уживати тільки у своїй церкві. Щоб їх уживати в іншій церкві, мусять мати дозвіл єпарха. Цей закон стосувався, зокрема, до архимандритів.

7. Новиків, які на десятому місяці чернечого випробування

³²⁴ Там же, 107-108.

не розпорядилися своїми добрами, не можна допускати до чернечої професії.

8. Ченців, що волочаться з монастиря до монастиря без дозволу своїх настоятелів, єпископ тієї єпархії, в якій вони перебувають, має їх ув'язнити й відіслати до своїх настоятелів, щоб їх покарали. Коли ченці від'їжджають зі свого монастиря, повинні мати на те писемний дозвіл від своїх настоятелів.

9. Усі монастирі, які трудяться в душпастирстві, мають брати святе Миро від свого єпископа; в противному разі їхні церкви підпадають інтердиктові єпископа.

Крім того, в 6-му розділі — «Про єпископів» — постановлено, що «на майбутнє ніхто не може бути єпископом, якщо не склав чернечої професії, хіба одержить звільнення Апост. Столиці. А чернечої професії ніхто не може скласти, якщо скоріше не відбув у монастирських мурах чернечого випробування (новіціату) протягом одного року й шість тижнів, згідно з Конституціями й звичаєм Чину Св. Василя Великого».³²⁵

В інших розділах також були деякі приписи, що стосувалися до монастирів і ченців. Наприклад: Єпископ мав візитувати ті монастирі, що ще не з'єдналися в одне згуртування (конгрегацію); візитації єпископа підлягали також публічні каплиці.³²⁶ Єпископський офіціал мав бути з єпархіяльного клиру, але як не знайдеться підходящий, то ним буде чернець.³²⁷ Щоб піднести освіту духовенства, синод наказав засновувати богословські студії для ченців і для єпархіяльних питомців по тих монастирях, що мали більше як 12 ченців. Менші й бідніші монастирі мали вчити в себе бодай трохи моральної теології, принаймні в народній мові, або висилати своїх ченців до більших монастирів. Тих настоятелів, які не дбали про студії, мали до того примусити єпископи або митрополити.³²⁸

З вищенаведених розпоряджень, як побачимо в наступних розділах, найважливіше те, що велить усім новоз'єднаним монастирям

³²⁵ Там же, 93-94. Подібну постанову, під впливом митр. Рутського, уклала й перша Василянська капітула 1617 р., а король Володислав IV видав окремий закон (1635 р.), що митрополитами й єпископами могли бути тільки зреформовані Василяни.

³²⁶ Там же, 97.

³²⁷ В часах Замойського синоду майже всі офіціали (канцлери) були ченці.

³²⁸ Там же, 117.

об'єднатися в одну Конгрегацію, під керівництвом одного протоархимандрита.

7. ВАСИЛІЯНСЬКА КОНГРЕГАЦІЯ ПРЕСВ. ТРОЙЦІ (1720-1743)

Капітули: Битенська (1726), Новгородська (1730), Битенська (1736); скупі вістки про цей період.

У цьому періоді відбулося тільки три генеральні капітули, з яких досі не віднайдено жодного протоколу.³²⁹ Це саме й причина, чому небагато знаємо про внутрішні справи Чину.

З листа Варшавського Нунція довідуємося, що в другій половині 1723 р. протоархимандрит А. Завадський плянував скликати ген. капітулу.³³⁰ Однак, цьому перешкодив декрет Конгрегації Поширення Віри, в якому вона наказала привернути протоархимандрицтво Максиміліянові Вітринському.³³¹ Але він, повернувшись з Риму в серпні 1723 р., знову почав вести нечесне життя. Після різних протестів генеральних консулторів, у вересні 1724 р., Нунцій наново віддав управу Чину о. Антонієві Завадському.

Протоархимандрит Завадський разом зі своїми консулторами порушив перед Апост. Престолом ряд важливих питань, над якими велась довга дискусія і їх вирішено в користь Чину щойно після 1743 р. Він, між іншим, домагався, щоб Апост. Столиця заборонила єпископам брати участь у Василіянських капітулах, «бо вони, як єпископи, не повинні втручатися в справи Чину, ані не сміють претендувати на право вибору протоархимандрита, якому вони не є підпорядковані ані прямо, ані непрямо».³³² Далі Головна Управа Чину також просила Папу й Конгрегацію, щоб архимандрити були підпорядковані в усьому протоархимандритові та, щоб протоархимандрит міг відвідувати архимандрії і звертати уваги архимандритам.³³³

³²⁹ З протоколу Битенської капітули 1726 р. збереглося тільки резюме о. І. Кульчинського. Див.: Козловский, *Съезды Василиян...*, 33-43.

³³⁰ APF, CP, vol. 65, fol. 339-340 – лист Нунція, з 14.7.1723.

³³¹ WCP I: 186-187 – декрет Конгр. Пош. Віри, з дня 1.3.1723.

³³² APF, CP, vol. 74, fol. 53 – звіт Нунція В. Сантіні, з 18.8.1725. Папа Венедикт XIV у своїй декреталії «*Inter plures*», з 11.5.1744, заборонив єпископам брати участь у генеральних капітулах. Див. WDP II: 88-100.

³³³ APF, CP, vol. 74, fol. 51; WLB I: 294-296. Після довгого процесу, 1756 р. Венедикт XIV рішив, що архимандрити мали бути безпосередньо залежні від

Протоархимандрит А. Завадський скликав ген. капітулу щойно тоді, коли упорядкував різні справи, що стосувалися попереднього протоархимандрита М. Вітринського. Капітула відбулася 1726 р. в Битені, під головуванням митр. Кишки. На 4-му засіданні, з волі Апост. Нунція, головував єп. Йосиф Левицький, бо йому було доручено розглянути справу Августина Лубецького, який, проти волі головної управи Василянського Чину, за допомогою королівського привілею, зробив зі звичайного Мінського монастиря архимандрію, а себе архимандритом. Лубецького капітула залишила архимандритом, але він мусів щороку сплачувати більшу суму гроша на потреби головної управи Чину. Протоархимандритом обрано 45-ма голосами о. Корнилія Столповицького-Лебецького.³³⁴

1730 р. відбулася Новгородська капітула, на якій головував митр. Атанасій Шептицький. Протоархимандритом обрано о. Антоніна Томиловича, ген. консультора та Віленського ігумена. Під час капітули рукоположено на Пінського єпископа Юрія Булгака (1730-1769).

Остання генеральна капітула Василянської Конгрегації Пресв. Тройці відбулась 1736 р., в Битені, під головуванням того ж митрополита. Протоархимандритом став о. Василь Полатило, який управляв Чиним до 1743 р. Він залишив по собі дуже цінну й цікаву книгу звітів із канонічних візитацій Василянських монастирів від 1736 до 1741 р., яка сьогодні зберігається у Відні.³³⁵ Переглянувши цю книгу, в якій подані імена всіх ченців, їхній вік, зайняття, освіта, моральна поведінка тощо, доходимо до таких висновків: а) Василянська Конгрегація Пресв. Тройці в 1740-х роках налічувала 65 монастирів, в яких жило коло 360 ченців; б) Ченці мали при монастирях свої церкви, до яких звичайно горнувся народ, бо всюди були вишколені проповідники й сповідники; в) Протоархимандрит кожного року, сам або через свого делегата, візитував усі монастирі й архимандрії. Він покликував на розмову кожного ченця, щоб довідатися про його особистий стан, поведінку інших ченців, економію тощо; г) Взагальному ченці зберігали свої Правила й Конституції; тих, що постійно й тяжко провинилися, настоятелі суворо карали.

протоархимандрита, який мав право візитувати архимандрії і архимандритів. – *Див.* WDP II: 162-164.

³³⁴ Козловский. *Съезды Базилиан...*, 40-42; APF, CP, vol. 68, fol. 310-311. У грудні 1729 р., о. К. Столповицький став Володимирським єпископом, а 42 дні потім помер (22.1.1730).

8. СТВОРЕННЯ КОНГРЕГАЦІЇ ПОКРОВИ М. БОЖОЇ (1739)

Замоївський синод наказав усім новоз'єднаних монастирям створити одну Конгрегацію і щочотири роки обирати собі свого протоархимандрита. Однак, у Перемиській і Львівській єпархіях були окремі спроби об'єднання, які, хоч і недосконалі, мають своє історичне значення.

а) *Об'єднання в Перемиській єпархії 1693 р.* Єпископ Інокентій Винницький, прийнявши З'єднання (1691 р.), скликав до Перемишля єпархіяльний синод (1693), в якому взяло участь 10 ігуменів. Вони, на доручення єпископа, обрали собі «суперінтендента» (протоігумена) в особі ченця Мартиніяна Винницького, брата єп. Інокентія. Синод йому доручив, щоб бодай раз у рік візитував усі монастирі, яких було 22. Він мав контролювати прибутки й витрати по всіх монастирях та судити й карати проступників.³³⁶

Про діяльність «суперінтендента» не маємо жодних історичних даних. Одне певне, що наприкінці владцтва єп. Інокентія не було окремого настоятеля для всіх ченців; єпископ управляв монастирями через своїх ченців-делегатів.³³⁷

Про намагання єпископів Інокентія Винницького і його брата Юрія об'єднати Перемиські монастирі з Конгрегацією Пресв. Тройці читаємо в протоколах ген. капітул (1698, 1703 і 1709). На Новгородській капітулі 1703 р. заступник єп. Юрія погодився приєднати до тієї ж Конгрегації Галицькі монастирі, яким залишено «давній спосіб життя».³³⁸ На Більській капітулі 1709 р. Юрій Винницький, уже як адміністратор Київської митрополії, обіцяв докладати всіх зусиль, щоб монастирі новоз'єднаних єпархій з'єдналися в один Чин, під керівництвом одного протоархимандрита.³³⁹ Однак, цю заяву він

³³⁵ «Visitationum monasteriorum Polatylanarum ab anno 1736 desinentium cum anno 1741 tomus». Cf. ÖSTERREICHISCHE NATIONALBIBLIOTHEK, HANDSCHRIFTENSAMMLUNG, *series nova*, vol. 3847.

³³⁶ *Ustawy Rządu Duchownego in ritu graeco-unito, Dioecesis Przemyskiej na Congregacii Soborney Uchwalone*, Cracoviae 1694, pp. 2-4.

³³⁷ Балик Б., *Монастирі Перемиської єпархії за владцтва І. Винницького (1679-1700)*, у ЗЧСВВ, т. 3 (1958), стор. 94.

³³⁸ АС 12: 153-154. Однак, єп. Юрій Винницький на те не згодився. – Див. звіт С. Тромбетті, Театинця, з 7.11.1708 р. (МУН, vol. 5, 125).

³³⁹ АС 12: 164.

зробив, мабуть, лише назверху, щоб «не стягати на себе гніву» Василя Конгрегації Пресв. Тройці, а таємно він мав би намагатися до об'єднання не допустити.³⁴⁰

б) *Об'єднання монастирів Львівської єпархії 1711 р.* Коли на Більській капітулі 1709 р. Конгрегація Пресв. Тройці порушила справу інкорпорації всіх новоз'єднаних монастирів в один Чин, ченці Львівської єпархії почали протестувати.³⁴¹ Вони не хотіли об'єднуватися з Литовськими Василями (тобто з Конгрегацією Пресв. Тройці), бо «мали зовсім відмінний спосіб життя, убору, управи, а до того ще й антипатію до них».³⁴² Крім того, ченці з Львівської єпархії дорікали Литовським Василям, що вони ніколи не трудилися над З'єднанням на тих землях, а хочуть прийти на готове й підкорити собі їхні монастирі. Вони теж можуть собі створити окрему Конгрегацію, як це зробили Литовські ченці. Однак, головна причина того страху була в тому, що ті з Литви (Білорусі) переважно всі були вчені, а ті з новоз'єднаних монастирів були малоосвічені.³⁴³

Своєрідну конфедерацію монастирів Львівської єпархії створено на Унівському соборчику, що його скликав єп. Варлаам Шептицький, дня 16 серпня 1711 р. (ст. ст.). Він зібрав ігуменів і старших з різних монастирів (усіх 42), і тоді укладено т.зв. Унівські Устави, які вийшли друком у Львові, 1713 р.³⁴⁴

Згідно з тими Устами настоятелем конфедерації був сам єпископ, але йому допомагало трьох «Соборних» (консульторів), яких щотри роки мав обирати соборчик. Їхнім обов'язком було кожного року відвідувати всі монастирі та контролювати в них адміні-

³⁴⁰ MUN V: 126 – звіт о. С. Тромбетті, з 7.11.1708.

³⁴¹ WLE V: 88 – протокол Унівської капітули, з 19.8.1711.

³⁴² MUN V: 126 – звіт о. С. Тромбетті, з 7.11.1708 р. Львівські ченці покликалися на те, що вони ніколи не їдять м'яса; мають габіти з дешевої матерії, з широкими рукавами; ходять у чоботах або в великих черевиках; носять довгі бороди й ніколи не стрижуть волосся, коли Литовські Василяни їдять м'ясо; носять габіти з дорогою матерії, з вузькими рукавами; ходять у зашнурованих черевиках; голяться або ходять з короткими борідками; та й багато між ними було подібних різниць. – Там же, 126-127.

³⁴³ Там же, 126-127.

³⁴⁴ Скорочений заголовок: «Артыкулы или уставы Чина иноческаго по преданию иже во святых Отца Нашего Василя В... в дієцезі Львовской Галицкой и Каменца Подолскаго на Синодѣ... в Уневѣ дня 16 мѣсяца Августа року Божія 1711 избритуны соченены, утверждены тыпомъ... в р. 1713». Латинський текст, висланий до Риму, видрукував А. Великий (WLE V: 80-93).

страйчні й дисциплінарні справи. Унівський соборчик думав навіть створити спільний для всіх монастирів новіціят. Проте, постанови цього соборчика, мабуть, не ввійшли в життя, бо Ап. Престол не затвердив їхніх Уставів, хоч єп. Варлаам Шептицький і самі ченці багаторазово зверталися до Риму з цим проханням.³⁴⁵

в) *Створення Конгрегації Покрови М. Божої (1739 р.)*. Коли в липні 1724 р. папа Венедикт XIII затвердив Замойський синод, тоді порушено питання створення окремої чернечої Конгрегації з новоз'єднаних монастирів. Проти незалежної Конгрегації виступили Литовські Василіяни. Вони просили Рим, щоб дозволив новоз'єднаним ченцям створити собі тільки Провінцію, на чолі якої стояв би протоігумен, залежний в усьому від протоархимандрита. Таким чином уникнутья постійні непорозуміння й нездорове суперництво між двома окремими Конгрегаціями.³⁴⁶ За двома окремими Конгрегаціями був митр. Кишка з єпископами, а навіть і Ап. Нунцій.³⁴⁷

Дня 26 травня 1727 р. митр. Лев Кишка скликав до Дубна єпископів, архимандритів і багатьох настоятелів, щоб нараджуватися над створенням нової Конгрегації. Ченці новоз'єднаних єпархій зразу почали домагатися, щоб Литовські Василіяни зреклися в користь нової Конгрегації 12-х монастирів, що їх вони посідали в тих же єпархіях. На це протоархимандрит К. Лебецький і ген. Консультори не згодилися. Митр. Кишка, скориставши з цього непорозуміння, після першого засідання закрав соборчик, хоч «руські» ченці (тобто новоз'єднані) хотіли ширше обговорити питання створення нової Конгрегації.³⁴⁸ До Риму митр. Кишка написав, що тяжко, а то й неможливо, створити Руську Провінцію без тих 12-х Волинських монастирів, що належать до Конгр. Пресв. Тройці.³⁴⁹ На думку Нунція це домагання митрополита було малозначне.

Справу створення нової чернечої Конгрегації в Римі відкладено і про неї, може, не було б більше мови, якби про це не клопотався

³⁴⁵ WAPF III: 52, 58, 70, 72-73.

³⁴⁶ WLB I: 292-293 – лист управи і настоятелів Конгрегації Пресв. Тройці до Конгр. Пош. Віри, з 20.9.1725.

³⁴⁷ Нунцій Сантіні вважав, що такий поділ конечний, бо між ними велика різнорідність звичаїв та інший спосіб ведення чернечого життя. – APF, CP, vol. 74, fol. 47 – лист з 18.6.1725.

³⁴⁸ WLB I: 305-308 – звіт о. В. Трулевича, бувшого римського прокуратора, про Дубненський соборчик.

³⁴⁹ WEM IV: 143 – лист митр. Кишки, з дня 26.5.1727.

гурток ченців з Львівської єпархії.³⁵⁰ Це вони домоглися скликання капітули для створення нової Конгрегації.

Капітула відбулася у Львові 26 серпня 1739, в катедрі св. Юра. Її скликав і на ній головував митр. Атанасій Шептицький. З капітульного протоколу, що зберігається в Римі³⁵¹ довідуємося, що на другому засіданні відчитано присутнім протокол і Конституції Новгородовицької капітули (1617 р.), а на третьому, на підставі тих же Конституцій, створено нову Конгрегацію Покрови Пресвятої Богородиці, яку потім називали «Руською», «Святопокровською», «Польською» або «Коронною», бо всі її монастирі лежали в Польській державі. Ця нова Конгрегація налічувала тоді понад 120 монастирів та коло 700 ченців.

Протоархимандритом нової Конгрегації, на пропозицію митр. А. Шептицького, обрано на чотири роки о. Патрикія Жиравського, тоді ген. консультора Литовських Василіян, щоб він запровадив по монастирях такий лад, який тоді був у Литовських монастирях. Йому до помочі, також на чотири роки, обрано ген. консульторів. Капітула уклала 34 правила, на зразок Капітульних Конституцій Конгр. Пресв. Тройці, а наступного року видала в Почаєві *Загальні Правила* митр. Рутського.³⁵²

9. ПІДГОТОВКА ДО ОБ'ЄДНАННЯ В ОДИН ЧИН (1740-1742)

На Львівській капітулі 1739 р., протоархимандрит і консультор Конгрегації Пресв. Тройці домоглися вставити у формальний акт створення Конгрегації Покрови Пресв. Богородиці параграф, в якому доручалося ченцям нової Конгрегації «всіма можливими засобами» подбати про якнайшвидше об'єднання обох Василіянських

³⁵⁰ Ними були: Інокентій Пігович, Сильвестер Мальський, Михайло Богачевський і Антоній Підгірський. За це єпископи їх переслідували. Піговича усунуто з Мілецької архимандрії, а о. Мальського звільнено з обов'язків Львівського офіціалату та запроторено до в'язниці Почаївського монастиря (WSEU II: nr. 851). Пігович побував у Римі (1738-39), де особисто старався про створення нової Конгрегації (WSEU II: 837, 849, 860).

³⁵¹ APF CP, vol. 91, 283-288: *Congregatio generalis Leopoliensis Ordinis D. Basilii Magni in Ecclesia Cathedrali Leopoliensi sub invocatione D. Georgii Martyris...*

³⁵² Під заголовком: *Ustawy sw. Ojca N. Bazylego Wielkiego w krótko zebrane*. Це ті самі, що їх видав у Супраслі 1717 р. о. Д. Занькевич.

спільнот.³⁵³ На цій підставі Литовські Василіяни почали вживати різних заходів у Римі, щоб не дійшло до потвердження постанов Руської Конгрегації, але щоб Ап. Столиця приказала обом Василіянським Конгрегаціям об'єднатися в один Чин, під управою одного протоархимандрита. З цією метою протоархимандрит Василь Полатило вислав до Риму нового прокуратора, о. Кесарія Стебновського, якому було доручено довести це діло до щасливого кінця.

Митрополит, єпископ й українські Василіяни також вислали до Риму свого прокуратора, ченця Атанасія Чарковського, якому доручили виклопотати затвердження новоствореної Конгрегації Покрови Пресв. Богородиці.

Наприкінці 1740 р. в Конгрегації Поширення Віри розпочався судовий процес між обома Василіянськими Конгрегаціями: Литовською, яка домагалася з'єднання, і Руською, яка хотіла бути незалежною від Литовської. Цей римський процес тривав до 1 травня 1742 р. За той час вийшло друком близько 250 сторінок «зіставлень справи», в яких сьогодні подибуємо цінні документи про Василіянський Чин на українських і білоруських землях.³⁵⁴

Коли секретар Конгрегації Поширення Віри повідомив папу Венедикта XIV, чому обидві Василіянські спільноти правуються між собою, то папа заявив, що бажає бути присутнім на тому засіданні, яке вирішуватиме цю справу. Те засідання відбулося 1 травня 1742 р. в присутності Папи. Головним релатором справи був кард. Карафа. Він зіставив усі причини «за» і «проти» об'єднання.³⁵⁵ Виявилось, що причин «за об'єднанням» було більше та, що вони були шляхетніші й глибші. Їх можна б звести до трьох пунктів:

1. Коли Василіянська Конгрегація Пресв. Тройці (Литовська) так багато зробила й робить для поширення З'єднання на Русі, то скільки більше можна буде досягнути, як збільшиться кількість працівників після об'єднання обох Василіянських Конгрегацій в один Чин.

2. Коли створиться окрему й незалежну Руську (Українську)

³⁵³ APF CP, vol. 91, fol. 284.

³⁵⁴ Ось повний заголовок одного такого зіставлення (Ponenza): Sacra Congr. Particularis de Propaganda Fide super materiis Ruthenorum, Ex.mo et R.mo D.no Card. Carafa ponente – Leopoliensis seu Ordinis S. Basilii pro Congr. Provinciae Polonae OSBM ac Ill.mo ac Ill.mo D.no Promothore Fiscali Curiae Metropolitanae Kioviensis totiusque Russiae, contra R.mam Congregationem eiusdem Ordinis Provinciae Lituaniae, Typis de Comitibus 1742.

³⁵⁵ WCP II: 48-75.

Конгрегацію, то між нею і Литовською постали б нездорові ривалізації, непорозуміння й чвари, що знищили б те, що довершено в минулому.

3. Тому що митрополита, єпископів і архимандритів, згідно із звичаєм, обирається з Василянських ченців, то окремі й незалежні між собою Конгрегації раз у раз будуть намагатися мати дедалі більше єпископів і архимандритів зі своїх членів. Тій проблемі зарадиться, коли створиться з усіх монастирів і ченців один Чин, з якого обиратимуться на ті пости тільки заслужені й здібні особи.³⁵⁶

На основі звіту кард. Карафи та завважень інших кардиналів, папа Венедикт XIV наказав Конгрегації Поширення Віри видати декрет об'єднання обох Василянських Конгрегацій — Української і Литовської — в один Чин, який мав бути безпосередньо підпорядкований Ап. Столиці. Ось переклад головних пунктів декрету:

«Нехай з монастирів обох спільнот буде створений тільки один Чин, під однією назвою: Чин Пресв. Тройці З'єднаних.

Своєчасно нехай відбудеться ген. капітула для вибору нового головного настоятеля, тобто протоархимандрита всієї Русі, який має бути ченцем з урочистими обітами (професією), а не єпископ...

На тій капітулі головуватиме Київський митрополит, якого однак не можна обирати протоархимандритом Чину...

На тій же капітулі має бути присутній Ап. Нунцій; якщо він не зможе прийти особисто, то нехай його заступить аудитор Нунціатури.

Щодо юрисдикції митрополита, то йому належить тільки те право, що його визначають Апостольські конституції та Тридентський собор усім іншим митрополитам та єпископам над виїнятими з-під юрисдикції ченцями...».³⁵⁷

Зараз же після проголошення вищезгаданого декрету, українські Василяни вислали до Риму двох своїх прокураторів, щоб старалися про відклик або, принаймні, про деякі зміни в тому декреті.³⁵⁸ А митр. А. Шептицький, спільно з єпископами, написав листа до папи Венедикта XIV, в якому, покликуючись на східні традиції, просив зберегти більше ніж столітню юрисдикцію, яку митрополит мав над Литовськими Василянами. У тому ж листі митропо-

³⁵⁶ WCP II: 55.

³⁵⁷ WCP II: 60-61.

³⁵⁸ APF CP, vol. 92, fol. 270.

лит і єпископи протестують проти прокуратора з Литовської Конгрегації, бо, мовляв, він несправедливо виклопотав декрет об'єднання обох Василіянських спільнот.³⁵⁹

Папа відповів митрополитові й єпископам, що згаданий декрет Конгрегації Поширення Віри не є якоюсь махінацією Литовського прокуратора, але постановою Замойського синоду, яку самі ж такі єпископи ухвалили і яку «з належним послухом» треба виконати.³⁶⁰ Таким чином промощено шлях до генеральної капітули, на якій прийшло до об'єднання в один Чин усіх з'єднаних монастирів Київської митрополії.

10. ОБ'ЄДНАННЯ ОБОХ КОНГРЕГАЦІЙ В ОДИН ЧИН (1743 р.)

Дубненська капітула 1743 р.: домовлення перед об'єднанням; угода між Митрополитом і Чином; уклад Конституцій; рішення папи Венедикта XIV.

Дубненська³⁶¹ капітула 1743 р. розпочала нову добу в історії Василіянського чернецтва в Київській митрополії. На ній усі руські (українські) й литовські (білоруські) монастирі об'єдналися в один Чин, обрали одного протоархимандрита, встановили «Угоду» (Nexus) з митрополитом й уклали собі Конституції, що їх згодом виправляли й доповняли наступні генеральні капітули й Апост. Столиця.

Згідно з декретом Конгрегації Поширення Віри, Дубненську капітулу скликав Нунцій Фабрицій Сорбельоні (1738-1746) до Дубненської архимандрії на 26 травня 1743 р. До участі він запросив єпископів, архимандритів, управи обох Василіянських Конгрегацій та всіх настоятелів монастирів, навіть тих найменших. А тому, що він не мін прибути особисто, вислав свого делегата — Юрія Ласкаріса, титулярного єпископа Зенополітанського й аудитора Варшавської нунціатури,³⁶² який написав детальний «Щоденник» про те, як

³⁵⁹ Там же, 202 – лист до Папи, з 25.7.1742.

³⁶⁰ WDP II: 84-85 – Breve «Etsi dubitare», 27.11.1742.

³⁶¹ Енциклопедії подають «Дубенський» і «Дубнівський», але ми вживаємо «Дубненський», бо така форма вже прийнята в Чині та в наших виданнях.

³⁶² Єп. Юрій Ласкаріс (1706-1795) походить з давньогрецької княжої родини, що в XIV ст. переселилась до Венеції. Належав до Чину оо. Театинів. Був ректором

дійшло до об'єднання Василян на Дубненській капітулі.³⁶³

Дубненська капітула розпочалася в неділю, 26 травня 1743 р. Ранком, після св. Літургії, яку відслужив у церкві Дубненського монастиря митр. А. Шептицький разом з єпископами, почалося перше капітульне засідання. Невеличка церковця не вміщала всіх 239-х капітульних отців (72-х з Литовської Конгрегації та 167-х з Руської), тому велика частина зосталась на кладовищі.³⁶⁴ На тому першому засіданні ченці вислухали п'ять промов: митр. А. Шептицького, голови капітули; єп. Юрія Ласкаріса, делегата Апост. Нунція; єп. Володковича, який привітав усіх учасників у своїй Дубненській архимандрії; о. Конячевського, ген. вікарія Литовської Конгрегації та о. Ліпницького, ген. вікарія Руської Конгрегації і Овруцького архимандрита.

Цілу тематику Дубненської капітули можна звести до чотирьох важливіших пунктів: а) Домовлення перед об'єднанням в один Чин; б) «Угода» митрополита з Чином; в) Уклад капітульних Конституцій та г) Розпорядження й рішення папи Венедикта XIV.

а) *Домовлення перед об'єднанням в один Чин.* Перші сім днів Дубненської капітули були дуже напружені. На початку руські ченці ясно говорили, що вони не бажають об'єднання. Були моменти, коли здавалось, що капітула закінчиться повною невдачею. Крім того, хід переговорів утруднював брак спільної, всім зрозумілої, мови. Більше, як дві третини руських ченців не знали про те, що діялося на капітулі, бо не розуміли латинської мови, в якій відбувалися дискусії, а польською вони володіли дуже слабо.³⁶⁵

Папської Львівської семінарії (1738-1741). 1741 р. став титулярним єпископом та аудитором Варшавської нунціятури (1741-1751). Від 1751 року працював у Римі на різних постах. Йому апост. нунціятура у Варшаві, а згодом Конгр. Поширення Віри, доручала різні Василянські справи. Він прибирав два томи Василянських документів, які сьогодні зберігаються у Ватиканській Бібліотеці. (Biblioteca Apostolica Vaticana = BAV, *Vat. Lat.* 8684, pars prima et secunda).

³⁶³ Цей цікавий звіт, яким ми тут користуємося, має такий заголовок: «Diario di tutto ciò che di notevole è occorso nella celebrazione del Capitolo Generale dei Padri Basiliani, tenutosi in Dubno per ordine e decreto della Sacra Congregazione di Propaganda a fine di eleggervi un Superiore Generale di tutti i Basiliani di Polonia e Lituania, incominciatosi gli 26 maggio 1743» (BAV, *Vat. Lat.*, vol. 8684, fol. 157-181).

³⁶⁴ У дощові дні засідання відбувалися в Дубненській парафіяльній церкві. Монастир, положений на островчику, посередині озера, був з'єднаний з материком дерев'яним мостом, яким у дощовий час небезпечно було ходити.

³⁶⁵ «...semplice moltitudine dei monaci, che nemmeno sanno ciò che si faccia in Capitolo. Ne in effetto lo possono sapere, essendo più di due terzi dei Superiori e legati di

На початку виявилось, що помітне число литовських і руських Василіян радше схиялося до об'єднання з італійськими Василіянами, як до об'єднання між собою. Але єп. Ю. Ласкаріс їх переконав, щоб насамперед виконали веління Папи, об'єднуючись між собою, а щойно тоді думали про італійських Василіян.

Після довгих спорів і переговорів, дня 7 червня, на 11-му засіданні, обидві Конгрегації дійшли до загального порозуміння. Договір об'єднання списано в 15-х пунктах, і вислано до затвердження Ап. Престолу. З тих 15-х пунктів чотири мав вирішити Ап. Престол, а саме: 1. Як назвати новоз'єднаний Чин? Литовська провінція хотіла, щоб він звався *Чин Пресв. Тройці З'єднаних*, а Руська провінція пропонувала нову назву: *Чин Божого Провидіння*. 2. До котрої Провінції мають належати тих 10 монастирів, що їх Литовська провінція віддавна посідала на території Руської провінції? 3. Чи Руська провінція обов'язана сплачувати борги за Римську прокураторську резиденцію? 4. Чи архимандритів можна обирати протоархимандритами, тобто головними настоятелями Василіянського Чину?³⁶⁶ Інші пункти, що їх вислано до затвердження Апостольського Престолу ввійшли до Конституцій Чину, крім наступних: Ченців не можна перекидати з однієї Провінції до другої без затвердження генеральної капітули (ч. 2). По монастирях обох Провінцій мають бути точно й непорушно збережені звичаї, богослужіння, пости, обряди й церемонії Східної Церкви (ч. 10). На вакантні прелатури (єпископства й архимандрицтва) в одній Провінції, не можна брати осіб з другої Провінції (ч. 11). Члени провінційних управ нехай не працюють по єпископських канцеляріях, щоб могли вповні віддаватися справам Чину (ч. 12). Руська провінція складе послух новообраному протоархимандритові щойно тоді, коли Ап. Престол затвердить усі умови (ч. 15).³⁶⁷

Після об'єднання в один Чин, таємним голосуванням обрано протоархимандрита в особі о. Полікарпа Мигуневича (1743-1747), з Литовської провінції, як того вимагав декрет Конгрегації Поширення Віри. Він одержав 162 голоси (на всіх 239). Обрано його лише на чотири роки, бо Руська провінція хотіла якнайскоріше по-

Polonia totalmente rozzi, idioti e ignoranti, senza capire altra lingua che la rutena e poco la polacca, e nulla della latina, di cui communemente si serviva il Capitolo nelle dispute» (BAV, *Vat. Lat.*, vol. 8684, fol. 184v).

³⁶⁶ APF CP, vol. 92, 313-314 – протокол Дубненської капітули.

³⁶⁷ APF CP, vol. 92, fol. 313v.

бачити на тому пості свого ченця. Ченці Литовської провінції негайно присягнули вірність і послух новому протоархимандритові, а Руська провінція склала присягу з такою клявзулою: «Якщо Апостольська Столиця затвердить Дубненську капітулу та умови об'єднання; до того часу протоархимандрит не матиме жодної влади в Руській провінції».

б) *Угода Митрополита з Чином*. У декреті Конгрегації Поширення Віри з 1.5.1742, яким наказувалось об'єднання обох Конгрегацій, було сказано, що Київський митрополит матиме те право над ченцями, що його визначають іншим митрополитам і єпископам Апостольські Конституції й Тридентський собор над ченцями, вийнятими з-під їхньої юрисдикції.³⁶⁸ А це означало, що митрополит, практично, не матиме жодної влади.

Литовська провінція радо це прийняла, але Руська, за намовою митр. А. Шептицького й єпископів, домагалася, щоб давня юрисдикція руських митрополитів над Василяними залишилась зовсім ненарушеною, згідно з попередніми «Угодами», але просила укласти нову «Угоду» так, «щоб митрополіча влада не шкодила Чинові».³⁶⁹ Митрополит і єпископи загрозили апостольському делегатові Ю. Ласкарісові, що «коли давня митрополіча юрисдикція не буде збережена, то нічого більше на цій капітулі не зробиться».³⁷⁰ Бачачи такий настрій єрархії, єп. Ласкаріс дозволив укласти «Угоду», але дбайливо допильнував, щоб вона ні в чому не шкодила Чинові.

«Угоду» між Митрополитом і Чином укладено в 13-х пунктах, на підставі тієї з 1686 р.³⁷¹ У цій новій угоді протоархимандритові дано таку владу, якої він досі не мав. Ось її зміст:

1. Протоархимандрит, після свого вибору, у своєму імені та в імені Чину, складатиме на руки митрополита присягу послуху Ап. Престолові й Митрополитові, що зберігатиме всі права, конституції й декрети, видані Ап. Столицею, як також цю «Угоду». 2. Митропо-

³⁶⁸ WCP II: 61.

³⁶⁹ APF CP, vol. 92, fol. 307, nr. 10.

³⁷⁰ BAV, *Vat. Lat.*, vol. 8684, fol. 175v – «Diario» di G. Lascaris.

³⁷¹ Титул «Угоди» такий: «Nexus Illustrissimi et Ex.mi D.ni Athanasii Szeptycki, Archiepiscopi Metropolitanus totius Russiae, cum Religione Basiliana utriusque Provinciae perpetuis temporibus observandus sub tempus generalis capituli Dubnensis anno 1743 die 7-ma Junii formatus et roboratus». – Cf. BLAŻEJOWSKYJ D., *De potestate Metropolitanorum...*, 157-161.

лит залишає Чинові й протоархимандритові внутрішню управу, за винятком справ, про які мова в цій «Угоді». 3. У важливіших справах Чину протоархимандрит, якщо вважатиме за потрібне, шукатиме поради й допомоги в митрополита, який, зі свого боку, обіцяє дати свою поміч і опіку. 4. Генеральну капітулу скликає протоархимандрит, порадившись з митрополитом. 5. На генеральних капітулах головуватиме митрополит, або його делегат, а на провінційних — протоархимандрит. 6. Протоархимандрит та управи обох Провінцій матимуть голос у назначуванні митрополита та його помічника з правом наступства.³⁷² 7. Протоархимандрит візитуватиме ченців, які живуть в архимандріях, але не самих архимандритів, які прямо підлягають митрополитові.³⁷³ 8. Протоархимандрит зі своїми дорадниками представлятиме кандидатів на єпископів та архимандритів, а митрополит доручатиме їх королеві; якщо виринула б якась перешкода, Чин представить іншого.³⁷⁴ 9. Митрополит пильнуватиме альтернатив при виборі протоархимандрита (раз з однією Провінцією, раз з другою). 10. На випадок смерті протоархимандрита, Чином, з відома митрополита, управлятиме перший консултор з Провінції протоархимандрита; він, порозумівшись з митрополитом, скличе генеральну капітулу. 11. Чин зобов'язаний давати митрополитові й єпископам сповідників, теологів та інших помічників. 12. Якщо б протоархимандрит не поведився згідно з Конституціями, митрополит, на домагання управ обох Провінцій, його попередить. Якщо це не pomoже, скличе ген. капітулу, на якій судовим процесом усуне його з посту. 13. Ченці матимуть право звертатися до митрополита зі слухними скаргами на протоархимандрита; якщо на ченця були накладені якісь публічні кари, то митрополит, якщо вважатиме, з них звільнить, відкладаючи справу до найближчої ген. капітули, на якій справу розсудиться.³⁷⁵

в) *Уклад Конституцій Чину*. Після того як обидві Провінції дійшли до згоди в справах об'єднання Чину та схвалили «Угоду» з

³⁷² Пізніше тільки протоархимандрит брав участь у виборі митрополита, і то, за кожним разом, Конгрегація Поширення Віри давала йому уповноваження.

³⁷³ 1756 року папа Венедикт XIV цілковито підпорядкував архимандритів протоархимандритові. Тоді протоархимандрит отримав право їх візитувати.

³⁷⁴ Від 1753 р., на основі папської енцикліки «Inclutus quidem», протоархимандрит і ген. консултори могли доручати свого кандидата, а ті, що мали право давати ті достоїнства, були вповні свободні назначити дорученого або когось іншого. (WDP II: 135).

³⁷⁵ BŁAŻEJOWSKYJ D., *De potestate Metropolitanum...*, 157.

Митрополитом, уклад Конституцій не натрапляв на більші перешкоди. На 13-й сесії виготовлено перші «Загальні Конституції Чину» (всього 21 правило),³⁷⁶ які можна б назвати *нарисом*, бо вони коротенькі та й не складені за якимсь логічним порядком. Їх пізніше змінювали й доповняли наступні генеральні капітули й Ап. Столиця.

Згідно з тими Конституціями, Чином управляє протоархимандрит, якого обирається на чотири роки, таємним голосуванням, із звичайних ченців, навперемінку: раз з однієї Провінції, а раз з другої. Він, порозумівшись з митрополитом, скликає ген. капітулу на пограниччі обох Провінцій, поблизу Берестя Литовського і Білої Підляської (також альтернативно); на пропозицію протоігумена він затверджує настоятелів для головніших монастирів; коли протоархимандрит буде з Литовської провінції, то мешкатиме в Тороканах, а як з Руської — в Почаєві.

Протоархимандрит матиме чотирьох консульторів (по двох з кожної Провінції) та двох секретарів (по одному з кожної Провінції), яких також обирається на чотири роки. У Римі справи Чину представляє Ап. Престолові генеральний прокуратор, який не може нічого починати, поки не отримає писемного дозволу від головної управи Чину або від провінційної.

Кожна Провінція має власну управу, до якої входять: протоігумен, чотири консультори й секретар. Вибори управи відбуваються щочотири роки на провінційних капітулах, в яких беруть участь ті самі ченці, що мають право брати участь у генеральній капітулі. До протоігумена належить: щороку візитувати всі свої монастирі та здавати протоархимандритові звіт про особовий, дисциплінарний та економічний стан; назначувати настоятелів до менших монастирів, а до більших представляти протоархимандритові до затвердження кандидатів на ігуменів; здавати звіт про стан своєї провінції на ген. капітулі тощо.

Архимандріями управляють довічні архимандрити, а звичайними монастирями — ігумени, назначені на чотири роки.

Конституції з 1743 р., в основному, дотримувалися законодавства Конгрегації Пресв. Тройці, з тією хіба різницею, що дрібна адміністрація перейшла на протоігуменів.

³⁷⁶ «Constitutiones Generales iuxta resolutionem praesentis Capituli et antiquiorem Ordinis praescriptionem formatae» (APF CP, vol. 92, fol. 316-319).

г) *Розпорядження і рішення папи Венедикта XIV (1744 р.)*. Після довгих студій у Конгрегації Поширення Віри та окремого засідання в справі Дубненської капітули, в якому взяв участь папа Венедикт XIV,³⁷⁷ появилися обширні Папські розпорядження (декреталії), що зачинаються словами: «*Inter plures*».³⁷⁸ У цьому документі Папа затвердив об'єднання всіх руських і литовських монастирів в один Чин і, на прохання учасників Дубненської капітули, надав йому назву: *Руський Чин Святого Василя Великого (Ordo Sancti Basilii Magni Ruthenorum)*. Цей Чин складається з двох провінцій — Литовської: *Пресвятої Тройці З'єднаних (Provincia Ss. mae Trinitatis Unitorum)* і Руської: *Покрови Пречистої Диви Марії (Provincia Protectionis Beatissimae Virginis Mariae)*. Таким чином Папа вирішив перший суперечний пункт Дубненської капітули.

Далі Дубненська капітула просила розсудити приналежність десятих монастирів, що їх Литовська провінція посідала на території Руської Провінції. У цій справі Папа наказав, щоб обидві Провінції зібрали потрібні документи, а відтак Ап. Столиця дасть свій осуд.³⁷⁹

Щодо третього пункту, чи Руська провінція обов'язана сплачувати борги за римську прокураторську резиденцію, то Венедикт XIV відповів, що ні, бо вона була подарована кардиналом А. Барберіні (1638 р.) «*руським Василіянським ченцям*». Римського прокуратора Папа наказав обирати на ген. капітулі на такий лад: коли протоархимандрит буде з Литовської провінції, то прокуратор буде з Руської, і навпаки.

Четвертий і останній пункт, що його просила вирішити Дубненська капітула, чи можна обирати архимандритів головними настоятелями Чину, тобто протоархимандритами, Папа відклав на пізніше, бо треба було насамперед рішити, кому мали підлягати архимандрити: митрополитові чи протоархимандритові.

Папа Венедикт XIV не тільки похвалив домагання руських Василіян, щоб у цілому Чині зберігалися східні звичаї й обряди, але й заявив, що переступники та настоятелі, які цього не допилюють, тим самим позбавлені активного й пасивного голосу.³⁸⁰

У Конституціях, укладених на Дубненській капітулі, Папа дещо

³⁷⁷ WCP II: 75-101.

³⁷⁸ WDP II: 88-100.

³⁷⁹ WDP II: 92.

³⁸⁰ WDP II: 97.

змінив. Наприклад, він рішив, що на майбутнє участь у ген. капітулах братимуть 40 ченців з кожної провінції, крім митрополита, протоархимандрита, членів генеральної й провінційних управ. Таким чином виключено з участі в ген. капітулах єпископів і архимандритів.³⁸¹ Список учасників ген. капітули, т.зв. «вокальних» (з правом голосу), доручено виготовити єп. Ю. Ласкарісові, генеральній і провінційним управам Чину.

Папа також наказав митрополитові, протоархимандритові й ген. та пров. управам, щоб подбали про ліквідацію малих монастирів у Руській провінції. Згідно з цим розпорядженням, треба було скасувати всі монастирі, які не могли одержати принаймні 8 ченців.

Декреталії Венедикта XIV кінчаються закликком до Руських Василіян, які на Дубненській капітулі склали тільки умовну присягу послуху протоархимандритові (з клявзулою: «поки Ап. Столиця не затвердить домовлення»), щоб вони підкорилися під послух протоархимандрита й Ап. Столиці, яка про них дбає і на майбутнє їх не залишить.³⁸²

³⁸¹ 1756 р. Венедикт XIV, підпорядкувавши архимандритів під владу протоархимандрита, привернув їм право участі в ген. і провінційних капітулах.

³⁸² WDP II: 99.

о. Исидор Патрило, ЧСВВ

НАРИС ІСТОРІЇ ВАСИЛІАН ВІД 1743 ДО 1839 РОКУ

На Генеральній Капітулі, що відбулася в Дубні 1743 р., незалежні до того часу Конгрегації — Литовська (Пресвятої Тройці) і Руська (Покрови Матері Божої) — об'єдналися в один «Руський Чин св. Василя Великого», оформившись в окремі Провінції, під цими самими назвами.

Вони існували до Тороканської Капітули (1780 р.), яка їх поділила на чотири Провінції:

1) *Галицьку* — Найсв. Спасителя, яку виділено з Руської Провінції. До неї увійшли монастирі тієї території, що 1772 року припала Австрії, а між 1795-1809 роками теж монастирі Холмщини, яка в тому часі належала Австрії.

2) *Руську* — Покрови Матері Божої,¹ у якій залишилися 33 монастирі південно-східної частини Польсько-Литовської держави.

3) *Литовську* — Пресвятої Тройці, до якої увійшли ті монастирі, що після 1772-го року залишилися на території Польсько-Литовської держави.

4) *Білоруську* — св. Миколая, до якої приділено з первісної Литовської провінції ті монастирі, які 1772 року належали вже до Російської імперії. Її історія до 1795 р. була дуже коротка і також скупа, а після 1795 р., хоч вона далі фігурувала окремо, ділила вже спільну долю разом з Литовською та Руською Провінціями, які тоді також знайшлися в границях Російської держави.

У 1810-1864 роках існувала ще п'ята Провінція — Холмська, Різдва Матері Божої, монастирі якої до 1809 року належали до Галицької Провінції.

Історію Галицької і Холмської Провінцій подано окремо, тому цей нарис буде присвячений зокрема тим Провінціям, що наприкінці 18-го ст. попали до Російської імперії і згодом були зліквідовані.

¹ Називано цю Провінцію Руською, бо членами її були русини-українці; також Польською або Коронною, бо її монастирі знаходилися на території самої Польщі (Корони), поза Литовським князівством. Вона охоплювала ті монастирі, які знаходилися в новоприєднаних — до Унії єпархіях: Львівській, Перемиській, Холмській, Луцькій, Володимирській і частково Київській — в її українській частині.

І. ОРГАНІЗАЦІЯ ВАСИЛІЯН МІЖ ДУБНЕНСЬКОЮ КАПІТУЛОЮ І ПЕРШИМ ПОДІЛОМ ПОЛЬЩІ (1743-1772)

І. ДУБНЕНСЬКА КАПІТУЛА І ЇЇ ЗАТВЕРДЖЕННЯ²

За винятком може тільки першої Капітули, яка зібралася 1617 року під проводом митр. Й.В. Рутського, Дубненська Капітула була, мабуть, найбільш важлива в історії Василіянського Чину, хоч вона тривала коротко, від 26 травня до 12 червня 1743 р. Однак не легко було її скликати та приготувати, бо на це треба було витратити багато зусилля та часу, понад 20 років. Так само не легко й може ще тяжче було на ній домовитися обом сторонам, тобто Литовській та Руській Провінціям. В деяких справах навіть самі не могли погодитися і вони їх відіслали для остаточного вирішення до Апостольського Престолу. Проте капітульні Отці не зневірилися й об'єдналися в один Чин, згідно з постановою Замоїського Синоду 1720 року та бажанням Ап. Престолу, який часто їм про те нагадував. Цим об'єднанням учасники Дубненської Капітули започаткували нову, найсвітлішу добу Василіянського Чину.

Це діло не довго могло вільно розвиватися, бо за не цілих 100 років, як побачимо, вороги З'єднаної Церкви довели його майже до повного знищення. Але ідея об'єданого Чину не завмерла. По його відродженні при кінці минулого століття (1882), акт Дубненської Капітули наново ожив і Василіяни далі продовжують історію

² З 1743 роком Василіянський Чин почав писати нову історію під проводом наступних Генеральної і Провінційних Курій:

Генеральна Курія: о. Мигуневич Полікарп – протоархимандрит, член Литовської Провінції, о. Заблоцький Феліціан – протоконсультор, член Литовської Провінції; консультори: о. Середович Амвросій, член Руської Провінції, о. Улінський Микола, член Лит. Провінції, о. Камчиц Єронім, член Руської Провінції; генеральні секретарі: о. Артецький Сильвестер, член Лит. Провінції і о. Коблянський Сильвестер, член Руської Провінції.

Руська Провінція: о. Білинський Іпатій, протоігумен; консультори: оо. Манковський Пафнутій, Пруницький Йосафат, Паславський Гервасій, Тарногородський Августин і секретар: о. Оземкевич Єронім.

Литовська Провінція: о. Конячевський Теодосій – протоігумен; консультори: оо. Лісанський Гераклій, Завадський Максиміліян, Яцковський Герман, Янкевич Тадей, і секретар: о. Чечковський Юстин. WELUKYJ A., *Litterae Basilianorum* (WLB) II, 1979, pp. 99-100; WOJNAR M., *De Capitulis Basilianorum*, 1954, p. 24, 32.

об'єднаного Василянського Чину, який знову складається з більшого числа й різнорідних Провінцій.

Це об'єднання в тому часі не було таким, як пізніше, а було радше зближене до об'єднання Венедиктинського чи інших давніших західних Чинів. Протоархимандрита вибирали навперемінку, раз з Литовської — раз з Руської Провінцій, і вони не мали свого сталого осідку; якщо він походив з Литовської Провінції, тоді, разом з членами Головної Управи, урядував в Тороканах, а якщо з Руської Провінції — в Почасві.

Протоархимандрит сам, звичайно, не візитував ні Провінцій, ні домів, а тільки протоігумени, які мали йому пересилати щорічні звіти з своїх візитацій. Згідно з рішенням Папи Венедикта XIV, протоархимандрит, сам чи через когось іншого, міг візитувати якийсь монастир тільки в окремих випадках, «коли виникала потреба».³

Ще в тому самому році всі Акти й Конституції Дубненської Капітули переслано до Риму, щоб дістати апробату Апостольського Престолу. В тій справі 30 березня 1744 скликано в Конгрегації Пропаганди окрему сесію, в якій взяв участь сам Папа.⁴ На основі цих нарад Папа Венедикт XIV дня 11 травня ц.р. опублікував обширний декрет «*Inter plures*»,⁵ в якому, між іншим, надав новооб'єднаному Чині назву «Руський Чин св. Василя Великого». З деякими доповненнями чи поправками, Папа теж затвердив усі Постанови та Конституції Дубненської Капітули й угоду між митрополитом та Чиним. При тому Св. Отець похвалив домагання Руських Василян, щоб вірно зберігати східні звичаї, пости й східний обряд, а більше складні питання, як справа спірних монастирів та залежність архимандритів від влади протоархимандрита, відклав до пізнішого вирішення.⁶ Вкінці, одне з найважливіших рішень: Папа Венедикт XIV визначив по 40 учасників для кожної Провінції, які мали б бути допущені на Капітули; хто ж мав би до цього числа входити, про це мали, під проводом єп. Ю. Ласкаріса, вирішити самі Провінції, про що буде мова в наступному розділі.⁷

³ WELYKYJ A., *Documenta Pontificum Romanorum* (WDP) II, 1954, p. 98.

⁴ WELYKYJ A., *Litterae S.C. de Propaganda Fide* (WLPF) IV, 1957, p. 160.

⁵ WDP, II, 88-100.

⁶ *Ibidem*, II, 98-9.

⁷ *Ibidem*, 98.

З доручення Папи Венедикта XIV, це була перша справа, якою після об'єднання на Дубненській Капітулі, мали зайнятися обидві Провінції; на спільній сесії вони мали вирішити, кого думають покласти між 40 делегатів, які від кожної Провінції входили б на Капітули, з правом голосу.

В цій справі Дубненська Капітула з 1743 року постановила, що у виборах на Генеральних і Провінційних Капітулах братимуть участь всі настоятелі монастирів та ще делегати з більших монастирів.⁸ Ця постанова була досить загальникова, а крім того давала значну перевагу Руській Провінції, яка мала майже два рази більше монастирів, як Литовська.⁹ Тому, щоб вирівняти участь обох Провінцій, Папа Венедикт XIV постановив, що на Генеральних Капітулах, коли вибиратимуть протоархимандрита, право голосу, крім митрополита — голови Капітули, матимуть генеральні і провінційні консултори та секретарі і по 40 ченців з кожної Провінції. Самі ж Провінції, під проводом еп. Ю. Ласкаріса, мали визначити, хто з-поміж них входив би до цього числа 40.

У тій цілі, під проводом протоархимандрита о. П. Мигулевича, бо еп. Ю. Ласкаріс не міг прийти, зібралися в Антополі дня 14 лютого 1745 року представники обох Провінцій — члени Генеральної та Провінційних Курій. Але там вони не могли ні до чого домовитися, бо представники Руської Провінції вимагали, щоб спершу була вирішена справа т.зв. спірних монастирів.

Щойно на інтервенцію Папи Венедикта XIV, під проводом Папського Делегата, еп. Ю. Ласкаріса, зібралися вони вдруге у Володимирі, дня 7-9 лютого 1746 року, і там довели справу до кінця.¹⁰

Литовська Провінція вирішила, що її делегатами на Капітулах будуть 26 ігуменів, особистий секретар протоігумена, магістер новиків, прокуратор Провінції, три професори богослов'я, філософії чи реторики і 8 делегатів з більших монастирів, тобто: Вільна, Жировиць, Битеня, Полоцька, Вітебська, Онуфрієва, Жидичина і Дерманя.¹¹

⁸ *Archivio Propaganda Fide. Congregazioni Particolari* (APF C.P.), vol. 92, f. 318.

⁹ Руська Провінція мала коло 130 монастирів, а Литовська лише – 66.

¹⁰ WLB II, 112-7.

¹¹ *Ibidem*, 119-122.

Руська Провінція постановила, що від неї в число 40 делегатів на Капітули входитимуть: 38 ігуменів, магістер новиків та один професор філософії.¹²

За такою схемою збиралися обидві Провінції на всіх дальших Капітулах, Генеральних і Провінційних, хоч сам склад осіб пізніше мінявся. Ігуменів, яких допущено до участі на Капітулах, та їхні монастирі, називали «вокальними», тобто такими, що мають на Капітулах голос.

В декреті Венедикта XIV з 11 травня 1744 року не згадано ні єпископів, які до того часу брали в Капітулах участь, ні архимандритів, і тому їх виключено з дальших Капітул; хоч вони ще приїхали на наступну Капітулу в 1747 році, але участі в ній вже не брали. Архимандрити знову дістали активний і пасивний голос декретом Папи Венедикта XIV з 1756 року, яким вони рівночасно зістали підпорядковані юрисдикції протоархимандритів.¹³

3. ЛИТОВСЬКА І РУСЬКА ПРОВІНЦІЇ ПІСЛЯ ДУБНЕНСЬКОЇ КАПІТУЛИ 1743 Р.

Нова Литовська Провінція до 1743 року була незалежною Конгрегацією і до 1739 року, коли постала ще й Руська Конгрегація, сама репрезентувала Василянський Чин. Тому не можна дивуватися, якщо між литовськими ченцями жевріло почуття, що вони щось вище й ліпше, бож вони старші і довший час самі творили та представляли цей Чин. Вони доклали теж багато старань, щоб свій зразок об'єднання Василянських монастирів поширити на всю Київську митрополію, до чого, з різних причин, монастирі пізнішої Руської Провінції не дуже поспішали. Це об'єднання литовці уявляли собі радше як приєднання — до Литовської Конгрегації, яка вже довго існувала й тому далі повинна б очолювати й провадити всі Василянські монастирі.¹⁴

¹² *Ibidem*, 116-8.

¹³ WELUKYJ A., *Acta S.C. de Propaganda Fide* (WAPF) IV, 1955, p. 100.

¹⁴ Вже на Більській капітулі (1709) зазначено, що «адміністратор митрополії (Ю. Винницький) й екзарх її (Д. Жабокрицький) обіцяли мати окрему конференцію з ігуменами монастирів Львівської, Перемиської і Луцької епархій в справі інкорпорації тих монастирів... й успішно старатися про злуку тамошніх монастирів з нашою Провінцією». («Археографическій Сборник документов относящихся к истории северо-западной Руси», Вильна, т. XII, с. 124.

Але на Дубненській капітулі монастирі Руської Провінції зовсім не думали підчинятися Литовській, бо до неї не приєднувалися, а тільки з нею об'єднувалися, нарівні створюючи нове тіло, нарівні теж перебираючи на себе всі зобов'язання та всю відповідальність. Ці ж Литовські монастирі та члени, з яких до того часу складався цілий Василіянський Чин, творили тепер тільки одну Провінцію, у правах й обов'язках таку саму як молода Руська Провінція.

Першим протоархимандритом, тобто головним настоятелем обох об'єднаних Провінцій, вибрано о. Полікарпа Мигуневича, члена Литовської Провінції. Але, на основі спільного договорення, дальші його наступники і генеральні прокуратори в Римі мали вибиратись на зміну — раз з одної, раз з другої Провінції. Між ними були теж поділені члени Генеральної Курії та обидва ген. секретарі.

Литовська Провінція також бажала, щоб для цілого Чину перебрали її дотеперішній титул — Пресв. Тройці, за чим був і декрет Ап. Престолу з дня 1 травня 1742 р.¹⁵ Проти того, однак, була Руська Провінція, яка пропонувала для цілого Чину титул — Божого Провидіння, а Провінції щоб далі затримали свої первісні назви. Самі вони в цьому не могли домовитися й тому вислали цю справу до Ап. Престолу, який листом Папи Венедикта XIV з 11 травня 1744 р. надав об'єднаному Чинowi назву «Руський Чин св. Василя Великого».¹⁶

На бажання теж Руської Провінції вирішено просити Ап. Престіл більше місць в папських семінаріях. Якщо б їх не отримали, тоді Литовська Провінція мала поділитися з Руською тими місцями, з яких досі сама користала. Так само вже тоді віддано до Ап. Престолу справу приналежності монастирів, які досі належали до Литовської Провінції, але які тепер знайшлися на території Руської Провінції.

З цим усім членам Литовської Провінції не легко було погодитися та зжитися, тим більше, що між ними і членами Руської Провінції були чималі розбіжності у монаших звичаях, як і в соціальних

Так у Литовській Конгрегації завжди уявляли собі об'єднання — як приєднання до вже існуючої їхньої Конгрегації. Тому її представники при кожній нагоді протестували проти створення нової, будь-якої Конгрегації, покликаючись, що на основі декретів з 1624, 1631 і 1643, для всіх монастирів має бути один протоархимандрит «всієї Руси». Cf. WELYKYJ A., *Acta Propaganda Fide* (WAPF) I, p. 27, 101, 192, 194, 197; vol. III, p. 85.

¹⁵ WELYKYJ A., *Litterae Propaganda Fide* (WLPF), 1957, IV, p. 121.

¹⁶ WELYKYJ A., *Documenta Pontificum Romanorum* (WDP) II, 1954, p. 88-100.

та національних поглядах. Тому перші роки цього співжиття між ними не були ідеальними. В Литовській Провінції були свідомі того, що в них було менше монастирів і числом членів вони так само поступалися перед Руською Провінцією. Але вони також були свідомі й того, що зате їхній рівень був багато вищий, бо в них було багато більше священиків, з яких багато отримало свій вишкіл у закордонних університетах, а й для інших вони мали вже досить добре зорганізовані власні школи. З цієї то причини вони почувалися вищими і з більшими претензіями до проводу в Чині. 1746 р., три роки після Дубненської Капітули, митр. А. Шептицький писав в листі до Папи Венедикта XIV про постійні тертя між обома Провінціями та що Литовський протоігумен о. Т. Конячевський, «потураючи своїй амбіції, вважає, що він сам представляє весь Чин, незалежно від протоархимандрита, й навіть не звертає уваги на його виразні розпорядження».¹⁷

Але ці непорозуміння й навіть гострі деколи суперечки ніколи не загрожували самому об'єднанню. Для обох Провінцій були надто очевидні ці користі, які з нього випливали і з яких вони могли користати.

Руська Провінція, хоч чисельно сильніша від Литовської, мала тепер змогу від неї вчитись і брати собі з неї приклад та навіть користати з її досвіду. З Литовської Провінції вона дістала добрих професорів та виховників, які високо піднесли серед них рівень освіти й монашого духа. Руська Провінція тільки таким чином могла так широко розгорнути свою діяльність, якою в скорому часі навіть перегнала Литовську Провінцію, зокрема у видавничій праці та на полі шкільництва.

Так само й Литовська Провінція була свідома того, що тільки разом з молодістю, зате численнішою Руською Провінцією вона стане важливим чинником в історії З'єднаної Київської митрополії і навіть самої Польсько-Литовської держави, в якій, разом, вони стали одним з найбільших монаших чинів, займаючи місце зараз після єзуїтів, домініканів та різних францісканів. Саме тепер, завдяки взаємному скріпленню, одна й друга Провінція настільки піднялися і розвинули свою діяльність, що разом тоді переживали найкращий період в історії Василянського Чину — його т.зв. Золоту

¹⁷ WELYKYJ A., *Epistolae Metropolitanorum (WEM) IV*, 1959, p. 221; *Monumenta Ucrainae Historica V*, p. 51, (МУН).

Добу, яка ледве чи була б можлива, якщо б обидві Конгрегації не були з собою об'єдналися. Цей буйний розвиток зупинили тільки несприятливі політичні обставини в Австрії, в 1780 роках, а в Росії з 1795 року вони його перервали, а потім зовсім зліквідували.

4. МОНАСТИРИ ЛИТОВСЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ В 1743 Р.

До Литовської Провінції 1743 р. належало 66 монастирів, з якими вона приступила до об'єднання з монастирями Руської Провінції. Між ними були й 10 спірних монастирів, про які буде мова пізніше, та 11 архимандрій. Литовська Провінція досягнула це число монастирів за 125 років свого існування, починаючи 5 монастирями 1617 р. Цей ріст був повільний, бо цьому не сприяли політичні обставини. По перших 20 роках було їх 36, а в 1670 р. – тільки 31. Щойно згодом це число збільшилось і в році об'єднання 1743 р. досягнуло 66 наступних монастирів.¹⁸

Монастирі	Рік заснування	Приступив до Чину	Перестав існувати	Єпархія
<i>Антоніль</i> ¹⁹	пер. 1709	1709	1833	Володимир
<i>Березвеч</i>	1638	пер. 1652	1839	Полоцьк
<i>Берестя</i>	1631	1636	1830	Володимир
<i>Битень</i>	1670-13	1617	1839	Київ
<i>Біла</i>	1690	1690	1864	Володимир
<i>Боруни</i>	1691	1709	1839	Київ
Браслав, арх.	поч. 15 ст.	1623	п. 1833	Полоцьк
Бучач †	1712	1713	1946	Львів
<i>Верхи</i> †	1703	1709	1833	Володимир
<i>Вільно</i>	14 ст.	1617	1839	Київ
<i>Вітебськ</i>	1675	1679	1832	Полоцьк
<i>Володимир</i> †	1675	1675	1838	Володимир

¹⁸ ВАВРИК М., *Нарис Розвитку І Стану Василіянського Чина XVII-XX ст.*, 1979, с. 20, 74. З цього видання взято список монастирів і всі дати, с. 20-1, 189-209. Єпархії подані за: *Zakony Męskie w Polsce w 1772 r.*, Lublin 1972, tab. 67.

¹⁹ *Скорочення*: пер. – перед; п. – після; к. – кінець; поч. – початок; арх. – архимандрія; знак † при місцевості означає, що там знаходився один із спірних монастирів; К – Кам'янець Подільський. Вокальні монастирі подані у списку курсивом. Немає між ними тільки Мозира, який чомусь пропущено в тогочасному списку.

Монастирі	Рік заснування	Прийшли до Чину	Перестав існувати	Єпархія
<i>Вольна</i>	1632	1636	1834	Київ
Голдово	п. 1600	1726	п. 1759	Київ
Городок над Бугом †	поч. 18 ст.	п. 1728	1787	Холм
Гродно	15 ст.	1621	1839	Київ
Дарево	1682	1709	1833	Київ
Дермань, арх. †	пер. 1450	1636	1822	Луцьк
<i>Добригори</i>	1705	1709	1834	Полоцьк
Дорогобуж, арх. †	1576	1623?	1834	Луцьк
Дубно, арх. † (Спаса і Ч. Хеста)	1577; 15 ст.	1636	1822	Луцьк
Жидичин, арх. †	пер. 1227	1661	1826	Луцьк
<i>Жировиці</i>	1480	1661	1838-9	Київ
Ілукста	к. 17 ст.	1713	1839	Полоцьк
Казимирово	1713	1726?	пер. 1832	Київ
Кам'янець Лит.	1637	1709	п. 1760	Володимир
Касута	1677	1686	п. 1834	Київ
Кобринь, арх.	к. 1465	1626?	1838	Володимир
<i>Лавришів</i>	1263	1615	1834-6	Київ
Лепеси, арх.	1635	1709	п. 1745	Володимир
Лещ, арх.	пер. 1239	пер. 1636	1839	Пінськ
<i>Лисково</i>	1682	1686	1839	Київ
Лукомль	п. 1600	пер. 1726	пер. 1772	Полоцьк?
Любавичі	1742	1743	1834	Полоцьк
Люблин	1588	1657	1864	Холм
Ляда (и)	1732	пер. 1743	1834	Київ
Махірово	пер. 1731	1743	1836-9	Полоцьк
Мінськ	1615	1617	1795	Київ
Мір	1700-5	1709	1835	Київ
<i>Новгородок</i>	1554	1617	п. 1834	Київ
Онуфрей, арх.	14 ст.	1626	1836	Полоцьк
<i>Полоцьк-Софія</i>	1635	1667?	1801	Полоцьк
Полоцьк-Борисоглібськ	11-12 ст.	1623	1833-4	Полоцьк
Пустинки Вітебські	пер. 1694	1694	п. 1762	Полоцьк
<i>Пустинки Мстиславські</i>	1380	1636	1839	Полоцьк
Постави	поч. 17 ст.	1709	1834	Київ
Раково	1702	1709	1835	Київ
Рим	—	—	—	—
Рогачів	1705	1709	к. 1801	Київ
<i>Рожана</i>	к. 1652	1661	1834	Київ
<i>Свержан Новий</i>	пер. 1652	1652	1836	Київ
Селець Брагінський	1609	1743	1830	Київ

Монастирі	Рік заснування	Прийшов до Чину	Перестав існувати	Єпархія
Сиротин	пер. 1698	1709	1839	Полоцьк
Сутьково (Суцьків)	1731	пер. 1743	1833	Київ
Суховичі	1652?	1726	1839	Київ
Тадулин	1743	1743	1839	Полоцьк
Торокани, арх.	1517	1657	1839	Пінськ
Ушач	1691	1694	1837	Полоцьк
Холм, арх.	13 ст.	1661	1864	Холм
Хомськ	1690	1694	1833	Пінськ
Цепра	1618	1703	1833	Київ
Черя	1454	1623	1838	Полоцьк
Черльона	пер. 1636	1636-52	1835	Київ
Якобштат	к. 17 ст.	п. 1726	1839	Полоцьк
Ясна Гора	1709-11	1709	1775	Київ
Ятвіськ	1709-11	1709	1755	Київ

Немає між ними Супрасльської архимандрії з резиденціями у Варшаві та Кузниці, бо вони до Святотроїцької Провінції не належали, ні деяких менших монастирів,²⁰ навіть Мозира, хоч він зібрав зачислений до вокальних монастирів. В протоколі окремої наради Свящ. Конгрегації Пропаганди Віри над Василіянськими монастирями з 1744 р. у Литовській Провінції подано ще 70 монастирів, а за обрахунком Ласкаріса мало їх бути – 76.²¹ Всіх ченців було тоді 445.²²

Між 1743 і 1772 роками до Святотроїцької Провінції включено ще такі нові монастирі:²³

Монастирі	Рік заснування	Прийшов до Чину	Перестав існувати	Єпархія
Безводичі	1758	1758	1839	Полоцьк
Вербилово	1772	1772	1839	Полоцьк
Глушня	1745	—	1835	Київ
Дорогичин	1753	1753	1832	Володимир

²⁰ ВАВРИК М., *у.тв.*, с. 21-2.

²¹ Там же, с. 21, прим. 30; WELYKYJ A., *Congregationes Particulares*, II, 1957, р. 91, 96 (WCP).

²² ВАВРИК М., *у.тв.*, 74.

²³ Там же, 34-5, 40, 189-209.

Монастирі	Рік заснування	Приступив до Чину	Перестав існувати	Єпархія
Козачизна (Геліяново)	к. 1751	к. 1751	1833	Київ
Логойськ	1751	1751	1834	Київ
Малашковичі	пер. 1745	—	1833	Полоцьк
Маривіль	1748	1748	1837	Полоцьк
Новий Двір	1608	1743	1798	Пінськ
Новосілки	1761	1761	1838	Володимир
Орша	1758	—	1839	Полоцьк
Подубись	1748	1748	1832	Київ
Скиток Терешковський	1690	1752	1791	Київ
Соломеречі	1613	1752	к. 1764	Київ
Толочин	1768	1768	1834	Полоцьк
Яблоново	1751?	1755	1796	Київ

У тому часі (1743-1772) були замкнені чи прилучені до інших такі монастирі та осідки: Ясна Гора, Лепеси, Голдово, Кам'янець Лит., Лукомль, Соломеречі, Пустинки Вітебські та два інші.²⁴

Число всіх монастирів Литовської Провінції зросло до 73, а число ченців до 612, без новиків.²⁵

Домами власних студій були: Антопіль, Вільно, Вітебськ, Жировиці, Лавришів, Онуфрей, Полоцьк та Холм, а в Битені знаходився новіціят.²⁶ Крім них прилюдні школи провадили такі монастирі: Березвеч, Берестя, Боруни, Бучач, Володимир, Жидичин, Жировиці, Подубись, Толочин та Якобштат.²⁷

В загальному Литовська Провінція не мала таких великих домів як Провінція Руська. Найбільші між ними були доми студій: в 1754 р. в Жировицях було 28 ченців, а по 20 у Вільні та Полоцьку. Зате менше було між ними малих обителей. В тому ж 1754 р. тільки 6 з них мало по двох монахів і 10 по трьох, а в інших бувало їх звичайно від 5 до 15.²⁸

У Литовській Провінції не було так багато бідних осідків, як у Руській Провінції, в якій багато монастирів були призначені на зам-

²⁴ Там же, с. 43.

²⁵ Там же, с. 22, 43.

²⁶ BIEŃKOWSKI L., *Kościół w Polsce. Organizacja Kościoła Wschodniego w Polsce w XVI-XVIII wieku*, Kraków 1970, s. 1016-17.

²⁷ BIEŃKOWSKI, *o.c.*, 1020-1.

²⁸ ВАВРИК М., *у.м.в.*, с. 84-101; *Zakony Męskie...*, tab. 67-8; BIEŃKOWSKI, *o.c.*, 1004-7.

кнення.²⁹ Тому число монастирів у Святотроїцькій Провінції в нормальних часах ніколи не спадало, а радше зростало. На місцях кількох замкнених малих резиденцій приходили нові фундації чи старші монастирі, які з часом приступали до З'єднання.³⁰

5. МОНАСТИРІ РУСЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ В 1743 РОЦІ

До Руської Провінції, згідно зі списком з Дубненської наради 1745 року, належало понад 129 монастирів і майже 700 ченців.³¹ Між ними тільки 7 були самовистачальними, а 31 було таких, які тільки в злуці з іншими були спроможні утримати щонайменше 8 ченців. Тому до них прилучено тоді 61 менших монастирків. Інші малі осідки зразу вирішено замкнути. Але їх було ще багато більше, як видно з додатку до списку на Дубненській нараді та з інших тодішніх документів. Добрий знавець Василіянських справ, єп. Ю. Ласкаріс, нараховував в 1744 р. майже 170 чернечих Василіянських домів, які належали до Руської Провінції.³² В цьому списку, подаємо тільки 99 монастирів, які не були відразу призначені на замкнення:

Монастирі	Рік заснування	Приступив до Чину	Перестав існувати	Єпархія
<i>Бар-Семенки</i>	17 ст.	1739	1837	Львів-Кам'янець (К)
<i>Бесіди</i> ³³	1659	1739	1787	Перемишль
<i>Білина</i>	1686	1743	1811	Перемишль

²⁹ Там же, с. 26-9.

³⁰ Там же, с. 43. Спис монастирів в Литовській і Руській Провінціях 1748 і 1774 р. пор.: WLAZELOWSKYJ D., *De potestate metropolitanarum Kioviensium in clerum regularem*, 1973, pp. 162-177.

³¹ ВАВРИК М., *ц.тв.*, 31.

³² WCP, II, 96.

³³ Майже до кінця 18 сторіччя (13.9.1786) границя між Перемиською та Львівською єпархіями не була така, як сьогодні. За єп. М. Рилла Перемиська єпархія відступила Львівській деканати: Скільський, Стрийський та Городецький, за те отримала: Жовківський, Куликівський і Горожанський. Тому монастирі в цих деканатах належали до інших єпархій тоді, а до інших належать тепер, як напр. Жовква, Крехів, Бесіди, які тоді належали до Львова, а пізніше перейшли до Перемишля. В цьому списку подано приналежність не тодішню, але теперішню. Пор. (КОССАК Е.), *Шематизм Провінції Св. Спасителя...*, 1867, с. 135; WLPF, VI, 251-3.

Монастирі	Рік заснування	Прийшли до Чину	Перестав існувати	Єпархія
<i>Білилівка</i>	1619	1739	1795	Київ
<i>Білосток</i>	1636	1739	1833	Луцьк
<i>Болохів</i>	17 ст.	1743	по 1754	Львів
<i>Верхрата</i>	1678	1739	1806	Перемишль
<i>Вицинь</i>	1703	1739	п. 1818	Львів
<i>Волиця (Воля) Деревлянська</i> (Деревляни)	1600	1739	1788	Холм
<i>Волсвин</i>	1629	1743	по 1770	Перемишль
<i>Галич</i>	—	—	—	Львів
<i>Головчинці</i>	1540	1739	1795	Львів-К.
<i>Городище б. Гоші</i>	1538	1702	1833	Луцьк
<i>Городище над Бугом</i>	13 ст.	1652	1748	Перемишль
<i>Горпин</i>	1712	1739	1782	Львів
<i>Гошів</i>	1570	1739	1951	Львів
<i>Гоща</i>	1638	1739	1833	Луцьк
<i>Гранів</i>	пер. 1711	1739	1795-6	Київ
<i>Дережиця</i>	1531	1739	1775	Перемишль
<i>Добромиль</i>	1613	1739	1946	Перемишль
<i>Добряни</i>	1582	1739	1776	Львів
<i>Домашів</i>	1638	1739	1784	Белз- Перемишль
<i>Дорогів</i>	17 ст.	1743	по 1754	Львів
<i>Жовква, арх.</i>	1682	1739	1946	Перемишль
<i>Завалів</i>	1614	1739	1793	Львів
<i>Загайці</i>	1637	1739	1795	Луцьк
<i>Загвіздя</i>	к. 1458	1743	по 1748	Львів
<i>Загорів</i>	1548	1709	1839	Володимир
<i>Задарів (Задороже)</i>	пер. 1613	1739	1818-9	Львів
<i>Замость</i>	1706	1739	1864	Холм
<i>Збараж</i>	пер. 1600	1739	1786	Львів
<i>Зимно</i>	11 ст.	1709	1806	Володимир
<i>Золочів</i>	1704	1739	1946	Львів
<i>Кам'янець Под.</i>	1722	1739	1795	Львів-К.
<i>Канів, арх.</i>	12 ст.	—	1831	Київ
<i>Колодяжне</i>	16 ст.	1739	1774	Київ
<i>Коржівці</i>	1742	1743	1795	Львів-К.
<i>Красногірка</i>	1484	1739	по 1759	Київ
<i>Краснопуца</i>	1665	1739	1946	Львів
<i>Крем'янець</i>	1696	1739	1839	Луцьк
<i>Крехів</i>	1613	1739	1946	Перемишль
<i>Крилос</i>	1704	1739	1782	Львів

Монастирі	Рік заснування	Прийшли до Чину	Перестав існувати	Єпархія
<i>Лаврів</i>	13 ст.	1739	1946	Перемишль
Ланівці	13 ст.	1739	1783	Львів
Летня	17 ст.	1739	1755	Перемишль
<i>Лішня</i>	пер. 1665	1735	1775	Перемишль
Лисянка	1604	1739	1834	Київ
Литвинів	1586	1739	1774	Львів
Лука	17 ст.	1739	1789	Львів
Луковець	1662	1743	по 1754	Львів
<i>Луцьк, Ч. Хреста, арх.</i>	1624	1739	1835	Луцьк
Луцьк, І. Богослова	к. 1240	1720	1789	Луцьк
<i>Любар - Колодажне</i>	1604	1739	1839	Київ
<i>Люблин</i>	1588	1657	1864	Холм
<i>Львів - св. Юра</i>	1341	1739	1817	Львів
Львів - св. Онуфрія	14 ст.	1739	1946	Львів
Львів - І. Богослова	1640	1739	1802	Львів
Львів - Успення	1708	1739	1753	Львів
Маліївці	1708	1739	1810	Львів-К.
<i>Мильці, арх.</i>	пер. 1532	1710	1839	Володимир
<i>Мильча</i>	1602	1739	1833	Луцьк
Немирів	17 ст.	1743	по 1748	Київ
<i>Низкиничі</i>	1643	1739	1806	Володимир
<i>Овруч, арх.</i>	пер. 1499	1739	1831	Київ
Оглядів	17 ст.	1739	1831	Київ
<i>Пациків</i>	17 ст.	1739	1792	Львів
Перекалі	17 ст.	1743	по 1748	Луцьк (?)
<i>Підгірці</i>	1659	1739	1946	Львів
Підгороддя	1458	1739	по 1754	Львів
Підгородище	16 ст.	1739	1756	Львів
Піддубці	17 ст.	1739	1833	Луцьк
Пітрич	пер. 1556	1743	по 1748	Львів
<i>Погоня</i>	1634	1739	1956	Львів
<i>Почайв</i>	1597	1739	1831	Луцьк
Рудники	1641	1739	1748	Львів
<i>Сатанів</i>	к. 1600	1739	1793	Львів-К.
Сваричів	17 ст.	1739	1789	Львів
Смолин	1614	1739	1764	Перемишль
Сокіл	пер. 1435	1739	1756	Львів
Сокілець	1619	1739	1818	Львів
Спас	13 ст.	1739	1789	Перемишль
Стіжок	1633	1661	1766	Луцьк
Стоянів	17 ст.?	1739	по 1754	Львів

Монастирі	Рік заснування	Приступив до Чину	Перестав існувати	Єпархія
Страклів	1665	1739	по 1809	Луцьк
Теребовля	16 ст.	1739	1789	Львів
Топільниця	1616	1739	1788	Перемишль
Тригир'я	к. 1573	1739	1839	Київ
Тумин	1635	1739	1833	Луцьк
Туропин	17 ст.	1739	1748	Володимир
Угорники	пер. 1603	1739	1818	Львів
Улашківці	14 ст.	1739	1946	Львів
Унів, арх.	14 ст.	1739	1790	Львів
Чернилява	1633	1739	1796	Перемишль
Чортків	1676	1739	1792	Львів
Четвертня	1437	1739	1801	Луцьк
Шаргород	1715	1739	1794	Львів-К.
Щеплоти	1626	1739	1788	Перемишль
Яворів ³⁴	—	—	—	Перемишль
Язениця	1620	1739	1788	Львів

Багато малих монастирків відразу призначено на замкнення. Архимандрій у Руській Провінції було тільки 6.³⁵

Студійними ж домами для Василянських студентів в різних часах були: Білосток, Гоща, Добромиль, Загайці, Замость, Кам'янець, Лаврів, Львів (св. Юра), Мильча, Сатанів, Теребовля і Тернопіль.³⁶ Крім них Руська Провінція провадила колегії в наступних місцевостях: Бар, Гоща, Канів, Любар, Маліївці, Овруч, Остріг, Умань і Шаргород.³⁷

Потім, між 1743 і 1780 роками, до Руської Провінції були включені ще такі монастирі: Варшава, Дрогобич, Кристинопіль, Остріг та Умань.³⁸ Але, в тому самому часі перестали існувати коло 60 монастирів.³⁹ Деякі з них прилучено до інших монастирів, але

³⁴ ВАВРИК М., *ц.тв.*, 177, 195.

³⁵ Див. нижче розділ про архимандрії. Там же, 24-5, 28-30.

³⁶ Див. розділ про Василянські студії.

³⁷ ВІЄЊKOWSKI, *о.с.*, 1020.

³⁸ ВАВРИК М., *ц.тв.*, 177-8.

³⁹ Там же, 50. Між ними були: Болохів, Волсвин, Городище над Бугом, Дерезиця, Дорогів, Загвіздя, Колодяжне, Красногірка, Летня, Лисянка, Литвинів, Луковець, Львів-Успіння, Немирів, Перекалі, Підгороддя, Підгородище, Пітрич, Рудники, Смолин, Сокіл, Стіжок, Стоянів та Туропин.

більшість, побачимо, замкнено, тому що були замалі, щоб, за приписами права, дати утримання принайменше для 8 ченців. Тому число монастирів до 1780 р. впало з 129 до 69, з яких к. 33 залишилися тоді в Руській Провінції, а 36 створили нову Галицьку Провінцію. Зате число ченців зосталося в тому періоді те саме, тобто 650 монахів, крім новиків: 336 залишилось у Руській Провінції, а 314 опинились в Провінції Галицькій.⁴⁰

6. СПІРНІ МОНАСТИРІ, Т.ЗВ. «ВОЛИНСЬКІ»

Це були монастирі, до яких мали претензії і Литовська і Руська Провінції. Називали їх звичайно «Волинськими», хоч не всі вони такими були, бо деякі з них, як Бучач, знаходилися в Галичині, а інші на Холмщині.

У взаємних відносинах між обома Провінціями це була найбільш болюча справа, яка виринула ще перед Замойським Собором і була великою перешкодою, яку вони мусіли подолати на шляху до об'єднання. Задля неї це об'єднання кілька разів відкладано і тільки під тиском Апостольського Престолу дійшли вони до нього, але щойно понад 20 років після його схвалення на цьому Соборі в 1720 році.

Були це монастирі, які прийняли Берестейську Унію раніше, ніж єпархії, на території яких вони знаходилися, і тому вже були приступили до Литовської Конгрегації. Були це єпархії Львівська, Перемиська, Холмська, Володимирська і Луцька. Коли ці єпархії остаточно також прийняли Берестейське З'єднання і за прикладом Литовської Конгрегації також почали думати про об'єднання своїх монастирів, тоді виринула проблема, куди повинні належати ці монастирі, які раніше об'єдналися з Литовською Конгрегацією.

Обидві Конгрегації, відтак Провінції, мали до них свої претензії і жадній не можна було відмовити слухних рацій. Руська Провінція уважала, що вони повинні належати до неї, бо знаходяться на її території. Литовська ж Провінція не хотіла з них зрезигнувати, бо вони, хоч поза її територією, вже давно до неї приєдналися і довший час разом співпрацювали з усіма її монастирями. Це були головні рації, які обидві сторони завжди висували на першому місці, теж і в

⁴⁰ Там же, 51-2.

Важливі монастирі Василіянського Чину у 18-му сторіччі у Польсько-Литовській державі

своїх довгих реляціях та проханнях до Апостольського Престолу.

Таких спірних «Волинських» монастирів було у тих єпархіях більше. Митрополит Л. Кішка, який сам був 12 років протоархимандритом, тоді ще тільки Литовської Конгрегації, і всі єпископи з цих єпархій домагалися від неї спочатку тільки 4-х архимандрій: Дерманської, Дорогобузької, Дубненської і Жидичинської та 4-х монастирів — у Бучачі, Верхрах, Володимирі і Холмі.⁴¹ Пізніше до них додано ще 2 монастирі: в Дермані та в Городку над Бугом.⁴² Головна рація, яку вони тоді подавали, була та, що без них Руська Провінція не матиме місця на резиденцію для Протоігумена, на новіціят і студії, та що Литовський протоігумен, із-за віддалі, не має змоги їх за 4 роки відвідати.⁴³

Тоді Литовська Провінція відкликалася (1727) до Риму,⁴⁴ і Конгрегація Пропаганди признала їй рацію. Наказуючи об'єднання «руських монастирів», яке сталося 1739 р., Пропаганда виключила з цього об'єднання всі ті монастирі, які вже давніше належали до Литовської Провінції.⁴⁵

Справу тих монастирів 1739 р. знову порушили учасники Львівської Капітули, на якій створено Руську Конгрегацію, але знову без успіху, бо і цим разом Литовська Конгрегація не погодилася на їхні домагання.⁴⁶

Не змогли її наладати ні на Капітулі 1743 р., коли то обидві Провінції об'єдналися і створили тепер один Чин під одним настоятелем, й обидві Провінції знову відкликалися до Ап. Престолу.⁴⁷ Зібравши, після довгих дослідів, багато інформацій, цій справі присвячено два окремі засідання з участю самого Папи Венедикта XIV.⁴⁸ Остаточо Папа вирішив призначити ці монастирі Литовській Провінції, яка їх «правно посідає». Руській Провінції Папа наказав передати тільки монастир в Бучачі, задля його великої віддалі від Литовської Провінції, а Жидичинський монастир призначив на

⁴¹ WELYKYJ A., *Supplicationes Ecclesiae Unitae* (SEU), 1962, II, p. 234.

⁴² WELYKYJ A., *Congregationes Particulares* (WCP), 1957, II, p. 219.

⁴³ WEM, IV, p. 142-3.

⁴⁴ WOJNAR M., *De Regimine Basilianorum* (De Reg.), 1949, p. 78.

⁴⁵ WCP, I, p. 276.

⁴⁶ WLB, II, p. 330.

⁴⁷ *Ibidem*, 330.

⁴⁸ *Ib.*, 137-171; WCP, II, 117-121, 204-212. Між ними були дві довгі реляції протоігуменів обох Провінцій. Засідання з Папою відбулися 12 лютого 1748 і 21 вересня 1750 р.

сталий осідок для Генеральної Курії та архів цілого Чину.⁴⁹

Цю справу, однак, знову порушено на Генеральній Капітулі у Бересті 1751 року, на якій учасники з Литовської Провінції хотіли окремою «Конституцією» закріпити ці т.зв. Волинські монастирі за своєю Провінцією. Хоч під впливом Ап. Нунція підписали її теж представники Руської Провінції, але по закінченні Капітули зараз внесли проти неї до Луцької латинської консисторії формальний протест.⁵⁰ На наказ Конгрегації Пропаганди 1754 р. протоігумен Руської Провінції мусів цей протест витягнути з актів і скласти заяву, що ціла Провінція «з належним послухом і пошаною підчиняються Папському рішенню».⁵¹

Але й ця заява не привела до замирення. В 1760 роках це питання знову виринуло, і про нього є згадка теж на Генеральній Капітулі 1772 р.⁵² Цієї справи не вдалося обидвом Провінціям ніколи розв'язати, і навіть рішення Ап. Престолу не принесли задовільної розв'язки. Про неї затихло щойно після 1772 р., коли то сторонні державні чинники накиннули нові політичні кордони обом Провінціям, і вони вже мусіли з ними погодитися.

7. АРХИМАНДРІЇ

Крім згаданих 1743 р. 11 архимандрій, в різних періодах було їх багато більше і в самій Литовській Провінції, а ще більше в цілому Чині. У З'єднаній Київській митрополії, за час її існування, було всіх 34 знаних архимандрій.⁵³ Були це звичайно визначніші монастирі, тому про них коротко ще окремо згадаємо, тим більше що їхній зв'язок з цілим Чином був інший, як звичайних монастирів.

⁴⁹ WCP II, 218-220; cf. WAPF, V, 77-8, 171: Про цю передачу мав подбати Ап. Нунцій, але це йому не вдалося. Бучач офіційно залишався в Литовській Провінції ще 1780 р.

⁵⁰ WLB, II, 331; WLPF, IV, 284-5; WLPF, IV, 285; WLB, II, 331; WOJNAR, *De Regimine...*, 99-100.

⁵¹ WLB, II, 230-3.

⁵² *Ib.*, 332; cf. 320-335; WLPF, V, 164-5; *Ib.*, 188, 190; WAPF, V, 66, 77.

⁵³ WOJNAR M., *De Archimandritis Basilianis in Metropoli Kioviensi. Ius Populi Dei. Miscellanea in honorem R. Bidagor, Roma 1972, p. 358-367.* (W.M., *De Arch.*); *Ibidem*, 368, n. 62; МУН, VII, 232, 344; ПЕТРОВ Н., *Очерк истории Базиліанскаго Ордена...* «Труды Киевской Дух. Академіи» (Петров, *Очерк...*) 1870, VII, с. 406 і 1872, I, 170 — згадує ще Черченську і Лаврівську архимандрії. Про старання, щоб створити архимандрію в Бучачі — див.: WAPF, V, 195-200, 213.

Архимандрія, як читаємо в Енциклопедії, це монастир, великий як числом ченців, так і значенням, під керуванням архимандрита. Його вибирають чи назначають досмертно й він користується різними привілеями, між ними вживати єпископські відзнаки, тобто митру й жезл при літургічних богослуженнях.⁵⁴

Однак у Василіянському Чині архимандрії та архимандрити не відіграли якоїсь більшої чи визначної ролі, а навпаки, їхня історія була досить складна і між ними та Чином було чимало непорозумінь.

Найперше, Василіянські архимандрити назначувались не настоятелями Чину, ані їх не вибирала чернеча спільнота, а робили це посторонні чинники. Правом патронату грамоту на архимандрії давали королі чи інші ктитори. Давали ж, кому хотіли, і не завжди найкращим, а часто навіть нездатним провадити монаший дім, бо світські патрони рідко коли мали на меті духовне добро монастиря. Головну ролю тут відігравали звичайно знайомства, протекція та навіть зовсім особисті спонуки. Хоч пізніше до такого вибору була потрібна презентація митрополита та порада чи згода протоархимандрита, але найчастіше — це був вибір таки світських людей. При тому ж часто такі архимандрії діставали єпископи, а деколи навіть світські священники,⁵⁵ які від Чину були зовсім незалежні й самозрозуміло не могли належно провадити віддану їм чернечу спільноту. Так само й поставлення на архимандрита відбувалося поза Чином, бо властива номінаційна грамота й потім церковне благословення належали тільки до митрополита. Тож вибір і поставлення архимандрита не були актом Чину.⁵⁶

Спочатку, архимандрити були також зовсім незалежні від настоятелів Чину. Протоархимандрит не мав права їх ні візитувати, ні переносити, ні звільняти, бо вони були досмертні.

Всі архимандрії, звичайно, були також багатими, і в них було місце на більше число ченців. Але не всім архимандритам залежало на тому, щоб їхні монастирі були повні. Так напр., документ з 1640 років подає, що Жидичинська архимандрія була настільки багата, що легко могла утримувати 80 ченців, а було їх в тому часі три, а

⁵⁴ *Енциклопедія Українознавства* 1955, с. 69.

⁵⁵ WOJNAR, *De Arch.*, 379.

⁵⁶ *Ib.*, 385; *Археографическій Сборник документов относящихся ко истории Зап. Россіи*, 1900, XII, с. 51, 123. (А.С.). Щойно Папа Венедикт XIV 1756 р. передав протоархимандритам акт інсталяції.

найбільше шість; знову ж Кобринська архимандрія мала місце на 12 монахів, а був у ній тільки один; Онуфрейська ж архимандрія, хоч могла помістити 90, не мала ні одного.⁵⁷ І так було з багатьма архимандріями, бо архимандрити дуже часто не дбали про своїх ченців, а тільки про себе і знайомих, зокрема про свою рідню. Згідно з польськими законами з 1768 і 1784 років, родина мала право по смерті архимандрита на дві третини з їхньої спадщини, а при тому часто використовували нагоду, щоб ограбувати монастир з усього, що попадало їм під руки.⁵⁸

За вимогами державних законів всі архимандрити мали бути шляхетського походження і вони мали право носити аж до смерти нагрудний хрест і перстень, а в часі богослужень жезл і митру.⁵⁹ Протоархимандрити ж вибиралися тільки на чотири чи пізніше на 8 років і спочатку не мали права на такі єпископські відзнаки, як архимандрити. Тому вони виступали з претензіями, що їм належить першенство перед протоархимандритами.⁶⁰ Щойно Папа Венедикт XIV вирішив цей сумнів і признав протоархимандритам першенство перед архимандритами, спочатку в «монаших актах»,⁶¹ а відтак (1765 року) у всіх виступах.⁶²

З архимандритами, отже, часто бували непорозуміння, і тому Чин все намагався, по змозі, цій проблемі зарадити. Вже митр. Й. Рутський передбачав ці труднощі і радо був би перемінив усі архимандрії на звичайні монастирі,⁶³ але не міг цього зробити, бо був зв'язаний державними законами і зобов'язаннями перед ктиторами. За нього, однак, ця проблема ще не була така гостра, бо він був разом і протоархимандритом і митрополитом, і тому мав змогу подбати про те, чого він не міг би був здійснити тільки як протоар-

⁵⁷ ВАВРИК М., *Напис...*, 89-90; про стан в 1748 р. пор.: WLB, II, 153; про надужиття в них, пор.: ПЕТРОВ, *у.ме.*, ТКДА 1871, V, 234-5.

⁵⁸ WOJNAR M., *De Arch.*, 388-9.

⁵⁹ *Ibidem*, 388-9.

⁶⁰ *Ibidem*, 402.

⁶¹ WDP II, 126. Понтифікалія протоархимандрити дістали щойно 1751 р. – WAPF, IV, 218; WDP, II, 126.

⁶² WAPF IV, 218.

⁶³ WOJNAR, *de Archimandritis...*, 397. За нього мало зостатись ще тільки 2 архимандрії; ПЕТРОВ, *у.ме.*, 1870, XI, с. 354. Він, між іншими, мабуть перший висунув був вже ідею — щоб архимандритів назначувати тільки на якийсь час, як всіх інших настоятелів. Але, в тих часах така пропозиція була ще надто нова і вона прийнялася щойно в останніх часах, як напр. в архимандрії Гроттаферратській. – APF, *Congr. Gen.*, v. 336, f. 448.

химандрит. Так було і за інших митрополитів, які по ньому також були й протоархимандритами.

Пізніше Чин на всіх капітулах старався цим бракам запобігти. Вже на капітулі в Новгородку 1671 р. пригадувалося, що ніхто не може отримати номінаційної грамоти на архимандрію, якщо його не допорушить митрополит, а цей не допорушить нікого — без згоди чи бодай поради з протоархимандритом і його Радою.⁶⁴

Це знову було підкреслене 1686 року в угоді з митрополитом, т.зв. Некусі, в якому протоархимандрити дістали вже право візитувати архимандрії, але тільки самих ченців і її добра, бо самих архимандритів міг візитувати тільки митрополит.⁶⁵ Він тільки мав право переносити архимандритів на іншу архимандрію,⁶⁶ хоч право зовсім їх усувати в цьому Некусі з 1686 р. було зарезервовано і митрополитові і протоархимандритові.⁶⁷

Пізніше, Угода з 1743 року надала протоархимандритові право представляти кандидатів на архимандрію,⁶⁸ але юрисдикцію над архимандритами признав протоархимандритам щойно Папа Бенедикт XIV декретом з 30 березня 1756 року. Він дав їм теж право на інсталяцію архимандритів, тобто на впровадження їх в їхній уряд.⁶⁹ Відтоді протоархимандрити мали вже право не тільки візитувати ченців та добра архимандрії, але й самих архимандритів, якщо вони не були єпископами, і як зайшла потреба, могли їх навіть з архимандрії усунути.⁷⁰ Зате архимандрити отримали в Чині активний і пасивний голос й тому могли брати участь у всіх Капітулах, і можна було їх вибирати на всі становища в Чині.

Таким чином наладналися кращі відносини між Управою Чину і архимандритами. Але головна проблема зоставалася: архимандритів далі призначали світські особи з-поза Чину і вони, практично, залишалися на своїм становищі аж до смерти.

Дальші події цю проблему самі розв'язали. В Російській імперії їх тимчасово знову винято з-під судовласти настоятелів Чину й

⁶⁴ WOJNAR M., *De Arch.*, 386.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ WAPF, IV, 101.

⁶⁷ WOJNAR M., *De Arch.*, 412.

⁶⁸ WAPF, IV, 100.

⁶⁹ WOJNAR M., *De Arch.*, 393; WDP, II, 162; WAPF, IV, 100.

⁷⁰ *Ibidem*, 412-3; WDP, II, 162 («Super Familiam»). Про архимандритів та юрисдикцію над ними Київських митрополитів, пор.: BŁAŻEJOWSKYJ D., *De Potestate Metropolitaram Kioviensium in clerum regularem*, 1973, pp. 105-145.

підпорядковано єпископам. Але в короткому часі їх там зліквідовано, разом з іншими монастирями. В Австрії зосталася ще одинока тільки архимандрія в Жовкві, яку після смерті останнього архимандрита, о. К. Сарницького (1909), вже більше не відновлено.

8. МАЛІ МОНАСТИРІ

Ще одне складне питання, якому настоятелі Чину мусіли присвятити чимало часу й труду — це малі монастирі. В них часто проживали тільки два-три монахи, а деколи тільки один, бо вони були вбогі і не могли забезпечити утримання для більше ченців.

Таких осідків на початку 18 сторіччя було багато, зокрема в пізнішій Руській Провінції. Ними вже займався Львівський єпископ В. Шептицький на з'їзді в Уневі в 1711 році.⁷¹ За нього та його наслідника єп. А. Шептицького багато таких монастирів були вже знесені чи злучені з іншими, а невеличке їхнє майно передано парафіяльним церквам. Та багато їх ще зосталося і вони були на довгі роки одною з найтяжчих проблем, зокрема для настоятелів Руської Провінції, в якій було їх найбільше.

На це звернув увагу теж Папа Венедикт XIV у своїм декреті з 11 травня 1744 року, яким потверджував постанови Дубненської Капітули.⁷² Він поручав Київському митрополитові А. Шептицькому, щоб разом з настоятелями Чину впорядкував цю справу. Вони мали замкнути чи злучити з іншими всі ці монастирі, які не були спроможні, за приписами церковного права, забезпечити утримання 10 чи принаймні 8 монахам.

Митрополит скликав їх на нараду до Антополя, але там ввадили тільки те, щоб найбільш убогі монастирки передати світському клирові.⁷³

Не багато вони ввадили на спільній нараді в Антополі, бо ця проблема була дуже складна й не легко було знайти задовільної для всіх розв'язки. По таких осідках ченці звичайно перебували довгими роками. Вони привикли до власних порядків і не хотіли переходити до інших монастирів. А ці знову не радо їх приймали, бо лякалися, щоб вони не внесли до їхніх монастирів замішання, а часто й не мо-

⁷¹ ВАВРИК, *ц.тв.*, 24; WLE, V, 82.

⁷² WDP, II, 98-9.

⁷³ WAPF, IV, 210.

гли цього зробити, бо їх було багато, і їм самим зазедве вистачало на утримання своїх власних ченців.⁷⁴

Ще більша трудність була з боку фундаторів та їхніх нащадків. Багато з них були в цих монастирях поховані і родина не годилася, щоб їх тепер замикати чи навіть лучити з іншими. Противились також і вірні, які до того часу користали з їхніх духовних послуг.

За 10 років в цій справі зроблено досить багато. В обох Провінціях замкнено, прилучено до інших чи передано єпархіяльному клирові б. 35 таких малих монастирків.⁷⁵ Але багато їх ще зосталося. Тому 1754 року протоархимандрит І. Лисянський просив Ап. Престіл, щоб могли затримати далі такі монаші осідки, які можуть дати утримання для 5 ченців, а бідніші дома, які не мали жадних душпастирських зобов'язань, щоб могли передати найближчим монастирям.

На його прохання Апостольський Престіл 1754 р. дав дозвіл ще десять років задержати такі монастирі, в яких знайдеться утримання бодай для 5 ченців.⁷⁶ Всі ж інші, найдалі до одного року, мали бути замкнені або злучені з найближчими більшими монастирями, куди повинні були перенестися всі ченці, які в них до того часу перебували.⁷⁷ Ті ж монастирки, які колись належали до світського духовенства або мали душпастирські зобов'язання, треба було віддати єпископам.⁷⁸

В цьому періоді, як звітував 1764 р. Ап. Нунцій, знову передано єпископам 28 монаших домів. Осталось ще десять, в яких сподівалися в найближчому часі збільшити їхні фундації, щоб таким чином можна було в них примістити бодай 8 ченців. Залишалось ще також 8 місійних станиць, які треба було затримати, бо вони знаходилися в сусідстві з православними, і вони могли їх зайняти, якщо б їх замкнено.⁷⁹ Це були наступні монастирки: Городенка близько Скиту Манявського та на далекому Поділлі аж до Дніпра — Богуслав, Гранів, Канів, Корсунь, Лебедин, Лисянка та Ржищів.⁸⁰ На прохання протоархимандрита І. Білинського Ап. Престіл 1765 р. дозво-

⁷⁴ Ваврик М., *ц.тв.*, 45.

⁷⁵ Пор. списки монастирів при Провінціях.

⁷⁶ В іншому документі сказано, що цей дозвіл дано «аж до відклику» і для домів, в яких було забезпечене утримання для 6 осіб. WLPF, IV, 287-8.

⁷⁷ WAPF, IV, 210-211; WSEU, III, 227-8.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ WAPF, IV, 212.

⁸⁰ Ваврик М., *ц.тв.*, 46; WSEU, III, 235.

лив затримати тільки 8 місійних станиць, які знаходилися близько православних поселень, а для інших 10 монастирів, в яких була надія на збільшення фундації, дано такий дозвіл ще тільки на 5 років.⁸¹

Таким чином, між 1744 і 1772 роками сам Чин, за вказівками Апостольського Престолу, замкнув чи прилучив до інших — коло 60 монастирів та резиденцій. В дальших 8 роках замкнено ще 9 подібних монаших осідків.⁸² Але в тому самому часі відкрито багато нових монастирів, так що загальне їхнє число зменшилося тільки на 50 монастирів: 1743 року – було їх 195, а 1772 року – 145.

Між 1743-1780 роками перестали існувати 16 монастирів на території пізнішої Руської Провінції, 38 — на території пізнішої Галицької Провінції, а 8 монастирів в Литовській Провінції.⁸³

9. ГЕНЕРАЛЬНІ Й ПРОВІНЦІЙНІ КАПІТУЛИ (1743-1772)

У Конституціях, укладених на Дубненській Капітулі, постановлено вибирати протоархимандрита та протоігуменів на 4 роки, отже що 4 роки мали відбуватися Генеральні й Провінційні Капітули, яких головним завданням був вибір Генеральних і Провінційних Управ. Такими найперше були:

а) Берестейська Генеральна та Провінційні Капітули 1747 р.

Це була перша Генеральна Капітула об'єданого Василянського Чину. Скликано її за новою схемою, яку установив Папа Венедикт XIV 1744 р., а за його вказівками доповнили представники обох Провінцій, визначуючи від себе 40 т.зв. «вокальних» монастирів та осіб, з якими було зв'язане право на участь в Капітулах.

Скликано її, згідно з приписами третьої Дубненської Конституції, до Берестя, в днях 16-24 серпня 1747 р. Хоч на ту Капітулу приїхали також єпископи та архимандрити, але не могли в ній взяти участі, бо згаданий вище декрет Папи Венедикта XIV вже не передбачав їх між учасниками Капітул.

Капітульні Отці переглянули Конституції попередньої Дубнен-

⁸¹ WAPF, IV, 212-3.

⁸² Пор. списки при Провінціях, в яких подано їхні імена та роки, коли були замкнені.

⁸³ Ваврик М., *ц.тв.*, 26, 43, 45; Вієнkowski, *о.с.*, 1005-7.

ської Капітули та знову внесли до них деякі незначні поправки та зміни. Вони теж розглянули біжучі справи. Під кінець вибрано Генеральну й Провінційні Управи в наступному складі:

Головна Управа Чину: протоархимандрит – о. Іпатій Білинський, з Руської Провінції; Протоконсультор – о. Пафнутій Маньковський, з Руської Провінції, 2 консультор – о. Герман Яцковський, з Литовської Провінції, 3 конс. – о. Сильвестер Мальський, з Руської Провінції, 4 конс. – о. Гедеон Бейнер, з Лит. Пров.; ген. прокуратором зістав – о. Януарій Знойовський, з Лит. Пров., а ген. секретарями: о. Юстин Ілляшевич, з Руської Провінції, та о. Августин Новосельський, з Литовської Провінції.

Управа Литовської Провінції: протоігумен – о. Гераклій Лісанський; консультори: оо. Теодосій Конячевський, Максимілян Завадський, Цезарій Стебновський й Іван Лукіянович, а секретар – о. Сильвестер Артецький.

Управа Руської Провінції: протоігумен – о. Сильвестер Коблянський; консультори: оо. Йосафат Проніцький, Мойсей Богачевський, Гервасій Паславський і Єронім Оземкевич, а секретар – о. Севастіян Білинський.⁸⁴

б) *Берестейська Генеральна й Провінційні Капітули 1751 р.*

Хоч із-за недуги митрополита Ф. Гребницького Папа дозволив, щоб ця Капітула відбулась у Битені, але з причини великих дощів скликано її таки у Бересті в днях 8-17 вересня 1751 року. Перші дні присвячено попереднім Конституціям, в яких знову пороблено деякі зміни. Між іншими рішено, що уряд протоархимандрита та його Курії триватиме не 4, а 8 років; протоігумени залишалися далі на 4 роки, і їх мали вибирати на окремих Провінційних Капітулах, незалежно від Генеральної Капітули. Зменшено також число генеральних консульторів з 4 до двох, зате право голосу на консультах дістали обидва ген. секретарі.

До Генеральної і Провінційної Курій зістали вибрані:

Генеральна Курія: протоархимандрит – о. Гераклій Лісанський, з Литовської Провінції; консультори: о. Т. Конячевський, о. І. Білинський; римський прокуратор – о. Василь Боскович; секретарями: о. Никодим Карпінський і о. Валеріян Підвишинський.

⁸⁴ WOJNAR M., *De Cap.*, 33.

Протоігуменом Литовської Провінції вибрано о. Івана Лукіяновича, а протоігуменом Провінції Руської — о. Сильвестра Мальського.⁸⁵

Акти й постанови цієї Капітули Ап. Престіл апробував 5 травня 1753 року. Але, підготовляючи розв'язку залежності архимандритів від влади протоархимандрита, Папа Венедикт XIV вже 17 листопада наділив протоархимандрита, на час його урядування, привілеєм вживати понтифікалія.⁸⁶ Цей привілей пізніше надавано теж деяким Генеральним Вікаріям, як також залишено його вислуженому протоархимандритові о. П. Важинському.⁸⁷

в) Провінційні Капітули 1755 р.

Час урядування Генеральної Курії, яку вибрано 1751 року, продовжено до 8 років, тож в 1755 році скликано тільки обидві Провінційні Капітули. Скликав їх і головував на них протоархимандрит о. Г. Лісанський. Учасниками Капітул, крім членів Провінційної Управи, були ті самі ченці, які мали вступ на Капітулу Генеральну.

Капітула Руської Провінції відбулась в Почаєві від 28 серпня до 2 вересня 1755 року. Вибрано на ній наступну Провінційну Управу:

Протоігумен – о. І. Білинський, б. протоархимандрит; консультори: оо. С. Мальський, П. Маньковський, Гервасій Паславський, Юстин Томашевич, секретар – о. Домет Попелевич.⁸⁸

На цій Капітулі дещо змінено схему «вокальних» монастирів та осіб; у Провінції мав бути тільки один новіціят та мали бути замкнені ті монастирі, получені з парафіями, які не були спроможні утримати 5 ченців.⁸⁹

Капітула Литовської Провінції відбулась в днях 21-25 вересня 1755 р. в Битені. На ній вибрано таку Провінційну Управу:

Протоігумен – о. Н. Карпінський; консультори: оо. І. Лукіяно-

⁸⁵ Консульторами Руської Провінції вибрано там 1751 р.: оо. П. Маньковського, Й. Пруницького, Йосафата Сідлецького і Йосафата Висоцького, а секретарем о. Методія Гордовського. Консульторами Лит. Провінції зістали 1751 р. вибрані: оо. Цезарій Стебновський, Герман Яцковський, Геннадій Лявданський-Пашкович і Станіслав Дзекерт, а секретарем о. Августин Новосельський. WOJNAR, *De Cap.*, 33-4.

⁸⁶ WDP, II, 126-9.

⁸⁷ WELYKYJ, *Audientiae Sanctissimi*, II, p. 35.

⁸⁸ WOJNAR M., *De Capitulis...*, p. 35.

⁸⁹ *Ibidem*.

вич, Г. Пашкович, Амвросій Онишкевич, Максиміліян Рилло і секретар – о. Йосафат Знойовський.⁹⁰

г) *Наладнання відносин з архимандритами —
Новий склад Капітул*

Зараз після Провінційних Капітул Папа Венедикт XIV письмом з 30 березня 1756 року упорядкував довгу й замотану справу архимандритів. Він підчинив їх владі протоархимандрита і zarazом надав архимандритам право активного й пасивного голосу на Капітулах.⁹¹

Тим самим треба було змінити дотеперішню схему учасників на Капітулах. Цю нову схему виголовила Генеральна Управа разом з відносними Провінційними Управами, і 30 квітня 1759 р. її апробував Апостольський Престіл.⁹²

Новий список капітульних учасників був наступний:

З Литовської Провінції:

- 1) Усі 8 архимандритів;
- 2) Вікарії єпископських архимандрій: Онуфрейський і Дерманський;
- 3) Ігумени 20 «вокальних» монастирів;
- 4) Секретар протоігумена; магістер новиків; два професори богослов'я у Вільні і два в Полоцьку та професори філософії: Полоцький і Жировицький.

З Руської Провінції:

- 1) 5 архимандритів;
- 2) Вікарій єпископської архимандрії Мілецької;
- 3) 26 ігуменів «вокальних» монастирів;
- 4) Двох Львівських професорів богослов'я і двох Добромильських; Луцький і Лаврівський професори філософії; прокуратор судових справ; секретар протоігумена і магістер новиків.⁹³

⁹⁰ *Ibidem*, p. 35-6.

⁹¹ WDP, II, p. 161-4.

⁹² WAPF, IV, 136.

⁹³ «Вокальними» монастирями в Литовській Провінції стали тепер: Вільно,

В тому році, тобто 4 березня 1756 р., Папа Венедикт XIV признав Василіянським протоархимандритам право брати участь в єпископських конференціях, на які митрополити деколи їх не покликали, хоч покликали архимандритів.⁹⁴

г) *Генеральна й Провінційні Капітули 1759 р.*

На Генеральній Капітулі, яку скликано в Бересті в днях від 5 вересня до 4 жовтня 1759 року, учасники переглянули й доповнили попередні капітульні Конституції, яких тепер було 31. Між ними, силою 28 правил Конституцій, ухвалено вибрати 12 осіб, по 6 з кожної Провінції, які мали укласти кодекс Конституцій для цілого Чину, взявши до уваги всі попередні Конституції та розпорядження Апостольського Престолу. Між ними мали бути: один архимандрит, один генеральний консултор й один провінційний та три звичайні ченці.⁹⁵

Рік перед Провінційними Капітулами вони мали зібратися в Дерманській архимандрії, щоб там разом узгіднити всі тексти та остаточно викінчити працю.

На тій же Капітулі вибрано наступні Генеральну й Провінційні Управи:

Генеральна Управа: протоархимандрит – о. Іпатій Білінський, з Руської Провінції; протоконсултор – о. Й. Сідлецький, з Руської Провінції, і о. Й. Бейнер, Жидичинський архимандрит, з Литовської Провінції; Римським прокуратором став о. Ігнатій Володько, з Лит. Провінції, а секретарями – о. Яким Спендовський, з Руської Провінції, та о. Іларіон Карпінський – з Литовської.

Руська Провінція: протоігумен – о. Атанасій Шептицький; консултори: оо. Сильвестер Мальський, Ю. Ілляшевич, С. Лящевський та І. Матковський, а секретарем – о. Теофілякт Орищиць.

Жировиці, Битень, Холм, Вітебськ, Боруни, Біла, Володимир, Антопіль, Новгородок, Пустинки б. Мстислава, Берестя, Ятвіськ, Черєя, Свержан, Мінськ, Бучач і Лисково.

З Руської Провінції «вокальними» стали монастирі: Львів, Почаїв, Лаврів, Добромиль, Луцьк-св. Хреста, Гоща, Загорів, Підгірці, Білосток, Загайці, Крехів, Терєбовля, Кам'янець, Віцинь, Шаргород, Любар, Піддубці, Мильча, Низкиничі, Краснопуца, Крем'янець, Крилос, Бар, Замостя, Бєсиди і Щеплоти. APF CG, vol. 800, ff. 174-175v.

⁹⁴ WAPF, V, p. 335-6. Протоархимандрити брали теж участь у виборах єпископів та митрополитів. – WOJNAR M., *De Protoarchimandrita*, 80-6.

⁹⁵ APF CG, vol. 800, ff. 190v.

Литовська Провінція: протоігумен – о. Г. Лісанський, дотеперішній протоархимандрит; консултори: оо. Н. Карпінський, А. Новосельський, Кобринський архимандрит, А. Онишкевич, І. Лукіянович, а секретар – о. М. Нарольський.⁹⁶

Але, жаден з вибраних протоігуменів не докінчив свого реченця. Протоігумена Руської Провінції – о. А. Шептицького, вибрано Перемишким єпископом, а протоігумена Литовської – о. Г. Лісанського, Смоленським архієпископом (1763). Тому на Провінційній Капітулі, яку 1763 року скликано до Білостоку, протоігуменом Руської Провінції вибрано о. Йосафата Сідлецького,⁹⁷ а протоігуменом Литовської Провінції, на Капітулі в Битені, о. Никодима Карпінського.⁹⁸

д) *Гошанські Конституції*

У днях від 1 червня до 21 липня 1766 року зібралися вибрані останньою Капітулою т.зв. «форматори» — укладачі Конституцій Чину, однак через непорозуміння з митрополитом Ф. Володковичем, не в Дермані, як було постановлено, але, за дозволом Ап. Престолу, у Гошанському монастирі.⁹⁹

На основі Конституцій з попередніх Капітул та відносних рішень Ап. Престолу вони опрацювали перший проєкт Василянських Конституцій, які від місця, де їх редагували, так і названо «Гошанськими». Потім вони повинні були цей проєкт Конституцій переслати на Провінційні Капітули, щоб вони їх переглянули і дали свої завваження. Рік перед найближчою Генеральною Капітулою ця сама комісія 12-х мала знову зібратися, щоб взяти до уваги всі зроблені завваги та переслати до остаточного оформлення на Генеральній Капітулі,¹⁰⁰ а потім до Апостольського Престолу.¹⁰¹

Але, Провінційні Капітули в 1763 році цього проєкту не розгля-

⁹⁶ *Ibidem*, ff. 189-190; WOJNAR M., *De Capitulis...*, p. 36.

⁹⁷ 1763 р. консулторами Руської провінції зістали вибрані: оо. І. Матковський, Т. Орищиць, Сильвестер Ляшевський і Віргілій Шадурський, а секретарем о. Гедєон Лєсєвич. APF, *Congr., Mosc., Pol., Rut.*, v. 9, f. 216.

⁹⁸ Консулторами Литовської Провінції 1763 р. були вибрані: оо. А. Онишкевич, С. Артецький, Б. Еліяшевич, Гедєон Горбацький, а секретарем о. Самуїл Новіцький. APF, CG, vol. 107, f. 11-12; WOJNAR, *De Cap.*, 37.

⁹⁹ ASV, *Ar. Nunz. Varsavia*, vol. 107, f. 100.

¹⁰⁰ APF, *Scritt. Congr. Gen.*, vol. 800, f. 188v.

¹⁰¹ WAPF, IV, 189-190.

дали, бо до того часу комісія 12 делегованих ченців не могла зібратися, і він не був ще готовий.

Цього проєкту, побачимо, не взяла до уваги і найближча Генеральна Капітула, яка зібралася не в 1767, а щойно в 1772 році.

Приготований на Генеральну Капітулу текст появився, однак, вже 1772 р. друком під заголовком: «*Constitutiones examinandae et seligendae in futuris Capitulis*».

Тодішню ментальність добре насвітлює незрозуміла нам сьогодні інтервенція архимандритів, які звернулися були до Ап. Престола з проханням, щоб протоархимандритів вибрано на зміну, раз з-поміж протоігуменів, а раз з-між архимандритів, покликуючись навіть на своє шляхетське походження. Очевидно, від Ап. Престола вони отримали негативну відповідь.¹⁰²

е) Генеральна і Провінційні Капітули 1772 р.

Четверта після Дубненської Генеральна Капітула відбулася знову у Бересті. Вона тривала від 2 до 23 лютого 1772 року.

В першій мірі, ця Капітула, крім виборів, мала зайнятися проєктом «Гошанських Конституцій», але з огляду на тяжкі обставини Капітульні Отці не почувалися в силах до такого завдання, а то тим більше, що навіть Провінційні Капітули того проєкту Конституцій не переглянули. Тому Генеральна Капітула доручила протоігуменам, щоб ці Конституції переписати чи видати друком і розіслати по всіх монастирях. Усі свої спостереження та побажання монастирі відтак мали передати делегатам на найближчі Провінційні Капітули, де їх мали ще раз основно перевірити. Генеральна Капітула 1780 р. мала виготовити остаточну редакцію цих Конституцій і переслати їх до Риму для потвердження.¹⁰³

Зате Генеральна Капітула 1772 р. присвятила довший час на упорядкування та доповнення дотеперішніх капітульних Конституцій, яких число дійшло вже до 61. Між ними гідна уваги постанова 52 Конституції, яка наказувала протоігуменам дбати про богословські, філософські та інші студії в Чині, як також про школи для світської молоді. Їм також доручалося подбати про навчання моральної теології в народній мові для тих, що були призначені тільки

¹⁰² WLPF, V, 141; WAPF, V, 7-11.

¹⁰³ *Capitulum Generale Congr. Ruthenae S. Basilii M.*, Brestense IV, 46-7.

«до хору» й не знали латинської мови. 54 постанова строго наказувала, щоб архимандрити, настоятелі та професори завжди брали участь у спільному хорі, а 55-та — щоб настоятелі приходили до спільної трапези.¹⁰⁴

Руська Провінція ці Конституції з протоколами Капітули видала ще того року друком в латинській і польській мовах.¹⁰⁵ Окремо видала їх Литовська Провінція, додаючи до них свої замітки й Провінційні постанови.¹⁰⁶

Ап. Престіл тимчасово апробував ці Конституції з 1772 року, але підкреслив, що в Римі чекають там на Конституції, які були виготовлені в Гощі.¹⁰⁷

Ці Конституції з 1772 р. zostали правосильними аж до ліквідації Василіян в Російській імперії. На них покликалися протоігумени й також 1801 р., перед російським урядом, останній протоархимандрит А. Фальковський. Де і наскільки це було можливе, на них основувалося все монаше життя, навіть тоді, коли вже були зліквідовані і влада протоархимандритів і протоігуменів.¹⁰⁸

В днях 13 до 15 лютого 1772 р. Капітула вибрала наступну Генеральну Управу:

Генеральна Курія: протоархимандритом вибрано о. Порфірія Скарбек-Важинського;¹⁰⁹ протоконсультором став – о. Самуїл Новицький, з Литовської Провінції, а 2 консультором о. Інокентій Матковський, з Провінції Руської; Римським Прокуратором вибрано з Руської Провінції о. Єротея Корчинського, а секретарями о. Інокентія Мшанецького, з Литовської, та о. Якинта Чудовського, з Руської Провінції.

На Провінційних Капітулах протоігуменом Руської Провінції вибрано о. Онуфрія Братковського,¹¹⁰ а протоігуменом Провінції Литовської — о. Сильвестра Артецького.¹¹¹

¹⁰⁴ APF CG, v. 842, f. 432v.

¹⁰⁵ ESTREICHER K., *Bibl. Polska*, vol. 14, p. 376.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ WAPF, V, 71-3.

¹⁰⁸ Акти изд. Виленскою Археогр. Коммисею, Вильна XVI, ч. 38, с. 42-60.

¹⁰⁹ WLPF, V, 179.

¹¹⁰ Консульторами Руської Провінції вибрано 1772 р. о. Йосифа Моргульця, о. Салюстія Коблянського, о. Дометія Яновського та о. Боніфатія Кровніцького, а секретарем й економом – о. Анастасія Пйотровського. WOJNAR M., *De Capitulis...*, p. 37.

¹¹¹ Консульторами Литовської Провінції зістали вибрані 1772 р.: оо. Никодим Карпінський, Юрій Шаталович, Іван Лукіянович та Костянтин Роговський, а секретарем та економом – о. Цезарій Чудовський. WOJNAR M., *De Capitulis...*, p. 37.

На найближчих Провінційних Капітулах 1776 р. протоігуменом Руської Провінції був вибраний о. Йосиф Моргулець,¹¹² а протоігуменом Литовської Провінції — о. Теодосій Ростоцький.¹¹³

10. ЗОЛОТА ДОБА ВАСИЛІЯНСЬКОГО ЧИНУ (1743-1772)

Роки 1743-1772 були періодом відносного спокою, а з ним теж найбільшого розквіту Василянського Чину, тобто обох його щойно об'єднаних Конгрегацій-Провінцій, Руської та Литовської. Тому ці роки названо Золотою Добою Василянського Чину, який в тому часі дійшов до найвищого свого розвитку. На це вказують самі числа Василянських монастирів та ченців, які в них жили й трудилися.

В рр. 1772-3 об'єднані Провінції, Литовська й Руська, нараховували 155 монастирів і 1235 монахів, крім новиків, яких було к. 50. До них можемо додати ще 33 ченців з незалежної Супрасльської архимандрії з її резиденціями у Варшаві та Кузниці, бо вони також жили тими самими Конституціями і трудилися в цій самій Церкві.

Саме в тому ж часі об'єдналися теж у самостійну Провінцію св. Миколая, з осідком на Чернечій горі біля Мукачева, всі Василяни на Закарпатті. Вони і кровно й обрядово були зв'язані зі своїми братами в Руській та Литовській Провінціях, хоч тоді не могли з ними злучитися, бо їх ділили державні кордони. Вони мали там 8 більших монастирів — крім Мукачева, також у Маріяповчі, Краснім Броді, Буковці, Малім Березнім, Імстичеві, Бороняві й Біксаді та 13 менших монастирів і понад 100 монахів.

Таким чином на всьому просторі, на якому діяла тоді З'єднана Українсько-Білоруська Церква, всіх Василянських монастирів було тоді 179 та понад 1370 ченців, а разом з новиками коло 1450 членів.¹¹⁴

Цей, отже, час, між 1743 і 1772 роками, був періодом постійного росту та буйного розвитку, хоч він не всюди був однаковий.

Це зокрема видно на Руській Провінції, в якій число монастирів

¹¹² Консульторами Руської Провінції 1776 р. були вибрані оо. А. Пйотровський, Ампліант Крижановський, Анатоль Водзінський і Єронім Калітинський, а секретарем о. Корнило Срочинський, нотарем — о. Амбросій Гнатович. Ваврик М., *Лаврівська Хроніка (1771-1882)*, «Зап. ЧСВВ» 1954, II, с. 77.

¹¹³ WOJNAR M., *De Cap.*, p. 37.

¹¹⁴ Ваврик М., *ц.тв.*, 48-9.

не зросло, а радше дещо змаліло. В 1743 р. було їх 109, а в роках 1772-3 тільки 81. Однак Провінція через те не стала слабшою. Число монастирів змаліло, бо в тих часах, за вказівками Апостольського Престолу, замкнено чи прилучено до більших досить велике число малих монастирків. Крім цього один монастир, в Лебедині, забрали православні, а 4 монастирі, (в Богуславі, Каневі, Лисянці та Ржищеві), були зруйновані 1768 року в часі Коліївщини. Але, крім Богуслава, інші три в найближчому часі знову відбудовано, отже число монастирів в Руській Провінції знову піднеслося до 84.¹¹⁵ Між 1743 і 1772 роками відпало к. 50 монастирів, які були замкнені, чи знищені або загарбані іншими. Але на їхнє місце прийшли нові фундації, так що загальна кількість монастирів зменшилася тільки на 28, і то в більшості малих і незначних монастирків, які для Провінції не були втратою, бо були для неї чималим тягарем.

В Руській Провінції в тому часі зменшилося теж дещо й число монахів. До того причинилися частково гайдамацькі протиунійні заворушення, серед яких в Умані й околиці мученицькою смертю згинуло 16 Василіян, а чимало їх скосили великі пошесті, які в роках 1770-1 поширилися на території цієї Провінції.¹¹⁶ Але ще більше до зменшення їхнього числа причинилося замкнення малих монастирків. Ченців перенесено до більших монастирів, в яких вони зайняли майже всі вільні місця, і тому 1754 р. Ап. Престіл поставив норму, щоб кожного року допускати до професії не більше як 15 новиків, а при тому звернути більшу увагу на монашу формацію та систематичні студії, які в тому часі ще не були поставлені на відповідному рівні.¹¹⁷ В Руській Провінції 1772 року усіх монахів було 619.

Литовська Провінція була в кращому положенні, бо в ній було багато менше малих монастирків і до неї не дійшли гайдамацькі заворушення. На місце кількох монастирків, які треба було замкнути, прийшли нові фундації і число монастирів з 66 зросло 1772 р. до 73, а число монахів теж помітно піднеслося, бо з 445 ченців зросло до 620 професів, між якими було 119 студентів.¹¹⁸

Обидві, однак, Провінції значно зросли та скріпилися високим духовним та інтелектуальним рівнем своїх членів. На це в Про-

¹¹⁵ Там же, 46-7.

¹¹⁶ Там же, 48. Cf. BŁAŻEJOWSKYJ D., *De potestate...*, 22.

¹¹⁷ Там же, 45, 48; WLPF, IV, 296.

¹¹⁸ У згаданому там звіті не подано було монахів, які перебували в тому часі поза Провінцією: двох Отців в Римі та двох студентів в Брунсберзі. Там же, 43-4.

вінціях звертали окрему увагу, починаючи вже від молодих вступників та студентів. Таким чином Василяни стали сильні й впливові вже не тільки своїм числом, але й чернечою формацією та високою освітою. Це давало їм змогу не тільки збільшити та скріпити свою давнішу діяльність, але її ще поширити на нові ділянки, зокрема шкільну та видавничу.

Рушійною силою в цьому розвитку були передусім Генеральні Капітули, в яких з обох Провінцій брало участь майже сто делегатів та представників. Не зважаючи на взаємне непорозуміння із-за згаданих вище спірних монастирів, у всіх інших справах вони знаходили спільну мову і разом продумували та шукали засобів для все кращої організації і розвитку цілого Чину. Вони не обмежувалися тільки до вибору нових членів Головної Управи. В часі цих Капітул, які деколи тривали три і чотири тижні, чимало часу присвячувано теж устроєві цілого Чину, зокрема піднесенню та покращанню чернечого життя і діяльності, до якої старалися приготувати висококваліфіковані сили.

Цю працю продовжала і доповняла кожна Провінція на своїх Капітулах, на які вибрані представники збиралися окремо що 4 роки.

Про цю широку душпастирську, місіюну, видавничу та виховну діяльність Василян в тому часі свідчать усі історики, які підкреслюють великі заслуги й значення Василянського Чину для цілої З'єднаної Церкви. Е. Ліковскі, автор кількох творів про З'єднану Церкву, свідчить, що «Василянський Чин був одинокою моральною та інтелектуальною силою у цілій уніятській Церкві», хоч він не раз критично розглядав деякі його сторінки. Тому то Папа Лев XIII у своїй буллі з 1882 року «Особливе Забороло» каже: «Коли процвітав Василянський Чин, то процвітала й Українська Церква». Російський історик Ю. Крачковський навіть існування Унії приписує Василянському Чині. «Існування Унії — пише він — було можливе тільки при існуванні Василянського Чину. І добро одного було одночасно добром другого, а лихо Чину вело до погибелі Унії... Василяни в очах Папів були тими русинами, при допомозі яких, за їхніми словами, вони думали повернути до себе весь Схід». Інший православний історик, М. Морошкин, у своєму творі «Возсоединеніе Унії» дає найкраще признання Василянам, заявляючи, що «сила Унії замикалася головно у Василянському Чині... У тому Чині був центр і душа спротиву щодо об'єднання уніятів з православною Церквою... Василяни були душею і головною силою всього, що

проти-православне і проти-московське... В руках Василіянського Чину були голова, серце й сумління уніятів». А згадуваний вже вище православний історик Н. Петров коротко каже: «Василіяни це квінт-есенція Унії».¹¹⁹

Зокрема Василіянським місіям вони приписують «християнізацію» народу, розуміючи під цим поширення і поглиблення християнських засад в його щоденному житті.¹²⁰ Про неї згадує також цей сам Н. Петров, відзначаючи їхні успіхи та великий вплив на широкі маси народу, сліди яких не скоро затерлися і були явні ще десятки років після скасування Унії в 1839 році.¹²¹ Між іншим, цій праці Василіян він приписує, що багато уніятів не прийняли накиненого їм православ'я і воліли перейти до латинських церков, хоч формально до них не переписувалися. Ще за його часів, тобто в 70 роках минулого століття, народ і далі співав пісні й коляди, які поширилися завдяки Василіянам, а колишні уніяти ще далі збиралися на популярні «відпусти й празники», на яких вони змалку привикли приступати до Святих Тайн; вони далі також практикували Великодні сповіді, як давніше навчилися, та в пошані зберігали старі придорожні хрести, які там залишилися по Василіянських місіях.¹²²

Тому, за вірність Унії і свою працю для З'єднаної Церкви, Василіянський Чин завжди був перший, від якого розпочиналися усі переслідування їхніх ворогів. Перші обмеження й удари, зокрема для Василіянського Чину, зв'язані з діяльністю царського посла у Варшаві, кн. Репніна, зокрема з присутністю російського війська, яке він 1766 року спровадив до Польщі для скріплення своєї місії, тобто для опіки над православними. Росіяни в Польщі господарили тоді як у себе вдома, бо почувалися в силі, отже і в праві. Вже тоді, при їхній допомозі, загарбано в Київщині 1200 з'єднаних церков,¹²³ з яких коло 200 назавжди пропало для Унії.¹²⁴

Під впливом вільнодумних кличів також польський сейм з 1767-8 років наклав багато обмежень на монаші Чини, зокрема на

¹¹⁹ Соловій М., «Світло» 1986, 96-8; Морошкин, *Вестник Европы*, III, 629.

¹²⁰ ВІЄЊKOWSKI, *o.c.*, 1004-1020. Він подає матеріал з численними статистичними таблицями про цю дуже велику й інтензивну діяльність.

¹²¹ ПЕТРОВ Н., *ц.тв.*, ТКДА 1872, 2, с. 218-220.

¹²² Там же.

¹²³ НАЗАРКО І., *Київські і Галицькі Митрополити*, Рим 1962, с. 105-6; LENCYK W., *The Eastern Catholic Church and Czar Nicholas I*, 1966, p. 14.

¹²⁴ ВІЄЊKOWSKI, *o.c.*, 933.

Василіян, передаючи одну з архимандрій навіть вірменському архиєпископові та відновляючи право патронату на інші архимандрії, які в тому часі вже замінені на звичайні монастирі.¹²⁵

Але ці болючі події охопили тільки південно-східну частину Руської Провінції. Інші її частини й Литовська Провінція від них мало потерпіли і далі, майже нормально, продовжали свою діяльність аж до найближчої Генеральної Капітули, яку вже можна було скликати 1772 року.

Це була, однак, остання Капітула, на якій ще всі справи розглядалися та вирішувалися у досить нормальних обставинах, в яких Василіяни досі жили і до яких привикли. Тоді знову вибрали на ній Генеральну й Провінційні Управи, переглянули давніші Конституції і доповнили їх новими постановами. Між ними було також 61 правило, яким вирішено поділ Чину на нові Провінції, і тільки переведення цієї ухвали відкладено на пізніші «кращі часи».

Однак, ще в тому самому році настали події, які сколихнули самі підвалини Василіянського Чину. Надійшли часи, коли дальшу його долю мали вирішувати не їхні Генеральні й Провінційні Капітули, але декрети чужих царів та імператорів. В 1772 році Василіянський Чин досягнув вершин свого розвитку і в тому ж році майже всюди почався період його повільної, насильної руїни.

¹²⁵ ПЕТРОВ, *ц.тв.*, 1872, 2, с. 170.

II. ПОДІЛ І ЖИТТЯ ПРОВІНЦІЙ МІЖ 1772 І 1795 РОКАМИ

В цьому короткому періоді Василянський Чин був свідком багатьох великих подій і сам пережив важливі зміни, які у великій мірі заторкували його власну організацію та вже тепер кидали тінь на дальшу його долю. Такими подіями найперше були три поділи Польсько-Литовської держави (1772, 1793 і 1795), які за кожним разом визначували теж історію Василянського Чину, який до того часу існував та діяв на території однієї держави. Таким також був подвійний поділ Василянського Чину — політичний, в 1772 році, зв'язаний з поділом держави, і другий — офіційний, який сам Чин перевів на Капітулі в Тороканах 1780 року.

Оба ці поділи — це найважливіші події того часу, бо вони надали цілому Чинові та поодиноким його Провінціям нового характеру й накреслили дальшу дорогу його розвитку й діяльності.

1. *ВАСИЛЯНИ В НОВИХ КОРДОНАХ ПО 1772 РОЦІ*

Про поділ обох Провінцій, Руської й Литовської, вже давніше думали їхні представники. Але поділ з 1772 р. не вийшов з ініціативи Чину і не був його твором. Його довершили посторонні й неприхильні, а навіть ворожі Василянам чинники. Зробили це три тодішні могутні держави: Росія, Австрія та Пруссія, — поділивши для своїх імперіялістичних цілей першу частину здобичі, якою стала Польсько-Литовська держава. Пруссія зайняла тоді північні її частини, Австрія — Галичину й частину Холмщини, а Росія тим часом зайняла тільки Білорусь, хоч її війська й далі залишалися в Київщині і там без офіційної окупації запроваджували вже свої порядки, зокрема супроти З'єднаної Церкви.¹²⁶ Тим самим вони поділили на дві частини й Руську та Литовську Провінції.

¹²⁶ Вже 7 листопада 1771 року ген. Рум'янцев отримав з Петербурга наказ, щоб виарештувати тих з'єднаних священників, які після гайдамацької хуртовини хотіли повернутися на свої парафії, й піддержувати далі місію навертання на православ'я. Священиків, які ставили їм опір, арештували й кидали до в'язниць в Білій Церкві, Умані та Бердичеві. Тільки в цій останній, Бердичівській, тюрмі від вересня 1772 до жовтня 1773 року карались в дуже тяжких умовах 68 священників, з яких багато й

Зайнявши Галичину й частину Холмщини, Австрія одночасно перебрала теж коло 50 монастирів з 329 монахами. 48 з цих монастирів досі належали до Руської Провінції, яка ще залишилася в межах Польщі, а 2 — до Провінції Литовської.¹²⁷ Протоігумен цих монастирів залишився за кордонами, в Польщі, і тому, практично, вони zostалися без провінційного настоятеля, бо Австрія вже тоді не сприяла зв'язкам з заграничними властями. Власного протоігумена Галицькі монастирі дістали щойно 1780 року, хоч його влада була дуже пливка й непевна.

Литовську Провінцію поділила Росія, яка зайняла Білорусь, тобто Полоцьку архієпархію та частину Київської, а з ними теж 20 монастирів та 153 ченців.¹²⁸ Також ці монастирі практично залишилися без Провінційного настоятеля, бо протоігумен Литовської Провінції далі перебував на Польській території.

Таким чином в обкромній Польщі й Литовському князівстві залишились частини обох Провінцій: 51 монастирів і 450 ченців у Литовській Провінції, та 33 монастирі з 303 ченцями у Провінції Руській.¹²⁹ З ними залишилися теж протоігумени обох Провінцій, які практично вже не мали змоги виконувати своєї влади над тими монастирями, що відійшли до Австрії та Росії.

Отак з першим поділом Польсько-Литовської держави поділено на чотири частини теж цілий Василянський Чин. Перед провінційними Управами стала тепер пекучою справа — якнайшвидшого налагодження тяжкого становища тих монастирів, які залишилися в Австрії та Росії і були відтяті від-головного настоятеля-протоархимандрита і своїх протоігуменів, що позосталися на території Польської держави. Ні Австрія ні Росія не дозволяли на залежність від настоятелів, які перебували «за кордоном».¹³⁰

Але в перших роках вони на цьому ще не настоювали й тому обі Провінції, Руська й Литовська, могли разом зібратися на на-

померло з виснаження. Після численних інтервенцій звільнено їх, але заборонено повертатися на свої парафії, бо там вже сиділи православні. В Київській архієпархії на 32 деканати 23 забрали нез'єдинені, які загарбали там к. 1200 церков. Великий А., *З Літопису Християнської України*, VI, 1973, с. 260-1. Десятки листів про них див.: WAPF, vol. V; WLPF, vol. V; WEM, vol. VI.

¹²⁷ Ваврик М., *ц.тв.*, 47, 74. Ап. Нунцій подав лиш 41 монастир. Всі числа монастирів приблизні, бо вони мінялися і не однаково рахувалися.

¹²⁸ Там же, 44.

¹²⁹ Там же, 50-1, 74.

¹³⁰ WOJNAR M., *De Regimine Basilianorum Ruthenorum*, 1949, p. 111.

ступних двох Капітулах. 1776 р. обидві Провінції могли відбутися свої Провінційні Капітули та вибрати нових протоігуменів і провінційні Курії;¹³¹ Литовська — в Битені, а Руска — в Уневі. Делегати з усіх монастирів мали змогу ще разом зібратися, і на обох Капітулах взяв участь протоархимандрит П. Важинський, хоч він мав свій осідок в Польщі. Проте, всім було ясно, що такий стан не може довго тривати, і тому на найближчій Генеральній Капітулі найважливішою справою, яку треба було полагодити, був офіційний поділ Чину на 4 Провінції.

2. АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОДІЛ ЧИНУ НА ТОРОКАНСЬКІЙ ГЕНЕРАЛЬНІЙ КАПІТУЛІ 1780 Р.

Тороканську Капітулу скликав протоархимандрит о. П. Важинський, і на ній востаннє зібралися представники цілого Чину з усіх трьох держав: Польщі, Австрії та Росії. Сама Капітула тривала майже три місяці (липень-вересень 1780 р.) і взяло в ній участь понад 100 представників.

Головним завданням цієї Капітули було зредатування Василіянських Конституцій, на основі проєкту, який виготовлено в Гощі, й тих завваг, які зібрано від Провінцій та поодиноких ченців.

Цим «Гоцанським Конституціям» Капітула присвятила понад два місяці і на їхній основі виготовила новий проєкт. Небагато знаємо про їхню працю, бо капітульні протоколи не дійшли до Риму. З випадкових записів, які збереглися, знаємо, однак, що, між іншим, Капітула рішила залишити Генеральну Управу далі на 8 років; знову привернено число 4 консулторів, по одному з кожної Провінції, що мали заступити теж секретарів, яких уже не вибирали; число капітульних учасників зменшено з 99 на 52, тобто 5 з Генеральної Управи, 15 архимандритів і 32 представників з Провінцій, по 8 з кожної: (вибраний і вислужений протоігумен, по одному з вибраних і вислужених консулторів, один з-поміж «вислужених» визначних ченців, один з-поміж магістрів, професорів, місіонерів та проповідників та по два з-поміж ігуменів); опрацьовані на цій Капітулі Конституції мали бути видруковані в латинській і польській мовах; кожна Провінція мала мати окремого архівіста, який мав збирати

¹³¹ Ваврик М., *Лаврівська Хроніка*. «Зап. ЧСВВ» 1954, с. 77. Wojnar M., *De Sap.*, 37.

та зберігати важливі матеріяли до історії Провінції; установлено ще класу т.зв. «вислужених» ченців з-поміж попередніх протоархимандритів, протоігуменів, консулторів та інших визначних членів.¹³²

Але самих Конституцій на Капітулі не встигли опрацювати. Тому в капітульному декреті з 6 жовтня 1780 р. постановлено віддати зібрані матеріяли т.зв. «екстензорам» (редакторам): оо. Самуїлові Новіцькому, Ремігієві Якубовичеві, Антонові Тарнавському та Єронімові Вітошинському. Вони мали їх упорядкувати й виготовити 7 копій Конституцій і 7 примірників Капітульних протоколів, які мав відтак потвердити голова Капітули, митрополит Я. Смогожевський.

З 7 видруканих примірників Конституцій, підписаних митрополитом і Генеральною Курією, мали відтак по одному переслати до архіву митрополита й Чину, до Римського прокуратора та до чотирьох Провінцій.¹³³

Ці Конституції мали, на пробу, заступити Конституції, які були ухвалені на Генеральній Капітулі 1772 року. Але Ап. Престіл, апробуючи поділ на 4 Провінції та новий вибір Управ, далі залишив правосильними Конституції з 1772 року — до найближчої Генеральної Капітули, яка мала ці нові Конституції апробувати.¹³⁴

Однак, найважливішою справою, яку ця Капітула вирішила та перевела в життя, це був поділ дотеперішніх двох Провінцій на чотири: Литовську, Білоруську, Руську й Галицьку.

Про такий поділ вже 1766 р. згадував протоархимандрит о. І. Білинський і його в тому ж році допоручав Ап. Престіл. Мала це зробити Генеральна Капітула 1772 р.¹³⁵ Ця Капітула схвалила такий поділ, але, із-за несприятливих політичних обставин, не хотіла його зараз переводити в життя й тому відклала на «кращі часи».¹³⁶ Такі «кращі часи», однак, вже не прийшли і тому, остаточно, цей поділ переведено на Капітулі 1780 року, коли Чин вже фактично був поділений на чотири частини, і державні кордони визначили теж границі нових Провінцій.

З дотеперішньої Литовської Провінції створено тоді 2 нові: 1) *Литовську Провінцію Пресв. Трійці*, до якої увійшли понад 50 мона-

¹³² Уривок з Актів Тороканської Капітули 1780 р.: *Wojewódzkie archiwum Państwowe w Lublinie; gr.-kat. konsystorz w Chełmie*. Suppl. n. 8, f. 613(633) - 623(643).

¹³³ WOJNAR M., *De Regimine...*, 106-7.

¹³⁴ *Indulgentiae, Brevia, Decreta...*, Poczajów 1788, 47-8.

¹³⁵ WAPF, IV, 235; WOJNAR, *De Regimine...*, p. 99-100.

¹³⁶ WOJNAR, *De Capitulis...*, 27.

стирів, і 2) Білоруську св. Миколая — для 20 монастирів, які попали до Росії.

Дотеперішню ж Руську Провінцію поділено на: 1) Руську Провінцію Покрови Матері Божої, яка охопила 33 монастирі на українській території Польсько-Литовської держави, в її південній частині, і 2) Галицьку Провінцію Найсв. Спасителя — для 36 монастирів, які опинилися на території Австрійської держави. Так аж до 1793 року під Польщею зоставалися Провінції Руська і Литовська, під Росією — Білоруська, а під Австрією — Галицька.

Після поділу Чину на Провінції приступлено до вибору Генеральної і Провінційних Курій. Нову Генеральну Курію, під кінець Капітули, вибрано в такому складі: Протоархимандрит – о. Йосиф Моргулець, вислужений протоігумен Руської Провінції; консультори – оо. Єротей Корчинський з Руської Провінції, Максиміліян Нарольський – з Литовської Провінції, Яким Чудовський – з Білоруської Провінції та о. Антін Лігезевич – з Провінції Галицької. Римським прокуратором став о. Вінкентій Зельонка, член Литовської Провінції. Секретарів не вибрано, бо їхні обов'язки мали перебрати самі генеральні консультори, число яких з двох піднесено до чотирьох.¹³⁷

а) Білоруська Провінція – 1780 р.

Білоруську Провінцію св. Миколая започаткувала 1780 року наступна Провінційна Курія: протоігумен – о. Інокентій Міляновський; консультори: оо. Амвросій Кіріят, Климентій Жаба, Софрон Гродзичський та о. Лаврентій Римашевський – секретар.¹³⁸

У тому ж році такі монастирі увійшли до Білоруської Провінції: Безводичі, Вербилово, Вітебськ, Любавичі, Малашковичі, Маривіль, Махірово, Онуфрей, Орша, Полоцьк – св. Софії, Пустинки Мстиславські, Рогачів, Сиротин, Скиток Терешковський, Тадулин і Толочин.¹³⁹ Досі вони належали до Литовської Провінції і

¹³⁷ *Ibidem*.

¹³⁸ APF, *Scritt. rif. n. Congressi: Moscovia, Polonia e Ruteni*, v. 14, f. 248.

¹³⁹ МУН, VII, 230; Ваврик М., *ц.тв.*, 44, 54. В 1772 р. якийсь час були включені до Росії ще такі монастирі: Добригори, Селець, Якобштат й Ілукста. Пізніше, при визначенні нової границі, їх повернено до Польщі, отже вони залишилися далі в Литовській Провінції. (Ваврик, *ц.тв.*, 44-5, 54-55). Чистович пише, що в 1805 р. в Білоруській Провінції було 17 монастирів. Пор.: *Состояние Уніатской Церкви в Росіи в царствование имп. Александра I*, «Православное Обозрение», Москва 1879, 5-6, 8, 668.

відомості про них подано у списку монастирів цієї Провінції. Їхня діяльність зістала обмежена вже з перших років, коли вони попали до Росії, зокрема після 1780 року, в якому розпочато сильну акцію навертання на «урядову віру», і вже тоді Полоцька архієпархія зазнала великих втрат.¹⁴⁰ Все ж таки, крім монастиря в Полоцьку, що його 1801 р. архієпископ забрав для себе, та Рогачева і Скитка Терешковського, всі інші монастирі цієї Провінції перетривали майже до кінця й були зліквідовані щойно в останніх роках перед скасуванням Унії в 1839 р.

Сама історія Білоруської Провінції дуже коротка й скупа. Вона постала тоді, коли вже знаходилася поза тогочасною «залізною куртиною», і як Провінція майже не мала змоги діяти.

Вже 1782 року в царському указі сказано, що назначення всіх монаших настоятелів та інших урядовців належить до архієпископа, а не до протоігумена.¹⁴¹

1784 року мала відбутися Провінційна Капітула, однак вона вже не відбулася, бо уряд не дозволив її скликати. Владу протоігумена перебрав Полоцький архієпископ І. Лісовський, який її виконував від 1782 року, а 7 січня 1785 йому вже урядово підчинено всі Василіянські монастирі.¹⁴² Представники Білоруської Провінції теж не дістали дозволу, щоб взяти участь в Генеральній Капітулі, яку в 1788 році скликано до Жидичина.¹⁴³

В 1792 році згадується про протоігумена С. Новаковського. Але його не вибрала Пров. Капітула, а назначив сам аеп. І. Лісовський, як свого відпоручника і в повній залежності від себе.¹⁴⁴

За нового царя Александра I в 1802 році можна було скликати Генеральну Капітулу, яка відбулася в Тороканах. На ній скасовано Білоруську Провінцію і знову прилучено її до Литовської, бо, через залежність від єпископа, в ній закралося чимало надужить та непорядків.¹⁴⁵ Але по двох роках, в 1804 р., царським указом цю Капітулу і всі її акти оголошено не дійсними та скасовано уряд про-

¹⁴⁰ AMMAN A., *Storia della Chiesa Russa*, 1949, p. 384; ЛЕНЧУК, *о.с.*, 14.

¹⁴¹ WEM, IX, 196, 200-1, 205-6; МУН, VII, 231; ПЕТРОВ, *Очерк.*, ТКДА 1872, II, с. 258.

¹⁴² WEM, IX, 206; ПЕТРОВ Н., *Краткія известія о положеніи базилянскаго ордена и разних переменах в его управленіи* (Записки о. Л. Сульжинського, консултора Руської Провінції) – (Сульжинський), Труды К. Дух. Академіи, 1868, IV, 149; ПЕТРОВ, *Очерк.*, ТКДА 1872, с. 259.

¹⁴³ Сульжинський, *ц.тв.*, III, 151.

¹⁴⁴ ВОЛНАР М., *De Cap.*, 41.

¹⁴⁵ Сульжинський, *ц.тв.*, IV, 122.

тоархимандрита.¹⁴⁶ Тим самим привернено існування Білоруської Провінції, яку знову підчинено Полоцькому архієпископові.

Сульжинський згадує, що 1805 р. мала відбутися в Білоруській Провінції («на Білорусі») якась Капітула, на якій «з волі» асп. І. Лісовського мали ще вибрати протоігумена, яким знову став о. С. Новаковський.¹⁴⁷

В такому стані повної залежності від єпископа Білоруська Провінція залишилася практично до 1839 року. В 1825 р. востаннє протоігуменом Білоруської Провінції став о. Й. Мудрович, який помер 1831 р., і Лит. протоігумен о. Й. Жарський займався її справами, як член спархіяльної консисторії, а від 1832 року як член Колегії для Уніятських справ.¹⁴⁸ Так непомітно, разом з іншими, закінчила свою коротку історію й існування Білоруська Провінція.

б) Руська Провінція – 1780 р.

Нову Руську Провінцію Покрови Матері Божої започаткувала Провінційна Курія в такому складі: протоігумен – о. Інокентій Матковський, консультори – оо. Якинт Нестерський, Василь Роговський, Йосафат Охоцький та секретар – о. Орест Нахимович.¹⁴⁹

Після поділу в ній залишилися наступні 33 монастирі: Бар-Семенки, Білилівка, Білосток, Варшава-Уяздів, Головчинці, Гоща, Городище, Гранів, Загайці, Загорів, Зимно, Кам'янець Подільський, Канів, Коржівці, Крем'янець, Лисянка, Луцьк-Ч. Хреста, Любар-Колодяжне, Люблин, Маліївці, Мильці, Мильча, Низкиничі, Овруч, Остріг, Піддубці, Почаїв, Пугинки, Сатанів, Страклів, Тригир'я, Тумин і Четвертня, Умань і Шаргород.¹⁵⁰

Руська Провінція залишалася в Польсько-Литовській державі, як і Литовська Провінція. У майже всіх єпархіях вона могла нормально розвиватися й далі спокійно продовжати свою діяльність. Але частина Провінції весь час, ще перед 1772 роком, була виставлена на великі труднощі й переслідування. Багато її монастирів знаходилося на Київщині і над самим Дніпром, як Канів та Ржище, чи недалеко від них Богуслав, Лебедин та Лисянка, бо у 18 столітті майже

¹⁴⁶ WOJNAR M., *De Capitulis...*, 29.

¹⁴⁷ Сульжинський, ТКДА 1868, IV, 262.

¹⁴⁸ *Записки Іосифа митрополита Литовського*. С.П. 1833, I, с. 498. (Семашко).

¹⁴⁹ WOJNAR M., *De Capitulis...*, 37.

¹⁵⁰ ВАВРИК М., *ц.тв.*, 178; МУН, VII, 231.

вся Правобережна Україна приступила до З'єднання.¹⁵¹

Москва вже 1766 р. вислала свої війська на територію Польсько-Литовської держави, зокрема на Київщину, якої вони зовсім вже не залишили. Під їхнім патронатом весь час йшла там акція «навертання уніятів» і їхня присутність остаточно привела 1768 р. до гайдамацького повстання, т.зв. Коліївщини, в часі якого багато втрат зазнала також З'єднана Церква. Гайдамацькі повстанці знищили тоді монастирі в Богуславі, Лисянці, Манківці, як також в Умані. В них мученицькою смертю загинуло тоді 16 Василян та багато їхніх учнів в Уманській колегії.¹⁵²

Василяни були теж між тими священиками-ісповідниками, які в 1772-3 роках каралися в російських в'язницях в Умані, Білій Церкві, а зокрема в Бердичеві, звідки їх названо «Бердичівськими ісповідниками». Усіх тих в'язнів Василяни найбільше теж відвідували та несли їм різнорідну допомогу.¹⁵³

Знищені монастирі пізніше знову відбудовано і Василяни продовжали свою працю, але з того часу вони вже не могли там розвиватися так, як в інших частинах Провінції, і тому їхня діяльність вже була дуже обмежена.

Але, поза Київщиною Руська Провінція не мала цих труднощів і її життя далі розвивалося спокійно та нормально. В 1784 році вона відбула в Загоріві коло Володимира Волинського свою Провінційну Капітулу, як також могла взяти 1788 р. участь в Генеральній Жидичинській Капітулі, а потім, 1792 р., знову зібратися на Провінційну Капітулу, яка відбулася в Почаєві.

Гірші часи для цілої Руської Провінції настали після 1793 року, коли до Росії попали Київщина, Поділля й частина Волині, а ще гірші, коли 1795 р. вона вся була включена в російську імперію. Вже 12 грудня 1793 р. вийшов царський наказ, що всі Василянські монастирі мають підлягати єпархіальним єпископам, так само, як на Білорусі. Цей указ не зараз проголошено і в житті Руської Провінції ще 2 роки все залишилося, як було передше.¹⁵⁴ Але, вже від 1795 року і в ній застосовано ті самі обмеження, й вона практично втра-

¹⁵¹ МУН, VII, 221; Великий А., *З Літопису...*, VII, 33, 116-7, 123; Лужницький Г., *Укр. Церква між Сходом і Заходом*. Філядельфія 1954, с. 417; Дорошенко Д., *Прав. Церква в минулому і сучасному житті укр. народу*. Берлін 1940, с. 41.

¹⁵² ВАВРИК М., *ц.тв.*, 48.

¹⁵³ МУН, VI, 352, 356, 362-3.

¹⁵⁴ ПЕТРОВ Н., *Очерк...*, ТКДА 1872, II, с. 262.

тила свою власну управу. У таких невідрадних і тяжких обставинах Руська Провінція також ще майже 40 років продовжала свою місію, включно з 8 монастирями на Київщині, хоч там доводилося працювати серед ще більших обмежень та перешкод; ця праця переважно обмежувалася тільки до обслуги власних парафій чи душпастирських станиць та до помочі в найближчих околицях.

в) Галицька Провінція — 1780 р.

На Капітулі в 1780 році до Провінційної Управи Галицької Провінції Найсв. Спасителя увійшли: о. Анастасій Пйотровський — протоігумен; консультори: о. Ампліант Крижановський, о. Корнилій Срочинський і о. Самуїл Єдлінський та о. Філарет Мочарський — секретар.¹⁵⁵

До неї з Руської Провінції приділено 36 монастирів, а саме: Більче, Верхрата і Ямниця, Віцинь, Волиця Деревлянська, Гошів, Доброміль, Домашів, Дрогобич, Жовква і Бесіди, Завалів, Задарів (Задороже), Замость, Збараж, Золочів, Кранснопуца, Крехів, Крилос і Пітрич, Кристинопіль, Лаврів-Білина, Лука, Львів-св. Юра, Львів-св. Онуфрія, Львів-І. Богослова, Підгірці, Погоня, Сокілець, Спас-Топільниця, Струсів, Теревовля, Угорники, Улашківці, Унів, Чортків, Щеплоти, Яворів і Язениця.¹⁵⁶

Ті монастирі, які до того часу належали до Руської Провінції, започаткували тепер окрему історію — Галицької Провінції Найсв. Спасителя. Як подає список протоархимандрита о. П. Важинського,¹⁵⁷ було їх більше як 36, бо деякі з них фігурували як один монастир, але в дійсності було їх два; вони були тільки злучені під одним настоятелем. Між ними, однак, залучено й монастир в Бучачі, хоч він ще 1780 року був під управою Литовської Провінції і тільки 1782 року мав остаточно перейти до Провінції Галицької.

Усі ті монастирі, які 1780 року створили Галицьку Провінцію, від 1772 року політично належали до Австрії, в якій вони почали творити свою окрему історію. Короткий час, від 1795 до 1809 року, до Галицької Провінції належали також монастирі в Холмі, Люблині та Білій Підляській, які в тих роках були прилучені до Австрії, а потім увійшли до Польського Князівства. Представники

¹⁵⁵ WOJNAR M., *De Capitulis...*, 38.

¹⁵⁶ ВАВРИК М., *ц.тв.*, 177-8.

¹⁵⁷ Там же.

Галицької Провінції, як і представники Провінції Білоруської, не мали вже змоги взяти участі 1788 року в Генеральній Капітулі, яку скликано в Жидичині, бо на це їм не дозволила державна влада. Галицька Провінція зістала відірвана від усіх інших Провінцій та Головної Управи Чину й тому сама мусіла перебрати всю відповідальність за своє майбутнє. Однак, в короткому часі, під впливом т.зв. Йосифінських реформ, з усіх її монастирів залишилася ледве одна третина. З них пізніше тільки 14 монастирів перетривали усі бурі й після Добромильської реформи з 1882 року знову включилися в історію відновленої Провінції, щоб далі продовжати славні традиції Чину. Дальша історія Галицької Провінції розглядається в окремому нарисі.¹⁵⁸

г) Литовська Провінція – 1780 р.

До найстаршої між усіма Литовської Провінційної Курії в цьому році були вибрані: о. Теодосій Ростоцький – протоігумен; консультори: о. Самуїл Новіцький, о. Йосиф Нарольський, о. Мелетій Гедройц та секретар – о. Максиміліян Вільчинський.¹⁵⁹

Монастирі ж, які 1780 р. залишилися в новій Литовській Провінції, були наступні: Антопіль, Березвеч, Берестя, Битень, Біла, Боруни, Браслав, Бучач, Верхи, Вільно, Володимир, Вольна, Геліяново (Козачизна), Глушня, Городок над Бугом, Гродно, Дарево, Держмань, Добригори, Дорогичин, Дорогобуж, Дубно, Жидичин, Жировиці, Ілукста, Казимирово, Касута, Кобринь, Лавришів, Лещ, Лисково, Логойськ, Ляда, Мінськ, Мір, Новгородок, Новий Двір, Новосілки, Подубись, Полоцьк (Борисоглібськ), Постави, Раково, Рожана, Сержан, Селець Брагінський, Суховичі, Сутьково, Торокани, Ушач, Холм, Хомськ, Цепра, Черя, Черльона, Яблонів і Якобштат.¹⁶⁰ Мало їх бути 56 монастирів, а в них коло 480 ченців.

Литовська Провінція завжди вважалася першою, бо була старшою і краще зорганізованою, хоч числом своїх монастирів 1743 року була наполовину меншою від Руської і також багато менша числом своїх членів. Тепер же, після обох поділів, тобто з 1772 і 1780 рр., Литовська Провінція стала найбільшою і першою як числом монастирів так і монахів.

¹⁵⁸ «Зап. ЧСВВ» XI, 1982, с. 43-130.

¹⁵⁹ WOJNAR M., *De Cap.*, p. 38.

¹⁶⁰ ВАВРИК М., *у.тв.*, 53. Всі вони з своїми історичними даними подані між монастирями Литовської Провінції в 1743 р.

В цьому періоді, між 1743 і 1795 роками, Литовська Провінція знайшлася також у найбільш сприятливих обставинах, бо не була тоді зразу ще окупована Росією, як Провінція Білоруська, ні навіть під її безпосередніми російськими впливами, як Провінція Руська. Тому могла вона в тому часі далі розвиватися та працювати майже у нормальних обставинах, хоч і вони не були без проблем та не зовсім спокійні.

Непевними були перші роки після поділу Польсько-Литовської держави, коли то переможні сусіди хотіли ще накинути їй неприхильні для Церкви та Чинів свої вимоги.¹⁶¹ Соїм же, який в рр. 1773-5 ці вимоги розглядав, сам ще наклав на них тяжкі податки, з яких не легко було обом Провінціям вив'язатися.¹⁶² Тривожний для Чину був також 1786 рік, в якому навіть прилюдно кинено гасло скасування Унії та переходу всіх на латинський обряд.¹⁶³ Не кращий був і соїм в рр. 1788-1791, на якому знову і на Василянський Чин накладено великі тягарі, а навіть загрожували його існуванню.¹⁶⁴

В таких обставинах 1784 р. Литовська Провінція ще відбула свою Провінційну Капітулу, яку скликано до Жидичина, а 1778 р. разом з Руською Провінцією могла зібратися на Генеральну Капітулу у тому ж Жидичині. 1792 р. вона теж відбула у цьому періоді свою останню Провінційну Капітулу, яку скликано у Битенському монастирі.

3. КАПІТУЛИ МІЖ 1784-1793 РОКАМИ

У 1784 році відбулися приписані Правилами Провінційні Капітули тільки в Литовській і Руській Провінціях.

В Білоруській Провінції 1782 р. владу протоігумена перебрав асп. І. Лісовський, і тому Провінційної Капітули в цьому році не було потреби скликати.

Так само в цьому році не було Провінційної Капітули в Галицькій Провінції, яка не могла керуватися своїми Конституціями, бо мусіла пристосуватися до цісарських декретів з Відня. Щойно після 1785 р. могли там знову відбуватись Провінційні Капітули, тільки не що 4, а що 6 років.¹⁶⁵

¹⁶¹ ПЕТРОВ, *ц.тв.*, ТКДА 1872, II, 184-7.

¹⁶² Там же, 192-3.

¹⁶³ Там же, 236; WLPF, VI, 255.

¹⁶⁴ Там же, 238-9.

¹⁶⁵ WOJNAR M., *De Cap.*, 39, 41; Галицька Провінція 1785 і 1791 рр. вибрала

Руська Провінція 1784 р. зібралася на Капітулу в Загорові, б. Володимира Волинського, і вибрала своїм протоігуменом – о. Йосафата Охоцького.

Литовська Провінція зібралася в Жидичині, де протоігуменом зібрав вибраний – о. Порфірій Важинський, висушений протоархимандрит і тепер Жидичинський архимандрит.¹⁶⁶

На цих Капітулах, поза біжучими справами, вони чимало часу та уваги присвятили також проєктові Конституцій, який виготовили вище згадані «екстензори», щоб потім могли передати свої завваги на найближчу Генеральну Капітулу в 1788 р.

Генеральну Капітулу 1788 р., за дозволом Ап. Престолу, скликав до Жидичина Генеральний Вікарій, о. Єротей Корчинський, який заступав померлого (23.5.1786) протоархимандрита о. Й. Моргульця.¹⁶⁷ Капітула тривала від 19 вересня до 14 жовтня 1788 року і взяло в ній участь 101 представників Чину. Не з'явилися на ній ні представники Галицької, ні Білоруської Провінцій, бо ні Австрія, ні Росія не дали їм на це дозволу.

На Жидичинській Генеральній Капітулі найбільше часу знову присвячено проєктові Конституцій, який цим разом виготовили т.зв. «екстензори» й до яких прийшли ще завваження від Провінцій та монастирів. Але цей проєкт учасникам Капітули не сподобався, бо в ньому знайдено забагато самовільних змін, які не були згідні з постановами попередньої Капітули.

Самі ж вони «із-за грізних часів» не мали ні часу, ні змоги, щоб довше над ними попрацювати, й тому доручили це завдання Генеральній Управі. Виготовлений на основі «Гошчанських Конституцій» та зібраних завваг текст мав бути ще раз розісланий до всіх монастирів. Зібрані від них завваження мала відтак розглянути ще найближча Генеральна Капітула і справлений вже текст переслати до Ап. Престолу, щоб отримати для нього остаточну апробату.¹⁶⁸

Крім того Капітула постановила, що обидві Провінції, Литовська й Руська, мали в майбутньому висилати на Капітули по 30 делегатів, крім членів Генеральної і Провінційної Управ. Коли ж у Генеральній Капітулі знову могли б брати участь делегати з Білорусь-

протоігуменом о. Віктора Сторожинського, а 1797 – о. Доротея Михальського.
Там же.

¹⁶⁶ *Ibidem*, 38. Імен консулторів в доступних досі джерелах не знайдено.

¹⁶⁷ Він заступав померлого протоархимандрита — до Капітули.

¹⁶⁸ APF CG, vol. 885, f. 290.

кої та Галицької Провінцій, тоді також знову увійшла б у силу схема, що її схвалено на Тороканській Капітулі 1780 р., згідно з якою усіх «вокальних» (з правом голосу) мало бути тільки 52, крім членів Генеральної і Провінційної Курій.

Жидичинська Генеральна Капітула наказала теж Провінціям, щоб старалися всюди запровадити єдновидність у св. Літургіях та ризах; — щоб в кожному повіті Отці були готові на поклик митрополита та єпископів – для релігійного навчання народу; — щоб монастирі приймали світських клириків на богословські студії, тому що єпархії не мали своїх семінарій.

Капітула також доручила, щоб збирати та пересилати до Жидичинської архимандрії матеріали до історії Руської Церкви, як також розглядала справу сталого осідку для протоархимандрита, в якому можна б зберігати архів Чину.

При кінці Капітула вибрала наступну *Генеральну Управу*: протоархимандрит – о. Порфірій Скарбек-Важинський; протоконсультор – о. Максиміліян Вільчинський, з Лит. Провінції; консультори: оо. Антін Тарнавський, з Руської Пров., Вінкентій Зельонка, з Лит. Провінції та Севастіян Янковський, з Руської Провінції; Римський прокуратор – о. Йордан Міцкевич, з Руської Провінції.

Протоігуменом Руської Провінції був вибраний о. Василь Рогівський, а Литовської Провінції – о. Атанасій Фальковський.¹⁶⁹

Доручення Капітули відносно опрацювання Конституцій Генеральна Управа виконала в скорому часі, бо вони вже 1791 р. появилися друком під заголовком: *Codex Constitutionum Ordinis S. Basilii M. ex sancitis antiquiorum Capitulorum Congregationis Ruthenorum et Decretorum S. Sedis collectarum, ad textum Regulae S. Patris Nostri exactus et conformatus. Typis S. Reg. M. Monasterii Poczajoviensis, 1791 anno.*

Цей Кодекс Конституцій найкращий з усіх, і його напевно прийняла б найближча Генеральна Капітула та апробував би Ап. Престіл. Але, на жаль, він остався тільки гарною пам'яткою Василіянського законодавства, бо наступна Генеральна Капітула, що мала його прийняти, вже не відбулася.

¹⁶⁹ *Ibidem*, 295-295v; WOJNAR, *De Cap...*, 39-40. Консульторами Руської Провінції були вибрані: оо. Юст Гусаковський, Амбросій Гнатович і Донат Євташевич, а секретарем й економом – о. Адріян Шубович.

Консульторами у Литовській Провінції були ж вибрані: оо. Інокентій Мілянський, Сильвестер Антонович, Ігнатій Барановський, а секретарем й економом о. Теодосій Гойжевський.

В 1792 році нормально ще відбули свої *Капітули Руська та Литовська Провінції*.

Капітула Руської Провінції в Почаєві вибрала протоігуменом – о. Юста Гусаковського, а Литовської в Битені – о. Пасхасія Лещинського.¹⁷⁰

В тому періоді це були останні Капітули. Найближча Генеральна й Провінційні Капітули в 1796 р. вже не відбулися, бо ні на одну, ні другу ніхто не мав змоги прибути: 6 вересня 1795 р. скасовано всяку монашу владу і всі монастирі та монахи зістали підчинені під юрисдикцію Полоцького аеп. І. Лісовського.¹⁷¹

1790 р. останній, вибраний на Капітулі 1788 року, протоархимандрит о. П. Важинський зістав іменованій Холмським єпископом. Його заступив протоконсультор, о. Максиміліян Вільчинський. А тому що він мав управляти Чином ще 6 років, Ап. Престіл надав йому титул протоархимандрита і також право вживати понтифікалія, які належалися протоархимандритам.¹⁷²

По його смерті (18 липня 1792 р.), за приписами Конституцій з 1772 року, члени Генеральної та Провінційних Курій вибрали Генеральним Вікарієм о. *Атанасія Фальковського*, з Литовської Провінції. Йому Ап. Престіл також надав титул протоархимандрита та право вживати понтифікалія.

Але Чином він управляв недовго, бо вже 1795 року монастирі віддано під владу аеп. І. Лісовського; о. А. Фальковський, як побачимо, перебрав цю владу знову 1801 р. і ще 1802 р. скликав останню Генеральну Капітулу.

Серед таких обставин в роках 1743-1795 проходило Василянське життя і розвивалася вся його діяльність, якій буде присвячений окремий розділ.

¹⁷⁰ WOJNAR M., *De Cap...*, 40. Імен консулторів не подано.

¹⁷¹ СУЛЬЖИНСЬКИЙ, *ц.тв.*, ТКДА 1868, IV, 101.

¹⁷² WOJNAR M., *De Protoarchimandrita...*, 294; WAPF, V, 178.

III. ДІЯЛЬНІСТЬ ВАСИЛІЯН У XVII-XVIII СТ.

Позамонастирська діяльність для східного монашества звичайно була не знана. Вся увага ченців була спрямована на власну аскезу, яка не брала до уваги ні виховних, ні душпастирських потреб. Навіть священиків між ними було мало — скільки було їм потрібно для духовної обслуги самих монастирів.

Таким було й монашество Київської митрополії. Їхня діяльність обмежувалася тільки до доброго прикладу, яким вони світили в околиці, та до духовної обслуги тих, які до них самі зверталися за порадою чи допомогою. Між ченцями тільки одиниці, з власної ініціативи, досягали вищого освітнього рівня, щоб потім віддаватися культурним, мистецьким чи й науковим справам. Тому, беручи до уваги їхнє число, вони не мали більшого впливу на ширші кола.

Діяльністю для добра Церкви й людей, поза монастирем, і то в дусі св. Василя В., натхнув нових Василіянських ченців Київський митрополит Й.В. Рутський. Він перший перевів це велике й нове у Східній Церкві діло — об'єднання під одним проводом більшого числа монастирів. Це він зробив з тим наміром, щоб життя і посвяту монахів використати на добро цілої Церкви та її членів.

Рутський, ще як світська людина, 1606 р. виготовив відомий меморіал в справі реформи Руської Церкви та поширення Унії.¹⁷³ В цій справі головну роль мали відограти монахи, які повинні були дістати відповідну духовну й наукову підготовку, щоб потім можна було використати їх для душпастирської праці серед людей. Перед монашеством стояло велике завдання: поширення церковного З'єднання та поглиблення релігійного життя серед широких мас вірних Київської митрополії.¹⁷⁴

Цей проект став дійсний, коли Рутський сам вступив до монастиря, а потім став Київським митрополитом (1613-1637). Він найперше об'єднав перших 5 монастирів своєї архієпархії, до яких пізніше долучилися понад 200 інших чернечих домів. Митр. Рутський передав їм ось яке завдання: трудитися не тільки над власним освяченням, але й над освяченням всіх вірних — найперше в

¹⁷³ BIENKOWSKI, *o.c.*, 998-9.

¹⁷⁴ *Ib.*, 1008.

Київській митрополії, а потім також і поза нею, де тільки вживали цей сам обряд та де лунала слов'янська мова. Тому його Чин став майже цілком клирицьким Чином, тобто більшість монахів ставали священиками. Так напр., Руська Провінція перед об'єднанням з Литовською 1743 р. на 700 монахів нараховувала ледве 20 священиків з богословською освітою та 20 з філософсько-риторичними студіями. А вже 1773 р. було в цій Провінції на 619 монахів тільки 76 братів-помічників, а в Литовській — тільки 17.¹⁷⁵

Звідси-то великою і широкою діяльністю позначена історія Василіянського Чину, найперше в Литовській Конгрегації, а потім у всіх його Провінціях, зокрема у 18 столітті. Ця праця була багатогранна. Крім стисло душпастирської, Василіяни розвинули ще проповідничу й місійну, виховну й навчальну, видавничу й навіть творчу, наукову та письменницьку діяльність.

1. ДУШПАСТИРСЬКА ПРАЦЯ

Душпастирство — це перша ділянка, на якій завжди трудилося найбільше число Василіян і якій вони посвячували найбільше часу й зусиль. Цю працю вони виконували найперше у своїх монастирських парафіях; потім як постійні помічники чи заступники душпастирів у єпархіяльних парафіях. Василіяни часто також були капелянами по шляхетських дворах, зокрема, в монастирях Сестер Василіянок та в єпископських резиденціях.

а) *Завідувачі парафій*. Велика більшість Василіянських монастирів були наділені парафіяльними правами, бо велике число монастирів в 17 та 18 століттях засновано з виразним зобов'язанням — вести парафії. В тому часі також перебравли деякі парафії від єпархіяльного духовенства, подібно як у 15-16 століттях багато монастирських церков перейшло до рук білого клиру.¹⁷⁶ Як подав протоігумен Литовської Провінції, в 1748 році тільки 8 монастирів (Вільно, Торокани, Вітебськ, Володимир, Берестя, Полоцьк, Махірово, Дубно та Черєя) не виконували парафіяльні обов'язки, а всі інші, приблизно 60 монастирських церков, були разом парафіяль-

¹⁷⁵ Ваврик М., *ц.тв.*, с. 30, 74.

¹⁷⁶ По 1744 р., як вже була згадка, багато з цих церков, при яких були відкриті монастирі, знову повернено тому ж єпархіяльному духовенству.

ними.¹⁷⁷ А в реляції з 1774 року подано, що на 144 монаших осідків, 94 були наділені парафіяльними правами.¹⁷⁸

Але й всі інші монастирі частково теж виконували душпастирські обов'язки,¹⁷⁹ бо майже всі монастирські осідки мали в тому році своїх сталих проповідників й апробованих сповідників.

Крім того, багато теж Василіян були заступниками чи помічниками в парафіях, які належали до єпархіяльного духовенства. В Литовській Провінції 1774 р. було їх тоді 30, а в Руській – 23; крім них в тому ж часі 24 Василіян виконували обов'язки капеляна при каплицях шляхецьких, звичайно, своїх фундаторів чи добродіїв; 6 були капелянами та сповідниками в Сестер Василіянок, а 2 служили в Полоцького архієпископа та єпископа Пінського.¹⁸⁰

б) *Проповідники*: На проповідництво Василіянський Чин звертав завжди окрему увагу і місіонерам та проповідникам, в першій мірі, він завдячував свої великі успіхи в поширенні та поглибленні християнського життя в цілій Київській митрополії. До того роду праці призначалися тільки вибрані і добре підготовані члени. Звичайно кожний монастир мав одного, а деколи і двох проповідників; не мали їх тільки ті осередки, які не були парафіями.¹⁸¹ В Литовській Провінції всіх проповідників було тільки 80, а в Руській Провінції – 76. Деякі монастирі, зокрема ті, що славилися чудотворними іконами, як Жировиці й Холм, мали їх по 10, а в Почасві було навіть 20 проповідників.¹⁸²

в) *Сповідники* творили окрему категорію працівників в душпастирстві, не тільки в монастирських парафіях, але й у власних церквах: їх було багато більше як проповідників, але слід відмітити, що ними не були всі священники, а тільки що другий.

В Литовській Провінції в 1744 році подано 146 сповідників, а в Руській – 325; в першій – на кожний Василіянський центр припадало по двох сповідників, а в другій – по 4-5.¹⁸³ Але, у двох великих

¹⁷⁷ WLB, II, 162. В тому ж році протоігумен Руської Провінції подав тільки 15 монастирів, які з давніх часів виконували парафіяльні обов'язки.

¹⁷⁸ BIEŃKOWSKI, *o.c.*, 1009.

¹⁷⁹ WEM, IX, 416.

¹⁸⁰ BIEŃKOWSKI, *o.c.*, 1012.

¹⁸¹ *Ibidem*, 1009.

¹⁸² *Ibidem*, 1010.

¹⁸³ *Ibidem*.

відпустових монастирях Литовської Провінції, Жировицях та Борунах, було їх по 10, в Холмі – 6, а в Почаєві навіть 20.

г) *Місіонери*: Проповідництво, зокрема місії для народу, ще з часів митрополита Й. В. Рутського та св. Йосафата займають окреме місце в діяльності Василіянського Чину, який завжди звертав на них особливу увагу. Місіонером міг стати тільки такий священник, що з визначним успіхом покінчив 2 роки філософії й 4 теології, бо Конституції вимагали від них високого рівня богословської освіти, особливо доброго знання св. Письма, історії Церкви й творів Св. Отців. Вони творили наче окрему «клясу» ченців і навіть робили заходи, щоб, по 8 роках місійної праці, протоархимандрит мав право надавати їм титул доктора;¹⁸⁴ представники місіонерів завжди брали участь на Генеральних Капітулах. Крім природних даних та успішних богословських студій, всі вони мали ще й систематичні курси проповідництва. Тому приміщувано їх в окремих домах, в яких вони під проводом старших та досвідчених місіонерів приготувлялися до місійної праці. Після іспитів, перші роки вони завжди виступали в товаристві старшого місіонера і свої проповіді мали виготовляти на письмі, які представляли протоігуменові в часі візитації.¹⁸⁵ Навіть технічне і зовнішнє відбування таких місій було точно визначене в підручнику: «Метода місій Василіянського Чину».¹⁸⁶

Для таких місій у 18 сторіччі постало ще 10 нових монастирів: Біла, Струсів, Кристинопіль, Умань, Погоня, Пугинки, Шаргород, Крем'янець, Теревовля та Білина. З них місіонери мали постійно об'їжджати найближчі околиці, щоб навчати народ «катехизму й страху Божого».¹⁸⁷ До нас дійшли звіти з деяких народних місій, які тривали й по кілька тижнів, охоплюючи цілі деканати. У них, звичайно брало участь кілька проповідників та сповідників. Місіонери з Білої Підляської в роках 1777-1795 провели 30 великих народних місій, не тільки на терені фундаторів, але також в бли-

¹⁸⁴ WOJNAR M., *De Protoarchimandrita Basilianorum*, 1958, p. 60; WAPF, V, 71. На прохання протоархимандрита о. П. Важинського, Ап. Престіл надав йому право давати докторські титули тільки професорам теології та філософії, а про місіонерів не згадав нічого. Там же, с. 59.

¹⁸⁵ В Почаївських архівах зберігалось багато збірників з такими проповідями. Про місіонерів пор.: WOJNAR M., *Basilian Missionary Work -- Missionaries and Missions*. «An. OSBM», IX, 1974, 164-6.

¹⁸⁶ *Пропам'ятна Книга ОО. Василіян у Канаді*, 1953, с. 164-6.

¹⁸⁷ BIEŃKOWSKI, o.c., 1013-4.

жчих і дальших містечках. В Межиріччі (1779), Білій (1785) та Нарві (1787) на місійні науки, які тривали по три і чотири тижні, приходило до 20 тисяч вірних. Подібно й місіонери з Замостя в 1755-1782 рр. дали 58 таких народних місій, яких слухали тисячні маси вірних обох обрядів. Коли 1766 р. Ф.С. Потоцький фундував новий монастир в Умані, то наклав на нього і це зобов'язання, що в ньому мало перебувати принаймні 4 місіонерів, які два рази в році мали в його добрах влаштовувати місії з катехізацією народу.¹⁸⁸

Між славнішими місіонерами-проповідниками Василіянського Чину з 18 століття слід згадати: Льва Кишку, пізнішого Київського митрополита († 1728), Миколу Радкевича, Митрофана Казановського, Іраклія Костецького († 1768), Філарета Мочарського, Іпатія Білинського (1704-1771), Іраклія Лісанського (1702-1771), Онуфрія Братковського († 1790), Максиміліяна Вільчинського (1741-1793), Глікерія Дубицького (1738-1813), Боніфатія Фізиковича, Корнилія Срочинського († 1790), Єротея Корчинського, Мелетія Луцького, Юліяна Добриловського († 1825) та багато інших. Деякі з них залишили підручники своїх проповідей, а інші, як згаданий К. Срочинський, видали окремі підручники для ведення місій.¹⁸⁹

Численними народними місіями Василіяни освідомили широкі маси віруючих та високо піднесли їхній духовий та моральний рівень. Такі вже не так легко піддавалися ворожій пропаганді, і без насильства не можна було відвести їх від своєї Церкви. Того були свідомі вороги З'єднання, і тому вже 1793 року вийшов царський указ, яким заборонено усі такі місії.¹⁹⁰ Покищо ця заборона була дійсна тільки в Білоруській Провінції, але незабаром вона припинила місійну працю Василіян також в Литовській та Руській Провінціях.

д) *Помічники єпархії*: Разом з тими, що брали безпосередню участь у душпастирській діяльності, слід згадати ще й численних Василіян, що бували відставлені до послуг єпископів та митрополитів, яких до 1780 року вибрано тільки з-поміж Василіян. Не маючи можливості користати з єпархіяльного клиру, який здебільша був мало освічений і звичайно зв'язаний родиною, митрополити й єпископи послуговувалися ченцями Василіянського Чину, як це

¹⁸⁸ *Ibidem*, 1015. WELKYJ A., *Audientiae Sanctissimi*, II, 158-9 (WAS).

¹⁸⁹ НАЗАРКО І., *Методичний підручник Василіянських місій о. К. Срочинського*. «Зап. ЧСВВ» IX, 1974, с. 142-151.

¹⁹⁰ МУН, VII, 232.

згадується в «Правилах для Єпископів» митр. Й. Рутського, де сказано: «По змозі дім єпископа буде складатися з монахів; ними, зокрема, повинні бути економ дїбр, наставник дому, його управитель, нотар і канцлер. Всі вони повинні бути випробувані й такі, що давали б добрий приклад».¹⁹¹ Вже св. Йосафат, ідучи на єпископа-помічника до Полоцька, узяв з собою двох молодих ченців Віленської реформи: о. Геннадія Хмельницького, який зайнявся духовними справами, та архидиякона Доротея Лециковича, якому він доручив опіку над церквою та богослуженням.¹⁹² Також митрополит Г. Коленда згадує о. К. Жоховського, пізнішого митрополита, якого назвав «товаришем своїх трудів» та який часто заступав його у різних важливих справах.¹⁹³

Це не були тільки поодинокі випадки. Як зазначено в Каталозі з 1754 року, в Курії митрополита Ф. Гребницького було тоді 4-х Василян, а двох було ще асистентами митрополичого трибуналу. В тому ж часі один Василянин був при Холмським єпископі Ф. Володковичеві.¹⁹⁴

Так було в цьому періоді з багатьма єпископами, яким Чин дуже часто призначав своїх монахів до різних послуг, щоб були в них капелянами, сповідниками, вчителями кандидатів до священства та помічниками в адміністрації єпархії. Самі ж монастирі також служили єпископам і тим, що часто приймали до себе священників, яких вони висилали на покуту чи на «доповнення свого знання».¹⁹⁵ Генеральна Капітула з 1788 року тільки потверджувала тогочасну практику, наказуючи протоігуменам, що «вони мали висилати своїх монахів до ревізії літургічних книг, як тільки митрополит цього зажадає» та що в монастирях, в кожному повіті, вони мали тримати священників, які «на поклик митрополита були б готові до праці для релігійного навчання народу».¹⁹⁶ Таким чином Василяни з готовістю давали своє служіння цілій З'єднаній Церкві, її вірним і також її архипастирям.

¹⁹¹ WEM, I, 373.

¹⁹² Соловій-Великий, *Св. Йосафат Кунцевич*, 1967, с. 193.

¹⁹³ WEM, II, 272 (*Socius laborum teorum*).

¹⁹⁴ Ваврик М., *ц.тв.*, 84.

¹⁹⁵ WIENKOWSKI, *o.c.*, 1024.

¹⁹⁶ APF CG, vol. 885, f. 294v.

2. ВИХОВНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

Другою важливою ділянкою Василянської діяльності була виховно-навчальна праця, яка ділилася на: 1) Василянські студії для власних членів; 2) Семінарії для єпархіяльних священників; 3) Колегії для молоді і 4) Парафіяльні школи.

а) *Василянські студії*. Найпершою школою, яку для себе відкрили нові Василяни за митрополита Й.В. Рутського, це був новіціят, в якому молоді кандидати навчались засад чернечого життя. В східній Церкві та у Василянському Чині це була зовсім нова школа, якої вони досі в такій формі не знали, бо кандидати до монашого життя таку «школу» відбували під проводом якогось одного старшого й досвідченого «отця духовного». А новіціят був спільною школою для всіх кандидатів до чернечого життя і відбувався під проводом одного вчителя-магістра. Він мав точно визначену програму, подібну до сучасної. Новіціят, звичайно, тривав один рік та 6 тижнів, а для несвящеників — два роки.¹⁹⁷

Перший новіціят в Литовській Провінції відкрито в Битені в 1613 році. У воєнних роках 1650-1660 він був замкнений і щойно 1667 року його знову відновлено;¹⁹⁸ там він знаходився до останніх років Литовської Провінції.

Після 1748 року другий новіціят у цій Провінції відкрито ще в Березвечі,¹⁹⁹ а якийсь час, в другій половині цього сторіччя, Капітули дозволяли на додаткові новіціяти в деяких більших монастирях, як у Вільні та Холмі.²⁰⁰

В Руській Провінції до 1772 року новіціяти існували в Добромилі та Почаєві, а опісля — в Почаєві та Білостоці, а новіціят в Добромилі зостався для Галицької Провінції, яка в тому році припала до Австрії.²⁰¹

Число кандидатів до монашого життя не було надто високе. В Битені – 1671 року було 20 новиків, 1754 р. в Добромилі – було їх 11, а в Почаєві – 13.²⁰²

¹⁹⁷ ПЕТРОВ. *ц.тв.*, ТКДА 1870, V, 458, 563-5. За кодексом з 1871 р. мав тривати один рік.

¹⁹⁸ WEM, II, 272, 321-2.

¹⁹⁹ ВІЄЊКОВСКИ, *о.с.*, 1017.

²⁰⁰ *Ibidem*.

²⁰¹ ВАВРИК М., *Лаврівська Хроніка*. «Зап. ЧСВВ» II, 1954, с. 82.

²⁰² ВІЄЊКОВСКИ, *о.с.*, 1017. В Почаївському новіціяті було їх звичайно більше – до 20, а 1774 р. мало бути їх навіть 25.

Перші *філософсько-богословські студії* для своїх ченців Литовська Конгрегація зорганізувала вже в першій половині 17 сторіччя в Жировицях і, мабуть, також в Краснім Борі,²⁰³ але вони довго не втрималися і перестали існувати.²⁰⁴ Щойно в 1703 році знову відновлено там ці студії, які після кількох років перенесено до Полоцького монастиря, а в Жировицях відкрито «філософські студії для єпархіального клиру».²⁰⁵ Василіянські школи почали буйно розвиватися щойно після Дубненської Капітули 1743 р. та об'єднання обох Конгрегацій — Литовської і Руської. В 1750 році Конгрегація Пропананди наказала кожній Провінції відкрити по два дома студій філософії й теології,²⁰⁶ але в короткому часі вони мали їх ще більше.

В Литовській Провінції в 1748 році, крім Жировиць, такі самі філософські студії існували ще в Полоцьку, а богословські у Вільні. Згодом відкрито нові богословські студії ще в Полоцьку й Лавришеві, а філософські — у Холмі та Вітебську, як також студії риторики — в Онуфрею.²⁰⁷ Руська Провінція 1748 р. мала свої філософські студії тільки у Львові та мабуть риторику у Гощі.²⁰⁸ Але в 1773-4 рр. було їх там 9: три богословські – у Кам'янці, Львові та Лаврові, три філософські – у Теребовлі, Загайцях-Луцьку і Замості та три риторики – у Білостоці, Мільчу та Сатанові.²⁰⁹ Для менше талановитих студентів мали бути зорганізовані дворічні студії в Тернополі, а пізніше в Сатанові та Кам'янці. Їх святили на священників, але тільки до церковних богослужень, «ad chozum», без права сповідати та проповідати.

Згідно з приписами Конституцій з 1791 р. на риториці, крім латинської, навчали також німецької й французької мов, на філософії – математику, а на теології – єврейської мови, св. Письмо й канонічне право. В часі моральної теології був також курс старослов'янської та народної мов. Були передбачені ще й інші предмети, як мистецтво, геометрія й арифметика, географія, історія та економія.²¹⁰ Однак ці студії не стояли на високому рівні і студентів

²⁰³ *Ibidem*, 1015.

²⁰⁴ *Ibidem*.

²⁰⁵ *Ibidem*, 1015; WLB, II, 164.

²⁰⁶ WCP, II, 217.

²⁰⁷ ВАВРИК М., *ц.тв.*, 94-5; WLB, II, 163-5.

²⁰⁸ ВІЄЊКОВСКИ, *о.с.*, 1016; WLB, II, 148.

²⁰⁹ *Ibidem*, 1016. Петров наводить філософські студії ще в Підгірцях, Збаражі та Луцьку, риторики в Уневі та Спасі, а математики в Овручі. *Див. ц.тв.*, ТКДА 1870, V, 476-480; 1871, VII, 149-153.

²¹⁰ *Codex Constitutionum Ordinis S. Basilii M. ex sancitis antiquiorum Capitulum*

було мало. Рідко коли їхнє число переходило 20-ку: напр., в Гоші риторичу студіювало 6 клириків, філософію в Луцьку – 10, богослов'я у Львові – 11. Склад професорів також був скромний. За звітом з 1774 р. риторичу звичайно навчав один професор, філософію й теологію один або два і тільки деколи більше.²¹¹ Але, по 6 роках навчання протоархимандрит мав право надавати професорам докторський титул.²¹²

Це були студії для тих, що не мали змоги користати з заграничних семінарій і до священства приготувалися вдома, у Провінції. Здібніші учні, звичайно, виїжджали на студії до Папських семінарій. Ще 1615 р. Митр. Й.В. Рутський постарався в Римі стипендії для 26 Василіян – у Вільні, Бравнсберзі, Празі, Олумунці, Відні та самому Римі, у грецькій колегії.²¹³ До 1743 року користала з них тільки Литовська Конгрегація, яка завдяки їм піднеслася до високого рівня й могла рівнятися з іншими Чинами. Після Дубненської Капітули 1743 р. цими стипендіями поділилися Литовська й Руська Провінції.²¹⁴

б) *Духовні Семінарії*. Крім перших короткотривалих семінарій з 17 століття у Вільні (1601-4) та Мінську (1653-4), Василіяни знову почали провадити семінарії для єпархіяльного священства у 18 сторіччі. Такою була семінарія у Володимирі Волинському, яку 1720 р. передав їм митр. Л. Кишка, у Сверхні (1743) й Холмі (1769). Василіяни приготували кандидатів до свячень також в Бучачі та Умані, які в першій мірі були для них основані, та в Жировицях. Повний курс тривав звичайно 6 років, 2 – філософії і 4 – теології.²¹⁵

По скасуванні Єзуїтського Чину Василіяни Литовської Провінції в 1773 році перебрали також провід Папської Семінарії у Вільні, яку 1582 р. Папа Григорій XIII оснував для «русинів і москвичів». У ній навчалося тоді 16 єпархіяльних семінаристів та 4 Васи-

Congregationis Ruthenorum & Decretorum S. Sedis collectarum, ad textum Regulae S. Patris nostri exactus & conformatus. Poczajowiae 1791, p. 148, 150.

²¹¹ BIEŃKOWSKI, *o.c.*, 1016; BLAŽEJOVSKYJ D., *De potestate Metropolitanum Kiovensium in clerum regularem*. Romae 1973, 162-82.

²¹² ПЕТРОВ, *ц.мв.*, ТКДА 1872, 2, с. 210; WELYKYJ A., *Audientiae Sanctissimi (WAS)*, II, 158-9; WOJNAR M., *De Protoarchimandrita*, p. 59.

²¹³ BLAŽEJOVSKYJ D., *Byzantine Kyivan Rite Students*. Romae 1984, p. 25; ПЕТРОВ, *ц.мв.*, ТКДА 1870, V, 469-473.

²¹⁴ Там же, ТКДА 1871, VII, 147.

²¹⁵ BIEŃKOWSKI, *o.c.*, 1015; 1023-4; WAPF, V, 168; WLB, II, 46, 151, 164.

ліанських. Вони її провадили аж до остаточного замкнення в 1799 році.²¹⁶

Митр. Т. Ростоцький у своїй реляції з 17.9.1790 року, крім аліумнатів у Вільні та Львові-Кам'янці, згадує про невеликі семінарії, які в тому часі існували також в Житомирі, Радомишлі та Луцьку-Почаєві.²¹⁷ У всіх цих семінаріях навчали ОО. Василіяни і вони звичайно їх також провадили.

Деякі єпархіяльні семінаристи приготувалися до священства також у Василіанських студійних домах. Митр. А. Шептицький вже на Капітулі 1739 року зобов'язав Василіан до навчання світських питомців, що вони потім і робили. Генеральна Капітула 1772 року ще поширила цю практику, наказуючи монастирям приймати світських клириків на студії морального богослов'я та інших наук, бо «єпархії не мають своїх власних семінарій». При цьому предсідник Капітули пригадав, що, за державними законами, архимандрити мають також обов'язок навчати при своїх архимандріях дітей зuboжілої шляхти, звертаючи головно увагу на дітей свого обряду.²¹⁸

Крім того, 14 єпархіяльних семінаристів приготувалося до священства у Львові, в Колегії ОО. Театинів, а пізніше у Відні, в «Барбареум», як також невелике число — при єпископській катедрі у Пінську та його резиденції в Рожищах. У всіх тих школах в 1770 роках могло навчатися близько 100 студентів, а пізніше приготовлено місце на ще багато більше.

Проте, на жаль, не всі ці місця були заповнені, і загальний стан єпархіяльного священства був дуже низький. За те багато авторів винуватять Василіанський Чин, що він, мовляв, не подбав про вищий рівень освіти світського клиру.

Однак, загально відомо, що навіть ці можливості, які вже існували, з різних причин, дуже часто не використовувались, і число семінаристів майже завжди було нижче від числа тих місць, які для них були зарезервовані. Так було навіть ще в 19 столітті, коли існу-

²¹⁶ WOJNAR M., *Basilian Seminaries...* «An. OSBM» 1974, IX, p. 53-4.

²¹⁷ WEM, IX, 76-8; BIEŃKOWSKI, o.c., 978, 982; LIKOWSKI E., *Dzieje Kościoła Unickiego*, II, 1906, s. 36.

²¹⁸ APF CG, vol. 885, f. 294v; PELESZ J., *Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom*, II, S. 480; SENYK S., *Education of Ruthenian Clergy before XIX c.* in «Or. Chr. Periodica» 1987, p. 408-412. — Крім згаданих вище, єпархіяльні кандидати мали приготуватися до священства ще в наступних монастирях: Білilівка, Гоша, Загвіздя, Крилос, Погоня, Стрий і Шаргород. Пор.: Филипчак І.-Лукань Р., *Ц.К. Окружна Головна Школа в Лаврові 1778-89 - 1910-11*: «Зап. ЧСВВ» 1967, т. V, с. 2-3.

вали державні фонди, які для них були приділені. Василіяни вже не мали жадного впливу ні можливостей, а все-таки й тоді ще майже всюди zostавалися порожніми і невикористаними ті місця, які були для них забезпечені. Не завжди, отже, вся вина була тільки по стороні Василіянського Чину.^{218a}

в) *Колегії*. У 18 столітті Василіяни обох Провінцій розвинули у своїх колегіях широку діяльність на полі прилюдного шкільництва для світської молоді.²¹⁹ На початку було їх тільки дві, у Володимирі та Жировицях, але при кінці 18 сторіччя Василіянський Чин, в різних часах, провадив понад 20 таких колегій — прилюдних середніх шкіл.²²⁰ З них до Литовської Провінції належало 9 колегій, а до Руської, разом зі школою в Бучачі, — 10. В Галицькій Провінції в тому часі діяли ще дві школи: у Лаврові (1789) та Дрогобичі, з 1775 року.²²¹

В колегіях навчало, звичайно, 4 професорів, а в деяких і 7. Програма була та сама, що в єзуїтських та піярських школах. В деяких навчали вже німецької та французької мов. Найбільше число учнів бувало в Барі — понад 800, Шаргороді — 600, а в інших 200-500.²²²

Більшість учнів походила з шляхетських родин, але досить великий відсоток становили священицькі сини, які готовилися до священства, та міщанські діти східного обряду. Деякі з тих шкіл, як Бучацька та Уманська, були основані саме для священицьких синів, і в них, крім звичайної програми, навчали теж старослов'янської мови і дещо з теології.²²³

Між усіма Чинами, на терені Литовської, Руської та Білоруської Провінцій, у т.зв. Віленському Виділі, до якого належали губернії: Віленська, Іродненська, Мінська, Волинська, Подільська, Київська, Могилівська та Витебська, при кінці 18 ст. Василіяни в

^{218a} При кінці панування Александра I, у Берестейській єпархії на 20 місць не було більше як 14 семінаристів, у Литовській — на 12 місць — тільки 3, а Луцька єпархія зовсім не мала їх, хоч були на них призначені фонди. Пор.: LİKOWSKI, *o.c.*, II, 36-7.

²¹⁹ WOJNAR M., *Basilian Seminaries...* «An. OSBM» IX, 1974, p. 56-63; ПЕТРОВ, *ц.тв.*, ТКДА 1871, VII, 153-163; Коялович М., *Исторія Базиліанскаго Ордена*. «Хр. Чтеніє» 1864, с. 451-463; Сульжинський, *ц.тв.*, ТКДА 1868, IV, 112-3.

²²⁰ ВІЄŃKOWSKI, *o.c.*, 1017-1020. ПЕТРОВ, *ц.тв.*, 1871, VII, 156; Сульжинський, *ц.тв.*, 1868, IV, 113. Ще 1818 р. Василіяни провадили 14 шкіл. Пор.: WEM, IX, 416.

²²¹ ВІЄŃKOWSKI, *o.c.*, 1019.

²²² *Ibidem*, 1020.

²²³ *Ib.*, 1021-3; MROZOWSKA, *Walka o nauczycieli świeckich w dobie Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony*, 1956, s. 189.

провадженні середніх шкіл-колегій стояли на першому місці. У всіх їхніх школах бувало коло 3000 молоді, яких навчало коло 100 Василян — професорів.²²⁴

г) *Парафіяльні школи*. Крім шкіл для власних членів та єпархіяльних семінаристів, як також середніх шкіл — колегій для світської молоді, Василяни при своїх монастирях вели багато менших шкілок, які називано парафіяльними.

В Литовській Провінції 1773 р. було їх 24, тобто при кожному третьому монастирі,²²⁵ а в Руській було їх ще більше, бо майже при кожному монастирі. Такі шкілки звичайно відкривали тільки при таких монастирях, де не було інших студій. При кінці 18 ст. число таких шкілок мабуть ще більше зросло, бо 1802 р. в одній Полоцькій єпархії було їх 10, на всіх 16 монастирів.

Були це малі школи — до 20 учнів і їхня програма була дуже скромна. В них, звичайно, навчали читати й писати в руській та польській мовах, катехизму, церковного співу і початків арифметики та трохи латини. У трьох монастирях в Курландії вчили теж мови лотиської.²²⁶

Василіянське шкільництво розвивалося та процвітало до кінця 18 століття. Коли 1795 р. вся Київська митрополія, за винятком Галичини, попала до Росії, з того часу почався для нього разом з цілим Чином та З'єднаною Церквою період повільної ліквідації, хоч ще 1829 р. у вищих державних колах говорили про Василян, як про відданих та дуже визначних діячів освіти.²²⁷

3. ВАСИЛІЯНСЬКІ ДРУКАРНІ

Видавнича діяльність, яка згодом стала притаманною Василянському Чинowi, почалась в осередку нової Василянської Конгрегації вже у перших роках її існування, на початку 17 століття.

а) *Вільно*. В монастирі Пресв. Трійці у Вільні вже перший ґурток зреформованих Василян приготував до друку два дуже важливі

²²⁴ Про школи пор.: ХЛЕБЦЕВИЧ, *Й. Жарскій...*, 82, 88; GACH P., *Geografia strat Zakonów polskich w końcu 17 i w 19 wieku*. Rzym 1980, s. 56, 59-60.

²²⁵ BIENKOWSKI, *o.c.*, 1024.

²²⁶ *Ibidem*; GACH, *o.c.*, 61.

²²⁷ ХЛЕБЦЕВИЧ, *ц.мв.*, 88.

літургічні видання, Службник і Требник, які в рр. 1617-8 появились у видавництві Мамонича.²²⁸

В р. 1623 Мамоничева друкарня стала власністю святотроїцького монастиря у Вільні, але вона, через брак матеріяльних засобів, ніколи не набрала ширшого розмаху. Лавришівська Капітула 1626 р. обговорювала справу видання справленого Требника та інших книг, хоч рішення відклали на наступну Капітулу.²²⁹ Про цей задум звітував до Риму митр. Й.В. Рутський, прохаючи на це допомоги Ап. Престолу.²³⁰ Але ця допомога не прийшла і 1628 р. появились тільки два незначні видання: «Наука яко вірити... от єдиного з отцов в монастирі віленськом... видана» і «Наука о седми тайнах» та кілька видань латинкою, у польській мові,²³¹ хоч потреба літургічних книг була дуже пекуча. Коли ж 1655 р. Вільно з монастирем та друкарнею попало до рук московської армії, вся діяльність припинилась. Щойно 1667 р.,²³² старанням митр. Г. Коленди та Віленського настоятеля І. Малаховського, цю друкарню знову було відкрито, і з неї 1670 р. вийшов друком Часослов.²³³ З невідомої нам причини наступила знову перерва, яка тривала до появи (1692 р.) великого Службника митр. К. Жоховського.²³⁴ Протягом 18 століття видано у Віленській друкарні ще й інші книги, хоч у тому часі вона не була одинока. Друкарня у Вільні проіснувала разом з монастирем до 1839 р.²³⁵ В державній бібліотеці УССР в Києві знаходяться тільки три видання з цієї друкарні: *Псалтир* (1709), *Книга Дорофея* (1767) та *Шестиднев* (1792), а Церковний Музей у Львові мав ще інші три Віленські видання: *Службник* (1692), *Требник* (1807) та *Молитвослов* (1809).²³⁶

б) *Супрасльська друкарня*. Архимандрія в Супраслі ніколи формально не належала до Об'єднаного Василянського Чину, бо на це

²²⁸ Ваврик М., *Церковні друкарні й видання в Укр. Кат. Церкві 17 ст.* «Записки ЧСВВ» 1974, IX, с. 117. До цього гуртка належав св. Йосафат, Л. Крєвза та їхні співбрати.

²²⁹ Там же, 114.

²³⁰ Там же, 113.

²³¹ Там же, 113.

²³² Там же, 118-9.

²³³ Там же, с. 119-121.

²³⁴ Там же, 123.

²³⁵ WOJNAR M., *Basilian Scholars and Publishing Houses (17-18)*. «Analecta OSBM» IX, 1974, p. 87.

²³⁶ *Славянские Книги Кирилловской Печати XV-XVIII вв. Описание*. Киев 1958, с. 232; Свенціцкій И., *Каталог Книг церковно-славянскої печати*. Жовква 1908, с. 195.

не годилися патрони — родина Ходкевичів,²³⁷ але вона завжди була у близьких відносинах з ним. Супрасльські архимандрити вибиралися з Литовської Конгрегації і делегати з неї брали участь на багатьох Капітулах, а сама архимандрія складалася на покриття видатків спільного новіціату, римського дому та протоархимандрита.²³⁸ Єрархія та представники Чину 1683 р. в ній думали відкрити нову друкарню. Хоч пізніше вони змінили своє рішення, то супрасльські монахи самі спромоглися на власну друкарню і вже 1689 р. випустили з неї свій перводрук: «*Страсти Христови*». Цінні були теж дальші її видання: *Служебник, Общая Минея* (1695) та «*Послѣдованіе постригу*» (1697), як також *Біблія* Пінського єпископа Ю. Булгака. Друкарня проіснувала до 1805 р.²³⁹

В державній бібліотеці УССР в Києві зберігаються 23 видання з цієї друкарні з років 1689-1795. Між ними видніють зокрема: *Служебники* (1695, 1727, 1732, 1758 і 1763), два *Архиєратикони* (1716 і 1793), *Требник* (1736), *Октоих* (1728), *Минея* обща (1789) та *Євангеліє* (1790).²⁴⁰

в) *Унівська друкарня*. В Унівському архимандричому монастирі засновано власну друкарню в роках 1647-8.²⁴¹ Першим її виданням були: «*Пречестныя Акафісты*», які появилися 1660 р., а останнім книжковим виданням — *Служебник*, який вийшов друком 1747 р. Потім в ній друкувалися тільки дрібні листки, а коло 1770 року випущено ще один *Молитвослов*. У тому році її машини закупила Почаївська друкарня.

У Львівському церковному музею було 26 видань з цієї друкарні, між якими також три *Служебники* (1733, 1740 та 1747) і *Служебник святительський* (1740), 4 *Псалтири*, 3 *Молитвослови*, три *Требники*, *Зерцало богословія* (1696), *Євангеліє учительне* (1696) та інші. Київська державна бібліотека має їх тільки 12, між якими лише *Требник* з 1681 р. бракує у Львові.²⁴²

З Унівської друкарні вийшло друком теж кілька книжок у ру-

²³⁷ WOJNAR M., *о.с.*, 87.

²³⁸ *Ibidem*.

²³⁹ ВАВРИК М., *ц.тв.*, с. 123; WOJNAR M., *о.с.*, 88.

²⁴⁰ *Славянские Книги...*, с. 246-7. Каталог Свенціцького подає ще тільки одне видання, якого немає в Києві, ч. 547.

²⁴¹ WOJNAR M., *о.с.*, 89.

²⁴² *Славянские Книги...*, с. 247.

мунській мові, між якими *Псалтир* 1673 та *Акафист до Матері Божої*.²⁴³

Недалека Львівська Ставропігіяльна друкарня не радо дивилася на таку діяльність при Унівському монастирі і причинилася до того, що 1747 р. мусіли її там припинити, а 1770 р. зовсім замкнути.

г) *Почаївська друкарня*. Монастир в Почаєві, який своїми початками сягає 13 століття, приступив до З'єднання 1712 року і від 1743 року був осідком протоархимандрита, якщо він був вибраний з Руської Провінції, та місцем 5-х Провінційних Капітул. Був це в тому часі найбільший монастир, і в ньому 1780 р. перебувало 46 ченців, крім новиків.²⁴⁴ Друкарню засновано там 1732 р. Львівська Ставропігія 40 років процесувалася з нею, щоб її замкнути. Тому щойно після 1772 р., коли Львів попав до Австрії, могла Почаївська друкарня вповні розвинути свою діяльність і видрукувати до 1795 р. 133 важливих видань. В 1796-1831 роках її діяльність була обмежена і в тому часі появилось тільки 64 книжки. Монастир і друкарню 1831 року царський уряд сконфіскував і передав православним.

За час свого існування Василянська друкарня в Почаєві видрукувала к. 300 книг. Між ними було: 10 *Службників* (1734-1793), *повна Минея* в 12 томах (1761), три *Тріоди* на піст і три цвітні, 6 *Октоїхів*, три *Євангелія*, 4 *Часослови*, 5 *Ірмологіонів* (1766-1794), 4 *Требники* (1771-1792), *Типікон* (1770), *Наслідкування Христа* Томи Кемпійського (1764), *Богогласник* (1790), і *Парафіяльні науки* о. Добриловського (1794).²⁴⁵

Це була найкраща Василянська друкарня, яка зокрема вславилася своїми численними богослужбними виданнями. Історики високо оцінили її заслуги в поширенні книжок церковно-освітнього змісту, бо Почаївські Василяни перші почали вживати народну мову у своїх виданнях для широких народних мас. Про Почаївську друкарню ось так висловився досвідчений історик друкарства І. Свенціцький: «Видавнича практичність і меткість Почаївських “законників” виявилися найкраще в уживанні народної мови в книжках, призначених для широких мас, чим вони стали предтечами національного відродження західно-українських земель... Із

²⁴³ WOJNAR M., *о.с.*, 89-90.

²⁴⁴ ВАВРИК М., *Нарис розвитку...*, 1979, с. 178.

²⁴⁵ СВЕНЦІЦЬКИЙ, *Каталог Книг...*, с. 201-2; *Славянские Книги...*, 244-5; TULAVSKYJ I., *Monastero di Počaiv. La sua Tipografia e sue edizioni*. «Analecta OSBM» IV, 1963, p. 230-292.

Львівським Успенським Братством Почаївські монахи станули відразу до видавничого змагання, побиваючи його дійсною красою і читкістю своїх черенок і добротою паперу та очевидною легкістю редакційної сторони і різноманітністю змісту видань, між тим як Панове Братство мусіли глядати за редакторами, можливо, що не все удачно, а про різноманітний зміст зовсім не дбали. Змагалися Почаївські ченці з Київською Лаврою, особливо такими виданнями як *Минеї*, *Біблія*, *Проповіді*, *Богогласник* та величні *Євангелія...*²⁴⁶

4. ВИДАТНІШІ ВАСИЛІЯНСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ Й НАУКОВЦІ

Протягом 17 століття головна увага Василянських письменників була спрямована на оборону Унії та Руської Католицької Церкви. Між ними на окрему згадку заслужили:²⁴⁷

Йосиф Велямин Рутський, Київський митрополит (1613-1637).²⁴⁸

Лев Крєвза-Ржевуський, Віленський архимандрит й пізніший Смоленський архієпископ (1625-39), автор богословсько-полемічної розвідки: *Оборона Церковної Єдності* (1617) та інших праць.²⁴⁹

Іван Дубович, ген. Вікарій св. Йосафата на Могилів, автор кількох полемічних творів.

Яків Суша (1610-1687), пізніший Холмський єпископ, автор багатьох праць.²⁵⁰

Кипріян Жоховський (1635-1693), пізніший Київський митрополит.²⁵¹

Пахомій Огілевич, протоархимандрит (1675-9), разом з єп. Сушею найбільший науковий авторитет, головно в літургічних справах.

Антоній Анастасій Сєлява, пізніший Київ. митрополит (1641-55).²⁵²

²⁴⁶ Свенцький І., *Початки книгопечатання на землях України*. Львів 1924, с. 46.

²⁴⁷ WOJNAR M., *о.с.*, 66-72. На цих сторінках автор подає про всіх найважливіші їхні біографічні дані, зокрема описує їхню письменницьку діяльність.

²⁴⁸ НАЗАРКО І., *Київські і Гал. Митрополити*, 1962, с. 17-36.

²⁴⁹ СОЛОВІЙ М., *Мелетій Смотрицький як письменник II*, 1978, с. 182-7, 225-9; WOJNAR M., *о.с.*, 67.

²⁵⁰ NAZARKO I., *Elogium J. Susza*. «Analecta OSBM» VII, 1971, p. 227-48; WOJNAR M., *о.с.*, 69-70.

²⁵¹ НАЗАРКО І., *у.тв.*, 66; WOJNAR M., *о.с.*, 69-70.

²⁵² Там же, 45-6; WOJNAR M., *о.с.*, 71.

Пахомій Война-Оранський, пізніший Пінсько-Турівський єпископ.

Це число Василянських письменників помітно збільшилося в наступному 18 сторіччі. Між ними зокрема заслужили на особливу згадку наступні імена:²⁵³

Лев Кишка (1668-1728), протоархимандрит Чину (1703-13) і пізніший Київ. митрополит (1713-28), який був автором кількох творів з історії Церкви, проповідництва та богослов'я. Він списав «Життєписи Василян» та переклав на польську мову Діяння Василянських Капітул від 1617 до початку 18 ст.²⁵⁴

Іван Олешевський († 1723), дуже плідний письменник, автор Пом'яника Отців і Братів Чину.

Антоній Завадський († 1737), протоархимандрит Чину (1719-1723, 1724-6), який продовжав згаданий Пом'яник І. Олешевського.

Ігнатій Кульчинський (1694-1741), автор першого нарису історії Руської Церкви.

Іларіон Карпінський († перед 1765 р.), який у Польщі перший написав підручник географії.

Юрій Булгак, пізніший Пінсько-Турівський єпископ (1730-1769), знавець і дослідник Літургії, який видав також т.зв. «Супрасльську Біблію».

Корнелій Срочинський (1731-1790) видав понад 40 праць, між якими теж підручник до місій та зібрав відомості про Василянські монастирі.²⁵⁵

Максиміліян Рилло, пізніший Холмський єпископ (1759-85) і Перемиський (1785-94), який писав на історичні теми Української Церкви.

Порфірій Скарбек-Важинський (1732-1804), протоархимандрит Чину (1772-1780, 1788-9), пізніше Холмський єпископ (1790-1804), який писав на філософічні й катехетичні теми, опрацював Життєписи Святих, синодальні постанови і провадив Щоденник.²⁵⁶

²⁵³ WOJNAR M., *о.с.*, 72-84. На цих сторінках автор дає всі біографічні та письменницькі дані про авторів з 18 ст.

²⁵⁴ НАЗАРКО І., *ч.тв.*, 80; WOJNAR M., *о.с.*, 72-3; ДУРБАК Р., *Митр. Л. Кишка, як церк. письменник*. «Нива» 1938, с. 311-8.

²⁵⁵ НАЗАРКО І., *Методичний підручник Василянських місій о. К. Срочинського*. «Зап. ЧСВВ» IX, 1974, с. 142-154; ВАВРИК М., *о. К. Срочинський, ЧСВВ, історіограф та проповідник*. «Зап. ЧСВВ» 1960, III, с. 429-439; WOJNAR M., *о.с.*, 79.

²⁵⁶ НАЗАРКО І., *Порфірій Важинський — Єпископ Холмський (1790-1804)*. «Зап. ЧСВВ» IV, 1963, с. 527-533; WOJNAR M., *о.с.*, 80-2.

Ігнатій Стебельський (1748 - по 1805), автор цілої низки історичних розвідок.

Сильвестер Рудницький, пізніше Луцький єпископ (1752-1777), автор підручника церковного права Укр. Церкви і праці про священство.

Тимотей Щуровський (1740-1812), автор підручника церковного права і збірника проповідей.

Кесарій Камінський (1765-1827), який писав на астрономічні теми.

Самуїл Новіцький, який розпочав історію Укр. Церкви.

Юліян Добриловський (1758-1825), предтеча пробудителів української мови, який в народній мові видав свої «*Науки парохіальныи*» та збирав церковно-народні пісні.²⁵⁷

Це тільки кілька імен з-поміж великого числа тих, що також трудилися на науково-письменницькому полі, і які в окремий спосіб заслужили собі на згадку грядущих поколінь і тих, які продовжати-муть їхню працю.

Майже всі вони у великій мірі були творцями і частиною історії Василянського Чину в 17-18^тсторіччях, зокрема ж його Золотої Доби в другій половині 18 століття.

²⁵⁷ Його збірник церковних пісень в українській мові, зберігався в архіві Василянського монастиря у Львові — в рукописі.

IV. ВАСИЛЯНИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (1793-1825)

Крім монастирів Білоруської Провінції, які вже 1772 року опинилися у російській імперії, всі інші монастирі Литовської та Руської Провінцій аж до 1793, відносно 1795 р., залишалися далі в межах Литовсько-Польської держави і могли далі свobodно розвивати свою діяльність. Тільки монастирі Руської Провінції, зокрема на Київщині та Поділлі, були виставлені на сильні російсько-православні утиски й переслідування, ще з часів Коліївщини, 1768 року. Відтоді їхній розвиток і діяльність були там дуже обмежені; деякі монастирі знищено і 16 Василян за З'єднання навіть потерпіло мученицьку смерть.

1. ДОЛЯ ВАСИЛЯН ЗА КАТЕРИНИ ІІ (1793-1796)

1793 року прийшло до 2-го поділу Польсько-Литовської держави, який Катерина ІІ-а започаткувала ще 1772 року, втягаючи до них Австрію та Пруссію. При цьому другому поділі, до Росії знову попала велика частина Київської митрополії, а з нею багато Василянських монастирів.²⁵⁸

Проте, такий стан тривав коротко. За два роки, 1795, прийшло до останнього, третього поділу, коли майже вся Київська митрополія опинилася у російській імперії. Тільки Галичина та частинно Холмщина залишилися в Австрії, ще з 1772 року, а монастир в Дорогичині й Супрасльська архимандрія з резиденцією в Кузниці припали Пруссії. Там, на короткий час (1798-1807), навіть створено окрему єпархію, з осідком в тій же архимандрії.²⁵⁹

Для З'єднаної Київської митрополії настали дуже тяжкі часи. Зруйнувавши до решти польсько-литовську державу, Росія зараз же взялася до здійснення своїх імперіялістичних намірів і на церковному полі.

²⁵⁸ *Енциклопедія Українознавства*. Словникова частина, с. 2243. 1793 р. Росія зайняла від Польщі Київське, Брацлавське й Подільське воєвідства, майже цілу Волинь, поза Острів і Пінськ, та велику частину Білоруси, сягаючи недалеко до Новгородка та Вільна.

²⁵⁹ Першим її єпископом був архимандрит Теодосій Вислоцький, який помер 28.4.1801 р., а другий і останній Микола Духновський. Ваврик М., *ц.тв.*, 59.

В Гродненському трактаті з 13 липня 1793 року було сказано: «Римські католики обох обрядів, що переходять під владу їх царської величності, цариці всіх Русей, будуть мати не тільки в цілیم російським царстві право на повне та свободне виконання свого віровизнання, відповідно до панівної системи віротерпимости, але будуть збережені в стані їх традиційних посілостей також у визначених теперішнім договором провінціях. Тому їх царська величність... прирікає, на основі цього, в невідкличний спосіб, у власному імені, в імені своїх спадкоємців і наступників, зберігати католиків обох обрядів при їхніх привілеях, посілостях та церквах, свободнім виконуванні їх віровизнання та їх звичаїв й усіх правах, що зв'язані з культом їх віровизнання та в імені своїм і своїх наступників заявляє, що не буде ніколи і жодним способом використовувати своїх суверенних прав на шкоду римо-католицького віровизнання обох обрядів в провінціях, що переходять під їх владу».²⁶⁰

Але вже в тому самому 1793 році Катерина II скликала таємну нараду політичних і церковних діячів імперії, як би то найкраще можна було перевести з'єднаних українців та білорусинів на державне російське православ'я. Головою тієї «місії» став Віктор Садковський, Переяславський та Бориспільський єпископ, якому призначено на ту ціль велику суму — 20.000 рублів річно, а всім військовим гарнізнам наказано давати йому до розпорядження стільки військових відділів, скільки йому буде потрібно для здійснення його «місійних» плянів. Єп. Садковський написав зі Слущка 26 травня 1794 р. послання, в якому закликав український народ повернутися до «царської віри й Церкви».²⁶¹

У тій цілі були назначені чотири православні вікарні єпископи: в Полоцьку, Мінську, Луцьку та Могилеві, а вже 6 вересня 1795 року, не зважаючи на всі недавні договори й запевнення, Катерина II скасувала З'єднану Київську митрополію і всі 4 єпархії, крім однієї Полоцької. Єпископів прогнано з їхніх єпархій, а все церковне майно сконфісковано та роздано генералам і губернаторам, які прислужилися до ліквідації Унії. Тих дібр вже ніколи не повернено, навіть в часі відлиги за Павла I й Александра I.²⁶² В опорожнених єпархіях всю владу передано Полоцькому архієпископові Іраклієві Лісовському.

²⁶⁰ Великий, 3 *Літопису...*, VII, 121-2.

²⁶¹ Сульжинський, *ц.тв.*, III, 157.

²⁶² Там же, IV, 101; МУН, VIII, 48.

Від того фактично почалася перша ліквідація Унії, яку започаткували укази Катерини II та «місії» В. Садковського.²⁶³

У тому самому часі пороблено всі потрібні заходи, щоб негайно послабити діяльність Василянського Чину та приготувати його остаточну руїну.

Вже 1793 року царські власті заборонили Василянам давати місії для народу.²⁶⁴ У рескрипті з 6 вересня 1795 року скасовано всю монашу владу, а всі монастирі та монахів віддано під юрисдикцію Полоцького архієпископа І. Лісовського, який для Василян став протоархимандритом і протоігуменом, бо їм заборонено виконувати дотеперішню владу.

У той сам час наказано генерал-губернаторові замкнути деякі монастирі, бо їх «забагато й вони не потрібні», а монахів перенести до білоруських монастирів, в Полоцькій архієпархії; без дозволу уряду також не можна було приймати на новіціят нових кандидатів.²⁶⁵

Отримавши владу над усіма з'єднаними єпархіями Київської митрополії та всіма монастирями, аєп. І. Лісовський видав два Послання 1795 і 1796 року, в яких ще точніше визначив свої повновласті над Василянським Чиним.

Лісовський найперше заборонив Василянам підлягати будь-якій владі, яка знаходилася поза границями держави та, без царського дозволу, приймати й проголошувати Папські буллі. Ще раз також пригадував, що всі монастирі та всі ченці підлягають йому, Полоцькому архієпископові, та що він один назначує всіх настоятелів і візитує всі монастирі.²⁶⁶

Отримавши в таких обставинах апробату від Апостольського Престолу — на таку повновласть над монастирями, аєп. І. Лісовський створив між своєю Консистоцією та місцевими настоятелями монастирів посередні інстанції, які в усіх трьох Провінціях мали заступити попередню провінційну управу; вони склалися з візитатора і двох асистентів та секретаря.²⁶⁷

²⁶³ За не цілий рік такої «місії», у різних царських указах повідомлялося, що понад 2300 церков перейшло в посідання православних. А за 25 років такого наворотання (1772-1796) на території Правобережної України Укр. Католицька Церква втратила 9.316 парафіяльних церков. Пор.: Великий, *З Літопису...*, VII, 124; Сульжинський, *ц.тв.*, III, 162; Соловій М., «Возсодиненія» Українців Католиків із православ'ям. «Світло», Торонто 1986, с. 97-8.

²⁶⁴ МУН, VII, 232.

²⁶⁵ Сульжинський, *ц.тв.*, IV, 101-3.

²⁶⁶ WOJNAR, *De Regimine...*, p. 111.

²⁶⁷ WOJNAR, *o.c.*, p. 111.

За цією системою вже 19 січня 1796 р. аєп. І. Лісовський назначив візитатором монастирів на Волині й Поділлі о. Ю. Гусаковського, що досі був протоігуменом Руської Провінції, з осідком в Почаєві, а 19 вересня того ж року створив для справ Чину Консисто́рію, подібну до Полоцької. В новому Посланні з 3 лютого 1796 р. — справи цілого Василянського Чину, які раніше належали до протоархимандрита, доручив о. Самуїлові Новаковському, якого теж назначив членом Полоцької Консисто́рії й дав йому трьох до-радників, по одному з кожної Провінції.²⁶⁸

Про ставлення ж самого аєп. І. Лісовського до З'єднаної Церкви та Василянського Чину свідчить його лист, який він, на зажа-лення генерал-губернатора Тутолміна, вислав до всіх настоятелів Василянських монастирів; у ньому він забороняв ставити будь-які перешкоди тим, що бажали перейти на православне «благочестя».²⁶⁹

Василянам вже 1795 року забрано для православних монахів монастир у Шаргороді, як також, на резиденцію для прав. єпископа, монастир в Острозі, а незабаром ще інших 7 монастирів.²⁷⁰ Як пи-сав сам аєп. І. Лісовський, на Україні та Волині він мав тоді знайти ще тільки 12 монастирів.²⁷¹

В тому ж часі багато Василян російська влада ув'язнила й за-проторила до Житомирської тюрми. Між ними були: оо. Я. Нес-терський, бувший протоігумен та Острожський ректор, о. Явля-шевич, о. Венедикт Ржечицький, ректор Любарський, о. Седлець-кий та багато інших настоятелів, між якими й о. Венедикт Скуль-ський, який помер біля Бердичева, коли його перевозили до іншої в'язниці.²⁷²

На Литві було краще, бо там губернатором був кн. Репнин, який ставився до З'єднаної Церкви досить прихильно чи принаймні коректно.²⁷³

²⁶⁸ Сульжинський, *ц.тв.*, IV, 103-4.

²⁶⁹ Там же, 104.

²⁷⁰ Там же, III, 164-5. Забрано такі монастирі: Загайці, Сатанів, Гранів. Головчинці, Коржівці, Білилівці і Четвертню.

²⁷¹ WEM, IX, 233.

²⁷² Сульжинський, III, с. 163.

²⁷³ Там же.

2. ВАСИЛІЯНИ ПІД ЧАС ЦАРЮВАННЯ ПАВЛА I (1796-1800)

Катерині II не вдалося здійснити задуманий плян повного знищення Унії. По її смерті (17.9.1796), за обох її наступників, настали деякі полегшення для З'єднаної Церкви і також для Василянського Чину.

Павло I, хоч не був приятелем католиків ні уніятів, але не палав до них такою фанатичною ненавистю, як його мати Катерина II чи Петро I. Вже на початку 1797 року він створив у Колегії Справедливості окремий Департамент для справ римо-католицької Церкви, від якого тепер мали залежати теж усі справи З'єднаної Церкви.²⁷⁴

Дня 18 березня 1797 року цар Павло I видав маніфест про свободу віри,²⁷⁵ а у відповідь на меморіал Ап. Делегата Л. Літти, з нагоди його коронації, відновив у Київській митрополії 2 єпархії: Берестейську — для Литовської і Мінської губерній, а Луцьку — для інших губерній, крім Білорусі, бо вона належала Полоцькому асп. I. Лісовському.²⁷⁶

В наступному році (1798) також усім Чинам надано деякі полегшення. Першим настоятелем, однак, далі залишився єпископ; до нього належало право візитувати всі монастирі, і він, один назначував усіх настоятелів та заступників. Проте, відновлено уряд провінційних настоятелів, хоч вибирала його не чернеча капітула, а тільки колегія єпископів; Провінційні настоятелі мали право візитувати свої монастирі, але акти таких візитацій мусіли пересилати єпископам.²⁷⁷

Нарешті декретом з дня 11 грудня 1800 року всі Чини, отже теж і Василяни, були цілком звільнені з-під влади єпископів, хоч незмінними і непорушними залишалися дві основні засади: 1) найвища влада знаходиться в руках імператора, який має її від Бога, та 2) ніхто з-за кордону не сміє виконувати будь-якої влади на терені Російської імперії. Згідно з своїми Конституціями Чини мали право вибирати своїх настоятелів, вищих і місцевих, але їх затверджував церковний Департамент Колегії Справедливості. Настоятелі теж

²⁷⁴ Там же, IV, с. 105; WOJNAR M., *De Regimine...*, 111.

²⁷⁵ Там же, 106; ВЕЛИКИЙ А., *З Літопису...*, VII, 133.

²⁷⁶ ВЕЛИКИЙ А., *З Літопису...*, VII, 133; СУЛЬЖИНСЬКИЙ..., IV, 106-8; WOJNAR M., *De Regimine...*, 111-2.

²⁷⁷ WOJNAR, *De Regimine...*, 112.

самі візитували свої монастирі й допускали кандидатів до професії.²⁷⁸ Таким чином знову привернено владу головних настоятелів — протоархимандритів. Як подає Сульжинський, на бажання царя Павла I в Києві мав навіть бути відкритий Василянський з'єднаний монастир.²⁷⁹

Однак, згідно з декретами Катерини II, далі робились списки монастирів, які для держави «не були потрібні» й тому їх треба було замкнути.

На щастя, новий генерал-губернатор Беклешов, який прийшов на місце Тутолмина, не чекаючи на висліди дослідної комісії, негайно проголосив усі монастирі своєї губернії корисними для держави і таким чином зберіг їх до якогось часу перед замкненням.²⁸⁰

Зате аеп.І. Лісовський відрікся Вітебського монастиря й церкви, які забрав для себе, і вони перейшли до рук православних, хоч там ніхто з вірних не перейшов до православної Церкви.²⁸¹

Коли ж о. Атанасій Фальковський, якому признано владу протоархимандрита, почав візитацію монастирів і вислав на Білорусь свого делегата, о. Пасхасія Лещинського, тоді аеп. І. Лісовський за-протестував проти візитації і стримав її.²⁸² На його домагання теж у 1800 році заслано на Сибір двох Василян: о. Коріятта й о. Ярмоло-вича, які мали перед ним чимось провинитися.²⁸³

3. УПЕРЕДЖЕННЯ АЛЕКСАНДРА I (1801-25) ДО ВАСИЛЯН

Завдяки більш ліберальній політиці Павла I, відсунено на деякий час загрозу цілковитої ліквідації для З'єднаної Церкви і для Василянського Чину. В короткому часі Василяни знову скріпилися і далі продовжали свою працю над невеликими залишками з'єднаних вірних, яких не встигло прогинути російське православ'я.

Новий імператор, Александер I (1801-1825), в основному намагався продовжати політику свого батька, також на церковному полі. З'єднана Церква встигла не тільки втримати, але навіть по-

²⁷⁸ МУН, VII, 232; Сульжинський..., IV, 120.

²⁷⁹ Сульжинський..., IV, 117.

²⁸⁰ Там же, 114.

²⁸¹ Там же.

²⁸² Там же, 121.

²⁸³ Там же, 118. За подібну «провину» в 1793 р. вислав за границю його старшого брата, о. Й. Дорошкевича.

ширити свої здобутки, хоч ці «скупі права й привілеї» вона мусіла ще боронити в різних інстанціях римо-католицької Духовної Колегії, від якої залежали теж усі її справи.

Аєп. Лісовському вдалося навіть домогтися того, що 1804 р. Церковну Колегію розділено на два відділи: один – для латинського обряду, а другий – для східного.

Після меморіялу Папи Пія VII з 1805 р.,²⁸⁴ аєп. І. Лісовський добився теж до того, що декретом з дня 24 липня 1806 року відновлено Київську митрополію, яка складалася тоді з Полоцької архієпархії та єпархій Луцької і Берестейської, до якої 1807 року прилучено від Пруссії і Супрасльську єпархію.²⁸⁵ В тому ж році також поділено Берестейську єпархію на дві частини: одну з титулом митрополичої єпархії, а другу – з титулом тієї самої Берестейської єпархії. Митрополитом став іменований аєп. І. Лісовський.

Але супроти Василянського Чину Александер I був менше ліберальний. Вже 13(25) листопада 1801 року появився перший царський указ, який у великій мірі вкоротив ті права, які всім Чинам надав Павло I попереднього року.

Згідно з цим новим декретом: монастирями управляли протоігумени (провінціяли), але їм строго заборонено мати будь-які зв'язки з генеральними настоятелями та іншими церковними властями поза Росією; провінційних настоятелів не віддано ще під юрисдикцію єпископів, але їм вони мали звітувати про всі важливіші події, як перенесення чи викинення монахів, вибір місцевих настоятелів чи ректорів, стан монастирів і монахів, монастирські посілості і прибутки та все, що єпископи в своїй єпархії повинні б знати, бо вони відповідають за всі монастирі перед вищою владою; про смерть провінційних настоятелів мали бути повідомлені також місцеві єпископи, до яких належало переслати звіт до Колегії; вибір нового протоігумена апробувала ця ж сама Колегія; єпископи, однак, дістали право візитувати монастирі й залишати в них свої розпорядження та приймати на провінційних настоятелів скарги, які вони мали переслати до Духовної Колегії.²⁸⁶ Тим декретом в дій-

²⁸⁴ МУН, VIII, 271.

²⁸⁵ Великий, *З Літопису...*, VII, 160; WEM, IX, 422n; МУН, VIII, 48. Титул відновленої митрополії був «З'єднаної Церкви у Росії».

²⁸⁶ МУН, VII, 228-9; Сульжинський, *ц.тв.*, IV, 122. 24.10.1819 р. відновлено ще давню постанову, що «всі монаші провінційні настоятелі, вибрані за їхніми Правилами, мають бути потверджені імператором, яких йому за посередництвом міністра представляє Колегія» (МУН, VIII, 68; WOJNAR M., *De Regimine...*, 113).

ності монастирі стали знову залежні від місцевих єпископів і та кими, як побачимо, вони властиво залишилися вже до кінця.

4. СТАТИСТИКА ВАСИЛІЯН І ЇХНІХ МОНАСТИРІВ В РОКАХ 1801-1826

Згідно з звітом протоархимандрита, о. А. Фальковського, на початку 19 століття, у трьох Василянських Провінціях під Росією, було 85 монастирів і 772 монахів. Отже, не зважаючи на важке становище для Руської Провінції ще від 1768 року, загальне число монастирів зменшилося тільки на 14, а число монахів — на 98.

Литовська Провінція в тому році нараховувала 48 монастирів і 394 монахів. Немає в ній більше монастирів в Бучачі, Холмі, Городку та Білій Підляській, які відійшли до Галицької Провінції, та монастирів у Ятвіську та Яблоніві, які закрито 1775 і 1796 року; монастир у Мінську вже 1794 року забрали православні, а в Новім Дворі віддано Берестейській єпархії на духовну семінарію.

Білоруська Провінція в 1801 році нараховувала 14 монастирів і 104 ченців.

Руська Провінція в попередньому періоді найбільше потерпіла. Вона мала тоді ще тільки 23 монастирі і 122 членів, але 13 з цих монастирів залишилися без церков, які православні забрали на свої парафії.²⁸⁷

В тому часі і серед таких обставин з Руської Провінції, як звітував Римський прокуратор Й. Міцкевич, чимало Василян самовільно перейшли до Галичини і там служили по латинських парафіях.²⁸⁸

Ще більші втрати в тому періоді зазнала Галицька Провінція, хоч вона знаходилася в католицькій Австрії. В 1801 році було в Галичині ще тільки 26 монастирів та к. 200 монахів.

Але, не зважаючи на всякі обмеження і те, що Чин не мав свого власного проводу й майже вповні був залежний від єпископської влади, чисельний стан Василян у Російській імперії залишився май-

²⁸⁷ Ваврик М., *ц.тв.*, 55, 53-7. Перед 1800 р. сконфіковано й віддано православним наступні монастирі: Білилівку, Головчинці, Гранів, Загайці, Кам'янець Подільський, Коржівці, Остріг, Сатанів, Шаргород і Четвертню. В наступних монастирях віддано їхні церкви православним: Білосток, Городище, Гоша, Зимно, Крем'янець, Луцьке, Любар, Маліївці, Низкиничі, Піддубці, Погінка, Страклів і Мильча. Затримали свої церкви такі монастирі: Бар, Загорів, Канів, Лисянка, Мильчі, Овруч, Почаїв, Тригіря, Тумин та Умань.

²⁸⁸ МУН, VII, 222.

же такий сам аж до 1833 року, коли зачалася насильна приспінена ліквідація.

В одному з останніх урядових списків з 1826 року, який подав П. Бобровський на підставі подрібних звітів з протоігуменських візитацій, Василіяни мали в тому році під Росією ще 83 монастирі та 688 монахів.²⁸⁹

В 1826 році цілий Василіянський Чин нараховував 103 монастирі і 787 ченців, крім тих, які знаходилися на Закарпатті. Отже, від 1772 року, він втратив 52 осідки та майже 450 членів.²⁹⁰

5. ОСТАННЯ ГЕН. КАПІТУЛА 1802 Р. ТА ЇЇ УНЕВАЖНЕННЯ

Покликаючись на декрет Павла I з 1800 року, що «Чини повинні керуватися своїми Конституціями», останній правно вибраний 1793 р. протоархимандрит, о. Атанасій Фальковський, дня 16 лютого 1801 року передав Департаментові Колегії меморіал, в якому доказував легальність свого уряду. В короткому часі, бо вже 19 лютого того ж року, Департамент визнав слухними його домагання і дозволив йому перебрати управу над цілим Чином.

Таким чином протоархимандрит негайно скликав генеральну консульту, на якій, крім інших справ, доповнено ці пости в генеральній і провінційних Куріях, які в тому часі були опорожнені, і також ухвалено скликати на наступний рік генеральну Капітулу.²⁹¹

Капітула відбулася в Тороканах від 8(23) вересня 1802 р., під предсідництвом еп. Й. Булгака. Взяли в ній участь представники та делегати Литовської, Руської та Білоруської Провінцій. З Галицької Провінції ніхто не приїхав, бо Австрійський уряд не дав їм на це дозволу.

На цій Капітулі найперше, за вказівками Духовної Колегії, скасовано створену 1780 року Білоруську Провінцію і всі її монастирі

²⁸⁹ Ваврик М., 58-60; МУН, VIII, 94; WEM, IX, 424. Тайнер, Пелеш, Гарасєвич та Малиновський переплутали числа, які подав митр. Й. Булгак (Ваврик М., с. 60). Чистович у своїй праці: *Очерк истории западно-русской Церкви*, подав на рік 1805 74 монастирі: 17 – в Білоруській Провінції, 24 – у Руській та 33 у Литовській. Помилково в р. 1807 Ап. Нунцій подав число 100 монастирів та 825 монахів (Ваврик М., *ц.тв.*, 58). Асп. Лісовський 1803 р. подав 83 монастирі; Сульжинський — 1805 року — 84, а митр. Й. Булгак 1824 р. — 78 монастирів і 666 ченців.

²⁹⁰ Ваврик М., *ц.тв.*, 61.

²⁹¹ Сульжинський, *ц.тв.*, IV, 122-3.

знову прилучено до Литовської Провінції; скасовано на ній також неправно створені архимандрії у Вітебську, Пустинках та Хоробрovichах.²⁹²

Новим протоархимандритом Капітула вибрала о. Ю. Гусаковського, члена Руської Провінції, а консульторами Чину: оо. Л. Демковича, І.Д. Римашевського, А. Андрушкевича та Д. Романовського — двох з Литовської і двох з Руської Провінції.²⁹³

На Провінційних же сесіях Руська Провінція вибрала собі протоігуменом о. Флоріяна Шашкевича, а Литовська — о. Пасхазія Лещинського.²⁹⁴

На Капітулі розглянули теж надужиття о. С. Новаковського, якого аеп. І. Лісовський зробив своїм Делегатом для справ Чину. Його мали судити за різні надужиття. Але його протектори не допустили до вироку²⁹⁵ й остаточно домоглися уневажнення самої Капітули. Коли ж о. С. Новаковський повернувся з Капітули до Полоцька, аеп. І. Лісовський, проти рішення Генеральної Капітули, знову назначив його протоігуменом скасованої Білоруської Провінції. Лісовський теж відібрав юрисдикцію у своїй єпархії тим делегатам, що їх Капітула вислала, щоб там полагодити справу неправно створених архимандрій, і не допустив протоігумена Литовської Провінції, щоб він перебрав владу над Білоруськими монастирями, які Генеральна Капітула прилучила до його Провінції.²⁹⁶

Але, нововибраний протоархимандрит недовго управляв Чином.

Сам уряд протоархимандрита, як було сказано, визнала урядова Духовна Колегія, яка в імені імператора управляла всіма церковними справами. Вона теж дня 9 червня 1802 року дала свій дозвіл на скликання самої Капітули і на вибір нового протоархимандрита.

Не зважаючи на це, по році, 9 листопада 1803 р., появився декрет Петербурзького сенату, який не тільки не потвердив самої Капітули, але ще й уневажнив всі її акти та вибори. Це саме сенат повторив наступного року, і його декрети потвердив імператор.

Силою сенатського декрету раз на завжди скасовано уряд гене-

²⁹² Там же, IV, 125-8; WOJNAR, *De Protoarchimandrita...*, 356, 366, 371; *De Regimine...*, 115; Сульжинський, *ц.тв.*, IV, 126-8.

²⁹³ WEM, IX, 406.

²⁹⁴ Сульжинський, *ц.тв.*, IV, 129.

²⁹⁵ Там же, 126-8. Його протекторами були лат. аеп. Сестрженцевіч і аеп. Лісовський.

²⁹⁶ Там же, 129-131.

рального настоятеля Чину і залишено тільки провінційних настоятелів — протоігуменів, яких мали вибирати єпископи з настоятелями домів.²⁹⁷

Крім того, неприхильна Чинові Духовна Колегія пригадала сенатові ще й декрет Катерини II, який наказував перевести реєстрацію монастирів, з цією метою, щоб багато з них можна було сконфіскувати.²⁹⁸

Уневажнення цієї Капітули, на думку сучасників, спричинили низькі амбіції о. С. Новаковського. Скасуванням Білоруської Провінції, хоч і на домагання уряду, він почувався особисто покривджений, бо тим його позбавлено уряду протоігумена, який він до того часу виконував. Його претензії підтримав впливовий його протектор асп. І. Лісовський та ще могутніший латинський асп. Сестрженцевич, як також неприхильний Чинові єп. С. Левинський. Вони то мали прискорити уневажнення Капітули та усунення нововибраного протоархимандрита, а навіть скасування цього уряду, чим приготували ґрунт до повної ліквідації Чину.²⁹⁹

6. ПРОВІНЦІЙНІ КАПІТУЛИ

З уневажненням Генеральної Капітули з 1802 року, яке остаточно проголошено 1 березня 1804 р., під сумнів поставлено і Провінційні Капітули, які разом з нею відбулися.³⁰⁰ Але, за винятком Білоруської Провінції, протоігумени і їхні дорадники залишилися ті самі, аж до наступних Провінційних Капітул, які скликано в 1805 і 1806 роках. Вони тоді відбулися у всіх трьох Провінціях, згідно з приписами державних законів, отже за дозволом Духовної Колегії і під проводом єпископів.

В Білоруській Провінції така Капітула відбулася вже 8 вересня 1805 р. Скликав її асп. Лісовський і сам на ній був президентом та довів до того, що протоігуменом далі залишився той же сам о. С. Новаковський. Але в короткому часі він сам його скинув і назначив

²⁹⁷ Там же. WOJNAR, *De Regimine...*, 115-6; *De Capitulis...*, 41. Тому мабуть 1808 р. в Конгрегації Пропаганди був проєкт, здається не здійснений, щоб таким протоігуменам надати окремі, надзвичайні права, доки знову не буде привернений митрополит і протоархимандрит. (МУН, VIII, 2).

²⁹⁸ *Ibidem*, VII, 295; ХЛЕБЦЕВИЧ, *Іосафат Жарскій...*, с. 83.

²⁹⁹ Сульжинський..., IV, 130-1.

³⁰⁰ Сульжинський..., IV, 130.

іншого протоігумена, а при тому силою царського декрету забрав Полоцький монастир і передав його своєму єпископові-помічникові.³⁰¹

В Руській Провінції скликав Капітулу на день 26 вересня 1806 р. о. Юст Гусаковський, якому 1804 р., мабуть, привернено уряд протоігумена. Сам, однак, він її не діждався, бо помер коротко перед її реченцем, 14 вересня 1806 р. Під проводом єп. С. Левинського протоігуменом Руської Провінції вибрано знову Мілецького архимандрита, о. Флоріяна Шашкевича.³⁰²

В тому ж самому часі, мабуть під проводом єп. Й. Булгака, відбулася також Капітула в Литовській Провінції, хоч не сказано, кого вибрано протоігуменом на місце о. П. Лещинського.³⁰³

Наступна Провінційна Капітула Руської Провінції відбулася дня 16 вересня 1810 р. в Почаєві, під проводом Острозького єп. Корсака. Протоігуменом вибрано тоді о. Лева Демковича.³⁰⁴ Такі Капітули, правдоподібно, відбулися також у Литовській та Білоруській Провінціях, і вони, мабуть, повторялися аж до 1826 р., кожних 4 роки, хоч про них немає згадки в доступних нам документах. Якщо їх скликувано згідно з Конституціями, то вони відбулися ще в роках 1814, 1818 і 1822.

Декретом з дня 12 квітня 1828 року, як було вже сказано, всі монастирі знову підчинено прямій владі єпископів. Актуальні протоігумени залишилися ще на своїх місцях аж до смерті, в повній залежності від своїх єпископів, а нових вже більше не вибрано.

Дня 16 лютого 1832 року офіційно скасовано й сам уряд протоігумена й тим самим зайвими стали і Провінційні Капітули, які їх вибирали.³⁰⁵

7. ДАЛЬШІ ТРУДНОЩІ ТА ОБМЕЖЕННЯ

Урядових обмежень було в тому періоді багато, і Чин тільки з трудом міг продовжати своє існування, за яке йому треба було з дня на день боротися. Як видно з тогочасних записок, ті труднощі часто походили навіть не від чужих, а таки від своїх власних братів. Так

³⁰¹ Там же, 144.

³⁰² Там же, 262-3; WOJNAR, *De Protoarchimandrita...*, 296.

³⁰³ Там же, 262.

³⁰⁴ Там же, 291, 297.

³⁰⁵ WOJNAR, *De Regimine...*, 116.

було спочатку з Духовною Колегією, яка складалася з латинників, а потім також і з другим її відділом, який складався вже з членів З'єднаної Церкви. Практично вони вирішували усі церковні справи, але до Чину вони в більшості були наставлені неприхильно, якщо не вороже, і тому з ними мав він найбільше труднощів. Рішення Колегії для З'єднаної Церкви вищі державні інституції не диктували, а тільки їх потверджували, і часто саме вони, хоч чужі кров'ю і вірою, ставали в їхній обороні.³⁰⁶

З ініціативи Колегії 18 липня 1803 року появився один з таких декретів від трону, який на Чини наклав зобов'язання оплачувати єпархіяльних семінаристів, і сама тільки Руська Провінція кожного року мусіла на них складати 1952 срібних.³⁰⁷

В 1804 році Колегія не вдоволася тільки виготовленням списків з усіх монастирів, щоб могли вирішити їхню конфіскацію, але під впливом, мабуть, єп. С. Левинського, ще постановила, що візитацію монастирів має переводити не Чин, але єпархія. Тому, не зважаючи на те, що цього року настоятелі Чину вже візитацію розпочали, Колегія назначила ще своїх візитаторів; спочатку вони були принаймні з монашого клиру, але потім їх відкликали, а візитаторами монастирів зробили членів з єпархіяльного клиру.³⁰⁸ В тім самім указі та ж Колегія ще постановила, що ніхто з Василіян не може бути членом ні Колегії, ні інших єпархіяльних інституцій.³⁰⁹

Згідно з указом з дня 17 травня 1804 року та ж Колегія думала негайно взятися до виготовлення нових списків монастирів, щоб їх зліквідувати. Але, в тому її поспіху врятував Чин сам імператор, який першого липня того ж року впровадив до Колегії членів З'єднаної Церкви, по одному з кожної єпархії, та єп. Й. Булгака, і заразом наказав генерал-губернаторові виготовити, в порозумінні з єпископами, нові зізнання в справі Василіянських монастирів.³¹⁰

В тому ж 1804 році знову тільки єп. Й. Булгак урятував 59 Василіянських монастирів, які вже присуджено на конфіскацію. Він, як

³⁰⁶ Сульжинський, *ц.тв.*, IV, 139. Гуманними, більше від «своїх», показалися Новосильцев, Репнин, Долгоруков, навіть Блудов. Пор.: Кипріанович Я.Г., *Жизнь Иосифа Семашки, митр. Литовскаго... и воссоединение зап.-русских униатов с Прав. Церковью в 1839 г.* Вильна 1897, с. 48, 81, 94, 167; Хлебцевич, *ц.тв.*, 33-41, 51, 79-87, 89; Семашко, *ц.тв.*, I, 59, 250.

³⁰⁷ Сульжинський, *ц.тв.*, IV, 140; Хлебцевич, *ц.тв.*, 87 — на одну тільки головну Віленську семінарію Василіяни мусіли дати тоді 80.000 рублів.

³⁰⁸ Сульжинський, *ц.тв.*, IV, 140-1.

³⁰⁹ Там же, 141.

³¹⁰ Там же, 136-8.

член Колегії для з'єднаної Церкви, відмовився підписати декрет Колегії, який редукував число Василянських монастирів до 25, а решту — 59 монастирів, передавав до розпорядження сенату. Булгак відкликався тоді до самого імператора і, довівши несправедливість декрету, домігся того, щоб генерал-губернатор ще раз з єпископами прослідують стан усіх монастирів і подали свою оцінку.³¹¹

Щоб урятувати Василянський Чин перед ліквідацією, виринула тоді ідея, щоб Чин проголосити Виховним Інститутом. Окремий Комітет виготовив відповідний статут, який 27 липня 1807 року підписав сам імператор.³¹² Коли ж про це довідався митр. І. Лісовський, то він запротестував перед імператором і стримав проголошення статуту, доки він сам та інші єпископи не дадуть в цій справі своєї думки.³¹³

З наміром ослабити Чин в 1810 році греко-уніятська Колегія, під проводом митрополита Г. Кохановича, заборонила приймати до Василян кандидатів латинського обряду. На інтервенцію представників і прихильників Чину, між ними й обох єпископів, Йосафата Булгака та Адріана Головні, міністер кн. Голіцин не відкликав цього декрету, але дозволив Василянам приймати таких, якщо вони приймуть східний обряд. Але вже 1812 року сенат відновив цю заборону, бо на цьому настоював сам митрополит Коханович, як це видно з його листа до кн. Голіцина.³¹⁴ Було теж постановлено, що молоді Василяни останні три роки студій мали навчатися тільки в центральній, спільній для всіх і незалежній від єрархії, семінарії у Вільні.

Новий митр. Й. Булгак (1817-1838), як ми бачили, був краще наставлений до Чину, як його попередники. З його ініціативи 1819 р. навіть призначено протоігумена Литовської Провінції до Колегії, яку він тепер очолював.³¹⁵

Дуже, однак, шкідливими для Чину і всієї З'єднаної Церкви були відновлені в тому часі непорозуміння між білим та чорним клиром, які при добрій волі з обох сторін легко можна було усуну-

³¹¹ Там же, 245-6.

³¹² Чистович, *ц.тв.*, 672-5; Сульжинський..., IV, 265; МУН, VII, 344-7; Likowski, *o.c.*, II, 281.

³¹³ МУН, VIII, 3-4; Сульжинський..., IV, 268.

³¹⁴ Likowski E., *Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w 18-19 wieku*, 1906, II, s. 29.

³¹⁵ Likowski, *o.c.*, II, 31.

ти. Ці непорозуміння, на шкоду Чину і цілої Церкви, вміли добре використати їхні спільні вороги.³¹⁶

Вже 1822 р., ще за Александра I, на доручення міністра освіти й релігійних справ, кн. А. Голіцина, східна секція Колегії зробила наступні постанови:

1. З усіх 83 Василіянських монастирів – мали залишитися тільки 23, з титулом «сталих монастирів слов'янського обряду»; у Білоруській Провінції – 8; у Литовській – 12; а в «південній» Руській Провінції – тільки 3: Почаїв, Крем'янець і Мильці;

2. В цій же Руській Провінції – 5 монастирів, які провадять школи, зістануть так довго відкриті, доки їх не можна буде заступити іншими;

3. На парафії будуть замінені 28 монастирів;

4. Луцький єпископ перебере на свій осідок монастир в Овручі; Берестейський єпископ залишиться в Жировицькому монастирі, в якому буде приміщена теж духовна семінарія, а Віленська єпархіяльна семінарія далі залишається в Березвецькому монастирі;

5. Зовсім замкнені будуть 23 монастирі: 2 в Білоруській єпархії, 11 – в Луцькій, 4 – в Берестейській і 6 – у Віленській;

6. Прибутки з замкнених і заміненних на парафіяльні церкви монастирів, мали увійти до загального фонду З'єднаної Церкви — для її потреб, зокрема на утримання учнів в центральній Віленській семінарії;

7. В п'ятьох монастирях (Почаїв, Тадулін, Вільно і 2 на Литві), мали бути відкриті духовні школи-семінарії, в яких даром мали перебувати й навчатись 10-20 вбогих учнів.

Цей же відділ Колегії мав виготовити ще звіт з усіх рухомих і нерухомих маєтків, які належали до Чину, і також відновити заборону приймати кандидатів латинського обряду.³¹⁷

Цей наказ і постанови не зараз переведено в життя. Але їх ніхто не відкликав, і вони, як той Дамоклів меч, висіли весь час над Чином.

В таких обставинах, серед великих обмежень та загроз і в повній залежності від чужих Чинові настоятелів, годі дивуватися, що помітно підупадала чернеча дисципліна, на що нарікали теж на

³¹⁶ *Ibidem*, 31-7, 40-2.

³¹⁷ *Ib.*, 281-4.

Капітулах. І що, як згадано вже, чимало Василян без дозволу настоятелів втікали до Галичини, і там, звичайно, жили на латинських парафіях.³¹⁸

Очевидно, що в цьому періоді в значній мірі мусила потерпіти і його діяльність. Як було вже сказано, від 1793 року були заборонені такі колись популярні місії для широких мас народу, бо вони утверджували народ у вірі і спиняли акцію «навертання на урядове благочестя».

В нових обставинах потерпіла також видавнича діяльність. Велика Почаївська друкарня, яка передше за 23 роки діяльності випустила аж 133 важливих видань, за дальших 35 років свого існування, до 1830 року, встигла опублікувати заледве 64 книжки, які своїм значенням ніяк не дорівнювали попереднім.

Обмеженою зістала теж і проповіднича діяльність Василян, головню щодо змісту, на який вони мусили вважати у своїх науках, за якими слідували. Як було згадано, сам аєп. І. Лісовський остерігав Василянських настоятелів, щоб вони не утруднювали переходу на «урядову віру» тим, що хотіли це зробити. Тому й Василяни не могли вже так, як колись, ні проповідати, ні провадити своїх парафій та продовжати колишню душпастирську діяльність.

Єпископи також менше користали з давніх Василянських послуг, бо мали вже освічених єпархіяльних священників, а, крім того, в нових умовах не було між ними відповідного порозуміння.

Без перешкод могли Василяни ще тільки продовжати свою працю сповідників, як також, до якогось часу, навчати по різних колегіях, семінаріях та школах, бо поки що не мали ким їх заступити.

Однак, ця діяльність не була без успіхів. Коли на якийсь час припинилась поліційна система навертання до урядового православія (1786-1825), то в цих роках майже не було більше «навернень» до урядової Церкви. Навпаки, багато повернулось до Унії, зокрема ті, що раніше були змушені її залишити, і З'єднана Церква в тих роках не змаліла, над чим так уболівав Й. Семашко, а навіть збільшилась. Незважаючи на великі обмеження й труднощі, Василянський Чин в тих роках також не зазнав більших змін.

Однак, це був тільки перехідний період, бо в дальших роках завершено те, що започаткувала Катерина II.

³¹⁸ МУН, VII, 222.

V. ЛІКВІДАЦІЯ ВАСИЛІЯНСЬКОГО ЧИНУ ЗА ЦАРЯ МИКОЛИ I (1825-1839)

Роки 1797-1825 були тільки періодом короткої передишки для З'єднаної Церкви й Василянського Чину, на яку дозволив деякий лібералізм Павла I й Александра I. В тому часі З'єднана Церква знову отримала 4 єпархії і навіть відновлено їй митрополію, хоч уже не Київську, а тільки «митрополитів усіх з'єднаних Церков у Росії». Вона вже ніколи не відзискала ці парафії і церкви, які втратила за Катерини II в роках 1793-6, але ті, які залишилися в її посіданні, могли далі продовжати своє існування і працю. Так само й Василянський Чин мав змогу, як не розвиватися, то принаймні продовжати своє, завжди загрожене, існування та свою обмежену діяльність, хоч вже без власного головного проводу, який остаточно скасовано ще в 1804 році.

Це була персональна поступка двох царів — Павла й Александра I. Але, Російська Церква та уряд ніколи не зреклися плянів Катерини II, яка започаткувала нищення З'єднаної Церкви. Ті пляни відразу видобув з тимчасового забуття Микола I, як тільки вступив на трон, після загадкової смерти свого попередника. Новіші й більш удосконалені пляни на знищення Унії опрацьовано ще перед 1831 роком, і польське листопадове повстання не було причиною, а тільки нагодою, яка прискіпила їхнє здійснення.

1. ПРИГОТУВАННЯ ДО ЛІКВІДАЦІЇ ВАСИЛІЯН

Перші два роки панування Миколи I пройшли для Василянського Чину майже непомітно. З боку уряду не було більших переслідувань чи обмежень, і 1826 року ще можна було відбутися Провінційні Капітули у всіх трьох Провінціях, на яких вибрано останніх протоігуменів. В Провінції Білоруській протоігуменом вибрано о. Йосифа Мудровича, в Руській — о. Степана Білінкевича, а в Литовській — о. Йосафата Жарського.^{318a}

Коли ж остаточно вирішено ліквідацію З'єднаної Церкви, перші удари впали саме на Василянський Чин, який уважали найбільшою

^{318a} Likowski, *o.c.*, II, 72.

перешкодою до «возсоединенія». З Церквою, однак, поводитися обережніше. Запляноване «возсоединеніє» з православною Церквою мало проходити поступово й незамітно, бодай для сторонніх. Інші методи застосовано до Василіян. Згідно з плянами Й. Семашка, Василіянський Чин треба було якнайскоріше спаралізувати, бо він був «головою, серцем і сумлінням уніятів, між якими Василіяни підтримували латинський фанатизм і ненависть до всього, що російське й православне».³¹⁹ Знищення, отже, Василіянського Чину мало також приготувати ліквідацію З'єднаної Церкви. Тому засоби знищення Василіян були більш безоглядні й драстичні, хоч уряд, цар і міністри, не завжди зараз же апробували «смілі» проекти Семашка та Духовної Колегії для з'єднаної Церкви, яка стала вповні по його стороні й вірно виконувала всі його пляни.³²⁰

а) *Проект Й. Семашка*³²¹ — Проект на знищення Василіянського Чину Семашко виготовив і передав самому цареві вже при кінці 1827 року. Щоб цей Чин найперше ослабити й придушити його вплив на народ і духовенство, то, на його думку, треба було:

1. Усунути з Чину всіх членів латинського обряду;
2. Зліквідувати монашу управу, а всі монастирі та всіх монахів підчинити під юрисдикцію єпископів;
3. Звільнити всі семінарії від впливу Василіян, а над вихованням молодих Василіян повинна наглядати Духовна Колегія;
4. Число монастирів, яких тоді мало бути ще 83, зредувати до 23. Між іншим, на єпархіяльні церковні школи він запропонував відібрати Вітебський монастир, разом з колегією, та інші монастирі з вищими школами, як Почаїв і Крем'янець.³²²

Ще того самого року Й. Семашко виготовив у 34 точках подрібний плян закриття «зайвих» монастирів.³²³ Все це він робив з

³¹⁹ ЛЕНЦУК, *о.с.*, 51.

³²⁰ КИПРІЯНОВИЧ, *ц.тв.*, 81, 94; ХЛЕБЦЕВИЧ, *ц.тв.*, 33-41, 51, 79-87, 89; ЛЕНЦУК, *о.с.*, 40, 44.

³²¹ Семашко Йосиф (1798-1868) походив з Київщини. 1827 р. виготовив і передав цареві проєкт теж на знищення З'єднаної Церкви. За апробатою і допомогою уряду він цей проєкт переводив в життя і 1838 довів до ліквідації Унії. За такі заслуги він вже 1729 р. на 31 році життя став вікарним єпископом, а 1832 — єпископом Литовським та згодом головою Колегії для Уніятських справ.

³²² ЛЕНЦУК, *о.с.*, 37-8; ЛІКОВСЬКИЙ, *о.с.*, II, 72; СЕМАШКО, *ц.тв.*, I, 459-469; ВЕЛИКИЙ, *3 Літопису...*, VII, 246; КИПРІЯНОВИЧ, *ц.тв.*, 58.

³²³ СЕМАШКО, *ц.тв.*, I, 56, 476-481.

однією метою: щоб ослабити вплив Василян на духовенство й народ. Він був певний, що з малим числом монастирів «засяг Василян зменшиться і начальству буде легше впливати на преобразование», тобто перетворення людей. Тому він наполягав, щоб підчинити всі монастирі єпископам, заборонити вступ до Чину малолітнім, а навіть взагалі не допускати нових кандидатів на новіціят.³²⁴

Усі монастирські маетки мали піти на різні потреби З'єднаної Церкви, й тому всі члени Колегії, які походили з білого клиру, радо на цей плян погодилися і його підписали. Не радо це зробив тільки один митр. Й. Булгак, який передбачав усі його наслідки, але сам не міг його стримати.³²⁵

У підписаному проєкті запропоновано перетворити 28 Василянських монастирів на парафіяльні церкви; 21 – замкнуті, а їхні добра вжити на фонд єпархіального клиру; Василянам залишити тільки 24 монастирі і поки що шість монастирів зі школами.³²⁶

Цей проєкт не зараз зреалізовано, хоч Семашко дуже над цим уболівав і часто пригадував урядовим чинникам та настоював, щоб його якнайскоріше перевести в життя.³²⁷

б) *Царські укази* — Вже указом з 9 жовтня 1827 року заборонено Василянам приймати до Чину кандидатів латинського обряду.³²⁸ Причина тієї заборони сягала багато дальше, як це могло б видаватися. Як відмітив Морошкин (Возсоединение Уни, «Вестник Европы» III, 1872, 590): цей указ підкреслював факт, що щільно його було переведення усіх з'єднаних на православ'я та усунення всіх ознак латинізації; це «був фундаментальний крок до всіх дальших заходів уряду проти З'єднаної Церкви».³²⁹

В дусі вже проєкту Семашка 1828 р. прийшов другий важкий удар, яким всі монастирі підчинено єпархіальній владі, на що Семашко клав велику вагу, прямуючи до повного «возсоединенія» з російською православною Церквою. Протоігумени залишилися далі при управі, аж до своєї смерти, чи призначення на інші пости, і так

³²⁴ Там же, I, 41-2.

³²⁵ Там же, 56.

³²⁶ МУН, VIII, 135-6.

³²⁷ Про це писав він 26 липня і 15 жовтня 1832 року. Тільки мін. Блудов поки що не давав свого дозволу. Пор.: Семашко, *ц.тв.*, I, 596, 607; Кипріянович, *ц.тв.*, 81, 94.

³²⁸ ЛЕНЦУК, *о.с.*, 40.

³²⁹ *Ibidem*; BOUDOU, *Le S. Siège et la Russie*, I, 180.

вони продовжали в якійсь мірі свій нагляд над Провінціями, але, тільки з відома чи за дозволом єпархіяльної Консисторії та в повній залежності від єпископів.³³⁰ Це були останні протоігумени, бо коли 1831 року померли обидва протоігумени — Білоруської і Руської Провінцій, на їхнє місце вже нікого не призначено. Відтоді управляв усіма Провінціями Литовський протоігумен — о. Йосафат Жарський,³³¹ але вже від імени Духовної Колегії, як її заступник, і то тільки до 1834 року, коли його іменовано єпископом-помічником. По ньому фактично всі справи перебрав Семашко, який сам усе вирішував і вже без перешкод мав змогу реалізувати всі свої пляни на знищення Василян.

Такий стан тільки потвердив новий декрет з 17 жовтня 1828 року. В ньому вже виразно сказано, що уряд протоігумена непотрібний. Єпархіяльні Консисторії та Духовна Колегія перебрали на себе функції протоігумена, щоб тим способом легше і скоріше довести до повної ліквідації Чину і Церкви.³³²

В тому часі вийшла також заборона, що без дозволу Консисторії ніхто в Чині не може допускати своїх членів ні до професії, ні до свячень, ні навіть переносити ченців з одного монастиря до другого.³³³

2. ПРОТОІГУМЕН О. Й. ЖАРСЬКИЙ І ЙОГО НАМАГАННЯ РЯТУВАТИ ЧИН

1826 р. о. Й. Жарський (1780-1838) був вибраний протоігуменом Литовської Провінції, хоч фактично від 1828 р. він перестав ним бути, бо тоді всі монастирі підчинено під безпосередню владу єпископів. Як інші протоігумени, так само і він міг залишатися на своєму місці і далі до якоїсь міри виконувати свій уряд, але тільки в повній залежності від єпископа та його Консисторії. Таким чином протоігумени, за згодою єпископів мали ще змогу зробити щось доброго для своїх монастирів і Провінцій.

В році 1831, по смерті обох інших протоігуменів: о. Й. Мудро-

³³⁰ LENCYK, *o.c.*, 42; МУН, VIII, 148-9; LIKOWSKI, *o.c.*, II, 73; Семашко, *ц.тв.*, I, 498.

³³¹ Киприянович, *ц.тв.*, 80. Протоігумена Білоруської Провінції, о. Й. Мудровича, скинено з його уряду, бо надто протестував проти обмежень своїх прав.; cf. LIKOWSKI, *o.c.*, II, 72-4; LENCYK, *o.c.*, 56.

³³² WOJNAR, *De Regimine...*, 116; LIKOWSKI, *o.c.*, II, 73.

³³³ Семашко, *ц.тв.*, I, 498; Хлебцевич, *ц.тв.*, 8, 40.

вича — протоігумена Білоруської Провінції та о. С. Білінкевича — протоігумена Провінції Руської, на о. Й. Жарського впала відповідальність за всі три Провінції та Чин в російській імперії. Хоч його можливості були дуже обмежені, все ж таки він старався робити все, що тільки було в його силах, зокрема через інших впливових людей, бо добро Чину лежало йому на серці. Мав він у цьому чималі успіхи й тому, за порадою Семашка, вже літом 1831 року покликано його в «справах Василянського Чину» до Петербурга. Зроблено це з цим наміром, щоб «освободити Василянських монахів від його «злого» впливу та ослабити його протидію супроти плянів Семашка та його Колегії».³³⁴

Протоігумен Жарський нерадо їхав до Петербурга, і довго відкладав свою подорож, бо боявся за наслідки в часі своєї довшої неприсутности; але вкінці таки мусів вибратися і при кінці року вже був у столиці. Там, однак, у найвищих урядових колах він зумів звернути на себе увагу та здобути довір'я і навіть прихильність деяких міністрів. Проти волі Семашка назначено його членом Духовної Колегії для З'єднаної Церкви, а 1832 року, на пропозицію міністра Д. Блудова, ще й «ревизором» Василянських монастирів. Йому теж доручено перевести візитацію важливіших Василянських монастирів у всіх Провінціях.³³⁵ В дорученому часі, від квітня до жовтня 1832 р., він звітував 37 монастирів, в яких проживало тоді 313 ченців.

В часі своєї візитації по монастирях о. Жарський намагався зарадити всім лихам, з якими там зустрічався. Між іншими, наказував ченцям усунути всі латинські практики та старатися про чистоту обряду, і подбати про іконостаси, де їх ще бракувало.³³⁶ По закінченні візитації він виготовив подрібний звіт з кожного монастиря, в якому подав теж свої спостереження і завваги, як також свої пропозиції як направити всі браки та непорядки.

Але Семашкові та іншим членам Колегії не залежало на покращанні стану монастирів і праці монахів. Тому він, а з ним і ціла Колегія, поставилися до цього звіту та пропозицій о. Жарського негативно. Вони не тільки не апробували цього звіту, але, навпаки, знову порушили справу замкнення зайвих, як казали, монастирів.³³⁷

³³⁴ ХЛЕБЦЕВИЧ, *ц.тв.*, 4.

³³⁵ Там же, 11-13.

³³⁶ КИПРІЯНОВИЧ, *ц.тв.*, 83; ХЛЕБЦЕВИЧ, *ц.тв.*, 23-7.

³³⁷ ХЛЕБЦЕВИЧ, *ц.тв.*, 28-33.

Однак, о. Й. Жарський не здавався і далі робив все, що тільки було можливе в інтересі Василянського Чину. Між іншим, крім особистих зустрічей та розмов, він писав численні меморіяли до міністра внутрішніх справ — Д. Блудова, як теж до А.Н. Голіцина, що був управителем духовних справ усіх віровизнань, крім православного. В них о. Жарський знаходив багато більше зрозуміння, ніж між своїми. В тому самому часі він зробив ще один відважний крок, тобто передав міністрові Д. Блудові меморіал, в якому подав 9 точок для врятування Чину. Щоб тільки знову привернути Чиніві генеральну управу і звільнитися від залежності від єпископів та їхніх Консисторій, він запропонував підчинити всі Василянські монастирі Святішому Синодові, під назвою: Російское Базилянское Управление. Він сподівався від чужого Синоду більшої свободи, як від власної Духовної Колегії та своїх Консисторій. За те Чин мав далі свobodно працювати для З'єднаної Церкви, провадити школи і вирішувати допущення кандидатів до професії та свячень. Однак Семашкові вдалося підірвати довір'я міністра Д. Блудова до о. Жарського й уряд не тільки що не погодився на цей проєкт, але зразу потвердив рішення Духовної Колегії, яка 15 червня 1833 року постановила негайно замкнути перших 15 монастирів,³³⁸ а пізніше зробити це також з 45 іншими.

Як завважує Морошкин М., усі ті монастирі були скасовані безпосередньо не російськими руками, але знесла їх Духовна Колегія для З'єднаної Церкви, хоч на домагання російського уряду. Бо ж така була російська політика цього уряду, щоб самі уніяти ліквідували свої монастирі і себе самих.³³⁹ Між членами Духовної Колегії не знайшовся вже ніхто, хто мав би ще відвагу виступити з протестом проти цієї ліквідації. Митрополит Й. Булгак був змушений до мовчанки, а протоігумен, о. Й. Жарський, зневірений, остаточно піддався пресії уряду та Колегії, видаючи без спротиву й протесту монастирі свого Чину.

3. ОСТАТОЧНА ЛІКВІДАЦІЯ ВАСИЛІАНСЬКИХ МОНАСТИРІВ 1833-1839

Усі заходи останнього протоігумена, Й. Жарського, не мали вже успіху. Голова Духовної Колегії, Й. Семашко, успів розвіяти по-

³³⁸ Там же, 33-7; Кипріянович, *ц.тв.*, 88.

³³⁹ ЛЕНСЬКИЙ, *о.с.*, 59.

боювання уряду, який був обережний і не поспішав з насильною ліквідацією. Нарешті він таки дочекався здійснення свого плану на знищення Василянського Чину, ще з 1827 року.

Вже 1831 р. Семашко хитро використав добру нагоду з приводу польського повстання і при помочі війська допровадив до насильного загарбання великого монастиря у Почаєві, разом з друкарнею, та в Овручі. Ці монастирі передано православним. При цій нагоді також закрито всі школи, які Василяни провадили в Київській, Вінницькій та Подільській губерніях.³⁴⁰

Не вдоволений таким «малим успіхом» Семашко не перестав нарікати, що «діло касати Василян, на жаль, застрягло... і Василянський Чин залишено в давній його силі, бо ліквідація лишніх монастирів відкладено».³⁴¹ Тому він далі настоює, що скасування Василянських монастирів треба прискіпити, щоб тим облегшити справу знесення Унії.³⁴² Нарешті Семашко дочекався здійснення своєї мрії, бо указом з 15 червня 1833 року наказано замкнути перших 15 Василянських монастирів.³⁴³

У наступному році, 1834, замкнено ще додаткових 12 монастирів,³⁴⁴ і далі ліквідація Василянських монастирів пішла скорим темпом.

До кінця того року, як повідомляв Семашко, замкнено вже більшу частину (2/3) Василянських монастирів.³⁴⁵

Щоб Василян ще більше ослабити, Семашко часто переносив їх з одного монастиря до іншого, а непослушних тримав на хлібі й воді в монастирських тюрмах, де їх заставляли до низьких і чорних робіт, а деяких засилав до російських монастирів, в яких вони діставали денно тільки 50 копійок на прожиток.³⁴⁶

В 1839 році залишилося ще всього к. 20 монастирів і 170 ченців.³⁴⁷ Протягом 5 років, отже, зліквідовано там понад 60 Васи-

³⁴⁰ Кипріянович, *ц.тв.*, 78-9; Likowski, *о.с.*, II, 75-8.

³⁴¹ Семашко, *ц.тв.*, I, 598.

³⁴² Там же, I, 607.

³⁴³ Семашко, *ц.тв.*, III, 7, 23. Між цими монастирями були: Верхи, Піддубці. Хомськ, Мір, Свержан, Білосток, Луцьк, Дубно, Гоща, Дорогобуж, Тумин, Мильче і Пугинка. Пор. Кипріянович, *ц.тв.*, 197.

³⁴⁴ В цьому році замкнено наступні монастирі: Рожана, Дарево, Геліяново. Новосілки; 3.4.1834: Цепра, Лавришів; 11.12.1834: Новгородок і Вольна; 10.1.1835: Раково, Глушно, Чернилява і Кассута. Семашко, *ц.тв.*, III, 49-50, 57, 127-8, 134.

³⁴⁵ Семашко, *ц.тв.*, I, 696; Кипріянович, *ц.тв.*, 126; Likowski, *о.с.*, II, 79.

³⁴⁶ Там же, III, 402, 411, 412, 417, 422, 431, 437, 487, 494; Хлебцевич, *ц.тв.*, 55-6; Кипріянович, *ц.тв.*, 160, 190.

³⁴⁷ Монастирі, які залишилися відкриті до 1839 року: Березвеч, Безводичі.

ліянських монастирів і розігнано понад 500 монахів. Багато з них опинилися в тюрмах чи на засланні, а чимало перейшло до латинських церков і до Галичини, але більшість, мабуть, шукали притулку у рідних та знайомих.

В Литовській єпархії, як подає Семашко, 62 Василян мали б дати згоду на перехід до православ'я, а 95 відмовилися; у Білоруській же єпархії таку згоду мали б дати тільки 17, а 77 її відкинули.³⁴⁸

Після 1839 року для т.зв. «упорствующих (впертих) базилиан» відкрито в деяких монастирях окремі в'язниці, а «найтвердших» висилано до монастиря в далекому Курську. Ось так по всіх усюдах російської імперії розкинені були місця повільного конання і забутих могил Василянських ченців.³⁴⁹

Василянський Чин продовжав там своє існування і працю ще 35 років — на Холмщині, про яку буде мова в окремій розвідці. Поза Київською митрополією в минулому столітті Василяни залишилися ще тільки в границях Австро-Угорщини, тобто в Галичині й на Закарпатті.

4. ВАСИЛЯНСЬКІ ІСПОВІДНИКИ З ЧАСІВ ЦАРЯ МИКОЛИ I

Йосиф Семашко, під кінець свого життя, уважав за відповідне написати історію ліквідації З'єднаної Церкви й Василянського Чину в роках 1830-1840. Так він хотів неначе «затерти» те немиле враження, а то й обурення, що його викликала його акція серед тодішнього суспільства в Російській імперії і за кордоном. Він був примушений оправдувати свої насильницькі заходи проти з'єднаних ченців і священників, мовляв, вони «чинно противилися» розпорядженням Духовної Колегії Уніятських справ, декретам міністрів й обер-прокураторів, наказам Св. Синоду й указам «царського величества». У своїх «Записках» він наводить багато імен священників, а головню Василянських ченців, що в його очах були «упорству-

Боруни, Битень, Гродно, Ілукшта, Якобштадт, Крем'янець, Любар, Лисково, Мильці, Орша, Пустинки Мстиславські, Суховичі, Супрасль, Сиротин, Тадулин, Торокани, Тригіря, Вербилово, Вільна і Загорів. Пор.: Ваврик М., *Нарис...*, 189-209.

³⁴⁸ Семашко, *ц.тв.*, I, 188-9. Таку згоду він брав від священників ще довго перед проголошенням переходу на православ'я. Часто давали її, щоб відчепитися. Це не означає, що всі вони пішли за ним.

³⁴⁹ Ваврик М., *ц.тв.*, 61.

ющими», «зрадниками» чи «злочинцями» й тому вони самі стягнули на себе «заслужену кару» від «царського величства». Таким чином для історії він сам зберіг принаймні деякі імена тих справжніх Ісповідників віри, що стали жертвами лютого переслідування З'єднаної Київської митрополії. Всі ченці були розігнані, арештовані, розміщені по різних монастирях «на покуту», або заслані в глиб Росії, по тюрмах, фортецях, російських монастирях-в'язницях та різних «православних домах поправи». Про деяких з них маємо тільки скупі відомості. Було в інтересі ліквідаторів Василянського Чину, щоб і пам'ять про них загинула. Про інших знаємо лише ім'я, місце або рік заслання. Тому ми мусимо обмежитися тільки до поіменного переліку тих «Василянських ісповідників», за часів Миколи I, з поданням тих відомостей, які дійшли до нас.

Абрамович Венямин, засланий до Битенського монастиря з платнею 3 рублі річно. 1852 р. дозволено йому вийти й померти серед рідні.

Андрушкевич Ілля, засланий 1841 р. до Любару; помер 1884 р. в Заславі, у побернардинському монастирі. Автор «Короткого нарису історії Церкви на Русі», Львів 1833.

Башнянський Ігнат, засланий до Любару.

Березинський Пафнутій, засланий до Любару.

Блажкович Арсеній, засланий до Путивля.

Босяцький Віктор, засланий до Путивля.

Бучинський Віктор, Гродненський архимандрит, засланий до Загорова.

Висоцький Лаврентій, засланий до Загоровського монастиря.

Вільчинський Юст, засланий до Битенського монастиря з платнею 3 рублі річно.

Вокульський Арсен, засланий 1830 р. до Муромсько-Благовіщенського монастиря у Володимирській губернії.

Гриневич Гервасій, засланий як послугач до московського Краснослобудського монастиря в Пензенській губернії.

Іончевський Адам, засланий 1839 р. до Курська.

Іутрович Микола, засланий 1842 р. на важкі роботи до Курської губернії.

Данилевич Анаклет, за участь у повстанні, засланий до Вороніжа, а 1839 р. запроторений до Путивля.

Данилевич Вартоломей, засланий на важкі роботи до Орловської губернії.

Дзелинський Павло, засланий на важкі роботи до Курської губернії. *Заблоцький Рафаїл*, професор богослов'я у Верболовському монастирі, засланий до Курська; перед смертю 1842 р. дозволено йому повернутися на Волинь до рідні.

Завалич Полікарп, засланий в Битенський монастир з платнею 3 рублі річно.

Зджарський Теодосій, засланий 1841 р. до Торокан; перед смертю 1852 р. дозволено йому повернутись на Волинь, до рідні.

Льницький Тит, засланий до Рибінсько-Дорофіївської пустельні, в Ярославській губернії.

Ковальський Методій, засланий до Тригуського монастиря.

Козакевич Боніфатій, засланий до Курської губернії на монастирського слугу.

Копецький Венедикт, професор лат. мови в Полоцькій семінарії, засланий 1841 р. до Чернігівської губернії.

Копчинський Филип, засланий до Тригуського монастиря.

Краєвський Мартиніян, засланий на важкі роботи до Курської губернії.

Кулаковський Севастіян, засланий 1841 р. до Тороканського монастиря.

Кунцевич Йосафат, замкнений в Битенському монастирі з платнею 3 рублі річно.

Лебель Гераклій, служив в Любарі дяком.

Ленартович Бенедикт, архимандрит Віленський; 1839 р. перенесений до Курська; 1842 р. був дяком у Любарі.

Летовт Кирило, після 40-річного переслідування знайшов захист у монастирі ОО. Василян у Львові, де помер 1.1.1892 р.

Лисицький Спиридон, засланий до Битенського монастиря.

Лісовський Фабіян, 1839 р. засланий до Тригуського монастиря, згодом «за впертість» призначений на дяка до Загорова.

Маковельський Атанасій, 1840 р. засланий на важкі роботи у Псковську губернію.

Маначинський Йосафат, засланий.

Міцєвич Теофіль, засланий в «невідоме місце», і там помер.

Монкевич Йосафат, засланий в «невідоме місце», і там помер.

Мочарський Йосафат, засланий до Курської губернії.

Наливайко Симеон, засланий до Загоровського монастиря.

Ніклявс Ігнатій, 1838 р. позбавлений сану і відданий під поліційний нагляд.

Новодворський Матвій, на старість, після переслідувань, прибув на західні землі України.

- Онишкевич Денис*, духовник Василянок в Мінську, засланий в Торканський монастир.
- Павловський Вінкентій*, 1841 р. засланий до Пензенської губернії, на послугача у Задонському монастирі.
- Проневич Ігнатій*, засланий до Курської губернії.
- Постанкевич*, як «державний зрадник» сидів з 1831 р. в Київській тюрмі.
- Скальський Софрон*, засланий до Курської губернії.
- Скивський Іван* та понад 10 інших Василян з 1831 року сиділи, як «державні зрадники» у військовій тюрмі-фортеці, в Києві. Всі вони були взяті з Почаївського монастиря. Інших 35 Василян, імена яких невідомі, заслано у різні тюрми Російської імперії.
- Слободський Йосафат*, замучений 1841 р.
- Соболевський Стефан*, засланий у невідоме місце.
- Соколовський Вартоломей*, засланий 1942 р. як простий робітник у Курську губернію.
- Сокіл Антін*, засланий до Курська, але помер у Любарі.
- Стрілецький Михайло*, засланий до Курська, однак повернувся і помер на Волині.
- Сідлецький Августин*, засланий до Тригуського монастиря.
- Солтановський Тома*, в'язнений у Києві, а потім засланий до Ніжинського монастиря.
- Третьковський Володимир*, засланий до Битенського монастиря з платнею 3 рублі річно.
- Трохимович Аполінарій*, засланий на важкі роботи до Чернігівської губернії.
- Фальківський Онуфрій*, 1840 р. засланий до Битеня.
- Федорович Сильвіян*, капелян Василянок в Пінську, засланий на важкі роботи до Орловської губернії.
- Хрулкевич Євген*, засланий з Вільна до Торокан.
- Хрулкевич Михайло*, засланий з Вільна до Бару.
- Ціхоцький Йосафат*, засланий до Курська на дяка.
- Ціхоцький Рафаїл*, засланий до Любара.
- Чорноруцький Самійло*, після переслідувань помер в монастирі ОО. Василян у Львові 1895 р. Автор спогадів, поміщених у *Przegląd Lwowski*, 1875, т. X.
- Шахновський Яків*, засланий до Курської губернії, на важкі роботи.

(На основі «Записок» Й. Семашка подав Лужницький, *ц.тв.*, 667-8). Хлебцевич, *ц.тв.*, 55-6 подає імена 10 Василян, які з дня 1 листопада 1839 р. були в Битенському монастирі «посаджені на хлібі і

воді». В повищому списку немає між ними ще двох імен, а саме: *Довойня Фультентій і Гонсовський Єремія*.

Це не одинокі Василянські ісповідники та мученики за св. Унію. Перед ними багато Василян терпіло й навіть віддало життя за вірність Унії тобто за З'єднання з Ап. Престолом. В часі Хмельниччини, як описує еп. Я. Суша, численні священники й ченці та навіть світські люди були за святу віру поранені, покалічені, пограбовані; коло 100 священників та 40 ченців померли за віру. (Лужницький, *ц.тв.*, 378).

1705 р. в Полоцьку з рук Петра I та його прибічників загинули: *оо. Колбичинський Теофан, Зячківський Костянтин, Книшевич Яків та Кізіковський Яків* (ЛЕНЦУК, *о.с.*, 11).

1768 р. в Умані разом з багатьома іншими вбито к. 15 Василян, між якими був також настоятель *о. Костецький Іраклій* та вікарій — *о. Левицький* (Великий, *3 Літопису...*, VI, 238).

1772/3 рр. між т.зв. «Бердичівськими» ісповідниками каралися також 6 Василян (МУН VI, 352).

у 1795 рр. в Житомирі було ув'язнено багато Василян. Між ними були: *о. Нестерський*, б. протоігумен та Острозький ректор, *о. Явлашевич*, *о. В. Ржечицький*, Любарський ректор, *о. Седлецький* та багато інших настоятелів; між ними був також *о. Венедикт Скульський*, який в ув'язненні й помер біля Бердичева (Сульжинський, *ц.тв.*, III, 163-4).

Було багато також Василянських ісповідників та мучеників і пізніше — і в Холмській Провінції і зокрема також в Галицькій, Закарпатській та Румунській Провінціях, про які згадується на інших місцях.

о. Исидор Патрило, ЧСВВ

ХОЛМСЬКА ПРОВІНЦІЯ РІЗДВА МАТЕРІ БОЖОЇ (1810-1864)

Холмська Провінція постала на Капітулі, яку на день 27 лютого 1810 року скликав у самому Холмі адміністратор Холмської єпархії, о. Фердинанд Ціхановський. Скликано її «за згодою найвищого уряду Варшавського князівства»,¹ щоб знову об'єднати й підпорядкувати одному проводові ті монастирі, які від 1809 територіально залишилися поза всіма іншими Василіянськими Провінціями.

В Капітулі взяло участь 11 представників: настоятелі усіх монастирів та деякі визначні члени, між якими також ректор Холмської Духовної семінарії о. Ілярій Снятинський.

Насамперед, вони постановили вибрати собі настоятеля над усіма монастирями. Рішено його обирати що чотири роки, а його обов'язком було кожного року візитувати всі монастирі, самому чи через свого делегата, та розглядати всі внутрішні й зовнішні чернечі справи, як це робили давніші протоігумени. Новій Провінції надано титул Різдва Преч. Діви Марії; на новіціят призначено дім у Білій, де він, з малими перервами в 1840 і 1850 роках, завжди розміщувався. Провінційних консулторів на цій Капітулі не вибирали, як це робили згодом. Настоятеля, якому надано титул Візитатора, називали відтак Провінціялом, тобто протоігуменом. Першим Візитатором-Протоігуменом Холмської Провінції обрано тодішнього настоятеля Холмського монастиря, що в тому часі був адміністратором Холмської єпархії — о. Фердинанда Ціхановського.²

¹ *Wojewódzkie Archiwum w Lublinie. Chelmski Konsystorz gr.-katolicki (WAL CHK), sygn. 748 - 29.* Найширшу подяку складаю о. Т. Янкову, ЧСВВ, за численні фотокопії з документів Холмської Консисторії, які тепер зберігаються в Люблині.

² *KŁADOCZNY J., Dzieje Prowincji Bazylikańskiej w Królestwie Polskiem 1810-1864. «Sprawozdania Tow. Nauk we Lwowie» 1936, str. 303; WAL CHK, sygn. 748 - 21-4.*

Про створення такої Провінції раніше не говорили і ніхто її не планував. До неї увійшли тільки 5 монастирів: Холмський, Замойський, Більський, Люблинський та Варшавський. Їхня історія до цього часу була дуже різномірна. До 1743 року — Холм, Біла та Люблин належали до Литовської Провінції, Замостя — до Руської, а Варшава — до Супрасльської архимандрії. Щойно в 1743 році відступлено Люблинський монастир Руській Провінції. 1772 року з частиною Холмщини до Австрії перейшов тільки монастир в Замості.

1780 року до Руської Провінції включено Люблин і Варшаву; в Литовській залишилися — Холм і Біла, а Замостя приписано новій, Галицькій Провінції.

В 1795 році Австрія займає цілу Холмщину, а з нею і монастирі в Холмі, Люблині та Білій, і вони цього року входять до Галицької Провінції і в ній залишаються до 1809 року.

У тому ж 1809 році Наполеон відбирає від Австрії цілу Холмщину та Підляшшя і прилучує їх до Варшавського князівства, яке він перед двома роками (1807) створив із земель, забраних від Пруссії. Разом з ними до Варшавського князівства перейшли монастирі в Холмі, Люблині, Замості та Білій, які до того року належали до Галицької Провінції.

Вже в найближчому 1810 році створено з них і Варшавського монастиря окрему Холмську Провінцію Різдва Матері Божої, хоч сама Холмська єпархія ще 20 років залишалася в складі Галицької митрополії.

Ця Провінція, отже, постала не з органічного росту та розвитку, а тільки заради нових політичних кордонів, які їх відділили від Австрії та Галицької Провінції, а прилучили до нової держави — Варшавського князівства.

До того часу ті монастирі ніколи не належали до тієї самої Провінції. Чотири з них: Холм, Замостя, Біла й Люблин тільки за останніх 14 років знаходилися разом в Галицькій Провінції.

З вищезгаданих небагатьох, різних і досі навіть чужих собі монастирів, створено окрему Провінцію, в якій знайшлися Василіяни з усієї Київської митрополії, а найменше з самої Холмщини.

На поіменному списку 35 Василіян з 1818 року, при 32 іменах подано також місце їхнього народження. З них — 11 походило з Галичини, 6 — з Литви, 6 — з Берестя, 2 — з Поділля, один навіть з Закарпаття, і тільки три з території Холмської Провінції. Ще 1842 р. було між ними трьох родом з Галичини та 6 з колишнього Литовсь-

кого князівства.³ Таке випадкове об'єднання в одну Провінцію в самому зародку комплікувало історію її розвитку та співпрацю. За короткий час її існування ті монастирі ніколи не встигли вповні зжитися і створити однорідну спільноту, яка була б здатна пробиватися серед таких бурхливих часів та залишити по собі тривалу згадку певних здобутків.

МОНАСТИРІ ХОЛМСЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ

Найстарший між ними був *Холмський монастир*, який раніше належав до Литовської Провінції і тільки в роках 1795-1809 входив у склад Провінції Галицької. Він походив ще з 13-го сторіччя і вже 1596 р. приступив до Унії. Нові Василіяни по реформі митр. Й.В. Рутського прийшли до нього вже 1621 р. і розбудували на великий і важливий центр своєї душпастирської, місійної та навчальної діяльності. Величава монастирська церква, яка потім стала катедрою, славилася старинною чудотворною іконою Матері Божої, яку привезено з Візантії. Вона, одна з небагатьох, мала також іконостас.⁴

До Холмського монастиря 1639 р. прилучено ще Спаський монастирок, з церквою, з якого до останнього року несено духовну обслугу для понад 400 вірних. Трохи пізніше, 1652 р., прилучено до нього теж монастирок в Кодемчицях з понад 200 вірними, як також мала до нього належати дочерна церква в Парипсах.⁵

В Холмському монастирі 1719 р. відбулася теж Капітула тодішньої Литовської Конгрегації.

Настоятелі Холмського монастиря брали участь на Генеральних і Провінційних Капітулах, бо він належав до т.зв. «гласних» чи «вокальних» монастирів.

В 1769 році єп. М. Рилло відкрив в монастирі семінарію для світського духовенства, яку доручив Чинові. Її провадили «ретенс і віцерегенс, оба доктори теології, та прокуратор»; в ній моральної

³ WAL CHK, sygn. 745 - 7-9, 229-256; sygn. 748 - 72-77.

⁴ ПЕТРОВ Н., *Забутыя иноческія обители (Монастыри Холмскій і Замостьскій в общей судьбе русско-униатского монашества)*. «Кіевская Старина» 1882, 7, с. 13.

⁵ BIEŃKOWSKI L., *Organizacja Kościoła Wschodniego w Polsce w 16-18 wieku*. «Kościół w Polsce» 1966-1970, 1023-4; Kossowski W., *Z dziejów Zakonu Bazylianów w Zamościu*. Odbitka z «Teki Zamojskiej» 1938, zeszyt 4, s. 6.

теології навчали тих, що «покінчили світські студії».⁶ Був це найбільший монастир в Холмській Провінції. В 1754 р. перебувало в ньому 14 еромонахів і таке саме число — також в останнім, 1864, році його існування. В 1812 р. у ньому проживало 22 членів, з яких — 20 священників і 2 клириків, хоч 1856 р. це число зійшло тільки до 4.⁷

Холмський монастир був осідком Провінційної Управи і в ньому відбувалися всі Провінційні Капітули нової Холмської Провінції.

Наймолодший з усіх Василянських осідків на Холмщині був *монастир в Замості*, заснований щойно 1706 р., але який числом ченців і діяльністю перевищив усі інші, навіть Холмський.

Він завжди належав до Руської Провінції, а в роках 1780-1808 — до Галицької, і його настоятелі вже 1763 року належали до т.зв. «гласних ігуменів», які брали участь у всіх Капітулах.⁸ В ньому 1780 р. проживало 17 ченців. В 1812 р. було їх там тільки 5, 1838 — 2, а 1862 — знову 4.⁹ Був він раніше важливим осередком душпастирської, місійної та навчальної діяльності. Крім монастирської церкви св. Миколи в самому місті, теж з іконостасом, до якої належало понад 600 вірних, вони обслуговували ще парафію на передмісті і церкву в селі Лабунь (Лабуньки).¹⁰ З 1767 р. в монастирі відкрито для 6 студентів Studium Philosophicum, яке перенесено з Лаврова. В пізніших роках студенти не мали викладів у монастирі, але в Замойській Академії.¹¹ В монастирі і церкві відбувся 1720 року найважливіший в Українській Церкві — т.зв. Замойський Собор.

Одним з більших монастирів у Холмській Провінції був теж *монастир у Білій Підляській*, який до 1795 р. належав до Литовської Провінції, а в роках 1795-1809 — до Галицької. В 1810 р. трудилося там 6 Василян, 1812 — 8, в тому 3 новики, 1838 — 10, 1849 — 4, а від

⁶ KŁADOCZNY J., *Ostatnie chwile prowincji bazylijańskiej w Królestwie Polskiem*. «Collectanea Theologica» 1934, XVI, s. 95; ВАВРИК М., *Нарис розвитку і стану Василянського Чина XVII-XX ст.*, 1979, с. 88; WAL CHK. sygn. 15 - 243, sygn. 748 - 72. sygn. 27 - 140, 150.

⁷ KŁADOCZNY, *Ostatnie chwile...*, 100.

⁸ WOJNAR M., *De Capitulis...*, Appendix.

⁹ ВАВРИК, *ц.мв.*, с. 178; WAL CHK, sygn. 748 - 77; KOŁBUK W., *Bazylianie w Królestwie Polskim w latach 1817-1872*. «Roczniki Humanistyczne». Historia, tom XXXI, zeszyt 2, Tow. Nauk. KUL, Lublin 1983, s. 164.

¹⁰ KOSSOWSKI, *o.c.*, 4-6; BANKOWSKI E., *Ruś Chełmska od czasu rozbioru Polski*, 1887, s. 162; ВАВРИК, *ц.мв.*, 173; ПЕТРОВ, *ц.мв.*, 226, 241.

¹¹ ПЕТРОВ, *ц.мв.*, 226; KOSSOWSKI, *o.c.*, 6.

1855 – тільки 3; в останньому, 1864 році проживало в ньому 8 осіб.¹² Він також належав до т.зв. «гласних монастирів», і його настоятелі брали участь в Генеральних і Провінційних Капітулах. В 1709 році тут відбувалась одна з Капітул Литовської Конгрегації.¹³ В цьому також монастирі, крім важливої душпастирської опіки та парафіяльної діяльності для понад 2000 вірних, Василіяни берегли цінні мощі св. Йосафата, які спочивали в монастирській церкві у Білій від 1764 до 1916 року.¹⁴

До старших монастирів належав невеликий осідок в *Люблині*, заснований ще в 16 сторіччі для обслуги горстки вірних східного обряду.¹⁵ До 1743 року він належав до Литовської Провінції, яка в тому році відступила його для Руської Провінції. В роках 1795-1809 він разом з іншими входив також до Провінції Галицької. В 1780 р. перебувало там 4 Василіян, в 1812 – 3, 1824 – 2, 1856 – 1 і 1862 – знову 2.¹⁶

Наймолодшою між цими монастирями була фундація *Варшавського монастиря*, який засновано 1768 р. «для вигоди людей руського обряду»,¹⁷ яких там весь час було понад 500 душ.¹⁸ Спочатку цей монастир належав до Супрасльської архимандрії; 1780 р. приписано його до Руської Провінції, а 1810 р. він увійшов до нової, Холмської Провінції. При монастирі весь час провадилася парафіяльна шкілька, і в ньому деколи був теж приміщений новіціят. В 1812 р. тут перебувало 5 ченців, 1824 – 3, 1849 – 2, 1862 – 4, а 1869 р., по замкненні інших монастирів, знову 5.¹⁹ 1864 р., по скасуванні всіх інших монастирів Холмської Провінції, Варшавський монастир призначено для тих Василіян, які ніде не хотіли виїжджати і в своїм монастирі бажали доживати свого віку.²⁰ В 1872 р. також і його ска-

¹² KŁADOCZNY, *Ostatnie chwile...*, 95; WAL CHK, sygn. 748 - 37, 72-7, 120; KOŁBUK, *o.c.*, 164; ВАВРИК, *ц.мв.*, 86.

¹³ WOJNAR, *De Capitulis...*; Appendix.

¹⁴ WELIKYJ A., *Documenta historiam reliquiarum S. Josaphat spectantia*. «Analecta OSBM» 1967, VI, 291.

¹⁵ BAŃKOWSKI E., *Ruś Chelmska od czasu rozbioru Polski*. Lwów 1867, s. 162.

¹⁶ BAŃKOWSKI, *o.c.*, 178; WAL CHK sygn. 748 - 37; sygn. 27 - 140, 150; KOŁBUK, *o.c.*, 164; ПЕТРОВ, *ц.мв.*, 239.

¹⁷ ПАТРИЛО І., *Напис історії Галицької Провінції*. «Записки ЧСВВ» XI, 1982, с. 104.

¹⁸ BAŃKOWSKI, *o.c.*, 146.

¹⁹ ПАТРИЛО, *ц.мв.*, 104. WAL CHK sygn. 748 - 72-3; sygn. 745 - 90; sygn. 27 - 140, 150; KOŁBUK, *o.c.*, 164.

²⁰ KŁADOCZNY, *o.c.*, 101-2.

совано. Це одинокий монастир, не тільки з Холмської, але й Литовської, Руської та Білоруської Провінцій, який після першої світової війни (1930) знову віддано Василянам. Він теж одинокий, в цілій східній Європі, який залишився відкритий після другої світової війни, аж до цього часу. Він став спочатку осідком Делегатури в Польщі, а від 1983 року — Віце-Провінції.

У монастирях, що увійшли до Холмської Провінції, перед 1780 роком перебувало понад 40 ченців, які майже всі були священниками.²¹ Така сама скількість була також в часі заснування Холмської Провінції — 1810 року.

В 1812 р. подано в ній точне число — 43 Василян: 22 — в Холмі, 5 священників і 3 новики — у Білій, 5 — в Замості, і по 3 — в Люблині та Варшаві. Таке саме число подав теж єп. Ф. Ціхановський (1810-1828) в 1814 р., пересилаючи до Риму подрібну статистику своєї єпархії, а саме: 36 єромонахів, двох богословів та 5 новиків. Ще в 1817 р. джерела подають майже таке саме число: 36 професів та 5 новиків — разом 41 Василян.²²

В році 1824 було їх уже тільки 26. Це число піднеслося в 1830 році до 30 і знову це саме було 1842 року. З того часу воно скоро почало падати: в 1847 р. було тільки 25 Василян, в 1849 — 20, в 1855 р. — 13, а в 1856 році — тільки 11.²³

Число Василян в Холмській Провінції почало зменшуватися від 1817 року, коли то уряд обмежив приймання нових кандидатів. На основі цих обмежень, кандидати до Чину мусіли мати закінчений 24 рік життя, а професію могли скласти щойно по закінченні 30 року; ті, що хотіли вступити до монастиря, мусіли скласти ще іспит перед єпископськими екзамінаторами, а крім того, для кожного кандидата був потрібний дозвіл від урядової Комісії для внутрішніх та духовних справ. Число кандидатів також було обмежене, бо 1842 р. урядово пригадувалось Василянам, щоб не приймати більше, як приписано, а при іншій нагоді єпископ просив, щоб число кандидатів піднести — до трьох.²⁴

²¹ Ваврик М., *ц.тв.*, 86, 88, 164, 172-3, 177-8.

²² Там же, 57, прим. 21; WAL CHK, sygn. 745 - 10, 11; sygn. 748 - 72-3; МУН. VIII, 14.

²³ WAL CHK, sygn. 745 - 90, 229-260, 263-288, 336, 421, 457, 473, sygn. 746 - 10, 151, 182; sygn. 27 - 140, 150; Кољук, *о.с.*, 164.

²⁴ WAL CHK, sygn. 745 - 188; 746-11; Кољук, *о.с.*, 161-2. Однак, цих приписів з 1817 р. не завжди дотримувалися. Дуже часто сам уряд не звертав на них більшої уваги і майже 30 років давав дозвіл на прийняття до новіціату перед 24 роком життя

Крім того, 1831 року, під час польського повстання, зникло трьох Василян: оо. Порфірій Строчинський, Діонісій Стасевич і Петро Рачинський; потім, зокрема за протоігуменства о. І. Біллевича (1838; 1841-4), залишили Провінцію і виїхали за границю, головню до Галичини, ще інших 8 Василян: оо. Н. Краєвський, А. Прохир, М. Домбровський, Л. Манн, І. Василевський, Ю. Пирогович, А. Крашкевич і П. Карпінський, а потім може й сам б. протоігумен о. І. Біллевич.²⁵

Тому кількість ченців змаліла до тої міри, що було їх тільки 11; між ними був о. В. Калиновський, що мав уже 85 років життя, і старший віком та ще інвалід — о. Л. Новіцький та оо. С. Липський і Шенейко, які щойно повернулися з ув'язнення.²⁶

Протягом певного часу, уряд навіть не дозволяв приймати нових кандидатів. Щойно коло 1856 року він став ліберальніший і, на домагання Ап. Адміністратора, еп. І. Терашкевича, знову дозволив на відкриття новіціату, який в тому часі мав бути замкнений.²⁷

Василяни з того дозволу скористали і незабаром поповнили свої ряди, бо знову зголосилося більше нових кандидатів. Уряд, однак, більше, як раніше, наполягав на приписані 24 роки життя. Але, це відносилось до тих, що зголошувалися на клириків. Кандидатів на братів-помічників цей припис виразно не зобов'язував й уряд давав дозвіл на їхнє прийняття теж у молодшому віці; більшість з них потім переходила до клириків, які прискішеним темпом кінчали студії, щоб якнайскоріше отримати єрейські свячення. Практика урядового допущення на новіціат тривала довго, зате уряд уже не тримався раніше приписаного числа кандидатів і давав дозвіл і на 5 вступників в одному році.²⁸

Таким чином в останніх роках число Василянських професів та зокрема еромонахів значно зросло, а незабаром їхнє число піднялось до колишнього стану. В 1861 році було їх вже 22, тобто 14 священників і 8 клириків, а в 1864 році, коли замкнено 4 монастирі і

(cf. КОЇВУК, *o.c.*, 162-3). Деякі латинські Чини, навіть, здається, були з цього припису звільнені. Еп. Ф. Шумборський часто в своїх проханнях покликався на цю практику і просив, щоб в його єпархії Василяни також могли приймати кандидатів перед 24 роком життя, тим більше, що вони одинокий Чин в східному обряді. — Cf. WAL CHK, sygn. 745 - 347, 349, 351; 746 - 351.

²⁵ *Ibidem*, sygn. 27 - 135, 137.

²⁶ *Ibidem*, sygn. 27 - 140-1.

²⁷ BOUDOU A., *Stolica Sw. i Rosja*, II, 1930, s. 144; Archivio Congregazione Orientale. *Scritture Congressi*, (ACO SC), Ruteni 1876-1881, f. 2239.

²⁸ WAL CHK, sygn. 746 - 231, 257, 260, 263, 267, 273, 275-6, 278, 301-2, 358.

зліквідовано Провінцію, о. Й. Кладочний подає у п'ятьох монастирях 25 Василян.²⁹ Коли до них додамо тих священиків, які були змушені перебувати за границею, тоді в часі касати, 1864 р., до Холмської Провінції належало коло 30 Василян — число, яке вона після 1817 року ніколи не переступила.

ДІЯЛЬНІСТЬ У ХОЛМСЬКІЙ ПРОВІНЦІЇ

Поле діяльності Холмської Провінції не було таке широке, як колись у Литовській чи Руській Провінціях. Ченців не було багато, тож і праці не могло бути дуже багато.

Віднявши тих, що були зайняті при внутрішній адміністрації Провінції та поодиноких домів, як також тих, яким був доручений провід новіціату та власного доросту, не багато залишалося їх ще до інших зайнятъ, зокрема тоді, коли зменшилося їхнє число.

Головною ділянкою їхньої праці були парафії та взагалі душпастирство, в яких найбільше членів Провінції трудилося і їм присвячувало найбільше свого часу. Так було по всіх монастирях, бо всі їхні церкви були парафіяльними,^{29a} і крім Люблина, де було мало вірних східного обряду, всі були великими душпастирськими осередками. Крім того, як було згадано, до Холмського монастиря належали ще три дочерні церкви із замкненими монастирками — в Спасі, Кодемчицях та Парипсах, а до монастиря в Замості — дочерні церкви-парафії на передмісті та в Лабуньках.

Усі тодішні Василянські еромонахи кінчали богословські студії, деякі і за кордоном.³⁰ Тому ченці, вільні від парафіяльних та душпастирських обов'язків, були зайняті у виховній та навчальній праці, як також в єпископській адміністрації.

В перших роках Холмської Провінції, у Замості, мабуть, ще існувало вище згадане *Studium Philosophicum*, хоч про нього в тому періоді немає вже згадки в доступних нам джерелах.

При Холмському монастирі існувала в тому часі ще й дяківська школа, як також інтернат, в яких ченці також навчали, а деколи були його провідниками.³¹

²⁹ KŁADOCZNY, *Ostatnie chwile...*, 96; cf. BAŃKOWSKI, *o.c.*, 107-8; KOŁBUK, *o.c.*, 164.

^{29a} WAL CHK, sygn. 746 - 162.

³⁰ WAL CHK, sygn. 745 - 7-9.

³¹ BAŃKOWSKI, *o.c.*, 208.

Крім того, Василіяни, принаймні до 1820 років, далі провадили Холмську духовну семінарію, якої ректором в 1810 році був о. Ілярій Снятинський, а потім о. Вінкентій Сідлецький. Пізніше вони знову в ній навчали, бо в 1869 році, хоч монастир вже був замкнений, при катедрі та в духовній семінарії далі перебувало кілька Василіян.³²

При Василіянських монастирях увесь час були теж відкриті, більші чи менші, парафіяльні школи, що їх провадили самі ченці. В них вони навчали основних знань: читати, писати, біблії й катехизму, церковного співу та дещо з математики — що, як на ці часи, не було мало. Навчання в цих школах починалося 1(13) жовтня, а кінчалося 1(13) квітня, і в них навчалися також дівчата до 11 року життя.³³

Василіяни весь час були також зайняті при єпископській катедрі, яка стояла біля монастиря, і були цінними помічниками в єпархіяльній адміністрації, зокрема за єпископів-Василіян Ф. Ціхановського (1810-1828) та Ф. Шумборського (1829-1851). Цей останній сам довгі роки був канцлером та секретарем свого попередника, а його секретарем став Василіянин — о. Антін Загоровський.³⁴

Тому 1845 р. єп. Ф. Шумборський благав уряд, щоб не допустити до занепаду Василіянського Чину, бо, як він писав, «від часу існування при Холмській катедрі Василіян, єпископи завжди мали біля себе когось з цих монахів. Отож хай (уряд) не відмовить теперішньому єпископові, з уваги на його вік та здоров'я, цього, щоб він міг користати з допомоги Братів того Чину, з якого сам вийшов». Тому благав «ласки й милосердя, щоб уряд з уваги на 74-літнього старця, змилосердився і не нищив рештків малого Згромадження... доки не замкне очі, щоб не бачив запустілих Божих храмів і зменшення Божої слави, яку тільки монахи підтримують...».³⁵

Їхню працю 1850 р. він сам коротко, але вміло так з'ясував у поновленому проханні до уряду, вставляючись за Чин, коли, як писав, глядів «на схилок Чину св. Василя В., це гніздо освіти й науки,

³² WAL CHK, sygn. 745 - 10, 54, 68-9.

³³ KŁADOCZNY, *Ostatnie chwile...*, 94, 96, 100; Kossowski, *o.c.*, 107-8; Кољвук, *o.c.*, 164. В р. 1808 згадується ще, що Василіяни мали при катедрі, під своєю управою шпиталик, в якому тоді було 6 хворих. Пор. WAL CHK, sygn. 748 - 25. Невідомо як довго він був відкритий.

³⁴ WAŃKOWSKI, *o.c.*, 22, 208; WAL CHK, sygn. 745 - 15-17; Кољвук, *o.c.*, 164.

³⁵ WAL CHK, sygn. 745 - 353.

з якого вийшло стільки єпископів та визначних мужів, — який так корисний для краю, бо крім розмноження Божої слави, прищеплював вірним моральні засади, — і потрібний, бо був великою поміччю не тільки для Холмської катедри, але й для світських священиків, зокрема, на відпустах... і в заступництві хворих парохів, які не мали і не могли мати окремих сотрудників...».³⁶

Про місії Василіян у тому періоді немає згадок, хоч якраз Замостя та Біла були раніше важливими місійними осередками, з яких місіонери роз'їжджались не тільки по найближчих місцевостях, але навіть до далекої Уманщини. Не було їх тепер, бо не було кому їх далі продовжати. Але, про них немає згадок головню мабуть тому, що і на Холмщині застосовано давній указ з 1793 року, який забороняв такі місії, бо царський уряд боявся їхнього впливу на народні маси.

Однак Василіяни, правдоподібно, далі провадили реколекції, принаймні для духовенства. На це вказує заборона, яку дано Варшавському монастиреві після 1864 року, щоб їх, без дозволу уряду, не організувати, а також широка реляція про Холмську єпархію, яку 1870 р. виготовив для царя єп. М. Куземський; в ній, між іншими, він просив, щоб знову відновити Василіянський Чин і, поки що, відкрити бодай два монастирі — один на новіціят, а другий на реколекції для священиків.³⁷

Але, до цього не дійшло, бо через рік (1871) сам єпископ був змушений виїхати з Холмщини, а в наступному році (1872) — замкнено й останній монастир у Варшаві, при якому, 1875 р., скасовано й саму церкву, в якій вони трудилися.

ПРОВІНЦІЙНІ КАПІТУЛИ І ПРОТОІГУМЕНИ

Першим Протоігуменом, якого називали Візитатором, був вибраний на Провінційній Капітулі в Холмі дня 27 лютого 1810 року — *о. Фердинанд Домброва-Ціхановський*.

Він був свідомий тієї відповідальности, яку на нього накладали в тих неспокійних і тяжких часах майже постійних війн і політичних змін. Вони від'ємно відбивалися також на монашому житті, яке в таких обставинах всюди було позначене більшим чи меншим послабленням, а навіть занепадом. Не інакше було теж на території нової

³⁶ *Ibidem*, sygn. 746 - 11.

³⁷ GYLNKA L., *Diocesi ucraino-cattolica di Cholm*, 1975, p. 126.

Холмської Провінції, яку покликали до життя такі зовнішні обставини. Щоб цьому зарадити, вже на тій першій Капітулі нововибраний протоігумен подбав про відповідні постанови, які дали б йому змогу працювати над приверненням чернечого ладу. В тій цілі вже два місяці після Капітули він розпочав візитацію монастирів, в яких старався перевести в життя ті постанови. Але 2 жовтня цього ж 1810 року він зівстав висвячений на Холмського єпископа і тому вніс резигнацію зі свого відповідального становища протоігумена, хоч усі настоятелі просили його, щоб далі ним залишився.

На скликаній знову в Холмі Капітулі, 27 листопада 1810 р., вибрано Візитатором-Протоігуменом *о. Мелетія Грегоровича*, який був ним до 3 жовтня 1814 року.³⁸ Це був один з найважчих періодів для нової Холмської Провінції. В цих роках походу Наполеона на Москву і його поразки та нових політичних змін, які прийшли після них, Провінція дуже багато потерпіла й зазнала великих матеріальних втрат, зокрема ж ще нижче підупала монаша дисципліна. Протоігумен не мав змоги цьому запобігти, хоч частково і його робили за це відповідальним.³⁹

На третій Провінційній Капітулі у Холмі, 3 жовтня 1814 року, вибрано протоігуменом *о. Феліціяна Шумборського*, який на цьому пості залишався до 22 вересня 1821 року, хоч в таких обставинах з самого початку від нього відмовлявся.⁴⁰

Він управляв Провінцією не через приписаних Конституціями 4, але 7 років. Це був якраз час перемини Варшавського князівства на королівство — під новим протекторатом, цим разом і на довгий час — Москви, якій приділив його Віденський конгрес (1814-5). Москва зразу намагалася перебрати в новому королівстві повну контролю у всіх важливих справах, між ними теж в релігійних. Указом з 18 березня 1817 р. все духовенство підчинено Комісії внутрішніх та духовних справ, з осідком у Варшаві, і вона цю контролю поступово й систематично переводила в життя. В окремий спосіб це відносилось до всіх монаших Чинів та Згромаджень. Про всі зміни по монастирях протоігумен був зобов'язаний повідомляти єпископа, а цей — Комісію, яка завжди мала право поставити на них своє вето і їх

³⁸ KŁADOCZNY, *Dzieje...*, 304. Він називає його Єюнієм, бо так деколи в документах подано його ім'я. Але, в більшості воно записане — Мелетій; пор. WAL CHK sygn. 748 - 24, 76; 745 - 7, 10; 748 - 21.

³⁹ WAL CHK, sygn. 27 - 134.

⁴⁰ KŁADOCZNY, *o.c.*, 304.

відкликати, як це часто траплялося. Під зміною розумілося не тільки назначення нового настоятеля, але й кожне перенесення ченця до іншого монастиря.

Інструкція з 15 квітня 1817 р., зокрема, дуже обмежила прийняття нових кандидатів на новіціят. Всі аспіранти мали покінчити 24 рік життя, а професію могли вони складати щойно по закінченні 30 року. Перед вступленням до монастиря кандидати мусіли піддатися іспитові, який переводили єпископські екзамінатори; вислід цього іспиту єпископ пересилав до урядової Комісії і щойно за її дозволом можна було прийняти кандидата на новіціят, на що деколи треба було довго чекати.⁴¹ Надіючись, що в конкордаті між Ап. Престолом та Росією, про який в тому часі багато говорилося, ця залежність від урядової Комісії буде бодай злегшена, Холмська Василянська Провінція відклала свою Капітулу.⁴²

Тому наступну Капітулу Холмської Провінції скликано щойно 22 вересня 1821 р. Протоігуменом зівстав вибраний *о. Исидор Ямйолковський*. Він ревно взявся до праці, щоб у Провінції направити всі браки і занедбаня. Після візитації видав цілий ряд розпоряджень, які мали їх усунути. Але не зміг їх перевести в життя і тому, знеохочений, зрезигнував з протоігуменства на консулті дня 30 січня 1824 р.⁴³ До найближчої Капітули як Генеральний Вікарій заступав його *о. Іван Біллевич*.

Протоігуменом на Капітулі з дня 15 жовтня 1825 р. вибрано *о. Ілярія Снятинського* (1825-9), бувшого ректора Холмської Духовної Семінарії. Роки його урядування були спокійніші і Провінція успішно піднялася матеріально; але її моральний стан не багато поправився.⁴⁴

На Капітулі, яку скликано 9 жовтня 1829 р., вже за нового єпископа — *Ф. Шумборського*, протоігуменом знову зівстав вибраний *о. І. Ямйолковський* (1829-33). Його каденція припала на час невдалого польського т.зв. *Листопадового повстання* (1830-1), яке знову привело весь край, а з ним і Холмщину, до великої руїни. Крім матеріальних втрат в тому часі зовсім зникло трьох Василян: *оо. П. Строчинський, Д. Стасевич і П. Рачинський*. Такі події, очевидно, ще поглибили занепад монашого життя, над чим він уболівав, хоч

⁴¹ WAL CHK, sygn. 745 - 3-6; 745 - 173-6, 303.

⁴² KŁADOCZNY, o.c., 304-5.

⁴³ *Ibidem*, 305.

⁴⁴ *Ibidem*, 306.

не мав змоги цьому зарадити.⁴⁵ Ще більше потерпіла Холмська Провінція по закінченні повстання. Крім інших санкцій, російська влада взяла під гострішу контролю все релігійне життя і в значній мірі обмежила розвиток усіх Чинів, зокрема Холмської Провінції.⁴⁶ Новіціату зовсім не замкнено, як це писалось пізніше,⁴⁷ але уряд дуже обмежив прийняття нових кандидатів. Тому Провінція з того часу почала маліти і мало що бракувало до цілковитого її зникнення: з 30 Василян в 1830 році, у 1844 р. воно зійшло до 22, а в 1856 р. навіть — до 11.⁴⁸

Наступна Капітула, яку скликано 21 вересня 1833 р., втретє вибрала протоігуменом того ж о. І. Ямйолковського, якого всі шанували, бо був взірцевим монахом, хоч уже старший віком та може надто, як писали, чуттєвий і песиміст. Вибрали його, хоч сам предсідник Капітули, еп. Ф. Шумборський, волів радше о. Василя Калиновського. Але, перевибраний протоігумен Ямйолковський вже по трьох місяцях помер, і його знову заступав Ген. Вікарій — о. І. Біллевич.⁴⁹

На найближчій Капітулі, дня 21 листопада 1834 р., взяло участь 13 представників Провінції. Протоігуменом зістав вибраний о. *Василь Калиновський* (1834-1838), а консульторами: оо. І. Біллевич, І. Нероєвський, С. Липський, секретарем — о. Н. Краєвський; настоятелями: в Холмі — о. С. Липський, в Білій — о. Н. Краєвський, в Варшаві — о. В. Калиновський, в Замості — о. В. Старожинський, в Люблині — о. Ю. Влостовський, а магістром новиків у Білій — о. І. Нероєвський. Капітула сама теж дала диспозицію всім Отцям у Провінції, назначуючи навіть провідників до розв'язання моральних казусів. Відносно чернечої карности доручено якнайпильніше притримуватися приписів попередніх трьох Капітул.⁵⁰ Новий протоігумен підніс Провінцію економічно і своїми розпорядженнями трохи стримав дальший занепад монашого життя, хоч не в такій мірі, як цього собі бажав. Пізніше, 1856 р., вже на 85 році життя він удостоївся титулу «чернечий брилянт».⁵¹

Наступна Капітула відбулася в Холмі 22 вересня 1838 р. Прото-

⁴⁵ WAL CHK, sygn. 27 - 134.

⁴⁶ KOŁBUK, o.c., 165.

⁴⁷ ACO SC, *Ruteni*, f. 2239-2240.

⁴⁸ WAL CHK, sygn. 745 - 120-1, 336; sygn. 27 - 140.

⁴⁹ KŁADOCZNY, *Dzieje...*, 306.

⁵⁰ WAL CHK, sygn. 745 - 145.

⁵¹ *Ibidem*, sygn. 27 - 140.

ігуменом зістав вибраний о. *Іван Біллевич* (1838-9); консульторами: оо. В. Калиновський, І. Нероєвський, Н. Краєвський і С. Іронович; секретарем і пров. економом – о. М. Домбровський; настоятелями: в Холмі – о. І. Біллевич, в Білій – о. І. Нероєвський, в Варшаві – о. В. Калиновський, в Замості – о. С. Іронович, а в Любліні – о. Й. Байкевич. Магістром новиків залишився о. І. Нероєвський.⁵²

О. Біллевич — це досить цікава і загадкова постать. Перед вступленням до Чину він був у війську капітаном. На новіціят зголосився 1810 року, маючи тоді вже мабуть 45-6 літ життя, бо дату його народження подають майже всюди на 1764 рік і тільки в одному місці вона пересунена на 1771 рік.⁵³

Він мусів бути досить інтелігентний та бистрий, коли вже 1815 року став настоятелем більшого дому у Білій, а 1821 р. протоконсультором, заступаючи о. І. Ямйолковського, коли він зрезигнував з становища протоігумена; він так само, як генеральний вікарій, управляв Провінцією після його смерті.

Були такі чутки, що його вибрано протоігуменом на пропозицію, тобто на вимогу уряду, з яким він мав мати ближчі зв'язки, зокрема з директором самої урядової Комісії для духовних справ — Шиповим, а пізніше теж з керівником уніятського відділу — Поповим та його наступником — Писаревим. Він також мав співпрацювати з тими, що «чистили обряд» і таким чином, може й невідомо, приготувляли єпархію на православ'я. Тому ніхто з цього вибору не радів і предсідник, єп. Ф. Шумборський, який мусів потвердити його вибір, у своїм привіті доручив йому якнайпильніше дбати про монашу дисципліну та пригадав теж на його монаші зобов'язання перед Богом і Провінцією.

Протоігумен Біллевич справді досить енергійно взявся до праці, але довір'я в нікого не міг здобути. Коли ж відтак єп. Ф. Шумборський довідався, що він мав би мати зв'язки з Варшавським прав. архимандритом Антонієм, то змусив його до резигнації.⁵⁴

На його місце, дня 16 жовтня 1839, під впливом самого єпископа зістав вибраний о. *Михайло Домбровський*, який за те мав знищити ці документи, які могли єпископа політично компромітувати. Консульторами залишилися ті самі, крім о. С. Іроновича, якого заступив о. І. Біллевич.⁵⁵ Але, російська влада цього вибору не

⁵² *Ibidem*, sygn. 745 - 157-8.

⁵³ *Ibidem*, 745 - 7-9, 10-11, 69, 234, 269.

⁵⁴ KŁADOCZNY, *Dzieje...*, 307.

⁵⁵ WAL CHK, sygn. 745 - 162.

затвердила. Тому 6 листопада 1841 р. скликано нову Капітулу, яка під натиском уряду мусіла знову вибрати протоігуменом *о. І. Біллевича* (1841-4).⁵⁶

Але довір'я він і цим разом не міг знайти. Всі, однак, мовчали, бо проти уряду вони були безсильні.

З другого ж боку *о. Біллевич* не сидів бездільно. Дня 15(27) вересня 1842 р. він скликав на консульту деяких членів Провінції — не тільки самих консулторів. Про такі консульти до того часу не було ніде згадки. На ній він намітив зайнятися справами, які зрештою належали до компетенції Провінційних Капітул. Про це він не повідомив ні єпископа ні урядову Комісію і пізніше мусів виправдуватися, чому він цього не зробив. Тоді, між іншим, вибрано теж нових провінційних консулторів, настоятелів домів, магістра новиків, укладено диспозицію осіб та зроблено деякі постанови для цілої Провінції.⁵⁷

Подібну консульту він думав скликати знову на 2(14) жовтня 1843 р., про що повідомив єпископа,⁵⁸ а цей урядову Комісію. Але, Комісія, цим разом сама завагалася, чи можна йому на це дозволити, доки він не виправдається з закидів, які вона проти нього отримала.⁵⁹ Тоді *о. Біллевич* думав скликати цю консульту навіть без дозволу уряду, а 3(15) жовтня ц.р. в листі до єпископа просив, щоб він сам перебрав владу над монастирями, бо «всі розпорядження протоігумена для розгуканих монахів нічого не значать».⁶⁰

Однак, *о. Біллевич*, як колишній капітан, мабуть, був надто шорсткий з підвладними і тому, здається, за його правління 6 Василян залишили Провінцію і перенеслися за кордон, головню до Галичини.⁶¹ Через його невідповідну поведінку з ченцями, надужиття і занедбання дисципліни по монастирях, посипалися на нього скарги до єпископа і навіть до урядової Комісії, яка також почала критично на нього дивитися.⁶²

Тому єпископ *Ф. Шумборський* дня 4(16) листопада 1843 р. вніс до урядової Комісії прохання, щоб могли скликати Капітулу та вибрати нового протоігумена, бо *о. І. Біллевичеві* вже минуло 5 років

⁵⁶ KŁADOCZNY, *o.c.*, 308; WAL CHK sygn. 745 - 356.

⁵⁷ WAL CHK, sygn. 745 - 296, 299-300.

⁵⁸ *Ibidem*, 745 - 305-7.

⁵⁹ *Ibidem*, 745 - 307-8.

⁶⁰ *Ibidem*, 745 - 310.

⁶¹ *Ibidem*, sygn. 27 - 137; WAŃKOWSKI, *o.c.*, 26.

⁶² *Ibidem*, sygn. 745 - 307-8, 313.

на цьому становищі. Єпископ просив дозволу, щоб він сам міг її скликати, бо був переконаний, що о. І. Біллевич на це не рішиться. Але, о. І. Біллевич це зробив і листом з 13(25) липня 1844 р. просив єпископа, щоб вистарався для нього дозволу на скликання цієї Капітули, бо йому, мовляв, вже давно минув реченець 4 років.⁶³ Відповідаючи ж на ці листи, урядова Комісія наказала почекати, доки не дістане в'яснення в деяких справах.⁶⁴

А тим часом, дня 12(24) вересня 1844 р., єп. Ф. Шумборський виготовив листа до всіх Василян у Холмській Провінції. В ньому він вказував на великі непорядки та згіршення по монастирях; не кращий від інших, писав він, теж протоігумен, якому вже скінчився термін настоятельства. Тому, покликаючись на деякі листи уряду й декрет з 6(18) травня 1817 р. та канонічне право, єпископ повідомив усіх ченців, що о. І. Біллевич перестав бути протоігуменом, і він сам, єпископ, перебрав у Провінції владу над усіма Василянськими монастирями та ченцями.⁶⁵

Урядову Комісію він про це рішення напевно повідомив скоріше. В кожному разі вона проти його розпорядження не протестувала, ані його не відкликала, бо позбавлення ченців власного проводу і підпорядкування їх під єпископів лежало в політиці російської влади, як це було зроблено недавно в інших Василянських Провінціях, які припали до Росії.

Єп. Ф. Шумборський залишився «протоігуменом» Холмської Провінції до своєї смерті 1851 року, виконуючи сам усі акти, які належали до протоігумена. По ньому ці обов'язки перебрав адміністратор Холмської єпархії, єп. Іван Терашкевич (1851-1863), який виконував їх аж до 1861 р., коли то знову вибрано протоігумена та провінційну управу. Вони старалися і робили все, що було в їхніх силах. Але, й вони не потрапили врятувати Холмської Провінції. Вона далі котилася до упадку і, як було згадано, в 1856 році мала вже тільки 11 членів.

⁶³ WAL CHK, sygn. 745 - 322, 325, 327.

⁶⁴ *Ibidem*, sygn. 745 - 322, 320-330.

⁶⁵ *Ibidem*, sygn. 745 - 334. о. І. Біллевича єпископ 1844 р. назначив настоятелем в Замості і там він був ще 1845 р.; від 1846 р. про нього вже немає згадки. Пор. WAL CHK sygn. 745 - 336, 341, 355, 405, 421. Покликаючись на одне джерело, Колбук подає, що він мав би перейти чи й втекти до Галичини, бо його оскаржили за присвоєння більшої суми грошей з Холмської каси. Пор. Кољук, *о.с.*, 168. Але, 1844 р. він вже мав коло 80 років життя, тож ледве чи був би ще вибирався в нелегку дорогу.

ОСТАННІ РОКИ ХОЛМСЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ

Новіціят у Холмській Провінції ніколи не був замкнений, як це помилково писали деякі автори,⁶⁶ ані не було ніколи заборони приймати нових кандидатів. Мабуть, не було й одного року, в якому не було б когось на новіціяті.⁶⁷

Але, уряд настоював на стислому зберіганні указу з 1817 р., який для кандидатів вимагав 24 роки життя та робив усякі труднощі, щоб їх було якнайменше і, таким чином, довести Провінцію до самоліквідації. На дозвіл від уряду, щоб могли вступити на новіціят, треба було довго чекати, деколи більше як рік. З цієї причини кандидатів було дуже мало; між 1844 і 1854 роками — мабуть тільки 7, з яких залишився тільки одинокий Й. Рапейко. Тому число Василян у Холмській Провінції все маліло і в 1856 р. дійшло до 11 осіб. З того часу походить довший опис стану, в якому Провінція знайшлася. Щоб її рятувати, автор опису, між іншим, пропонував: Зібрати всіх ченців до одного чи двох монастирів; усунути з Холмського монастиря дяківську школу та надати Холмському єпископові всі права, які раніше в Чині мав Київський митрополит.⁶⁸

Однак, вже після 1850 р., в часі Кримської війни, а ще більше по смерті Миколи II (1855) зменшився натиск державних чинників на Холмську єпархію, як також на Холмську Василянську Провінцію, й уряд легше почав дозволяти на прийняття нових кандидатів. Василяни Холмської Провінції скористали з цього полегшення і за кілька років майже доповнили вже дуже проріджені ряди, хоч, може, робили це надто поспішно, з занедбанням належного духовного та інтелектуального приготування кандидатів.⁶⁹ В 1861 р. було їх вже 22, в тому 14 священників і 8 клириків.⁷⁰

Покликаючись на це збільшене число, найстарший з усіх Холмських Василян (89 років) й останній протоконсультор, о. Василь Калиновський, 10(22) серпня 1861 р. написав листа до єп. І. Терашке-

⁶⁶ GLINKA L., *o.c.*, 31; BOUDOU, *o.c.*, II, 144. ACO SC, *Ruteni 1876-81*, f. 2239.

⁶⁷ WAL CHK, sygn. 745 - 336, 421, 457; sygn. 746 - 10, 50, 56, 58, 90, 148, 151, 175, 178.

⁶⁸ *Ibidem*, sygn. 27 - 130-171.

⁶⁹ ACO SC, *Ruteni 1876-81*, f. 2239.

⁷⁰ WAL CHK, sygn. 746 - 285.

вича. В ньому він просив його, щоб від уряду постарався про дозвіл на скликання Провінційної Капітули, яка вибрала б нового протоігумена, якого не було вже від 1844 року; в цьому листі він вже подав і місце, і дату для цієї Капітули, яка мала зачатися у Холмі, дня 8(20) вересня 1861 р.⁷¹ Мабуть усе було вже наперед домовлене з єпископом і може з урядом, бо Владика того самого дня (10 вересня) переслав прохання до урядової Комісії для духовних справ, щоб вона дала свій дозвіл на скликання наміченої Капітули.

Такий дозвіл, напевно, прийшов, і 8-(20) вересня 1861 р. зібралася у Холмському монастирі на Капітулу 8 представників Провінції: 5 настоятелів — усіх монастирів і трьох найстарших Отців: о. В. Калиновський, о. С. Козловський й о. Л. Новіцький.⁷² На цій Капітулі протоігуменом зібрав вибраний о. *Боніфатій Боневський* (1861-4), а консульторами: оо. С. Троцевич, А. Загорович, Р. Ганкевич і С. Козловський, секретарем же — о. П. Панасевич.⁷³

Нова провінційна Управа намагалася налагодити багато справ, але в тому короткому часі, який їй ще залишився, не мала змоги вплинути на піднесення загального стану Провінції. Холмська Провінція малою і слабкою започаткувала своє існування і такою вона весь час залишалася, бо сама не мала сили піднятися з цього занепаду. Цю внутрішню слабкість Провінції підкреслюють тодішні свідчення та всі ті, що досліджували історію Холмської єпархії та Василянської Провінції.⁷⁴ Монастирем тільки з імени назвав в 1870 році єп. І. Терашкевич Варшавський дім, але такими були всі інші монастирі, подібно як в тому часі було в Галицькій Провінції і також по інших Чинах.⁷⁵

До такого стану привели Василянські монастирі несприятливі політичні обставини, які відділили їх від інших Провінцій, головню ж Наполеонівські війни, польські повстання в роках 1830-1 і 1863-4 та постійні неспокої, що їх викликала чужа окупація. Але, цьому сприяла і російська церковна політика, яка з самих початків мала на меті повне знищення З'єднаної Церкви, зокрема Василянського Чину, хоч діяла поступово.

⁷¹ *Ibidem*, sygn. 746 - 284.

⁷² *Ibidem*, sygn. 746 - 286.

⁷³ *Ibidem*, sygn. 746 - 294.

⁷⁴ WAL CHK, sygn. 27 - 136, 138-9, 150; sygn. 745 - 296-7, 299-300, 313, 318-321, 330, 332; KOLBUK, *o.c.*, 153-7, 167; ACO SC, *Ruteni 1867-81*, f. 2239-40.

⁷⁵ GLINKA, *o.c.*, 125.

ЛІКВІДАЦІЯ ХОЛМСЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ

Після здушення польського січневого повстання (1863-4), дорого за нього заплатили також церковні інституції, які брали в ньому участь. Російський уряд скористав з нагоди і skonфіскував багато церковних маєтків та замкнув багато польських монастирів.

Василіяни в цьому повстанні не брали активної участі. Але, на думку уряду, вони мусіли йому симпатизувати й тому, разом з польськими, уряд skonфіскував на Холмщині теж 4 Василіянські монастирі: Холм, Замостя, Люблин і Білу, вважаючи їх шкідливими для держави, бо вони стояли на перешкоді до знищення на Холмщині самої Унії.⁷⁶

В декреті касати не подано правдивих рацій, але вміло й хитро використано для цього буллу Папи Венедикта XIV з 2 травня 1744 р., в якій Папа наказував митрополитові, щоб в порозумінні з протоігуменами подбав про замкнення тих монастирів, в яких не було принаймні 8 ченців. Наведено теж буллі Григорія XV з 17 серпня 1622 та Урбана VIII з 21 червня 1625 років, які забороняли осноувати нові монастирі там, де не було запевненого утримання для 12 монахів. Покликаючись на ті буллі, уряд замкнув і skonфіскував вище згадані монастирі, мовляв, нема в них приписаного Папами числа монахів, додаючи в декреті з 28 листопада (10 грудня) 1864 р. ще й ту рацію, що, мовляв, Василіяни у своїй внутрішній адміністрації не відповідали своєму завданню.⁷⁷

Замкнено ці монастирі, хоч в Холмському монастирі перебувало в тому часі аж 14 монахів, а в Більському – 8.⁷⁸ Але уряд мав свої рахунки. Він брав до уваги тільки тих, що були вписані в церковних

⁷⁶ KŁADOCZNY, *Ostatnie chwile...*, 95. У цьому повстанні був заангажований, хоч теж не активно, о. М. Лаврисевич. Але він до Холмської Провінції належав коротко, тільки три роки (1856-1859), і в тому часі вже не був її членом.

⁷⁷ *Ibidem*, 99; ACO SC, *Ruteni 1876-81*, f. 2242.

⁷⁸ *Ibidem*, 95, 96. Він два рази згадує це саме число 14, хоч у списку на с. 96 подав тільки 11 імен. У цьому списку він подав імена 25 Василіян; В Холмі – 11: Л. Новіцький, П. Шенейко, Й. Рапейко, А. Загорович, Г. Фурман, А. Шулякевич, Й. Колбусь, Й. Франковський, С. Руцький, Т. Максим'юк й А. Заремба; в Білій – 8: П. Жевуський, С. Троцевич, С. Васілевський, С. Дедуковський, Й. Старосолець, Ф. Троць та М. Гусевич; у Варшаві – 3: Д. Калиновський, Б. Боневський і П. Скальський; в Люблині – 1: Р. Ганкевич, а в Замостю – 2: С. Липський і П. Панасевич. Баньковські у згаданому творі подав ще такі імена, яких немає у Кладочного: Л. Карпович та І. Влодавець; з цими іменами було б тоді всіх – 27 (BAŃKOWSKI, *o.c.*, 108).

рубриках — під датою 1 січня 1864 р., не вважаючи монахами тих, які, проти декрету з 6(18) березня 1817 р., склали професію перед 30 роком життя, як також тих, що були під слідством чи оскаржені в суді, очевидно — виключно тільки за політичні провини. В такий спосіб у Холмі він нарахував тільки 5 ченців, а в Білій — тільки 2.

Залишено ще тоді тільки один монастир у Варшаві, де з'єднаних вірних було небагато й тому не треба було лякатися Василіянських впливів.

Держава перебрала все майно сконфіскованих монастирів, включно з маєтками у Варшаві, хоч він ще не був замкнений. Усі ці маєтки мали служити в першій мірі на утримання Варшавського монастиря, якому річно мали виплачувати 2500 рублів, а решту призначено на покращання дотацій для єпархіяльного клиру; по 110 рублів річно виплачувано теж тим Василіянам, які залишилися по сконфіскованих монастирях для обслуги вірних, а 150 тим, що виїхали за границю.⁷⁹

Касату всіх монастирів перевели військові відділи в той сам час, в ночі з дня 15(27) на 16(28) листопада 1864 р. При цьому мав бути присутній делегат єпископа чи хтось з найближчих деканів або парохів. Щоб не викликати небажаних демонстрацій, на наказ уряду, касату монастирів і перевезення монахів на інше місце мали робити з можливо найбільшою коректністю.

Усіх Василіян перевезено до Варшавського монастиря, за винятком тих, що виявили бажання виїхати за кордон, на що уряд радо годився, щоб їх позбутися. На давніх місцях залишено тільки тих Василіян, які там були потрібні для дальшої обслуги парафій: при кожному монастирі — по одному, а в Білій та Замостю — по двох.⁸⁰ Для них та для церковної обслуги залишено в монастирях ті приміщення, які були їм конечні.

Кожний з переселених монахів міг забрати з собою тільки свої особисті речі, як також ті, що були потрібні для спільного вжитку. Все інше забирала держава. Однак бібліотеки, де такі були, мали перевезти до Варшавського монастиря — за винятком бібліотеки Холмського монастиря, яку включено до бібліотеки Холмської семінарії.

⁷⁹ KŁADOCZNY, *Ostatnie chwile...*, 96; ACO SC, *Ruteni 1876-81*, f. 2242r.

⁸⁰ KŁADOCZNY, *Ostatnie chwile...*, 100; WAŃKOWSKI, *o.c.*, 107. Але, протоігумен о. Б. Боневський в рр. 1866-9 був ув'язнений; звільнено його тільки перед смертю. В 1869 р. 5 Василіян перебувало у Варшаві, 10 на парафіях, 3 в монастирі, який перебрали по бернардинах, а 5 при соборі, в семінарії та шпиталі. Пор.: КОЇВУК, *o.c.*, 106, 109.

Далі залишено усі монастирські парафії, а самостійними парафіями стали дочерні церкви в Спасі, Кодемчицях і Парипсах. Церкву Холмського монастиря перемінено на катедру, а частину монастиря далі залишено на дяківську школу та інтернат. Ті Василяни, які залишилися при парафіях, могли носити свій габіт та зберігати свої монаші Правила, наскільки на це дозволяли їм душпастирські обов'язки.

Всі інші Василяни, як було згадано, переїхали до Варшавського монастиря, який вийнято з-під будь якої монашої влади й підчинено прямо Холмському єпископові. Ченцям заборонено збиратися на капітули чи інші наради, а всіх настоятелів назначував сам єпископ, за апробатою уряду. Вони були відповідальні тільки перед єпископом та урядом. Без дозволу державної Комісії для внутрішніх та духовних справ, яка наглядала над монастирем, не можна було збирати священників на реколекції чи інші зустрічі; настоятелі мали теж повідомляти поліцію про всі церковні зібрання вірних і дбати про те, щоб ченці ні в чому не виступали проти держави.

Однак, за дозволом єпархіяльної та державної влади, можна було приймати нових кандидатів, якщо вони були мешканцями Польського Королівства й належали до греко-католицького обряду.

В 1870 році, як було згадано, єп. М. Куземський робив перед урядом старання, щоб крім Варшави отримати назад принаймні ще два монастирі: один на новіціят, а другий — на реколекції для єпархіяльного духовенства. Але, як знаємо, ті його задуми не мали жадного успіху. Указом з 1872 року цар Александер II скасував і цей останній монастир у Варшаві, а церква зосталася парафіяльною, і її вже в 1875 році віддано православним.⁸¹

⁸¹ KŁADOCZNY, *Ostatnie chwile...*, 100-2. По зліквідуванні Унії 1875 року деякі Василяни перейшли на латинський обряд, 4 – до Галицької Провінції (Й. Франковський, Л. Карпович, А. Загорович та С. Васілевський), ще дехто пішов в Галичину на парафію, а інші мали перейти на приватну працю чи й православ'я (С. Максим'юк, С. Дедуковський, Л. Новіцький, П. Панасевич та ін.). В Росії чи Королівстві були інтерновані: Фурман Г., Карпович Л., Жевуський П., Троцевич С. і Васілевський С.; деякі з них пізніше перейшли до Галичини. Пор.: КОЇВУК, *o.c.*, 168-9; ВАЙКОВСЬКИЙ, *o.c.*, 208-9; LIKOWSKI E., *Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku*, 1906, II, s. 303-313. Шойно 1915 року, коли німці зайняли Варшаву, знову повернувся до тамошнього монастиря останній ще Василянин, член Холмської Провінції — о. Григорій Нецкевич (справжнє ім'я: Гавриїл Фурман). В монастирі при церкві прожив він ще три роки й упокоївся 7 вересня 1919 р., на 80 році життя. KŁADOCZNY, *Ostatnie chwile...*, 103.

Це був останній з тих 105 монастирів, які в роках 1772, 1793-5 та 1815 попали до російської імперії і, поступово, були всі до останнього замкнені. Залишилося тоді ще тільки 14 монастирів у Галицькій Провінції та резиденція в Римі, які, по Добромильській реформі, разом з новоствореними Провінціями далі продовжали історію Василянського Чину.

ДОДАТОК

Протоігумени Холмської Провінції 1810-1864

Ціхановський Домброва Фердинанд	1810
Грегорович Мелетій Єюній	1810-1814
Шумборський Феліціан	1814-1821
Ямйолковський Ісидор	1821-1824
Біллевич Іван, Ген. Вікарій	1824-1825
Снятинський Ілярій	1825-1829
Ямйолковський Ісидор	1829-1833
Ямйолковський Ісидор	1833
Калиновський Василь	1834-1838
Біллевич Іван	1838-1839
Домбровський Михайло	1839-1841
Біллевич Іван	1841-1844
Протоігуменська влада в руках єпископів	1844-1861
Бонєвський Боніфатій	1861-1864

Всі Провінційні Капітули Холмської Провінції відбувалися в Холмі в наступних роках: 1810, 1810, 1814, 1821, 1824, 1829, 1833, 1834, 1838, 1839, 1841, 1861.

о. Ісидор Патрило, ЧСВВ

НАРИС ІСТОРІЇ ГАЛИЦЬКОЇ ПРОВІНЦІ ЧСВВ

ПОЧАТКИ І РОЗВИТОК ЧЕРНЕЦТВА В ГАЛИЧИНІ

Перші монастирі на території Галичини виникли багато раніш від тих, які постали на Київських землях, бо в ній також вчасніше прийшла та поширилася нова християнська релігія.

Перемиська земля над Сяном і Дністром, аж по Буг і Стир та до горішнього Пруту, під назвою «Хорватів», в роках 872 до 905, входила у Великоморавську, а потім (973-981) у Чеську державу¹. Обидві держави були в тому часі вже християнськими, а в першій зокрема розвинулося Кирило-Методіївське християнство східного обряду з слов'янською мовою. Тому майже всі історики згодні в тому, що воно вже тоді мусіло прийнятися та розвинутися і на землях пізнішої Галичини.

В Перемишлі мав би також осісти один з 4-ох єпископів, яких 899 р. поставили та висвятили висланники Папи Івана ІХ². Ці здогади, зокрема, потверджують археологічні розкопки з останніх років, які проведено на замковій горі в самому Перемишлі, і навіть ще передше в княжому місті Галичі. За думкою істориків, розріст церков у цьому місті, а саме Спаська церква, полігон церкви св. Пантелеймона, Благовіщенська церква та і церкви св. Анни, пророка Іллі й інші, а головню церква св. Кирила і Методія промовляють за те, що християнство на Галицьку землю прийшло радше з Моравії, як з Візантії. Знову ж, сам величавий собор княжого Галича, Успіння Богородиці, збудований з білого алябастру, який величиною дорівнював Київській Софії, вказує на те, що в тому часі, за панування кн. Ярослава Осмомисла (1153-1187), християнство стояло вже дуже високо й мусіло мати більше як 200-літню традицію³.

На поширення Кирило-Методіївського християнства в Русі-Україні, за думкою багатьох істориків, вказують також: 1. Живий зв'язок з

¹ Чубатий М., *Історія християнства на Русі-Україні*, Рим 1965, т. I, ст. 126-7; Балик Б., *До питання про початки християнства та єпископства в Перемишлі ІХ-X ст.*, в «Записки ЧСВВ», т. X, 1979, ст. 93; DVORNIK F., *The Slavs. Their early History and Civilization*, Boston 1956, p. 99.

² DVORNIK, *ibidem*, p. 99; Балик, ц. тв., ст. 81, 87; Чубатий, ц. тв., ст. 132.

³ Балик, ц. тв., ст. 94-5; Лужницький Г., *Українська Церква між Сходом і Заходом*. Филадельфія 1954, ст. 96.

чеським старослов'янським духовенством; 2. Культ Святих західної Церкви; 3. Вчасне прийняття життєписних перекладів західних Святих, і 4. Збірники церковного права, які були поширені в Україні⁴. Як пише відомий історик Т. Коструба, ще «з кінця 9 і з 10 сторіччя починаються зв'язки галицького Посяння з Перемишлем і Побужжя з Белзом із країнами Великоморавської держави, що пізніше продовжуються з Чехією. Тут і слід шукати початків західних елементів в українському християнстві й ідеології нашого християнства, такої відмінної від візантійської; впливи учнів св. Методія уможливили на Українських землях і пізнішу перемогу слов'янського обряду, якого вже не могли усунути візантійські греки»⁵.

Про монахів же читаємо у «Житті» Методія, що моравський князь Святополк «доручив йому всі церкви і пострижених у всіх городах. Від того дня вельми почало рости учення Боже і пострижені збільшувалися, і погани (почали) вірувати у правдивого Бога. Тим більше, що Моравська держава почала поширяться на всі сторони...»⁶. Тими ж постриженими, про яких це «Житіє» згадує, були в першій мірі ценці, які одні властиво тільки «постригаються», до того ж прихідське духовенство, що, як усі на Сході, жило тоді родинним життям і не надавалося до того, щоб їх висилати на місіонерську працю. Отже тими, які несли те вчення Боже в далекі країни, аж до «Хорватів» на Галицькій землі, могли бути тільки «пострижені» монахи, які при тому засновували там монастирі і наповняли їх місцевими покликаннями, щоб було кому продовжати їхню працю, бо, як свідчить уже митр. Іларіон, «у нас в слід за крещенієм монастиреве на горах стаха і черноризци явишася»⁷. Вони бо були «правдивими двигунами християнського життя»,

⁴ Коструба Т., *Нарис з церковної історії України X-XI ст.*, Торонто 1955, ст. 11-18; 114-136; Чубатий, *ц. тв.*, ст. 101-137; DVORNIK F., *Byzantine Missions among the Slavs*, N. Brunswick 1970, pp. 219-223, 273-6; cf. PASZKIEWICZ H., *The origin of Russia*, London 1954, pp. 381-404; LANCKORONSKA K., *Studies on the Roman-Slavonic Rite in Poland*, Rome 1961, p. 194.

⁵ Коструба Т., *Нарис історії України*, Торонто 1961, ст. 121-2.

⁶ Балик, *ц. тв.*, ст. 68. «Житіє» св. Методія було написано одним з його учнів мабуть в Галичині. На Русі-Україні воно було дуже популярне й поширене, бо всі 8 примірників, що їх знайдено, збереглися тільки там. Пор.: НАГАЄВСЬКИЙ І., *Кирило-Методіївське християнство в Русі-Україні*, Рим 1954, ст. 102; Чубатий, *ц. тв.*, ст. 119-120.

⁷ КОССАК Н. М., *Шематизм провінції Св. Спасителя ЧСВВ в Галиції, уложений по капітулі отбувшійся в монастирі св. Онуфрейском во Львові дня 24 и 25 липця 1866 и Короткій Погляд на монастири и на монашество Руске*. Львов 1867, ст. 41-2.

як пише М. Чубатий, тимчасом як прихідське духовенство повнило тільки обов'язки щоденної служби⁸.

Таких монастирів на Галицькій землі було дуже багато, відносно більше як на інших українських землях, хоч вони здебільша не були ні такими великими ні багатими. Помітний вплив на їхній розвиток мало, без сумніву, саме положення, яке в багатьох випадках зберегло їх перед руйнівними нападами та знищенням численних степових орд, зокрема татарських ватаг. Ці останні досить часто заганялися навіть на західні українські землі і їхньою жертвою ставали також численні монастирі, по яких в народній пам'яті залишалися такі назви, як «монастир», «монастирско», «монастирче», «черче» чи «черниче» і т. п.⁹. Але, ті напади не були там такі часті і тому давали кращі можливості на збереження і розвиток.

З найстарших Літописів згадаємо в Галицько-Волинській державі тільки деякі імена як: монастир св. Данила в Угровську, заснований мабуть королем Данилом; - Св. Григора в Полоннім; - св. Апостолів біля Володимира, заснований кн. Васильком; - св. Теодора, в якому жила сестра короля Данила; - св. Михаїла і Св. Гори у Володимирі, згаданий вже при кінці XI ст.; - Богородиці у Синевідську; - св. Спаса над річкою Рата; - св. Миколая в Жидичині і св. Івана в Галичі й багато інших, на які деколи вказують лиш археологічні розкопки, бо їхні імена вже не дійшли до нас¹⁰. З цих монастирів, головно з Перемищини, як й інших слов'янських країв, на думку істориків, імовірно, розвинувся та поширився на Русі цей слов'янський обряд, по лінії незалежності і від латинського і візантійського обрядів¹¹.

Н. Коссак подав у своєму «Шематизмі» з 1867 року спис 236 місцевостей, в яких, за історичними джерелами, існували монастирі. Ці списки доповнив о. Р. Лукань, який нарахував в Галичині 374 монастирі: у Львівській єпархії - 145, Перемиській - 165, а в Станіславівській - 64¹². Всі вони, однак, весь час жили кожний окремим життям і досить пізно почали думати про взаємне об'єднання.

⁸ Чубатий, *ц. тв.*, ст. 726.

⁹ Коссак, *ц. тв.*, ст. 83-4.

¹⁰ *Полное Собрание Русских Литописей*, СПб 1908, II, ст. 867, 842, 859, 904, 844, 868, 729, 740, 787, 751, 665; там же том XXI, ст. 323; Пор.: Пашуто В. Т., *Очерки по истории Галицко-Волинской Руси*, Москва 1950, ст. 158; Лужницький, *ц. тв.*, ст. 98.

¹¹ Чубатий, *ц. тв.*, ст. 134.

¹² Коссак, *ц. тв.*, ст. 135-174, 174-195. Ваврик М., *По Василиянських монастирях*. Торонто 1958, ст. 22.

І. ПОСТУПОВЕ ОБ'ЄДНАННЯ ГАЛИЦЬКИХ МОНАСТИРІВ

У такому стані повної незалежності один від одного перебули Галицькі монастирі довгий період часу, понад 800 років, тому й не мали вони змоги відограти якоїсь більшої ролі, хоч було їх немало. До об'єднання між ними прийшло шойно у 18-му сторіччі, після того як до Унії приступили також Перемиська (1691) і Львівська (1700) єпархії.

1. ОБ'ЄДНАННЯ МОНАСТИРІВ ПЕРЕМІСЬКОЇ ЄПАРХІЇ 1693 Р.

Першу спробу якогось об'єднання всіх монастирів у своїй єпархії, хоча ще малоуспішне, негайно після прийняття Унії (1691) зробив Перемиський єпископ Інокентій Винницький на єпархіяльному синоді в Перемишлі, який він скликав на 27 квітня 1693 року.

У тому Синоді брало участь також 10 ігуменів¹³, які на доручення єпископа і за його згодою вибрали собі «суперінтендента» — протоігумена, яким став його брат о. Мартиніян Винницький¹⁴. Синод, між іншим доручив йому, щоб принаймні раз у рік переводити візитацію всіх монастирів, між якими 22 відомі з тодішніх документів, як також приймати від ігуменів звіти з усіх прибутків кожного монастиря, та судити й карати проступників. На тому Синоді вирішено також, що на майбутнє новіціят — «постриження» мало відбуватися тільки в трьох монастирях: Щеплотах, Лаврові, і Добромилі¹⁵.

Не відомо, як вибраний «суперінтендент» виконував доручений йому обов'язок, тим більше, що 1696 р. єп. Інокентій вислав його до Риму на студії, звідки незабаром відіслано його назад. Після його повороту немає згадки про його діяльність і він, правдоподібно, вже більше не повернувся на це становище, на яке його вибрано¹⁶. На основі двох документів з 1698 року виходило б, що замість нього єпископ управляв монастирями своєї єпархії через інших монахів-делегатів, які входили до його духовного суду¹⁷.

Хоч ця перша спроба була ще дуже недосконала, єпископ цим не зневірився, не залишав своєї ідеї і далі думав про об'єднання своїх

¹³ Балик, *ц. тв.*, ст. 87; Лакота Г., *Три Синоди Перемиські 16-20 ст.*, Перемишль 1939, ст. 24. *Монастирі Перемиської єпархії*, «Записки ЧСВВ», III, 1958, с. 87.

¹⁴ Балик, *ц. тв.*, ст. 87.

¹⁵ Там же, ст. 91; Коссак, *ц. тв.*, ст. 259; *Ustawy Rządu Duchownego v ritu graeco-unito, Diocesisi Przemyskiej na Congregacij Sobornej Uchwalone*, Cracoviae 1694, р. 2-4.

¹⁶ Балик, *ц. тв.*, ст. 94.

¹⁷ Там же, ст. 94.

монастирів не тільки в рамках своєї єпархії, але й з цілим тоді зорганізованим Чином. 1698 року, будучи сам перешкоджений, він вислав на генеральну Василянську капітулу в Битені свого заступника, о. Доментіяна Ходькевича. У супровідному листі, заадресованім до капітули, він зобов'язувався прийняти всі постанови, які вона схвалить¹⁸, і навіть мав запропонувати, щоб капітула прилучила його монастирі до Святотроїцької спільноти. Однак цю справу покищо відкладено до найближчої капітули¹⁹, і далші переговори про це об'єднання знову розпочалися шойно 1703 р. на капітулі в Новгородку, за наступника єп. Інокентія Винницького — його брата Юрія Винницького²⁰. Але і вони не дали жодного результату, і справа ширшого об'єднання здійснилася шойно 1739 р., на капітулі у Львові, на якій вони увійшли в нову Конгрегацію Покрова Пресвятої Богородиці. До того часу, імовірно, продовжалась практика, яку започаткував єп. Інокентій Винницький²¹.

2. ОБ'ЄДНАННЯ ВАСИЛІАНСЬКИХ МОНАСТИРІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ЕПАРХІЇ 1711

Ініціатива в цій справі, не вийшла, мабуть ні від єпископа, ні з-поміж монахів. На інстанцію тодішнього протоархимандрита Л. Кишки, справою об'єднання всіх Василян зайнявся Апостольський Престіл і 31 серпня 1705 вирішив написати до Нунція в Варшаві, щоб він «доклав усіх старань, щоб усі з'єдинені монахи підкорилися владі протоархимандрита Русинів св. Василя, згідно з декретами (з 1624 і 1643 років)»²².

Таке саме рішення Конгрегація Поширення Віри повторила 1710 року, після того, як 1709 р. знову цю справу порушила генеральна капітула²³.

¹⁸ Там же, 94-5.

¹⁹ Ваврик М., *Нарис розвитку і стану Василянського Чина 17-20 ст.*, Рим 1979, ст. 23; *Археографическій Сборник Документов*, Вильна 1900, XII, с. 139.

²⁰ *Археогр. Сборник...*, XII, ст. 153; Балик, *ц. тв.*, ст. 94.

²¹ З пізнішого часу знаємо тільки, що єп. Ю. Винницький застерігався проти прилучення його монастирів до Литовської Провінції без його відома. Пор.: *Ustawy Rzqdu Duchownego...*, st. 2-4; WELYKYJ A., *Acta S.C. de Propaganda Fide*, II (= WAP), p. 230-2.

²² «Curet omnes monachos, qui uniuntur, omnino subiici regimini Protoarchimandritae Ruthenorum S. Basilii ad formam Decretorum. WAP, II, p. 202; WELYKYJ, *Supplicationes* (= WSEU), II, p. 19; WELYKYJ, *Litterae S.C. de Propaganda Fide* (= WLP), II, p. 256.

²³ WAP, II, p. 279; WSEU, II, p. 49, 57, 59.

Це заворушило ченців Львівської єпархії, які цьому рішенню не дуже були раді та ще 23 липня 1709 р. деякі представники запротестували проти нього перед адміністратором Львівської єпархії, Ю. Виницьким²⁴.

Але вже два роки після того Львівський єпископ А. Шептицький, 16 серпня 1711 року, скликав до Унева усіх ігуменів і старших монастирів (всіх 42) і там разом з ними вирішив створити для всіх монастирів певного роду конфедерацію, прийнявши для них Устав-Правила, які Ап. Нунцій завірив і переслав у латинському перекладі до Риму²⁵.

На основі цих Правил головним настоятелем залишався сам єпископ, але йому до помочі, на соборчику що три роки, мали вибирати «Соборних суперінтендентів», які кожного року мали візитувати всі монастирі і їхній контролі підпадали всі адміністративні й дисциплінарні справи. Запроваджено також кращу дисципліну і тільки один новіціат для всіх монастирів — у Львові²⁶.

Єп. Атанасій Шептицький та й монахи, самі чи через інших, багато разів зверталися до Ап. Престолу з проською, щоб їм ці Конституції апробувати²⁷, і в цій справі відбулося багато нарад і написано багато листів²⁸. Однак Ап. Престол не спішився з відповіддю чи рішенням, чекаючи на інформації від Нунція, який також не поспішав, як також від митрополита та протоархимандрита, який зі свого боку настоював, щоб Унівську капітулу анульовано і всі монастирі Львівської єпархії підчинено Василянській Литовській Конгрегації²⁹.

Тому справа монастирів Львівської єпархії залишалася невирішеною аж до Замойського Собору з 1720 р., який постановив, «щоб усі монастирі Володимирської, Луцької, Холмської, Львівської і Перемиської єпархій до року об'єдналися в одну Конгрегацію і що чотири роки вибирали собі протоархимандрита, протоігуменів та звичайних візи-

²⁴ Коссаk, *ц. тв.*, ст. 260-1.

²⁵ WOJNAR M., *De Regimine Basilianorum*, Romae 1949, p. 76; WELUKYJ, *Litterae Episcoporum* (= WLE), V, p. 80-93; Коссаk, *ц. тв.*, ст. 262; Петрушевич, *Сводная Галицко-Русская летопись съ 1700 до... 1772*, Львов 1874-1897, ст. 59. — Дуже були упереджені до Литовської Провінції; грозили навіть схизмою.

²⁶ WOJNAR, *о. с.*, p. 75-6.

²⁷ *Monumenta Ucrainae Historica* (= MUH), V, nn. 114, 116, 121, 154, 156, 165-6, 168-172; WAP, III, p. 58.

²⁸ WAP, III, p. 52, 58, 70, 72-3; WLP, III, p. 58, 77, 86-9; WSEU, II, p. 92-3, 96.

²⁹ WAP, III, p. 72, 86-8; WLP, III, p. 86-7.

таторів... Новий протоархимандрит мав на майбутнє підлягати тому, кому Ап. Престіл присудить»³⁰.

Проти такої нової Руської Конгрегації з своїм протоархимандритом виступили Василяни Литовської Конгрегації. Вони, покликаючись на попередні рішення Ап. Престолу (1624 і 1643), настоювали, щоб їм дозволено тільки на створення Провінції з протоігуменом, який був би залежний від протоархимандрита³¹, тимчасом як митрополит та єпископи, і навіть Ап. Нунцій, з різних причин, були радше за дві незалежні від себе Конгрегації³².

Так ця справа простягнулася аж до 1739 р., найбільше з-за тих 12 монастирів, які лежали на території новоз'єднаних єпархій, але які вже раніш належали до Литовської Конгрегації. Одна, і друга сторона обстоювали, що вони повинні їм належати: Литовська — бо вони їм вже давно належали, а монахи з нових єпархій і митрополит та єпископи, — до запланованої Руської Конгрегації, бо вони на їхній території і їм вони доконечно потрібні³³. Через них розбився навіть з'їзд, який у цій справі скликав митр. Л. Кишка 1727 р.³⁴.

На дискусіях між обома сторонами пройшло так ще 19 років, тим більше, що і сам митрополит та єпископи не дуже були в цій справі об'єднання заінтересовані³⁵.

3. СТВОРЕННЯ НОВОЇ КОНГРЕГАЦІЇ Т. ЗВ. РУСЬКОЇ 1739 РОКУ

1693 р. в якійсь мірі об'єдналася перша частина пізнішої Галицької Провінції — монастирі Перемиської єпархії. 1711 до подібного об'єднання приступила друга частина Провінції св. Спаса — монастирі Львівської єпархії.

³⁰ WELUKYJ, *Epistolae Metropolitanorum* (= WEM), IV, p. 80; WOJNAR, *o. c.*, p. 77; *Synodus Provinciae Ruthenae*, Romae 1883, p. 107; Коссак, *ц. ms.*, ст. 268-9.

³¹ ARCHIVUM P. FIDE, *Scritture riferite nelle «Congregazioni Particolari»* (= APF, C. P.), v. 64, f. 436; cf. WOJNAR, *o. c.*, p. 77.

³² WEM, IV, p. 97; APF, C. P., vol. 74, f. 47.

³³ WEM, IV, p. 142-3; WLE, V, 268-9.

³⁴ Про всі ці справи: створення нової Провінції, залежність нововибраного Протоархимандрита, приналежність оспорюваних 12 монастирів, їхній список та перебіг з'їзду у справі об'єднання, див.: WSEU, II, nn. 728-731. Рациї обох Провінцій за і проти об'єднання зібрано на партикулярній Конгрегації 19.4.1728, а після неї рішення (ст. 276), див.: WELUKYJ, *Congregationes Particulares* (= WCP), I, p. 259-263. Cf. WOJNAR, *o. c.*, p. 78.

³⁵ WELUKYJ, *Litterae Basilianorum* (= WLB), I, p. 305-8.

Обидва ці Об'єднання, монастирі Перемиської і Львівської єпархій, з яких потім складалася Галицька Провінція, — 1739 року створили окрему Конгрегацію, в якій крім них зібралися теж і монастирі Володимирської, Луцької та Холмської єпархій, частково ж і Київської архієпархії.

За рішенням Замойського Собору це Об'єднання мало бути довершене впродовж одного року, а тим часом воно забрало повних 19 років. Вплинули на це розбіжні погляди на деякі справи серед самих таки ченців Литовської і Руської Конгрегацій, як теж і неохота самої єпархії.

До головних перешкод на цьому шляху треба зарахувати найперше вище згаданий спір за монастирі на Волині і Галичині³⁶, саме відношення запланованої Руської Конгрегації до Литовської і, може найбільше, труднощі збоку самих таки єпископів, що не раді були позбутися своїх прав до монастирів, з яких досі користалися³⁷.

Успіх у цьому великою мірою треба приписати кільком визначнішим ченцям, які не зневірялися невдачами і навіть переслідуваннями збоку єпископів, і своїм настоюванням, зокрема у Римі, таки добилися скликання запланованої у цій справі капітули³⁸.

Скликав її врешті митр. Атанасій Шептицький у Львові 26 серпня 1739 року, і там на третій сесії покликано до життя нову Конгрегацію *Покрова Пресвятої Богородиці*, яку потім називали «Руською», бо складалася вона з русинів-українців, «Святопокровською» від своєї Покровительки, або також «Польською» чи «Коронною», бо всі ті монастирі в тому часі лежали в Польській державі.

У склад цієї Конгрегації ввійшло майже 130 монастирів з к. 700 ченцями, з усіх вищезгаданих новоприєднаних до Унії єпархій. З них к. 65 монастирів та понад 300 ченців походили з Львівської та Перемиської єпархій³⁹.

Першим протоархимандритом нової Спільноти, на чотири роки, обрано о. Патрикія Жиравського, дотеперішнього ген. консультора Литовської Конгрегації. Взоруючись на постановках перших 6 капітул, за митр. Й. Рутського, уклали також свої 34 Правила, приймаючи

³⁶ Коссак, *ц. тв.*, ст. 270: Дубно, Дермань, Жидичин, Володимир, Холм, Дорогобуж, Люблин, Бучач, Городецький і Верховський.

³⁷ Там же, ст. 269-272.

³⁸ Там же, ст. 271-2. Були, це: оо. С. Мальський, А. Підгірський, М. Богачевський, Й. Святковський, а головно І. Пігович, архимандрит Мілецький.

³⁹ Ваврик, *ц. тв.*, ст. 23-4, 74.

від них норми монашого правопорядку. Під впливом учасників з Литовської Конгрегації в актах капітули рівночасно вставлено клявзулю, якою Отцям нової Конгрегації доручалося подбати про якнайшвидше Об'єднання усіх Василян⁴⁰.

Це сталося у відносно короткому часі, — по 4 роках, 1743 року на Дубенській капітулі, хоч і тепер ще на дорозі до цієї мети треба було усунути багато перешкод. Бо упередження ченців нової Руської Конгрегації до Литовської далі тривало й вони всіма силами намагалися залишитись незалежними; тому добивалися в Римі негайного потвердження і своєї Конгрегації і її Правил, а литовські ченці робили все можливе, аби їх не схвалювати, але навпаки щоб їм наказати якнайшвидше об'єднання з ними⁴¹. При тім це упередження підсилював і далі спір за монастирі, який перенісся аж до Риму⁴².

Розбіжності між обома Конгрегаціями багато разів розглядалися на різних конгресах, й остаточно вирішено їх щойно 1 травня 1742 р. на засіданні, в якому взяв участь сам Папа Бенедикт XIV, який добре визнавався у справах Української Церкви, бо був одним з тих, що 1722 р. розглядали постанови Замойського Собору⁴³. Розглянувши всі рації за і проти, він сам видав рішення про Об'єднання обох Василянських Спільнот в один Чин, який безпосередньо мав бути залежний тільки від Папи⁴⁴.

Руські Василяни і сам митрополит з єпископами старалися ще, щоб це рішення відкликано чи бодай змінено, але Папа окремим Брєве з 27 листопада 1742 р. потвердив своє попереднє рішення, і таким чином промощено шлях до скликання генеральної капітули, на якій прийшло до повного Об'єднання в один Чин обох Конгрегацій — Литовської і Руської⁴⁵.

4. ОБ'ЄДНАННЯ УСІХ ВАСИЛЯН КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ В ОДИН ЧИН НА КАПІТУЛІ В ДУБНІ 1743 РОКУ

На цій найважливішій з усіх капітул в Дубні, 26.5-12.6.1743 року, крім самого митрополита, зібралися усі єпископи, які не були переш-

⁴⁰ WEM, IV, p. 204; WLP, IV, p. 95-6.

⁴¹ WEM, IV, p. 206-7; WLP, III, p. 114; WSEU, III, p. 10; ARCHIVIO SEGRETO VATICANO (= ASV), Fondo Missioni, vol. 133; Підручний П., *Напис Законодавства Василянського Чину св. Йосафата* (1605-1969), ст. 277. З цієї недрукованої дисертації (Схід. Інститут - 1976) зачерпуємо багато відомостей про Василянські Капітули й Конституції.

⁴² Там же.

⁴³ BILANUSCH I., *Synodus Zamostiana a. 1720, Romae 1960*, p. 108.

⁴⁴ WLP, IV, p. 118-148; WCP, II, p. 48-75.

⁴⁵ WCP, II, p. 61.

коджені, та 72 представники з Литовської і 167 з Руської Конгрегацій⁴⁶. На ній всі учасники, погодившись у всіх спірних справах, підписали історичний акт, яким усі Василянські монастирі Київської митрополії об'єднано в один Чин св. Василя Великого⁴⁷. Після того приступлено до вибору одного для всіх *протоархимандрита*, яким став о. Полікарп Мигуневич і, вже під його проводом, обох *протоігуменів*: о. Іпатія Білинського — для Руської, та о. Теодосія Конячевського — для Литовської Провінції⁴⁸.

Разом об'єдналось тоді 66 монастирів з 445 ченцями з Конгрегації Пресв. Трійці і понад 129 монастирів та коло 700 ченців з Руської св. Покрова, з яких більше як половину творили монастирі і монахи з галицьких: Львівської та Перемиської єпархій. Чин складався тоді з 195 монастирів і начисляв коло 1145 членів⁴⁹. Поза Чином залишилося ще тільки 20 монастирів та біля 100 ченців на Закарпатті та Супрасльська архимандрія (33 монахів) з двома осідками, у Варшаві та Кузніці⁵⁰. В часі цієї капітули, як також і пізніше, були навіть голоси за ще ширшим об'єднанням — з усіма Василянцями, також з тими, що в Італії й Іспанії. Але ця ідея в тому часі ще не була дозріла, а пізніше й самі політичні обставини зробили її нездійсненною, хоч вона виринала і пізніше, перед і по Добромільській Реформі⁵¹.

Довершене діло поблагословив Папа Бенедикт XIV та 2 травня 1744 р. потвердив окремою Буллею⁵², надаючи йому офіційну назву:

⁴⁶ Коссак, *ц. тв.*, ст. 277. — Литовська Конгрегація, потім Провінція Пресв. Трійці, яка постала 1617 року, обіймала монастирі, які знаходилися на території Литовського Князівства (тому «Литовська»), в єпархіях: Полоцькій, Смоленській, Пінській і частинно Київській та 12 монастирів, які відкрито в інших єпархіях — перед їхнім приступленням до Унії. Конгрегація ж чи Провінція Руська Покрова Б. М. або Польська чи Коронна обіймала монастирі, які знаходилися в новоприєднаних до Унії єпархіях: Львівській, Перемиській, Холмській, Луцькій, Володимирській і частинно Київській. Називано її Руською, бо членами її були русини-українці; Польською або Коронною, бо знаходилися на території самої Польщі (Корони), поза Литовським Князівством.

⁴⁷ Там же, ст. 299.

⁴⁸ Там же, ст. 292-3.

⁴⁹ Ваврик М., *ц. тв.*, ст. 23-31.

⁵⁰ Там же, ст. 48-9.

⁵¹ Коссак, *ц. тв.*, ст. 300-2; Підручний, *ц. тв.*, ст. 304 — *див.* Щоденник Ласкаріса.

⁵² «Inter Plures», cf.: WELUKYJ, *Documenta Pontificum Romanorum...* (= W DPR), II, р. 88-100; WLP, IV, pp. 150-2, 159-163, 167-8, 173, 202-3, 205, 237-242; WCP, II, pp. 75-101.

Руський Чин св. Василя Великого та підпорядковуючи його безпосередньо Апостольському Престолові.

Відтоді в усіх настав один Провід, одні Правила, всі брали участь у спільних капітулах, на яких разом вибирали для всіх нові Управи та схвалювали чи справляли свої Конституції. По всіх монастирях, що тоді включилися в один Чин, піднеслася також чернеча дисципліна, основана на спільних для всіх Правилах; вони дедали більш користали теж із можливостей студій, завдяки Папським стипендіям, на різних закордонних університетах.

Усі ченці наблизились до себе і стилем життя і духовним та інтелектуальним рівнем, як теж своєю широко розгорнутою на всіх ділянках діяльністю⁵³, бо, живучи незалежно та відірвано від інших, численні монастирі пізнішої Руської Провінції далеко зоставались поза Литовськими Василями, які вже понад 100 років були між собою поєднані.

Тільки, на жаль, це Об'єднання і спільний ріст та співпраця не тривали довго — вповні разом були вони тільки мало що більше як 30 років. Всі разом брали вони ще участь лише в капітулах 1747, 1751, 1759 і 1772. Після того, востаннє, мали змогу зібратися ще разом на капітулі 1780 року в Тороканих, бо вже від 1772 р. після першого поділу Польщі, Василянські монастирі опинилися в трьох різних державах — у Польщі, Росії й Австрії, до якої припала вся Галичина, а з нею до 1810 р. ще й Холмщина⁵⁴.

II. ГАЛИЦЬКА ПРОВІНЦІЯ НАЙСВ. СПАСИТЕЛЯ 1780-1882

Галицькі монастирі з Перемиської і Львівської єпархій, як вище було сказано, разом з монастирями інших єпархій створили в 1739 році нову спільну «Руську» Конгрегацію, а в р. 1743, як частина Провінції св. Покрова, вони об'єдналися з Литовською Провінцією і разом створили один Чин св. Василя Великого.

Членами тієї великої Провінції св. Покрова Галицькі монастирі зосталися тільки до 1780 року, в якому Чин поділено на 4 Провінції.

⁵³ Коссак, *ц. тв.*, 302-3; Сульжинський Л. (Н. Петров), в «Труди Київ. Дух. Ак.» (9), 1868, ст. 113.

⁵⁴ Супрасльська архимандрія якийсь час була навіть під Прусами.

1. ПОСТАННЯ ПРОВІНЦІЇ НАЙСВ. СПАСИТЕЛЯ НА ТОРОКАНСЬКІЙ
КАПІТУЛІ 1780 Р.

1772 року, після поділу Польщі, Австрії припали Галичина та Холмщина, а в них понад 50 монастирів і 329 ченців⁵⁵.

Перші роки, за життя М. Тереси, до 1780 року вони мали сяку-таку свободу й уряд не ставив їм більших перешкод. Їхнє життя і праця розвивалися так, як це було передше. Тому, коли 1780 скликано генеральну капітулу, всі представники взяли в ній ще участь — і з Росії і також з Австрії.

На ній, крім інших справ, 17 вересня 1780 р., довершено великої ваги поділу Василянського Чину. До того часу, від 1743 року, він складався тільки з двох Провінцій: Литовської Пресв. Трійці, та Руської Покрова. На цій капітулі Чин поділено на 4 Провінції: 1) Білоруську — св. Миколая — для монастирів, які лежали в Росії; 2) Литовську Провінцію Пресв. Трійці — для монастирів в Литовському князівстві; 3) Польську Покрова М. Божої — для монастирів, які залишилися у Польщі та 4) Галицьку Найсв. Спасителя — для тих монастирів, що опинилися в Австрії, тобто всі монастирі в Галичині і на Холмщині.

До новоствореної Провінції Найсв. Спасителя увійшло 36 монастирів з 314 монахами, не враховуючи новиків⁵⁶.

Думка про такий поділ виникла уже раніше, ще перед поділом Польщі, десь в 1766 роках, бо всі бачили, що Протоігуменам не можливо було управляти такими розлогими Провінціями і з таким великим числом монастирів та монахів. На Берестейській капітулі 1772 р. вже навіть схвалено такий поділ, тільки відкладено його на пізніше — на «кращі часи»⁵⁷.

На ділі ж довели до цього поділу і його пришвидшили не ті «кращі часи», яких сподівалися, але ті «гірші», багато гірші від попередніх. Тепер вони цей поділ вже мусіли зробити, і то не з церковних, але політичних рацій, бо їх уже раніш поділено політичними кордонами.

Ще того самого року, 16 грудня 1780, Папа Пій УІ потвердив цей поділ Василян на 4 Провінції, отже між ними також і нову Провінцію Найсв. Спасителя. Пізніше її називано теж Галицькою Провінцією, бо від 1810 року, після переведення Холмських монастирів до Варшавського князівства, в цій Провінції залишилися тільки монастирі галиць-

⁵⁵ Ваврик М., *ц. тв.*, 74; Ап. Нунцій Гарампі подав 42 монастирі і 319. 1774 р. монахів-там же 50.

⁵⁶ WLP, VI, р. 96; Ваврик М., *Нарис...*, ст. 74.

⁵⁷ Capitulum Generale Brestense, IV (1772), const. 61.

ких — Львівської і Перемиської — єпархій. В такому складі, в основному, ця Провінція перетривала аж до кінця Австрії 1918 р., а тоді й Польщу, останню війну, і під тим самим іменем — в катакомбах — вона офіційно і далі продовжає своє існування. Першим протоігуменом новоствореної Провінції Найсв. Спасителя обрано на тій же капітулі о. Анастасія Пйотровського⁵⁸.

Капітула Тороканська — це була остання спільна зустріч представників усіх Василян, хоч вони вже від 8 років перебували в трьох різних державах. Як інші, з того часу, також і Провінція Найсв. Спасителя залишилася вповні здана на свої власні сили, будучи ізольована від Головної Управи Чину й усіх інших Провінцій. Вона почала тепер писати свою власну, окрему історію в тих дуже тяжких обставинах, в яких і вона тепер знайшлася в Австрії — за час т. зв. «йосифінізму». Від 1795 року ця ізоляція стала ще більшою, бо в тому році, після третього поділу Польщі, всі три інші Провінції опинилися під Росією. Там ще того самого року найперше зліквідовано Генеральну Курію, віддаючи монастирі під владу Полоцького архієпископа І. Лісовського, а від 1798 єпархіяльним єпископом, 1804 касуючи також генеральні капітули; в роках же 1827-1832, цар Микола I закрити половину монастирів (коло 40), другу ж половину — до 1839 року, коли наступила остаточна ліквідація і з'єднаної Церкви і Василянського Чину⁵⁹.

2. ПРОВІНЦІЯ НАЙСВ. СПАСИТЕЛЯ - ПІД АВСТРІЄЮ - ДО 1882 РОКУ

Створення цієї Провінції на Тороканській капітулі 1780 р. випало на той сам рік, в якому в Австрії прийняв повну владу імператор Йосиф II (1780-1790), якого прозвано «захристияном» за його погубні церковні реформи, якими він наніс стільки лиха та спричинив стільки втрат для всієї Церкви, зокрема для монаших Чинів. З усіх, однак, може найбільше потерпіла саме ця молода і щойно створена Провінція Найсв. Спасителя, якої монастирі об'єдналися з іншими перед не цілими 40 роками і ченці не мали ще коли набратися стільки сили та гарту, щоб протистояти усім ударам і випробуванням, які на них чекали.

Вже декретом з 1782 року заборонено всім Чинам будь-які зв'язки з вищими настоятелями, якщо вони перебували поза кордонами Австрії. Таким чином молода Галицька Провінція залишилась сама, здана

⁵⁸ Коссака, *ц. тв.*, ст. 348.

⁵⁹ *Акти издав. Археогр. Коммісією, т. ХУІ, Вільна 1889, ст. 113, 123; Коссака, ц. тв., ст. 324-5; Ваврик М., ц. тв., ст. 57-61.*

на свої власні, не дуже ще міцні сили⁶⁰. Галицькі Василяни вже не брали участі в 2 наступних і, на довгі часи, останніх генеральних Капітулах, які мали місце в Жидичині (1788) і в Тороканях (1802).

Недовго потім, патентом з 17 квітня 1783 р., знову наказувалося: 1) що монастирі кожної єпархії творять окрему від інших Провінцію; 2) що менші та вбогі монастирі мають бути знесені або прилучені до більших і 3) що ігуменами не можна вибирати монахів з-за кордону, хоча б і перебували в краю; а пізніше, 7.1.1784 р., ще додано, що мали їх вибирати самі монахи даного монастиря⁶¹.

Таким чином ще того самого року Львівський єп. Білянський відібрав над своїми монастирями владу вибраному на Тороканській капітулі протоігуменові А. Пйотровському і наказав обрати нового, яким став о. Віктор Сторожинський, а нову Провінцію названо іменем св. Онуфрія⁶². На щастя, цей поділ не тривав довго — не цілих 2 роки. На прохання Перемиського єп. М. Рилла дозволено Перемиським і Львівським монастирям знову об'єднатися під одним Протоігуменом, що сталося на Львівській капітулі 14 травня 1785 року⁶³.

Того ж року (30.3) іншим декретом закрито всі монастирські школи і всіх клириків перенесено до духовної семінарії у Львові або публичних шкіл, а також заборонено приймати новиків-клириків перед закінченням 6 року богослов'я та душпастирської практики. Обидва ці декрети не довго зоставалися в силі, бо знову дозволено приймати кандидатів за давнім звичаєм і, 4 червня 1790 р., дозволено теж на монастирські школи, однак, галицькі Василяни з цього вже не скористали до самої Реформи 1882 р. Крім того, Протоігуменів, яких вибрано на 6 років, мали потверджувати єпископи й австрійський уряд, і вони вже не мали права переводити візитації монастирів⁶⁴.

За царя Франца II (1792-1806) вправді відкликано багато попередніх декретів і Чинам привернено багато прав, які їм раніш відібрано. 1802 р. навіть наказувалося їм повернутися до своїх давніх Конституцій, але водночас єпископам віддано над монастирями та ченцями ту владу, яку мали над ними головні настоятелі.

⁶⁰ Коссаk, *ц. тв.*, ст. 326.

⁶¹ Там же, ст. 326-7.

⁶² Там же, ст. 327.

⁶³ Там же, ст. 328; Ваврик М., *До історії Василянських Капітул*, в «Записки ЧСВВ», III, 1958, ст. 60-2.

⁶⁴ Коссаk, *ц. тв.*, ст. 326-331; Ваврик М., *До історії...*, ст. 50-2.

Тому, тогочасні єпископи, Перемиський М. Скородинський і Львівський А. Ангелович, 31 січня 1803 року уклали для своїх ще понад 150 монахів 35 нових Правил (т. зв. Ratio Regiminis), в яких зібрано норми їхнього управління та окреслено їхнє відношення до ієрархії. На основі тих Правил, доповнених Холмським єп. П. Важинським, капітули, для вибору протоігуменів, мали відбуватися що 4 роки, напереміну у Крехові та Львові, який, за винятком років 1846-1850, був теж осідком провінційної управи⁶⁵.

Кращі часи для Церкви і монастирів настали в Австро-Угорщині із вступленням на трон молодого Франц-Йосифа, і тому, за вказівками Папи Пія IX (25.1.1848), всі Чини самі почали думати про кращу внутрішню реорганізацію.

За ними пішли також Галицькі Василіяни, які вже 1850 р. на Львівській капітулі наново ввели 8-денні реколекції, означений для всіх денний порядок і наказали протоігуменові, щоб для своїх богословів подбав про власні студії у Львівському домі та під проводом власних професорів⁶⁶.

З тією ж метою, з доручення Папи Пія IX (1852), під проводом Празького кардинала Шварценберга мала відбутися візитація усіх монастирів в Австрії. В його імені 1858 р. цю візитацію, також і Галицьких Василіянських монастирів, перевів Пряшівський єпископ Й. Гаганець в товаристві о. Духновича та о. В. Ладомирського⁶⁷. На 11-20 серпня він скликав до Добромиля провінційну капітулу і на ній ухвалено нові Правила, які Візитатор уклав на основі тих Конституцій, які він перед 2 роками виготовував для Закарпатських монастирів⁶⁸.

⁶⁵ Коссак, *ц. тв.*, ст. 332-347; Ваврик М., *До історії...*, ст. 55, 64-6. Ці Правила виготовлено для всіх монастирів в Галичині і на Холмщині, але ця остання вже 1810 р. перейшла з-під Австрії до Росії. Тому з Галицької Провінції вилучено тоді 4 холмські монастирі, які разом з монастирем у Варшаві (з 20 монахами) створили окрему Провінцію Різдва М. Б., яку зліквідовано 1864 р., замикаючи всі монастирі крім Варшавського, який проіснував ще до 1872 р.

⁶⁶ РЕКАР А., *Basilian Reform in Transcarpathia*, «Analecta OSBM» VII, 1971, р. 143-5; Пекар А., *Єп. Й. Гаганець Візитатор ОО. Василіян*, «Зап. ЧСВВ» 1979, ст. 387-393; — Обширний звіт з його візитації знаходиться в архіві Сх. Конгрегації: ARCHIVIO S. CONGREGATIONIS ORIENTALIS - *Scritture riferite nei Congressi* (= ACO, SC), Ruteni 1876-1881.

⁶⁷ *Synopsis Statutorum Religiosorum Ordinis S. B. M.* ... 1858; Правила Закарпатських Василіян появились друком в лат. мові 1857 р., а потім — в рускій у Львові 1858 р. — Примірник Правил для Галицьких Василіян в лат. мові знаходиться в бібліотеці «Пропаганда» у відділі: Конституції — пор. Підручний, *ц. тв.*, ст. 394-5.

⁶⁸ Ваврик М., *Нарис...*, ст. 56, 60.

Цими Правилами Галицькі Василіяни керувалися аж до Добромильської Реформи, яка була конечна, бо ні візитація, ані ті Правила вже не в силі були їх відновити.

З 36 монастирів та 314 ченців в р. 1780, як була створена Провінція Найсв. Спасителя, на початку 19 сторіччя в наслідок Йосифінської касати залишилося було вже тільки 26 монастирів та к. 200 ченців.

За дальшого чвертьсторіччя, 1826 року, з-за драстичного обмеження вступників та через заборону чернечих студій, зосталося з них ледве половина — 14 монастирів і ще 75 монахів в Галичині, крім вище згаданих 5 монастирів і 23 ченців на Холмщині, які 1810 р. відійшли до Варшавського князівства⁶⁹.

За звітом о. К. Сарніцького в 1882 році у цих 14 галицьких монастирях зосталося ще тільки 60 ченців (50 священників, 4 студенти і 6 братів) та 8 новиків — з усіх 155 монастирів та 1235 монахів (без новиків), які 1772 року творили один Чин св. Василія Великого⁷⁰.

3. СУМНИЙ СТАН ГАЛИЦЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ ПЕРЕД 1882 Р.

Йосифінська «реформа», про яку була згадка, привела Галицьку Провінцію Василіян до цілковитого занепаду, і за 100 років перебування в католицькій Австрії вона скотилася до такого стану, що багатьом здавалися «дні її вже пороховані»⁷¹.

1882 р. з-поміж вищезгаданих 50 священників, 10 були стариками коло 80 років, отже, насправді залишалось тільки 40 священників, на яких ще в якійсь мірі можна було рахувати. У чотирьох більших монастирях: Львівському, в якому була Провінційна Управа, та в домах зі школами: Бучачі, Лаврові та Дрогобичі, все були потрібні принаймні 20 священників, отже на решту — на всіх 10 монастирів залишалось не цілих 20, які ще с'як-так надавалися до виконання монастирських і душпастирських завдань.

Але й це число постійно маліло, бо мало було покликань, і з тих, що голосилися, мало хто залишався. З 10 новиків, про яких згадується

⁶⁹ Там же, ст. 48-9, 62; cf. ASV, NUNZIATURA DI VIENNA (= NdV), v. 570, f. 396-8. У цьому томі, на іншому місці, подається короткий зміст тих документів з Добромильської Реформи, на які тут покликаємося. Знайдено їх в архіві Сх. Конгрегації, у Ватиканському архіві та архіві Ген. Курії ОО. Єзуїтів, з років 1880-1882. Заголовок статті: *Documenti riguardanti l'inizio della Riforma Basiliana in Galizia - 1880-1882.*

⁷⁰ Ваврик М., *До історії...*, стор. 65.

⁷¹ ACO SC, Ruteni, 1876-1881, f. 2243-5.

у Коссаковому Шематизмі з 1866 р., залишився всього один, і ледве кількох з тих, що прийшли в рр. 1866-1882⁷².

А голосилося мало і ще менше залишалось з-за браку дисципліни, як це завважив у своєму звіті до Риму митр. Й. Сембратович. По монастирях не було жодної клявзури ні денного порядку. Крім Служби Божої та хору, який одинокий плекали у всіх домах, не знаними стали будьякі духовні вправи: не було роздумувань, не практикувалися річні реколекції, хоч, як було вже сказано, про них часто, але безуспішно нагадувалося, і до сповіді монахи приступали раз, найбільше 3 рази в році і дуже рідко до св. Причастя; не було навіть сталого Магістра новиків, і з браку осіб вже по кількох місяцях висилалося новиків навчати по різних школах, а потім, все одно, по році допускали їх до торжественної професії⁷³.

Те саме потвердив у своєму меморіалі до Папи Лева XIII з дня 25.12.1881 р. сам протоігумен о. К. Сарніцький⁷⁴, який оплакував стан своєї Провінції, що втратила багато, як писав, чи майже все з давнього блиску і не здатна протидіяти пропаганді православ'я, ані поширювати в народі католицького духа. Зокрема, потвердив і підкреслив він брак солідної освіти, а головню брак духовного вишколу, якого нема тепер, але не було вже й за нього (1850 рр.), а навіть і перед ним; тому немає кому тепер, кінчав він, ні не було кому давніше подати загальних основ духовного життя⁷⁵.

Такі були сумні наслідки «Йосифінської реформи» для Галицької Провінції, спричинені головню тим, що її відтято від Головної Управи, яка мала осідок поза Австрією, та що Протоігуменів узалежнено від єпископів, а головню тим, що всі василіянські богослови (хоча від 1790 р. вже не мусіли), перебували в т. зв. Генеральній Семінарії у Львові разом з усіма іншими семінаристами і з ними ходили на виклади на університеті, де науку подавано в дусі йосифінізму та феброніанізму.

Яким же було їхнє внутрішнє духовне життя, таким скромним й обмеженим був обсяг їхнього зацікавлення та діяльності. Як сказано у вступі до «Статутів» з 1858 р., про який була мова, галицькі Васи-

⁷² Каровець М., *Велика Реформа ЧСВВ*, Жовква 1933, I, ст. 33; в р. 1886 всіх «старих» Василіян було ще тільки 37 — пор. АСО SC Ruteni 1886-1892, f. 4285-4335.

⁷³ Там же, ст. 88-90.

⁷⁴ Нар. 1882; до Чина вступив 1850; свящ. — 1857; + 9.X.1909.

⁷⁵ Каровець, *ц. тв.*, I, ст. 48-50, 52-55.

ліяни здебільша займалися тільки навчанням у своїх школах (Бучач, Лаврів і Дрогобич) і де-не-де ще парафіяльною працею. Не було між ними проповідників (як колись), і не знаними стали місії та реколекції, якими від половини 18 ст. так славилися Василіяни Святопокровської і Литовської Провінцій⁷⁶. Не знаними для них були теж ділянка видавнича і друкарська, тож не було в тому часі жодної духовної книжки ні навіть доброго молитовника, чи будь-якого релігійного часопису⁷⁷, й тому нарід був дуже слабо освідомлений у своїй релігії та правдах віри.

Образом того низького релігійного стану, в якому перебувало тоді все галицьке духовенство, а з ними й Василіяни, це 1875 роки на Холмщині, після насильного скасування там Унії. І між Василіянами не знайшлося тоді нікого, хто був би пішов туди з допомогою тим, що там залишилися без духовної обслуги, хоча в тому самому часі робили це духовні іншого обряду і національності. Не було кому, бо було їх мало, а й ті, що залишилися, не дуже їм там співчували; як майже все духовенство, й вони були виховані в москвофільському дусі й тому не відчували їхньої трагедії⁷⁸.

В тому часі робилися старання і збоку самих Василіян і Ап. Престолу, про які була згадка, але великих змін не принесла ні Львівська капітула з 1850 р., ні візитація єп. Гаганця 1858 р., ані навіть ота митр. Й. Сембратовича 1874 р.⁷⁹ Префект Львівської семінарії о. М. Малиняк в листі до Конгрегації 9.2.1880 р., описуючи сумний стан Церкви і Василіянського Чину, писав про нього: «Чин св. Василія В. міг би бути дуже корисним для Руської Церкви. Однак, цей (Чин) колись такий численний, сильний, діяльний та славний, тепер із-за несприятливих обставин і внутрішнього розкладу скогився до жалюгідного стану, доживаючи останніх днів»⁸⁰.

Подібно писав також (20.2.1880 р.) о. Исидор Дольницький, Духовник

⁷⁶ 1863 р. місію у Бариші давали Єзуїти, хоч близько був Василіянський монастир в Бучачі, так само ще 1882 р. в Скататшині. Пор.: Каровець, *ц. тв.*, т. I, ст. 20-21, 92; Jaskowski H., *Bazylianie i Reforma Dobromilska*, Kraków 1884, str. 7.

⁷⁷ «Галицький Сіон» почав появлятися шойно 1871 р., але це був часопис для духовенства, і видавали його світські священики. Пор. Каровець, *ц. тв.*, I, ст. 21.

⁷⁸ Там же, I, ст. 19. Кількох Василіян в тому часі перейшло навіть на православія — Там же, I, ст. 39. Між тими, що тоді тайно і в перебранні ходили там з духовною допомогою, був теж о. Г. Яцковський — *див.*: ARCHIVUM ROMANUM SOCIETATIS JESU 1007, PROV. GALICIANA, 7-XVI, II. (= ARSI, Pr. Galic.).

⁷⁹ Тому його висновок був: "став безкорисний для держави". Пор.: ACO SC Ruteni, 1876-1881, f. 2573-6.

⁸⁰ *Ibidem*, f. 2343-5.

тієї семінарії, що «Василіяни не хочуть і не вміють собі допомогти — єпархія не має з них жодної користі»⁸¹. Не інакше дивилися на них єп. Сильвестер Сембратович і єп. Юліян Пелеш, сам протоігумен о. К. Сарніцький⁸² та єзуїтський Провінціал о. Г. Яцковський. Цей останній, 11.2.1882 р., в листі до свого головного настоятеля, описував сумний стан Львівської єпархії, в якій саме тоді село Гнилички перейшло на православ'я. Щоб скріпити там Унію, він вислав 8 священників з місями й катехизацією. Однак, «місії — писав він — не вистачають. Потрібно зреформувати руський клир за допомогою реколекцій... Також потрібно реформи семінарії і теологічних студій, як теж солідної духовної літератури в руській мові. Ось чому треба без зволікання зачати реформу Василянського Чину»⁸³.

4. ПІДГОТУВАННЯ ДО РЕФОРМИ

Щоб «відновити греків в Австрії», Апостольський Престіл ще з 1870 років носився з думкою, як би то обновили Василян в Галичині, запланувавши, для цього, між іншими, відкриття новіціяту в Іротта Феррата⁸⁴. Ближче цією справою зайнялася Конгрегація Пропаганди на засіданні 29-7-1878 р., розглядаючи Акти Румунського Синоду з 1872 р., який, між іншими, ухвалив теж реформу ОО. Василян в Румунії⁸⁵. Вже тоді вирішено зібрати через Віденського Нунція ближчі інформації про всіх Василян в Австро-Угорщині та переслати йому «Статути» з 1858 р., щоб він дав їх переглянути скликаній для цього комісії. Члени її, між іншими, мали теж зайнятися справою віднови Чину та його об'єднанням. Однак виконання цієї ухвали відкладено аж до 19.3.1881 р., коли-то видано дефінітивну апробату вище згаданого Синоду⁸⁶.

⁸¹ *Ibidem*, f. 2581-2; ACO, Lettere e Decreti (= LD), 1881, f. 433.

⁸² *Ibidem*, f. 2365-7; ASV NdV, vol. 565, f. 43-53; ACO Acta, v. 13, 1882, f. 136-7; Каровець, *ц. тв.*, I, ст. 48-50.

⁸³ ARSI, 1007, Pr. Galic., 7-XVII, 4; cf. ACO SC, Ruteni 1882-4, f. 2777-2792; ASV NdV, v. 565, f. 408-416.

⁸⁴ ASV NdV, 470, f. 681.

⁸⁵ На основі звіту румунського митр. І. Ванча (18.8.1881) був тоді в його провінції ще один монастир і 2 монахи. — ASV NdV, v. 587, n. num.

⁸⁶ ACO Acta, v. 10, 1878, f. 617v; MANSI, *Collectio Conciliorum*, v. 42, Graz 1961, col. 918-9, adn. 100. — Ще передше, листом з 20.2.1880 р., справу віднови порушив був о. І. Дольницький, доручаючи віддати її митр. Й. Сембратовичеві. *Лор.*: ACO SC, Ruteni 1876-1881, f. 2581-2.

Висилаючи, отже, 24.4.1881 р., цю апробату Віденському Нунцієві, долучено йому воднораз вище згаданий «Статут» Правил з 1858 р., з дорученням скликати комісію з-поміж Василян у Галичині й Мадярщині, «щоб таким чином досягнути єдності у віднові цілого Василянського Чину»⁸⁷.

Уже раніше цю ж справу віднови Чину порушував в листі до Риму згаданий вже о. І. Дольницький (20.2.1880), і доручав віддати її єп. С. Сембратовичеві⁸⁸. Перед скликанням вище згаданої комісії, ближчі інформації про Василянські монастирі в Галичині прислав Віденському Нунцієві також ректор Української Духовної семінарії у Відні о. Ю. Пелеш, пізніший Перемиський єпископ, а до Конгрегації, 6.6.1881 р., — єп. С. Сембратович⁸⁹.

Однак ця Комісія не зібралася. Замість неї 19.7.1881 р. Конгрегація Пропаганди доручила Митр. Й. Сембратовичеві відбути візитацію всіх монастирів в Галичині⁹⁰, з якої він 21.1.1882 переслав свій звіт, подаючи теж пропозиції в справі запланованої реформи⁹¹.

В тому ж самому часі до акції підготування реформи включився і, певною мірою, узяв ініціативу сам Василянський протоігумен о. К. Сарніцький. Перший звіт про стан Василянських монастирів з деякими також порадами переслав він до Конгрегації ще десь у серпні-вересні 1881 р.⁹² Незабаром після того він виготовував і 25.12.1881 р. переслав до Папи Лева XIII свій знаменитий Меморіал, в якому накреслив всю програму реформи, піддаючи теж думку, щоб її переведення передати ОО. Єзуїтам⁹³.

Також у цій справі Папа Лев XIII дня 7.2.1882 р. наказав прикликати до Риму єз. провінціяла о. Г. Яцковського, де він уклав обширні, на 13 великих сторінках друку, відповіді-інформації на поставлені йому питання щодо відновлення Василянського Чину⁹⁴. Він радив, щоб, між іншим, заплановану реформу починати негайно, а й те, щоб надати відновленому Чині, за прикладом св. Йосафата і м. Й. Рутського, контемплативно-аскетичного характеру, тимчасом як нпр., генерал Воскресенців, о. П. Семененко, був за те, щоб він, за первісними зразками, так і залишився контемплативним⁹⁵.

⁸⁷ ACO LD, v. 14, f. 244-5; ASV NdV, v. 565, f. 42rv.

⁸⁸ ACO SC, Ruteni 1876-1881, f. 2581-2.

⁸⁹ *Ibidem*, f. 2573-6; ASV NdV, v. 565, f. 43-53.

⁹⁰ ACO LD, v. 14, f. 437r-438v.

⁹¹ ACO Acta, v. 13, f. 1378.

⁹² ASV NdV, v. 570, f. 396-8.

⁹³ ACO Acta, v. 13, f. 136-7; Каровець, *у. тв.*, I, ст. 48.50.

⁹⁴ Responsa ad quaesita S. C. P. Fide de reformatione Ordinis S. Basilii M. in Galicia et Hungaria (Roma 4.3.1882). — ACO Acta, v. 13, f. 139-145.

⁹⁵ *Ibidem*, f. 145-6.

5. РІШЕННЯ АП. ПРЕСТОЛУ - АП. ЛИСТ З ДНЯ 12 ТРАВНЯ 1882 Р.

В днях 16-17 березня 1882 року відбулася в цій справі партикулярна Конгрегація Кардиналів, що здебільша на основі згаданих інформацій о. К. Сарніцького та о. Г. Яцковського, винесла рішення, які потім увійшли в Апостольський Лист «*Singulare Praesidium*» Льва XIII; проголошено його 12 травня 1882 року, скоро тільки з Відня прийшла нетерпеливо очікувана згода австрійського цісаря Франц-Йосифа⁹⁶. Копії цього Листа виготовлено і вислано з супровідними листами в днях 11-12 травня 1882 р. Ап. Нунцієві у Відні, митр. Й. Сембратовичеві, єзуїтському Генералові й галицькому Провінціялові о. Яцковському і також, ще перед останнім, дотеперішньому Василіянському Протоігуменові й головному ініціаторові реформи — о. К. Сарніцькому, висловлюючи йому окреме признання за його «ініціативу, яку майже в кожному пункті схвалив Ап. Престол», додаючи, що «це буде його заслуга, якщо Василіянський Чин повернеться до нового життя»⁹⁷.

В цьому Листі маємо перший загальний нарис майбутніх Конституцій та викладену всю програму запланованої реформи Василіянського Чину, починаючи її поки що від Галицької Провінції. В ньому постановлено між іншим, щоб:

1. Переведення Реформи віддати в руки ОО. Єзуїтів та, з цією метою, щоб їм тимчасово віддати Добромильський монастир, яким вони мали тільки адмініструвати:

2. Новіціят мав бути лиш один на всю Галичину, і можна було приймати до нього теж і кандидатів латинського обряду, не потребуючи навіть диспензи;

3. Новики мали виховуватися в душі св. Василія і св. Йосафата та митр. Й Рутського і вивчати всі церковні обряди та церемонії;

4. ОО. Єзуїти мали опрацювати та приготувати нові Правила згідно з духом св. Василія і св. Йосафата;

5. Василіян на майбутнє виймалося з-під юрисдикції єпископів та митрополита й вони ставали безпосередньо залежні єдино від Ап. Престолу⁹⁸.

⁹⁶ ACO SC Ruteni 1882-4, f. 2798-2801; ASV NdV, v. 565, f. 120; v. 570, f. 259-264.

⁹⁷ ACO LD, v. 15, f. 261, 263, 264v-5, 306rv.

⁹⁸ W DPR, II, p. 454-9.

У тому ж Листі зроблено вже натяк на можливість поширення цієї Реформи і поза Галицьку Провінцію, хоч думку про злуку всіх Василян, в тому часі в Галичині і в Мадярщині, з двома Протоігуменами, ще 14.2.1861 піддав Галицький Протоігумен о. Модест Маціївський, і цю ідею, « не нову », як сам каже, підтримав теж Ап. Візитатор єп. Гаганець, в листі до Ап. Нунція у Відні, з дня 24.2.1861⁹⁹. В Ап. Листі намічено також широке поле різнорідних праць, якими мали зайнятися нові Василяни, яких і все це діло доручено св. Покровителям русько-українського народу.

Цим Листом розпочато нову епоху в історії Галицької Провінції і всього Василянського Чину, бо ним розпочато Реформу, яка піднесла цей Чин, що вже хилився до цілковитого упадку і якому вже « були пораховані дні », й натхнула його новим життєвим духом — на шляху до світлих завдань, які йому призначило Боже Провидіння.

6. БУРЯ ПРОТЕСТІВ - ПРОТИ РЕФОРМИ

Але початки і перші роки цього важливого діла, яке мало відновити Чин і повернути йому давній блиск і значення, зустрілися з незрозумінням збоку майже всього галицького громадянства і духовенства¹⁰⁰ та навіть деяких « старих » Василян¹⁰¹. Це наставлення викликало довготривалу хвилю протестів, яка покотилася по всій Галичині і доходила навіть до Віденського двору й Ап. Престолу. Перед у цій акції вели москофільський « Пролом » і народовецьке « Діло », за якими пішли й деякі радикальні польські часописи, і навіть долучився до них православний « Кієвлянин ». Всі вони однаково переганялися в нападах та звинуваченнях на Єзуїтів, на о. К. Сарніцького й на Рим.

Ці протести були звернені не проти самої реформи, якої потреби ніхто не заперечував, а лише проти того, що її доручено Єзуїтському Ордену, якому не довіряли і були переконані, що це не вийде на користь ні Чинові ні Церкві. Усі вони побоювалися, щоб така реформа

⁹⁹ ACO SC, Ruteni 1876-1881, f. 2256-8.

¹⁰⁰ Великого розголосу зокрема набрав протест Бучацького та інших сімох монастирів. Пор.: ASV NdV, v. 570, f. 317rv, 323-5, 327rv, 329-330, 334, 341rv, 342-5, 349-352, — з текстом протесту. ACO SC, Ruteni 1882-4, f. 2815-7, 2818-2820.

¹⁰¹ Цим протестам майже в цілості присвячені 3 і 4 томи о. М. Карівця, *ч. тв.*, Пор. *теж*: ASV NdV, v. 570, f. 294-6, 298-301rv, 336-8, 343-4, 349-355, 360rv, 362-3; ACO SC Ruteni, 1882-4, f. 2815-7, 2869-70, 3069-3070; 3832-4 (Staurorgia), 3840-4, 3846; ACO LD, v. 15, f. 361 (Malinowski), 612-3.

не довела до златинщення та денаціоналізації. Тому її нап'ятовувано, як « насилля », « підпільну роботу », як « упокорення народности і пониження обряду », як « несправедливість для нації », « переверот Василянського Чину », а Папське Письмо, як « злощасне »¹⁰². Крім кампанії в газетах, з цим наміром скликалися численні віча, поширювалося протестаційні брошурки та висилалося делегації до найвищих церковних і державних установ. Навіть орган духовенства « Галицький Сіон » не виявив належного розуміння і не став в обороні задуманої реформи.

Цю хвилю протестів злагіднили дещо Пастирський Лист м. Й. Сембратовича з дня 2 червня 1882 р., а головню той з дня 16 серпня, написаний після авдієнції в Папи Лева XIII¹⁰³, і такий же Лист перемиського єп. І. Ступницького з дня 1 жовтня 1882 р.¹⁰⁴. У них вони вказували на позитивні аспекти Реформи й закликали, щоб не вірити різним агітаторам, але мати довір'я до проводу Церкви, яка користується досвідом століть та випробуваною передбачливістю.

І все ж таки, ще 1884 року відбулися у Львові два великі протестаційні віча під гаслом « Рятуймо народність від заглади ». На першому проводив сам знаний проф. Романчук, а на другому понад 2000 учасників підписало протестаційні резолюції¹⁰⁵.

Щойно після кількох років праці, наслідки започаткованої реформи щораз то більше самі почали розвівати всі упередження й ослаблювати всі закиди, які з часом зовсім затихли, бо стало всім наявним (не перший і, на жаль, не останній раз), що всі ці жалі та протести були безпідставні.

Тому вже учасники Львівського Собору з 1891 року звернулися до загалу вірних та всього громадянства із закликом, щоб вони, « маючи довір'я до дбайливости Льва XIII про нашу Церкву, не тільки не спротивлялися, але виявили і свою прихильність — як там сказано — відновленню цього славного Чину »¹⁰⁶.

Свою власну помилку і помилку всього громадянства визнав так само й І. Франко, бо, як він писав, « зреформований Чин видав

¹⁰² *Альманах Василянських Богословів*, 1933, ст. 24.

¹⁰³ ASV NdV, v. 570, f. 298-300. Спочатку й митрополит був збентежений і наляканий,

¹⁰⁴ Каровець, *ц. тв.*, III, ст. 197-205; IV, ст. 124-9, 152-164; ASV NdV, v. 570, f. 336-8; ACO SC, Ruteni 1882-4, f. 2821-2; ASV NdV, v. 570, f. 44-5.

¹⁰⁵ *Там же*, т. II, ст. 158-9; III, ст. 200-5; IV, ст. 152, 164, 171, 215-45, 322; ASV NdV, v. 570, f. 410-430, 454-5.

¹⁰⁶ *Акти і Декрети Львівського Синоду*, 1891, ст. 160.

ряд мужів, що, незважаючи на свій ширий католицизм, не тільки не затратили почуття своєї національності, але поробилися завзятими народовцями»¹⁰⁷. Подібну оцінку цього діла подав теж визначний народний діяч і провідник К. Левицький, який мусів признати, що «в остаточнім висліді реформа наших ОО. Василіян Єзуїтами не принесла національної втрати, бо реформатори знайшли в нашому народі здорові сили», між якими і самого пізнішого митр. А. Шептицького — з-поміж цього старинного роду, що був для нас уже майже загублений та втрачений¹⁰⁸.

III. ДОБРОМИЛЬСЬКА РЕФОРМА 1882-1904

Буря протестів, яка настала серед галицького громадянства і навіть духовенства проти наміченої Реформи, зокрема ж проти ОО. Єзуїтів, яким доручено її здійснення, не зупинили Апостольського Престолу в його рішеннях і не злякала її виконавців. Вона почалася офіційно вже у день передачі Добромільського монастиря, від якого й сама Реформа прийняла назву «Добромільська».

1. ПЕРЕДАЧА ДОБРОМИЛЬСЬКОГО МОНАСТИРЯ

Як це заплановано й узгоднено між Апостольським Престолом і державною владою, Віденський Уряд доручив передачу цього монастиря Галицькому намісникові, який перевів її через місцевого Добромільського старосту. Цей акт передачі відбувся в самому старостві вже дня 15 червня 1882 року. З Василіянського боку були присутні о. Климентій Сарніцький, протоігумен, і о. Юліян Телішевський, Добромільський ігумен, а від ОО. Єзуїтів о. Г. Яцковський, провінціал, о. І. Щепковський, намічений настоятель початого діла і магістер новиків, о. П. Маковський і 2 Брати, як теж і сам Добромільський староста Юлій Фридрих та його асистент Антін Штегел. Акт передачі підписали о. К. Сарніцький з о. Ю. Телішевським, о. Г. Яцковський з о. І. Щепковським та староста зі своїм асистентом.

Цим актом ОО. Єзуїти перебрали Добромільський монастир з добрами в Буковій та на Гучку, з застереженням, що мають їх вживати тільки для дорученої їм реформи.

¹⁰⁷ *Нарис історії укр.-рус. літератури*, 1910, ст. 307-8.

¹⁰⁸ *Історія політичної думки*, 1926, ст. 215.

Того дня були в монастирі присутні три Отці: згадані вже о. І. Щепковський і о. П. Маковський та о. Казимир Рідл, який мав учити латинську мову й риторику, і також три Брати. До них унезабарі долучилися ще два Брати, які зараз же взяли за нелегке завдання віднови самого дому, бо він був у дуже жалюгідному стані, і тому доводилося вкласти чимало трудів, щоб його сяк-так приготувати на прийняття більшої кількості жителів. Сам новіціят відкрито в ньому 15 вересня того ж 1882 року¹⁰⁹.

Усім же дотеперішнім Василянам залишено до вибору: вони могли також приступити до реформи, відбуваючи наперед разом з іншими новіціят під проводом ОО. Єзуїтів, або залишитися при давньому способі життя.

Як побачимо, тих перших, що приступили до Реформи, було дуже мало. З наймолодших клириків, зголосилися до неї всього три новики та п'ять священників. З них витривало тільки три, бо два знову її залишили, не чуючись на силах достосуватися до нового ладу, хоч і надалі перебували в приятних і близьких відносинах з новими Василянами¹¹⁰.

Всі інші залишилися при давньому способі життя¹¹¹. Вони далі проживали в тих монастирях, яких ще не прилучено до Реформи, і там вони до якогось часу, як і раніше, віддавалися своїм парафіяльним, душпастирським чи навчальним обов'язкам.

Їхнім настоятелем зоставався й далі о. К. Сарніцький, хоч його влада, як досі, була дуже обмежена. Вони, однак, не могли приймати нових кандидатів і не збиралися більше на Провінційні Капітули, хоч були такі спроби¹¹². З кожним роком їхнє число дедалі більш маліло, і в 1911 році до нових Василян перейшли три останні ще монастирі, які вони до того часу займали¹¹³.

¹⁰⁹ Каровець, *ц. тв.*, II, ст. 178-180. Обширний звіт з цієї передачі о. Г. Яцковський переслав до Конгрегації листом з 16.9.1882 р.: ACO SC, Ruteni 1882-4, f. 2954-6; cf. ARSI, Pr. Galic. 1601, f. 1145.

¹¹⁰ (оо. Д. Жуковский і М. Тибінка). Див. нижче розділ: Новики і студенти.

¹¹¹ Про їх моральний та економічний стан багато листів знаходиться в 570 томі Віденської Нунціятури, ф. 400-2, 476, 408, 431, 433-4 (ASV NdV); Обширну реляцію про них 1886 р. виготовив о. К. Сарніцький. Пор.: ACO SC, Ruteni 1886-1892, f. 4285-4335; У цьому році було їх ще 37. Багато з-поміж них просило звільнення з цензур із-за неправного набуття гроша та просило дозволу, щоб могли затримати для своїх потреб ті, які набули, мовляв, «*industria privata*». Cf. ACO SC, Ruteni 1886-1892, f. 4461-85.

¹¹² ASV NdV, v. 570, f. 373rv, 375-6, 377rv.

¹¹³ Останнім 29 листопада 1920 р. упокоївся в Гошеві о. Мелетій М. Тибінка. *Liber Defunctorum Patrum et Fratrum Ordinis ab anno 1882, Romae 1966*, p. 334.

2. НАСТОЯТЕЛІ І ВИХОВАТЕЛІ МОЛОДИХ ВАСИЛІАН

Настоятелями і вихователями, яким доручено віднову Василіянського Чину, були Єзуїти з Галицької Провінції, що майже всі були польської народности. Їх саме тому і вибрано, бо вони найкраще визнавалися у місцевих обставинах і тому найлегше було їм вив'язатися з нелегкого завдання. Але, саме приналежність до цієї народности насторожувала багатьох і мала найбільший вплив на ті численні протести, про які була мова.

Знаючи про цей віковий антагонізм між обома народностями й обрядами, частково ж під впливом згаданих протестів, Папа Лев XIII та цісар Франц Йосиф багаторазово настоювали на Єзуїтського Генерала та Галицького Провінціяла, щоб вони до того завдання піднайшли членів не з польської, але іншої нації¹¹⁴.

У висліді цих старань, з великими надіями вислано до Добромиля о. Ерика Брандіса, німецького тирольця, що знав трохи по-хорватськи, щоб він, як ректор, прийняв провід дорученої їм місії. Але, не знаючи місцевих обставин, він не зумів вив'язатися з своїх обов'язків, тож ледве по 7-ох місяцях був змушений залишити цю спробу¹¹⁵.

Таким чином, не зважаючи на всі старання і спроби, переведення Реформи знову прийнялися польські Єзуїти, що для неї потім трудилися впродовж 22 років. Вони були їхніми настоятелями, вихователями та професорами, і в самому Добромилі, згодом же й по інших монастирях, які приступали до Реформи, а їхні Брати виконували щоденні служіння в домах, робітнях та церквах.

І вони, проти всіх упереджень, які не були зовсім безпідставні, зі свого боку вив'язалися краще як можна було сподіватися. Майже всі вони або вже знали українську мову, або в короткому часі її вивчали та нею послуговувалися, як це було із згаданим о. П. Маковським, який до півроку по-українському вже й проповідав¹¹⁶. Мабуть, тільки один о. І. Щепковський, який понад 10 років керував Добромильським монастирем і самою ж реформою, будучи старшим, не зміг її добре вивчити й тому в конференціях і на точках уживав польської мови. Але, цього ніхто не брав йому за зле, бо « всі, без винятку, його щиро й сердечно любили » та вважали « Мужем Провидіння », якому завдячу-

¹¹⁴ ACO LD, v. 15, f. 481rv, 505v-6, 527v-8; ACO SC Ruteni 1882-4, f. 2953, 2960; ARSI, Litt. Gen., Pr. Galic. IV, f. 226-7.

¹¹⁵ *Альманах Вас. Бог.*, ст. 57 (о. Ю. Дасій), 41 (о. М. Лончина); Каровець, IV, с. 268.

¹¹⁶ Там же, ст. 52. У головному Василіянському архіві знаходяться листи оо. Бапса і Бавлісса, писані по-українськи, хоч ті, до кого писали, знали по-польськи.

вали успіх розпочатої віднови, для якої він вповні посвятився і якій віддав усе своє серце. Він сам говорив, що в Добромилі бажав би померти, а якщо Боже Провидіння вирішить інакше, то бажав би, щоб принаймні його серце спочило в цьому Добромильському монастирі, — між тими, для яких стільки з посвятою трудився¹¹⁷. Такими чи подібними були також всі інші Єзуїти, яких Боже Провидіння вжило для віднови Василянів, бо всі, як пише наочний свідок, «були дуже тактовні і до нас відносилися широко, сердечно і приязно»¹¹⁸.

Тому не справдилися побоювання багатьох, мовляв, вони молодих Василянів златиншать та відведуть від своєї Церкви й народности. Це були справжні Божі мужі, які не шукали ні себе, ні навіть власних церковних чи національних інтересів. Вони вповні пішли за голосом Св. Отця Лева XIII, який, доручаючи їм цю місію, через Провінціяла о. Г. Яцковського, такими словами звернувся до всіх, що мали взяти участь у цьому завданні: «Я повірив тобі і Вам. І сподіюся, що не заведете мого довір'я, але докладете усіх старань, щоб виховати нове покоління монахів, оживлених правдивим духом св. Василя і св. Йосафата, мужів молитви, великої посвяти та ще більшої любови, і священників ревних, які любили б свій народ, серед якого мають працювати, в Бозі і по-божому. Так, повторив, в Бозі і по-божому. Нехай навчаться шукати найперше Царства Божого і тим самим зовсім певно придбають всі інші добра дорогим мені Русинам»¹¹⁹.

Такими з їхньої школи і вийшли молоді Василяни, які любили і свою Церкву і свій обряд та свій народ, як це признали і сам І. Франко та інші, про яких була вже згадка.

Яке ж було наставлення цих єзуїтських вихователів до східного обряду, посвідчить наступний епізод. При кінці минулого сторіччя, перші Василянські місіонери, знайшовшись в дуже тяжких матеріальних обставинах, просили в Ап. Престолу дозволу на т. зв. біритуалізм, тобто, щоб могли відправляти в обох обрядах — східному і західному, як це пізніше практикував не один з східних священників. Коли ж їм цього дозволу не дано, о. Мицельський, єзуїт, що був тоді Протоігуменом молодих Василянів, так написав до тодішньої Конгрегації Пропаганди: «Дуже радію з цього приводу, що священна Конгрегація відмовила Василяніям дозволу, щоб вони прийняли обслугу теж латинників»¹²⁰.

¹¹⁷ Там же, ст. 51-2 (о. Ю. Дацій).

¹¹⁸ Там же, ст. 55.

¹¹⁹ Каровець, ц. тв., I, ст. 161-2; Jaskowski H., o. c., str. 9.

¹²⁰ АСО, Prot. 399/33, IV, Ruteni, f. 3; Архів Головної Управи (= АГУ) Конгрегація Пропаганди, 5.6.1898.

Тому всі були вдоволені з тієї праці, яку Єзуїтські Отці і Брати вклали у віднову Василянського Чину. Вони добре вив'язалися з дорученого їм завдання і повнотою відповіли тим сподіванням, які на них покладено, ставши самі ще свідками тих овочів, які виростили з їхніх трудів.

3. НОВИКИ І СТУДЕНТИ-КЛИРИКИ

Одним з перших завдань, ради якого покликано ОО. Єзуїтів до Добромилля, було на першому місці виховання добрих Василянських ченців та священників, які мали б здатність включитися теж у працю над релігійним піднесенням української Церкви. З цією метою вони присвятили найбільше уваги й трудів найперше самому ж новіціатові, відтак же й студійним домам.

Після того, як ОО. Єзуїти прийняли Добромильський монастир, не застали вони жодного кандидата і цілий тиждень були в ньому саміодні¹²¹. Але ще в тому самому місяці червні приїхали на новіціят два клирики з Лаврова, де вони, не покінчивши новіціяту в «старих» Василян, навчали в тамошній школі; а за ними кілька днів пізніше зголосився ще й третій¹²². Після них, не зважаючи на всі протести, незабарі почали зголошуватися ще й інші, так що в жовтні 1882 року, як описує один з них, було там уже 13 кандидатів-клириків та кілька на братів-помічників¹²³.

3-поміж «старих» Василянських священників ще в тому ж 1882 році пристав до Реформи о. Юліян Зємба, до якого 22 листопада прилучився й о. Дмитро Жуковський, а трохи згодом, 4 серпня 1887 року, о. Володимир Будзилович та о. Єронім Острроверха (26.XI.1893).

1883 року усіх нових Василян було 36: два Отці (Ю. Зємба і Д. Жуковський), 11 клириків на студіях, 16 клириків на новіціяті і 7 братів-помічників, як записав у своїх спогадах о. Мелетій Лончина, що й сам

¹²¹ «Старий» новик Й. Мартинець залишився з ними на короткий час, але до реформи не приступив і 26.7. ц. р. від'їхав. *Пор.*: Каровець, II, ст. 194.

¹²² Були це: *Володимир Стех*, нар. 12.7.1863; до Чина — 12.11.1881; свящ. — 22.5.1887; + 16.7.1945 в Пасейку ЗСА; *Висаріон Кулик*, нар. 24.5.1850; до Чина — 7.8.1880; свящ. — 22.5.1887; + 23.3.1904 у Львові; *Теодосій Куницький*, нар. 6.4.1853; до Чина — 1.10.1880; свящ. — 5.8.1888; + 17.1.1913 у Печеніжині. *Пор.* Каровець, II, ст. 196-7.

¹²³ *Альманах...*, ст. 51 (о. Ю. Дацій). Між ними був пізніший основник Сестер Службниць о. Єремія Ломніцький, нар. 8.2.1860; до Чина — 28.9.1882; свящ. — 17.6.1888; + 3.7.1916 в Симбірську на Сибірі.

того року до них прилучився¹²⁴. Разом з ним в тому ж році вступили ще такі пізніші світочі Василянського Чину, як о. Діонісій Ткачук¹²⁵, перший Архимандрит, і о. П. Філяс¹²⁶, перший по Реформі Протоігумен, унезабарі ж і перший єпископ у північній Америці, о. Сотер Ортинський¹²⁷.

Це число з року на рік зростало, бо постійно в їхні ряди вступали нові юнаки. Новиків-клириків і братів-помічників (пізніше) було все в пересічному коло 15, одних і других¹²⁸.

Денний порядок на новіціяті був подібний до того, що й досі практикується, тільки при столі було звичайно завжди читання і на хор присвячувалося значно більше часу, бо майже 4 години, головно у Великому пості, як 15 листопада 1882 року писав до Конгрегації о. І. Щепковський, прохаючи звільнення зі строгих постів¹²⁹.

По скінченні шестимісячної кандидатури і новіціяту, який тривав рік і 6 тижнів, клирики склали перші обіти і переходили на дальші студії: один рік риторики для тих, що мали закінчену середню освіту (для тих, що її не закінчили, був ще один або два роки гуманістики), два роки філософії і, перші роки, два роки теології¹³⁰, яку потім, від 1895 року, продовжено на три і деколи навіть на чотири роки (1899 і 1901). Гуманістичні студії у цьому періоді і риторикку весь час вивчали в Добромилі, філософію спочатку студіювали в Лаврові; переходово у Львові, від 1898 року у Добромилі і з 1902 року у Крехові, а богословію в Кристинополі¹³¹.

Крім того, в роках 1890-7, десять Василянських богословів доповняло богословські студії в Єзуїтській Колегії у Кракові¹³², а три в Інсбруку, в рр. 1900-4¹³³.

¹²⁴ *Альманах...*, ст. 42-3.

¹²⁵ Нар. 9.11.1867; до Чина — 18.7.1883; свящ. — 24.7.1892; + 24.1.1944.

¹²⁶ Нар. 27.9.1864; до Чина — 7.11.1883; свящ. — 15.9.1889; + 16.6.1930.

¹²⁷ Нар. 29.1.1866; до Чина — 3.2.1884; свящ. — 18.7.1891; + 24.3.1916.

¹²⁸ Найбільше було їх 1885 р. — 21, а в р. 1889 одинокий раз це число зійшло нижче десяти — було тільки 8. Братів-помічників в перших роках було пересічно 6, від 1895 р. звичайно — 10, а від 1901 р. — 15. Всіх, отже, новиків було звичайно ж. 25, а в році 1899 досягло найвищого числа — 31.

¹²⁹ АСО Acta, v. 14, f. 178.

¹³⁰ *Альманах ...*, ст. 56.

¹³¹ Там же, ст. 62. *Каталоги Чина*.

¹³² Були це: Є. Ломницький, П. Філяс, В. Скоробогатий, С. Ортинський, Є. Малицький, Ю. Озімкевич, А. Давида, А. Мушкевич, А. Лозинський та П. Кандюк.

¹³³ Були це: П. Калиш, П. Кандюк, і В. Мазур.

4. ПРИГОТУВАННЯ КОНСТИТУЦІЙ

Передаючи ОО. Єзуїтам Реформу Василян, Папа Лев XIII наклав на них, між іншими, також зобов'язання, щоб вони написали для відновленого Чину нові Конституції, хоч найважливіші справи вже були накреслені в самому Листі «Особливою Охороною»¹³⁴. Та перше ніж узятися за цю працю, треба було вирішити деякі справи, що в самому Листі не бралися до уваги, які однак не могли чекати аж на нові Конституції.

Найперше, приймаючи пропозицію, яку подав Провінціал о. Г. Яцковський, Апостольський Престол, ще 2 травня 1882 року, вирішив *справу новіціату* для «старих» Василян. На цій основі сам Магістер, за своїм розсудком, мав право зарахувати до новіціату чи до кандидатури ту частину новіціату, яку перед Реформою відбули новики, яких взято з новіціату до навчання у школі при Лаврівському монастирі. Ті ж, що приступали до Реформи після професії, мали відбути один рік новіціату і в тому часі місячні реколекції, а потім сам Магістер мав вирішити, хто з них ще частково мав повторити чи доповнити студії, а кого призначити до сповідей і проповідей¹³⁵.

Не ясною спочатку була також *справа тонзури*, яку вислано до Риму для вирішення. Цією справою зайнялася Конгрегація Пропаранди, яка на засіданні Кардиналів, дня 20 серпня 1883 року, вирішила, щоб «з уваги на сьогоднішні обставини, хоч давніша практика в Грецькій Церкві була інакша, на цей час її не вводити»¹³⁶.

Вже після відкриття новіціату виникло ще одне питання для вирішення, а саме: як віддавати *поклін перед Кивотом* з Найсв. Тайнами — *поклоном-метанією* чи *прикляканням* на одне коліно, як це вже було раніше прийнялося серед деяких Василян і теж по деяких єпархіяльних церквах, за свідченням запитаних священників і самого єп. І. Ступницького. Цю останню практику вже було запроваджено на новіціаті, але на настоювання самих новиків, які були за більше поширеною практикою метаній, справу знову вислано до Риму. Звідтіл, унезабарі прийшла наступна відповідь: «Тому що в руській обряді є загальніший звичай віддавати шану Пресв. Тайні Євхаристії метаніями, тому слід залишити приклякання і ввести метанії»¹³⁷. Після такого рішення на но-

¹³⁴ Каровець, *ц. тв.*, II, ст. 151, 162-3; WDPR II, р. 454.

¹³⁵ Там же, II, ст. 90-2.

¹³⁶ ACO LD, 1883, f. 449; ASV NdV, v. 570, f. 381; ACO Acta, v. 14, f. 530, 539; MOJOLI G., *Attività Liturgica della S. C. Prop. Fide*, 1862-1892, (1977), п. 505.

¹³⁷ Каровець, *ц. тв.*, IV, ст. 290-2.

віціяті їх привернено, хоч ця проблема ще довший час дискутувалася і пізніше, як видно з листа митр. Й. Сембратовича з 19 квітня 1886 р. і листа Нунція з 29 березня 1887 р.¹³⁸.

Перед виготовленням й апробатою нових Правил часто перед Ап. Престолом дискутувалося, хоч не зараз їх вирішено, ще дві інші справи: 1. *постів* і 2. *хору та часослова*.

Спочатку ОО. Єзуїти дуже наполягали, щоб для молодих Василян дістати звільнення з тих дуже суворих постів, що тоді практикувалися, які ж негативно відбивалися на їхньому здоров'ї¹³⁹. Також старалися вони отримати певні норми відносно хору, який був дуже довгий і тривав майже 4 години, як було вже згадано, і відносно проказування часослова, якого в дійсності ще й не було¹⁴⁰. Обі ці справи вирішено багато пізніше — в самих Конституціях.

Над ними ОО. Єзуїти, які переводили Реформу, мали працювати і поступово пересилати до Риму для апробати. Але, вже 28 вересня 1882 року, Провінціал о. Г. Яцковський звітував до Конгрегації, що в Добромилі знайдено в польській мові «старинний», як він писав, «Сумарій Правила св. Василя Великого», мабуть, за його думкою, ще з початку 17-го сторіччя. На його просьбу Конгрегація навіть погодилася, щоб їх видрукувати для тимчасового приватного вжитку, доки не буде проголошене апробоване Правило¹⁴¹.

Взоруючись саме на цьому «Сумаріюмі» з 1751 року, і так зв. «Гошанських Конституціях» (Почаїв 1772), о. Г. Щепковський вже під кінець 1882 року опрацював і переслав до Риму загальну частину: «Про те, що відноситься до чернечого життя в нашому Чині»¹⁴². Конгрегація

¹³⁸ ACO LD, 1886, f. 160; 1887, f. 90; ASV NdV, v. 570, f. 462-4, 469-470, 474гв, 478-9 (1885-7); Моґоли, *о. с.*, 1977, nn. 530, 539.

¹³⁹ ACO LD, 1882, f. 647; 1883, f. 139; 1884, f. 297; 1886, f. 31.

¹⁴⁰ *Ibidem*, 1883, f. 539, 559; 1884, f. 40, 416, 465; 1887, f. 31. У цій справі Конгрегація ще 1882 р. писала, що для студентів вже тепер можна попросити звільнення з хору — до одної години, що пізніше ввійде до Правил, та що до хору не є стисло зобов'язані ні новики ні клирики зі звичайними обітами. — До справи постів і хору в Сх. Конгрегації багато листів. *До постів*: ACO Acta, v. 14 (1884), f. 170-186, 586-605; ACO SC, Ruteni 1886-1982, f. 4358; АГУ — з 16.3.1883; 20.3.1886; 12.11.1898; 21.2.1901. *Про хор*: ACO Acta, 16 (1885), f. 300-1, 325; ACO SC Ruteni 1886-1892, f. 4357; Моґоли, *о. с.*, nn. 506, 515, 538, 1068, 1070-1, 1077, 1079, 1080-3, 1085. АГУ — з 27.9.1884 і 15.5.1893.

¹⁴¹ ACO Acta, v. 14, f. 171; LD, v. 15, f. 647.

¹⁴² ARSI 1007, Pr. Galic., XV, 19.

25 серпня 1884 року апробувала ці нові Конституції на 5 років, і їх в наступному 1885 році видруковано латинською мовою¹⁴³.

Для практичного і лекшого вжитку 1890 року в латинській мові видруковано з них «Витяг» з головніших Правил, разом 117¹⁴⁴. З малими змінами цей Сумарій перевидано 1900 року в Жовкві також в українському перекладі під заголовком: «Витяг з Уставів Руского Згромадження Чина св. Василія В.».

Дальша праця над повними Конституціями продовжалася і шойно 1896 року були готові дальші три частини: Про форму Управи Чином; Про головних урядовців Чину і Студії. Конгрегація їх переглянула і 1 червня 1896 року апробувала, а Папа Лев XIII наказав їх того ж року видрукувати, разом з першою частиною: «Про те, що відноситься до чернечого життя», яку апробовано ще 1884 року¹⁴⁵.

Хоч поки що існувала тільки одна Провінція, у цих Конституціях вже говориться про Головного Настоятеля, якого там називається Архимандритом і якому надано майже всі ті самі права, що їх мали колись Протоархимандрити.

В наступному 1897 році появилася друком у Жовкві ще й «Додаток до Конституцій Руської Конгрегації св. Василія В.», в якому подано правила, яких досі не було, для всіх домових урядовців, починаючи від Вікарія і на обов'язках Братів-Помічників кінчаючи¹⁴⁶.

Це була та праця, яку ОО. Єзуїти виконали в тому часі, в якому вони проводили відновленням Василіянського Чину.

5. НОВІ МОНАСТИРИ

До Добромильської Реформи майже кожного року приступали щораз то нові монастирі, які «старі» Василіяни відступали новим ченцям.

1. Першим з них, декретом з 25 квітня 1884 р., приступив «княжий» монастир св. Онуфрія у *Лаврові*, який за переданням мав ще 1270 р.

¹⁴³ ACO Lett., 1885, f. 620. Cf.: ACO LD, 1885, f. 596. Друкований примірник цих Конституцій знаходиться в генеральному Василіянському архіві.

¹⁴⁴ *Summarium Constitutionum Congregationis Ruthenae S. Basilii M. Reformatae ad mentem Constitutionis SS. D. N. Leonis PP. XIII «Singularare Praesidium»*, Staraviesiae 1890, pp. 37.

¹⁴⁵ Cf. МОЖОЛІ, *о. с.*, nn. 514, 527, 529; ACO SC, Ruteni 1886-1892, f. 4629, 4716; АГУ — з 27.2.1889; 12.3.1891; 30.5.1892; 20.11.1893; 29.4.1894; 22.1.1895; 22.11.1896.

¹⁴⁶ Його тепер не вислано до апробати. Зроблено це шойно 1906 р., хоч його не включено до Конституцій.

заснувати кн. Лавро Тройденович¹⁴⁷. Першим ігуменом, на короткий час, став там о. Д. Жуковський, один зі «старих» Василян, який щойно покінчив був свій новіціят. По ньому настоятелями від 1885 року до 1897 були оо. Єзуїти. Першим ігуменом з-поміж нових Василян став о. Д. Ткачук, з дня 12 вересня 1897 року¹⁴⁸.

У цьому монастирі з того ж 1884 року приміщено філософію, якої з 1894 року навчали вже також нові Василяни, а саме: оо. П. Філяс, Д. Ткачук, С. Ортинський, І. Островерха й ін.

Монастирська церква була парафіяльною.

2. Два роки після Лаврівського монастиря, 1886 р., прилучено до Реформи також дуже важливий і теж «княжий» Святоонофріївський монастир у *Львові*, хоч декрет на нього був підписаний щойно 8 березня 1887 р. За переданням мала цей монастир в 13-му сторіччі заснувати княжна Констанція, дружина кн. Льва I¹⁴⁹. У ньому короткий час приміщувався другий рік філософії¹⁵⁰, пізніше (1922) переходово навчалися теж клирики-богослови. Весь час був він осідком Провінційної Управи.

У цьому монастирі здебільша ставили свої перші кроки в душпастирській місійній праці майже всі молоді Василянські еромонахи, між ними й оо. Ю. Дацій, П. Філяс, С. Ортинський, С. Кізіма, А. Шептицький і багато інших. Монастирська церква стала теж колискою нових церковних Товариств, головно Апостольства Молитви і Марійських Дружин¹⁵¹. Зараз у найближчому році, завдяки добрим стосункам оо. Єзуїтів з Галицьким намісником Залеським, монастир у Львові відвідав архикнязь Рудольф, який того року (1887) завітав до столиці Галичини і при цій нагоді бував, між іншими, у всіх трьох катедральних храмах: українським, латинським і вірменським¹⁵².

3. Декретом з 3 липня 1888 року нові Василяни перебрали також один з більших монастирів св. Юрія у *Кристинополі*, оснований 1763 р.

¹⁴⁷ Коссак, *ц. тв.*, ст. 23; Ваврик М., *По Василянських монастирях*, 1958, ст. 78.

¹⁴⁸ *Альманах...*, ст. 60; про передачу монастиря див.: ASV NdV, v. 570, f. 486-491, 492-4, 496-500, 502, 504-5.

¹⁴⁹ Коссак, *ц. тв.*, ст. 5; Пор. Ваврик М., *ц. тв.*, ст. 31-42; ACO SC, Ruteni 1886-1892, f. 1420-1.

¹⁵⁰ *Альманах...*, ст. 62; про передачу монастиря див.: ASV NdV, v. 570, f. 482, 525-6, 528-531, 533, 535-9, 541-2; ACO SC, Ruteni 1886-1892, f. 4220-1; ACO Acta, V, 1887 (8 pp.).

¹⁵¹ *Альманах...*, ст. 62.

¹⁵² *Там же*, ст. 64. Квітами вітав о. К. Сарницький.

гр. Салезієм Потоцьким¹⁵³. У цьому монастирі з того ж 1888 року приміщено богословію і там її навчались багато річників в рр. 1888-1914, 1928-1936 і, ради тодішніх воєнних обставин, знову в рр. 1940-1945. В роках 1923-1928 і з року 1936 навчались там також філософи.

Монастирська церква була парафіяльною з дочерніми церквами в Клюсові, Городищі та Пархачі, в якому число вірних було два рази більше від самого Кристинополя. Годиться ще відмітити, що з цього саме монастиря ОО. Василіяни, зокрема о. Є. Ломницький, дали з 1892 року свій вклад у заснуванні і дальшому розвитку Згромадження Сестер Службниць.

4. Через три роки після того, декретом Пропаганди з 26 листопада 1891 року, до відновленого Чину приступив також важливий монастир Різдва М. Божої у *Жовкві*, який 1682 року оснував король Ян Собеський¹⁵⁴. До нього, декретом з тієї ж дати, через кілька років був прилучений теж історичний монастир у *Крехові*, оснований к. 1618 року.

Жовківський монастир був одинокою архимандрією, яка ще до 1855 року залишалася в Галицькій Провінції і яка того року вигасла зі смертю о. Ореста Хомчинського, який був теж довголітнім Прігуменом цієї Провінції (1823-1842). Пізніше, цей монастир, значно розбудований, був одним з найбільших в Провінції і з найбільшим числом Братів-Помічників; — на початку 1939 р. було їх там 34, які в більшості трудилися у власному видавництві і великій друкарні, які постали ще 1895 року і, з малими перервами в часі обох останніх світових воєн, проіснували аж до 1944 року. В монастирі, переходово в роках 1933-6 богослови, звичайно вже свячені, кінчали свій останній рік теології.

5. *Крехівський* монастир св. Миколая, як вже згадано, з 1891 року був прилучений до Жовкви і щойно 1897 р. став самостійним осідком. До нього в 1902 році перенесено новіціят і він в ньому зоставався до останньої світової війни (1939), яка припинила його діяльність.

Крім новиків у цьому, пізніше значно розбудованому, монастирі, на деякий час перебували також і богослови, в рр. 1916 і 1927-8, філософи в рр. 1902-6 і 1921-2, але найдовше схолястики — в рр. 1904-1914, 1920-3, 1925-8.

¹⁵³ Коссак, *у. тв.*, ст. 28; Ваврик М., *у. тв.*, 101-110; пор, звіт про передачу: АСО Acta, 1888 giugno (5 pp.).

¹⁵⁴ Коссак, *у. тв.*, ст. 24-6; Р. Л., *250-ліття побуту ОО. Василіян у Жовкві* — в «Календар Місіонаря» 1942, ст. 60-1.

Це був найбільший числом монастир, в якому майже весь час проживало понад 60 ченців, головно молодих новиків і клириків; у деяких роках, як 1926 і 1932, їхнє число досягало 76 осіб.

6. В році 1893 (28 квітня) до нових Василіян прилучився також великий і визначний монастир св. Хреста в *Бучачі*, заснований в 1712 році гр. Стефаном Потоцьким — з завданням виховувати в його добрах світський клир, для чого його син Микола оснував теж бурсу на 12 студентів. Число всіх студентів доходило до 300, чи навіть деколи 800 і більше. Хоч положений в Галичині, до 1780 року належав він до Литовської Провінції і був один з тих 12-х, за який довгі роки правувалися обидві Провінції — Литовська і Руська. В р. 1784, крім гімназії, відкрито в ньому теж окружну головну школу, а в рр. 1855-1865 й учительську семінарію. Щойно після великого пожару в р. 1865 залишено там на короткий час ще нижчу гімназію. Молоді Василіяни обернули її спочатку на гімназійний гуртожиток, а 1911 року відкрито в ньому славний «Місійний Інститут св. Йосафата», з якого голосилося на новіціят найбільше юнаків і вийшло найбільше число єромонахів, головно між обома останніми війнами¹⁵⁵.

7. Декретом з дня 2 березня 1893 року до Добромильської Реформи приєднався і монастир св. Івана Христителя в *Улашківцях* біля Чорткова. Був це один із старших монастирів, якого початки, за переданням, сягали 14-го сторіччя. Розбудований, головно в 17 ст., став одним з важливіших відпустових центрів Галичини. Монастирська церква була парафіяльною для частини Улашковець — Юридики; до монастиря належала також парафія у Милівцях¹⁵⁶.

8. В р. 1895, як результат місійної діяльності, головно оо. Є. Ломницького та П. Філяса, відкрито нову резиденцію свв. Петра і Павла в *Михайлівці*, серед більшої посілости, яку подарувала родина Дашкевичів¹⁵⁷.

9. Два роки після нього, в р. 1897 (22 вересня) до Добромильської Реформи прилучився теж Святотроїцький монастир в *Дрогобичі*, хоч він уже з 1890 подавався в Каталогах, як резиденція о. Д. Жуковського. Постав цей монастир 1774 року з трьох інших підміських монастирків,

¹⁵⁵ Ваврик М., *ц. тв.*, ст. 111-128; пор. звіт про передачу: АСО Acta, 1893 aprile.

¹⁵⁶ Там же, ст. 197-200; Той же, *Нарис...*, ст. 207; Коссак, *ц. тв.*, ст. 13-5.

¹⁵⁷ *Альманах...*, ст. 66-9.

у Деражці, Лішні та Летні, з яких перший згадується вже 1531 р. При ньому до першої світової війни існувала Василянська народна школа, в якій в рр. 1865-7 навчався також І. Франко. Монастирська церква була парафіяльною.

10. В році 1900 (17 березня) молодим Василянам передано ще невеликий монастирок св. Івана Хрестителя в *Краснопуці*, заснований 1665 р. пізнішим польським королем Я. Собеським¹⁵⁸.

11. В тому ж 1900 р., декретом з 1 листопада, пристав до них ще й старинний Благовіщенський монастир у *Підгірцях*, який, за переданням, мала к. 1180 року заснувати княжна Олена, дочка кн. Всеволода (Белзького), пізніша дружина польського короля Казимира Справедливого¹⁵⁹. Монастирська церква була водночас парафіяльною.

12. В найближчому 1901 році відкрито резиденцію-монастирок св. Йосафата в Буковій, де до того часу був тільки фільварок. Вона була залежна від монастиря в Добромилі, а від 1902 до 1913 року — від монастиря в Крехові. Після того вона подається вже в Каталогах як самостійна резиденція, а з 1925 року як монастир.

На короткий час, у цьому періоді в рр. 1902-5, нові Василяни відкрили були свій Хрестовоздвиженський осідок в Тернополі, який, однак, по двох роках були змушені закрити.

Усі ці монастирі приступили до Добромильської Реформи ще за Єзуїтської Управи — інші зробили це вже після 1904 року.

6. ПЕРШІ БАГАТОНАДІЙНІ ОВОЧІ РЕФОРМИ

В році 1887 був рукоположений на священника перший з молодих, уже зреформованих, Василян — о. Юліян Даций. В наступному році до нього долучилося ще 6 нових еромонахів, між якими о. Є. Маліцький, о. М. Лончина, і о. Є. Ломніцький; в році 1889 — трьох, між якими о. П. Філяс, 1890 — один, а в році 1891 навіть 9, між якими такі світлі пізніші члени, як оо. Маркіян Шкірпан, довголітній настоятель і М. Протоігумен Василянської місії в Бразилії, о. Ігнатій Тисовський та о. С. Ортинський.

На всіх чекало багато праці по монастирях та по їхніх церквах, в яких вони застосували вже в перших роках нові методи та засоби

¹⁵⁸ Коссак, *ц. тв.*, ст. 11; Ваврик М., *По Вас. монастирях*, ст. 187.

¹⁵⁹ Там же, ст. 17; Ваврик, *ц. тв.*, ст. 180.

праці¹⁶⁰. Крім того, багато з них були приділені до виховання та навчання молодших клириків, може й своїх молодших товаришів — на гуманістичних студіях, філософії, а пізніше й теології.

Та, не зважаючи на всі щоденні місцеві зайняття, вони зразу, з перших уже років, народними місіями, реколекціями та церковними Товариствами розгорнули працю теж і серед широких мас народу, поза своїми власними домами і церквами.

Вже 1889 року, коли було їх усього лише сім зовсім молодих священників, відбулася перша *народна місія*. В тому самому році започатковано перші травневі Марійські набоженства до Пресв. Богородиці, які знайшли широкий відгомін по всій Галичині і скоро прийнялися та закріпилися серед народу, спричиняючись у великій мірі до загального піднесення католицького духа.

Перші чотири місії відбулися в Городку, Бродах, Жужелі й Олеську. До 1905 року ця невелика горстка молодих місіонерів дали понад 200 місій для народу і стільки серій реколекцій для священників, семінаристів, студентів та інтелігенції¹⁶¹, досягаючи в деяких роках вже тоді 20 місій річно, крім реколекцій¹⁶².

З таких місій і реколекцій вже в 1892 році зродився один з найбільших овочів після Реформи Василіянського Чину: оснування нового, достосованого до обставин, *Згромадження Сестер Служебниць*, яке постало в парафії о. Кирила Сілецького, в селі Жужелі Сокальського повіту. До цього завдання Господь покликав молодого Василіянина, на четвертому році священства, о. Єремію Ломніцького. Швидкий і несподіваний розвиток цього Згромадження став Божим благословенням по всіх українських поселеннях, зокрема в Галичині, в якій десятки їхніх добродійних домів були свідченням також для самої Реформи ОО. Василіян, бо й саму ідею такого Згромадження посяяли та защепили ті самі, що в них цю Реформу переводили¹⁶³.

¹⁶⁰ У Львівськiм монастирi вже 1887 р. запроваджено в церкві набоженства до С. Христового, і цей монастир можна слушно вважати колискою цього набоженства в Галичині, як описує один з перших нових Василіян — о. Ю. Даций, — пор. *Альманах...*, ст. 26-7, 62.

¹⁶¹ *Послання* о. П. Філяса з 19.12.1905 року, ст. 4. Сповідали річно понад чверть мільйона, — стор. 10.

¹⁶² Великий А., *Нарис історії Згромадження Сестер Служебниць*, Рим 1968, ст. 10. прим. 13-4.

¹⁶³ « Вірте мені, Всеч. Отці, що доки у Вашому обряді не будете мати такого Згромадження, всі Ваші труди, чи то парохів чи місіонерів не принесуть бажаних успіхів, бо найважливіша і найперша робота в релігійно-моральному піднесенні народу,

Недовго потім, з 1897 року, на доручення митр. С. Сембратовича, молоді Василяни прийняли теж важливого завдання — обнови Сестер Василянок, для якої потім ще довго трудилося багато провідних членів Чину¹⁶⁴.

З 1893 — до 1897 року новий уже Василянин прийняв один із найбільш важливих та відповідальних постів, а саме провід новіціяту, як *Magister noviciv*. Став ним пізніший митрополит, о. А. Шептицький, який по скінченні юридичних студій 1888 року вступив до нового Василянянського Чину¹⁶⁵.

Дня 12 серпня 1895 р., коли всіх Василянянських священників було несповна 35, засновано при монастирі в Жовкві друкарню, яку устатковано технічно, і вона ще того самого року випустила свої перші скромні друки. З короткими перервами в часі обох воєн вона проіснувала до 1944 р., даючи українському народові в руки гарні й корисні релігійні видання. Одночасно з друкарською почалася там теж видавнича діяльність, яка за час свого існування видала сотку цінних релігійних книжок, крім місячника «Місіонар», який почав виходити вже в 1897 р., і щорічного Календаря Місіонаря, починаючи з 1901 року¹⁶⁶.

У тому ж 1897 році, коли всіх нових Василянян-священників було всього лише 46¹⁶⁷, не зважаючи на стільки зобов'язань по власних домах і церквах, зокрема по студійних осередках, і без огляду на величезне запотребування по занедбаних галицьких парафіях, провід Чину вже тоді вирішив післати з духовною допомогою кількох Отців і Братів і поза Галичину: в далеку *Бразилію*, а згодом теж до *Канади*.

Першим заморським місіонером став о. Сильвестер Кізима, який уже 1897 року вибрався до Бразилії, відкривши перший осідок в Пру-

то виховання дітей і жіночої молоді, а до того конечно потрібно законниць». Це слова о. І. Шепковського, якими він поучував молодих Василянян, як це записав сам основник цього Згромадження о. Є. Ломницький. Див.: Великий А., *ц. тв.*, ст. 12. 1910 р. подібне Згромадження, *Сестер Мироносиць*, оснував о. Юліян Дашій, ЧСВВ. У 1939 р. було їх 94 Сестри. (Oriente Cattolico, 1974, р. 681).

¹⁶⁴ Цьорох С., *Погляд на історію та виховну діяльність монахинь Василянок*, Рим 1964, ст. 47-8; Назарко І., Сильветки Василянян... «Зап. ЧСВВ» XI, ст. 451-522.

¹⁶⁵ *Каталог Чина 1894*, ст. 3.

¹⁶⁶ *Альманах...*, ст. 36-9. «Коли ми зачинали наше монаше життя — писав о. П. Філяс у першому своєму Посланні 19.12.1905, ст. 10, — то не мали ні одної книжечки духовної до читання в нашій мові; сьогодні той стан проминув завдяки побожним видавництвам нашого Чина. Мале зерно, від якого ті видавництва розпочинали, зросло сьогодні в поважне дерево. Вплив їх є помітним не лиш в широких масах простого нашого люду, але і в образованій верстві нашого народу».

¹⁶⁷ *Каталог Чина 1897*, ст. 20.

дентополі. Рік пізніше, 1898, виїхали туди ще о. Антін Мартинюк і бр. Софрон Горошук, а в р. 1901 ще теж о. Митрофан Міхняк. По виїзді деяких, в році 1903 трудилися там серед незвичайно тяжких обставин: оо. Ігнатій Хмільевський, Клим Бжуховський, Маркіян Шкірпан і згаданий бр. С. Горошук.

Незабаром після цієї першої місії, в 1900 році вибралася друга подібна заморська місія — до Канади. Першим її місіонером був о. Дамаскин Поливка і о. Никифор Боклашук. По короткій перерві, з року 1902 вже на постійну душпастирську і місіонерську працю виїхали тамтуди оо. Платонід Філяс, Антін Строцький і Созонт Дидик та бр. Ярема Янішевський, а в р. 1903 ще оо. Матей Гура і пізніший Протоігумен Канадійської Провінції — Навкратій Крижанівський.

В тому ж часі, 1899 року, вперше в Галичині від 1785 року вибрано з-поміж нових Василян о. А. Шептицького Станиславівським єпископом, а через рік — Львівським митрополитом.

В останньому, 1904 році, з днем 23 жовтня ОО. Василяни прийняли теж в Римі *провід Папської Колегії* св. Йосафата. Сталося це вже після передачі управи Чину самим Василянам, але вирішено цю справу ще за Єзуїтської управи, не згадуючи про те, що вони найперше приготували і тих, що цю Колегію перебрали. Першим ректором став о. А. Лозинський, а по році о. Адріян Давида¹⁶⁸, духовником же о. Павло Демчук. У цьому також періоді, 1903 р., о. І. Тисовський став *духовником у Львівській семінарії*¹⁶⁹.

Про ці перші овочі Добромільської Реформи, яку започатковано 1882 й закінчено 1904 року, ось яке свідчення вийшло з-поміж тих кіл, які цієї Реформи так дуже лякалися, написане вже 1896 р.: «Щойно 14 років минуло..., а які вже великі і спасенні її наслідки. В завмерле тіло, яким був Чин... перед 14 літами, вступив новий дух; число монахів значно побільшилося, а строге монаше життя, котре перед тим так дуже було підупало, тепер розцвілось у цілій своїй повноті... В короткім часі реформи привернено Чин св. Василя до того стану, що сьогодні він може пригадувати давніший свій блиск на Русі... ОО. Василяни найточніше заховують наш східний обряд, і вже дотеперішна їх праця принесла Церкві й руському народові великі користі: вони воскресили давні і призабуті на Русі місії..., обдуманими проповідями

¹⁶⁸ Нар. 27.11.1864; до Чина — 4.2.1886; свщ. — 1.7.1894; + 26.12.1919.

¹⁶⁹ *Каталог Чина 1904*, ст. 28. Про очікування на поміч молодих Василян у духовних семінаріях, див.: ARSI, Pr. Galic. 1602, f. 1034.

збудили правдиво християнське життя..., запровадили для духовенства і руської інтелігенції духовні вправи (реколекції). Вони люблять свій нарід, для нього працюють з великим посвяченням, а опершись лише на вірі, боронять прав нашої св. Церкви і душевного добра руського народу»¹⁷⁰.

7. ПЕРШІ ПРОВІНЦІЙНІ КУРІЇ

Протягом 15 років, від 1882 до 1897-го, домами управляли настоятелі-ігумени, звичайно Єзуїти, а потім шораз то більше самі нові Василіяни. Вони не мали свого окремого Протоігумена, тільки генеральних Візитаторів, якими були Провінціяли Єзуїтів з осідком у Кракові. Від 1882 до 1887 р. був ним о. Г. Яцковський, 1887-1893 — о. М. Мицельський, а від 1893 до 1897 р. — о. І. Щепковський, про яких уже часто згадувалося¹⁷¹.

Щойно 1897 року (28 вересня), приготівляючи поволі передачу Управи самим Василіянам, створено першу Провінційну Курію, яка складалася з Єзуїтів і також молодих Василіян. *Протоігуменом* став тоді о. Михайло Мицельський Т. І., а його *консульторами*: о. Адальберт Бавдісс Т. І., Добромільський ігумен і Магістер новиків, та Василіяни: о. М. Лончина, Дрогобицький ігумен, і о. Єронім Островерха, Львівський Вікарій, а секретарем о. А. Шептицький, Львівський ігумен, пізніший митрополит. Всіх ОО. Єзуїтів, крім Протоігумена, було в тому часі ще 4 — ігумени в Добромилі, Бучачі, Кристинополі і Жовкві¹⁷².

Після чотирьох років, 31 серпня 1901 р., назначено нову Провінційну Управу у такому складі: *Протоігуменом* став останній з Єзуїтів, — о. Петро Бапст Т. І., а його *консульторами*: о. А. Бавдісс Т. І. та Василіяни: о. П. Філяс і о. М. Лончина, а секретарем о. П. Демчук. Але в наступному 1902 році на місце о. А. Бавдісса прийшов о. Є. Маліцький, на місце о. П. Філяса, що виїхав до Канади — о. Д. Ткачук, а секретарем на місце о. П. Демчука, — о. Єфрем Чаплинський. В р. 1903 додано ще четвертого консультора, яким став о. І. Тисовський, а на секретаря повернувся знову ж о. П. Демчук¹⁷³.

¹⁷⁰ *Альманах...*, ст. 26. Взято з «Начерк історії Унії рускої Церкви з Римом», Львів 1896, ст. 140.

¹⁷¹ ARSI, Pr. Galic. 1601, f. 1145.

¹⁷² *Каталог Чина* 1898.

¹⁷³ *Там же*, рік 1902, 1904.

У тому ж періоді, не цілих два роки перед переданням Управи Чину Василянам, Апостольський Престіл 1903 року назначив о. Володимира Ледуховського, єзуїта, Апостольським Делегатом і Візитатором Василянського Чину, який мав допомагати Протоігуменові, «щоб нагло не зривати зв'язків». Ним він зостався короткий час ще й після передачі Управи 1904 р.¹⁷⁴

Приготовляючи Василян, щоб вони самі в свої руки взяли кермо та всі зобов'язання в Чині, 1901 року звільнено дотеперішнього Магістра новиків о. А. Бавдісса¹⁷⁵ і на його місце призначено о. Д. Ткачука. За нього вже, 1902 року, перенесено сам новіціят з Добромильського монастиря, якому почав загрожувати стінний гриб, до нового просторого осідку, який розбудовано при Крехівському монастирі; в ньому він залишився аж до насильної перерви з вибухом другої світової війни¹⁷⁶.

Так ото поступово приготовлялося відновлених ОО. Василян, щоб вони врешті самі прийняли повну Управу свого Чину.

8. ПЕРЕДАЧА ЄЗУІТАМИ УПРАВИ ЧИНУ 1904 Р.

З кожним роком Василянський Чин в Галицькій Провінції зростав числом членів і дедалі більше розгортав він свою діяльність і в самій Галичині і навіть вже на місіях поза її кордонами.

1897 року всіх Василян було 136: 46 отців, 40 клириків і 50 братів-помічників, а 1904 було їх у 13-ох монастирях 173: 66 отців, 40 клириків і 67 братів-помічників.

ОО. Єзуїтів в роках 1897 до 1900, крім Протоігумена, було ще — 6, в 1901 році — тільки 2, а року 1902 зостався лише сам один Прото-

¹⁷⁴ Там же, 1903, 1904. «Наші Відомості», орган Єзуїтів в польській мові, 1905, ст. 389. (Nasze Wiadomosci).

¹⁷⁵ Тепер йде процес до його беатифікації. Ось що написав про нього о. Й. Скрутень в «Записках» II, 1927, ст. 402-7: «Як тільки прийшов до Добромиля, сейчас став вчитися нашої мови і в короткому часі опанував її до тої міри, що завжди говорив, листувався, проповідував і сповідав тільки по-українськи. Дуже вас прошу, писав він раз у листі: пишіть до мене завжди тільки по руски, позаяк то для мене прецінь мов би рідний язык. — Тою самою любовю обгортав і наш обряд... Обстоював за права українського народу, укр. мови і школи. У Василянах бажав бачити ідейних синів рідного краю, наділених здоровою любовію своєї Батьківщини і ширим католицьким патріотизмом. Впрочім пізніша історія Василян, вихованих о. Баудіссом, засвідчила проречисто, як національно і політично думав, діяв і виховував покійний».

¹⁷⁶ Каталог Чина, 1902, ст. 11.

ігумен, о. Петро Бапст. Всі інші пости по всіх монастирях займали вже самі реформовані Василіяни.

Тому вже від кількох років і в Єзуїтських колах і в самій Конгрегації почали пригадуватися над повною передачею Управи Чину самим Василіянам. Як виходить з листа Пропаганди до єзуїтського Генерала, останній поштовх у цьому напрямі мав би дати митр. А. Шептицький¹⁷⁷.

З цією метою, 18 квітня 1904 року, відбулося засідання Конгрегації Пропаганди, на якому вирішено звільнити Єзуїтів з проводу Василіянським Чиним і передати його самим Василіянам, яких вони впродовж 22 років відновили і приготували до цього завдання. На короткий час залишено ще тільки Візитатором Чину згаданого о. В. Ледуховського, який мав новому Протоігуменові допомогти прийняти повну владу. На цьому засіданні вирішено теж проголосити вибори, які мали відбуватися листовно, за участю всіх професів-священиків¹⁷⁸.

У результаті цього голосування, на засіданні з дня 4 липня 1904 року, Конгрегація назначила, а Папа 12. 7. потвердив наступну Управу Чину: *Протоігумен* — о. Платонід Філяс; *консультори*: оо. Є. Маліцький, М. Лончина і Д. Ткачук, а секретар — о. А. Калиш.

Декрет номінації з дня 27.8.1904 вислала Конгрегація митр. А. Шептицькому, якому доручила, щоб його проголосив і доглянув передавання обов'язків¹⁷⁹.

За неprisутности нововибраного Протоігумена, о. П. Філяса, який з 1902 року перебував на місії в Канаді, попередній і останній єзуїтський Протоігумен, о. Петро Бапст, за вказівками Конгрегації, склав свій обов'язок 10 вересня 1904 р. на руки протоконсультора, о. Є. Маліцького.

Отримавши вістку про свій вибір, новообраний Протоігумен, о. П. Філяс, ще з Канади вислав на руки свого попередника, о. П. Бапста, листа, в якому у сердечній формі висловив ОО. Єзуїтам свою подяку за таке вмиле переведення Реформи, як теж і за всі прислуги для Василіянського Чину. Подібного листа з подякою на руки Візитатора, о. В. Ледуховського, 11 вересня 1904 р., написала Провінційна Рада, за підписом усіх консульторів і секретаря¹⁸⁰.

В обох листах згадано 22 нелегкі роки праці, трудів, молитов і жертв ОО. Єзуїтів. Зокрема теплими словами, повними признання,

¹⁷⁷ «Наші Відомості», ст. 389.

¹⁷⁸ Там же, ст. 388-9.

¹⁷⁹ Там же, ст. 390.

¹⁸⁰ Там же, ст. 393-6.

згадано вже покійного тоді о. І. Щепковського, який починав Реформу і для неї трудився протягом 15 років, найперше (1882-1893) як Настоятель і Магістер новиків, а в роках 1893-97, як Протоігумен Галицької Провінції Єзуїтів, водночас же й Візитатор відновленого Василянського Чину.

Всіх Єзуїтів, які трудилися для Добромильської Реформи, за 22 роки (1882-1904) було 47 осіб: 32 священників, 2 клириків та 11 братів-помічників. По різних монастирях і на різних становищах, одночасно працювали вони настоятелями та професорами від 7 до 10. Найбільше число досягнуто в 1891 році, в якому було тоді 13 осіб. Щойно починаючи з 1901 року, це число зменшилося до двох, крім самого Протоігумена, а з 1902 року зостався він тільки сам один¹⁸¹.

Всі вони залишили між Василянами « гарну наочну відбитку їхнього прикладу »¹⁸². Реформа, як писав у згаданому вище листі Протоігумен, о. П. Філяс, « дала (Чиніві) людей всією душею відданих праці, молитві і жертві, які люблять науку і чесноту і карність; людей, що люблять народ, Церкву і Бога »¹⁸³.

І весь Василянський загал назавжди затримав у вдячній пам'яті відданих його Реформі Отців і Братів св. Ігнатія Лойоли, а найбільш заслуженому між ними о. І. Щепковському поставлено після його смерті (1899 р.) в Добромильській церкві пропам'ятний постумент з гарною похвалою.

ІУ. ГАЛИЦЬКА ПРОВІНЦІЯ ПІД ВЛАСНОЮ УПРАВОЮ 1904-1939

Під власною управою та без більших перешкод Галицька Провінція розвивалася і діяла властиво тільки в тому періоді від 1904 до 1939 року. Тих неповних 35 років — це в історії Галицької Провінції, за останнє 100-річчя від Добромильської Реформи, одинокий період відносно ще нормального розвитку і праці, хоч з них треба вийняти більше як шість років воєнних (1914-1920). Фактично, отже, залишається з них не цілих навіть 30 років — період одного покоління, бо дальші роки

¹⁸¹ *Василянський Вісник*, 1966, стч 74.

¹⁸² Скрутень Й., « Пів століття історії Василянського Чина 1882-1932 ». Львів 1933 (по-французьки). (Essay de synthèse. «La Pologne au VIIe Congrès international de Science Historiques», Varsovie 1933, III, p. 97-110).

¹⁸³ « *Наші Відомості* », 1905, ст. 394.

після 1939 року, це знову воєнні роки, після яких прийшли ще гірші повоєнні. Проте, незважаючи на це все, вона досягла значного внутрішнього і чисельного розвитку, і могла втішатися не малими успіхами, якими Бог поблагословив її не тільки на добро своєї Провінції, але цілого Чину, який вже від 1920-их років вийшов поза межі Галичини, а від 1931 року — розподілявся на більше Провінцій.

1. ПЕРШЕ ДЕСЯТИРІЧЧЯ 1904-1914

Першим й самотнім Протоігуменом був у тому періоді, і теж після нього, фактично до 1920 р., о. Платонід Філяс. Зараз же після свого повороту з Канади, де на місії застав його цей вибір, 19 грудня 1906 р. звернувся він до всіх членів Провінції у своєму програмовому Посланні. В ньому він писав: « Незадовго скінчиться рік, відколи обняв я в душі законного послуху провід Провінції... Покликаний на цей уряд вашим вибором... віддавсь я переважливому ділу мого уряду, це одне поставивши собі за ціль, щоб у Чині нашім не лише утвердити все те, що в нім доброго зділано, але й на будуче запевнити йому сталий розвій у душі наших св. Правил й Уставів ».

З цією метою задумував він скликати негайно загальну Капітулу, щоб на ній « обговорити та порішити найголовніші задачі та потреби Провінції », тим більше, що вже по році уступив з ролі Візитатора останній з Єзуїтів, яким був о. В. Ле́духовський.

Перша Кристинопільська Капітула. Цю Капітулу, першу під Васи́лянською управою, скликано, однак, не зразу, але в наступному році в Кристинополі, в днях від 14 листопада до 1 грудня 1906, за участю 18 капітульних Отців.

Це не була виборна капітула, тому головним її завданням були тільки наради над Конституціями та скріпленням внутрішнього правопорядку.

У результаті нарад ця перша Капітула внесла деякі поправки до Конституцій, дала цілий ряд попереджень щодо карности, головню відносно убожества, хору, зайнят, студій та духовної віднови, як також прийняла 5-ту частину Правил: Про провини і кари; уклала правила для Римського Прокуратора та внесла в Конституції « Додаток » з 1897 року¹⁸⁴.

¹⁸⁴ Decreta et Ordinationes Capituli Provincialis vim Capituli Generalis habentis, in monasterio Christinopolitano a. 1906 celebrati.

Після перевірки та деяких поправок Папа Пій Х апробував ці доповнені Капітулою Конституції, дня 27 липня 1909 р., і вони в найближчому році появилися друком¹⁸⁵.

Три роки згодом була скликана друга Капітула, яка відбулася в Кристинополі, в днях 6-14 серпня 1909 року. В першій мірі була це виборна капітула. На ній перевибрано *Протоігуменом* о. Платоніда Філяса, а його *консульторами* стали знову о. Є. Маліцький і о. М. Лончина й новообраний о. Марко Галушинський, а секретарем — о. П. Демчук¹⁸⁶.

На цій капітулі, між іншими справами, вирішено видрукувати новоапробовані Конституції, які появилися латинською мовою у Василянській друкарні в Жовкві 1910 року¹⁸⁷. Ці Конституції залишилися зобов'язуючими для самої Провінції і цілого Чину аж до 1954 року, коли появилися наново опрацьовані Правила, достосовані до нового монашого східного канонічного права, яке проголошено 9 лютого 1952 року¹⁸⁸.

З цими Правилами з 1910 р. Чин ішов уперед, і шойно перша світова війна на кілька років затримала його в дальшому розвитку. До 1914 року він гарно розвивався і дедалі більше розгортав свою працю в усіх ділянках апостоляту, розпочатих ще перед прийняттям повної Управи в 1904 році.

У цьому періоді, як було вже згадано, з днем 23 жовтня 1904, Василяни прийняли в Римі *провід Папської Колегії св. Йосафата*, що її заснував Папа Лев XIII 1897 р., яку до того часу провадили ОО. Єзуїти. За винятком років 1915-1920, в часі першої світової війни, вони, без матеріальної винагороди, провадять до сьогодні цю одну з найважливіших для Української Церкви інституцій, з якої вийшло понад 400 священників і 15 єпископів¹⁸⁹. До 1931 року трудилися в ній з Галицької Провінції весь час 2 Отців, Ректор і Духовник, і 2 брати-помічники, а від 1932 р. 3 Отців: Ректор, Віцеректор і Духовник.

¹⁸⁵ *Appendix ad Constitutiones Ordinis Basiliani Sti Josaphat, Zovkwa 1935.*

Однак «Додаток» для домашніх урядовців не був включений до цих Конституцій, і він таким «Додатком» Капітули залишився. Окремо видав його шойно архим. о. Д. Ткачук в 1935 році.

¹⁸⁶ *Каталог Чина, 1905, ст. 26.*

¹⁸⁷ *Constitutiones Congregationis Ruthenae Ordinis S. Basilii M., Zovkwa 1910.*

¹⁸⁸ *Litterae Apostolicae M. P. «Postquam Ap. Litteris».*

¹⁸⁹ HALUSCYNKYJ T., *Il Pontificio Collegio di S. Giosafat. «Analecta OSBM»*, I, 1949, p. 116-127.

Від 1906 року Василіяни прийняли також *провід Станиславівської семінарії*. Ректором її, аж до вивезення на Сибір в 1914 році, був о. Є. Ломницький, якого потім короткий час, як професор, заступав о. А. Давида.

Крім того, при митр. А. Шептицьким був йому до помочі, від 1904 до 1935 року, бр. Йосиф Гродський, ЧСВВ, а в рр. 1911-1914, як його капелян — о. Павло Демчук.

Зокрема треба у цьому ж періоді відмітити заснування ще одного Згромадження, — *Сестер Мироносиць*. Року 1910 дав йому почин Василіянин, о. Юліян Дацій. Ціллю цього Згромадження було опікуватися старшими людьми та адорація Найсв. Тайн. Перед останньою війною мало воно три доми (Підгірці, Зазулі і Богородчани) і начисляло 94 Сестри¹⁹⁰.

Значно збільшено у тому часі число Василіян на місійних станицях в заморських країнах, на які о. Протоігумен П. Філяс на першому місці звернув увагу у своєму першому Посланні з 1905 року. В тому році на широких просторах Канади вже працювало 6 священників і 3 брати, до яких в 1900 р. долучилися ще 3 богослови, між якими був і пізніший єпископ в Канаді Кир Василій Ладика.

Крім них, в північній Америці від 1907 року працював о. В. Стех. У цьому ж році також назначено (26.3.1907) другого з черги Василіяньського єпископа, яким став *Сотер Ортинський*, призначений до північної Америки для вірних нашого обряду.

У Бразилії, від 1906 р., з надзвичайною посвятою трудилися вже 4 Отці й один Брат, до яких в дальших роках, 1909-1913, долучилися ще 3 Отці, один Схолястик й один Брат. Після повороту декого з них до Галичини, від 1913 року працювало там стало 6 священників та 2 брати¹⁹¹.

З подібною місієюною працею ще перед першою світовою війною їздили Василіяни також між українців, які осіли в Боснії, і до Прусії, до якої з Галичини виїжджало багато людей на сезоніві роботи¹⁹².

Але їхня візія сягала багато дальше. Вже в Посланні з 1905 р. згадувалося про можливості такої праці також в Румунії й Болгарії і навіть у Росії, до якої перший Протоігумен о. П. Філяс мав намір вислати

¹⁹⁰ *Oriente Cattolico*. Città del Vaticano 1974, р. 681.

¹⁹¹ *Каталог Чина* на 1915/6 рік, ст. 29; 1904-1935.

¹⁹² АГУ — Жидан Й., *Восний Записник*, ст. 3.

перших місіонерів та з цією метою вже 15 квітня 1906 р. писав до Ап. Престолу, прохаючи на це його дозволу і благословення¹⁹³.

Під впливом цієї місійної ідеї він також, замість гімназійного гуртожитку, започаткував 1911 року при монастирі в Бучачі *Місійний Інститут св. Йосафата*, з якого вийшло дуже багато священників, а також місіонерів¹⁹⁴.

У цьому ж періоді, перед самою війною 1911 р., прилучилися до Провінції ще три монастирі: в *Золочеві*, *Погоні* й *Гошеві*, а в 1913 р. відкрито новий монастирок у *Перемислі*, на *Засянні*¹⁹⁵.

Так ото напередодні першої світової війни Василянський Чин у Галицькій Провінції нараховував уже 16 монастирів і 2 заморські Місії, а в них 234 членів, в тому 88 отців, 61 клириків і 85 братів (з новиками).

В такому стані Галицька Провінція зустрінула першу світову війну, що на кілька років принесла з собою повний застій у розвитку й праці, а також чимале матеріяльне й духовне знищення.

2. ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА 1914-1920

Для інших народів світова війна закінчилася в 1918 році, але в Галичині вона продовжалася аж до кінця 1920 р., з частими пересуваннями бойових фронтів, які по кілька разів перекочувалися по Галицькій землі, залишаючи за собою знищення й руїну.

Більших матеріяльних знишень, на щастя, самі монастирі не зазнали. Багато гірші наслідки залишили воєнні роки для самої молоді ще Василянської спільноти, яка великою мірою була змушена розсипатися поза своїми монастирями і поза ними перебути довгі роки.

З монастирів, вже на початку війни, в цілості були зайняті російськими військами Михайлівка та Улашківці, з яких усіх жителів або вивезено в глиб Росії або розігнано. За каталогом Чину з 1915-6 року, на заслання в Росії чи на Сибірі, перебувало тоді 6 отців, 10 клириків та 10 братів. Між ними був також о. Є. Ломницький, що на Сибірі в Сибірську й помер 3 липня 1915 р.¹⁹⁶

На всі воєнні роки майже цілком припинився доплив нових покликань. З 23 новиків на початку 1914 р., залишилися всього 2, яким вдалося приїхати до Лаврова і разом з іншими монахами вибратися до Хор-

¹⁹³ АСО Монасі 1892-1906, п. п.; АГУ — Послання Настоятелів: 9.12.1906, 1-2.

¹⁹⁴ Ваврик М., *По Вас. монастирях...*, ст. 123.

¹⁹⁵ *Каталог Чина* 1912, 1920.

¹⁹⁶ *Там же*, 1915/6, ст. 30-1; Великий, *Нарис історії Сестер Служ.*, ст. 19, н. 21.

ватії, де вони мали змогу продовжати свій новіціят в ОО. Єзуїтів у Загребі. Всіх інших взяли до війська або розійшлися вони домів. На відновленому новіціяті у Крехові в 1916 р. були тільки 4 новики, а 7 — ще 1920 р.

Найбільше лиха тієї війни зазнали і найбільше на ній потерпіли молодші брати-помічники і клирики.

Всіх братів покликано до австрійського війська прямо на фронт, і вони там залишилися майже всі до самого її кінця. В 1916 р. нараховувано їх там аж 35. Багато з них були ранені, а троє з них на бойових позиціях залишили своє життя. Ще в 1920 р. 6 з них не змогли повернутися з воєнного полону, а два були там ще у наступному році¹⁹⁷.

Також усіх клириків покликано до військової служби, хоч не до фронтових частин, а тільки до санітетської обслуги. Вже 2 серпня 1914 р. виїхало їх 37, по 9 до шпиталів у Тернополі, Чорткові та Теревовлі, а 10 до Заліщик¹⁹⁸. На щастя, коли наближався фронт, їх звідтіл разом з іншими відпущено, і на початку вересня більшість з них повернулася знову до Лаврова; в полон попало тільки 8, що були в Теревовлі¹⁹⁹.

Коли цей фронт наближався вже і до Лаврова, 28 осіб виїхало з нього в незнану дорогу (2 отці, 1 брат, 2 новики та 23 клирики), залишаючи там 5 отців, 9 братів й одного схолястика²⁰⁰. По довгій подорожі возами, та по зупинці в Маріяповчі, де « старі » Василияни отягалися їх прийняти, на запрошення єп. Д. Нярадія, 9-13 жовтня доїхали вони до Загребу. Там прийняли їх в кількох хорватських монастирях, в яких вони мали змогу продовжати свої студії чи новіціят²⁰¹. Більшість з них перебувала там ще на початку 1916 р., хоч деякі вже з кінцем 1915 р. змогли повернутися до Лаврова та Крехова.

Крім клириків, в Хорватії опинилося також кілька отців, які там, на Різдва, при кінці 1914 р., спромоглися відновити видавання « Місіонаря », якого редактором був о. І. Пришляк²⁰².

Коли ж з кінцем 1915 р. австрійські війська звільнили майже всю Галичину, багато отців та клириків повернуло до своєї провінції.

¹⁹⁷ *Каталог Чина* 1915/6, ст. 31-2; 1920, ст. 19-20.

¹⁹⁸ Жидан, *Воєнний Записник*, ст. 13-4.

¹⁹⁹ *Там же*, ст. 107.

²⁰⁰ *Там же*, ст. 120-1.

²⁰¹ *Там же*, ст. 154-8.

²⁰² « *Місіонар* » 1916, ст. 1.

В 1916 р. в Крехові вже відкрито новіціят з 4 новиками, як також студії для 4 богословів та 6 схолястиків, тимчасом як у Лаврові навчалось 11 філософів. У Хорватії залишилось ще 5 богословів, які навчались у Загребі, та 8 схолястиків у Вараждині ²⁰³.

В тому часі, відновлено частково припинену російською владою зовнішню діяльність, скільки на це дозволяли нелегкі воєнні обставини. Між ними, з початком січня 1916 р., відновлено в Жовкві видавання «*Місіонаря*», хоч без додатку «*Малий Місіонарчик*» ²⁰⁴, а на 1917 рік виготовлено також «*Малий Календар*».

На тлі тих тяжких і безпросвітних воєнних буднів, найбільше радісна і світла подія у тому році було чудесне віднайдення в Білій Підляській мощів св. Йосафата, які там скрито замуrowано в церкві після скасування Унії 1875 р., про що ніхто не смів знати. Отець П. Демчук перевіз їх у серпні 1916 р. до Відня та примістив у церкві св. Варвари, де 30 серпня наступного року митр. А. Шептицький, в поворотній дорозі з заслання в Росії, перевів ствердження їхньої автентичности ²⁰⁵.

А дня 29 січня 1917 р., Апост. Престіл, на пропозицію короля Карла ІУ з 28 листопада 1916 р., іменував ще одного з Василян, Йосафата Коциловського, на владичий престіл у Перемишлі, хоч консакрація відбулася шойно 23 серпня 1917 р. ²⁰⁶.

Обставини значно покращали в 1917 р., головно по березневій революції в Росії, яка принесла закінчення війни на східному фронті, як також звільнення полонених і засланих. Між ними, внезабарі змогли повернутися майже всі Василянські засланці.

Провінційна Капітула 1917 року. В цьому році обставини вже дозволяли, щоб навіть скликати Капітулу, яка мала відбутися ще 1914 р., бо саме тоді кінчився реченець Провінційної Курії. Капітула мала місце в Крехові в днях від 1 до 12 вересня 1917 р. *Протоігуменом* обрано о.

²⁰³ *Каталог Чина* 1915/6, ст. 15-6, 29-30.

²⁰⁴ «*Місіонар*» 1916, ст. (ІУ).

²⁰⁵ Лужницький, *ц. тв.*, ст. 543; WELUKYJ A., *Historia Reliquiarum S. Josaphat*, «*Analecta OSBM*», 1967, р.330-343.

²⁰⁶ W DPR, II, pp. 521-5, nn. 1060-4; *Каталоги Чина*; о. І. Назарко в «*Зап. ЧСВВ*», I, 1949, ст. 477 подає дату консакрації 23 вересня. о. Й. Коциловський на весну 1915 р. був призначений ректором духовної семінарії в Кромезжі на Моравії, яку для 75 питомців з усіх трьох галицьких єпархій відкрив о. П. Філяс, Протоігумен, який зібрав назначений Ап. Адміністратором, з осідком у Відні, для всіх українців в австрійських краях.

Марка Галушинського²⁰⁷, а його консульторами стали оо. П. Філяс, А. Калиш і Д. Ткачук, а секретарем і прокуратором Провінції о. Є. Маліцький. Однак, із-за воєнних обставин апробата з Риму прийшла щойно 15 серпня 1918 р., і Чином-Провінцією до того часу далі управляв попередній Протоігумен — о. П. Філяс.

Прийнявши майже по році управу Провінції, новий Протоігумен, зараз 3 вересня 1918 р. почав візитацію монастирів, яка була дуже потрібна. Але, сам слабого здоров'я, в часі тієї візитації у Перемишлі важко занедужав і там, серед невідрадних воєнних обставин в часі польсько-українського конфлікту, 9 грудня 1918 р. й упокоївся. Управа Провінції знову повернулася до о. П. Філяса, як Протоконсультора — аж до найближчої Капітули, яка з-за нової війни відбулася щойно 1920 р.

Ця Укр.-польська війна в 1918-1919 рр. теж нанесла чимало шкоди та знищення, так поодиноким домам як і спільнотам, та знову спровокувала застій у Провінції. Найбільше тоді потерпіли монастирі в Крехові та Жовкві: з першого нова польська влада вивезла велику бібліотеку й архів, при чому багато цінних речей знищено і дещо пропало; а з другого забрала друкарню, і за тим усім треба було чимало клопотатися, щоб їх частково відзискати²⁰⁸. Крім того, з обох цих монастирів та ж влада заарештувала (19.5.1919 р.) та інтернувала в Домб'ю біля Кракова 42 Василіян: 12 отців, 11 філософів, 8 новиків й 11 братів-помічників. Там вони перебули до 4 серпня. Звільнено їх з інтернування за старанням єп. Й. Коциловського та ректора Краківської духовної семінарії, єзуїта о. Ростворовського, зокрема ж тодішнього Ап. Нунція у Варшаві А. Ратті, пізнішого Папи Пія XI, але ще конфіновано в 4 латинських монастирях, в яких вони перебували до половини вересня²⁰⁹.

Ці довгі воєнні роки мали великий вплив також на обниження стану Провінції. Загальне число 234 Василіян у 1914 році, зменшилося в 1917 р. до 217, а в 1920 р. на 183: — 88 отців, 27 клириків і 68 братів.

Число отців залишилося те саме, бо врятувалися останні річники богословів, які змогли висвятитися. Але помітно змаліло число клириків, яких у 1914 р. було 61, та братів, яких число зменшилося з 85 до 68²¹⁰.

Це та найвища ціна, яку Галицькій Провінції прийшлося заплатити — за тих 6 воєнних років.

²⁰⁷ *Каталог* 1920, ст. 5.

²⁰⁸ АГУ — Філяс, *Дневник*, ст. 76; Жидан, *ц. тв.*, ст. 95.

²⁰⁹ Жидан, *ц. тв.*, ст. 81, 89-94.

²¹⁰ *Каталог Чина* 1914, ст. 37; 1920, ст. 21.

3. ВІДБУДОВА ГАЛИЦЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ В РР. 1920-1930

Провінційна Капітула 1920 р. Рік 1920 був ще роком воєнним, бо частина Галичини стала знову тереном військових дій збоку наступаючих совітських військ. Але релятивно він був значно спокійнішим від попереднього й тому можна було в ньому вже скликати четверту з черги Провінційну Капітулу, яка відбулася у Львові, від 24 квітня до 1 травня 1920 року.

На ній обрано *Протоігуменом* о. Анастасія Калиша²¹¹, а його *консульторами* стали: оо. В. Градюк, він же й економ, М. Повх і Т. Галушинський, а секретарем — о. Йосиф Заячківський. Вибір потверджено в Римі 4 жовтня 1920 р.

Крім виборів, члени капітули присвятили пильну увагу нарадам про стан Провінції та її численним проблемам. Але найважливішою справою було *вирішення Реформи на Закарпатті*, про що йшли старання вже від кількох років, ще з-перед війни. Складену з 14 пунктів угоду представники обох Провінцій підписали 14 вересня 1920 року, і негайно в цій справі виїхали на Закарпаття три Отці: Є. Маліцький, Г. Кінах і П. Булик, та три Брати: Г. Ханик, С. Бужара та Й. Нижник²¹², починаючи там заплановану реформу.

В тому ж 1920 році, йдучи вірно за закликом Папи Лева XIII, «щоб постачати руським католицьким єпископам помічників учених, пильних і добре настроєних» (Сінгуларе Президіум), ОО. Василіяни на 5 років прийняли *провід Львівської семінарії*. Ректором її до 1925 р. (а професором до 1931 р.) був о. Т. Галушинський, а в рр. 1920-25 професорували в ній: оо. Петро Кисіль, П. Демчук, Й. Маркевич, П. Мартинюк, Й. Скрутень, П. Теодорович та І. Тисовський. У тому ж часі, в роках 1922-1926, о. Й. Лучинський був Духовником у Львівській малій семінарії²¹³.

Незабаром після того, 1924 р., члени Галицької Провінції прийняли також *провід єпархіяльної семінарії в Загребі*. Довголітнім її ректором, понад 30 років, був о. Іван Вишошевич, сам хорватського походження, а префектом до 1929 р. — о. Микола Камінецький²¹⁴.

Зараз по закінченні війни, 1921 р. знову відкрили в Бучачі *Місійний Інститут*, який закрито в часі війни. Була це свого роду мала семінарія, в якій навчались і виховувались ті, що мали замір стати місіо-

²¹¹ Нар. 28.3.1875; до Чина — 4.9.1890; свящ. — 28-8-1898; + 13.9.1930.

²¹² *Каталог* 1921.

²¹³ *Там же*, 1921-3.

²¹⁴ *Там же*, 1925, 1929.

нерами чи бодай цього не виключали. Приймали до цього Інституту тільки за допорушення місцевих парохів чи катехитів самих здібних хлопців й тому не диво, що з нього завжди було багато покликань та що з-поміж них вишло так багато світлих членів для Галицької Провінції і цілого Чину.

Притому 12 здібним, але з дому бідним юнакам управа Інституту давала повне утримання з окремої фундації графа Миколи Потоцького з 1758 р. Там вигідно приміщувалося та навчалося власними монашими силами 50-60 студентів, а в деяких роках, головно по війні бувало їх і більше. Звичайно кінчали вони 4 клясичну гімназію; щойно в роках 1926-29 була ще введена і 5-та класа²¹⁵. Незадовго перед другою світовою війною робилися пляни, щоб цей Інститут розбудувати й поширити на повну гімназію з 8-ма класами, але, на жаль, воєнна хуртовина знівечила ці плани і сам же Інститут.

В найближчих повоєнних роках відзискано вивезену з Крехова бібліотеку й архів та Жовківську друкарню, з якої поволі Галицька Провінція не тільки відновила, але й знову розгорнула широку видавничу і навіть наукову діяльність, не забуваючи в першій мірі душпастирської, виховної та місіонерської праці.

В р. 1924, під редакцією о. Й. Скрутня, появилася перший випуск наукового журналу «*Записки Чина св. Василія В.*», про який думалось вже від довшого часу та за який заявила Львівська Капітула 1920 р. «Записки» незабаром знайшли собі загальне признание не тільки в Галичині, але також і за кордоном. У них поміщували свої праці і гурт Василіянських письменників, як: оо. П. Теодорович, Г. Кінах, Т. Галушинський, М. Каровець і сам о. Скрутень та чимало інших визначних наших і чужих учених як: Б. Барвінський, І. Крип'якевич, В. Щурат, І. Огієнко, В. Р. Залозецький, М. Голубець, С. Томашівський, В. Заїкин, Я. Гординський, М. Андрусак, А. Петров, К. Королевський, о. Толочко, В. Харкевич й інші²¹⁶.

При кінці каденції Провінційної Курії в 1926 році, всіх Василіян було 338. В тому: 110 отців, 123 клирики і 105 братів.

Якщо з того числа відняти 44 нових Василіян із Закарпаття і 10 з Румунії, то членів Галицької Провінції було 284, а з тими, що працювали ще в закарпатських домах, 293: 106 отців, 94 клирики і 93

²¹⁵ Там же, 1920 і далі; Ваврик М., *По Вас. монастирях...*, ст. 123-5.

²¹⁶ «*Pro domo nostra*», «*Analecta OSBM*» II, (1926) р. 149-155.

брати. За 6 років їхнє число зросло на 110 членів більше, в тому 18 отців, 67 клириків і 25 братів²¹⁷.

П'ята Провінційна Капітула 1926 р. Була це остання Провінційна Капітула, що заступала генеральну, на якій вибрано Протоігумена, який користувався владою і правами головного настоятеля-архимандрита²¹⁸.

Вибір делегатів на цю Капітулу відбувся за новими нормами, які де в чому різнилися від тих, що знаходилися в Конституціях з 1910 року²¹⁹.

За цими нормами в цій Капітулі взяли участь: всі члени Провінційної Курії, вислужений Протоігумен о. П. Філяс, Прокуратор у Римі, ігумени 8 домів, в яких перебувало бодай 6 професів та 10 делегатів, вибраних листовно з-поміж священників-професів. Право вибирати мали всі професи клирицького стану, за винятком Протоігумена і його консульторів²²⁰.

Капітулу скликано до Жовкви, де вона відбулася в днях 12-26 лютого 1926 року. *Протоігуменом* обрано знову о. А. Калиша, а його консульторами стали: оо. Д. Ткачук, Л. Березовський та І. Вишошевич, а секретарем о. Д. Головецький.

Однак, Ап. Престол декретом з дня 15 серпня 1926 р. апробував тільки вибір Протоігумена і двох перших консульторів, а третього, о. І. Вишошевича, лиш умовно, якщо на його місце, як ректора семінарії в Загребі, дасться іншого Василянина. Не апробував також вибору секретаря, задля його становища, бо він був Ректором Папської Колегії в Римі.

Тому ж що о. І. Вишошевича не було ким покищо заступити, на його місце Протоігумен, в порозумінні з своїми консульторами, вислухавши їхньої думки, назначив третім консультором о. Т. Галущинського, а секретарем на місце о. Д. Головецького, о. Йосафата Хому, який став теж прокуратором Провінції²²¹. Від 1928 р. заступив його о. С. Решетило.

²¹⁷ *Каталог Чина*, 1926, ст. 31, 35; 1920, ст. 21.

²¹⁸ АГУ — Розпорядження (7.9.1925); *Constitutiones OSBM* 1910, р. 124.

²¹⁹ Крім тих, що входили на Капітулу з уряду, пасивний голос на делегатів мало 84 священників-професів. АГУ-Розпорядження. — Ці норми подала Сх. Конгрегація декретом з дня 27 серпня 1925 р., ч. 2995/28 на просьбу Протоігумена, яку він вніс на доручення попередньої Капітули з 1920 р., щоб дістати автентичне пояснення деяких постанов Конституцій щодо Провінційних Капітул та вибору Протоігумена.

²²⁰ Капітула двома третіми голосів, за апробатою Ап. Престолу, могла ці норми прийняти на майбутнє для себе. За ними відбулися вибори на першу Ген. Капітулу 1931 р., згідно з декретом Сх. Конгрегації з дня 1.1.1931, ч. прот. 667/30.

²²¹ АГУ — Розпорядження, 8.10.1926.

На цій Капітулі схвалено такі прохання до Ап. Престолу: 1. Щоб Чин мав уже право вибирати головного Настоятеля з титулом і правами Архимандрита, з осідком у Римі та щоб Протоігумен, вибраний на останній Капітулі, уважався вже Архимандритом, а Протоігумена, щоб обрати додатково; 2. Щоб Чин можна було поділити на Галицьку провінцію і віцепровінцію Закарпатську та 3. Щоб могли в Римі відкрити схолястикат філософії й богословії.

На ці прохання Сх. Конгрегація відповіла листом з дня 31 серпня 1926 р., що Св. Отець Пій XI апробував наступні рішення: 1. На загальній найближчій Капітулі Чин матиме право вибрати собі Архимандрита і його Раду; 2. Вони зможуть перенести свій осідок до Риму, але доки це станеться, один з Консульторів замешкає вже в Римі, як Прокуратор Чину; він зробить усе потрібне, щоб уможливити та пришвидшити перенесення цілої Курії; 3. Ап. Престол годиться на створення віцепровінції поза Галицькою провінцією, якщо є вигляди на поступовий розвиток до правильної провінції; 4. Схолястикат філософії та богословії в Римі можуть відкрити ті провінції, які не мають у себе дотичних студій. З Галицької Провінції хай до Риму висилають тільки здібніших, а для інших залишать студійні осідки, які в них уже існують ²²².

Ця Капітула видала теж цілий ряд декретів та постанов, які появилися окремою брошурою ²²³, повторюючи деякі з попередніх Капітул і додаючи більше число нових, з яких найважливіші є: Про обов'язок хору, його скорочення; про спосіб адорації виставлених Найсв. Тайн, прикляканням на обидва коліна; про рік віднови після студій; спільний дім для місіонерів; про окреме набоженство перед св. Василієм; про віддільне місце на цвинтарях для монахів і дбання про них; про церковні братства і товариства, правосильність «Додатку» до Конституцій тощо.

Це була остання Провінційна Капітула в Галичині для всіх Василян, яка, можна б сказати, замкнула повоєнний період, водночас же започаткувала новий й останній розділ в його ієрархічному розвитку. Отримавши дозвіл на введення в Чині гідности Архимандрита, Ап. Престол «наче видав йому цим актом грамоту повнолітности і свідоцтво

²²² Там же.

²²³ *Decreta et Ordinationes quinti Capituli prov. vim Capituli Generalis habentis in monasterio Zovkvensi a. 1926, 18-26 Februarii, celebrati, Leopoli 1927.*

зрілости », як писав Протоігумен о. А. Калиш ²²⁴. Це потверджував також постійний гарний зріст цілого Чину.

1927 р.	всіх членів у Чині	було 360	— тільки в Галичині	295;
1928 р.	»	»	389	»
1929 р.	»	»	422	»
1930 р.	»	»	441	»
1931 р.	»	»	465	»

Число самих студентів з 27 у 1920 р., зросло в 1931 до 167, з яких 23 навчались на університетах ²²⁵.

Із зростом числа членів дедалі краще та ширше розгорталася також внутрішня й зовнішня діяльність, яка приносила щораз то кращі й рясніші овочі.

Однак новообраний Протоігумен о. А. Калиш не закінчив своєї каденції, бо 13 вересня 1930 р. несподівано відійшов до вічності у Львові, на 55 році життя. Два місяці раніше, 16 червня 1930 р., упокоївся в Дрогобичі його попередник і довголітній Протоігумен — о. Платонід Філяс, на 66 році життя ²²⁶. Таким чином на найближчій Капітулі, на якій обрано першого Архимандрита, не було нікого з перших трьох попередніх Протоігуменів, які виконували обов'язки головних Настоятелів від 1904 року ²²⁷.

4. ГАЛИЦЬКА ПРОВІНЦІЯ В РР. 1930-1940 ВІД ВИБОРУ ГЕНЕРАЛЬНОЇ КУРІЇ ДО ПОЧАТКУ ВІЙНИ

Після смерти Протоігумена А. Калиша (13.9.1930), що останній управляв ще всіма Василіянами Добромільської Реформи, провід Галицької Провінції і всього Чину прийняв тимчасово протоконсультор о. Д. Ткачук.

В тому часі була це вже велика спільнота, якої загальне число перейшло далеко поза чотири сотки, з 24 монастирями (23 в Європі та один у Канаді), з трьома резиденціями в Бразилії, з 4-ма в Канаді й Америці, та з 2-ма семінаріями, в Римі й Загребі; усіх — 33 осідки. Тому ще 1926 р. Сх. Конгрегація писала, що наступна Капітула

²²⁴ АГУ — Розпорядження, 8.1.1926.

²²⁵ Каталоги Чина 1927-1931, 1921.

²²⁶ «*Нова Зоря*» 19 і 26.6.1930; Там же 18.9.1930; Пропамятна Книга ОО. Василіян в Канаді, 1953, ст. 395-6.

²²⁷ Другий Протоігумен о. М. Галушицький упокоївся 9.12.1918 р.

буде вже генеральна і на ній виберуть Генеральну Курію. На це покликався тепер протоконсультор о. Д. Ткачук і, листом з дня 3 листопада 1930 р., поновив прохання з 1926 р., щоб на найближчій Капітулі можна було приступити до вибору Архимандрита і його консульторів, як також, щоб могли на ній вибрати трьох кандидатів на становище Протоігумена Галицької Провінції²²⁸.

Дня 1 січня 1931 р. Сх. Конгрегація потвердила своє попереднє рішення і дала дозвіл на скликання Генеральної Капітули, в якій повинні взяти участь також представники заморських осередків. На ній мали вони вибрати Генеральну Курію, яка поки що залишиться на давньому місці, доки Ап. Престол не вирішить інакше. Щойно після тих виборів, Архимандрит, разом із своїми консульторами, « за своїм сумлінням і второпністю та згідно з Конституціями » мав установити нові Провінції чи Містопровінції, які аж тоді повинні зібратися, щоб вибрати собі Протоігуменів чи Настоятелів²²⁹.

Ця перша після Реформи *Генеральна Капітула* відбулася у всеціло відновленому Добромильському монастирі в днях 24 червня до першого липня 1931 р. В ній взяло участь 28 капітульних Отців, яких покликано чи обрано за нормами, що їх Ап. Престол дав ще перед останньою капітулою з 1926 р.²³⁰ Всі вони до того часу належали до одної Галицької Провінції і брали участь в її Провінційних Капітулах, за винятком двох представників, по одному, з Бразилії й Канади, яких вперше покликано на ту Капітулу, що мала стати генеральною.

На цій Капітулі вибрано першим *Архимандритом* о. Діонісія Ткачука²³¹, а його *консульторами* стали: о. Д. Головецький, він же й адміністратор, о. Л. Березовський і о. П. Кандюк, а генеральним секретарем — о. Й. Заячківський. Новообрану Генеральну Курію Апостольський Престол потвердив декретом з дня 14 липня того ж 1931 р., залучуючи з ним також благословення Св. Отця Пія XI²³².

Після Капітули новообраний Архимандрит, який досі управляв Галицькою Провінцією як протоконсультор, на своє місце дня 6 червня 1931 р. назначив адміністратором до найближчої Провінційної Капітули о. Стефана Решетила, який від 1928 року був провінційним секретарем і прокуратором.

²²⁸ S. Congr. Orientale, Prot. N. 667/30.

²²⁹ *Звідомлення і Розпорядження...*, Львів, 11.2.1931.

²³⁰ *Там же*, 1926.

²³¹ Нар. 9.11.1867; до Чина — 16.7.1883; свящ. — 24.7.1892; + 24.1.1944.

²³² *Звідомлення* — 17.7.1931.

За декретом Ап. Престолу Архимандрит мав також зайнятися приготуванням заходів до поділу Чину на більше Провінцій чи Місто-провінцій, а вони й собі мали вибрати провінційних Настоятелів. Цей поділ переведено в наступному порядку: Бразилійську Місто-Провінцію створено Архимандричим декретом дня 6 грудня 1931 р., Американсько-Канадійську Провінцію — декретом Ап. Престолу дня 24 лютого 1932 р., а Закарпатську Провінцію — декретом з дня 2 квітня того ж 1932 р. До цієї останньої Провінції увійшли також монастирі в Румунії, Мадярщині та Югославії. Отак, з одної до того часу Галицької Провінції, яка на початку 1931 р. нараховувала всіх 465 членів і 25 монастирів та 5 резиденцій — 5 монастирів виключено до Закарпатської Провінції, один монастир і 4 резиденції до Американсько-Канадської, а 2 монастирі й одну резиденцію до Містопровінції Бразилійської. В Галицькій Провінції залишилося 17 монастирів і 322 ченці²³³.

Щойно після такого поділу відбулися у новостворених Провінціях капітули, на яких обрано кандидатів на Протоігуменів. Галицької Провінції не треба було творити, бо вона вже існувала, і в ній можна б було і вчасніше скликати Провінційну Капітулу. Однак вирішено зачекати до формального поділу Галицької Провінції, яка охоплювала теж монастирі поза своєю територією, з якими вона творила одну цілість. Тому до того часу відкладено також і в ній скликання капітули.

Ця перша, після вибору Генеральної Курії, *Капітула в Галицькій Провінції* відбулася в Добромилі в днях 14 до 16 червня 1932 року. З трьох кандидатів, яких ця Капітула вибрала, Архимандрит дня 12 липня назначив *Протоігуменом* о. Стефана Решетила²³⁴, а його консульторами стали: оо. В. Градюк, Інокентій Баган і Йосафат Лабай, а секретарем о. Іринеї Готра.

Однак ця Курія не скінчила свого речення, бо Протоігумен о. С. Решетило, дня 2 травня 1935 року, зрезигнував із свого становища, а його ж тимчасовим заступником як протоконсультор став о. В. Градюк, що за приписами Конституцій скликав наступну *Провінційну Капітулу до Жовкви* на день 23 липня 1935 р. Капітульні Отці вибрали трьох кандидатів: оо. П. Теодоровича, В. Градюка і Т. Галушинського. З-поміж них Архимандрит, дня 6 серпня 1935 р., назначив новим *Протоігуменом* о. Віталія Градюка²³⁵; його консульторами стали: оо. П. Теодорович,

²³³ *Каталог Чина* 1931, ст. 44.

²³⁴ Нар. 26.1.1899; до Чина — 13.5.1905; свящ. — 2.8.1914; + 5.7.1952.

²³⁵ Нар. 16.7.1872; до Чина — 16.9.1890; свящ. — 23.8.1895; + 30.8.1961.

П. Мартинюк і Й. Чепіль, а секретарем і провінційним прокуратором о. Євтимій Бобрецький. Без змін ця Курія управляла Галицькою Провінцією весь час до війни. Її каденція кінчалася 6 серпня 1940 р., але в тому часі не можна було скликати Капітулу, і Протоігумен та його консультори далі залишилися на своїх становищах. Не вдалося цієї Капітули скликати і в пізніших роках (під німецькою окупацією), отже той сам Протоігумен залишився аж до своєї смерті, 30 серпня 1961 року²³⁶.

Від вибору Генеральної Курії та поділу Чину на більше Провінцій, до вибуху другої світової війни, 1 вересня 1939 р., був це короткий час — лише вісім років. Але для Галицької Провінції став він найбільш динамічним періодом у всіх відношеннях: так у її зрості й органічному внутрішньому розвитку, як і в всіх ділянках її зовнішньої діяльності, яка набирала все більшого розмаху. Провінція настільки зросла тепер та скріпилася свіжими і численними силами, що, незважаючи на висилку більшого числа Отців і Братів до Генеральної Курії та до обох Америк, була спроможна скріпити свою дієву спроможність, і добитися, як побачимо, дуже великих і світлих осягів.

Після того, як усіх Отців і Братів, що працювали в Бразилії й Канаді, частково ж і на Закарпатті, остаточно зараховано до їхніх новостворених Провінцій, в Галицькій Провінції 1932 року фігурувало: 2 ієрархи, 87 отців, 127 клириків (з новиками) і 121 братів, — усіх 337 членів. В році 1939 було їх 133 священників, 91 клириків та 149 братів — усіх 373 ченців, у 20 осідках²³⁷.

Але цей розвиток, на жаль, найперше стримала й обмежила остання світова війна, і майже зовсім припинили його повоєнні обставини, які настали після 1945 року під радянською владою.

5. НОВІ МОНАСТИРІ ПІСЛЯ 1904 РОКУ

В 1904 р., в якому оновлені Василіяни прийняли повну управу Галицької Провінції, Добромільською Реформою охоплено вже 13 монастирів. Після того, до 1939 року, прилучилися ще три останні нерезформовані монастирі та крім того відкрито 5 нових монастирів-резиденцій.

²³⁶ *Liber Defunctorum*, 1966, р. 243.

²³⁷ *Каталог* 1932, ст. 62; 1939, ст. 29. — Усіх Василіян на початку 1938 р. було: 652. В Галицькій Провінції — 378, Закарпатській — 129, Американсько-Канадійській — 92, Бразилійській М. Пров. — 14, Румунській 39.

В 1911 р. насамперед прилучився до нових Василян визначний монастир у *Гошеві*, якого історія сягає 1570 року, хоч хроніки записали про нього щойно на початку 17-го сторіччя. В 1780 р. перенесено його на «Ясну Гору», від якої пізніше названо й сам монастир. В цілій Галицькій Провінції він славився як найбільше відпустове місце, з чудотворною іконою плакучої Матері Божої, намальованою на взір М. Б. Ченстоховської²³⁸. До «Цариці Карпат», як її називали, з початку 18-го сторіччя кожного року спішили сотки тисяч людей з найдальших закутків Галичини і з-поза Карпат та з Буковини, а 1937 р., у 200-річчя чудотворної Ікони, через Ясну гору, основно відновлену і розбудовану 1930 р., перейшло майже півмільйона побожних прочан²³⁹. Останніми роками, перед війною, там стало перебувало 4 священиків та 4-5 братів.

В тому ж 1911 р. до Добромильської Реформи приєднався також монастир у *Золочеві*, первісно заснований предками короля Я. Собеського, який його відновив, а щедро обдарували ще й інші добродії. Граф М. Потоцький дав йому більшу суму на відкриття школи. До 1913 р. жив у ньому ще один із «старих» Василян — о. І. Коссака, а в рр. 1922-25 займали його Сестри Василянки. Монастир був зобов'язаний давати парохіві сотрудника і катехита до школи. Перед останньою війною проживали в ньому три священики й один брат²⁴⁰.

Також у тому самому 1911 р. приєднався до Реформи монастир в *Погоні*, який належав до найстарших осередків монашого життя. Згідно з переданням він мав існувати вже за короля Данила в XIII сторіччі. В роках 1634 і 1659 вивинували його Микола і Яків Потоцькі, а після знищення відновила та щедро обдарувала 1736 р. Анна Велигорська, з Потоцьких. В роках 1739-1741 відбувалися в ньому під проводом Василянських професорів навіть курси для світських священиків, подібно як це було по інших монастирях, у добрах Потоцьких. Від 1921 до 1930 р. монастир не був замешканий, тому протягом 4 років, 1926-30, займали його Сестри Василянки. В монастирі, до якого належала місцева парафія, звичайно перебувало 2-3 священики і 2 брати²⁴¹.

Нова ж резиденція, за наполегливими стараннями Перемиського єпископа — Константина Чеховича, постала в 1913 році в *Перемишлі*,

²³⁸ Ваврик М., *По Вас. монастирях*, ст. 161-178; *Нарис розвитку...* ст. 194; Коссака, *ч. тв.*, ст. 12-3.

²³⁹ Ваврик М., *По Вас. мон.*, ст. 177. (В книжці помилково подано півтора мільйона, як про це звідомив сам Автор).

²⁴⁰ Ваврик М., *По Вас. монастирях*, ст. 186-7; *Нарис розвитку...*, ст. 208; Коссака, *ч. тв.*, ст. 15-6; АГУ — Великий: *Статистика; Каталоги Чина*.

²⁴¹ *Там же*, ст. 193-7; Коссака, *ч. тв.*, ст. 9-10;

на Засянні, де колись, ще за княжих часів, був не один, а більше монастирів. Перед останньою світовою війною, без огляду на важку економічну кризу, поставлено там гарну церкву. До останньої війни у резиденції перебували 3-4 Отці та 2-3 Брати, а в часі війни (1939-1945) це число зросло до 7 Отців та 4 Братів, так що ця резиденція стала монастирем. До нього належала парафія в Острові, а з 1939 р., коли Сяном пішла границя між німецькими та совітськими територіями, віддано йому як парафію також територію Засяння²⁴².

Після довшої перерви, 1930 р., знову отримано давній монастир у *Вариаві*, заснований, з резиденції прокураторів, 1768 р., завдяки фундації короля С. Понятовського, Оссолінських та інших добродіїв «для вигоди люду руського обряду». В ньому мала бути також відкрита «бурса для 12 дітей-сиріт, по руських родичах». Року 1873 монастир скасував царський уряд і перемінив його на православну церкву. Щойно в 1930 р., по довгих стараннях, вдалося його знову перебрати від вірменського архиеп. Теодоровича, який дістав його для тимчасового вжитку після першої світової війни. З 1938 року церква стала парафіяльною для вірних греко-католицького обряду²⁴³. Після останньої війни, з днем 3 січня 1946 р., він став осередком Протоархимандричої Делегатури для Василян у Польщі²⁴⁴.

На короткий час в 1932 р. відкрито було резиденцію у *Завалі*, недалеко від Михайлівки, в добрах родини Дашкевичів, які вона подарувала Василянам. Однак 1937 року її злучено разом з монастирем в самій Михайлівці²⁴⁵.

1935 року, завдяки старанням та фундації єп. Григорія Хомишина, відкрито нову і велику резиденцію в *Станиславові*, тепер Івано-Франківське, до якої долучено також парафію на Майзлях, яка до війни дуже гарно розвивалася.

Дня 1 вересня 1939 року, після подібних довголітніх старань і довгих пертрактацій з тим же єпископом, відкрито ще одну важливу і надійну резиденцію в *Чорткові*, до якої прилучено половину тамошньої міської парафії²⁴⁶.

²⁴² Там же, ст. 93-8.

²⁴³ Коссак, *ц. тв.*, ст. 104; АГУ — Пушкарський П., *Короткий нарис історії дому і церкви Василянської* (машинопис), ст. 36; АГУ — Варшава (відпис декрету).

²⁴⁴ АГУ — Польща.

²⁴⁵ *Каталог* 1938.

²⁴⁶ Консульти Гал. Провінції: 144/38; 13/39; 14/39; 114/39; 126/39 і без номеру з 14.8.1939 р. — В останніх роках перед війною, Гал. Провінції пропоновано перебрати парафію у місцевості ЧОРНЕ на Лемківщині, але її не прийнято.

Галицька Провінція, отже, в 1939 році налічувала 20 монастирів, згідно 21, коли Михайлівка й Заваля існували як окремі доми. Перед 1882 р. було їх всього 14, отож 7 монастирів постало вже після Добромильської Реформи: Михайлівка-Заваля, Букова, Перемишль, Варшава, Станиславів та Чортків.

Крім них, короткий час, 1902-1905, існував Василіянський монастир також у *Тернополі*²⁴⁷.

Після першої світової війни Василіяни з Галицької Провінції всіма силами старалися також, щоб мати доступ на Волинь та Холмщину, де ще перед не повними 100 роками було більше ніж 80 монастирів, в яких проживало понад 700 ченців. В половині 1920-их років зроблено в цьому напрямі першу спробу, висилаючи туди о. П. Демчука, найперше до колишнього монастиря в Тороканях, який потім в роках 1926-28 осів у Пінську. В 1935 році знову поновлено спробу в Тороканях²⁴⁸, але з-за трудностей збоку польської влади і цим разом ця спроба закінчилася без тривалого успіху. Більш надійними виявилися місійні станиці на Холмщині, в Городлі та в Грабівці, які відкрито в 1930 роках. Василіяни з Галичини залишилися там до самої війни, а в Городлі ще довше. Але й вони не виправдали тих надій, які на них покладалося, і вже 1938 р. думали їх ліквідувати, бо, незважаючи на всі можливі старання, ніяк не можна було добитися, щоб для свого осідку на Волині дістати назад якийсь з давніх Василіянських монастирів²⁴⁹.

6. ВНУТРІШНЯ І ЗОВНІШНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

Закінчуючи історичний огляд цього періоду, який розвивався у відносно ще нормальних відносинах, цей розділ присвячуємо загальній діяльності Галицької Провінції в цілості. Зокрема зупинимось на деяких важливіших ділянках: на діяльності навчально-виховній, душпастирській, місійній та видавничій.

Навчально-виховна діяльність

Це дуже важлива і нелегка ділянка, якій весь час відводилося велике число ченців.

Перед Реформою всі Василіяни навчалися по чужих школах, бо своїх власних студій не провадили, і це було одною з причин їхнього

²⁴⁷ Ваврик, *По Вас. монастирях*, ст. 203-4; *Каталоги* 1903-5.

²⁴⁸ *Каталог* 1927, ст. 3; 1928, ст. 35; Консульти Гал. Провінції, ч. 345/35.

²⁴⁹ Консульти Гал. Провінції, ч. 202/37; 53/38; АГУ — Пушкарський (багато листів у цій справі).

занепаду. Тому, зараз же з перших років реформи, в монастирях відкрито власні студії, які з часом охопили всі гуманістичні науки, як теж і науки філософічні та теологічні.

Крім гімназійних учнів в Бучачі — а їх налічувалося звичайно від 50 до 70 — було також багато клириків, яких число з кожним роком зростало і згодом у самій Галицькій Провінції досягало і навіть перевищало сотню студентів. Крім того, разом з ними навчалися і виховувалися по всіх студійних домах, частково ж і на новіціяті, майже всі клирики з Закарпаття, Румунії, Мадярщини, Югославії й навіть деякі з Канади та Бразилії.

Тільки на вищі студії філософії і теології й інші спеціалізації висилалося здібніших на університетські факультети. Від 1904 до 1939 року навчались там 62 Василяни з Галицької Провінції: 30 — в Римі, 20 — в Інсбруці, 5 — в Загребі, в часі першої світової війни, 3 — у Львові, в рр. 1923-26, та 4 — у Варшаві.

Студійні центри ввесь час були в тих самих домах, тобто в Добромилі й Кристинополі та розбудованих для тієї цілі монастирях у Лаврові та Крехові. Лише короткий час богослови навчались також в Жовкві, а філософи — у Львові²⁵⁰. В останніх роках робилося проекти і пляни, щоб збудувати окремих студійний дім у Львові або Жовкві, але воєнні обставини не дозволили на здійснення цих плянів²⁵¹.

У цих студійних домах весь час було зайняте більше число Отців професорів, та Братів, для яких та праця виповнювала всю їхню щоденну програму. В перших роках Реформи — до 1901 р., це завдання, спочатку в цілості, а потім частково, виконували ОО. Єзуїти, яких все було майже 10, а в 1890 р. навіть 13. Пізніше ці обов'язки помалу приймали від них молоді, приготовані ними Василяни. Були вони в більшості також фахово добре приготовані, зокрема професори філософії та теології, бо майже всі насамперед самі мусіли здобути наукові ступені на університетських студіях чи принаймні на домашніх окремих курсах.

В останніх роках перед другою світовою війною по тих студійних осередках навчало приблизно 30 професорів, не враховуючи сюди Духовників і тих, що трудилися при новіціяті та в багатьох домах різних Сестер. Це була майже третина всіх Отців, що працювали в Провінції.

²⁵⁰ *Альманах...*, ст. 62; ARSI, Pr. Galic. 1601, f. 1148.

²⁵¹ Консульти Гал. Провінції, ч. 53/38; 120/38; 85/39.

До них треба ще додати тих, які навчали релігії в державних школах: у Жовкві, Кристинополі, Крехові й Лаврові, як також тих, що від 1904 року були зайняті в Дух. Семінаріях: в Римі, в Станиславові, від 1907 до 1915 р. і перед останньою війною, у Львові — від 1920 до 1925 і почасти до 1931 р., в Загребі з 1924 р. та частинно в Перемишлі²⁵².

Всі разом вони досягали майже половини числа актуальних і працездатних Отців Галицької Провінції.

Душпастирська праця

Другою ділянкою, в якій майже всі Василіяни були зайняті, — це душпастирська праця. В ній брали участь усі, навіть ті, що здебільша трудилися деінде. Полею для тієї діяльності були насамперед всі монастирські церкви, зокрема ж 10 парафій з дочерніми церквами і каплицями, які Галицька Провінція обслуговувала перед останньою війною, включаючи сюди й останню в Чорткові, яку прийняли 1 вересня 1939. До того звичайно долучувалася часта допоміжна праця в сусідніх церквах, чи то з доручення церковної влади, а чи на просьбу самих же священників.

Усі ці монастирські церкви стали осередками духовно-релігійного життя не тільки для ближчих і дальших околиць, але служили за взір для багатьох світських парафій. Правильні проповіді, сталі духовні вправи, реколекції, головню в часі великоднім та великих свят, стала й легка нагода до св. сповіді, часте приймання св. Тайн, численні релігійні організації, церковні набоженства та урочисті обходи з багатьома новими церковними піснями, які вони укладали, тощо, мали великий вплив на всіх тих, що брали в них участь і з них користали.

На піднесення релігійного духа чималий вплив мали зокрема нові *набоженства*, перш за все Молебні Марійські та до Серця Христового чи Христа Чоловіколюбця, які стали незвичайно популярними не тільки по Василіянських церквах і парафіях, але внезбарі прийнялися і поширилися по всій Галичині і поза нею. Щоденні «Майські» набоженства притягали не менше учасників, як самі недільні Богослуження, а перші п'ятниці і неділі ставали справжніми відпустовими днями^{252a}.

У поглибленні ж релігійно-духовного життя в особливий спосіб спричинялися нові *церковні Товариства*, між якими на першому місці найбільш поширені та популярні були Апостольство Молитви та Марійські Товариства.

²⁵² *Каталоги Чина.*

^{252a} Про Маївки молодих дівчат, в камері смертників, в 1941 році — див.: «Сучасність» 1981, 10. ст. 90.

Відновляючи давню традицію, перше *Апостольство Молитви* засновано 1884 р. у Лаврові та 1886 р. у Львові при Василіянському монастирі. Через 25 років пізніше воно налічувало в Галичині вже понад 100.000, а перед останньою війною це число дійшло майже до 400.000 членів, які не вдоволялися тільки найнеобхіднішим, але справді шукали досконалішого релігійного життя²⁵³. Їхнім журналом був популярний релігійний місячник «Місіонар Найсв. Серця Христового», що за винятком кількох років в часі війни виходив без перерви від 1897 до липня 1944 року, «Малий Місіонарчик», 1903-14, 1939, «Вісник Місійного Товариства» (1913) і щорічні «Календарі Місіонаря», з 1901 до 1944 року²⁵⁴.

Гарно заповідалася окрема апостольська праця також між дітьми, які гуртувалися в «Євхаристійних Дружинах Дітей». Окремої згадки заслуговують дитячі Євхаристійні Свята, зокрема ті з 1937 року, що відбулися при Василіянських монастирях в Крехові, Жовкві і Лаврові. В них, щоразу, брало участь понад 2000 дітей і був з ними присутній сам еп. Й. Коциловський, який для них відправляв і проповідав²⁵⁵.

Крім Апостольства Молитви дуже поширеними були, відновлені в Галичині при кінці минулого сторіччя, давньовасиліянські *Марійські Товариства*, які у 1920 роках спопуляризував зокрема між молоддю Василіянин о. Й. Маркевич, а згодом о. І. Назарко. У 1939 р. існувало в Галичині коло 350 таких Марійських Товариств, які об'єднували понад 23.000 членів.

Вони розподілялися на Марійські Дружини для молоді середніх шкіл, і на Марійські гуртки для дітей. Пізніше постали ще окремі Марійські Дружини жінок і чоловіків, переважно з-поміж інтелігенції, як також подібні Дружини для міської та сільської молоді.

Марійський рух був справді могутній. Централь Марійських Товариств Молоді видавала у Львові: місячник «Поступ», який виходив в рр. 1921-1931, і до 1927 р. був присвячений зосібна академічній молоді; дітям і шкільній молоді — «Наш Приятель» (1922-1939), який редагували згадані оо. Й. Маркевич і І. Назарко; — орган управи «Вісник Марійських Товариств» (спочатку неперіодично, згодом як кварталник), серії книжечок «Бібліотека Нашого Приятеля», «Цікаві Оповідання», «Календарі» тощо. Ця централь займалася теж апостолятом доброї преси, вела харитативну акцію, організувала для членів замкнені ре-

²⁵³ *Альманах...*, ст. 27; ARSI, Pr. Galic. 1601, f. 1146-7. Назарко І., Сильветки Василіян (о. Лончина). «Зап. ЧСВВ» XI, ст. 477-481

²⁵⁴ *Енциклопедія Українознавства*, 1966, ст. 1584.

²⁵⁵ «Наш Приятель» 1936, ст. 40-1.

колекції, прощі, конгреси й різні курси, головню для провідників. Кожна місцева організація відбувала двічі на місяць сходи́ни для поглиблення релігійного світогляду²⁵⁶.

Ці Марійські організації охоплювали не лише молодь, але майже всі шари українського суспільства в Галичині, впливаючи на їхнє духовне відродження і вироблення правдиво релігійних характерів, що, в свою чергу, мали дуже великий вплив на увесь загал.

Місії і Реколекції

Ще більш успішним, ударним засобом відродження релігійного життя виявилися місії та реколекції, що їх з перших років відновили молоді Василяни, нав'язуючи їх до світлої традиції давніх Василян. При кінці минулого і на початку цього сторіччя вони багато спричинилися до усунення в Галицьких селах язви пиянства, яка зависла над ними і катастрофою загрожувала багатьом родинам. Один з пересемників першого покоління Василянських місіонерів пише: «Зразу пішла інтенсивна праця над відною душі народу при допомозі місій і реколекцій. Появилися нові сіячі Божого слова, що повними пригорщами сіяли те чисте зерно на ниву людських сердець, яке приймалось і дозрівало в золотистий колос»²⁵⁷.

Між великим числом тих місіонерів в окремих спосіб визначились і залишили по собі незабутні імена оо. П. Філяс, Є. Ломницький, А. Шептицький, пізніший митрополит, про якого записано, що впродовж трьох років сам дав десятки місій та реколекцій, і головню С. Ортинський, перший єпископ для українців в Америці, який втішався славою найкращого і неперевершеного проповідника. Їм треба завдячувати уклад і методикку василянських місій для народу і поодиноких груп (мужчини, жінки, молодь тощо), що ввійшли у василянську традицію. З пізніших особливо визначилися ще оо. Л. Манько, С. Решетило, Я. Сеньківський, М. Повх, Т. Галушинський, Й. Чепіль, В. Байрак, Й. Камінський та І. Назарко.

Точної статистики усіх всенародних місій 1889-1944, на жаль, не можливо подати, бо маємо тільки виказ до 1932 р. в ціннім огляді о. І. Назарка²⁵⁸, на підставі місійних книг, які вели в провінційному домі

²⁵⁶ *Вістник Мар. Тов.* 1936, ст. 6; 1937, III, ч. 5, ст. 1-7; 1938, ст. 46; «*Місіонар*» 1941, ст. 30; «*Наш Приятель*» 1935, ст. 101; 1937, ст. 11; *Енци. Українознавства*, ст. 1466, 2276.

²⁵⁷ *Альманах...*, ст. 8; ARSI, Pr. Galic. 1602, f. 1034, 1037-8.

²⁵⁸ *Там же*, ст. 8; *Календар Місіонаря* 1932, ст. 81-82.

у Львові назначені директори місійної діяльності, звичайно протоігуменські секретарі (з зазначенням місця, часу, церкви, імен місіонерів, числа учасників, сповідей і причастя тощо). І так до кінця серпня 1931 р. Василіянські місіонери удвох або втрєох, мали перевести в Галичині 214 всенародних місій, які тривали цілий тиждень. У тому самому періоді дали вони 1543 серії реколекцій, звичайно одинцем по 3, 5 або й 8 днів. Але в огляді з 1933 року той сам автор доповнив ті числа і подав уже 422 місій і приблизно 2000 реколекцій²⁵⁹. І ці останні числа більш імовірні, коли взяти до уваги вищезгадані числа, які у своєму Посланні з 1905 року подав о. П. Філяс, та що тільки впродовж 5 років двох місіонерів змогли дати 23 місії і 120 реколекцій²⁶⁰. Тому не буде перебільшенням, коли подамо, що до 1939 р. Василіяни в Галичині провели коло 500 всенародних місій і коло 3000 реколекцій, — за тих не цілих 50 років від першої місії в 1889 році, бо з перервою в часі воєнних років²⁶¹.

Наявним доказом тої ваги, яку їм приділювано і того розмаху, який набрала їхня традиція, була ухвала Провінційної Капітули з 1926 року про створення окремих домів для місіонерів²⁶² і згодом 4-денний окремий Місійний З'їзд, який скликано в Жовкві в днях 24-28 січня 1938 р., з 18-ма доповідями і практичними курсами, для 25 неперешкоджених в тому часі Василіянських місіонерів і провідників реколекцій²⁶³.

Заморські Місії

До найбільших заслуг і досягнень оновленої Галицької Провінції належить висилка своїх піонерів-місіонерів на сталі заморські місії в Бразилії і Канаді, а згодом також в Америці й Аргентині. Це була дуже велика жертва і для тих, які до них вибиралися, і також для самої Провінції, бо тоді було ще дуже мало сил, замало на всі свої зобов'язання й потреби, які чекали на них у власній країні. Але більша потреба тих далеких, опущених українських емігрантів за морем знайшла зрозуміння в молодих Василіянських серцях, і вони вийшли назустріч їхнім настійливим розпачливим благанням, щоб подати їм духовну опіку і провід. Тому вони не злякалися тієї жертви, яка стала справді провидінна. Цими першими скромними місійними станицями вони

²⁵⁹ Там же, ст. 8; *Кал. Місіонаря* 1932, ст. 82.

²⁶⁰ АГУ — Дирда М., І. Назарко: звіти з місій і реколекцій.

²⁶¹ «*Місіонар*» 1932, ст. 129.

²⁶² *Decreta et Ordinationes*, п. 19.

²⁶³ АГУ — Теодорович П., Звіт 1935-8.

поклали зав'язок для пізніших нових Провінцій, які, не довго потім, самі прийняли на себе передову ролю Галицької Провінції, бо вони тепер продовжують життя та історію Василянського Чину, у нових країнах південної та північної Америки.

Конгрегація Пропаганди ще в 1893 р. два рази (5.1. і 22.2) зверталася до тодішнього Настоятеля нових Василян, що необхідно вислати бодай двох Отців до північної Америки, звідки надходили перші благодійні листи. Коли він не прийняв цієї пропозиції, вважаючи її ще незрілою й небезпечною, Конгрегація 1896 р. (20.7. і 17.8.) знову двічі поновила своє прохання, але й цим разом ще безуспішно²⁶⁴.

Перших місіонерів Управа Чину змогла вислати щойно в 1897 і 1899 р. до Бразилії, а через кілька років, 1902 р., також до Канади.

В перших роках вони всі подолували там неймовірні труднощі тяжких і твердих піонерських часів. Але, 1904 року, саме одного з них, о. П. Філяса, вибрано першим Василянським Протоігуменом. І він, повернувшись, у першому своєму Посланні звернув особливу увагу якраз на ці далекі місії. Ось його слова, які й сьогодні не втратили своєї актуальності: «Передусім зверну Вашу увагу на заграничні наші місії. Так, як взагалі місійна праця є окрасою Законів, так і наші місії є правдивою честю і хвалою нашого Чина. Бо чи може бути краще для монаха поле, на якому він міг би засвідчити своє для Христа посвячення, для ближніх свою любов і для Чина свою ревність апостольську, як віддати свої сили і своє життя на голошення Євангелія і несення душам релігійної помочі на далеких місіях? Не мати ні свого даху над головою, ні забезпеченого на завтра кусника хліба, позбавлені відповідного для себе товариства, зносячи придавляючий душу тягар осамотнення, переслідування... змушені до безустанних предовгих подорожей по колоніях, наші Отці в Канаді і Бразилії заслугують на першу любов в нашому серці. Кожний з них двигаче працю, якої і для десяткох священників було би досить. Але Бог благословить їм» — так писав він з власного досвіду, і тому не тільки не припинив, але ще й поживавив висилку дальших місіонерів²⁶⁵. І ще за його Протоігуменату, до початку першої світової війни, вислано до Бразилії 8 нових місіонерів, а 10 до Канади й Америки.

Після першої світової війни, починаючи з 1922 р., знову почали виїжджати за Океан нові сили. До року 1939, в якому вибухла друга

²⁶⁴ АГУ — Сх. Конгрегація.

²⁶⁵ АГУ — Послання, ст. 1-2.

світова війна, всіх місіонерів з Галичини на заморські місії виїхало 77, з чого 56 отців, 4 клирики та 17 братів-помічників. Коли до того числа додати ще 17 інших, також місіонерів, тих, що були призначені для проводу семінарій поза Галичиною (Рим і Загреб), тоді Галицька Провінція, до того тільки року, відступила 93 своїх членів до праці для загального добра цілої Церкви. Багато з них залишалися там вже на все життя.

До тих, які працювали на таких місіях, можна б ще зачислити о. П. Демчука, що в рр. 1926-27 працював у Тороканях і Пінську на Волині, і тих ще двох Отців, що від 1930 р. провадили місійні станиці на Холмщині: у Городлі та Грабівці²⁶⁶.

Якщо б не остання війна, те число Галицьких місіонерів було б далі зростало. В році 1933-34, на проголошений заклик на місії до Бразилії й Аргентини, негайно зголосилося 52 охочих (8 священників, 19 клириків та 25 братів). З них тільки б змогли ще виїхати перед війною, а 10 після її закінчення²⁶⁷. Всім іншим вона не дозволила перевести в життя їхню готовість. Не дозволила ні їм, ні іншим, бо привела до руїни саму Провінцію, в якій вона і досі перебуває.

Видавнича Діяльність

Апостольська праця в модерних часах на ширшу скалю немислима без апостольства преси. Це зрозуміли вже перші нові Василіяни, що вийшли з мурів Добромильського монастиря. Тому, маючи перед очима недавній ще світлий приклад, не далекої від них, великої друкарні в Почаєві, на Волині, яка була чинна до 1831 р., вже в 1895 р. відкрили вони при Жовківському монастирі свою друкарню, за якою опісля пішли й інші Провінції. Там зараз розпочали також релігійне видавництво, періодичне і неперіодичне, хоч це була для них зовсім нова ділянка, якою досі ніхто з них не займався. Великим поштовхом у цьому був перший василіянський молитовник «Гостинець», зредагований оо. Є. Ломницьким і П. Філясом, що появився 1892 р. і відразу захопив головно молоді покоління й досягнув рекордовий наклад 190.000 в наступних 8 виданнях.

²⁶⁶ В 1932 р. (17.3.) Папська Комісія для справ Росії зверталася з проською, щоб вислати Отців до Харбіну в Китаю, де було багато українських поселенців. І цьому проханню напевно були б не відмовили, якщо це було б можливе. Так, 22.3. цього ж року, відписав Галицький Протоігумен, що тільки покищо, в найближчих роках, не зможе цього зробити, бо готових місіонерів, на просьбу Сх. Конгрегації, висилає до Америки і Канади.

²⁶⁷ АГУ — Галицька Провінція: Всіх зголосилося 53, один був з Закарпаття.

Таким чином вони старалися, щоб дати духовенству та всьому народові сталу і здорову релігійну літературу, спочатку дуже скромну, але яка з кожним роком дедалі більше розросталася і випускала щораз то кращі видання²⁶⁸.

У Жовківському видавництві, як подано в Календарі « Місіонаря » за 1938 і 1939 роки, можна було набути 296 різних книжок релігійно-освітнього характеру²⁶⁹.

У подібному великому « Списку книжок видавництва ЧСВВ в Жовкві »²⁷⁰, — до 1936 р., о. Р. Лукань додав ще всі видання « Записок ЧСВВ », і « Бібліотеку Записок ЧСВВ », річники « Місіонаря », його « Календарі », як також видання Марійського Товариства Молоді, яким проводили Василяни (між ними річники « Наш Приятель » і « Поступ » та « Вістник Марійських Товариств », і Бібліотеку « Нашого Приятеля »). У цьому списку подано 495 назв, між якими 451 випадає на самі книжки — різних видань релігійного характеру.

Між ними в окремий спосіб слід згадати наступні важливі видання:

1) Чотири різні видання Єрейського Часослова, з 1906, 1910, 1933 (уклав о. М. Марисюк), і 1938 років;

2) Два видання « Вечірня й Утреня » на всі неділі і свята. Перше в двох окремих частинах, з року 1911-12. Друге з 1937 р. з обома частинами в одному томі;

3) Св. Письмо Нового Завіту в українському перекладі о. Я. Левицького, 1921 р.;

4) Великий Требник, який уклав о. М. Марисюк, 1926 р. (ст. 2 + 899 + 9);

5) Церковні Пісні під нотами, укладу оо. О. Козаневича й І. Гриневича, 1926 р.;

6) Коляди на Різдво Христове під нотами (укл. о. І. Гриневича), 1925 р.;

²⁶⁸ В 1939 р. в друкарні й у видавництві були зайняті 8 Отців та 25 Братів, хоч деякі не виключно тільки для них.

²⁶⁹ Календар « Місіонаря » 1938, ст. 128-133; 1939, ст. 145.

²⁷⁰ « Записки ЧСВВ », 1967, ст. 389-420. У 5-му томі, який був вже в друку, була намічена його ж велика бібліографія Василянських видань на українських землях від 17-го століття та бібліографія творів Василянських реформованих письменників. На жаль, із-за війни і цей том не появился. Див. там же, ст. 410.

7) Біблійна Історія Старого Завіту в 3-х томах, о. Т. Галушинського, 1914-34;

8) Католицький Народний Катехизм — Ф. Шпіраго, в 3-х томах, 1913-14;

9) Велика Реформа ЧСВВ, о. М. Карівця, в 4-ох томах, 1933-38;

10) « Наслідування Христа » Томи Кемпійського, в двох перекладах: 1921 р. еп. Й. Боцяна, і 1923 р. Наталени Королевої;

11) Чимало популярних молитовників, з яких багато появилось в кількох виданнях, навіть в 5-х, 9-х і 12-х.

Між періодичними виданнями у цьому видавництві, від травня 1897 до липня 1944 р., з короткими перервами в часі війни, виходив популярний і найбільш поширений в Галичині місячник « *Місіонар* », з накладом, що доходив до 50.000 примірників і розходився також між українськими вірними на еміграції в Європі та за океаном. Мав він теж в роках 1903-1914 і 1939 додаток для дітей: « *Малий Місіонарчик. Письмо для дітей* ». Першим редактором « *Місіонаря* » був о. П. Філяс в роках 1897-1900 і потім знову в роках 1921-1926²⁷¹. Історичною заслугою цього видання було проломове введення в релігійних українських друках фонетичного правопису, завдяки ініціативі та відвазі довголітнього редактора о. Л. Березовського, незважаючи на посилені напасті й лайки переважаючих серед галицького духовенства москвофілів²⁷².

Починаючи з 1901 р. аж до 1944, за винятком воєнних років 1915, 1920-21, 1940-41 і 1943, щороку також появлявся (фонетикою від першого року) об'ємистий та багатий змістом Календар « *Місіонаря* ». Крім того у тому ж видавництві виходили, редаговані Василями, ще « *Наш Приятель* » (1922-1939), « *Поступ* » (1921-27) й « *Вістник Марійських Товариств* », починаючи з 1927 року.

²⁷¹ Дальшими редакторами були: оо. Л. Березовський — 1908, 1916-8, Є. Теодорович — 1911, Я. Фешак — 1914, І. Пришляк — 1915 в Загребі, М. Пелех 1916, 1920, М. Марисюк — 1926-1932, Р. Криницький 1933, М. Каровець — 1935, П. Борис — 1939, і Є. Тимчук 1941-4. Майже всі вони брали живу участь в загальному релігійному письменстві. — Крім них, треба ще згадати принаймні такі імена: оо. П. Мартинюк, Й. Скрутень, Є. Козаневич, К. Полішко, М. Головка, П. Теодорович, П. Кисіль, Р. Лукань та багато інших. — Між перекладачами з інших мов слід ще згадати крім того: оо. С. Бараник, Н. Веселий, А. Калиш, М. Лончина. А. Партика, а передусім П. Котович. Пор « *Альманах Вас. богословів* », ст. 38-9.

²⁷² Ваврик М., *По Вас. монастирях*, ст. 134-5.

В 1935 р. в «*Домі Письменників*», який сформовано в Жовківському монастирі, крім того розпочато видавати ще наступні 4 окремі серії:

1) Бібліотека Релігійної Освіти — це були науково-популярні книжечки на 32 сторінки, які появлялися що два місяці; до 1939 р. вийшло їх 23.

2) Бібліотека Релігійної Драми, — в якій появлялися різні гарні представлення релігійного, історичного й побутового змісту; до 1939 р. таких представлень вийшло 20.

3) Католицькі Читання — це були дешеві й приступні книжки для всіх про правди віри; до 1939 р. появилася 17 таких книжок.

4) Українська Книжка — у цій серії були передбачені книжки, на 120-150 сторінок друку, писані визначними письменниками гарною літературною мовою. Був це зав'язок гарного католицького письменства (белетристики). До 1939 р. появилася чотири такі видання, а 5-те була в друку.

Нарешті слід згадати тут ще й наукове видавництво «Записки ЧСВВ», про які була вже згадка. До війни вийшли перші три томи і неповні четвертий і шостий. В друку були вже друга частина 4-го і 6-го томів, але остання війна припинила їхню появу, як і саме видавництво, яке відновлено та значно поширено, майже вповні силами з Галицької Провінції, щойно після останньої війни в Римі²⁷³.

Це була справді «велика і безустанна св. місія — не для одного села чи міста, але для всього краю». Тому цей апостолят преси окремою постановою одноголосно схвалили учасники першої Генеральної Капітули 1931 р. і його й надалі гаряче усім допоручали²⁷⁴.

* * *

Це ті найважливіші ділянки, в яких найбільше трудилися Василіяни Галицької Провінції — аж до вибуху другої світової війни, яка, спочатку, припинила цей розмах, врешті ж до катакомб звела всю їхню діяльність.

²⁷³ «*Записки ЧСВВ*», 1967, ст. 407-410; *Календар Місіонаря* 1942, ст. 82. Крім того, Василіянин о. Т. Галушинський, що був тоді ректором Львівської семінарії, 1923 року скликав з'їзд професорів богослов'я з усіх трьох єпархій і заініціював на ньому створення Укр. Наукового Богословського Товариства, як також видавання богословського часопису «Богословія». Див. «*Богословія*», 1923, ст. 91-3.

²⁷⁴ *Кал. Місіонаря* 1938, ст. 142; *Постанови Ген. Капітули* 1931 р., ст. 1-4.

V. ТРАГІЧНА ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА (1939-1945)

Війна — це символ знищення. Кожна з них приносить застій і занепад, а то й руїну багато людських надбань й самого людського життя. Такою, як жодна інша в її історії, стала для Галицької Провінції остання світова війна, яка принесла з собою майже тотальну руїну.

1. ГАЛИЦЬКА ПРОВІНЦІЯ В РОКАХ 1939-1941

Перша хвиля воєнних акцій в 1939 р. перекотилася через Галичину і біля її Василіянських монастирів досить швидко, без більших протяглих боїв і тому не залишила по собі великих знищень. Вповні була знищена тільки монастирська церква в Золочеві і частково пошкоджено гарматними стрільнями церкви в Жовкві і Кристинополі, де саме монастирський город був (21.9.1939 р.) осередком цілоденної битви між польським і німецьким військом²⁷⁵. Але ця перша воєнна хвиля у 1939 р. принесла на два роки, від 1939 до 1941, поділ Галицької Провінції на дві чи й навіть три нерівні частини: 1) Галичину, 2) т. зв. Генеральне Губернаторство, яке обіймало зайняту німцями Польщу на захід від Сяну і Буга та 3) т. зв. Протекторат — Чехи й Моравія.

А) *Галичина*. Велика більшість — 17 монастирів, разом з Провінційним осідком у Львові, зосталася на Галицькій території на схід від Сяну і Буга, яку прилучено до Радянської України з атеїстичною владою. Всім було ясно, що для монастирів настав дуже тяжкий період, і їм дуже тяжко буде зберегтися. У такій непевності і страху пройшли для всіх ці майже повні два роки. Однак у тому часі нова влада ще не рішилася на радикальні кроки відносно всіх монастирів, тож вони, в загальному, могли далі продовжати своє чернече життя і церковну діяльність, хоч і значно обмежену²⁷⁶.

У тих роках військо вже зайняло монастирі в Крехові, Лаврові, Буковій, Погоні й Улашківцях, майже цілий в Золочеві й частково в Жовкві, Бучачі, Станиславові й Львові. Ченці з цих монастирів тиснулися в кількох келіях чи шукали притулку серед людей, щоб їх не лишати без духовної обслуги, а церкви, головню парафіяльні, без богослужень²⁷⁷.

²⁷⁵ АГУ — о. П. Теодорович, 25.8.1941; *Кал. Місіонаря* 1942, ст. 8.

²⁷⁶ АГУ — оо. І. Назарко, М. Дирда: звіт з місій і реколекцій. В цих роках вони самі дали 13 місій і 68 реколекцій.

²⁷⁷ *Каталог Чина* 1940/1.

Не можна було думати про таку саму діяльність, як передше, але майже без перешкод могли вони продовжати всі церковні богослуження й набоженства, вдіяти всі св. Тайни, проповідати, хоч обережно, і в церковних межах навіть продовжати працю з церковними Товариствами²⁷⁸. Однак, не могли вони більше навчати по школах і так часто, як передше. виїжджати на прилюдні місії чи реколекції, ні теж продовжати будь-яку видавничу діяльність.

В нових обставинах стало також для Провінції неможливим утримувати свої студійні дома. Тому мусіли розпустити новіціят у Крехові, який зайняло військо, як також, ще перед приходом нової влади, роз'їхалися домів всі схолястики з Добромильського монастиря²⁷⁹. Усі ж богослови з Лаврова та їхні професори переїхали до Оломовця, про що буде окремо мова.

Зате, в тому часі, при деяких монастирях постали нові парафії і їхні церкви стали парафіяльними. І так Бучацький монастир прийняв на час війни парафіяльну обслугу по лівому боці річки Стрипи; *Гошів* — Витвицю, *Крехів* — Підмонастир, Запасіку, Рубень, Козульку і Майдан, а *Доброміль* — Тарнаву, Поляну і П'ятницю²⁸⁰. Сталося це, щоб, з одного боку, відтяжити сусідних парохів, з другого ж, щоб забезпечити багато церков перед закриттям. Крім них Василяни як Адміністратори у самій Галичині перебрали повну обслугу ще в інших 15 парафіях²⁸¹.

За Каталогом Чину за 1940-41 роки на тих «воєнних» парафіях працювало 21 отців, а поза монастирем опинилися 20 схолястиків та 35 братів-помічників, з яких 9 взято до війська (5 клириків і 4 брати), а 6 (1 клир. і 5 братів) подані у в'язниці²⁸².

3-поміж Отців у серпні 1940 р. був арештований та засуджений на 10 років о. Порфір Сивак, який у 1942 р. був звільнений аж з Норильська з польським військом, в якому став капеляном в армії Андерса. Вже

²⁷⁸ *Кал. Місіонаря* 1942, ст. 69-71.

²⁷⁹ Деякі з них пізніше повернулися і закінчили дальші студії в Кристинополі, з яких 6 дійшло до священства: оо. П. Ньюнка, М. Ничка, М. Білинський, П. Бальцар, М. Цимбала і Г. Чернега.

²⁸⁰ АГУ — П. Теодорович, 29.8.1942; о. В. Градюк, 30.9.1942; В. Ваврик, 12.3.1943.

²⁸¹ Були це: Пархач і Волсвин к. Сокаля та Милівці к. Улашковець, які досі обслуговували з поблизьких монастирів, а крім них ще: Добротвір, Пограничне, Ушня, Заболотівці, Угорники, Ванів к. Сокаля, Махнів, Бураківка, Стінка, Жуків, Корничі, Улашківці і Полівці. Крім них стали сотрудниками в таких місцевостях: Переволока, Хирів, Волківці, Олеша і Трибухівці. Див. *Каталог* на 1940/41 рік.

²⁸² *Там же*, ст. 17-8.

по вибуху німецько-радянської війни, 26 червня 1941 р., були також арештовані в Дрогобичі й пропали без вістки оо. Северіян Бараник й о. Яким Сеньківський²⁸³.

Б) *Монастирі в т. зв. Генеральному Губернаторстві*. На захід від т. зв. лінії Керзона, на окупованій німцями частині Польщі, яку названо «Генеральне Губернаторство», zostалися три монастирі: в Перемишлі, Кристинополі й Варшаві. У заступстві Протоігумена о. В. Градюка, який залишився у Львові, настоятелем для них став протоконсультор о. Павло Теодорович, який, до створення Архимандричої Делегатури 13.12.1940 р., був ним також для всіх Василіян у т. зв. Протектораті — Чехи і Моравія. Він урядовав з резиденції у Холмі, яка там у тому часі постала.

В *Перемишлі*, на Засянні, перебувало в монастирі понад 10 монахів (7-8 Отців і 4 Брати), які крім Острова тепер прийняли парафіяльну обслугу також для цілого Засяння. Монастир лежав близьенько річки Сяну, по якому йшла тоді границя, і з вибухом нового воєнного гурагану, від гарматного пострілу дня 26 червня 1941 р. згинув під монастирською церквою о. Лаврентій Качмарський, що ледве перед роком (14 квітня 1940 р.) був в Оломовці на Чехах рукоположений на священика.

Від травня 1940 р. появлявся тут перенесений з Жовкви місячник «Місіонар», але коротко, бо мабуть, ще того ж таки року, був припинений німецькою владою.

У *Варшаві* в тому часі перебувало звичайно 6 Отців і 3 Брати, які в дуже невідрадних обставинах продовжали духовну й парафіяльну обслугу для українців та інших вірних східного обряду. Пізніше, в часі Варшавського повстання 12, серпня 1944 р., згинули там під час бомбардування о. Клим Керницький і бр. Венямин Клачинський.

Найбільшою, однак, спільнотою був монастир у *Кристинополі*, який знайшовся в дуже тяжких обставинах, бо був положений в самому куті між річками Бугом і Солокією, якими в тому часі пробігала нова границя між Ген. Губернаторством і Радянським Союзом, до якої з обох боків не було й кілометра. За границею зосталася вся господарка, і тому сам монастир, в якому стало перебувало майже 30 осіб, був вповні зданий на Боже Провидіння, яке дбало про них через добрі сусідські парафії. У цьому монастирі ще з-перед війни залишилися клирики-філософи, яких звичайно було коло 20. Там вони продовжали спочатку філософські студії, а згодом ті, що не могли вже виїхати до Протекторату, також і теологію.

²⁸³ *Місіонар* 1941, ст. 10.

Крім тих монастирів у тому часі відкрито парафіяльну резиденцію у Боську коло Сянока, в якій перебували два Отці і три Брати, та резиденцію в Холмі, в якій проживали два Отці, між якими протоконсультор о. П. Теодорович й один Брат. З цієї резиденції вони несли духовну опіку для численних українців-католиків, яких тоді було багато і в самому місті і в околицях.

Крім того 13 Отців, як адміністратори чи сотрудники, перебували на парафіях Лемківщини, які їм віддано до тимчасової обслуги²⁸⁴.

Поза монастирем у Ген. Губернаторстві перебувало ще 11 Братів. Згідно з Каталогом за рік 1940-41 усіх Василян в Ген. Губернаторстві було 80: у тому 36 отців, 29 братів і 15 клириків.

В) *Протекторат — Чехи і Моравія*. Від 17 жовтня 1939 р. в архиепископській семінарії в Оломовці на Моравії знайшло для себе новий осідок 5 отців-професорів і 24 богослови, які через Перемишль переїхали тамтуди з Лаврова. Дня 10 листопада 1940 р. до них долучилося ще 5 клириків, які приїхали з Кристинополя по закінченні філософії. Всіх, отже, богословів навчалось в Оломовці і пізніше в Празі 29, з яких один тільки був з Закарпаття, а всі інші з Галицької Провінції²⁸⁵.

Ігуменом ще з Лаврова до 26.11.1939 був о. Ін. Баган, а по ньому о. Є. Тимчук. Вищим настоятелем для всіх спочатку був о. П. Теодорович — до 13 грудня 1940 р., коли то для всіх Василян, що перебували в Протектораті (і Відні), створено окрему Архимандричу Делегатуру. *Делегатом* зівстав назначений о. Павло Миськів, який найбільше причинився до того, що всі могли тамтуди переселитися і знайшли всебічне забезпечення²⁸⁶. Його консульторами стали: оо. Є. Тимчук, А. Кулибаба і С. Голик, а по виїзді о. Є. Тимчука до Галичини (19.11.1942) — о. Й. Кочут.

В Оломовській семінарії Василянські богослови мали свої власні

²⁸⁴ П'ять з них були адміністраторами на Лемківщині в наступних місцевостях: Святкова, Вороблик, Ізби, Чистогорб, Чертеж, а два душпастирями на Холмщині: в Городлі і Замості. — Шість були сотрудниками в: Кракові, Красній к. Кросна, в Радимні і Мільчу к. Варяжа та ще в Святковій. З них, в рр. 1942-1945, Отці залишилися ще в: Боську, Вороблику, Чистогорбі, Святковій та Ізбах на Лемківщині і в Холмі та Городлі. Див.: *Каталог Чина* на 1940/1 р., ст. 25; АГУ — о. В. Ваврик, 12.3.1943.

²⁸⁵ АГУ — Хроніка студентів. Крім них у Протектораті проживали ще о. С. Решетило й о. М. Калинець, а в р. 1941 до Праги вже на студії приїхали оо. С. Фединак і Й. Кочут.

²⁸⁶ В Оломовці був він вже знайомий, бо весною цього року був там коротко духовником для питомців з Мукачівської єпархії.

виклади і там вони перебували до її закриття німецькою владою при кінці 1940 р. Тому, дня 20 січня 1941, всі Василіяни переїхали до Праги і замешкали в домі Сестер св. Хреста, і звітіль ходили на виклади в Празькому Карловому університеті, тимчасом як 4 вже раніше виїхали на дальші студії до Відня. З них 9 були також вписані на філософічному факультеті в Укр. Вільному Університеті, який вони покінчили докторськими ступнями.

Перших шість богословів з Галицької Провінції та одного з Закарпаття дня 14 квітня 1940 року в Оломовці рукоположив на священників Преосв. Павло Гойдич з Пряшева. Восени, 21 і 24 листопада того ж року, він уділив пресвітерських свячень ще вісьмом, а на наступні свячення йому вже не дозволили приїхати, тому дальших вісьмох богословів святив 14 травня 1942 р. в Празі Преосв. Микола Дудаш, ЧСВВ, з Мадярщини.

Останні свячення (В. Сютик та І. Патрило) у Протектораті, в часі примусових робіт у Моравській Оставі, відбулися дня 2 травня 1943 р. в Оломовці. Уділив їх за дозволом Ап. Престолу єпископ-помічник Оломовський С. Зея, бо в тому часі до Протекторату вже не міг приїхати ніхто з східних єпископів. З усіх 28 богословів Галицької Провінції, які навчалися в Оломовці і Празі, до священства дійшло 26. З них 24 висвятились ще в Протектораті, а два (Й. Данилович і А. Великий) пізніше — перший в Галичині, а другий в Римі. По свяченнях всі вони поверталися до своїх монастирів: перша група в 1940 р., ще до Ген. Губернаторства, а потім до Галичини, крім тих, що зоставалися на дальші студії.

Ця Делегатура, залежна безпосередньо від Архимандрії, залишилася і по 1941 р., коли-то знову об'єдналися всі монастирі Галицької Провінції. Вона проіснувала офіційно до 3 вересня 1945 р., але пізніше — вже в іншій формі, бо 24 лютого 1943 р. німецьке Гештапо розігнало всіх Василіянів, що перебували на студіях у Празі, заганяючи їх до примусових робіт, між ними 15 до копальні вугілля в Моравській Оставі (11 отців і 4 клирики), а шістьох в самій Празі. По звільненні, завдяки різним інтервенціям²⁸⁷, майже всі виїхали до Галичини. На студіях залишилося ще тільки вісім, але й вони при кінці року мусіли виїхати, бо 29 грудня німецька поліція викинула їх з Протекторату. Залишився там тільки о. П. Миськів, Делегат, що мав хорватське громадянство,

²⁸⁷ Поліція наказала самовільно забрати всіх до роботи, бо священники і студенти були законом звільнені від примусової праці.

й о. С. Решетило, якого не чіпали. Пізніше переходно перебували там ще деякі з тих, що знову туди повернулися, головню на закінчення студій²⁸⁸.

* * *

Крім тих усіх, яких вже вище згадано, з членів Галицької Провінції в тих роках перебували ще 4 отці, 1 схолястик та 10 братів — у Німеччині, по одному Отцеві в Словаччині і в Югославії та 10 Отців у Римі.

Всіх разом 1941 р. Галицька Провінція нараховувала: 2 ієрархи, 147 отців, 47 клириків, 120 братів — усіх 316.

В порівнянні з 1939-им за півтора року загальне число зменшилося з 373 до 316.

У тому числі 80 ченців перебувало в Ген. Губернаторстві (36 отців, 15 схолястиків і 29 братів), 26 в Протектораті (13 отців і 13 клириків), 19 в Німеччині (8 отців, між ними й ті у Відні, 1 схолястик і 10 братів), решта — в Римі та інших Провінціях. В самій Галичині до червня 1941 р. проживало всіх 161 ченців: 66 священників, 17 клириків і 78 братів-помічників.

2. ГАЛИЦЬКА ПРОВІНЦІЯ В РР. 1941 - 1945-46

Літом 1941 р. німецькі війська зайняли цілу Галичину, і всі монастирі знову були під проводом одного Протоігумена, з осідком у Львові, яким був о. В. Градюк, вибраний на цей пост ще 6 серпня 1935 р. Однак саме об'єднання всіх монастирів не мало великого впливу на покращання розвитку Провінції та її діяльності, бо вона й далі залишалася в тяжких матеріальних та політичних обставинах, які впливали з воєнного положення.

Найперше не повернувся ніхто з тих, що їх взято до війська, ні тепер, ні пізніше, і не багато тих Братів, що були опинилися поза монастирем.

Спочатку деякі монастирі звільнилися з військових радянських залог, але вони були запущені й понижені і тому не можливо було до них зразу переноситися. Монастирі в Лаврові, Буковій, Михайлівці-Завалі та Крехові до Провінції вже не повернулися, бо німецька влада затримала їх для себе, з дозволом вживати їх, якщо було там вільне

²⁸⁸ Всі дані в цьому розділі взяті з: АГУ — Делегатура в Протектораті: Чехи і Моравія.

місце²⁸⁹. Але вже при кінці 1941 р., крім нового дому в Жовкві, військо знову зайняло Лаврів, і незабаром також Крехів, залишаючи тільки по дві келії²⁹⁰.

Земельні добра звернено лише в Улашківцях, Добромилі, Погоні й Гошеві, частину в Кристинополі і Жовкві, але Бучач, Підгірці, Крехів, Дрогобич і Краснопуша дістали тільки 15 гектарів на платний винаєм, хоч і з цього мало хто мав змогу скористати, бо не мали як їх обробити²⁹¹. Тому матеріяльні можливості були дуже скромні і вони також були на перешкоді не одним гарним плянам, між якими також відкриттю новіціяту.

У таких несприятливих воєнних обставинах не змогли теж відновити Провінційної Курії, якої 5-річний реченець закінчився ще 6 серпня 1940 р. Отець Протоігумен В. Градюк вже 2 червня 1942 р. просив Генеральну Курію, щоб могли скликати Провінційну Капітулу, а якщо це неможливо, то щоб його звільнили і назначили когось іншого на його місце, бо, як писав, він сам уже старий і слабкий²⁹².

Про це 13.6.1942 р. нараджувались на генеральній консульти, але Архимандрія — на час війни й далі залишила теперішню Провінційну Курію. Так само на час війни залишено всіх *ігуменів* у тому складі, в якому він був, після тих змін, які зроблено з необхідности і які перевів сам о. Протоігумен « до вибору і назначення нового Протоігумена »²⁹³.

Найбільш пильною в тому часі проблемою, яку всі переживали і якої не вдалося розв'язати, була справа *відкриття новіціяту*. Про неї найчастіше згадується у всіх листах, які приходили до Ген. Курії. На новіціят пропонували Крехів, Кристинопіль, Бучач і Гошів. Остаточно Сх. Конгрегація, декретом з дня 16.10.1943 р., ч. 425-43, дала дозвіл на тимчасове перенесення цього новіціяту з Крехівського монастиря до Жовкви з тим, що легалізується таке перенесення, якщо його зроблено і перед приходом цього дозволу²⁹⁴. Однак в тому часі і тамошніх обставинах вони його, на жаль, таки не змогли відкрити.

Студії філософії і богослов'я відбувалися в Кристинополі і пере-

²⁸⁹ АГУ — о. В. Ваврик, 12.3.1943.

²⁹⁰ АГУ — Денник о. Т. Галушинського, 1941 рік, ст. 79; 1943, ст. 159.

²⁹¹ АГУ — о. В. Градюк, 30.9.1942; В. Ваврик, 12.3.1943.

²⁹² АГУ — о. В. Градюк, ч. 110.

²⁹³ АГУ — о. П. Теодорович, 3.12.1942; о. В. Градюк, 30.9.1942.

²⁹⁴ АГУ — о. В. Градюк, 18.7.42 і 30.9.42; о. П. Теодорович, 3.12.42 і 9.5.43; Делегатура в Протектораті, 5.2.42, 21.4., 2.8., 17.9. і 3.11.1942.

ходово в рр. 1942-43 також у Жовкві. Кінчали їх останні річники тих, що їх зачали ще перед війною чи в перших її роках. З них 15 по закінченні студій прийняли священнічі свячення²⁹⁵.

Кращі можливості в тих роках розкрилися для *душпастирської* діяльності, включно до місій, реколекцій та відпустів, головнo в Крехові та Гошеві, хоч обставини і для них не були пригожі. Залишено, однак, майже всі ті парафії, які обслуговували в рр. 1939-1941, за винятком кількох на Лемківщині та двох на Холмщині²⁹⁶.

У тих роках можна було також частинно відновити *видавничу діяльність*, хоч дуже обмежену. Від серпня 1941 р. до липня 1944 р. знову виходив « Місіонар », спочатку неперіодично, а від травня 1942 р. щомісяця. Редактором його був о. Є. Тимчук. Також вийшли два « Календарі Місіонаря », на 1942 накладом 30.000 і на 1944 рік накладом 10.000 примірників.

З великими надіями і плянами 1943 року знову відкрито в Бучачі « Місійний Інститут св. Йосафата », якого директором удруге став о. І. Готра²⁹⁷.

Але з кінцем 1943 р. наблизились до Галичини фронтові лінії, що й цим разом привели всю зовнішню діяльність майже до цілковитого застою.

3. ПОВОЄННА РУІНА

У перших роках 1943-45 з поворотом радянської армії становище Церкви і теж монастирів в загальному повернулося до стану з років 1939-1941, і навіть було дещо краще. Але, вже в тому часі багато Отців знову порозходилися по численних парафіях, які zostалися без священника, бо деякі виїхали перед наближенням фронту, а немало вже й померло за воєнні роки від 1939 р. Такий стан тривав до т. зв. « Львівського Синоду » з 1946 р., 8-10.3., на якому учасники вирішили анулювати постанови Берестейської Унії з 1596 р. Василяни під таким рішенням не могли підписатися і багато з них (понад 30) опинилися на Сибірі, головнo старші, які в монастирях чи церквах займали видатні становища.

²⁹⁵ Між ними були: оо. Й. Романик, П. Бальцар, П. Ньюнка, М. Нічка та ін. Див.: АГУ — о. П. Теодорович, 14.12.1942 і 9.5.1943.

²⁹⁶ АГУ — о. П. Теодорович 9.5.1943 і о. В. Ваврик, 12.3.1943. Тільки з одного Кристинополя дано 1943 р. 7 великопосних реколекцій.

²⁹⁷ Пушкарський П., *Короткий нарис історії дому і церкви Василянської в Варшаві* (Машинопис), ст. 112.

В рр. 1955 вони здебільша поверталися до Галичини, пізніше ж деякі були навіть реабілітовані²⁹⁸.

Забираючи ченців, при тій нагоді звичайно замикали також сам монастир, хоч не всі зразу²⁹⁹. Молодші священики, які ще не займали видніших місць, і брати-помічники в більшості розходилися по своїх рідних чи знайомих і там шукали якоїсь праці, яку мусіли для себе знайти також ті, що пізніше поверталися з заслання.

Все ж таки одні і другі ніколи не забували про своє Василянське і священиче покликання — для добра тих, що в них шукали духовної допомоги, як також для того, щоб цю місію і після них було кому продовжати.

В таких обставинах, очевидно, не можлива була Провінційна Капітула, тому Протоігуменом далі зостався о. В. Градюк, обраний ще перед війною в 1935 році. Хоч старенький, знесилений не тільки роками, але ще більше недугами та засланням, по звільненні він в якійсь мірі знову став осередком для всіх тих, для яких був колись, і далі зостався їхнім духовним Батьком. По його смерті, 30 серпня 1961 р., на 88-му році життя і 70 монашества, як стало відомим, скільки це було можливе в тамошніх обставинах, до 1972 року заступав його в обов'язках о. Пашомій Борис, а по нім (до 1987 р.) — о. Дам'ян Богун.

* * *

Після війни на території Польщі залишилися ще три монастирі: в Перемишлі, Кристинополі й Варшаві.

З Перемишля, щоб оминати репатріації до Радянського Союзу, вже при кінці 1945 р. виїхали всі Отці і Брати, які з часом зібралися

²⁹⁸ Між ними о. І. Готра, як сам оповідав. — За його звітом на засланні і в таборах на Сибірі були: оо. Й. Чепіль, Градюк В., Жупанський П., Марисюк М., Пеллех М. (Спаськ-Караганда), Савчин М., Шилітка М. (в Мордовії), Білан Й., Данилович, Й., Ключик А., Когут М., Кушнір Й. (Мама - коло Иркутська), Луб І., Манько Ю., Панчишин П., Ридель Й. (Джескасан-Казакстан), Юстин Роман, Тимчук Є. (Спаськ-Казакстан), Федорик Й., Давибіда М., Дацишин М., Готра І. (Джескасан, потім Спаськ-Караганда), Розумійко М. (Воркута), С. Пришляк, Колодій І. і бр. Смілка І. На Сибірі померли: оо. Бобрецький і Оленський П. та пізніше вже о. Балагурак Г. — Були в тюрмі: оо. Теодорович, Лютак М., і Керничний П. та Байрак В., який там і помер. Арештований і вивезений був о. Луців М. (тепер в Донешьку). В таборах праці в Галичині помер бр. Рогатинський Й. — АГУ - о. І. Готра 6.3.1970.

²⁹⁹ В Гошівському монастирі Отці і Брати залишилися аж до 1951 року, в якому їх прогнано, а монастир замінено на «будинок для вбогих дітей», подібно, як це за свідченням відвідувачів, сталося з монастирями в Добромилі, мабуть також в Крехові і Лаврові. Пор.: Дирда М., *На Христовій ниві*, 1978, ст. 82.

коло Варшавського дому. Там, у Перемишлі, залишився тільки сам о. Юстин Роман, якого 6 квітня 1947 р. ув'язнено і з багатьома іншими 12 квітня виселено до Галичини. З ним перестала існувати в Перемишлі резиденція, яку skonфісковано, а церкву переіменовано на архів воєводства³⁰⁰.

В Кристинополі (тепер Червоноград) по війні знайшлося більше число Отців і Братів, які в часі репатріації також повиїжджали — одні на схід, інші на захід. В монастирі залишилися тільки о. А. Кулибаба і бр. Я. Пилип. Дня 17 червня 1947 р. проголошено заміну тієї частини території з Радянським Союзом за іншу над Сяном, а всіх мешканців, між ними й обох останніх Василян, вивезено на західні землі Польщі³⁰¹.

Зостався тоді лиш одинокий монастир у Варшаві, який 1944 р. в часі Варшавського повстання був цілковито розбомблений, і в ньому довгий час нікого не було, бо щойно 1948 р. вспіли відбудувати частину дому і посвятити в ньому домову капличку³⁰². Але саме коло нього згуртувалося більше число Отців і Братів з Галицької Провінції, які там здебільше вже й залишилися і дали початок пізнішій Делегатурі, про яку буде сказано в окремому нарисі.

* * *

За Каталогом Чину з 1949 року всіх Отців, приналежних до Галицької Провінції, було 145.

З них в 1948 році 14 працювало в Польщі, 30 — в заморських Провінціях, а 10 в Римі та інших залежних від нього осередках³⁰³.

В році 1981 залишилося ще 49 Отців, з яких 31 проживає в Галичині, а 18 по інших центрах поза нею.

В порівнянні з давніми — це вже дуже низьке число. Але воно не повне, бо включає імена лише передвоєнних членів, і то тільки тих, про яких дійшла якась вістка. Є, отже, в Бозі надія, що в годину, яку Він визначив, буде кому там взятися до праці над відбудовою і відродженням, а з допомогою певно прийдуть їм члени тих Провінцій, які постали і розвинулись завдяки жертвам і трудам Отців та Братів з Галицької Провінції.

³⁰⁰ С. Василя Сивч, ЧСВВ: *Останні дні укр. Перемишля 1944-7*, в: На Христовій ниві, ст. 198-207.

³⁰¹ Пушкарський, *ц. тв.*, ст. 109.

³⁰² Там же, ст. 62.

³⁰³ *Каталог Чина 1949*, ст. 62-4.

ДОДАТОК

ЕВІДЕНЦІЯ ГАЛИЦЬКИХ МОНАСТІРІВ І МОНАХІВ

	Монастирі	Отці	Клирики	Брати	Разом
Коссак ¹	236				
1739 ²	65				
1774 ³	41				310
1780 ⁴	36				314
1800 ⁵	26				к. 200
1857 ⁶	14				77 + 5 нов.
1882 ⁷	14	50	4	6	60 + 9 нов.
1904 ⁸	13	66	40	67	173
1914	17	88	61	85	234
1920	17	88	27	68	183
1930 ⁹	25 + 5	127	167	171	465
1939 ¹⁰	20	133	91	149	373

¹ У своєму Шематизмі з 1876 р. Коссак подає список тих місцевостей, в яких за історичними джерелами існували ці монастирі, хоч по багатьох з них не залишилося ні сліду. Р. Лукань, ЧСВВ, нарахував їх 374 — див.: Ваврик М., *По Вас. монастирях...*, ст. 22.

² М. Ваврик, *Нарис...*, ст. 24.

³ Там же, ст. 50.

⁴ Там же, ст. 52.

⁵ Там же, ст. 56-57. В тому числі включені 4 Холмські монастирі і 36 монахів.

⁶ Там же, ст. 62-63.

⁷ Там же, ст. 62.

⁸ Реформа почалася з одним монастирем в Добромилі і майже з зовсім новими членами. З «старих» Василіян приступило до Реформи тільки 3-ох новиків-клириків та 4 священиків.

⁹ В тих числах включені монастирі й резиденції та монахи з Закарпаття й Румунії та місій в обох Америках.

¹⁰ Ті числа подані по відписанні 1932 р. монастирів та монахів, які працювали в обох Америках і які відійшли до Закарпатської Провінції св. Миколая. Дані про роки 1914-1939 взяті з Каталогів ЧСВВ.

о. А. Пекар, ЧСВВ

ВАСИЛІЯНСЬКА ПРОВІНЦІЯ СВ. МИКОЛАЯ НА ЗАКАРПАТТІ

ЗМІСТ :

1. Початки чернечої організації.
2. Потреба монашої реформи.
3. Труднощі реформи.
4. Переведення реформи.
5. Створення зреформованої провінції.
6. Апостольська праця.
7. Василіянські прощі.
8. Апостолят друкованого слова.
9. Виховно-культурна праця.
10. Воєнне лихоліття.

Монаше життя на Закарпатті тісно зв'язане з поширенням християнства на цім, найдалше на захід висуненім, клаптику української землі. Головними осередками монашого життя тут стали: Святомиколаївський монастир на Чернечій горі біля Мукачова¹ і Святомихайлівський монастир у Грушові на Мараморошині². Завдяки своєму центральному положенню та щедрій фундації князя Теодора Корятовича († 1415 р.), Мукачівський монастир вибився на провідне місце. Тут, при Святомиколаївському монастирі, на Чернечій горі осілися також закарпатські владика і звідтіля пішла назва *Мукачівської єпархії*.

¹ Про Мукачівський монастир див. статті: И. Кондратович, *Князь Федор Корятович и Мукачевский монастырь*, у «Подкарпатська Русь», 1 (1923) 30-32; А. Кралицький, ЧСВВ, у «М'сяцослов на год 1866», Ужгород, стор. 33-35; Е. Мустьянович у «М'сяцослов на 1908 г.», Ужгород, стор. 83-89; М. Ваврик, ЧСВВ, *По Василіянських монастирях*, Торонто 1958, стор. 225-242.

² Про Грушівський монастир див. І. Дулишкович, *Историческія черты Угро-Русских*, Унгвар 1875, т. II, стор. 64-70; Е. Фендик, стаття у «Листок» 1895, стор. 135-136; Ю. Жаткович, у «Науковий Збірник присвячений пам'яті М. Грушівського», Львів 1906, стор. 155-157.

Тим часом значення Грушівського монастиря, почавши від половини ХУІ-го сторіччя, зачало підупадати, аж доки його, біля 1690 р., повстанці Текелія цілком не зруйнували³. З того часу Святомиколаївський монастир у Мукачові став визначним осередком і розсадником духовного життя на Закарпатті.

1. ПОЧАТКИ ЧЕРНЕЧОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Монаше життя у Срібній Землі, як теж на інших українських землях, розквітало за правилами св. Василя Великого. Реформа й об'єднання українсько-білоруських монастирів в один, т. зв. *Василіянський Чин* під проводом митр. Йосифа В. Рутського († 1637) і св. Йосафата († 1623) відбулися, до певної міри, теж на чернечих спільнотах Закарпаття. А то тим більше, що визначні закарпатські ченці з Мукачівського монастиря, захоплені унійними ідеалами, утримували тісні стосунки з Київською митрополією⁴ і правдоподібно прийняли *Правила Рутського*. Тоді закарпатські монахи присвоїли собі також властиву собі назву - *Василіян*, бо аж до половини ХУІІ-го сторіччя вони називали себе тільки загальним ім'ям - *монахи*⁵.

Тут треба нам згадати також про «реформу» архим. Івана Й. Годермарського, ЧСВВ († 1729), який прийняв у посідання Мукачівський монастир з його добрами після придушення т. зв. Раковцієвих заворушень, 1710 р. У Святомиколаївському монастирі, який увесь знайшовся в руїнах, Годермарський не застав тоді ні одного монаха. Спровадивши собі до помочі трьох ченців з інших монастирів, він незабаром привів до ладу монастирську господарку, відбудував монастир і відновив монастирську церкву. А тоді він покликав монахів з Галичини, щоб вони перевели реформу чернечого життя на Закарпатті за зразком ре-

³ А. Пекар, ЧСВВ, *Нариси історії Церкви Закарпаття*, Рим 1967, стор. 17-21.

⁴ Там же, стор. 25-30.

⁵ Г. Кінах, ЧСВВ, *Правила В. Рутського для монахів ЧСВВ*, стаття у «Записки ЧСВВ», I (1924) 56-72. У бібліотеці Мукачівського монастиря о. Кінах знайшов аж два примірники «*Регул*» на слов'янській мові, відмічаючи: «На них виховалися всі славніші з поміж Василіян ХУІІІ ст. аж до часу реформи Йосифа ІІ, коли, на поручення сп. А. Бачинського, протоігумен Й. Базилович зладив інші правила для монахів» (стор. 57). Про згадані *Правила монашескіє Й. Базиловича*, затверджені сп. А. Бачинським 1777 р., див. В. Л. Микитась, *Давні рукописи і стародруки*, Львів 1964, ч. ІІ, стор. 66; як теж у статті В. Пронина, «Православная мысль», 1 (Прага 1957) 41.

форми митр. Рутського. Ось що читаємо у *Записнику* Годермарського під 1721 р.:

«Цього року запроваджено монаші звичаї Чину св. Патріярха Василя Великого. В трапезі читання. Кожного дня відбувається розважання, а ввечері читання Правил св. о. н. Василя. Також почали відправляти два рази на день (спільний) хор на дві сторони, так само як і в Лаврівському монастирі»⁶.

Мукачівські владика, аж до смерти єп. Юрія Г. Бізанція, були одночасно архимандритами Святомиколаївського монастиря і їм підлягали всі закарпатські монастирі, хоч вони не були між собою тісно пов'язані. Спроба об'єднати закарпатські монастирі в одну провінцію наступила шойно по смерті згаданого Владика 1733 р., по похороні якого ігумени монастирів: Березницького⁷, Імстичівського⁸, Краснобрідського⁹ і Зарічського¹⁰ — признали «законне послушаніє» ігуменові Мукачівського монастиря¹¹, який був зобов'язаний їхні монастирі «ведлуг регули святой — посьщати и о них попеченіє мати»¹². Так першим протоігуменом став тодішній ігумен Святомиколаївського монастиря на Чернечій горі, о. Григорій Булко, ЧСВВ († 1742), від якого властиво зачинається список Василянських Протоігуменів на Закарпатті¹³.

Мукачівські владика, які й далі мали свою резиденцію при Святомиколаївському монастирі на Чернечій горі, не дуже бажали випустити із своїх рук нагляд над монастирями. А то тим більше, що вони

⁶ Див. «*Вісті з Чернечої гори*» 23 (1936) 1.

⁷ Про Святомиколаївський монастир у Мал. Березному (засн. біля 1675) див. «*Листок*» 8 (1890) 92; Ваврик, *цит. тв.*, стор. 247-249.

⁸ Про Святомихайлівський монастир в Імстичові (засн. 1654) див. статтю А. Кралицького у «*Временник Ставропигійскаго Института на 1872 г.*» Львов, стор. 116-118; Ваврик, *цит. тв.*, стор. 246-247.

⁹ Про Святодухівський монастир у Красному Броді (засн. у XIV ст.) див. основну статтю К. Заклинського у «*Науковий Збірник Музею Української Культури у Свиднику*», I (1965) 43-57; Ваврик, *цит. тв.*, стор. 249-251.

¹⁰ Про Заріччя і тамошній Святомиколаївський монастир (засн. 1689 р.) див. довшу статтю у «*Наука*», Ужгород 1913, ч. 2, стор. 22-26; ч. 3, стор. 18-21; ч. 4, стор. 23-25. Від 1750 р. Зарічський монастир приналежав до Імстичова. Кілька грамот, що відносяться до Зарічського монастиря, опублікував М. Лелекач у «*Наукові Записки Ужгородського державного університету*», XIV (1955) 221-234.

¹¹ Ігуменом Мукачівського монастиря тоді був о. Григорій Булко, ЧСВВ, якого життєпис подав Г. Кінах, ЧСВВ, у «*Записки ЧСВВ*», IV (1931) 205.

¹² Г. Кінах, ЧСВВ, *Собор Мукачівський р. 1733*, у «*Записки ЧСВВ*», I (1927) 576.

¹³ А. Пекар, ЧСВВ, *Василянські протоігумени на Закарпатті*, у «*Записки ЧСВВ*», IX (1974) 152-166, де подана теж бібліографія.

вимагали частину прибутків Мукачівського монастиря на своє утримання. Так уже наступник Бізанція, єп. Симеон С. Ольшавський, ЧСВВ (1734-1737) намагався відібрати або принаймні обмежити владу о. протоіг. Булка, однак йому це не вдалося¹⁴. Зате його наступник, єп. Юрій Г. Блажовський, ЧСВВ (1738-1742) поступив далеко відважніше й усунув Булка з Мукачова, назначивши його 1740 р. Марамороським Вікарієм. Однак виглядає, що о. Булко не зрікся свого протоігуменського обов'язку і виконував його аж до своєї смерті, яка наступила дня 22 листопада 1742 р.¹⁵

Не інакше поведився теж єп. Михайло М. Ольшавський, ЧСВВ (1743-1767), який всіма силами намагався узяти в свої руки контроль над Святомиколаївським монастирем та монастирськими добрими на Чернечій горі, з чого виникали дальші непорозуміння та виступи проти монахів. Владика Ольшавський, як виглядає з його переписки, не признавав протоігуменської влади о. Гедеона Пазина, титулюючи його тільки «ігуменом Мукачівської обителі»¹⁶, а сам хотів управляти ченцями. Однак о. протоіг. Пазин не піддався і почав старання про перенесення єпископської резиденції до міста Мукачова. В наслідок тих старань єп. Ольшавський р. 1751 дістав від держави відповідні фонди на резиденцію з тим, що мав негайно покинути Чернечу гору, де мали розпочати споруду нового монастиря¹⁷.

Ольшавський однак не спішився покидати Чернечу гору, сподіючись знову здобути собі прихильність ченців. Для цього він використав заснування нового Святимихайлівського монастиря у Маріяпівчі, що його Владика передав у посідання Василянським монахам 1753 р.¹⁸. Так ото вже на найближчій капітулі у Красному Броді (1755 р.) наступником Пазина обрано прихильного Владиці Маріяповчанського ігумена,

¹⁴ Див. статтю И. Кондратовича, у «Карпаторусскій Сборник», Ужгород 1930, стор. 96-100.

¹⁵ Дулишкович, *цит. тв.*, т. III, стор. 231-232. Протоіг. о. Й. Скрипка, ЧСВВ, титулує о. Булка: «Вікарій Марамороський і Протоігумен Мукачовський» у «Записках ЧСВВ», III (1930) 443.

¹⁶ Переписка опублікована проф. А. Годинкою у «Записки ЧСВВ», УІ (1938) 228-241.

¹⁷ Про спір єп. Ольшавського з монахами див. статтю И. Кондратовича, у «Карпаторусскій Сборник», Ужгород 1930, стор. 109-110; *Дневник протоіг. Г. Пазина*, у «Записки ЧСВВ», III (1928) 97-125.

¹⁸ Про Маріяповчанський монастир і церкву див. статтю А. Кралицького у «Листок», 3 (1890) 32-33; Дулишкович, *цит. тв.*, т. III, стор. 155-158.

о. Йоанникія Скрипку, ЧСВВ, під тим услів'ям, що він залишиться на своєму місці, щоб далі «наглядати над будовою церкви»¹⁹.

Виглядає, що в тому часі Владика Ольшавський намагався наново взяти контроль над Святомиколаївським монастирем на Чернечій горі, бо вже в наступному році (1756) скликав до Мукачова наради закарпатських ігуменів, які на становище протоігумена обрали колишнього його генерального вікарія, о. Гавриїла Дешка, ЧСВВ (1756-1758), що ледве півтора року тому вступив до Чину. На цих нарадах був присутній також єп. Ольшавський, який сам підписав протокол цих нарад²⁰.

Змагання єп. Ольшавського лишень знову насторожили проти нього монахів і він нарешті 1766 р. був примушений покинути Чернечу гору і з поспіхом переселитися до міста²¹. З того часу закарпатські протоігумени, які перебували в новоспорудженому монастирі на Чернечій горі²², могли вже свobodно управляти підлеглими собі монастирями і довели їх під кінець ХVIII-го сторіччя до повного розквіту. «Золота доба» монашого життя на Закарпатті тривала більш-менш до смерти славнозвісного протоігумена о. Йоанникія Базиловича, ЧСВВ († 1821 р.), який був «одним з останніх великанів духа», що їх зродила доба освічення єп. Андрія Бачинського²³.

2. ПОТРЕБА МОНАШОЇ РЕФОРМИ

Далекосяжні й сумні наслідки освіченого абсолютизму (т. зв. *йосифінізму*) і секуляризму в релігійному житті Австрійської імперії, в рамках якої опинилися теж західно-українські землі (1772 р.), дали себе

¹⁹ Див. *Протокол Краснобрідської Капітули з 1755 р.* у «Записки ЧСВВ», I (1927) 576-577; життєпис о. Скрипки - *Там же*, III (1930) 432.

²⁰ Перед тим протокол підписував вибраний протоігумен, а 1756 р. підписав сам тільки єп. Ольшавський — див. «Записки ЧСВВ», I (1927) 577-579.

²¹ Дулишкович, *цит. тв.*, т. III, стор. 176-178; Ю. Жаткович, *О мьстопребывании Епископов Мукачевских*, стаття у «Мьсяцослов на 1909 год», Ужгород 1908, стор. 85-88.

²² Сучасний Святомиколаївський монастир на Чернечій горі споруджено між рр. 1766-1772; монастирську церкву в рр. 1798-1804, а після пожару 1862 р. її відновлено. Большевики 1947 р. зліквідували монастир і передали православним монахам — див. статтю єп. Нестора у «Журнал Московской Патриархии», 8 (1947) 35-38; теж Д. В-ий у «Православний Вісник», 8 (Київ 1977) 30-32.

²³ Про о. Й. Базиловича див. статтю А. Кралицького у «Листок», 9 (1890) 97-98; Ф. Тихого у «Мьсяцослов на 1922 год», Ужгород 1921, стор. 42-50; В. Пронина у «Православная мысль», 1 (Прага 1957) 40-48. Про єп. А. Бачинського див. вичерпну монографію — О. Баран, *Єп. Бачинський і церковне відродження на Закарпатті*, Йорктон (В-во «Логос» у Канаді) 1963.

вповні відчуті шойно початком минулого сторіччя. Тоді не тільки єпархіяльне духовенство, але також чернецтво перейнялося вільнодумними, чисто світськими ідеями, що довело до повного упадку церковної карности й легковаження духовного життя. Ось тому цілком слушно жалується один із старших закарпатських Василян, що в їхніх монастирях уже «выгасла высшая духовная жизнь, а истинный монашеский дух померк»²⁴. З упадком монашої карности й духовного життя настав також брак покликань, а багато молодих Василян покидало чернече життя.

Такий сумний стан монашого життя, як було згадано, запанував тоді у цілій Австрійській імперії. Тому для піднесення чернечої карности 1852 р. Папа Пій IX наказав перевести канонічну візитацію усіх монаших Чинів і Згромаджень імперії. Візитатором закарпатських Василян назначено Пряшівського Владику, єп. Йосифа Гаганця (1843-1875), який у вересні 1856 р. перевів візитацію²⁵ і уклав для них нові *Правила*²⁶, що їх відтак проголосив на Мукачівській капітулі 1858 р.²⁷ Тоді єп. Гаганець подав монахам також деякі практичні вказівки, які мали на меті піднести Василянський Чин на Закарпатті²⁸.

Однак виглядає, що канонічна візитація не дуже багато допомогла для відновлення чернечого життя. А то тим більше, що прийшло зубожіння поодиноких монастирів та поступова мадяризація закарпатського чернецтва²⁹. Щоб цьому зарадити, Мукачівський єп. Василь Попович (1837-1864) старався втягнути закарпатських Василян до культурно-освітньої праці і настоював, щоб вони оснували в себе кириличну дру-

²⁴ Згаданий Василянин скривається за псевдом: «Один из Старцов ЧСВВ» — див. «Свѣт», 18 (Ужгород 1869) 2.

²⁵ Про візитацію єп. Гаганця 1856 р. див. *Соборовъ Акты 1856 р.*, в Архіві Маріяповчанського монастиря (я маю копію); статтю А. Пекаря у «Світло» 10 (Торонто 1965) 405-407. А. Духнович описав візитацію у «Церковная газета», Будин 1856, ч. 29, стор. 230-2.

²⁶ Див. *Правила Чина св. Василя Великаго в Угорщинѣ*, Львів 1858; їх властиво уложив крил. О. Духнович — див. «Записки ЧСВВ», X (1979) 386-387.

²⁷ Див. мою статтю у «Записки ЧСВВ», X (1979) 379-387.

²⁸ Див. *Соборовъ Акты 1858 г.*, в Архіві Маріяповчанського монастиря (копія в мене).

²⁹ Див. полеміку о. І. Раковського з монахами на сторінках газети «Свѣт», Ужгород 1869, чч. 15, 18-19, 22-23, 26, 28-29. Тут треба згадати теж критику «Свѣта» 33 (1869) 3-4 про «запущенія і скорочування обрядів»; теж статтю П. Медвецького у «Слово», Львів 1866, ч. 1.

карню³⁰. На жаль, несподівана смерть Владики перекреслила і цей його шляхетний почин³¹.

1866 р. в Ужгороді було засноване культурне товариство: «*Общество св. Василя Великого*»³². Закарпатські діячі, між якими було найбільше єпархіяльного духовенства, намагалися тоді втягнути до національно-культурної праці теж деяких визначних Василян³³. Знайшовся однак тільки один монах, о. Анатолій Кралицький, ЧСВВ, що віддався цілим своїм серцем культурно-освітній праці поневоленого народу³⁴. Тим часом його власні співбрати по Чину осудили його у мадярській пресі й загрозили йому, що задля його «слав'янофільства» відкинуть його кандидатуру на протоігуменське становище. Однак о. Кралицький не дав себе застрашити й далі розгортав свою працю для культурного і релігійного піднесення престолюддя. Ба, що більше, коли 1885 р. розважніші монахи таки поставили його кандидатуру на протоігумена, він рішуче відмовився від тієї почеси³⁵ і на його місце тоді обрано о. Інокентія Левканича, ЧСВВ³⁶.

Назначення о. Левканича на становище протоігумена вийшло однак на шкоду закарпатським Василянам. Новий протоігумен пішов по лінії мадяризаційної політики і довів Закарпатську провінцію ОО. Василян до жалюгідного стану³⁷. Був уже найвищий час серйозно подумати про реформу Василянських монастирів.

³⁰ Див. листа єп. Поповича у «Слово», Львів 1864, ч. 29; відповідь протоіг. І. Зельного — *Там же*, ч. 34.

³¹ Закарпатські Василяни і далі не переставали клопотатися про власну друкарню, однак не могли дістати позволення від уряду — див. «Свѣт», 22 (1869) 1-3.

³² Ю. Гаджега, *Історія О-ва св. Василя Великого*, Ужгород 1925.

³³ Із Василян між першими членами О-ва були: 1. Протоігумен о. А. Галечкович, 2. ігумен о. М. Микита й 3. секретар о. А. Кралицький — *Там же*, стор. 16. До них відтак приєднався Імстичівський ігумен, о. К. Шафранкович: «ревный муж, великий народолюбець, в котораго благородная руская душа» — див. «Свѣт», 32 (1869) 3-4; див. теж «Науковый Сборник гал. руск. Матицы на г. 1866», Львів 1866, стор. 362.

³⁴ Про о. А. Кралицького див. мою вичерпну статтю у «Записки ЧСВВ», IX (1974) 276-292, там подана теж бібліографія. З того часу появилася стаття Й. Голенди, *А. Кралицький у закарпато-українському житті минулого сторіччя*, у «Науковий Збірник М. У. К. у Свиднику», т. 9, кн. 2 (1980) 135-206.

³⁵ Див. «Листок» 3 (1885) 58. На жаль Кралицький відказався від кандидатури на протоігумена також на наступній капітулі (1888) — «Листок» 13 (1888) 198.

³⁶ Біографія о. І. Левканича у «Мясцослов на 1894 год», Унгар 1893, стор. 97-99. Мадяри величали його «Закарпатським Нестором».

³⁷ Див. реляцію єп. Ю. Фірцака про стан Василян на Закарпатті від 30.11.1908 р. у «Записки ЧСВВ», VII (1971) 179-187. У той час у 8-ох закарп. монастирях було

СПИСОК ПРОТОІГУМЕНІВ НА ЗАКАРПАТТІ³⁸

1) БУЛКО, о. Григорій	1733-1742
2) ПАЗИН, о. Гedeон	1744-1754
3) СКРИПКА, о. Йоаннікій	1755-1756
4) ДЕШКО, о. Гаврііл.....	1756-1758
5) ШУГАЙДА, о. Макарій	1758-1766
6) КАШПЕР, о. Мартирій	1766-1769
7) КОВЕЙЧАК, о. Сильвестер	1769-1778
8) КАШПЕР, о. Мартирій (2х)	1778-1781
9) КОЦАК, о. Антоній	1781-1784
10) КОВЕЙЧАК, о. Сильвестер (2х)	1784-1789
11) БАЗИЛОВИЧ, о. Йоаннікій	1789-1821
12) СТРОМЕЦЬКИЙ, о. Боніфатій	1821-1827
13) ЄЛЕНЯК, о. Максим	1827-1830
14) БОВАНКОВИЧ, о. Яків.....	1830-1839
15) МІНСЬКИЙ, о. Герман	1839-1842
16) ЯЦИН, о. Вен'ямин	1842-1845
17) ГАЛИЧКОВИЧ, о. Алексій	1845-1848
18) БОВАНКОВИЧ, о. Яків (2х)	1848-1854
19) ГАЛИЧКОВИЧ, о. Алексій (2х)	1854-1863
20) ЗЕЛЬНИЙ, о. Іриней	1863-1866
21) ГАЛИЧКОВИЧ, о. Алексій (3х)	1866-1869
22) МИКИТА, о. Матей	1869-1885
23) ЛЕВКАНИЧ, о. Інокентій	1885-1906
24) ХОМА, о. Йоаким	1906-1931

3. ТРУДНОЩІ РЕФОРМИ

Синод духовенства Мукачівської єпархії, який відбувся в Ужгороді, від 8-10 листопада 1903 р., під проводом єп. Юлія Фірцака (1891-1912), затурбований сумним станом ОО. Василіян на Закарпатті, займався також питанням монашої реформи. Учасники синоду, захоочені успіхом Добромільської реформи ОО. Василіян в Галичині³⁹, просили свого

тільки 24 іромонахів і 2 брр. помічники.

³⁸ А. Пекар, ЧСВВ, *Василіянські Протоігумени на Закарпатті*, стаття у «Записки ЧСВВ», IX (1974) 152-166.

³⁹ М. Каровець, ЧСВВ, *Велика реформа ЧСВВ, Львів-Жовква 1933-1938*, 4 тт.; М. К., *Реформа Василіянського Чина*, стаття у «Календар Місіонаря на 1932 р.», стор. 35-49.

Владику зробити відповідні кроки, щоб « оновити Чин наш монашескій св. Василя Великого », бо інакше він цілком підупаде ⁴⁰. Синод представив Владичі готовий уже план реформи, що її мали перевести ОО. Василіяни з Галичини або мадярські ОО. Єзуїти.

Владика Фірцак не бажав собі реформи за допомогою мадярських ОО. Єзуїтів, боячись повного змадяршення завмираючого Чину, на чім би значно потерпіла справа національного відродження цілого Закарпаття. З другого боку, Владика боявся, що мадярська влада не погодиться на те, щоб для реформи спровадити галицьких Василіян, саме, щоб не допустити до відродження закарпатських українців. А то тим більше, що в Північній Америці власне тоді велась справа про назначення греко-католицького єпископа для емігрантів із Закарпаття і Галичини ⁴¹. Тому він рішився зреформувати закарпатських Василіян їхніми « власними силами » ⁴².

В основу реформи єп. Фірцак поставив споруду нового монастиря в Ужгороді, де « під очима владики » мав приміститися новіціят, схоластикат і студенти богослов'я. Схоластики могли з монастиря вчашати на лекції до державної гімназії, а богослови ходили б на виклади до єпархіяльної семінарії. Сам Владика підшукав місце під монастир і хотів особисто зайнятися справою реформи. Тому він звернувся до Апостольського Престолу, щоб його назначили « Апостольським Візитатором Чину св. Василя Великого у Мадярщині » ⁴³. Йому ішлося передусім про те, щоб не допустити до « екземпції » Василіян на Закарпатті ⁴⁴, але щоб місцевий ієрарх і далі мав контроль над монахами і їхніми монастирями.

Апостольська Столиця пішла на руку єп. Фірцакові та звеліла закарпатським Василіянам чим скорше спорудити монастир в Ужгороді й перевести реформу Чину своїми власними силами, однак під наглядом « місцевого ієрарха » ⁴⁵. Справою реформи мав зайнятися молодий про-

⁴⁰ Див. « Наука », 18 (Ужгород 1903) 7.

⁴¹ Остаточно Рим назначив єпископом С. Ортинського, ЧСВВ, з Галичини — див. мою вичерпну статтю про ролю мадярів у цій боротьбі в « Український Історик », Нью Йорк-Мюнхен, 1-4 (1976) 87-102; 1-2 (1977) 70-84 (по англ.).

⁴² Владика Фірцак подав свій план реформи до Риму у своїй реляції від 30.11.1908 р. — див. прим. ч. 37.

⁴³ Див. листа єп. Фірцака з дня 25.5.1909 р. у « Записки ЧСВВ », УІІ (1971) 187-189.

⁴⁴ Зарядивши реформу Василіян в Галичині, Папа Лев ХІІІ надав їм привілей « екземпції » й підчинив їх прямо Апостольському Престолові.

⁴⁵ Див. листа Конгрегації для Поширення Віри від 12.6.1909 р. у « Записки ЧСВВ », УІІ (1971) 190. Апостольська Столиця цим листом затвердила судовласть єп. Фірцака над монахами без того, щоб назначила його « Апостольським Візитатором ».

тоігумен, о. Йоаким Хома, ЧСВВ, що його саме вибрали монахи 1906 р. на місце о. Левканича ⁴⁶. З того часу о. Хома запопадливо клопотався реформою, аж доки не довів її до щасливого кінця.

У рамках статті не можливо подрібніше зайнятися справою реформи, яка дедалі натрапляла на все нові перешкоди. Про це вже є окрема розвідка ⁴⁷. Тут я подам тільки головні етапи цієї реформи, що властиво зачалась від споруди Святотроїцького монастиря в Ужгороді, який закінчено 1912 р. ⁴⁸. Тут саме добавилися нові клопоти.

В тім часі Святотроїцький монастир у Біксаді ⁴⁹ знаходився на території румунської Герлянської єпархії ⁵⁰. Тому єп. Василь Госсу (1912-1916) домагався собі вилучення Біксадського монастиря із Закарпатської провінції, щоб започаткувати «румунську вітку» Василіян. Те саме задумував зробити адміністратор новоствореної мадярської Гайдудорозької єпархії ⁵¹ з Маріяповчанським монастирем. Так, замість віддатися цілковито справі реформи, о. протоігумен Хома був змушений боротися із владиками за збереження згаданих монастирів для Закарпатської провінції ⁵². Це вже остаточно переконало протоігумена й його раду, що для добра Чину необхідною є «екземпція» монахів з-під влади місцевого ієрарха, інакше цілій провінції грозило заміщення і поділ ⁵³. Ось так поволі дозрівала ідея поширити Василіянську реформу з Галичини на Закарпаття, хоч би проти волі місцевих владик ⁵⁴.

⁴⁶ Про вибір о. Хоми див. «Мѣсяцослов на 1907 год», Ужгород 1906, стор. 46-48; його некролог у «Календарь Унію на 1932 р.», Ужгород 1931, стор. 45-46.

⁴⁷ Див. мою вичерпну статтю у «Записки ЧСВВ», УІІ (1971) 143-178, з відповідними документами на стор. 179-226.

⁴⁸ Див. статтю: *Унгарській монастирь ЧСВВ*, у «Мѣсяцослов на 1913 год», Унгар 1912, стор. 66-71; Ваврик, *цит. тв.*, стор. 253-256.

⁴⁹ Про Біксадський монастир (засн. 1700 р.) див. «Листок» 15 (1892) 176-177; «Записки ЧСВВ», ІІІ (1930) 434-435.

⁵⁰ В тім часі румунська Герлянська єпархія знаходилася на території Мадярщини й змадярська її називали — *Самошуйварська* єпархія.

⁵¹ Гайдудорозька мадярська єпархія була створена 8.6.1912 р., а її дочасним адміністратором був назначений Мукачівський єп. А. Папп.

⁵² Див. листа о. Хоми до Васил. Прокуратора в Римі, о. Л. Березовського, ЧСВВ, від 15.7.1913 р. у «Записки ЧСВВ», УІІ (1971) 194-203; теж лист о. Березовського до свящ. Конгрегації — *Там же*, стор. 203-206.

⁵³ Закарпатські Василіянські монастирі 1913 р. знаходилися вже на території чотирьох єпархій: Мукачівської, Пряшівської, Герлянської (румунської) і Гайдудорозької (мадярської).

⁵⁴ Див. листа о. Хоми до свящ. Конгрегації від 8.6.1914 р. про остаточне рішення, що до реформи у «Записки ЧСВВ», УІІ (1971) 208-211. На що погодився і Рим — *Там же*, стор. 211, відповідь Кардинала Іотті з дня 1.7.1914 р. Змадяризовані монахи ще 1918 р., на Ужгородській капітулі домагалися реформи «при помочі мадярських Єзуїтів».

У запалі переговорів вибухла світова війна, яка знову відсунула справу реформи на кілька років. В наслідок війни настав теж політичний поділ закарпатських монастирів: Біксадський монастир опинився на території Румунії, Маріяповчанський у Мадярщині, а Красnobрідський і Буківський під час війни були знищені й монахи перейшли до інших монастирів. Так на Закарпатті осталися тільки монастирі Мукачівської єпархії, а саме: в Мукачові, Ужгороді, Малім Березнім, Хуст-Бороняві та Імстичові. Всі вони опинилися на території ново-створеної Чехословаччини. Позбувшись так мадярської опозиції, о. протоігумен Хома нарешті зміг свобідно зачати переговори про здійснення реформи з галицькими Василямианами.

Заки політичні обставини на те дозволили, протоігумен Галицької провінції, о. Анастасій Калиш, ЧСВВ⁵⁵, приїхав на Закарпаття, щоб на місці розглянути справу реформи й укласти відповідне домовлення між двома провінціями⁵⁶, яке відтак затвердив теж Апостольський Престол⁵⁷. Так ото, дня 2 листопада 1920 р., до Мукачівського монастиря прибули з Галичини оо. Єронім Малицький, Гліб Кінах і Полікарп Булик, як теж Брр. Помічники Гавриїл Ханик, Симеон Бужара і Йосиф Нижник, щоб нарешті зачати нелегке діло реформи закарпатських монастирів⁵⁸.

4. ПЕРЕВЕДЕННЯ РЕФОРМИ

Осередком Василянської реформи на Закарпатті став Святомиколаївський монастир на Чернечій горі біля Мукачова, який галицькі Отці перебрали не без труднощів під свою управу разом з монастирськими добрами шойно початком грудня 1920 р. Тоді о. Єронім Малицький став ігуменом монастиря⁵⁹, о. Полікарп Булик економом дому⁶⁰, а о.

⁵⁵ Протоігумен в рр. 1920-1930; некролог у «Нива», Львів 1930, стор. 352; «Нова зоря», Львів, 18.9.1930.

⁵⁶ Див. домовлення від 4.9.1920 р. у «Записки ЧСВВ», VII (1971) 214-217.

⁵⁷ Декрет Східної Конгрегації від 6 квітня 1921 р. — Там же, стор. 224-225. Дочасно Рим виключив з реформи Маріяповчанський і Біксадський монастирі, однак з часом ці монастирі самі включилися до закарп. реформи.

⁵⁸ Галицькі Василяни прибули до Мукачова дня 2 листопада 1920 р. і тому деякі автори уважають цю дату, як «початок реформи». Інші початок реформи кладуть на 28 лютого 1921 р., коли урядово був відкритий новіціат у Мукачові.

⁵⁹ Життєпис о. Є. Малицького див. у «Записки ЧСВВ», I (1925) 298-301; некролог у «Душпастырь», Ужгород 1925, стор. 136-137.

⁶⁰ Життєпис о. Булика († 1961) у «Світло», Торонто 1972, стор. 25-27; його спомини надруковані у «Василянський Вісник», 9 (1970) 62-74; 10 (1971) 85-98; 11 (1972) 69-82.

Гліб Кінах прийняв провід новіціату⁶¹. Із Брр. Помічників: Бр. Симеон Бужара - кравець і господар дому; Бр. Гавриїл Ханик - кухар, а Бр. Йосиф Нижник - столяр. Вони також учили кандидатів на братів помічників відповідного ремесла⁶².

Новоприбулі монахи натрапили на великі труднощі, чи то збоку змадяризованого клиру на чолі з самим єп. Антонієм Паппом, а чи збоку державних чинників, які в тому часі підтримували на Закарпатті москвофільство і православний рух. Однак найбільше далися їм у знаки такі свої монахи-мадярони, які вже були привикли на бездіяльне й вигідне життя, тому всіма силами противилися реформі. Вони бунтували місцевих людей проти галицьких Отців і робили на них різні-прерізні доноси чи то до неприхильного реформі Владики Паппа⁶³, а чи до державних урядовців. Все ж таки знайшлися й добрі люди, хоч би й між духовенством⁶⁴, які зуміли оборонити прибулих Отців і допомогти їм у початкових труднощах⁶⁵.

Галицькі Отці, взявши у свої руки Мукачівський монастир, основно його відновили й приготували все потрібне для новіціату. А з початком січня 1921 р. прийшли на новіціат три перші кандидати з Маріяповчі, а саме: М. Дудаш, М. Євчак і Й. Шандор⁶⁶. Зачали голоситися теж місцеві кандидати. Так дня 28 лютого 1921 р. у Мукачівським монастирі був

⁶¹ Життєпис о. Г. Кінаха у «Світло», Торонто 1966, стор. 23-25; некролог — *Там же*, 1980, стор. 131.

⁶² В Мукачівському монастирі перебував ще о. Петро Котович, ЧСВВ (1873-1955), який попав на Закарпаття із-за труднощів з поляками — див. некролог в «Українські вісті», Едмонтон 1955, ч. 47, стор. 6; «Карпатський голос», Філадельфія, Па. 1955, чч. 3-4, стор. 29-30.

⁶³ Мукачівський єп. А. Папп (1912-1924), родом мадяр, був противний реформі галицькими Василянми і тому не відвідав Мукачівський монастир аж до 19.5.1923, коли приїхав тільки у будень, і то на приказ Апостольського Нунція в Празі. Рим уже 1924 р. його видалив із Закарпаття і назначив Апостольським Адміністратором до Мішкольця, в Мадярщині.

⁶⁴ Тут передусім треба згадати крил. П. Гебея, пізнішого Мукачівського єпископа (1924-1931), о. В. Такача, що став закарп. єпископом у Північній Америці (1924-1948) й о. А. Волошина, який 1939 р. став Президентом Карпатської України.

⁶⁵ У своїй розвідці про реформу закарпатських Василян я багато користувався: *Записником про реформу* (1903-1920) і *Дневником* (1920-1947) о. Г. Кінаха, ЧСВВ, (зараз в Архіві Головної Управи в Римі — далі скор. АГУ) та *Споминами* о. П. Булика, ЧСВВ, помішеними у «Василіянський Вісник» (див. прим. ч. 60).

⁶⁶ Микола Дудаш, ЧСВВ, став відтак Гайдудороським єпископом (1938-1972); Матей Євчак, ЧСВВ, був довший час Маріяповчанським ігуменом († 1975); а Йо-сафат Шандор, ЧСВВ († 1953) був останнім ігуменом в Гайдудорозі.

урядово відкритий реформований новіціят з 8-ми новиками, між котрими 6 кандидатів на священиків, а 2 на брр. помічників⁶⁷. Учителем новиків з самого початку став о. Гліб Кінах, ЧСВВ⁶⁸.

З Мукачівського монастиря реформа поступово поширювалась, в міру прибування реформованих ченців, теж на інші монастирі. Так уже 1 вересня 1923 р. до реформи був утягнений Ужгородський монастир, а його ігуменом став о. Єронім Малицький, ЧСВВ. На його місце ігуменом у Мукачові став о. Полікарп Булик, ЧСВВ. За ним слідував Маріяповчанський монастир, де 5 грудня 1923 р. призначено на ігумена зреформованого вже о. Атанасія Максима, ЧСВВ⁶⁹. Передавши відтак Маріяповчанський монастир новому ігуменові, о. Леонтієві Долгому, ЧСВВ⁷⁰, о. А. Максим дня 9 червня 1925 р. включив до реформи Святопетропавлівський монастир у Біксаді.

У 1924 р. прийшла черга на Святомиколаївський монастир у Малім Березнім, який прийняв тоді о. Павло Гойдич, ЧСВВ, пізніший єпископ Пряшівський. Однак Малоберезницький монастир треба було основно направити і тому першим реформованим ігуменом тут був назначений о. Онуфрій Бурдяк, ЧСВВ⁷¹, шойно 20 грудня 1928 р. Нарешті, дня 26 листопада 1931 р. о. ігумен Петро Котович, ЧСВВ⁷², приєднав до реформи Святомихайлівський монастир в Імстичові. Останній, Благовіщенський монастир у Хуст-Бороняві, де вже від 12 серпня 1918 р. ігуменував о. Вартоломей Мотринець, ЧСВВ, був залишений для тих монахів, які відмовились прийняти реформу. Цей монастир перебравли реформовані ОО. Василяни шойно 17 грудня 1938 р., коли новим ігуменом Боронявського монастиря був назначений о. Іван Сатмарій, ЧСВВ⁷³.

⁶⁷ Їхні імена подані в *Каталозі ЧСВВ*, Жовква 1921, стор. 20.

⁶⁸ Учителем новиків о. Г. Кінах, ЧСВВ був до березня 1939 р., за виїмком 1931-1932, коли був назначений Делегатом Архимандрита для закарп. монастирів (заступав його о. М. Дудаш), як теж 1937-1938, коли був духовником в Ужгороді (заступав о. А. Станканинець).

⁶⁹ Позволення Східної Конгрегації включити Маріяповчанський монастир з дня 28.3.1924 р. див. в АГУ — *Закарпаття*.

⁷⁰ Біографію о. Л. Долгого див. у «Записки ЧСВВ», I (1949) 89-90.

⁷¹ Див. біографію о. О. Бурдяка у «Шлях», Філадельфія, Па., дня 30.9.1956, стор. 3; його некролог у «Світло», 1959, стор. 183-184.

⁷² Перенесений до Імстичова з Ужгородського монастиря.

⁷³ Тут ще перебували два неререформовані Василяни: о. В. Мотринець і о. К. Голиш, які провадили малярську пропаганду й тому на домагання влади Карп. України були перенесені до Маріяповчанського монастиря.

У час реформи у цих всіх монастирях було всього-на-всього 19 ієромонахів. З них шістьох на самім початку покинули Чин на протест проти реформи⁷⁴. Дальші чотири монахи відмовились від реформи, але бажали остатися в Чині, то їх перенесено до Боронявського монастиря⁷⁵. Ініціаторові реформи, о. протоігуменові Йоакимові Хомі, задля здоровельних причин, відрадили відновляти новіціят і він перебував аж до своєї смерти († 1931 р.) в Ужгородському монастирі, де віддавався письменницькій праці. Так ото із старих ченців реформі піддалися тільки сім Отців, бо останній з них, о. Августин Максим, ЧСВВ, у міжчасі помер трагічною смертю († 1921 р.).

Два наймолодші віком ченці, о. Севастіян Бойчик та о. Діонисій Жаткович, перші відбули свій новіціят у Мукачові і вже 27 липня 1922 р. відновили свої монаші обіти. Теж о. Теофан Скиба наново відбув новіціят на Чернечій горі й 14 січня 1925 р. відновив обіти⁷⁶. Інші чотири відбули реформу й відновили свої обіти у Крехівському монастирі в Галичині, а саме: 1. о. Атанасій Максим (28.8.1923), 2. о. Теодор Лезеза (1.3.1925), 3. о. Леонтій Долгий (15.3.1925) та 4. о. Еміліян Аякі (3.1.1933). Крім згаданих, в Галичині відновили свої обіти ще два румунські ієромонахи, о. А. Поп і о. Л. Ману, яких імена чомусь не знаходимо на списку закарпатських Василян з 1920 р.⁷⁷

Господь Бог поблагословив кропітку і повну посвяти працю галицьких учасників реформи на Закарпатті. Почавши реформу з 8-ми новиками й 2-ма незреформованими ієромонахами, протягом десятиох років вони довели Закарпатську Провінцію до повного розквіту з 129-ма членами, з яких 34 були ієромонахи, 51 брр. помічники та 44 схоластики, крім 19 новиків⁷⁸.

⁷⁴ Шість ченців, що 1921 р. покинули Чин: 1. Павло Бігарій, 2. Миколай Бринський, 3. Сильвестер Лупіш, 4. Степан Поратунський, 5. Мирон Семерський і 6. Варнава Шестак. Вони стали єпархіяльними священиками.

⁷⁵ В Бороняві були примішені такі ієромонахи: 1. Константин Голиш, 2. Климентій Гавриш, 3. Методій Кралицький і 4. ігумен о. Вартоломей Мотринець. З них о. Гавриш відтак покинув Чин, а інші по смерті о. протоіг. Хоми (1931 р.) добровільно підчинились о. протоігуменові П. Буликові.

⁷⁶ Дуже здібний проповідник і письменник. Його біографія подана у «Благовістник», Ужгород 1932, стор. 67. На жаль із-за надмірного пиття покинув 1935 р. Чин.

⁷⁷ Див. список Василянських монастирів і монахів з 1920 р. на Закарпатті у «Записки ЧСВВ», VII (1971) 217-218.

⁷⁸ Див. *Каталог Святомиколаївської Провінції*, Ужгород 1933, стор. 25.

5. СТВОРЕННЯ ЗРЕФОРМОВАНОЇ ПРОВІНЦІЇ

Реформа Василянських монастирів на Закарпатті була переведена на основі домовлення між галицьким протоігуменом, о. Анастасієм Калишем, ЧСВВ, і закарпатським протоігуменом, о. Йоакимом Хомою, ЧСВВ, підписаного дня 4 вересня 1920 р.⁷⁹, а затвердженого Апостольською Столицею дня 6 квітня 1921 р.⁸⁰. В домовленні було сказано, що після того як закарпатські Василяни здобудуться на 3 зреформовані монастирі з 30-ма професами клирицької класи, з яких бодай 20 будуть священики, буде можна приступити до канонічного створення Закарпатської Провінції, за попереднім дозволом Апостольського Престолу.

Щоб справу створення нової провінції відповідно приготувати, дня 24 вересня 1931 р. новообраний Архимандрит, о. Діонисій Ткачук, ЧСВВ⁸¹, назначив Архимандричим Делегатом і Візитатором закарпатських монастирів о. Г. Кінаха. Тоді о. Кінах сумлінно перевів візитацію згаданих монастирів і здав точний звіт до Головної Управи Чину. На основі цього звіту відтак о. архим. Ткачук звернувся з просьбою до свящ. Конгрегації для Східних Церков, щоб вона дозволила остаточно оформити Закарпатську Провінцію ЧСВВ.

Свящ. Конгрегація, декретом з дня 2 квітня 1932 р., канонічно створила закарпатську Василянську провінцію під назвою — *Провінція св. Миколая*⁸². До неї були включені теж Василянські монастирі в Мадярщині, Югославії й Румунії. У кожній з цих країн мав бути назначений Настоятель, якому мали підлягати всі дома даної країни. Однак у надзвичайних справах ці настоятелі мали звертатися до протоігумена Святомиколаївської Провінції. Згаданий декрет Апостольської Столиці був даний тільки « для випробування, на сім років ».

Діставши декрет від Конгрегації для Східних Церков, о. архим. Ткачук листом з дня 12 квітня 1932 р. повірив свого делегата, о. Кінаха, щоб він негайно скликав Провінційну Капітулу для вибору трьох кандидатів на становище протоігумена Святомиколаївської Провінції.

⁷⁹ Див. домовлення у « Записки ЧСВВ », УІІ (1971), 214-217.

⁸⁰ Там же, стор. 224-225.

⁸¹ Див. біографію о. архим. Д. Ткачука, ЧСВВ, у « Записки ЧСВВ » I (1949) 85-88; « Світло », 1965, стор. 436-438. Про вибір на архимандрита див. « Добрий Пастир », Станиславів 1931, стор. 130, 214-215.

⁸² Декрет свящ. Конгрегації у « Записки ЧСВВ », УІІ (1971) 225-226. Назву « Провінція св. Миколая » — замість старої « Карпаторуська », щоб « не дразнити мадярів і румунів », піддав о. Г. Кінах у своїм листі з дня 28.2.1932 р. — див. АГУ - *Закарпаття*.

Капітула відбулася в Мукачові, від 11-14 липня 1932 р., за участю десяти Капітульних Отців⁸³. Одержавши імена кандидатів, о. Архимандрит відтак грамотою від 22 липня 1932 р. назначив на п'ять років першу Провінційну Управу, у такому складі:

Протоігумен: о. Полікарп Булик, ЧСВВ.

Консультори: 1. о. Гліб Кінах, ЧСВВ — представник закарпатських монастирів; 2. о. Атанасій Максим, ЧСВВ — представник румунських монастирів та 3. о. Миколай Дудаш, ЧСВВ — представник мадярських монастирів.

Секретар Провінції: о. Мирон Калинець, ЧСВВ.

Прокуратор Провінції: о. Онуфрій Бурдяк, ЧСВВ⁸⁴.

Назначення о. П. Булика на першого протоігумена зреформованої Провінції св. Миколая загально прийняли на Закарпатті «з великою радістю і задоволенням»⁸⁵. Хоч йому доводилося подолувати не малі труднощі молодой і слабо обсадженої ще провінції, все ж таки він уміло вив'язувався із своїх обов'язків і незабарі здобув собі довір'я не тільки церковних, але також державних кіл. Реформа закарпатських Василіян виправдалась не тільки відродженням чернечого життя і багаточисленними покликаннями, але також успішністю праці зреформованих ченців, які заповідливо трудилися для піднесення релігійного й культурного життя на Срібній Землі.

Від часів Владики А. Бачинського (1773-1809), який осідок Мукачівської єпархії переніс до Ужгороду⁸⁶, місто над Ужом стало осередком церковно-релігійного життя Закарпаття. А по війні, після визволення з-під панування маляр, Ужгород став також адміністративним і культурним осередком закарпатських українців і тут сходилися всі нитки публічного життя. Ось тому о. П. Булик вибрав Святовасиліївський монастир в Ужгороді на осідок протоігумена. Звідси була добра кому-

⁸³ Вибрана трійка кандидатів: о. Г. Кінах, о. П. Булик і о. О. Бурдяк — див. протокол капітули в АГУ - *Закарпаття*.

⁸⁴ *Там же*. Проголошення відбулося в Мукачові, дня 1 серпня 1932 р. — див. *Дневник* о. Кінаха, стор. 246.

⁸⁵ «*Душпастьєр*», Ужгород 1932, стор. 302.

⁸⁶ Сп. А. Бачинський дістав колегію і церкву знесених 1773 р. Єзуїтів в Ужгороді на єпископську резиденцію, а замок родини Друґетів на семінарію. Після відповідних реставрацій будинків, він переніс осідок Мукачівської єпархії до Ужгороду 1780 р. Апостольський Престіл потвердив перенесення шойно 1817 р., але з тим, що назва «Мукачівська єпархія» лишиться і далі — див. В. Гаджега, *Папська булла о переложено осьдєка Мукачевськоє єпархїє*, стаття у «Науковий Збірник Т-ва Просвіта», Ужгород 1935, стор. 1-7.

нікація до всіх осідків ОО. Василян, як теж тут він легше міг нав'язати стосунки з представниками церковного й політичного життя краю. А для молоді Василянської провінції в тім часі це було дуже важливе.

Першим і найважчим завданням нового протоігумена було виховання Василянського доросту. До 1932 р. закарпатські ченці висилали своїх студентів на студії до Галичини. Однак по смерті Владики Петра Тебея († 1931), який відважно боронив ОО. Василян від ворожих нападів хоч би перед державним урядом⁸⁷, напади й нікчемні оскарження чим раз то частіше повторювалися. А новий Владика, єп. Олександр Стойка (1932-1943) не дуже то радо брався до оборони «українських» Василян. Тоді чехословацька влада заборонила ОО. Василянам висилати своїх студентів до Галичини. Тому то вони вже восени 1932 р. відкрили свій власний схоластикат у щойно відновленім Святомиколаївськім монастирі в Малім Березнім, де примістилося 5 студентів гуманістики й 6 студентів філософії.

В Малім Березнім Василянські студенти залишилися тільки два роки, а відтак гуманістику приміщено в Мукачівському монастирі, а філософію і богослов'ю в Ужгороді⁸⁸. З того часу закарпатські Василяни, як пише о. Михайло Ваврик, ЧСВВ, ішли «від успіху до успіху та дотримували кроку своїм старшим братам із галицького боку Карпат. Таким чином після Галицької Провінції була це найсильніша вітка Василянського Чину напередодні другої світової війни»⁸⁹.

6. АПОСТОЛЬСЬКА ПРАЦЯ

В повосенних часах Закарпаття переживало тяжкі часи релігійної боротьби⁹⁰. Під проводом російських емігрантів-білогвардійців, яких підпер чеський уряд, у 20-их роках тут зачалась завзята агітація за православ'ям. Православний рух, який часто хапався насилля і злочину, набрав щораз то більшу навальність протимадярського протесту. Загал закарпатського клиру, на чолі з єп. Антонієм Паппом (1912-1924), ще далі орієнтувався на маляр і ворожо ставились до нових панів-чехів. А чехи, з чисто політичних інтересів, бажали ослабити Греко-католицьку

⁸⁷ Скарги приходили із сторони мадярофілів і москвофілів, яких було ще багато на Закарпатті. В обороні ОО. Василян єп. Тебей видав навіть *Пастирського Листа* від 20.5.1927 р. — див. «Душпастырь», 1927, стор. 323-325.

⁸⁸ Румуни і маляри висилали своїх схоластиків і далі до Галичини.

⁸⁹ Ваврик, *цит. тв.*, стор. 223.

⁹⁰ А. Пекар, *Нариси історії* — *цит. тв.*, стор. 113-123.

Церкву на Закарпатті та роз'єднати релігійно чи національно місцеве населення⁹¹. На жаль, вірні не були приготовані до релігійної боротьби й оборони своєї віри. І тут саме показалися фатальні наслідки браку своїх монахів-місіонерів.

Душею місіонерської праці ОО. Василян на Закарпатті став тоді о. Степан Решетило, ЧСВВ, який прибув туди з Галичини початком вел. посту 1924 р.⁹². Саме в тому часі в Мукачівському монастирі склав свої монаші обіти о. Павло Гойдич, ЧСВВ, пізніший єпископ Пряшівський⁹³. До них долучився ще о. ігумен П. Булик, ЧСВВ, і їх трьох, у пості того ж 1924 р., започаткували на Закарпатті місійний рух, який нарешті припинив масовий перехід греко-католиків на православ'я, усвідомив їх релігійно та утвердив у католицькій вірі⁹⁴. Про роль о. Решетила в місійному русі на Закарпатті написав о. Василь Лар ось що:

« Ми знайшли його на Чернечій горі з мапою Карпатської України в руках. Він укладав собі плян для місійної праці в нашім краю, який тоді заливало московське православ'я. Воно прийшло з трьох сторін: з Ясіня, Великих Лучок і Свиднику на Пряшівщині. Першим завданням місій було ізолювати головні джерела ворожого наступу, а потім відновити католицьке життя в зараженому запілля. Боже Провидіння не могло знайти до тої праці кращого чоловіка, як о. С. Решетила, ЧСВВ. Його бойова вдача, висока інтелігентність, проповіднича здібність, імпозантна постава з довгою бородою, а над усе велика любов до своєї Церкви і народу перемогли всі перешкоди, з якими він зустрічався збоку різних ворогів. А коли Василянські сили не вистачали до великанської місійної праці, то він з благословенням бл. п. єп-а П. Ієбея покликав до життя т. зв. *Місійне Товариство* світських священників і, належно приготувавши їх, він запрягав їх до праці »⁹⁵.

⁹¹ У своїм відчиті про унійні змагання на Закарпатті, що його виголосив о. проф. О. Хіра на V Унійному Конгресі у Велеграді 1927 р., він повторно підкреслює, що дійсною причиною православного руху на Закарпатті була — « *agitatio nationalistica* », cfr. *Acta V Conventus Velehradensis a. 1927, Olomucii 1927, p. 202-207.*

⁹² Життєпис о. Решетила у « Календар Доброго Пастиря на 1952 р. », Нью Йорк (В-во ОО. Василян), стор. 128-130.

⁹³ А. Пекар, ЧСВВ, *Василянин - Ісповідник* (Життя єп. П. Гойдича, ЧСВВ), Нью Йорк (В-во « Слово Доброго Пастиря ») 1961.

⁹⁴ Про початки місійної праці на Закарпатті див. статтю о. С. Решетила у « Записки ЧСВВ », I (1925) 368-377; теж у *Споминах* о. Булика, у « Василянський Вісник », 10 (1971) 93-98.

⁹⁵ Про роль Владика Ієбея як « оборонця унії » див. мою вичерпну статтю у « Записки ЧСВВ », IV (1963) 293-326. Згадане « *Місійне Товариство св. Йосафата* » було засноване 30.4.1925, коли до нього вступило 30 єпарх. священників, а о. В. Лар став членом управи — див. « Душпастырь », 1925, стор. 240-241.

А далі читаємо: «Наслідки праці о. Решетила були надзвичайні. Ясіня і ціла Гуцульщина виреклися московського православ'я. На Пряшівщині православ'я заломилось, зльокалізувалось. Те саме сталося з околицею Великих Лучок коло Мукачова. Майже всі відпавші вернулися на лоно Католицької Церкви, тільки самі Вел. Лучки залишилися православними. Їхнє навернення відсунулося аж до приходу большевиків⁹⁶. Треба було аж такої трагедії, щоб вони протверезилися й вернулися з московського православ'я»⁹⁷.

Під проводом о. Решетила, який запрягав до місійної праці не тільки своїх співбратів по Чину⁹⁸, але також і світських священиків⁹⁹, місійний рух на Закарпатті розвивався з великим успіхом. Тому не дивно, що знайшлися вороги цього спасенного почину, які всіма силами намагалися усунути цього ревного місіонера із Закарпаття. Чеський уряд кількома наворотами відбирав від о. Решетила дозволення на побут у державі, аж нарешті, при кінці 1928 р., його самі настоятелі відкликали до Галичини¹⁰⁰. Однак послухаймо, що в цій справі писав сам о. Решетило:

«В 1925 р., як на команду, уся закарпатська преса розписалася проти Василян, що мовляв вони ведуть антидержавну акцію... Рівночасно з тим пішла шалена нагінка на о. Степана (Решетила - А. П.), щоб унеможливити йому місійну, реколекційну й організаційну працю, а його самого, як *небезпечного і невігідного чужинця*, що чинить на Закарпатті лиш баламуту, прямо з республіки викинути. Ця нагінка тривала повних три роки, але завдяки рішучому наставленню Апостольської Нунціятури (в Празі) і чеських католицьких кіл закінчилася повною поразкою... Та пізніше вже, при кінці 1928 р., та сама кліка з єпископ-

⁹⁶ Про навернення колишніх твердинь православ'я на Закарпатті, Ізи і Великих Лучок, див. А. Пекар, ЧСВВ, *Владика - Мученик* (Життя єп. Т. Ромжі), Нью Йорк (В-во «Слово Доброго Пастиря») 1962, стор. 52-53.

⁹⁷ В. Лар, *Місіонарська діяльність о. С. Решетила в Карпатській Україні*, стаття у «Наш Ужгород», Бриджпорт, Конн., 12 (1951) 1-3.

⁹⁸ Статистика місій і реколекцій за перше десятиріччя подана у «Благовѣстник», Ужгород, 12 (1932) 183.

⁹⁹ «Місійне Т-во св. Йосафата» протягом одного року начисляло вже 42-ох членів, яким о. Решетило дав два місійні курси. Перший рік (1925-1926) вони дали 8 місій — див. «Душпастырь», 1926, стор. 398.

¹⁰⁰ Про спроби усунути о. Решетила із Закарпаття див. «Благовѣстник», 1927, стор. 31, 63-64; «Душпастырь», 1927, стор. 51-52, 109-110, 228-229, 323-325.

ським секретарем о. Стойкою¹⁰¹, постаралась про те, що мене відкликано до Львова на уряд секретаря і прокуратора Галицької Провінції»¹⁰².

По від'їзді о. Решетила до Галичини, провідником місій на Закарпатті став о. П. Булик, ЧСВВ, який точно дотримувався плану, що його склав о. Решетило. Для кращого успіху місій о. Булик дав надрукувати для парохів «*Інструкції*»¹⁰³, як вони повинні приготувати своїх вірних на місії та які були їхні обов'язки під час і по місіях. У згаданих «*Інструкціях*» був поданий також матеріал для проповідей, які треба було виголосити вірним, заки ще місії зачалися. Ось яку оцінку Василянських місій на Закарпатті подав у своїх *Споминах* о. Булик:

«Місії принесли прекрасні плоди. Можна сказати, що всі греко-католи. парафії влаштували в себе місії. На місії приходили не тільки місцеві люди, але теж вірні із сусідніх сіл. В народі розбудилася релігійна свідомість, організовано релігійні товариства, поглиблювався євхаристійний культ, вірні почали частіше сповідатися і причащатися, перестав масовий перехід на православ'я, а між селянами виступало все більше ревних ісповідників і оборонців католицької віри»¹⁰⁴.

Коли говоримо про місійну працю ОО. Василян, нам годі не згадати про їхні місії між закарпатськими емігрантами у Північній Америці, де вони вибралися на запрошення Владики Василя Такача (1924-1948), великого прихильника Василянської реформи¹⁰⁵. В рр. 1928-1929 їхали: о. Теофан Скиба, ЧСВВ та о. Теодор Леґеза, ЧСВВ. Тоді вони дали 28

¹⁰¹ Секретар о. О. Стойка очолював тоді про-мадярську групу духовенства (т. зв. Куртяківців) і боявся впливів о. Решетила на єп. Гебея — див. «*Душпастырь*», 1927, стор. 323-324. Ставши Мукачівським єп-ом, він інтригами воював проти ОО. Василян і СС. Василянок — див. машинопис о. Решетила, *Карпатська Україна-Реформа закарп. монастирів*, в АГУ - о. С. Решетило.

¹⁰² Стаття о. С. Решетила (кріптонім: С. Я.), *IУ. Карпатська Україна - Колоди кидані під ноги Василян*, машинопис в АГУ - о. С. Решетило. На марґінесі стор. 2 чорнилом додано (письмо автора): «Не було ради. Апост. Нунціятура знову ввізвала о. Стефана 1938 р.». Тоді о. Решетило повернув на Закарпаття і став секретарем Апостольського Візитатора, єп. Д. Ніярадія в Хусті.

¹⁰³ Перші «*Інструкції*» для парохів уложив о. С. Решетило — див. «*Душпастырь*», 1925, стор. 280-282; інструкції о. Булика появились *Там же*, 1934, стор. 166-168. Відбитку тих інструкцій перед місіями висилано парохам.

¹⁰⁴ «*Василянський Вісник*», 10 (1971-1972) 97-98.

¹⁰⁵ Перед своїм назначенням на єп-а в Америці, о. В. Такач був духовником єпарх. семінарії (1912-1924) і багато помагав галицьким Отцям при реформі Василян. Про нього див. «*Душпастырь*», 1924, стор. 151-153, 343-346; 1925, стор. 201-208.

тижневих місій і виголосили 480 наук¹⁰⁶. Другим наворотом, в рр. 1933-1934, з о. Легезою поїхав о. Маріян Станканинець, ЧСВВ, який під час місій захорів і помер у Чикаго дня 21 червня 1934 р.¹⁰⁷. Ще й третій раз їхали закарпатські місіонери до Америки, а саме в рр. 1937-1938, щоб духово відновити Пітсбурзьку єпархію після т. зв. «боротьби за целібат»¹⁰⁸.

Рівночасно з місійним рухом ОО. Василіяни на Закарпатті започаткували теж і реколекційний рух, який скоро прийнявся між інтелігенцією і шкільною молоддю. Уже на самих початках, 1924 р., Василіянські монахи дали 10 замкнених реколекцій. Першими духовними провідниками таких реколекцій були: о. П. Гойдич (3 серії), о. С. Решетило (5 серій), о. Е. Малицький — для семінаристів і о. П. Котович — для семінаристів у Пряшові. З того часу духовні вправи-реколекції регулярно відбувались щорічно в гімназіях, учительських семінаріях та в торговельній академії в Мукачові. ОО. Василіян запрошено також давати реколекції для єпархіяльного клиру та семінаристів в обидвох єпархіях, для СС. Василіянок і СС. Служебниць. Теж з великим успіхом увінчалися їхні реколекції для учителів, учительок, жінок священників тощо. ОО. Василіян кликано з релігійними доповідями теж на соборчики та різні конгреси.

Подібну місійну працю розгорнули ОО. Василіяни з Маріяповчанського монастиря в Мадярщині¹⁰⁹, та з Біксадського монастиря в Румунії¹¹⁰. Там вони працювали не тільки між греко-католиками, але теж і римо-католики запрошували їх з місіями і реколекціями.

Під час місій і реколекцій ОО. Василіяни звичайно ширили набоженство до Пресв. Серця Христа-Чоловіколюбця (молебень і причастя у 1-шу п'ятницю чи неділю) і закладали гуртки *Апостольства Молитви*. З тим поширювалося теж набоженство до Пресв. Євхаристії (суплікація, адорація, євхаристійні процесії) та що раз то зростало число частих

¹⁰⁶ Див. «Душпастырь», 1929, стор. 97-100; «Благовѣстник», 1929, стор. 176; 1930, стор. 15.

¹⁰⁷ Некролог о. М. Станканиця див. у «Благовѣстник», 1934, стор. 115; про поворот о. Легези — *Там же*, стор. 159.

¹⁰⁸ Місіонерами в рр. 1937-1938 були: о. Т. Легеза, ЧСВВ і о. М. Дудаш, ЧСВВ, з Маріяповчі. Позволення їхати до Америки дістали від Східної Конгрегації від 15.2.1937 — див. АГУ - *Східна Конгрегація*.

¹⁰⁹ За 1933 р. мадярські ОО. Василіяни дали 7 місій і 7 реколекцій — див. «Вісті з Черневої гори» 4 (1934) 4.

¹¹⁰ Так на нпр. в 1933 румунські Василіяни дали 21 місію і 10 реколекцій — *Там же*, ч. 6, стор. 1.

сповідей і причасть. Рух *Апостольства Молитви* на Закарпатті започаткував о. П. Гойдич, ЧСВВ, який уже 1924 р. заснував при Ужгородському монастирі гурток звеличників Пресв. Серця Христового¹¹¹. З того часу Святовасиліївський монастир в Ужгороді став осередком *Апостольства Молитви* на ціле Закарпаття. Протягом першого 10-річчя в Мукачівській єпархії нараховувалося понад 10,000 членів апостольства¹¹².

Найревнішим «*Апостолом Христового Серця*» був таки о. Христофор Миськів, ЧСВВ, який в рр. 1933-1934 згуртував при Апостольстві Молитви Святомиколаївського монастиря в Малім Березнім майже цілу Ужаншину¹¹³. У його звіті з дня 1 вересня 1934 р. до о. Протоігумена читаємо:

«Протягом цього року (до *Апостольства Молитви*) прибуло вже 333 нових членів. Між ними й кількадесят мужчин. Досі мужчини трималися далеко від *Апостольства Молитви*. Зараз членство *Апостольства* зібране з усіх довоколишніх сіл... Духовне життя *Апостольства Молитви* стоїть досить високо. Майже всі члени сповідаються і причащаються у першу неділю місяця в монастирі або по парафіях, бо вже й парохі по селах переконалися, що людей треба часто сповідати. Решта вірних відбуває свою сповідь в інші неділі»¹¹⁴.

Тріумфом Пресв. Серця Христа-Чоловіколюбця був величавий відпуст при монастирській церкві ОО. Василян в Ужгороді, що відбувся в днях 18-19 червня 1936 р. при великим здвизі народу. У відпусті брав участь теж Владика О. Стойка і велике число єпархіяльного духовенства. З тої нагоди Василянський «*Благовістник*» писав: «Велика побожність і ревність паломників була доказом, що нам треба було якраз почитання Пресв. Серця Христового, щоб відродити релігійного духа в нашій народі»¹¹⁵.

До поширення *Апостольства Молитви* й почитання Пресв. Євхаристії на Закарпатті у великій мірі спричинився популярний місячник «*Благовістник*», як теж релігійні книжечки: «*Найсвятїйше Серце*

¹¹¹ А. Пекар, *Василіянин - Ісповідник, цит. тв.*, стор. 14-16. Протягом двох перших років о. Гойдич здобув для Апостольства Молитви біля 2,000 членів. Єп. Гебей теж підтримував Апостольство Молитви і вже 26.11.1924 р. потвердив єпархіяльні *Статуту Апостольства Молитви* — див. «*Душпастырь*», 1925, стор. 210-215, 261-268.

¹¹² Й. Станканинець, ЧСВВ, *10-ліття заложеня Т-ва Пресв. Серця при церкві ОО. Василян в Ужгородь*, стаття у «*Благовістник*», 1934, стор. 81-84.

¹¹³ А. Пекар, ЧСВВ, *Апостол Христового Серця - о. Х. Миськів, ЧСВВ*, Рим - Прудентопіль 1980, стор. 28-33.

¹¹⁴ Там же, стор. 30-32.

¹¹⁵ «*Благовістник*», 1936, стор. 109-110; «*Вісті з Чернечої гори*», 24 (1936) 2.

Спасителя», «*Девятниця до Найсв. Серця Ісуса*» та «*Молебень до Пресв. Серця и Супликація*», що їх ОО. Василіяни поширювали між народом у великім числі. Тож цілком слушно «*Нова Зоря*» у 1938 р. писала: «Якщо тепер на Закарпатті наскрізь процвітає культ Пресв. Євхаристії і Найсолодшого Серця Христового, це безсмертна заслуга ОО. Василіян»¹¹⁶.

7. ВАСИЛІЯНСЬКІ ПРОЩІ

З давен-давна Василіянські монастирі на Закарпатті були, так би мовити, оазами духовного відродження вірних, головню через славнозвісні свої відпусти. Такі прощі відбувалися щороку, а то й більше разів, при кожному монастирі. Вірні масово горнулися на відпусти, щоб покутувати за свої гріхи, випрошувати собі потрібні ласки та публічно заманіфестувати свою віру. Найславнішим відпустовим місцем на Закарпатті був Маріяповчанський монастир, де зберігалася чудотворна ікона Божої Матері, що аж три рази прослезилася (в рр. 1696, 1715 і 1905). Вірні до Маріяповчі паломничали ціле літо, головню ж на празник Успення Пресв. Богородиці¹¹⁷. Перед Маріяповчанською Матір'ю Божою укладено перші закарпатські марійські пісні, які народ відтак залюбки співав під час процесій чи між відправами¹¹⁸.

По першій світовій війні Маріяповч, а з ним і чудотворна ікона Матері Божої зосталася на території Мадярщини. Осиротілий народ Закарпаття тоді почав горнутися на успенський відпуст на Чернечу гору, до Мукачова. Однак тут не було чудотворної ікони. Щоб запобігти тому духовному «опушенню» вірних, ОО. Василіяни зачали робити старання при Апостольській Столиці, щоб набути якусь старинну ікону Матері Божої. І дійсно, 1926 р. Папа Пій XI подарував для Мукачівського монастиря таку ікону, намальовану в Царгороді 1453 р., щоб Мати Божа заопікувалася вірними Закарпаття в їхній боротьбі з православними.

¹¹⁶ Див. статтю *Із Закарпаття* у «*Нова зоря*», Львів, 21.7.1938, стор. 2.

¹¹⁷ Монастирська церква у Маріяповчі 1948 р. була проголошена Папою Пієм XII — «*Малою Базилікою*». У буллі Папа подав теж коротку історію чудотворної ікони — див. «*Записки ЧСВВ*», I (1949) 79-83. Про споруду Маріяповчанської церкви й монастиря див. Дулишкович, *цит. тв.*, III, стор. 155-158; новіше о. Т. Л(егеза, ЧСВВ), *Чому нам так дорога Маріяповч*, стаття у «*Календарь Благовістника на 1943 р.*», Ужгород, стор. 40-49.

¹¹⁸ С. Пап, *Духовна пісня на Закарпатті*, стаття у «*Записки ЧСВВ*», VII (1971) 114-142.

Торжественне перенесення старинної ікони Божої Матері на Чернечу гору відбулося у Неділю Всіх Святих 1926 р., при участі великого числа народу (понад 30,000). Чин інтронізації ікони довершив сам Владика П. Гебей, який з цієї нагоди віддав в опіку Божої Матері свою Мукачівську єпархію і всіх своїх вірних¹¹⁹. З того часу вона стала «*Мукачівською Заступницею*», а Святомиколаївський монастир на Чернечій горі став головним відпустовим місцем цілого Закарпаття. Прощі тут відбувалися у всі Богородичні свята, почавши від Стрітіння аж до празника Непорочного Зачаття¹²⁰. Та найвеличавіший був таки Свято-успенський відпуст, на який на Чернечій горі збиралося до 50-80 тисяч паломників, а число причасників досягало 15 тисяч¹²¹.

З інтронізацією чудотворної ікони Божої Матері Мукачівський монастир став теж осередком Марійського почитання. ОО. Василіяни тоді почали ширити культ Пречистої Діви Марії, а саме: пожвавленням молитви на вервиці через оснування *Товариств Св. Розжання*, відправлюванням травневих набоженств-молебнів, т. зв. «*Маївок*», устроюванням різних концертів й імпрез на пошану Преч. Діви Марії, як також торжественним відзначуванням Богородичних празників, зокрема празника Непорочного Зачаття¹²².

Біля Мукачівської Божої Матері на Чернечій горі гуртувалися теж *Марійські Дружини*, які були поширені переважно між середньо-шкільною молоддю. Молодь щороку в останню неділю травня відбувала на Чернечій горі т. зв. *Марійський Конгрес*, на який складалися: Богослуження, св. Причастя, святкова процесія з прапорами й хоругвами, відчити на Марійські теми та академія на звелічення Пречистої Діви Марії¹²³. Щороку в празник Непорочного Зачаття відтак дружинники й дружинниці відбували на Чернечій горі свої «урядові» прощі.

¹¹⁹ Про перенесення ікони див. статтю о. С. Решетила, *Образ Пресв. Богородиці дарований Папою Пієм XI Мукачівському монастиреві*, у «Записки ЧСВВ», 11 (1926) 411-416; *Пастирський лист* єп. Гебея у «Душпастырь», 1926, стор. 382-384.

¹²⁰ Про відпусти надані Апостольською Столицею дня 17.7.1926 р. див. «Душпастырь», 1926, стор. 387-388.

¹²¹ Про відпусти на Чернечій горі див. *Спомини* о. П. Булика у «Василіянський Вісник», 11 (1972-1973) 69-77; опис відпусту 1935 р., коли на Чернечу гору зійшлося понад 80,000 паломників, подав о. Г. Кінах у «Вісті з Чернечої гори», 15 (1935) 1-2.

¹²² «Вісті з Чернечої гори», 28 (1938) 1: «Празник Непорочного Зачаття П. Д. М., хоч його ще не святкує ніде Підкарпаття, наш монастир -- осередок Марійського культу, обходить це свято дуже торжественно. Людей було дуже багато. Співалися аж до 2-ої год. попол.».

¹²³ Розпорядження єп. Гебея відносно організації Марійських Дружин див. у «Душпастырь», 1928, стор. 91; про початки о. Д. Попович, *Марійська Конгрегація*,

Завершенням Марійського руху на Закарпатті було всенародне відзначення 900-річчя посвячення Руси-України під Покров Божої Матері за часів князя Ярослава Мудрого (1038 р.), т. зв. свята «*Марії - Цариці України*», що їх з великим успіхом організував о. Х. Миськів, ЧСВВ. Найвеличавіші маніфестації в честь «*Цариці України*» відбулися навесну 1938 р. в містечках: Перечин, Невицьке і Великий Бичків, де вірні масами приступали до св. Тайн, посвячували себе й свої родини Пречистій Діві Марії та присягали Їй свою вірність аж до смерті. Величаві процесії на закінчення святкувань були всенародною маніфестацією пошани й любови Преч. Діві Марії у Срібній Землі ¹²⁴.

8. АПОСТОЛЯТ ДРУКОВАНОГО СЛОВА

Для піднесення духовного життя та релігійної свідомости в народі потрібна католицька преса. Це добре зрозуміли ОО. Василіяни, тому вже від самих початків реформи вони старалися набути свою власну друкарню. Цю мрію здійснив шойно о. Петро Котович, ЧСВВ, після того, як став ігуменом Ужгородського монастиря ¹²⁵.

Постаравшись про відповідні фонди, о. Котович спровадив із Жовкви фахового друкаря, бр. Партенія Пасіку, ЧСВВ ¹²⁶, закупив друкарські машини, найняв кілька помічних сил (між ними доброго складача Булецу) і вже 23 вересня 1925 р. започаткував — *Видавництво ОО. Василіян в Ужгороді*, яке у львиній мірі спричинилося до поширення релігійної преси й піднесення релігійного життя на Закарпатті між двома війнами.

З друкарні ОО. Василіян при Святовасиліївському монастирі в Ужгороді виходив популярний місячник «*Благовѣстник*», щороку друкувався календар, різні видання молитовника, апологетичні та релі-

Ужгород 1928; про *1-ий Марійський Конгрес на Чернечій горі* див. «*Душпастырь*», 1931, стор. 173-176. Від 1936 р. «*Благовѣстник*» мав окремих куток під заголовком: «*Марійська Конгрегація*».

¹²⁴ А. Пекар, *Апостол Христ. Серця, цит. тв.*, стор. 39-41; «*Благовѣстник*», 1937, стор. 57-58.

¹²⁵ Назначений ігуменом в Ужгороді дня 24.4.1925 р. Некролог о. П. Котовича див. у «*Карпатський Голос*», Філадельфія, Па. 1955, чч. 3-4, стор. 29-30.

¹²⁶ Некролог бр. П. Пасіки (1892-1975), який від 1926 р. був директором Ужгородської друкарні, див. у «*Василіянський Вісник*», 14 (1977-1978) 44-45.

гійні брошурки, духовні книжки, ба навіть кілька наукових творів¹²⁷. Більшу частину цієї апостольської праці, бодай на початках, виконав сам о. Котович. Він уклав п'ять різних молитовників, які стали дуже популярними поміж вірними¹²⁸. Почавши від 1927 р., він сам зредагував перші чотири річники «*Календаря Благовѣстника*». Теж перші апологетичні брошурки проти православ'я, як «*Бери и читай*», «*Ци правда?*», «*О походженю Святого Духа*» та антиалькоголічні книжечки: «*П'яницям на закуску*», «*Погарчик для тверезих*» і «*На здоровля*» — вийшли з пера о. Котовича. А з поважніших його праць треба тут згадати переклади таких духовних класиків, як: *Духовний провідник* о. І. Скарамеллі, *Про поступ у совершенстві* о. А. Родріґеза, *Боротьба духовна* о. Скуполі, *Про монаше життя* о. Сен Жіра, *Розважання* о. Аванчіні тощо. А всіх його релігійних книжечок чи брошурок годі й перелічити¹²⁹.

Завдяки друкарні поживилась теж і письменницька діяльність ОО. Василян. Так, перш усього, від 1927 р. зачали вони видавати «*Календарь Благовѣстника*», в яким друкували статті молодих монахів на різні релігійні й повчальні теми. Від 1930 р. ОО. Василяни перебрали від єпархії редакцію «*Благовѣстника*»¹³⁰, який від січня 1935 р. виходив, як «*Благовѣстник Пресв. Серця Христового*»¹³¹. У серпні 1935 р. редакцію «*Благовѣстника*» прийняв талановитий Василянський поет і письменник, о. Севастіян Сабол, ЧСВВ¹³², який значно підніс вартість цього чим раз то популярнішого місячника. Як поет, він скривався під псевдонімом «*Зореслав*» і своїми релігійними й широко патріотичними поезіями він захоплював тоді широкі кадри закарпатської молоді¹³³.

¹²⁷ Звіт діяльності друкарні за перше 10-річчя поданий у «*Благовѣстник*», 1935, стор. 181.

¹²⁸ Молитовники о. Котовича: 1. *Да святится Имя Твое*, 2. *Скарб душь*, 3. *Молитвенник християнсько̄ю родини*, 4. *Молитвенник для греко-катол. руського народа* і 5. *Мукачевський паломник*.

¹²⁹ Більшість їх друкувалася не в Ужгороді, але в Жовкві.

¹³⁰ Редактором «*Благовѣстника*» в рр. 1922-1929 був о. Еміліян Бокшай, а 1930 р редактором став о. Й. Хома, ЧСВВ, вилужений протоігумен.

¹³¹ Тодішній редактор о. А. Станканинець, ЧСВВ, так пояснює цю зміну; «3 1935 р. *Благовѣстник* вступає в нове життя і носить назву — *Благовѣстник Пресв. Серця Христового*, бо хоче познакомити кожного жителя Підк. Руси з Пресвятим Серцем Христовим, з тим невичерпним жерелом щастя и богацтва небесного и земного» — див. «*Благовѣстник*», 1935, стор. 2.

¹³² Біографію о. Сабола див. «*Світло*», 1960, стор. 118-120.

¹³³ Вийшли дві збірки поезій о. Сабола-Зореслава, а саме: 1. *Зі серцем у руках* (1933) та 2. *Сонце і блакить* (1936). Була вже готова до друку й третя збірка, однак в наслідок воєнного лихоліття пропала.

На просьбу Владика О. Стойки, 1936 р. ОО. Василіяни почали видавати земплінським діалектом для зісловачених уже греко-католиків т. зв. « *Misionar Najsv. Serca Isusovoho* », що його редагував той же о. Сабол¹³⁴. Він встиг ще видати два річники « *Kalendar Misionara* », а саме на 1937 і 1938 рік.

З Василіянської друкарні виходили теж різні видання церковних пісень, зборники, літургічні відправи та богослужби новіших свят, які до реформи не були знані на Закарпатті, як празник Пресв. Євхаристії, Пресв. Серця Христа-Чоловіколюбця, св. Йосафата, Христа Царя тощо. Десь 1933 р. о. ігумен Мирон Калинець, ЧСВВ¹³⁵, взявся до перевидання *Мінеї Святих*. Однак ота праця, з різних причин, ішла дуже пиняво і їм удалося видати хіба перший том на місяць січень¹³⁶. Дальша його увага була звернена на розбудову Ужгородського монастиря й відкриття Василіянської класичної гімназії.

9. ВИХОВНО-КУЛЬТУРНА ПРАЦЯ

Притаманною працею ОО. Василіян є виховання молоді. Колись монастирські школи були самотніми розсадниками освіти на Закарпатті, а Мукачівська монастирська школа стала зародком богословської семінарії, що її відтак 1744 р. започаткував у Мукачові Владика М. Ольшавський, ЧСВВ¹³⁷. В Маріяповчанському монастирі вже 1749 р. існувала перша учительська семінарія, з якої виходили відповідно вишколені дяки та вчителі для парафіяльних шкіл. Треба згадати й те, що в другій половині ХУІІІ ст., при Краснобрідському монастирі існувала вже й « визначна » філософська школа¹³⁸.

Святовасиліївський монастир в Ужгороді споруджено власне на те, щоб він став виховним осередком закарпатської молоді. Так уже у

¹³⁴ « *Місіонар* » земпл. діалектом виходив від травня 1936 до жовтня 1938 р.

¹³⁵ Життєпис о. Калинця († 1944) див. у « *Світло* » Торонто 1982, стор. 145-147; 185-186.

¹³⁶ « *Книга Минія - Мьсяц Іануарій* », Ужгород 1934, з аprobanteю єп. О. Стойки, на основі Почаївського видання з р. 1761.

¹³⁷ И. Кондратович, *Додатки к истории школьництва Подк. Руси*, стаття у « *Підкарпатська Русь* », Прага 1924, ч. 2, стор. 33-37; А. Чума-А. Бондар, *Українська школа на Закарпатті та Східній Словаччині*, Пряшів 1967, стор. 15-17; Н. Лелекач, *Мункачівська богословська школа (1744-1776)*, стаття у « *Літературна Неделя* », Ужгород 1943, стор. 237-240, 246-250.

¹³⁸ Див. збірну працю — *Розмова сторіч*, Пряшів 1965, стор. 172-173.

вересні 1912 р., о. ігумен А. Максим, ЧСВВ, відкрив тут для середньо-шкільної молоді бурсу (інтернат), у якій щороку виховувалось 70-90 хлопців. Зреформовані ОО. Василяни продовжали цю виховну працю при своїй бурсі, до якої щороку зголошувалось чим раз то більше число хлопців¹³⁹. У Василянській бурсі, крім власної своєї бібліотеки, хлопці мали ще гарний хор, мандолінову оркестру, драматичний і самоосвітній гурток, а навіть досить сильну футбольну дружину. Тут розквітали теж релігійні товариства, як *Апостольство Молитви*, *Борці Христа* і *Марійська Дружина*, а їхні пластові курені були одні з кращих.

З історією Василянської бурси в Ужгороді тісно пов'язані імена визначних її духовних провідників-префектів, як о. Павло Гойдич, ЧСВВ (1924-1926), що саме між бурсаками започаткував почитання Пресв. Серця Христа-Чоловіколюбця; далі о. Йосафат Рога, ЧСВВ (1931-1934), який зацікавив молодь українською піснею і музикою¹⁴⁰ та о. Христофор Миськів, ЧСВВ (1935-1937), який виховував доручену йому молодь у релігійно-патріотичному дусі і втягнув її до рухливого рел. товариства «*Борці Христа*»¹⁴¹. Однак славою і завершенням виховного апостол'яту ОО. Василян на Закарпатті була їхня класична гімназія при тім же Ужгородським монастирі. Душею її став о. протоігумен П. Булик, ЧСВВ¹⁴².

Влітку 1937 р., по довгих переговорах та різних інтервенціях, нарешті з Праги прийшло дозволення відкрити приватну класичну гімназію з українською викладовою мовою, з правом прилюдности. Виклади у гімназії зачались уже 1 вересня 1937 р.¹⁴³, а врочисте її відкриття відбулося дня 28 листопада. Участь в ньому взяли представники Шкіль-

¹³⁹ Так на пр. 1937 р. зголосилося вже аж 120 хлопців. Історію Василянської бурси в Ужгороді див. у «*Благовѣстник П. С. Х.*», 1937, стор. 181-188.

¹⁴⁰ Як здібний диригент, о. Рога зорганізував у бурсі знаменитий хлоп'ячий хор, який виступав з великим успіхом на різних імпрезах і здобув Василянській бурсі чималу славу. В березні 1934 р. о. Рога вернувся до своєї рідної Бразилії на місійну працю. Його некролог у «*Світло*», 1975, стор. 369-370; «*Василянський Вісник*», 14 (1977-1978) 42-43.

¹⁴¹ Т-во «*Борці Христа*» повстало 25.11.1936 р. — див. «*Благовѣстник П. С. Х.*», 1937, стор. 29. Воно гордилося гарним драматичним гуртком — див. «*Вісті з Чернечої гори*», 30 (1937) 2.

¹⁴² «*Благовѣстник П. С. Х.*», 1937, стор. 189-191; 1938, стор. 83-84; «*Нова Свобода*», Ужгород 29-31 липня 1938; *Спомини* о. Булика у «*Василянський Вісник*», 11 (1972-1973) 79-52.

¹⁴³ «*Благовѣстник П. С. Х.*», 1937, стор. 93.

ного Відділу¹⁴⁴ та члени Капітули. Головним бесідником був о. протоігумен Булик, який заявив: « Ми хочемо дати підкарпатському народові нове покоління свідомих, характерних і на правду пересяклих духом Христовим і народним провідників, які ніколи не зрадять своєї віри ні свого народу! »¹⁴⁵.

Свою класичну гімназію ОО. Василіяни зачали I-им і III-ім класом, в яких навчалися 84 учні. Від самого початку виникла потреба розбудувати монастир, що сталося під час вакацій 1938 р. Так при Святовасиліївському монастирі в Ужгороді, крім гімназії, міг приміститися ще й інтернат на 150 хлопців, друкарня з канцелярією і складом, як теж приміщення на 30 монахів. На правду був це величавий монастир, гордість Святомиколаївської Провінції.

Шкільний рік 1938-1939 зачався вже з 4-ма класами, в яких навчалось 226 хлопців. Усміхалась найкраща надія теж і на священничі та монаші покликання. Аж тут раптом прийшов Віденський арбітраж (2.11. 1938), який присудив Ужгород, а з ним і Святовасиліївський монастир, Мадярщині. Треба було переноситися і Василіянам і гімназії. Та про це буде мова в наступному розділі.

Тут треба ще згадати про велику наукову й культурну ролю, що її відіграв старинний архів і бібліотека ОО. Василіяна на Чернечій горі¹⁴⁶. Туди часто приїжджали вчені, чужі й свої, щоб зачерпнути з цього, досі ще не використаного скарбу минулого Срібної Землі. Це дало потштовх о. Глібові Кінахові, ЧСВВ, щоб упорядкувати разом з новиками і схоластиками монастирський архів і бібліотеку. При своїй кропіткій праці о. Кінах спромігся ще й опублікувати деякі цінні історичні й архівні матеріали на сторінках Жовківських « *Записок ЧСВВ* »¹⁴⁷ та в « *Науковім Збірнику Т-ва Просвіта* », що друкувався у Василіянській друкарні в Ужгороді¹⁴⁸. У « *Науковім Збірнику* » теж інші науковці

¹⁴⁴ « *Шкільний Відділ* » — був це відділ Міністерства Освіти в Ужгороді, що був найвищим органом шкільництва на Закарпатті.

¹⁴⁵ « *Благовѣстник П. С. Х.* », 1937, стор. 190.

¹⁴⁶ Після ліквідації Мукачівського монастиря (1947 р.), більшовики більшу частину фондів рукописів і перводруків з Чернечої гори перенесли до Університетської Бібліотеки в Ужгороді. Деякі з них описані у праці В. Микитась, *Давні рукописи і стародруки*, Ужгород 1961, т. I; Львів 1964, т. II.

¹⁴⁷ Виходили то у Жовкві, то у Львові між 1924-1938 р. — див. М. Ваврик, ЧСВВ, *До постановя першої серії « Записок »*, стаття у « *Записки ЧСВВ* », IX (1974) 1-18.

¹⁴⁸ Між 1922-1938 р. вийшло 14 річників « *Наукового Збірника* », під редакцією А. Волошина - В. Гаджеги - І. Панькевича - В. Бірчака. Останній, XIII-XIV річник (1937-1938) присвячено пам'яті о. д-ра Василя Гаджеги, який помер дня 15.3.1938 р.

помішали деякі матеріали з Мукачівських рукописів¹⁴⁹. Та зараз цінні оті матеріали є в руках большевиків, які їх уживають радше для своєї пропаганди, ніж для науки¹⁵⁰.

На кінець згадаємо ще й те, що за старанням того ж о. Кінаха, при Святомиколаївському монастирі в Мукачові, 1937 р. відкрито цінний музей культурно-релігійних пам'яток¹⁵¹ та його вже не було можливості повною впорядкувати.

10. ВОЄННЕ ЛИХОЛІТТЯ

Молода Провінція св. Миколая під умілим проводом першого її протоігумена, о. П. Булика, ЧСВВ, чим раз то більше кріпшала й розвивалася. Румунська вітка в короткому часі так гарно розрослася, що вже 8 червня 1937 р. створено самостійну *Румунську Провінцію ОО. Василян*¹⁵², якої першим протоігуменом став заслужений о. Атанасій Максим, ЧСВВ.

Теж і мадярська вітка розрослася, бо вже 1933 р. мадярські отці набули фундацію під новий монастир у Гайдудорозі, що його відтак гарно розбудував о. Теофіль Мезев (Мігуц), ЧСВВ¹⁵³, в рр. 1935-1937. Гайдудорозький монастир був присвячений Пресв. Серцю Христовому, а першим його ігуменом назначено дня 28 травня 1939 р. о. Миколая Сабова, ЧСВВ¹⁵⁴.

Від 8-12 серпня 1937 р. в Ужгородському монастирі відбулася II *Провінційна Капітула*, на якій, крім вибору трьох кандидатів на становище протоігумена, обговорено теж справу заснування класичної гімназії та зв'язаного з нею схоластикату. Тоді розглянено теж деякі господарські справи Святомиколаївської Провінції¹⁵⁵. Грамотою Головної Управи Чину з дня 24 серпня 1937 р. на протоігуменський пост назначено на дальше п'ятиріччя о. Полікарпа Булика, ЧСВВ¹⁵⁶. А відтак листом з

¹⁴⁹ На пр. Панькевич, А. Петров, Ю. Яворський, М. Лелекач і інші. *Дневник* о. Г. Кінаха повний імен науковців і дослідників, які відвідували бібліотеку на Чернечій горі.

¹⁵⁰ Див. хоч би советську збірку документів: *Тасмне стає явним*, Ужгород 1965.

¹⁵¹ Див. статтю *Отвирасмо музей* у «Вісті з Чернечої гори», 30 (1937) 1.

¹⁵² Див. грамоту ерекції ч. 107-37 в АГУ - *Східна Конгрегація*.

¹⁵³ Некролог о. Мезева у «Василіянський Вісник», 12 (1974-1975) 50.

¹⁵⁴ До травня 1939 р. Гайдудорозький монастир фігурував як — *резиденція* і мав тільки «настоятеля».

¹⁵⁵ Див. «*Протокол II Провінційного Собору області св. Николая*» (8-12.8.1937), в АГУ - *Закарпаття*.

¹⁵⁶ Див. грамоту назначення о. Булика від 24.8.1937, ч. 200-37 в АГУ - *Книга Протоколів*.

дня 12 січня 1938 р.¹⁵⁷ о. архимандрит Ткачук призначив *Провінційну Раду* у такому складі:

Консультори: 1. о. Мирон Калинець, ЧСВВ, 2. о. Гліб Кінах, ЧСВВ та о. Матей Євчак, ЧСВВ — представник мадярських монастирів.

Пров. Секретар: о. Севастіян Сабол, ЧСВВ.

В запалі праці над розбудованням гімназії при Ужгородському монастирі зависла над Європою загроза війни. Прийшла ревізія чехословацьких границь. Дня 2 листопада 1938 р. т. зв. *Віденський арбітраж* присудив мадярам закарпатські міста Ужгород, Мукачів і Берегово. На щастя, Мукачівський монастир, що находився по правім боці ріки Латориці, лишився в Карпатській Україні. Але Ужгородську гімназію і монастир прийшлося переносити до Великого Бичкова, де ОО. Василяни прийняли теж ведення парафії й відкрили свій інтернат. При гімназії у Вел. Бичкові примістилося тоді 9 ієромонахів і 8 василіянських клириків. У Хусті Владика Д. Нярадій¹⁵⁸ передав ОО. Василянам управу єпархіального інтернату «Алумнеум». А вже 17 грудня 1938 р. реформовані ОО. Василяни перебрали й останній свій монастир у Бороняві біля Хусту, де доживали свого віку останні два нереформовані їхні монахи¹⁵⁹.

Саме тоді, коли ОО. Василяни вже яко-такто розмістилися в нових границях Карпатської України¹⁶⁰, в половині березня 1939 р. прийшов розвал Чехословаччини. Мадяри тоді наново окупували Карпатську Україну і насилу прогнали всіх монахів Святомиколаївської Провінції, що народилися в Галичині чи Східній Словаччині¹⁶¹. Прийшло теж ув'язнення та переслідування місцевих монахів¹⁶². Тоді управу майже всіх

¹⁵⁷ Див. копію листа о. Архимандрита до о. Булика з дня 12.1.1938 р. в АГУ - *Закарпаття*.

¹⁵⁸ Єп. О. Стойка залишився в Ужгороді, який припав тоді Мадярщині. Тоді Апостольська Столиця дня 15 листоп. 1938 р. назначила Крижівського єп. Д. Нярадія «Апостольським Візитатором Мукачівської єпархії» в Карпатській Україні. Владика Нярадій уже 29.3.1939 р. був примушений мадярами вертати до Югославії — див. С. Сабол, ЧСВВ, *Витаємо нового Владику*, стаття у «Благовісник», Хуст 1939, стор. 7-10; А. Пекар, ЧСВВ, *Чоловік Провидіння*, стаття у «Світло», 1965, стор. 354-357.

¹⁵⁹ «Благовісник», Хуст 1939, стор. 20-21.

¹⁶⁰ Про диспозицію ОО. Василян в нових границях Карп. України (1938-1939) — див. «Вісті з Черневої гори», 32 (1939) 1.

¹⁶¹ Про тяжкі переживання Василян з приходом мадярів див. статтю: *Недоля ОО. Василян*, у «Світло», Мондер 1939, ч. 13, стор. 3 і 7; ч. 14, стор. 7. *Каталог Провінції св. Миколая на 1940 р.*, стор. 20 — подає, що мадяри прогнали тоді 17 монахів, тобто 8 священників, 5 схоластиків і 4 брр. помічників.

¹⁶² Див. листа о. Х. Миськова, ЧСВВ, до о. Архимандрита від 20.7.1939 в АГУ - *Хр. Миськів*.

закарпатських монастирів взяли у свої руки мадярські Отці¹⁶³. А що о. протоігумен П. Булик, ЧСВВ, виїхав з Карпатської України ще перед приходом мадярів, то обов'язки протоігумена від 12 квітня 1939 р. перебрав Настоятель мадярської групи Василіян, о. Матей Євчак, ЧСВВ¹⁶⁴.

Про події мадярської ери на Закарпатті (1939-1944) ще годі щось об'єктивно написати, хоч українські Василіяни дуже потерпіли навіть від деяких своїх співбратів. Тому на закінчення обмежимось тільки до самого опису реорганізації Святомиколаївської Провінції силою декрету Апостольського Престолу.

Літом 1940 р. мадяри зайняли теж північну частину Трансильванії, а з нею також три румунські Василіянські монастирі, а саме: Біксад, Мойсей і Миколу. Так треба було переорганізувати колишню Провінцію св. Миколая, яка тепер знову майже в цілості опинилася в границях Мадярщини, як колись перед першою світовою війною. Дня 25 листопада 1940 р. Апостольська Столиця вирішила, що всі Василіянські монастирі, які на той час знаходилися на території Мадярщини мають бути злучені разом у т. зв. *Провінцію Василіянського Чину св. Йосафата в Мадярщині*, з осідком в Маріяповчі¹⁶⁵. Одночасно Східна Конгрегація назначила *Провінційну Управу*, з трьома окремими настоятелями для поодиноких національних груп. Тоді склад Провінційної Управи став такий:

Протоігумен: о. Леонтій Долгий, ЧСВВ, з Маріяповчі.

Консультори: 1. о. Антоній Станканинець, ЧСВВ — Настоятель українських монастирів.

2. о. Атанасій Максим, ЧСВВ — Настоятель румунських монастирів.

3. о. Вартоломей Дудаш, ЧСВВ — Настоятель мадярських монастирів¹⁶⁶.

¹⁶³ Мадярські Василіяни з Маріяповчі, крім Малоберезницького монастиря, де перебував о. ігумен Й. Завадяк з 4-ма братами помічниками, перебравши під свою управу всі закарпатські монастирі, мовляв, «рятували від конфіскації урядом» — див. *Каталог Провінції св. Миколая* (по-латині) на 1940 р.

¹⁶⁴ Назначення о. Євчака з дня 12.4.1939, ч. 71-39 — див. в АГУ - *Книга Протоколів*; некролог о. Євчака у «Василіянський Вісник», 14 (1977-1978) 41.

¹⁶⁵ Грамота назначення з дня 25.11.1940 р. в АГУ - *Сх. Конгрегація*; теж *Єпископський Циркуляр Мукачевської єпархії*, УІ (1940) 43.

¹⁶⁶ Такий порядок подає декрет Східної Конгрегації з дня 25.11.1940 р. Однак вже в наступному році сама Провінційна Консульта змінила порядок, а саме: 1. Протокопсультор - о. В. Дудаш з мадярської групи; 2. о. А. Максим - рум.; 3. о. А. Станканинець - укр., як подає *Каталог Василіянської Провінції у Мадярщині на 1942 р.*, стор. 7. Так настоятель закарп. групи, а вона творила більшість, опинився аж на останнім місці, а до того ще був змушений перебувати в Маріяповчі.

Після смерті о. протоігумена Л. Долгого, ЧСВВ, яка наступила дня 9 вересня 1942 р.¹⁶⁷, провінцією тимчасово управляв о. Вартоломей Дудаш, ЧСВВ, аж доки знов «із-за воєнних обставин» Апостольська Столиця дня 15 лютого 1943 р. не назначила нову управу¹⁶⁸, в такому складі:

Протоігумен: о. Вартоломей Дудаш, ЧСВВ, з Маріяпвчі.

Консультори: 1. о. Іван Ликій, ЧСВВ — Настоятель мадярської групи, а рівночасно й пров. секретар.

2. о. Антоній Мондик, ЧСВВ — Настоятель української групи.

3. о. Юрій Марина, ЧСВВ — Настоятель румунської групи монастирів.

Воєнне лихоліття та внутрішні ворогування між монахами поодиноких національних груп не дуже сприяли праці й дальшому розвитку закарпатських Василіян під мадярською займанщиною (1939-1944), а до того ще мадярська влада жорстоко переслідувала молодих закарпатських Василіян, мовляв, за їхню «українську політику». Тут на місці буде згадати про те, що мадярська жандармерія 1941 р. заарештувала 9 молодих ієромонахів і під багнетами вивезла їх до Мойсеївського монастиря в Семигороді, де їх тримали під сталим наглядом понад рік. Щойно влітку наступного року вдалося еп. О. Стойці, при помочі Апостольського Нунція в Будапешті, висвободити їх з тюрми¹⁶⁹.

Та вже під кінець 1944 р. і початком 1945 р. Мадярщина опинилася в руках большевиків. Тоді монастирі поодиноких національних груп *Василіянської Провінції в Мадярщині* zostали знову поділені політичними кордонами. В Мадярщині лишилися тільки Маріяпвчанський і Гайдудорозький монастирі — про їхню дальшу долю розкажемо у статті про *Мадярську Провінцію св. Стефана*. Три румунські монастирі: Бік-

¹⁶⁷ Некролог о. Долгого у «Календарь Благовѣстника на 1943 р.», Ужгород 1942, стор. 3; «Записки ЧСВВ», I (1949) 89-90.

¹⁶⁸ див. декрет в АГУ - *Сх. Конгрегація*; повідомлення у «Благовѣстник», Ужгород 1943, стор. 107.

¹⁶⁹ Щойно на консисторіяльнім засіданні дня 2.8.1942 р. еп. О. Стойка проголосив: «С радостію сообщаю, что удалося нам 9 Отцев ЧСВВ, по больше як одно-рочном интернованіи держ. властями, высвободити при сильной подпорѣ всѣх держ. чинников и Его Ексц. Преосв. Апостольского Нунція» — див. *Еписк. Циркуляр Мукачевской епархи*, V (1942) 28; тоже згаданий лист о. Х. Миськова з дня 20.7.1939 (див. зам. ч. 162).

садський, Мойсеївський і Микольський — вернулися знов до Румунії, тільки тепер уже комуністичної. А закарпатські монастирі враз із цілим Закарпаттям дня 29 червня 1945 р. були приєднані до Східної України¹⁷⁰.

Большевики в скорому часі вповні спаралізували працю ОО. Василіян і нарешті, в березні 1947 р., насильно зліквідували всі Василіянські монастирі тепер уже Закарпатської області, а монахів вивезли до карних таборів¹⁷¹.

¹⁷⁰ V. MARKUS, *L'incorporation de l'Ukraine Subcarpatique a l'Ukraine Sovietique*, Louvain (Centre Ukrainien d'Etudes) 1956.

¹⁷¹ Про ліквідацію ОО. Василіян на Закарпатті див. «Життя і слово», Інсбрук 1948-1949, чч. 3-4, стор. 341-342; теж мою статтю: *Останній відпуст у Мукачові*, у «Голос з гори св. Марини», Юнієнтавн, Па., Жовтень 1954, стор. 16-19.

о. Мелетій М. Соловій, ЧСВВ

НАРИС ПРАЦІ ОО. ВАСИЛІЯН У КАНАДІ (1902-1982)

ВСТУП

Ювілей Добромильської Реформи з 1882 р. є тісно пов'язаний з ювілеєм ОО. Василіян у Канаді, бо якраз перші її випускники поставили підвалини під створення окремого поля праці ОО. Василіян і в південній Америці (Бразилія з Аргентиною) і в Америці Північній (Канада зі Злученими Штатами Америки). Заледве минуло 15 років від Добромильської Реформи і вже перші місіонери Василіяни стали працювати між українськими поселенцями в Бразилії (з 1897 р.), а до Канади перша група василіянських місіонерів прибула в 1902 році, тобто точно 20 років від початку Добромильської Реформи.

Отож, святкуючи 100-літній Ювілей Добромильської Реформи (1882-1982), ОО. Василіяни мусять водночас відзначувати і 80-річчя праці ОО. Василіян у Канаді (1902-1982). Тому то у цім нашім нарисі ми звернемо увагу на початки праці ОО. Василіян у Канаді та на історію і розвиток тієї праці упродовж 80 років (1902-1982). Не буде це вичерпна студія, що була б зладжена на основі архівних матеріялів, але короткий нарис праці ОО. Василіян від їхнього прибуття до Канади на місіонерсько-душпастирську працю.

Поки що ще ніхто не написав обширнішої праці-монографії про діяльність ОО. Василіян у Канаді, але вже існує не мале число статей, споминів і досліджень з тієї ділянки, бодай за перший період діяльності ОО. Василіян у Канаді. Власне і цей Нарис базується в основному на тому, що вже було написано про цю діяльність, головнo ж з нагоди 50-ліття праці ОО. Василіян у Канаді (1902-1952). З тієї нагоди вийшла окрема «ПРОПАМ'ЯТНА КНИГА ОО. ВАСИЛІЯН У КАНАДІ»¹,

¹ Пропам'ятна Книга ОО. Василіян у Канаді — 50 літ на службі Богові і народові — 1902-1952, В-во ОО. Василіян у Торонто, 1953. (Редагував цю книгу о. М. М. Соловій, ЧСВВ). *Скорочено: ПрКнВК.*

а в ній є зібрані різні статті про початки ОО. Василян у Канаді на підставі виписів з монастирських хронік, із споминів оо. піонерів, як теж із свідощів ще живучих людей. І цей Нарис у своїй львиній частині ґрунтується власне на статтях і матеріалах «*Пропам'ятної книги...*», що обіймає історію діяльності ОО. Василян у Канаді упродовж перших 50 років, а за останніх 25-30 років ми робимо доповнення вже на підставі новіших історичних даних, подій і записів.

Хочемо підкреслити, що цей Нарис аж ніяк не є повний, ані не претендує ним бути, бо і особи і події найновішої історії діяльності ОО. Василян у Канаді ще є надто близько, і вони ще не належать вповні до історії, щоб про них можна було писати на основі історично-об'єктивних джерел. Також хочемо підкреслити, що цей Нарис буде тільки загальним скелетом подій і осіб, що брали участь у побудові церковного життя і його розвитку протягом 80 років, і то без ніякої претензії на повну і вичерпну історію Василянського Чину в Канаді. Опрацювання повної монографії залишаємо майбутнім історикам і дослідникам!

ЗМІСТ:

Вступ

ЧАСТИНА I - Органічний розвиток Канадської Провінції.

1. Приїзд перших Василянських місіонерів (1902-1905).
2. Період піонерської праці ОО. Василян (1902-1922).
3. Новіціят - Зародок нової провінції.
4. Змагання за власну Канадську Провінцію (1932-1948).

ЧАСТИНА II - Душпастирська діяльність ОО. Василян.

1. Біверлейк - сьогодні Мондер.
2. Едмонтон - душпастирський осередок ОО. Василян.
3. Парохія св. Миколая у Вінніпеґу.
4. Душпастирська праця у Східній Канаді: а) Монреаль, б) Грімзбі, в) Вестон-Торонто, г) Оттава.
5. Душпастирська праця у Бритійській Колумбії.

ЧАСТИНА III - Інші ділянки апостоляту ОО. Василян.

1. Місійно-реколекційна праця.
2. Церковні організації і їхній провід.
3. Культурно-національна праця.
4. Апостолят друкованого слова.

Післяслово

ЧАСТИНА ПЕРША

ОРГАНІЧНИЙ РОЗВИТОК КАНАДСЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ

Українська спільнота в Канаді помалу наближається до 100-річчя свого поселення. В 1981-му минуло вже 90 років від початків душпастирської й місійної праці серед українців на Канадській землі². Це значить, що на повних 10 років перед приїздом перших місіонерів з Чину ОО. Василіян до Канади, почалася тут душпастирсько-місійна праця серед нашого народу.

Початок української еміграції до Канади зв'язують дослідники з роком 1891-им, коли-то до Канади прибули *Василь Єлиняк* і *Іван Пилипів* із своїми родинами, а слідом за ними у найближчих роках останньої декади 19-го сторіччя (1891-1900) стали приїздити до Канади більшими і меншими групами все нові й нові емігранти з західноукраїнських земель, політично окупованих Австро-Угорщиною та Росією³.

Початки цих перших піонерів були надзвичайно тяжкі. Десятки тисяч наших українських поселенців, (а їх у половині 1900-го року вже було понад 20 тисяч з самої тільки Галичини), опинилися в дуже прикромому положенню не тільки тому, що умови праці й заробітку були тоді дуже обмежені, але також і тому, що маса отих емігрантів-піонерів була національно і релігійно несвідома, ані не мала своїх національних і церковних провідників. Коли інші поселенці, як нпр. французи, німці, англійці чи ірландці їхали за море зорганізовано, разом із своїм духовенством, як своїми провідниками, то українські люди їхали з Галичини, Закарпаття, Буковини чи з Волині самі, без священників і часто зали-

² Найновішою й найповнішою історією українського поселення в Канаді являється монументальна монографія Михайла Марунчака в англійській мові під заголовком: *The Ukrainian Canadians: a History*, by *Michael H. Marunchak*, Winnipeg-Ottawa 1970, Printed in Yorkton, Sask., Canada (792 pages). — Мих. Марунчак подає у своїй монографії дуже обширну бібліографію до теми (стор. 779-786). Тією бібліографією і ми користуємося та до неї відсилаємо заінтересованих.

³ MARUNCHAK M. H., *The Ukrainian Canadians...*, p. 22.

шені на поталу несовісних людей⁴. Наш народ уявляв, що коли він є добрий, побожний, релігійний і гостинний, то і всі люди повинні бути і є такі самі. З такою то релігійною несвідомістю приїхали наші піонери до Канади⁵.

На початках української еміграції з Галичини, тобто після 1891 р., на жаль, ніхто не подумав подбати про релігійно-церковну обслугу цих перших переселенців, згідно з вимогами їхнього обряду, з їхніми звичаями та з їхньою відмінною культурою, мовою і духовністю. Протестанти, як теж і російські духовники, це зразу використали, бо вже в перших роках українського поселення в Канаді намагалися перетягати у свій табір несвідому масу наших людей. Місцеві латинські єпископи, що не знали ні мови, ні обряду, ні звичаїв нашого народу, а знали, що він « належить до Риму », робили все, що лиш могли, аби рятувати католицьку віру новоприбулих українців (русинів). З цією метою вони були покликали деяких українських священників, що вже тоді діяли в Канаді й у Злучених Штатах Америки (ЗСА). Але тих священників було мало і вони перебували в Канаді тільки короткий час.

1. ПРИЇЗД ПЕРШИХ ВАСИЛІАНСЬКИХ МІСІОНЕРІВ (1902-1905)

Першими українськими священниками, що старалися організувати душпастирську обслугу наших переселенців у Канаді були: *о. Нестор Дмитрів* (прибув 1896), *о. Павло Тимкевич* (1898), *о. І. Заклинський* (1898), *о. Дамаскин Поливка* (1899) та *о. Василь Жолдак* (1901), а ще в 1899 р. почав свою діяльність між нашим народом бельгійський Редемпторист, *о. Ахіль Делярій*, але того було рідше замало. Латинські єпископи робили заходи, щоб також і Отці Обляти латинського обряду віддавалися духовній обслузі наших поселенців, але їхня праця, хоч повна жертви і посвяти, була малоуспішною, бо не вміли здобути собі довір'я. Найважливішими причинами цього недовір'я наших людей до латинсь-

⁴ Хом'як, о. Роман, ЧНІ, *Отці Редемптористи східнього обряду в Канаді та З'єдинених Державах Америки*, у Ювілейна книга ОО. Редемптористів Східнього Обряду (1906-1956), Друк. «Голосу Спасителя», Йорктон, Канада 1955, стор. 121.

⁵ Саварин, Єп. Ніль, ЧСВВ, *Початки місійної праці Отців Василіян у Канаді, у ПрКнВК*, стор. 84. Та сама стаття була скоріше поміщена у Пропамятна книга з нагоди Золотою Ювілею поселення українського народу в Канаді - 1891-1941 (*Скор.: ПКУПКан*), Йорктон, Саск. 1941, стор. 45-56, і вийшла окремою брошуркою під заголовком: *Роля Отців Василіян у Канаді*, Мондер 1938, сторін 60.

ких духовників було незнання мови, латинського обряду і ментальності⁶.

З цього бачимо, що духовна обслуга українських поселенців у Канаді в першому десятиріччі (1891-1902) була цілком незадовільна. Серед нашого народу ширилося сектанство; протестантизм збирав своє жниво, а московське православ'я збагачувало свої парафії і місійні осередки нашими легковірними, несвідомими і мало освіченими людьми. Ось найголовніші причини, чому виринула потреба запросити до Канади Отців із Чину ОО. Василіян. Це був тоді поки що одинокий чернечий Чин, який міг тоді зайнятися місійно-душпастирською працею серед нашого поселення у розлогій і просторій « місійній країні », якою була Канада.

Думка, щоб спровадити до Канади ОО. Василіян і віддати їм місійно-душпастирську опіку над українським поселенням, назрівала довгий час. Ще восени 1898 р. до Європи виїхали два єпископи з Канади: *Альберт Паскаль* з Принс Алберт, Саск. й *Еміль Леталь*, єпископ-помічник із Сейнт Алберт, Алберта. Обидва вони французького походження, проте були переконані, що тільки українське неодружене духовенство, або просто чернече, зможе успішно душпастирювати між емігрантами українського походження в Канаді. Пізніше, весною 1900 р., виїхав до Європи у тій самій справі генеральний вікарій епархії у Ст. Алберт А. *Лякомб*, як речник архієп. Лянжевена.

Отже, приїзд ОО. Василіян до Канади в 1902 р. був наслідком довголітніх старань, зокрема подорожі о. Лякомба і його візити в Римі та в митрополита А. Шептицького. Рішення вислати ОО. Василіян на місійно-душпастирську працю в Канаді випередили теж відвідини о. *Василя Жолдака*, секретаря митрополита А. Шептицького, що, не маючи змоги приїхати до Канади особисто, висилає туди його при кінці 1901 р. А він, прибувши в Канаду, докладно приглянувся обставинам душпастирської праці в цій країні, по майже піврічній візиті, написав докладний звіт про все, і, 17 червня 1902 р., виїхав з Едмонтону до Львова⁷.

Час наглив, і з Риму наполягали, як теж канадійські єпископи очікували скорого приїзду місіонерів. Тоді митр. А. Шептицький з о. В. Жолдаком звернувся ще раз до ОО. Василіян у Львові і « зі сльозами

⁶ Див. *ПКУПКан*, стор. 45 (стаття єп. Н. Саварина).

⁷ Казимира Б., *Українські Ієрархи й Запомогове Братство св. Николая*, стаття у Альманах Золотого Ювілею (1905-1955) *Українського Запомогового Братства св. Николая*, стор. 38-39.

в очах просили, щоб Василіяни прийняли Канадської Місії»⁸. У вересні 1902 р. справа з виїздом ОО. Василіян до Канади остаточно була позитивно полагоджена і вже 28-го жовтня 1902 р. апостольський делегат у Канаді, *еп. Фальконіо*, писав до кардинала Готті, Префекта Свящ. Конгрегації для Поширення Віри, в Римі:

« Приємно мені, що могу повідомити Вас про приїзд до цієї столиці (Оттава, Канада) чотирьох монахів реформованих Василіян, одного єпархіяльного священика та чотирьох Сестер Службниць Преч. Діви Марії; всі вони греко-руського (українського) обряду, а приїхали вони з Галичини на місіонерську працю в Манітобі і Північному Заході (Канади) з доручення Їх Ексцеленції Впреосвященного А. Шептицького, Львівського Архиепископа. Вони ще такі сьогодні вибираються в дальшу дорогу і за чотири дні подорожі залізницею будуть уже на місці »⁹.

А католицький часопис «*Ля Пресс*», з 29-го жовтня 1902-го року, так звідомляв з Монреалю:

« Згідно з вказівками, що їх ми одержали від Священної Конгрегації для Поширення Віри, Преосв. Кир Андрій Шептицький, Львівський Митрополит-Архиепископ Галичини, вислав шойно трьох Отців з Чину св. Василя Великого, обновленого Його Святістю Папою Львом XIII. Є там Всеч. о. *Василь Жолдак*, світський священик, що вчився в Римі, та є вельмишанований своїм визначним Архиепископом, а тепер він вертається до Західної Канади з цими добрими Отцями.

« Імена перших Отців Василіян без сумніву зацікавлять наших читачів. Найперше, це *Впр. о. П. Філяс*, настоятель, що говорить дуже добре по-французькому, крім української, польської, німецької мови, ще й дуже добре по-латинському. Відтак є ще Отці: *Созонт Дидик* і *Антін Строцький*. Іде з ними один Брат-помічник; його ім'я *Єремія Янішевський*. А імена Сестер є такі: *Сестра Амвросія Ленкевич*, *Ісидора Шиповська*, *Таїда Врублевська* й *Емілія Клапоушок*. Чотири Сестри, названі Службницями Марії, виїжджають оснувати серед галичан Згромадження і шпиталь.

« Цей цінний гурток мав бути післаний до єпископів дієцезії *Ст. Боніфасу*, *Ст. Алберт* і до Апостольського Вікаріату в Саскачевані. Але тому, що схизма зробила великі спустошення в (дієцезії) *Ст. Алберт* і в Апост. Вікаріяті Саскачевану, в наслідок діяльності там (православ-

⁸ Див. *ПКУПКан*, стор. 46 (стаття *еп. Н. Саварина*).

⁹ Мойолі Й., *Приїзд перших Василіян до Канади в світлі документів*, стаття у *ПрКнВК*, стор. 69-70.

них) двох попів, чи нез'єдинених священників, підтримуваних Росією, тому то Впреподобні Отці із Преподобними Сестрами виїдуть найперше до Ст. Алберт, а Всеч. о. В. Жолдак залишиться у Ст. Боніфас»¹⁰.

Так ото, при кінці 1902-го року, ОО. Василіяни розпочали свою місійно-душпастирську діяльність у Канаді. Були це тяжкі початки, але праця перших Отців-піонерів у скорому часі принесла свої благодатні овочі. Уже півроку після того, як три Отці поселилися в околиці сьгоднішнього Мондеру-Едмонтону (на території латинської дієцезії Ст. Алберт!), про їхню працю ішли похвальні звіти і від канадських єпископів, і від апостольського делегата — до Риму¹¹.

Дальші настирливі прохання збоку латинських єпископів теж завінчалися успіхами, бо, за згодою Апостольської Столиці, до Канади прибули нові отці місіонери-Василіяни: *о. Матей Гура* й *о. Навкратій Крижановський* (у листопаді 1903 р.), а два роки згодом ще два місіонери: *о. Іван З. Тимочко* й *о. Атанасій Филипів* (у 1905 р.). Того ж року (1905 р.) виїхали з Канади на інші місця своєї праці Отці: *Платонід Філяс* та *Антін Строцький*. У Канаді залишилася, від 1905 року аж до 1922-го року, т. звана «*Василіяньська П'ятка*»: *о. Созонт Дидик*, *о. Навкратій Крижановський*, *о. Матей Гура*, *о. Іван Тимочко*, та *о. Атанасій Филипів*. Одного із згаданої «п'ятки» — *о. Тимочка* — забрала передчасно смерть (19-го грудня 1909 р.), але опорожнене місце незабаром (1912 року) зайняв молодий місіонер — *о. Василій Ладика*, що пізніше став другим єпископом українців-католиків у Канаді¹².

2. ПЕРІОД ПІОНЕРСЬКОЇ ПРАЦІ ОО. ВАСИЛІЯН (1902-1922)

З приїздом перших Василіяньських місіонерів до західної Канади, почалася тверда піонерська праця. Був це період тяжких початків (1902-1922). Отців було обмаль, а поле праці розлоге. Брак фінансів не дозволяв розбудовувати монастирі чи душпастирські резиденції. Це був час, коли доводилося возити з собою всі церковні речі, служити св. Літургії по хатах, по своїх та по винаймлених залах, бо церков і каплиць ще не існувало, або ж було їх небагато. Інколи Отці сповідали поряд кілька-

¹⁰ Цей репортаж передруковуємо тут із статті *Н. Саварина*, у *ПКУПКан*, стор. 46.

¹¹ Див. *Світлій Пам'яті Василіян-Піонерів* (1902-1977), Едмонтон 1977.

¹² Див. о. М. М. Соловій, ЧСВВ, *60 років на душпастирсько-громадській праці в Канаді* (1902-1962), стаття у «*Календар СВИТЛА на 1962 рік*», стор. 41-48.

надцять годин, служили св. Літургії, христили дітей, вінчали новоженців, обслуговували хворих, посвячували площі під каплиці, церкви чи цвинтарі, благословили хати, ікони, відбували катехизації дітей і старших, проводили короткі і довші місії, відвідували фермерів, помагали їм у їхніх щоденних клопотах-проблемах, а навіть дбали про навернення до рідної Церкви земляків, збаламучених секстанством і московським цареславним православ'ям.

Великим благословенням для новозаснованої місії ОО. Василіян у Канаді було те, що першим її настоятелем і провідником став о. *Платонід Філяс, ЧСВВ* (1864-1930). Під кожним оглядом був він небуденною людиною. І хоч працював у Канаді дуже коротко, бо не цілих три роки (1902-1905), то залишив по собі незабутню пам'ять і зразок невтомного і жертвенного душпастиря-місіонера, який ще довгі роки опісля був натхнінням для молодшого, вже в Канаді родженого покоління Отців Василіян¹³.

Про працю о. Платоніда Філяса в Канаді записано мало, бо він тут працював дуже коротко, але те, що про нього записано, свідчить, що він був для канадської місії ОО. Василіян мужем Божого Провидіння. Зараз по своїм приїзді до Канади (в листопаді 1902 р.), о. Філяс осів у Біверлейк, а саме в околиці сьгоднішнього Мондеру. Ось що про нього записав його життєписець:

«Осів він у сьгоднішньому Мондері і звідси почав свою місійну працю. Пішки, волами чи кіньми відвідував наших людей, що ще не раз жили по землянках, христин дітей, катехизував, сповідав старших і їхав далі. Ця праця була тяжка й вимагала великої самопосягати, але о. Платонід виконував її радо та з любов'ю. При допомозі добрих людей за кілька місяців збудував першу церковцю... на василіянській фермі. У тих околицях увихались тоді «славні» серафимці, що баламутили наших людей... Багато тих родин о. Філяс навернув... Коли він довідався, що серафимці збаламутили якусь родину, то (він) так довго до неї заходив, переконував, молився, аж поки її не навернув...

«Люди любили о. Платоніда за його побожність, його незрівняні проповіді, його доброту і ласкавість... Для всіх він мав батьківське серце... особливо ж допомагав бідним, залишеним діточкам і безпомічним, допомагав їм, робив для них збірки, заохочував на проповіді (до чинного милосердя) ітп... За два роки побуту в Канаді (1902-1905) о.

¹³ Про о. Філяса маємо коротку біографію пера о. І. Назарка, ЧСВВ, поміщену в *ПрКнВК*, стор. 391-394. Див. теж у цьому томі стор. 470-477.

Платонід здобув собі таку велику й загальну симпатію і любов між своїми і чужими, що пізніше Мондер хотіли назвати його ім'ям: *ФІЛІАС...* »¹⁴.

При невтомній місійній праці, у вересні 1904 р., о. Філяса застала вістка, що його вибрано Протоігуменом Галицької Облaсті ОО. Василіян. У січні 1905 року о. Платонід Філяс залишив свою любу канадську місію, свій Біверлейк, свій Мондер, і виїхав до « Старого Краю »: « Нарід плакав за ним, як за рідним батьком, а він утішав вірних щирими словами й великою обітницею, що вишле для них з Краю більше священників-місіонерів... »¹⁵.

По виїзді о. Філяса з Канади, праця ОО. Василіян продовжувалася вже на тій певній базі, що її він розбудував — разом з іншими Отцями піонерами.

В околиці Біверлейку (Алберта) працювали Отці: *А. Філіпів і І. З. Тимочко*, в Едмонмоні *о. Созонт Дидик*, *о. Матей Гура* у Вінніпеґу, *о. Н. Крижановський* у Сіфтон, Манітоба, а *о. Антін Строцький* у Саскачевані (Ростерн). Праця цих Отців піонерів була тяжка і вимагала від них великих зусиль і жертв з вигоди, а навіть із здоров'я. Один з них заплатив своїм молодим життям, а саме *о. Іван З. Тимочко* (1869-1909)¹⁶, а інші (як *о. Матей Гура*, † 1925, і *о. Софрон Дякович*, † 1934)¹⁷ передчасно зійшли з цього світу.

3. НОВІЦІЯТ — ЗАРОДОК НОВОЇ ПРОВІНЦІЇ

НОВІЦІЯТ. - Оснування власного новіціяту в Канаді було мрією Отців-піонерів вже від перших років їхнього приходу на канадську землю. Та важкі обставини душпастирської праці не дозволили їм здійснити їхню мрію вже в перших роках. Щойно 20 років по їхньому приїзді до Канади та мрія сталась дійсністю. І якраз те, що вони вже по 20 роках своєї праці могли відкрити в Канаді свій власний новіціят, треба вважати великим осягом¹⁸.

¹⁴ Див. *ПрКнВК*, стор. 393-394 (стаття о. І. Назарка).

¹⁵ Свірський, о. Н., *ЧСВВ, Історія Мондерського Монастиря*, стаття в *ПрКнВК*, стор. 235.

¹⁶ Див. М. С. (о. М. Соловій *ЧСВВ*), *О. Іван Золотоуст Тимочко, ЧСВВ*, у *ПрКнВК*, стор. 367.

¹⁷ *Там же*, стор. 377-390; 395-6.

¹⁸ *Ювілейна пам'ятка 25-річчя Новіціяту ОО. Василіян* (1923-1948), Мондер, 1948; М. С., *Василіянський Новіціят у Канаді*, у *ПрКнВК*, стор. 151.

Думку про отворення новіціяту в Канаді підказав о. *Созонт Дидик*, ЧСВВ, на Всеканадському Католицькому Соборі в місті Квебеку в 1909 р. Там о. С. Дидик заявив, що для успішного ведення душпастирської місії між українським народом у Канаді є потрібний « *свій власний єпископ, власна семінарія або новіціят і власна католицька преса...* »¹⁹.

Найбільш захопленим пропагатором думки про власний новіціят був о. *Навкратій Крижановський* (1876-1940), що вже в 1910 р. носився з думкою про будову монастиря-новіціяту. Свій плян представив він вищим настоятелям Чину. Але брак гроша й осіб не дозволив йому здійснити той задум. Це сталося щойно по першій світовій війні.

Дозвіл на відкриття новіціяту в Канаді прийшов з Риму дня 28 червня 1921 р. на руки о. Протоігумена А. Калиша, що того самого року виїхав на канонічну візитацію до Канади. У серпні 1921 р. він гостив у Мондері і там з о. Крижановським обговорив докладніше справу будови новіціятського дому і відкриття новіціяту.

У вересні 1921 р. загостив до Мондеру митр. Андрій Шептицький. Теж і він схвалив намір о. Крижановського й заохотив його до будови новіціятського дому. Сам же плян будови монастиря і новіціяту виготовив о. *Филип Ру*, Чину ОО. *Облятів*. Він теж був головним архітектором новіціятського дому, в який Отці Василяни вклали всі заощаджені гроші та ще й зробили борг на суму 22 тисяч доларів²⁰.

Посвячення новіціятського дому відбулося дня 28-го серпня 1923 р., на празник Успіння Пресв. Богородиці. На цей день був заповіджений відпуст і тому прибуло багато людей. Обряд урочистого посвячення звершив Настоятель Василянської Місії в Канаді, о. Н. Крижановський, а три дні пізніше, 31-го серпня, відбулося теж святкове відкриття новіціяту із Службою Божою на призивання Святого Духа, коли Отці формально прийняли перших 5 новиків.

Першим магістром новіціяту був о. *Порфірій Боднар* (1923-1924), а його наступником став о. *Матей Гура* (1924-1925). Та він унезабарі тяжко захворував і вже 29-го січня 1925 р. помер. По нім учителями новиків були о. *Юрій Жидан* (1925-1927) і о. *С. Дякович* (1927-1931).

На початку 1930-их років, коли число вступників до новіціяту стало зростати і монастир показався замалий, настоятелі рішили збудувати окремих дім для новіціяту на фермі ОО. Василян, віддаленій 5 км. від містечка Мондеру. Це було історичне місце, бо тут створено перший

¹⁹ Там же, стор. 153.

²⁰ Там же, стор. 154.

осідок і була перша каплиця ОО. Василян, від 1902 р. аж до 1923 р. Новий дім збудовано в 1923 р. і туди перенесено новіціят. Магістром новіціяту тоді був *о. Василь Каменецький* (1931-1935).

Внезабарі виникла потреба розбудови і поширення теж і цього дому « на фермі ». Це сталося в рр. 1935 і 1940, коли магістром був *о. Вењямин Бараник* (1935-1941), що прийняв управу новіціяту від *о. Каменецького*. За вчительства *о. В. Бараника* число новиків було найбільше. Після вибору *о. Бараника* на Протоігумена Канадської Провінції провід новіціяту прийняв *о. Микола Когут* (1941-1943), що був Василянцем « американсько-канадського » походження²¹.

У 1969 р. перенесено тодішнього учителя новиків, *о. Северіяна Якимущина* (1964-1976), з Мондери до Оттави, з надією, що на сході Канади будуть численніші покликання. Там він спершу опікувався кандидатами (новиків висилалося до Іленкова, ЗСА). Дня 1 листопада 1975 р. *о. Протоархимандрит А. Великий* одобрив створення другого новіціятського дому в Оттаві. Від 1976 р. Канадська Провінція, із-за браку покликань, своїх кандидатів і новиків виховує в Новіціяті ОО. Василян у Іленкові, ЗСА.

Як виходить з хроніки новіціятського дому в Мондері і в Оттаві, то за 58 років існування новіціяту (1923-1981) вступило 402 кандидатів. І хоч не всі кандидати zostали в чернечому стані, всетаки помітний відсоток (30%) залишився і працював чи ще працює на різних місцях Канади і поза її межами. Самих лише священників, що перейшли через новіціят у Мондері у згаданому часі було 90, а братів-помічників — 24.

Отже, дуже влучно писав *о. Філяс* до *о. Крижановського* з нагоди відкриття новіціяту в Мондері, 1923 р.: « *Створити Новіціят — це створити й оснувати нову Провінцію* ».

СТУДІЇ. - Коли 1925 р. перші новики закінчили новіціят, для них відкрито в Мондері гуманістичні студії. Мале число Отців, незважаючи на свої численні зайняття, взяло на себе ще й обов'язок учителів. В початках на філософічні й теологічні студії висилали наших студентів до французьких семінарій і колегій (Квебек, Сент-Анн-де-ля-Покацієре, Шікутімі), де французькі єпископи утримували їх даром.

З припливом нових сил з Галичини, від 1930 р. наші Отці самі почали викладати в Мондері філософію, а від 1932 р. — теологію. В червні

²¹ Для доповнення історії Новіціяту ОО. Василян у Канаді варта тут згадати, що після учительства *о. Віктора Сороки*, у 1950 р., через пів року новіціятком проводив *о. Юліан Катрій* (березень-серпень 1950), а потім — *о. Мелетій Соловій* (від вересня 1950 до половини жовтня 1953 р.). Черговим магістром у Мондері був *о. Мирон Дацюк*, що проводив Новіціятком впродовж 11 років (1953-1964).

1943 р. філософічні й теологічні студії перенесено до новонабутого монастиря в Ґримзбі²².

Філософічні студії приміщувалися в Ґримзбійському монастирі всього один рік (1943-1944), а згодом — у Мондері (1944-1945), у Ґленкові, ЗСА (1945-1950), у Давсоні, ЗСА (1950-1951), знов у Ґленкові (1951-1953) та в Мондері (1953-1958). У 1958-1961 рр. студенти філософії перебували в Оттавській римокатол. семінарії, а на виклади ходили до Отців Облятів (теперішній університет св. Павла). 1962 р. набуто в Оттаві дім, і звідси наші студенти учащали (до 1975 р.) на університети: св. Павла і Оттавський.

Теологічні студії були в Ґримзбі від 1943 до 1947 р., а потім у Ґленкові, ЗСА (1947-1949). Від 1949 р. на богословські студії почали висилати канадських студентів до Риму, хоч дехто кінчав їх в Оттаві (особливо в рр. 1962-74).

Гуманістичні студії (схоластикат) в рр. 1925-1947 були в Мондері, а потім — у Ґримзбі (1947-1950), у Ґленкові, ЗСА (1950-1951), а відтак знову в Мондері (1951-1967). 1951 р. до гуманістичних студій додано ще й кореспонденційні курси предметів з «Гай-Скул», щоб василіянські студенти могли одержати державну диплому, яка дала б їм вступ до державних університетів.

4. ЗМАГАННЯ ЗА ВЛАСНУ КАНАДСЬКУ ПРОВІНЦІЮ (1931-1948)

До 1920-их рр. увесь тягар душпастирської і місіонерської праці ОО. Василіян у Канаді — лежав на плечах «*Василіянської П'ятки*» (оо. Дидик, Крижановський, Филипів, Гура й Тимочко). Коли в 1909 р. несподівана смерть забрала о. Тимочка, то опорожнене місце 1912 р. зайняв о. *Василь Ладика*, ЧСВВ, що свої студії кінчив уже в Канаді²³.

²² о. М. Романович, ЧСВВ, *Василіянський монастир у Ґримзбі*, у *ПрКнВК*, стор. 353-355.

²³ *Отець Василій Володимир Ладика*, ЧСВВ (1884-1956), другий єпископ українців-католиків у Канаді, народився в Галичині і там же вступив до Чину ОО. Василіян (1903 р.), але вже під час своїх студій зголосився на душпастирську працю до Канади, куди приїхав 1909 р. У Монреалі закінчив свої богословські студії і 4 серпня 1912 р. був висвячений на священника. Святив його єп. Сотер Ортинський, ЧСВВ, у Філадельфії. Опісля був він кілька років (1922-1929) парохом та ігуменом при церкві св. свящ. Йосафата в Едмонтоні. По виїзді до Європи першого єпископа українців-католиків у Канаді, Кир Никити Будки, був іменованій Ап. Столицею єпископом

Між рр. 1922-1931 прибуло до Канади з Галичини 10 Отців і 5 Брр. Помічників, які стали до помочі Василянським піонерам. А також із Мондерського новіціату помало стали виходити молоді сили.

Отже, почавши з 1923 року, число ОО. Василян у Канаді постійно зростає. Доказом цього зросту є статистичні дані з тих років. Коли в 1922 р. всіх василянських ченців у Канаді було тільки 7, то в 1925 році є їх уже 15 (8 Отців, 2 Братів-Помічників і 5 клириків-схолястиків), у 1927 р. їхнє число доходить уже до 30, а в 1930 році до 49 осіб (10 Отців, 31 клириків і 8 Братів-Помічників)²⁴.

Дня 24 лютого 1932 року Василянська Місія в Канаді була перетворена на самостійну «Американсько-Канадійську Провінцію» із своїм Протоігуменом і Провінційною Управою²⁵. Першим Протоігуменом новоствореної Провінції став дотеперішній Настоятель Василянської Місії — о. *Навкратій Крижановський*. Під його умілим проводом молоді Провінція почала швидким темпом зростати.

До цього зросту Провінції спричиняється новий приплив Отців і Братів з Галицької Провінції, що прибули туди в рр. 1932-1934. Між ними були такі визначні ченці, як оо.: А. Трух, М. Марків, С. Журавецький, В. Бараник, А. Сенишин, М. Романович, Н. Саварин й інші. Приплив цих нових сил уможливив молодій Провінції перекинути свою діяльність теж на Сполучені Штати Америки і там осісти на стало. Спершу це сталося в Шікаго (1932 р.), згодом у Нью Йорку (1942 р.) а відтак в інших осередках.

Та найбільше вплинуло на скріплення молоді «Американсько-Канадійської» Провінції те, що, почавши від 1932-го року, вона шороку дістає молодих працівників-священиків, вихованих уже у новіціаті й домі студій у Мондері — серці давньої Василянської Місії. У 1932 р. приймає єрейські свячення о. *Теодосій Добко*, ЧСВВ, як пер-

(20.5.1929). Від 1929 до 1948 р. був сам один Ординарієм для укр.-католиків у Канаді. У 1948 р. (після поділу на кілька дієцезій) був іменований архієпископом. Упокоївся в Бозі 1.9.1956 р. Шкода, що про його життя й діяльність ще дотепер не появилася жодна більша стаття, розвідка чи монографія. На цьому місці подаємо тільки дві статті із «Світла»: о. Н. Свірський, ЧСВВ, *Двадцять'ять років на Владичому Престолі* («Світло» 1954, чч. 13-14, стор. 4-8); о. М. Соловій, ЧСВВ, *Смерть і похорон Бл. п. Архієпископа Василя Ладика*, ЧСВВ («Світло» 1956, ч. 10, стор. 5-7).

²⁴ Розвій Василянського Чину в Канаді (1902-1952), у Пропамятна Книга ОО. Василян у Канаді, стор. 204.

²⁵ Там же, стор. 80-81.

ший із вихованців Мондерського новіціяту, а слідом за ним щороку приходять уже все нові ієромонахи²⁶.

Із вибухом другої світової війни в 1939 р. зріст молоді Провінції не переривається. А тим часом як воєнні роки (1939-1945) принесли велике спустошення Василянській Провінції у Галичині, Закарпатті, Румунії й Мадящині, то Канадсько-Американська Провінція переживає фазу свого найбуйнішого розвитку. Засновуються нові монастирі, душпастирські осередки, парафіяльні і місійні станиці, виходять нові священики, вступають нові кандидати на новіціят, поживляється видавничя праця, розбудовується виховна діяльність, організується власний дім студій тощо. У воєнні роки число членів у Провінції постійно зростає, а 1945 р. воно доходить до 124 членів (52 Отців, 39 Клириків і 33 Братів-Помічників)²⁷.

Безпосередньо після другої світової війни, а саме в роках 1946-1948, Канадсько-Американська Провінція збільшується помітним числом своїх співбратів з європейських Провінцій, які, через воєнні обставини, мусіли залишити свою батьківщину і свої матерні Провінції. І так Канадсько-Американська Провінція в 1947-1948 рр. нараховувала вже 153 члени: 81 Отців, 34 Клириків і 38 Братів-Помічників. Це власне й промостило дорогу до поділу Провінції: на *Американську* (Успіння Божої Матері) для ЗСА і *Канадійську* (Пресв. Серця Христового) для василянських осередків на терені Канади. Це сталося 23 липня 1948 року. Після цього поділу в Канадській Провінції залишилося 96 членів: 39 Отців, 27 Клириків і 30 Братів-Помічників. Першим Протоігуменом окремої Канадської Провінції у жовтні 1948 року став о. *Теодосій Добко, ЧСВВ*²⁸, який того ж року переніс осідок провінційної курії з Мондеру до Едмонтону (цей осідок там зостався до 1958 р., коли то перенесено його до Вінніпегу).

²⁶ Там же, стор. 204.

²⁷ Там же, стор. 206-207.

²⁸ *Отець Теодосій Добко, ЧСВВ* (1908-1953), був Протоігуменом одну каденцію, тобто 5 років (1948-1953). Після свого речення, о. Добко готувався переїхати до ЗСА, але коротко перед виїздом на нове місце праці, він трагічно загинув як жертва автомобілевого зудару. Сталось це 11-го грудня 1953 р. Смерть о. Добка була великим і болочним ударом для ОО. Василян у Канаді, бо з Покійним «зійшла передчасно в гріб людина виробленого характеру, милої і згідливої вдачі, великий ідеаліст і щирий патріот, а головню ж зразковий душпастир, настоятель і монах...» (див. М. Соловій, *Отець Теодосій Добко, ЧСВВ* (1908-1953), у Пропамятній Книзі ОО. Василян..., стор. 428-432. Слід отут відмітити, що о. Т. Добко був ініціатором цієї *Пропамятної Книги* з нагоди 50-ліття приїзду ОО. Василян до Канади (1902-1952).

Нове покоління василіянських працівників взялося розбудовувати всі ті ділянки праці Отців-піонерів і душпастирську і місійну і громадсько-організаційну і научно-виховну і письменницько-видавничу. Про ділянки тієї праці багато написано у «Пропам'ятній книзі ОО. Василіян у Канаді», як теж у різних ювілейних виданнях парафій, монастирів чи душпастирських станиць²⁹.

I. НАСТОЯТЕЛІ КАНАДСЬКОЇ МІСІЇ

1. ФІЛЯС, о. Платонід (1902-1905)
2. ДИДИК, о. Созонт (1906-1923)
3. КРИЖАНОВСЬКИЙ, о. Навкратій (1923-1931)

II. ПРОТОІГУМЕНИ АМЕРИКАНСЬКО-КАНАДСЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ

1. КРИЖАНОВСЬКИЙ, о. Навкратій (1931-1940)
2. БАРАНИК, о. Венямин (1942-1948)

III. ПРОТОІГУМЕНИ КАНАДСЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ

1. ДОБКО, о. Теодосій (1948-1953)
2. ШЕВЧУК, о. Володимир (1953-1958)
3. СЛОБОДА, о. Боніфатій (1958-1964)
4. ДАЦЮК, о. Мирон (1964-1970)
5. ПІДСКАЛЬНИЙ, о. Віталій (1970-1982)

ЧАСТИНА ДРУГА

ДУШПАСТИРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОО. ВАСИЛІЯН

Коли спершу засновано спільну для Америки і Канади Провінцію, згодом же й окрему тільки для самої Канади, то це було наслідком не так декретів вищої церковної влади, як овочем органічного зросту і

²⁹ Багато матеріалу для історії Василіянського Чину в Канаді за останніх 30 років (1950-1980) можна знайти в журналі «Світло», що виходить у Торонто.

життєвого процесу Василянського Чину на канадсько-американському континенті. Як ми бачили, з маленьких зародків у 1902-1905 рр. василянська Місія в Канаді розрослася в могутнє дерево, а з піонерських трудів і великих жертв першої «*Василянської П'ятки*» розвинулися різні ділянки праці їх непосредних наступників і послідовників, відповідно до потреб Української Католицької Церкви й українського народу в Канаді в цих новіших часах. Головною метою й основним завданням приїзду ОО. Василян до Канади була душпастирська обслуга українських переселенців, про що скажемо у цій другій частині нашої розвідки.

Розуміється, багато було початкових труднощів, щоб цю працю зорганізувати й наладнати, бо доводилося зачинати від початків. В тих місцевостях, де осіли перші Отці Василянської Місії не було ніяких душпастирських осередків, церков, резиденцій чи місійних станиць. Усе це Отці-піонери мусіли самі своїм мозольним трудом зачинати, будувати, і класти перші основи під майбутні парафії. І з тих перших душпастирських і місійних осередків, започаткованих у 1902-1905 рр., розрослося відтак могутнє дерево укр. церковного життя в Канаді.

Безумовно, Отці Василяни не були одинокими піонерами душпастирської праці Української Католицької Церкви в Канаді. Обмежуючи свій огляд до душпастирської діяльності ОО. Василян у Канаді, ми не хочемо ані не можемо виключати від такої ж самої піонерської праці чи то світське духовенство чи то ОО. Редемптористів. Сама Канада була тоді така широка, як і сьогодні, і наші поселенці були так порозкидані, що піонерської праці було доволі для всіх. Душпастирська праця ОО. Василян у піонерських часах зосереджувалася у *Біверлейку* (пізніший Мондер) та в Едмонтоні, на терені провінції Альберти, як теж у Вінніпеґу, провінція Манітоба. Інші, теперішні осередки парафіяльно-душпастирської праці ОО. Василян, нпр., на сході Канади, у провінціях *Онтеріо* і *Квебек*, були засновані чи передані Отцям Василянам уже в пізнішому часі. Те саме відноситься також до праці Василян у Провінції *Бритійської Колумбії*.

На цьому місці ми не будемо розглядати історії всіх душпастирських осередків ОО. Василян у Канаді. Це виходить поза скромні межі цієї розвідки. Зрештою, про деякі, як не про всі важливіші осередки (парафії) душпастирської праці ОО. Василян, існують окремі брошури чи Пропам'ятні Книги, бодай із загальною історією і зростом тих парафій чи парафіяльно-душпастирських осередків. Є також списані історії монастирів і резиденцій ОО. Василян у Канаді. Тому ми тут обмежимося тільки до дуже загального огляду душпастирської праці ОО. Василян у Канаді.

1. БІВЕРЛЕЙК - СЬОГОДНІ МОНДЕР

Першим і найважливішим душпастирським осередком ОО. Василян у Канаді був Біверлейк, у теперішній Провінції Альберта. Дня 31-го жовтня 1902 р. приїхали перші Отці Василяни: *о. Платонід Філяс*, *о. Созонт Дидик* і *о. Антін Строцький*, на стацію *Страткона* (сьогодні південний Едмонтон), а вже 7 листопада 1902 р. *о. Філяс* відвідав українських поселенців в околиці *Біверлейк*, дещо на північ від сьогоденнього *Мондеру*. Тут він мав для людей першу відправу і проповідь, а 27-го грудня осів на стало, перебуваючи тимчасово в хаті господаря Матвія Гаха. З того часу починається душпастирська праця ОО. Василян у *Біверлейку*, а з цим також *історія Мондерського монастиря*³⁰.

Мондер був осідком Настоятеля Василянської Місії, якою спочатку керував *о. Платонід Філяс* (1902-1905), відтак *о. Матей Гура* (1905-1906), а потім довгі роки *о. Созонт Дидик* (1906-1923) та *о. Навкратій Крижановський* (1923-1940). Коли в 1932 р. Василянська Місія стала Провінцією, то *Мондер* ще майже 20 років (1932-1950) був осідком Протоігуменату. Настоятелі *Мондерського монастиря* мали також відповідальність за організування душпастирської праці в цілій околиці, в усіх дочерних осередках і поселеннях. Отже, вони були свого роду «деканами» *Мондерської душпастирської округи*^{30а}.

Мондер і його монастир має великі заслуги в організації й розбудові душпастирських станиць і парохій в цілій околиці — ближчій і дальшій від *Мондеру*. Деякі з тих станиць розрослися у великі парафії, деякі з бігом часу змаліли, або цілком були зліквідовані, або ж долучені до інших, а немало їх передали ОО. Василяни з *Мондеру* в обслугову епархіяльним Отцям, що після другої світової війни приїхали з Європи до Альберти і були прийняті до Едмонтонської епархії.

На цьому місці згадаємо лише такі парафії і душпастирські осередки *Мондерського монастиря*, які ще й сьогодні (1981 року) є в душпастирській обслузі ОО. Василян: *Вегревил*, *Боршів*, «*Москалики*», *Краків*, *Чипмен*, *Гіліярд-місто*, *Гіліярд-фарми*, *Ворвик*, *Стар та Скар*о.

³⁰ *о. Н. Свірський, Історія Мондерського монастиря, у ПрКнВК, стор. 233; Мондер учора і сьогодні* (зред. *о. С. Якимичин, ЧСВВ*) — Книга з нагоди посвячення нової церкви 29.6.1969. В ній подана історія *Мондерської парафії* до новіших часів.

^{30а} Там же.

Коротку історію усіх тих парафій і душпастирських станиць можна знайти в « Пропамятній книзі ОО. Василян », як теж у « Пропамятній книзі... поселення українського народу в Канаді », виданій у 1941-му році ³¹.

2. ЕДМОНТОН - ДУШПАСТИРСЬКИЙ ОСЕРЕДОК ОО. ВАСИЛЯН

« Дня 1 листопада 1902 в суботу прибула наша Василянська Місія до Едмонтону » — ось так починається хроніка ОО. Василян в Едмонтоні, що її започаткував член згаданої Василянської Місії — *о. Созонт Дидик, ЧСВВ*. Його й інших членів місії (*о. П. Філяса, о. А. Строцького і бр. Єремію Янішевського*) привітали на станції в Страткона французькі *ОО. Обляти: Ледук і Жан*, що про них каже *о. С. Дидик* у Хроніці: « Є це люди ширі й сердечні, нам дуже раді й прихильні... » ³².

Душпастирем на *Едмонтон* і околицю: *Ребет Гил, Ледук, Равнд Гил, Равнд Лейк* став *о. Созонт Дидик*. Він перебував то в *ОО. Облятів* в Едмонтоні, то в *Ребет Гил* в фармаря Івана Воркуна. Коли 1903 року була закінчена на *Ребет Гил* будова резиденції, то *о. Дидик* перенісся туди і звідтіль обслуговував Едмонтон і цілу свою округу.

Та місійна станиця *о. С. Дидика* мала добрих людей: про них згадує *о. П. Філяс*: « *Ребет Гил* є з усіх тутешніх колоній найліпша. Священника тут слухають, шанують і про нього дбають ». Також і в самому містечку Едмонтоні знайшлися добрі люди і свої і чужі, головно ж серед *ОО. Облятів*. Ці останні, під проводом єпископа *Е. Леґаля*, допомогли *о. Дидикові* набути площу під церкву і резиденцію для *Отців*. Тут незабаром, 1904 р., збудовано першу церквою св. Свящ. Йосафата. Влітку 1905 р. *бр. Є. Янішевський* направив старий дімок, що був біля церкви і він служив за тимчасову резиденцію *Отців* у Едмонтоні аж до 1912-го року, коли то *о. М. Гура* збудував нову резиденцію, в якій мешкали

³¹ Див. Пропамятна Книга ОО. Василян, стор. 266-291; Пропамятна Книга Поселення Укр. Народу..., стор. 267-304. Крім згаданих парафій ОО. Василяни з Мондеру обслуговували до 1948-1950 рр. ще й інші парафії, колонії й душпастирські станиці, як нпр.: Восток, Новий Київ, Плейн Лейк, Дервент, Смовкі Лейк, Мирнам, Іннісфір, Редвей, Стрий, Сокаль, Елдорена, Спедден, Редвотер, Вилингдон, Грінрод, Вільна, Гарт Ривер, Моркемб, Восетна, Товфілд, Грендон, Гай Прері, Лемонт, Ст. Пол, Лішор, Елк Пойнт та й ще інших 25; див. *ПрКнВК*, стор. 291, де їх подано з датою оснування.

³² *о. С. Шевчук, ЧСВВ, Отці Василяни в Едмонтоні, у ПрКнВК, стор. 292.*

ОО. Василяни аж до кінця 1950-их років, тобто до передачі церкви і парафії св. Йосафата єпархіяльним Отцям.

За парохування о. С. Дидика і його співробітників (о. М. Гура, о. В. Ладика й інші) парафія св. Йосафата збільшилася і невелика церква не могла вже помістити всіх парафіян, хоч її в 1913 р. побільшено. І ось тому о. С. Дидик піддав думку, щоб з нагоди 950-річчя охрищення Русі-України (1938 року) збудувати нову церкву св. Йосафата. Будівництво нової церкви розпочалося в 1939 р., але через війну воно затягнулося аж до 1947 р., коли її врочисто поблагословив *Кардинал Євгеній Тіссеран*, Префект Священної Конгрегації для Східніх Церков, що якраз у тому році відвідував українські церкви і парафії в Канаді. Саме в ті повоєнні роки (1946-1950) до Едмонтону приїхала більша кількість українських поселенців з Європи і парафія св. Свящ. Йосафата помітно зросла. У 1948 р. Едмонтон став осідком Екзархату для Західної Канади, тоді церква і парафія св. Йосафата стали катедральним храмом³³, а вже 1959 р., після 57 років безперервної обслуги, ОО. Василяни передали катедральну церкву і парафію св. Йосафата в адміністрацію єпархіяльних Отців.

Ігуменом і парохом при церкві св. Йосафата за довгі роки був о. *Созонт Дидик* (1929-1943). Його можна назвати «архітектором» церковного і національного життя в Едмонтоні, яке аж до його відходу з Едмонтону до ЗСА зосереджувалося довкола церкви, парафії, резиденції і Народного Дому в Едмонтоні, що постали і розбудувалися завдяки невтомній праці цього ревного і жертвенного місіонера-душпастиря³⁴.

Треба згадати, що ще в самих початках (1902-1909) ОО. Василяни заснували кілька душпастирських осередків, що їх обслуговували з Едмонтонського монастиря, а саме: Ребит Гил (тепер Ледук), Калмар, Торсбі, Равнд Гил, Голден і Коперник. Пізніше зорганізовано ще інші осередки (коло 20) для обслуги вірних.

Окремої уваги заслуговує тут парафія і *монастир св. Василя у Південному Едмонтоні*.

Сьогоднішня церква св. Василя Великого в Південному Едмонтоні — це одна з найбільших українських католицьких парафій у Канаді. Але в тих часах, коли тут прибули перші Отці Василяни (1902 р.), була

³³ Там же, стор. 297.

³⁴ Короткий життєпис-некролог о. Созонта Дидика написав для Пропамятної Книги ОО. Василян у Канаді - М. С. (о. Мелетій Соловій), стор. 419-427. Отець Созонт — після виїзду з Едмонтону до ЗСА (1943) працював ще 7 років (1943-1950) у ЗСА. Тут він і помер дня 19.12.1950 р.

це залізнична станція *Страткона*, з дуже малим числом мешканців. Сюди приїхали, як ми вже знаємо, перша «трійка» василіянських місіонерів і звідси вони зачали свою піонерську працю, 31-го жовтня 1902 року. Тоді у Стратконі-Південному Едмонтоні жило небагато наших родин, але вони належали до пізніше збудованої церкви св. Свящ. Йосафата в «північному» Едмонтоні.

В 1913 р., за ініціативою о. М. Гури ЧСВВ, українці-католики із Стратконі заснували тут «*Українське Греко-Католицьке Товариство ім. Тараса Шевченка*», а навіть набули власну домівку. Сюди час від часу приїжджав на відправи о. Матей Гура³⁵. Властиву підставу для створення парафії св. Василя Великого дали два виховні Інститути українських студентів на Альбертійському Університеті: *Інститут Св. Йосафата* для хлопців відкрито в 1945 році, а другий, *св. Василя Великого* набуто в 1946 році для дівчат.

У тому ж часі ОО. Василіяни закупили від римо-католиків *Церкву св. Антонія* і тут, почавши від 1947 року почалися постійні відправи для щораз більше зростаючої громади наших людей і студентів Південного Едмонтону. Створення окремої парафії св. Василя Великого датується від ерекційної грамоти, з 6-го липня 1948 р.³⁶ Першими директорами Інститутів св. Василя Великого і св. Йосафата були оо. *Севастіян Курило, ЧСВВ*, та *о. Лаврентій Джіголик, ЧСВВ* († 1948), а першим парохом новоствореної парохії св. Василя був *о. Атанасій Химій, ЧСВВ* († 1961).

За час душпастирського служіння *о. Методія Ханаса, ЧСВВ* (1955-1967) парафія св. Василя Великого в Едмонтоні набула велику (3 акри) площу (при 109 Стріт і 70 Авеню), і тут упродовж років 1965-1967 посталала велика церква, резиденція-монастир для Отців і великий т. зв. «Культурний Центр парафії св. Василя Великого», коштом понад 2 мільйонів долярів. Цілий комплекс будинків парафії св. Василя Великого (церква, монастир-резиденція і Культурний Центр) були вродисто посвячені і відкриті для вжитку у вересні 1967 року. Цей великий осяг парафія св. Василя в Едмонтоні завдячує не одному якомусь парохові чи його помічникам, але, як пише сучасний літописець і очевидець, «це вдіяла молитва, витривалість і ревність усіх тих ОО. Васи-

³⁵ о. Е. Пашак, ЧСВВ, *ОО. Василіяни в Південному Едмонтоні*, у *ПрКнВК*, стор. 303-304. Див. теж *Пропамятна Книга відкриття Укр. Кат. Церкви св. Василя Вел. в Едмонтоні*, Альберта 1967, стор. 33. (Стаття о. М. Дацюка, ЧСВВ, *Історія нашої Парафії*).

³⁶ Стаття *о. М. Дацюка*, стор. 38.

ліян, що працювали над розбудовою парафії (майже 20 років), а головно ж (здійснила це) сильна віра в Бога, велика любов до своєї рідної Церкви й шира співраця зі своїми духовними провідниками усіх парафіян... »³⁷.

ОО. Василіяни з Південного Едмонтону обслуговують парафію: *Ледук, Калмар і Торсбі*, як теж завідують «*Оселею св. Василія Великого*», біля озера «*Піджон Лейк*». За 30 років свого існування (1950-1980) згадана «*Оселя св. Василія Великого*» своїми літніми курсами та виховною працею зберегла при нашій Церкві сотки нашої молоді, а тим самим зберегла цілі покоління молодих людей при українському народі³⁸.

3. ПАРАФІЯ СВ. МИКОЛАЯ У ВІННІПЕГУ

Місто Вінніпег має в історії українського поселення в Канаді своє особливіше значення. Воно було довгі роки свого роду «столицею» новоприбулих українців. Тут зупинялися перші транспорти переселенців, звідси розходилися вони по всіх усядах, шукаючи хліба і заробітку в прибраній батьківщині. У Вінніпегу постають перші церковні й громадські організації. Тут також, вже в перших початках своєї душпастирсько-місійної праці, оселилися ОО. Василіяни і поклали основи під сьогоднішню парафію св. Отця Миколая і теперішній осідок Канадської Провінції ОО. Василіян³⁹.

Історія парафії св. о. Миколая дуже цікава і багата в різні, навіть дуже драматичні моменти. Її основи поклав перший Василіянин у Канаді, о. *Дамаскин Поливка, ЧСВВ*, який приїхав до Вінніпегу 1899 р. за дозволом Апостольської Столиці. Хоч він незабаром переїхав на місійну працю до ЗСА (початок 1900 р.), то листовно заохочував людей до датків на церкву св. Миколая, яку збудовано вже влітку 1901 р. Тут доривочно правили богослуження епархіяльні священники, доки церкви і парафії не прийняли ОО. Василіяни у 1904 р. Першим парохом-Василіянином був о. *Матей Гура, ЧСВВ*⁴⁰.

³⁷ Там же, стор. 43.

³⁸ Про Оселю Св. Василія Великого на Піджон Лейк, див. Десятиріччя Оселі св. Василія, Піджон Лейк, Альберта 1950-1960.

³⁹ о. М. С. (М. Соловій), *Манастир і парохія ОО. Василіян у Вінніпегу*, у *ПрКнВК*, стор. 321-337. Також користуємо з таких Пропам'ятних книг: 1) Пропам'ятна Книга поселення українського народу в Канаді, стор. 129-151; 2) Ювілейна книга парохії св. О. Миколая у Вінніпегу, Вид. 1955 р., стор. 136. Редактором цієї Книги був о. С. Шевчук, ЧСВВ; 3) Нова церква св. Миколая - Благословення і Отворення 10-го липня 1966, 64 сторін.

⁴⁰ Див. статтю о. С. Шевчука, ЧСВВ, у «*Ювілейна Книга Парохії св. Миколая у Вінніпегу*», стор. 37-38. Також пор. про це статтю о. М. С. у *ПрКнВК*, стор. 324-325.

Первісна церковця св. Миколая відразу показалася малою (помішала заледве 60 людей), і тому, при допомозі асп. А. Лянжевена, лат. ординарія Ст. Боніфас-Вінніпегу, о. Гура 1904 р. побудував « велику » церкву св. Миколая. Це була перша більша церква українських поселенців не тільки у Вінніпегу, але і в цілій Канаді. Перше богослуження в новій « великій » церкві відбулося на храмовий празник, 19-го грудня 1904 р. Перед самим празником усі парафіяни добровільно з процесією перенесли всі речі з « малої » церкви до нової « великої », а врочисте посвячення нової церкви відбулося 15-го січня 1905 року. Його звершив Настоятель Василіянської Місії в Канаді, о. *Платонід Філяс ЧСВВ*, у присутності асп. А. Лянжевена та понад півтора тисячі нашого народу. Це був дуже великий успіх о. пароха і всіх тих « добрих людей », що в такому короткому часі здійснили таке велике діло. Це був теж тріумф і сатисфакція для асп. Лянжевена, щирого приятеля Отців місіонерів, українського народу і українського обряду ⁴¹.

22-го грудня 1912 р. церква св. о. Миколая у Вінніпегу була свідком небувалого торжества, « інсталляції » першого єпископа для українців-католиків у Канаді, *Кир Микити Будки*. З приїздом єп. Будки до Канади праця ОО. Василіян стала легшою, бо почали приїжджати нові єпархіяльні священники з Галичини. Між 1905-им а 1912-им роками в Канаді працювали як душпастирі: 5 *Отців Василіян* (С. Дидик, М. Гура, А. Филипів, Н. Крижановський і В. Ладика), 4 *Отці Редемптористи Східнього Обряду* — (о. А. Делярій, Г. Бульс, Н. Декамп та К. Тешир) і тільки 2 світські Отці (Й. А. Сабурен і Євген Андрухович) ⁴². Опісля це число Отців починає помалу зростати, особливо ж після закінчення першої світової війни.

⁴¹ Асп. Лянжевен писав про це посвячення церкви св. Миколая (15.1.1905) до Префекта Свяш. Конгр. Поширення Віри (ним був тоді кард. Готті): « Настоятель ОО. Василіян (у Канаді) вимагав, щоб я очолював це торжество. Мені передано ключі церкви, як теж хліб і сіль, згідно з традицією. Тоді я виделегував о. Філяса, щоб він освятив церкву і сказав народові: 'Я стою на тім, щоб ця церква була посвячена за українським обрядом, а я — як архієпископ і митрополит — маю бути на сторожі, а в потребі маю бути і оборонцем цього обряду, признаного Римом!' Потім я асистував при престолі під час врочистої Служби Божої, співаної в українському обряді... » (Див. *ПрКнВК*, стор. 73).

⁴² *ПрКнВК*, стор. 203 і « *Пронамятна Книга Укр. Поселення...* », з 1941 р., стор. 51 (стаття о. Н. Саварина, ЧСВВ). — Про першого єпископа українців-католиків у Канаді, Кир Микиту Будку, покищо ще немає обширнішої монографії. Крім різних статей про його життя і діяльність, заслуговує на увагу невелика брошура о. Йосифа Бали: *Перший український єпископ Канади - Кир Никита Будка*, Вінніпег 1952.

Після «роздору» в парафії св. о. Миколая в 1905 р. о. М. Гура почав хворувати і мусів покинути Вінніпег. Тоді на його місце прибув о. Атанасій Филипів, ЧСВВ, що був парохом церкви св. о. Миколая 27 років (1907-1933). За той час він дуже розбудував парафію і здобув собі, і в парафії і поза нею, загальне признання і любов. За душпастирювання о. Сенькова (1942-1950) парафіяни взялися до будови нової церкви. Вже 1948 р. посвячено велику «Аудиторію», як підвал майбутньої церкви. Але з різних причин будову самої церкви припинено і треба було ждати аж 15 років (1948-1963), поки парафія дістала новий терен (між вулицями Арлінгтон, Бенерман й Атлантик) і там у 1966 році споруджено нову церкву св. о. Миколая. Це вже третя з черги святиня, що її збудували парафіяни церкви св. Миколая у Вінніпегу. З ОО. Василіян, що найбільше причинилися до заснування парафії на новому місці і до побудови самої церкви, треба згадати тодішнього протоігумена, о. Боніфатія Слободу й о. Рафаїла Мельника, що був парохом церкви св. о. Миколая від 1958 до 1964 року ⁴³.

Одночасно з новою церквою св. о. Миколая побудовано також і нову резиденцію-монастир ОО. Василіян. Первісна резиденція була кілька разів розбудовувана, але показала за малою для числа Отців, що перебували при парафії, особливо ж, від 1958 р., коли Вінніпег став резиденцією Протоігуменату Канадської Провінції. Новий монастир при церкві св. о. Миколая під сучасну пору є також осідком Протоігумена і його допоміжників. З цього монастиря Отці обслуговують теж новостворену парафію св. Василія Великого в Ст. Джеймс ^{43а}.

4. ДУШПАСТИРСЬКА ПРАЦЯ У СХІДНІЙ КАНАДІ

До провінцій східної Канади *Онтеріо* і *Квебек* прибули ОО. Василіяни значно пізніше, коли душпастирська праця між укр. поселенцями була тут вже досить зорганізована, однак виникла потреба додаткових працівників. Так ото в 1932 р. вони прийняли душпастирство у Мон-треалю, відтак у Грімзбі (1942 р.), потім у Торонті (1949) і на кінець в Оттаві (1958 р.).

⁴³ Див. «*Нова Церква св. Миколая*», стор. 23.

^{43а} *Tenth Anniversary of St. Basil's Parish* (1961-1971), Winnipeg, Man. 1971.

а) *Монреаль, Квебек* — ОО. Василяни прибули сюди шойно в 1932 р. і взяли під свою опіку парафію св. Михаїла Архистратига, засновану ще 1911 р. Церква попала в борги так, що грозила небезпека ліцитації церкви. Щоб урятувати церкву і парафію св. Михаїла єп. Ладика передав їх під духовну опіку ОО. Василян. Першим її парохом став о. *Йосафат Тимочко, ЧСВВ* (1932-1940), а допоміжником *Йосафат Жан, ЧСВВ*.

За 20 років свого душпастирства у парафії св. Михаїла в Монреалі ОО. Василяни вклали багато жертви і посвяти, щоб піднести цю парафію. Завдяки жертвенній праці Отців, 1944 р. увесь борг парафії св. Михаїла був зліквідований і вони вже стали збирати фонди на докінчення церкви св. Михаїла. Коли ж 1952 р. ОО. Василяни, з доручення церковної влади, передавали парафію назад єпархіяльному клирові, то передали її без цента боргу та ще й залишили 60.000 доларів готівки на дальшу розбудову парафії ⁴⁴.

До 1950-го року в Монреалі була тільки одна, українська католицька парафія св. Михаїла. Завдяки праці ОО. Василян з неї створено ще три душпастирські осередки, які пізніше стали самостійними парафіями, а саме: 1. Церква Успіння Б. М. у дільниці Роземонт, 2. Станція св. Івана Христителя у Парк Екстеншен і 3. Парафія Святого Духа у Пойнт Ст. Чарлс ⁴⁵.

б) *Гримзбі, Онтеріо* — був ще один осередок душпастирської праці ОО. Василян у східній Канаді.

Перша думка про Гримзбі, як новий осередок ОО. Василян, зродилася 1942 р., коли то Настоятелі шукали за якимсь пригожим приміщенням для своїх студентів, бо Мондерські дома вже не могли їх усіх примістити. І їхній вибір упав на Гримзбі, Онтеріо, де 1942 р. о. протоігумен В. Бараник, ЧСВВ, набув овочеву ферму з домом, близько міста й укр. катол. парафії Успіння Б. М. Півроку після доконечних перебудов приїхали сюди Василянські студенти богослов'я і філософії. І так у червні 1943 р. започаткувався новий осідок ОО. Василян у *Гримзбі*

⁴⁴ Пор. Пропамятна книга з нагоди Золотого Ювілею храму св. Михаїла Архистратига в Монреалі (1916-1966), Торонто 1966, стор. 11 (див. стаття о. М. Дацюка, ЧСВВ, *Вклад Отців Василян у розбудову парафії св. Михаїла в Монреалі, там же*, стор. 27-34).

⁴⁵ І. Теленко, *Дещо з минушини й сучасности парохії Святого Духа, у «Пам'ятка з посвячення Церкви Св. Духа, Монреаль, Квебек — 27 червня 1948»*, стор. 21; див. теж *ПрКнВК*, стор. 344-345.

на «горі», серед мальовничої околиці. Перша чернеча громада складалася з 3 Отців, 15 Схолястиків і 6 Братів-Помічників, усіх було 24 осіб.

Коли у 1947 р. богословські студії перенесено до Гленкова, ЗСА, то до Ґримзбі з Мондеру перейшов т. зв. схолястикат, тобто гуманістичні студії. Схолястиків тоді налічувано 15, а Брр. Помічників 8. З Отцями настоятелями і професорами (6) під кінець 1947 р. всіх монахів у Ґримзбі було 29. Та незабаром, 1950 р., теж і гуманістичні студії з Ґримзбі перенесено до Північної Америки, до Гленківського монастиря. Головною причиною тієї зміни було те, що дім у Ґримзбі був замалий на таку кількість осіб і не дуже відповідав научним і виховним вимогам нового часу. Однак і за цей короткий час, коли тут приміщувалися василіянські студії (1943-1950), монастир Пресв. Серця Христового у Ґримзбі «багато спричинився і прислужився для добра Чину в Канаді, як виховний осередок для монахів»⁴⁶.

1942 р. ОО. Василіяни прийняли в своє душпастирське піклування також церкву і парафію Успіння Б. М. у Ґримзбі, яку обслуговують аж досі. Наявність більшого числа Отців і студентів у Ґримзбі мала свій позитивний вплив не тільки на кращу душпастирську обслугу самої парафії, але й дала змогу Отцям розгорнути місіюну діяльність у Провінції Онтеріо, вести катехитичну і виховну працю між молоддю, провадити різні організації, як теж бути духовниками *Сестер Службениць* у недалекому їх монастирі Анкастер, та *Сестер Місіонерок Християнської Любови*, що 1946 р. були основані старанням о. Марка Романовича, ЧСВВ. Від 1950-го року значення Ґримзбі, як центру праці ОО. Василіян, значно зменшується не тільки тому, що він перестав бути домом студій, але також через зменшення осіб у монастирі. Сьогодні резиденція у Ґримзбі залежна від Провінційної Курії⁴⁷.

в) *Вестон-Торонто* стало третім з черги осередком праці ОО. Василіян у східній Канаді. До Торонта прибули ОО. Василіяни шойно в 1949 р., коли сюди перенесено *В-во ОО. Василіян* і редакцію журналу «Світло» із Мондеру⁴⁸.

⁴⁶ о. М. Романович, ЧСВВ, *Василіянський монастир у Ґримзбі, у ПрКнВК*, стор. 350-358.

⁴⁷ Про працю ОО. Василіян у Ґримзбі, див. «Пам'ятка з посвячення парохіяльного дому церкви Успення Матері Божої у Ґримзбі» (3.11.1957), що вийшла в Торонто 1957 р. і має 80 (непагінованих) сторінок. Там є цікава стаття бл. п. о. А. Труха: «Децо з історії Української Католицької Парохії» в Ґримзбі (12 непаг. сторін).

⁴⁸ о. В. Шевчук, ЧСВВ, *Друкарня і видавництво ОО. Василіян у Торонті, у ПрКнВК*, стор. 359.

Перші Отці Василіяни в Торонті о. *Володимир Шевчук* і о. *Вернард Дрібненький*, спершу обмежували свою діяльність до видавничої ділянки, але в дуже короткому часі, на прохання церковної влади, почали розгортати також і душпастирську діяльність. Крім душп. помочі в існуючих вже парафіях, ОО. Василіяни стали організувати свою парафію св. *Василія Великого*. Організатором парафії і першим її парохом аж до 1956 р. був о. *Вернард Дрібненький*, ЧСВВ, тодішній редактор журналу «*Світло*». Він почав відправляти по чужих церквах богослуження для невеликої горстки майбутніх парафіян уже в серпні 1951 року. У жовтні 1954 р. закуплено площу і негайно розпочалася будова церкви. Першу Службу Божу в новозбудованій церкві відправлено на празник св. *Василія Великого*, в січні 1955 р., хоч вона ще не була вповні викінчена.

Парафія св. Василія Великого ніколи не була «великою», але радше «переходовою», бо зорганізовано її в такій ділянці міста Торонто, в якій українці ніколи не перебували в більшій кількості, але «йшли далі» в пошукуванні за кращими приміщеннями і парафіями. Незважаючи на це парафія св. *Василія Великого* протягом перших 15 років дуже гарно розвивалася, росла і в ній діяли різні організації. Але, почавши з половини 1960-их років, в парафії стало зменшати число активних членів. Дальша доля й історія парафії св. *Василія Великого* й інших парафій на т. зв. «*давн-тавні*», залежить цілковито від демографічного розміщення і пересування їхнього членства⁴⁹.

Великою заслугою парафії св. *Василія Великого* є те, що вона стала немов матір'ю Колегії св. *Василія Великого* в ділянці *Вестон*, на периферії Торонта, як теж окремої парафії св. *Володимира* у *Торнгіллі*, біля Торонта.

Колегія св. Василія Великого завдячує свій початок ОО. *Василіянам* у Торонті, що влітку 1958 р. задумали набути якусь більшу посілість на півночі міста Торонта, щоб там збудувати нову церкву з культурним осередком, чи колегією.

В грудні 1958 р. вдалося їм купити на *Вестоні* просторий дім з посілістю (около 50 акрів), щоб там збудувати колегію для хлопців.

⁴⁹ Про парафію св. *Василія В.* в Торонті ми маємо дуже коротку історію (від 1951 р. до 1964), поміщену у «*Альманах Торонтонської Єпархії — у Христовім винограднику*», що його зредагував *Юліян Бескид*, а видала Торонтонська Єпархія в 1964 р. (стор. 424-429). Обширнішу статтю про парафію св. *Василія В.* написав о. *М. Соловій*, ЧСВВ, з нагоди 25-річчя парафії (1954-1979), але вона ще ніде не була поміщена.

Дім цей зразу став резиденцією ОО. Василян, zatrudнених тоді при друкарні, видавництві і парафії св. Василя Великого. У вересні 1963 р. резиденцію Отців у Вестон піднесено до статусу «повноправного монастиря» під патронатом св. Григорія Ніссійського. У той час у домі ОО. Василян на Вестоні перебувало 14 Отців і 3 Брр. Помічників⁵⁰.

До будови Колегії св. Василя Великого приступили ОО. Василяни, після однорічної кампанії для призбирання потрібних фондів, у липні 1961 року. Восени 1962-го року, хоч будова колегії ще не була вповні закінчена, в ній розпочався уже шкільний рік з 9-ою класою гайскулу, з 52 хлопцями. За перших 15 років існування Колегії наставали різні персональні зміни у проф. складі і сама Колегія знайшлася у трудному фінансовому положенню, але навчання з кожним роком кращало, а число студентів постійно зростало⁵¹.

Парафія св. Володимира в Торнгілл, біля Торонта, є також немалим досягненням парафії св. Василя Великого, тому й про неї треба тут коротко згадати. Коли в 1971 році парохом церкви св. Василя став о. *Володимир Шевчук, ЧСВВ*, то він зачав перевіряти листу дотеперішніх парафіян, що вибралися з території парафії. «Шукаючи» їх по різних дільницях метрополітального Торонта, прийшов до переконання, що найбільше число колишніх парафіян замешкує у північній частині на території Торонта. І так, зродилася в нього думка, заснувати там «дочерну» парафію. Він знайшов тимчасове приміщення для нової парафії в *Торнгілл*, де зачав відправляти богослуження з днем 17-го вересня 1972 року. Ще того самого року парафія, що прийняла назву св. Володимира, набула стару римо-католицьку церкву св. Луки, що може помістити коло 200 людей. При церкві є велика резиденція та церковна зала. Так постала найновіша парафія ОО. Василян у Торнгілл, біля Торонта⁵².

2) *Столиця Канади - Оттава* не була чужа ОО. Василянам. Тут вони тимчасово обслуговували парафію св. Івана Христителю від 1938-1948 р. Щойно у 1958 р. єп. Ісидор Борецький передав її на постійну обслугу Отцям Василянам. Це сталося дорогою, так би мовити, виміни за передані ОО. Василянами парафії в обслугу єпархіального клиру: св. Михаїла і Святого Духа в Монтреалю.

⁵⁰ Див. *Альманах Торонтоноської Єпархії...*, стор. 552.

⁵¹ Колегія св. Василя В. у Вестоні видає свої річні Альманахи, які є матеріалом до її історії й розвитку.

⁵² *Альманах Торонтоноської Єпархії...*, стор. 257.

Уже раніш, в Оттаві перебували чи докінчували свої студії Васи- ліянські богослови чи новоіереї-докторанти. Вони перебували в римо- катол. семінарії, а навчалися на Оттавському Університеті. Власного дому ані резиденції ОО. Василяни в Оттаві не мали аж до 1962 р., коли- то вдалося їм закупити давній будинок Апостольської Делегатури. Врочисте відкриття цього нового дому ОО. Василян в Оттаві під по- кровом св. св'ящ. Йосафата відбулося весною 1963 р. Першим насто- ятелем нової обителі став о. *Віктор Сорока*, ЧСВВ. Того року в домі ОО. Василян в Оттаві приміщувалося 7 священників, 17 студентів філо- софії і теології та 1 Брат-Помічник⁵³.

При парафії св. Івана Христителю настали деякі зміни. Стару церкву (з 1918 р.) треба було продати містові й купити нову площу, на якій 1966 року збудовано тимчасову двоповерхову залю, де зараз відправля- ються богослуження і відбуваються різні парафіяльні імпрези. Рівно- часно парафія набула у сусідстві дім, який служить за парафіяльну резиденцію і канцелярію.

Що ж до монастиря св. св'ящ. Йосафата, то надії на буйний розви- ток цього найновішого дому студій ОО. Василян не виправдалися, на що склалися різні причини. Але найважливішою причиною занепаду дому студій в Оттаві було зменшення покликань.

5. ДУШПАСТИРСЬКА ПРАЦЯ У БРИТІЙСЬКІЙ КОЛУМБІЇ

Початки зорганізованого життя українців у Бритійській Колумбії сягають до 1907 р., коли-то горстка робітників у Ванкувері заснували собі товариство «*Боротьба*». Це товариство, як інші робітничі укр. товариства, були цілком під впливом радикалів і соціалістів, ворожо наставлених до релігії, головню ж до Католицької Церкви. Не диво, що за таких відносин в українській громаді у Бритійській Колумбії організація релігійно-церковного життя мусіла зустрінутися з великими труднощами, а то з неуспіхами⁵⁴.

Хоч ОО. Василяни вже 1910 р. (о. С. Дидик, ЧСВВ), а відтак 1911-го (о. Н. Крижановський, ЧСВВ) намагалися зорганізувати тут якусь душпастирську обслугу, однак це їм не вдалося. Щойно 1927 р. на дору-

⁵³ Там же, стор. 263.

⁵⁴ Див. збірник статей під заголовком: «*Бритійська Колумбія і Українці*», Ванкувер 1957 р., стор. 25-26.

чення єп. Будки прибув до Ванкуверу *о. Антін Уляницький*, а по нім *о. Й. Бала* (1928-1929), які з великим трудом зібрали 30-40 укр. родин і цим поклали підвалини під парафію св. Стефана.

По виїзді *о. Бали*, до Ванкуверу шойно 1936 р. приїхав *о. Миколай Бартман*, який наново взявся до організування церковного життя у Ванкувері й околиці, як у *Нью Вестмінстері*, *Бирнабі*, *Лулу Айланд* тощо. Та *о. Бартман* ані тут довго не затримався. Тому-то єп. В. Ладика, ЧСВВ у 1937 р. «бажаючи раз на завжди розв'язати проблему духовної обслуги Ванкуверської парафії, передав її ОО. Василян...»⁵⁵. З приїздом ОО. Василян починається вже постійна і систематична обслуга парафії св. Стефана у Ванкувері. Першим Василянським її парохом став *о. Севастіян Шевчук*, ЧСВВ.

Ні *о. Шевчук* ні його наступники у Ванкувері не зражувалися труднощами церковного життя на новому терені, бо на них вони були приготівані. Прийшло вже молодше покоління, більше прихильне до Церкви і священника. Ця горстка широприв'язаних до своєї Церкви людей була тим зерном, яке дало почин для буйного розросту парафії в чергових десятиріччях.

Першим ділом ОО. Василян і добрих парафіян церковці св. Стефана було те, що вони відновили свою залю-молитовницю. В скорому часі при парафії повстали церковні організації, як Товариство св. Ольги, Ліга Українських Католицьких Жінок, Братство Українців Католиків, Українське Католицьке Юнацтво (УКЮ), Апостольство Молитви, Рідна Парафіяльна Школа, Марійська Дружина Дівчат, Товариство «Обнова», «Легія Марії» й деякі інші. Ці організації зроджувалися із самої потреби парафії, та в свою чергу, спричинялися до зросту і розбудови парафії. Парафія св. Стефана щороку дедалі більше зростала.

Коли парохом св. Стефана у Ванкувері став *о. Т. Добко*, ЧСВВ (1940-1947), то він зорганізував *церковний хор*, що надавав більшої краси церковним відправам. Із первісних 15 членів цього хору при парафії розвинувся *Великий Хор*, біля 100 співаків, який своїми виступами і концертами високо підніс престиж нашої парафії і нашої УКЦеркви у Бритійській Колумбії. Особливо хор здобув собі популярність і славу під управою *о. Б. Слободи*, ЧСВВ, що в 1949 р. став у Ванкувері парохом. У 1950-их рр. Церк. Хор вславився своїми виступами і літургійними кон-

⁵⁵ *о. С. Шевчук*, ЧСВВ, *Двадцятьріччя Отців Василян у Ванкувері*, Б. К., Едмонтон 1957, стор. 20; *о. Б. Слобода*, ЧСВВ, *Отці Василяни в Ванкувері*, у *ПрКнВК*, стор. 346-349.

цертами також у різних міжнародних виступах і фестивалях, в радієвих програмах і на різних переписах, навіть і в сусідній Америці. Так ото Церковний Хор у Ванкувері багато спричинився до піднесення і показу краси нашого обряду серед чужинців, але також зберіг при нашій церкві багато молодих людей, стаючи притягаючою і виховною силою в парафії.

У січні 1944 р. закуплено від лютеранів велику церкву з резиденцією. Опісля відновлено церкву, а з нею і первісну парафію перейменували на укр. катол. парафію *Покрова Б. М.* В наслідок приїзду багатьох укр. родин з Альберти і інших провінцій Канади, а відтак «скитальців» з Європи (1948-1951), парафія *Покрова Б. М.* зачала скоро зростати.

Відавши всі колонії у Бритійській Колумбії дієцезальним священникам, що приїхали в рр. 1948-1950 із скитальщини, ОО. Василяни сконцентрували свою душпастирську працю на парафії *Покрова Б. М.* у Ванкувері. Вже 1962 р. вони набули в середмісті для парафії розлогу площу, на якій незабаром 1968 р. поставлено монастир-резиденцію для Отців і тимчасову церкву. Отці зібрали відповідні фонди на будову репрезентативної церкви св. *Покрова*, якої будова вже є в останній фазі. У 1976 р. на цій же площі постав *Старечий Дім*, який одначе був збудований не коштами парафії, але окремої корпорації.

Небувалою подією для Ванкуверу і цілої «української» Бритійської Колумбії було те, що 1974 р. один з Василян Канадської Провінції, о. *Сронім Химій*, став єпископом для українців-католиків на Бритійську Колумбію, Юкон і частину північно-західніх територій, із титулом і осідком *при церкві Пресв. Євхаристії у Нью Вестмінстер*. Коли перелистовуємо історію тієї, найновішої катедральної парафії Пресвятої Євхаристії у Нью Вестмінстер, то довідуємося, що і вона в своїх перших початках зв'язана з працею ОО. Василян. Бо тут — в Нью Вестмінстер-Квінсьоро в 1943 р. почав відправляти богослуження о. *Юрій Жидан, ЧСВВ*. По ньому ОО. Василяни тут дальше продовжали відправляти аж до 1952 р., коли вони передали Нью Вестмінстер під опіку єпархіяльного священника, о. Василя Мартиника⁵⁶.

⁵⁶ Докладну історію парафії Пресв. Євхаристії подав о. *Б. Ганушевський* в окремій книжці: *Ювілейна Пам'ятка — На спомин заснування української католицької парафії Пресв. Євхаристії у Нью Вестмінстері, Бр. К., Канада (1952-1977)*, Торонто 1978. У цій книжці є багато даних і вісток про обставини душпастирської праці в Брит. Колумбії взагалі, а зокрема про працю ОО. Василян.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

ІНШІ ДІЛЯНКИ АПОСТОЛЯТУ ОО. ВАСИЛІЯН

Наш огляд довголітньої праці ОО. Василіян у Канаді не був би повний, коли б ми не згадали бодай побіжно про інші ділянки їхнього апостоляту. Всі вони між собою в'яжуться і переплітаються, але вони лучаться таки із головним завданням Василіян, з їхньою місійною працею. Також усі труднощі і перешкоди, які стрінули Отців-піонерів у різних ділянках їхньої праці, випливають з того самого джерела, тобто із секуляристичного й проти-церковного наставлення ворогів ОО. Василіян.

1. МІСІЙНО - РЕКОЛЕКЦІЙНА ПРАЦЯ

Після Добромільської Реформи (1882 р.) ОО. Василіяни були знані як *місіонери*. Місія стояла на першому плані їхнього звання, як це ми читаємо у *Василіянському Уставі*: « Вже від давніх часів питомою працею Чину стали місії та духовні вправи, побудовані — на основі Василіянських традицій » (Пр. 222). Ці традиції перші Отці-піонери привезли з собою до Канади. Всі вони були добрими проповідниками і перейшли місіонерський вишкіл.

Першу генерацію провідників місій і реколекцій у Канаді творять піонери Василіяни: *о. С. Дидик, о. Н. Крижановський, о. М. Гура, о. А. Филипів, о. І. Тимочко, і о. В. Ладика*. Всі вони, хоч і перетяжені душпастирською працею на своїх станицях і поселеннях, виїжджають на кожний поклик із місіями і реколекціями для народу, священства, монахинь і молоді. Не маємо докладних статистичних даних про місії і реколекції цієї першої генерації канадійських місіонерів, бо Отці або не робили собі записок своїх місій і реколекцій, або тільки принагідно згадували їх у « Хроніках » чи у своїх приватних записках⁵⁷.

По 1-ій світовій війні місійна й реколекційна діяльність ОО. Василіян у Канаді поживавлюється і кріпшає. Це треба приписати головно тій обставині, що на поміч першим місіонерам приходять свіжі сили: *оо. Порфірій Боднар і Епіфаній Теодорович* (1922 р.), *оо. Йосафат Ти-*

⁵⁷ о. М. Дирда, ЧСВВ, *Місійна й реколекційна праця ОО. Василіян у Канаді*, у *ПрКнВК*, стор. 164-173.

мочко і Юрій Жидан (1924 р.) й о. Софрон Дякович (1926 р.). Ці оо. місіонери — крім місцевостей розлогої Канади — охоплюють своїми місіями і реколекціями також різні парафії в ЗСА, нпр., дають місії чи реколекції в Чікаго, Боффало, Брукліні, Нью Йорку, Дітройті, Філадельфії, в Елізабеті та в інших душпастирських осередках і місцевостях. Отець В. Ладика — теж давав багато реколекцій і місій для народу.

Нова фаза в місійно-реколекційній діяльності канадських Василіян починається в 1930-их роках, коли-то до помочі в їхній праці приїжджають з Європи їхні співбрати: о. П. Олінський, о. В. Каменецький, о. Н. Саварин, о. А. Трух, о. М. Романович, о. В. Бараник й інші. Поруч старших місіонерів, яких ми вже згадали, новоприбулі Отці надають місійній праці нового засягу і розмаху. Особливо ж визначилися в тих роках о. Андрій Трух і о. Тит Лазор. Отець А. Трух своїми місіями перейшов не тільки широку Канаду, але дуже часто бував на місіях і реколекціях у ЗСА. Він сам, будучи одним з найкращих василіянських місіонерів, своїм запалом й ентузіазмом багато спричинився до пожвавлення місійно-реколекційної праці між молодшою генерацією канадських Отців. А о. Тит Лазор здобув собі популярність й признання своєю ясністю, проглядністю і приступністю в місійних науках. Тереном його місійно-реколекційної праці були переважно ЗСА, хоч і в Канаді він дав немало місій і реколекцій.

Від половини 1930-тих років Канадська Провінція ОО. Василіян збільшається помітним числом молодих священників, народжених уже на Канадсько-Американській землі і вихованих у новіціяті в Мондері.

За 15 років (1932-1957) Канадська Провінція видала майже 50 молодих священників, що стали старшим Отцям до помочі, не тільки в душпастирсько-виховній, але також і в місійно-реколекційній ділянці. Із приходом тих молодих священників, заправлених до місійної праці старшими Отцями, найбільшою популярністю втішаються т. зв. великопісні реколекції і реколекції для молоді. Між провідниками таких реколекцій у 1940-1950-тих роках згадаємо Отців: *Севастіяна Шевчука, Діонісія Джиголика, Боніфатія Слободу, Севастіяна Курила, Віктора Сороку, Епіфанія Пацка, Володимира Шевчука, Никона Свірського, Модеста Гнеська, Мирона Дацюка, Віталія Підкального й Вернарда Дрібненького*. Мабуть найбільш талановитими і вишколеними місіонерами з 40-50-их років були: о. Маркіян Пасічник та Маріян Горішний († 1960).

Число канадських місіонерів збільшилося після другої світової війни, коли до Канади з Галицької Провінції приїхала досить помітна кількість Отців. Між ними такі відомі провідники місій, як о. І. Назарко,

о. Марко Дирда, о. Василь Ваврик й інші. Ці Отці включилися до місійно-реколекційної праці свого Чину і дали велике число і реколекцій і місій на новому терені праці⁵⁸.

На жаль, тяжко нам подати бодай загальну статистику тієї місійно-реколекційної діяльності ОО. Василян за увесь час їхньої праці в Канаді. Отець М. Дирда, ЧСВВ, на основі «загальних і приблизних обліків» подає, що: «ОО. Василяни протягом 50-літньої праці в Канаді (1902-1952) дали понад 700 місій та понад 900 серій реколекцій різного роду»⁵⁹. І ми згідні з його думкою, що «підсумки місіонерсько-реколекційної праці ОО. Василян у Канаді є великим вкладом у загальну місійно-реколекційну діяльність цілого Чину. Вони є доказом, що тепер канадські Отці Василяни бажали й уміли продовжувати з минулого світлі традиції місійної праці свого Чину...»⁶⁰.

2. ЦЕРКОВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ І ЇХНІЙ ПРОВІД

Будучи вірними світлій традиції Василянського Чину, що ще в 17-18 ст. вмело провадив і буйно розвинув, нпр., *Марійські Дружини*, ОО. Василяни в Канаді зараз же від самих початків звернули увагу на різні церковні організації, головню ж на *Апостольство Молитви* та *Церковні Братства*. Виглядає, що перше «Апостольство Молитви» в Канаді було засноване у Біверлейку (Мондер) дня 22-го грудня 1905 р. Його зорганізував і провадив о. А. Филипів, а по його виїзді до Вінніпеґу, о. І. Тимочко. У 1907 р. о. Филипів заснував друге Апостольство Молитви у Вінніпеґу, а 1909 р. о. С. Дидик в Едмонтоні⁶¹.

У пізніших роках, наслідуючи приклад оо. Піонерів, канадські Василяни при своїх парафіях чи душпастирських осередках усюди закладали відділи Апостольства Молитви. До поширення Апостольства Молитви в Канаді в першу чергу причинилися: о. А. Трух, ЧСВВ та о. В. Каменецький, ЧСВВ. Отець Трух став навіть провідником Апостольства молитви у Західньому Екзархаті. За його старанням відбулися два

⁵⁸ Там же, стор. 172.

⁵⁹ Там же, стор. 172-173.

⁶⁰ Там же, стор. 173.

⁶¹ о. Ір. Назарко, ЧСВВ, *Участь ОО. Василян у церковно-організаційній праці в Канаді*, у *ПрКнВК*, стор. 183-4.

Конгреси Апостольства Молитви: у Вінніпеґу (1944 р.) і в Едмонтоні (1948 р.) і вони увінчалися великим успіхом. Для проводу поодиноких відділів о. Трух видав окрему брошурку під заголовком: «*Апостольство Молитви в українським народі*»⁶².

У 50-их рр. до поширення й оживлення праці Апостольства Молитви по василіянських парафіях і колоніях спричинилися багато Отці Місіонери: *Марко Дирда, Віталій Підскальний, Севастіян Курило, Модест Гнесько*, й інші. Ми не маємо докладних даних про число відділів Апостольства Молитви, заснованих ОО. Василіянами. Але їхнє число у Канаді буде понад 120, із кілька тисячами членів. Праця тих членів, може і не дуже голосна і розреклямована, але вона дуже багато спричинилася до поглиблення релігійної свідомости, прив'язання до рідної Церкви, поглиблення духовного життя і до апостольської діяльності мирян, як живих членів Христової Церкви.

Крім Апостольства Молитви ОО. Василіяни були теж основниками різних церковних і харитативних організацій. Так, нпр., о. М. Гура в 1905 р. оснував у Вінніпеґу: «*Українське Допомогове Братство св. о. Миколая*», а о. А. Филипів: «*Братство св. Івана Милостивого*» (1911 р.). Знову ж о. Іван Тимочко оснував у Мондері «*Товариство св. Варвари*» (1908 р.), а о. С. Дидик в Едмонтоні заложив «*Український Католицький Союз*» і «*Допомогове Братство св. о. Миколая*» (в 1917 р.). Отець Василій Ладика дав початок «*Братству Милосердя св. Йосафата*» (1918 р.) і «*Євхаристійному Союзові*» (в 1926 р.).

Почавши від 20-их рр. ОО. Василіяни скрізь закладали «*Марійські Дружини*», гуртки «*Дітей Марії*» для дівчат, а для хлопців «*Вівтарні Дружини*». Багато заслуг поклали вони теж в організації відділів «*Братства Українців Католиків Канади*» (БУК), «*Лігу Українських Католицьких Жінок*» (ЛУКЖ) і «*Українського Католицького Юнацтва*» (УКЮ), що і по сьогодні є, що так скажемо, стрижнем активного католицького життя і діяльності скрізь по Канаді. Про це так пише о. Назарко: «*У тих усіх і ще в багатьох інших організаціях працювали ОО. Василіяни на протязі цілого півсторіччя, щоби в тих організаціях вишколювати католицьких діячів, боєвих світських (мирянських) апостолів, які помагали б їм опісля здобувати душі для Христа і поширювати Боже Царство між українським народом...*»⁶³.

⁶² Там же, стор. 185.

⁶³ Там же, стор. 189.

3. КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНА ПРАЦЯ

ОО. Василяни в Канаді розвинули поживлену культурну і національну діяльність, оскільки позволяв їм на це час і умови місіонерської праці. Вони знали, що культурно-національні організації у великій мірі спричиняться до поживлення і піднесення релігійного життя серед укр. народу⁶⁴.

І так, за старанням о. М. Гури засновано першу українську Читальню «*Просвіти*» у Вінніпегу (1904 р.). Той сам Василянин був першим організатором «*Рідної Школи*», бо за його почином постала Школа св. о. Миколая у Вінніпегу (1905 р.), яку довгі роки підтримували ОО. Василяни з парафії св. о. Миколая, а учбово-виховний провід мали Сестри Служебниці. При своїх парафіях і душпастирських осередках ОО. Василяни теж засновували і будували *Народні Доми*, «*щоб український народ на переселенні в Канаді міг плекати свою рідну культуру, свою народну, церковну й обрядову окремішність та щоб у такий зорганізований спосіб міг протидіяти наступові ворожих українському народові й українській Церкві чинників*»⁶⁵.

ОО. Василяни дбали також про збереження молоді при українському народі і рідній Церкві. Як пише В. Дикий: «*Отці старалися виховувати молодь у релігійному і національному дусі через катехизацію, принагідні курси, навчання в «Рідній Школі», через підтримування різних вистав, академій, церковних і національних обходів ітп. За старанням ОО. Василян куплено в Едмонтоні 1918 року великий будинок, який мав служити за Бурсу для української молоді... Під час другої світової війни ОО. Василяни, при допомозі наших жертвених людей, набули в Едмонтоні два гарні будинки на виховні інститути для української молоді: Інститут св. Василя для хлопців й Інститут св. Йосафата для дівчат...*»⁶⁶.

Влітку 1946 р. о. Б. Слобода ЧСВВ, о. С. Курило, ЧСВВ, і бр. М. Козяк, Брат Христ. Шкіл, започаткували т. зв. «*Курси Провідників*», що мали на меті подати старшій молоді та учителям публічних шкіл певні поняття про укр. мову, історію, Церкву і спів. На початку ті курси відбувалися в Саскатуні, а від 1950 р. в Едмонтоні. Багато високопоставлених сьогодні українців були учасниками тих курсів.

⁶⁴ Василь Дикий, *Отці Василяни при громадській і національній праці в Канаді*, у *ПрКнВК*, стор. 173-174.

⁶⁵ Там же, стор. 175.

⁶⁶ Там же, стор. 175-176.

1952 р. набуто поблизу Едмонтону теперішню «*Оселю св. Василя Великого*», де, від 1953 р. до сьогодні, відбуваються щороку під проводом ОО. Василян т. зв. «літні курси».

Мабуть, найбільше у тому напрямі потрудився о. Н. Крижановський, який був великим українським патріотом у чернечій рясі. У своїй праці він не обмежувався тільки до чисто релігійної обслуги людей і збереження їх при Церкві, але також старався виховати своїх вірних на свідомих українців і повновартісних громадян Канади. *Дбав, щоб наш народ позбувся почуття меншевартости, щоб навчився шанувати себе і свою культуру. Він старався нав'язувати зносини з англійськими і французькими колами і використовував кожен нагоду, щоб в їхніх очах піднести поняття про український нарід, його віру, і його традиції. У той спосіб він хотів піднести престиж українського народу серед чужинців*⁶⁷.

У тій цілі о. Н. Крижановський організував різні релігійні й національні імпрези, з'їзди і конгреси, на які запрошував високих достойників, представників преси й різних установ. Так ото він намагався пропагувати між чужинцями українську культуру, а в самих українців скріплював почуття своєї національної повновартости і гідности. Дуже багато праці вклав о. Н. Крижановський і в еміграційні справи, спрваджуючи сюди наших поселенців та розміщуючи їх по широкій Канаді. Дуже часто він інтервенював у церковної і державної влади, коли бачив, що наш народ кривдять чи використовують його необізнаність із законами, практиками чи методами церковного, державного й політично-адміністративного порядку. Він також намагався дати доступ українській молоді до державних шкіл і багатьом укр. хлопцям помагав досягнути вищу освіту⁶⁸.

Крім о. Крижановського працею на народній ниві визначився о. *Софроній Дякович*. Цей золотоустий місіонер за короткий час своєї праці (1926-1934) дуже багато спричинився до поглиблення українського патріотичного духа в Канаді. Він часто об'їжджав із своїми патріотичними рефератами і промовами по розлогій Канаді. Цей чернець дуже цікавився і старався про національне освідомлення українських широких мас. Побіч о. Дяковича треба згадати ще інших працівників у ділянці

⁶⁷ Там же, стор. 179-180.

⁶⁸ Стаття о. Є. Білика, ЧСВВ, *Отець Навкратій Крижановський, ЧСВВ, у Пр-КнВК*, стор. 409. Теплими словами і з признанням для громадської праці о. Н. Крижановського малює його силуетку найновіша книжка про Мондер, написана в англійській мові під заголовком: *Memories of Mundare — A History of Mundare*, Publ. by Mundare Hist. Society, Edmonton 1980, pp. 36-39.

національного освідомлення українців у Канаді, головно ж: *о. Андрія Труха, о. Порфирія Боднара та о. Йосафата Жана.*

На закінчення цього короткого огляду культурно-національної праці треба ще згадати про плекання рідної пісні, організування репрезентативних і високомистецьких хорів, пропаганду українського театрального мистецтва, наукову діяльність в ділянці історії Церкви українського народу й активну участь в різних культурних установах. На цьому місці треба згадати й ентузіястів-пропагаторів української пісні: *оо. А. Труха, Т. Добка, Б. Слободу, С. Курила, Б. Мальованого* чи істориків-науковців: *оо. Романовича, І. Назарка, М. Соловія, О. Купранця* і ін.

З цього нашого навіть і дуже поверховного перегляду позацерковної праці ОО. Василіянів у Канаді ясно виходить, що вони завжди знаходили час на різні інші ділянки праці поза своєю головною і тяжкою працею в душпастирстві. Вони «не замикалися в захристії», але коли цього вимагала потреба, то за прикладом староукраїнського чернецтва трудилися освітньою, науковою, культурною і громадською працею для добра українського народу⁶⁹.

4. АПОСТОЛЯТ ДРУКОВАНОГО СЛОВА

Перші українські переселенці в Канаді, головно ж ті, що прибували сюди з Галичини, були в більшості неписьменні або малописьменні, але тужили за рідним словом чи письмом, про що свідчить, що багато з них передплачували «*Місіонаря*», видаваного ОО. Василіянами в Жовкві, почавши від 1897 року. Але це була немов краплина в морі! Зрештою, перші два десятиріччя українського поселення в Канаді (1891-1911) пройшли під знаком боротьби «за хліб насущний». Важкі обставини піонерського життя, брак знання мови й обставин у новій країні-батьківщині не сприяли організуванню і розвиткові свого видавництва, своєї преси і своїх книжок, які задовольали б потреби українців у новій країні поселення і в нових обставинах життя.

Вже перші укр. священики в Канаді завважили, що навіть і більше число священиків і місіонерів не зможе успішно душпастирювати між розкиненими по цілій Канаді українцями, якщо до помочі не прийде друковане слово в рідній мові, своя книжка і своя преса, що могли б поглиблювати в душах людей слово проповіді священика, Та ми знаємо,

⁶⁹ Див. В. Дикий, *Отці Василіяни...*, у *ПрКнВК*, стор. 180-181.

що ті перші душпастирі в Канаді дуже коротко працювали і практично нічого не зробили в тому напрямі. Вправді, до Канади приходила українська газета «Свобода» з сусідньої Америки, але й вона не могла бути трибуною канадських українських поселенців, хоч тут немало місця було присвячено їхнім справам⁷⁰.

Таку ситуацію застали ОО. Василіяни, коли вони 1902 р. прибули до Канади. У цій першій групі був о. П. Філяс, ЧСВВ, що став основником й першим редактором «Місіонаря» у Жовкві. Він негайно зрозумів потребу і доконечність релігійно-католицької преси для українців переселенців у Канаді. Коли ж відтак зачав «входити в терен» своєї душпастирської праці, він зразу збагнув те моральне спустошення, релігійне замішання і національну дезорієнтацію, які спричинив брак своєї, національно-релігійної преси, на місце якої ширилась між поселенцями чужа і ворожа українському народові і його Церкві преса. Так ото уже на самім початку своєї місіонерської праці о. Філяс переконався, що тут потрібно оснувати свій релігійний журнал чи часопис, що боронив би релігійно-церковну спадщину українських поселенців у Канаді.

Приглядаючися до такого стану, перші ОО. Василіяни вже 1906 р., на своїх нарадах у Вінніпегу, вирішили оснувати свою друкарню й приступити до видавання католицького часопису. Цього гарного пляну вони не могли однак здійснити в ті часи, бо не мали до того ані гроша, ані відповідних сил. На Всеканадському Католицькому З'їзді в Квебеку 1909 р., тодішній Настоятель Василіянської Місії в Канаді, о. *Созонт Дидик*, ЧСВВ, поставив пропозицію і поробив відповідні заходи, щоб у Канаді заснувати український часопис. І на правду, за старанням о. Дидика і при співпраці добрих людей, вкінці засновано католицький тижневик: «*Канадійський Русин*», що почав виходити з днем 27-го травня 1911 року. В першій передовиці «*Канад. Русина*» була з'ясована його програма:

*« Наш часопис, що буде спиратись на народно-релігійні основи, вважати буде за свій перший обов'язок ширити й боронити засади греко-католицької віри, віри наших батьків і прадідів »*⁷¹.

⁷⁰ М. Г. Марунчак, *Історія українців Канади*, т. I, Вінніпег 1968, стор. 241-243 (Преса).

⁷¹ о. Н. Саварин, ЧСВВ, *Українська католицька преса в Канаді*, у «Пропам'ятна Книга Поселення Українського Народу в Канаді», Йорктон 1941, стор. 40.

В перших роках існування «Канадійського Русина» ОО. Василіяни багато йому допомагали і фінансово, і дописами. Отже сміло можемо сказати, що той часопис у перших роках був немов «дитиною» оо. Місіонерів. Коли ж до Канади приїхав *еп. Микита Будка* (1912 р.), то він перебрав під свою опіку «Канад. Русина», а його редакцію віддав у руки своїх єпархіяльних священників. У 1918 р. часопис перемінив свою назву на «Канадійський Українець»⁷².

У 1930-их роках ОО. Василіяни поступово заснували своє власне видавництво, друкарню і книгарню у Мондері, де згодом починає виходити теж василіянський журнал «Світло».

Про початки видавництва і книгарні ОО. Василіян у Мондері маємо коротку, але дуже вичерпну статтю *о. Івана Дамаскина Поповича, ЧСВВ*, у «Пропамятній книзі ОО. Василіян у Канаді». Він там розказує, що обслуговуючи різні душпастирські станиці і колонії довкруги Едмонтону (в 1930-их роках); він завважив, що наш нарід не привик до читання книжок, а коли що й читав, то не завжди розбирався в якості лектури. Тому на полиці між книжками, як хто їх мав, можна було бачити також видання секстантські («біблійні») та протирелігійні («робітничі»), видавані учнями Маркса й Енгельса. Це і склонило *о. Поповича*, що він задумав спрваджувати для наших поселенців з Краю добрі книжки, що могли б освідомлювати наш нарід у правдивій християнській вірі. Тоді українських священників було мало, зате увихались сектанти й комуністи зі своєю «бібулою». І так постала в Мондері відома «Бібліотека Добрих Книжок», під управою *о. Поповича*⁷³.

КНИГАРНЯ ОО. Василіян у Мондері від скромних початків у 1934 р. розвинулася у велике підприємство, що мало на меті постачати книжки з усяких ділянок, писаних у католицьким дусі. На складі

⁷² Коли 1927 р. «Канадійський Українець» перейшов у чужі руки, наступник Микити Будки, *еп. Василій Ладика, ЧСВВ*, при чинній співпраці ОО. Василіян оснував новий католицький тижневик в Едмонтоні «Західні Вісті» (1929 р.). У 1931 р. цей тижневик змінив назву на «Українські Вісті», які виходять ще й сьогодні.

⁷³ *о. І. Д. Попович, ЧСВВ, Видавництво і книгарня ОО. Василіян у Канаді, у ПрКнВК*, стор. 190-191. Отець Попович у своїй статті про «Бібліотеку Добрих Книжок» писав: «Нашим бажанням є, щоб ми — як колись Жовква (в Галичині) причинилась багато до релігійного і національного освідомлення нашого народу на рідній землі — так, щоб Мондер і Торонто, перейнявши ролю Жовкви, могли послужити і своїм часописом і своїми виданнями та іншими добрими книжками якнайширшим українським колам у прибраній батьківщині». (*Там же*, стор. 195). Можна сказати, що це своє бажання бл. п. о. Попович аж до своєї смерті († 12.1.1969) сумлінно і з успіхом сповняв!

тієї книгарні з часом були сотки різних релігійних і літургійних видань, як молитовники, духовна лектура, а крім того історичні, наукові і белетристичні книжки, релігійні і світські, музичні і театральні твори, та особні видання для дітей. Всі ці книжки і видання о. Попович спроваджував з усіх усюдів, а найбільше із видавництва ОО. Василян у Жовкві.

ДРУКАРНЯ ОО. Василян у Мондері, заснована в 1936 р., везбарі стала дуже гарно розвиватися. З кожним роком щось докуплювалося з машинерії, черенок й іншого друкарського виряду; при друкарні встала своя клішарня (1939 р.), переплетня і т. п. Згодом для друкарні і видавництва ОО. Василян будинки при монастирі в Мондері стали за тісні, особливо ж коли у 1938 р. ОО. Василяни почали тут видавати «Світло» та *Календарі*. Крім того Мондер, як маленьке провінційне містечко, не давав великих можливостей розвитку для друкарні видавництва. Тому 1949 р. ОО. Василяни перенесли друкарню, видавництво і редакцію «Світла» до Торонта. 24-те число «Світла» з датою 15-го грудня 1949 р. було першим числом, укладеним і виданим у Торонті⁷⁴.

На новому місці і в нових обставинах друкарня і видавництво ОО. Василян мусіли подолати багато труднощів, змагаючися з матеріально-фінансовими труднощами. Отці і Брати-Помічники, були затруднені при друкарні і видавництві «Світла» у Торонті, щороку вдосконалювали друкарську роботу, пристосовували до модерних потреб і метод своє видавництво, а свій журнал «Світло» зробили одним з кращих журналів українського поселення поза межами України. Заробляючи на утримання своєї друкарні і видавництва через друк книжок і різних друкарських робіт, ОО. Василяни не забували про те, що першим їхнім завданням є таки свої видання. Почавши від 1950 року аж до теперішніх років, з друкарні ОО. Василян у Торонті вийшло дуже багато книжок і видань, писаних і своїми і чужими авторами. Між першими творами, що принесли славу друкарні ОО. Василян у Торонті, треба згадати «Життя святих» о. Андрія Труха, ЧСВВ, та видання «Добра Книжка», що їх редагував і видавав бл. п. Олександр Мох⁷⁵.

⁷⁴ о. В. Шевчук, ЧСВВ, *Друкарня і видавництво ОО. Василян у Торонті*, у *ПрКнВК*, стор. 359-360.

⁷⁵ Там же, стор. 361. У друкарні ОО. Василян у Торонті знаходили свої видавництва і друкувались видання «Нові Дні», «Святан Зілля», «Молода Україна», «Батьківщина», «Слідами Малої Святої» й інші, аж доки не перейшли на інші місця друку і видавництва, а деякі ще і дотепер продовжують друкуватися в Друкарні ОО. Василян. Тут друкувалося поважне число літературних і популярно-наукових творів, шкільних підручників, календарів, ювілейних книг тощо.

Та найбільшою заслугою В-ва ОО. Василян у Канаді є друкування журналу «СВІТЛО», яке почало виходити у травні 1938 р. спершу у Мондері, від кінця 1949 р. у Торонті. Первісний його формат був газетний і мав 8 сторін. Зачало «Світло» від 100 примірників накладу, але у досить скорому часі цей наклад був збільшений, як і були збільшені сторінки його. По 10 роках появи «Світла» в газетній формі, воно 1949 р., коли його перенесено до Торонта, перейшло на журнальний формат. У Торонті «Світло» спершу виходило як двотижневик (із 32 сторінками), а з початком 1955 стало місячником (48 сторінок друку). Із зверхніми перемінами «Світло» вдосконалювалося і під оглядом змісту і редакційного персоналу. У Торонті «Світло» стало поміщувати т. зв. *англійський додаток* (на 4 сторінки), а з 15-им березнем 1966 р. цей додаток став виходити окремо під іменем «BEACON» з окремим редакційним складом. Також число передплатників збільшилося основно, головню ж у 1950-1960-тих роках. Цей поступ і зріст «Світла» за 40 років його існування (1938-1978) треба приписати не одній якійсь людині, одному редакторові чи видавцеві, але цілій низці Отців і Братів і співпрацівників не-василян, що безкорисно і з посвятою свого часу і здоров'я працювали для піднесення і поширення «Світла», щоб воно могло сповнити свою місію серед українського народу на еміграції⁷⁶.

Крім «Світла» ОО. Василяни видавали ще щорічно календарі, а саме: «*Календар Української Родина*» і «*Календар Українських Вістей*», що їх редактором у 1930-1940-их роках був переважно о. Андрій Григорій Трух, ЧСВВ⁷⁷. Від 1949 р. Василянський календар найменовано: «*Календар Світла*», а його редагували різні Отці.

Між Василянськими письменниками у Канаді на першому місці треба згадати о. А. Труха, ЧСВВ, який видав цілу низку брошур і книжок, а саме: «*Католицька віра в прикладах*», «*Марія*», «*Божя криниця*», «*Католицький катехизм*», «*Добра сповідь*», «*Наша свята*

⁷⁶ Редакторами «Світла» були такі ОО. Василяни: М. Романович (1938-1943), А. Трух (1943-1946), І. Назарко (1946-1949), В. Дрібненький (1949-1954), М. Соловій (1954-1958), Н. Свірський (1958-1961), В. Дрібненький (1961-1964), а від 1964 р. його редагує о. О. Купранець. Коротку історію повстання і розвитку «Світла» подав о. Н. Свірський, ЧСВВ, *Двадцять років «Світла»* (див. «Світло», Рік XXI (1958), ч. 7-8, стор. 9-14). Також цінні на інформації про «Світло» є статті о. І. Назарка і о. М. Соловія у тім же самім ювілейнім числі «Світла», стор. 15-16, 17-18.

⁷⁷ Обширніший життєпис о. А. Труха поміщено при кінці 4-го тому «*Життя Святих*», під заголовком: «*Отець Андрій Григорій Трух, ЧСВВ — автор Життя Святих*», В-во ОО. Василян у Торонто 1960, стор. 357-379.

Церква», «*Католицький священик*», «*Святий Папа Пій Х*», «*Апостольство Молитви між Українським Народом*» й інші. Вони написані легким, популярним стилем і добірною українською мовою. Найбільшим досягненням письменницької праці о. Труха є монументальний його твір: «*ЖИТТЯ СВЯТИХ*» у 4-ох томах, Торонто 1952-1960.

Іншим видатним письменником, зв'язаним із «*Світлом*» був о. *Іриней Назарко*, ЧСВВ. З його пера вийшли такі твори: «*Марія і Ти*» (1950), «*Методика Василіянських місій*» (1950), «*Св. Володимир Великий*» (1954), «*Христос Цар*» (1955), «*Великі люди*» (1955), «*Київські і Галицькі Митрополити*» (1962). Він до своєї смерті (1976 р.) невпинно працював як письменник і сталий дописувач до «*Світла*» й інших українських часописів і журналів. З його смертю Василіянська Провінція в Канаді втратила одного з кращих своїх письменників⁷⁸.

З інших ОО. Василіян Канадської Провінції, що бодай частково і принагідно трудилися в письменницькій ділянці, треба згадати передчасно померлих Отців: *Євгена Білика* і *Епіфанія Пацака*. Обидва вони мали талановите перо, але інші обов'язки, хвороба і передчасна смерть не дозволили їм розвинути свої здібності і написати більше від того, що вони по собі залишили.

Євген Білик був кілька років редактором журналу для Української Католицької Молоді, під наголовком «*Юнацтво*», а в 1960-тих роках належав до редакційної колегії «*Світла*» і до дирекції Видавництва і Друкарні ОО. Василіян у Торонті. До того самого — молодшого — покоління василіянських письменників належать також Отці: *Модест Гнесько*, *Єронім Химій*, *Мирон Дацюк*, *Нікон Свірський* й інші, що ще під час своїх богословських студій пробували свого пера і видавали студентський журнал «*Проблеск*» і «*Богословський Альманах*». Пізніше дехто з тих ранніх письменників брали живу участь у редагуванні «*Світла*» чи при видавництві ОО. Василіян.

Нам неможливо не згадати теж і теперішнього довголітнього редактора (від 1964 р.) «*Світла*», о. *Ореста Купранця*, ЧСВВ, який, крім знаменитих деяких статей, зрештою видавав кілька календарів «*Світла*», а ще змігся теж на наукову працю. З його наукових творів треба згадати: «*Православна Церква в міжповоєнній Польщі 1918-1939*», Рим 1974; *Духовне Вогнище на Скитальщині* (УКСемінарія у Гіршберг-Кулемборґу), Торонто 1975; і *Походження назви «Русь»* у «*Хроніці Руської Землі*» *Іванінуса з 1611 р.*, Торонто 1978.

⁷⁸ Про життя й науково-письменницьку працю о. І. Назарка, ЧСВВ, помістили ширші і менші нариси-огляди: о. А. Пекар, ЧСВВ, в «*Українському Історичному*» (1977); о. М. Ваврик, ЧСВВ, у «*Записках ЧСВВ*» (том ХУІ); о. М. Стасів у «*Світлі*», 1976 р., стор. 244-246.

ПІСЛЯСЛОВО

Вже на *Вступі* до нашого нарису про працю ОО. Василян у Канаді була заввага, що нарис цей ніяк не претендує бути повним і вичерпним, головню ж відносно післяпіонерського періоду, отже десь від початку 1930-их років. Завданням автора цього нарису було подати тільки загальний і схематичний перегляд різномірної праці канадських Отців Василян. Особлившу увагу автор звернув на працю піонерської доби і перших Отців Василян у Канаді, бо вони вже *повністю належать до історії*. Автор вважає, що це є святий обов'язок молодшого і ще живучого покоління ОО. Василян у Канаді — списати повну історію піонерської праці Отців, що тому 80 років (1902-1982) дали початок тій праці, що так гарно розвинулася в пізніших десятиріччях. Уже нікого немає між живими не тільки із числа перших піонерів, але й тих що в 1920-1930-тих роках прийшли їм з допомогою і на зміну. А молодше покоління василянських працівників, що продовжує працю цих оо. піонерів і розбудовує релігійно-церковне життя українського поселення в Канаді на тих «піонерських основах», — *не сміє забути їх!* А це «незабування» відноситься не тільки до молитовної пам'яті чи до «ювілейного» їх возвеличування з нагоди різних річниць, але, в першу чергу, це має бути пам'ять про їх незрівняний приклад посвяти і жертви в різних ділянках їхньої піонерської праці.

Інакшими словами, «пам'ять про піонерів» — це продовження піонерського духу в праці їхніх кожночасних наступників. Така «пам'ять про піонерів» і тільки така живуча і безперейно діюча «пам'ять про піонерів», може бути запорукою буйного розвитку Канадської Провінції ОО. Василян на майбутнє. Хочеться вірити і надіятися, що і теперішня криза духовного життя (криза покликань) у Канадській Провінції ОО. Василян буде тільки переходовим явищем і стане поштовхом до нового духовного відродження, до обнови чернечого духа в молодих поколіннях і до продовжування своєї місії в Канаді через поворот до того «піонерського духа» перших оо. Місіонерів. Дав би то Бог, щоб і на майбутніх поколіннях василянських працівників у Канаді спочив цей «духовний плащ» старозавітного пророка-ревнителя Іллі, цей «піонерський дух» незабутніх Василян-Піонерів із початку цього нашого сторіччя...

о. Атанасій Пекар, ЧСВВ

СПРОБА ІСТОРІЇ РУМУСЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ СВВ. АПОСТОЛІВ ПЕТРА І ПАВЛА

ЗМІСТ

1. Створення провінції. 2. Виховання монашого доросту. 3. Апостольська праця. 4. Сумні наслідки війни.

Колискою румунської провінції ОО. Василіян був стародавній монастир св. Петра і Павла в Біксаді, сьогодні в Румунії¹. Заснував його Мукачівський єп. Йосиф І. Декамеліс, ЧСВВ (1689-1706) ще 1700 р., для поширення і поживлення унії між румунами північної Трансільванії, які тоді належали до території Мукачівської єпархії². Правдиво спільне життя започаткували там монахи св. Василія Великого з Мукачівського монастиря 1757 р.³. Відтоді Біксадський монастир став духовним вогнищем південної частини Мукачівської єпархії і знаним відпустовим місцем для закарп. українців і румунів.

Доля Біксадського монастиря протягом сторіч різно укладалася⁴, доки він не включився 1925 р. у Василіянську реформу Закарпатської

¹ Біксад (мад.: *Bikszád*, рум.: *Bixad*), в Сукмарському комітаті, до 1919 р. належав до Мадярщини, а тоді з цілою Трансільванією опинився в Румунії. Від 1940-1944 мадяри знову зайняли північну частину Трансільванії, а з нею і Біксадський монастир.

² Сукмарські румунські парафії аж до 1853 р. належали під судовласть Мукачівського єпископа, а тоді вони були включені до новоствореної румунської Самошуйварської (мад.), тобто Їрлянської (рум.) єпархії, в якій опинився теж Біксад. Однак Біксадський монастир і далі лишився під судовластю закарпатського протоігумена в Мукачові. Про змагання Їрлянських єпископів перебрати Біксадський монастир див. «Листок» 15 (1892) 176-177; «Записки ЧСВВ», VII (1971) 194-203.

³ J. Basiłowits, OSBM, *Brevis notitia foundationis Th. Koriathovits, Cas-soviae 1799*, P. III, p. 100.

⁴ Коротку історію Біксадського монастиря подав о. А. Кралицький, ЧСВВ, у «Временник Ставропигійского Института на 1872 год», стор. 120; новіше о. С. Решетило, ЧСВВ, у «Календар Місіонаря на 1926 р.», Жовква 1925, стор. 125.

Провінції⁵. Тоді він став матерним домом румунських Василян, які залишилися після створення власної провінції (1937) і далі під судовою властю Головної Управи Василян св. Йосафата.

1. СТВОРЕННЯ ПРОВІНЦІЇ

Румунські греко-католицькі владиками ще на Провінційному Синоді у Блажу 1872 р. постановили відновити чернече життя у своїх єпархіях⁶. Та це їм вдалося шойно після першої світової війни, коли їхні єпархії остаточно опинилися в границях Румунського королівства. 1923 р. два рідні брати, світські священники, о. Олександр Поп⁷ і о. Юлій Поп⁸ вступили до Василянського новіціату в Крехові, Галичина. Склавши обіти, вони, під кінець 1924 р., поселилися в стародавньому Святовознесенському монастирі в Прислопі⁹.

Влітку 1925 р. настоятелі перенесли до Святпетропавлівського монастиря в Біксаді ревного, румунського походження монаха, о. Атанасія А. Максима, ЧСВВ¹⁰, щоб він включив цей монастир у реформу закарпатських Василян. Йому до помочі були призначені згадані брати,

⁵ Про реформу закарпатських Василян див. мою статтю в «Записки ЧСВВ», УІІ (1971) 143-226.

⁶ Cfr. Acta Concilii a. 1872 in Blaj, in opere SN. DE CLERCO, *Histoire des Conciles*, Tome XI - *Conciles des Orientaux Catholiques*, Paris 1952, P. II, p. 653.

⁷ Августин Олександр ПОП, ЧСВВ — нар. 1888 р., висвяч. на свящ. 1910 р.; вступив до Чину 1918 р.; новіціат відновив в Галичині (1923-1924). Займав провідні місця в Румунській Провінції й помер 1952 р.

⁸ Лукіян Юлій ПОП, ЧСВВ — (старший брат о. О. Попа), нар. 1883 р., свящ. 1919 р., до Чину вступив 1923 р. Новіціат у Крехові, тимчасові обіти 1924 р., проф. 1931 р. Визначний письменник і публіцист. Помер 1946 р. Його некролог див. у «Біксадський календар на 1948 р.» (по рум.), стор. 44-47.

⁹ Див. *Каталог ЧСВВ Провінції Преса. Спасителя на 1925 р.* (по-латині), Жовква 1925, стор. 19. Монастир у Прислопі повстав ще в XIV ст. і за якийсь час (XVI ст.) був осідком рум. правосл. єпископа Трансільванійського. Після унії (1700 р.) правосл. монахи вибралися звідти і монастир дістався в руки з'єдиненого єп. Фогарашського.

¹⁰ Атанасій Аврелій МАКСИМ, ЧСВВ — нар. 1878, вступив до Чину 1902 р., свящ. 1904 р. Багато натрудився над спорудою Ужгородського монастиря, який закінчив 1912 р. Був прихильником реформи, свій новіціат відновив у Крехові (1922-1923), а відтак 1923 р. переніс реформу до Маріяповчі, а згодом (1925 р.) до Біксаду. 1937 р. був назначений першим румунським протоігуменом і багато спричинився до розвитку Румунської Провінції. Ув'язнений комуністами (1948 р.), помер десь 1955 р.

тепер уже ієромонахи, Августин О. Поп і Лукіян Ю. Поп з Прислопського монастиря, як теж бр. Василь Ю. Алік — кухар¹¹. Це була перша Василянська родина, з якої відтак розрослася румунська провінція.

Румунські Отці з самого початку розгорнули широкозакроену місійну працю, намагаючись розбудити між румунськими вірними якнайбільше покликань. Крім того вони відновили у Біксаді величаві прощі, які зачиналися празником св. Петра й Павла, а кінчалися у празник Різдва Преч. Діви Марії. Ревна і віддана праця румунських Василян скоро звернула на себе увагу тамошніх владик, і то тим більше, що помітно почали зростати монаші покликання, навіть із світського клиру. Скоро треба було думати про нові осідки. Та поки що, румунські Василяни zostались прилучені до новоствореної Закарпатської Провінції св. Миколая¹², але о. А. Максима назначено «Регіональним Настоятелем» румунських Василян з правами містопротоігумена¹³.

Після того, як у північній Румунії 1930 р. була створена нова Марамороська епархія¹⁴, на території якої опинився теж Біксадський монастир, то Владика Олександр Руссу¹⁵ передав оо. Василянам колишню монастирську парафію у Мойсею¹⁶. Там уже влітку 1933 р. осілися два Отці і три брр. помічники. Першим ігуменом Мойсеївського монастиря Успення Преч. Діви Марії від дня 23 березня 1934 р. став о. Лев Ю.

¹¹ Бр. Василь Ю. АЛІК, ЧСВВ — нар. 1886 р., відбув свій новіціят у Крехові (1923-1924) і вернув до Румунії з оо. Попами до Прислопу, а відтак перейшов до Біксаду (1925 р.). Влітку 1932 р. він перейшов до Маріяповчі, де й помер 1938 р.

¹² Провінцію св. Миколая з осідком у Мукачові створено 2 квітня 1932 р. — див. декрет Східної Конгрегації у «Записки ЧСВВ», УІІ (1971) 225-226, яким рівночасно назначено «Регіональних Настоятелів» для Югославії, Мадярщини і Румунії.

¹³ Грамота назначення о. А. Максима, ЧСВВ, регіональним настоятелем з дня 8.2.1933 р., ч. 74-33, в Архиві Головної Управи в Римі (далі скор.: АГУ) — Румунія.

¹⁴ Cfr. *Acta Apostolicae Sedis* XXII (1930) 381-386, ubi de erectione Dioecesis Maramorosensis (Rum.: Maramures) cum residentia in Baia Mare (Hung.: Nagy Bánya).

¹⁵ Владика О. Руссу назначений Марамороським еп-ом дня 17.10.1930 р. Ув'язнений комуністами 1948 р., помер у Герлянській тюрмі, як «ісповідник віри» 1964 р.

¹⁶ Закарпатський монастир у Мойсею (мад.: Mojszin; рум.: Moiseju) — був заснований 1672 р., коли там була побудована теж дерев'яна церковця, яка стоїть до сьогодні. Василяни тут перебували аж до 1866 р., коли монастир переіменовано на парафію: *Мойсей-Монастир*. Нова мурована церква побудована 1910 р., а розлогий парафіяльний дім 1912 р. Про початки Мойсеївського монастиря див. «Записки ЧСВВ» ІІІ (1930) 441-442. Про переібрання Мойсеївського монастиря-парафії див. листа о. протоіг. П. Булика, ЧСВВ, з дня 28.11.1933 р., ч. 583-33, в АГУ-*Закарпаття*.

Ману, ЧСВВ¹⁷. В Мойсею, крім ведення парафії, монахи зачали трудитися ще св. місіями і започаткували при своїй церкві відпуст. В околиці Мойсєвського монастиря ще й сьогодні живе велике число українських греко-католиків, які колись з великою набожністю приходили щороку до «свого» Василянського монастиря на відпуст.

На основі конкордату, встановленого між Апостольською Столицею і Румунським королівством дня 7 липня 1929 р.¹⁸, місцеві монаші спільноти не могли бути підчинені протоігуменам поза границями Румунії. Тому взаємини румунських монастирів із своїм протоігуменом у Мукачові на Закарпатті були мінімальні, а регіональний їхній настоятель, о. А. Максим полагав збільша свої справи прямо з Архимандрією у Римі. Під натиском своїх єпископів, румунські ОО. Василяни тоді усіма силами змагалися за самостійну провінцію¹⁹. Однак до створення окремої провінції в Румунії не було ще достаточного числа ієромонахів²⁰, ані трьох монастирів.

Щоб допомогти румунським Василянам досягнути палке їхнє бажання, — мати свою власну провінцію, 1936 р. Терлянський єп. Юлій Госсу²¹ передав їм в опіку одне з визначніших відпустових місць — з

¹⁷ Лев Ю. МАНУ, ЧСВВ (1883-?) — один з визначніших румунських Василян, вступив до Чину 1903 р., а на свящ. висв. 1906 р. 1909 р. був назначений на ігумена і маістра новиків у Маріяповчі, але як румунський патріот, без позволення Настоятелів, взявся до політики, за що був суспендований. Тоді він скрився у Прислопському монастирі, де зачав видавати румунський пасторально-проповідничий тримісячник «Слово правди» й помагав при парафіях. До реформи приступив щойно 1931 р., коли відновив свій новіціат у Крехові. Вернувшись до Біксаду, став директором друкарні, а від березня 1934 р. ігуменом у Мойсею. Від 1948 р., коли комуністи розпустили Василян, в укритті перебрав провід своїх спів-братів.

¹⁸ Acta Concordati in «Acta Apost. Sedis» XXI (1929) 441-456; commentarium apud Sn. DE СЛЕКСО, *op. cit.*, pp. 878-880.

¹⁹ Румунські Василяни від самого початку змагали усамостійнитися від закарп. настоятелів і робили всякі старання, щоб досягнути свою власну провінцію, покликуючись то на Блажський синод з 1872 р. (який не обов'язував), то на Конкордат, який тоді ще не існував. Та без відповідного числа осіб і монастирів (треба бодай три монастирі) годі було створити окрему румунську провінцію; в АГУ-Румунія знаходяться численні листи в цій справі.

²⁰ Більшість румунських покликань була на брр. помічників. В часі створення румунської провінції (1937 р.) там було тільки 8 ієромонахів, а 30 брр. помічників.

²¹ Владика Юлій ГОССУ, Терлянський єп. (1917-1970), один з найвизначніших румунських гр. кат. єпископів. Арештований комуністами 1948 р., помер як Христовий в'язень у Калдарушані 1970 р. По його смерті Папа Павло VI сповістив, що єп. Госсу 1969 р. був назначений кардиналом «ін пекторе» — про що див. «Л'Оссерваторе Романо», 5-6 березня 1973 р.

церквою, забудованнями і землею — в селі Микола, недалеко столичного міста Клуж²². Святкове відкриття третього Василіяньського монастиря в Миколі відбулося під час успенського відпусту, 1936 р. У святі взяв участь сам Владика Ю. Госсу, який підкреслив, що він передає це місце в постійне піклування румунським ОО. Василіянам під тим услів'ям, що якби не стало румунських монахів, то Микольський монастир перейде знову під опіку єпархії²³. Першим ігуменом Святоуспенського монастиря в Миколі дня 20 серпня 1936 р. зівстав назначений о. Лев Ю. Ману, ЧСВВ²⁴.

Набувши третій з черги монастир і одержавши рекомендацію Апостольського Нунція в Букарешті²⁵, приступлено до створення самостійної *Румунської Провінції* Василіяньського Чину св. Йосафата на основі декрету свящ. Конгрегації для Східних Церков, виданого дня 8 червня 1937 р.²⁶. Мрії румунських Василіян здійснилися. Вони нарешті спромоглися на свою власну провінцію, що її очолив один з перших подвижників Добромильської реформи по той бік Карпат, о. Атанасій А. Максим, ЧСВВ²⁷. До *Провінційної Ради* були назначені: 1. о. Лев Ю. Ману, ЧСВВ, 2. о. Августин О. Поп, ЧСВВ, 3. о. Лукіяні Ю. Поп, ЧСВВ, а пров. секретарем став о. Юрій Г. Марина, ЧСВВ²⁸.

²² Парафія Микола (мад.: Füzesmikula; рум.: Manastirea Nicula) до 1853 р. належала до Мукачівської єпархії. Тут 1699 р. ікона М. Б. слезила й відтоді започаткувались тут відпусти до «*Плачучої Матері Божої*», подібно як до Маріяповчі — див. Свящ. Уріил, *Нашь сокровища*, Унгвар 1902, стор. 85-103. В рр. 1875-1879 була побудована нова церква Успіння Б. М., яку Василіяни зобов'язали вималювати й сплатити парафіяльні довги — див. *Контракт передачі з дня 25.2.1936 р.*, ч. 140-36, в АГУ-Румунія.

²³ Див. *Контракт*, пар. 1 і 8.

²⁴ Канонічне створення Микольського монастиря архим. грамотою з дня 6 липня 1936 р., ч. 131-36 — див. АГУ-Румунія.

²⁵ Див. листа Апост. Нунція до Східної Конгрегації від 23.2.1937 р., ч. 637-37 — *Там же*.

²⁶ Декрет і супровідне письмо Східної Конгрегації — *Там же*.

²⁷ Див. грамоту назначення з дня 20.7.1937 р., ч. 181-37 — *Там же*. Тому що нова провінція не мала достаточного числа монахів з професією, то вибори кандидатів на протоігумена відбулися тільки листовно. Кожний ієромонах з досмертними обітами подав 3-ох кандидатів до Архимандрії, яка повідомила свящ. Конгрегацію про вислід голосування. На основі цих голосів Східна Конгрегація назначила протоігуменом о. А. Максима, ЧСВВ.

²⁸ *Провінційна Рада* — назначена грамотою від 27.7.1937 р., ч. 182-37, в АГУ-Румунія. Пров. секретар о. Юрій Г. МАРИНА, ЧСВВ, — нар. 1908 р., до Чину вступив 1922 р., професію зложив 1931 р., свящ. став, після студій у Римі, 1932 р. Визначний письменник і місіонер, від 1943 р. ігумен Біксадський. Там його застала ліквідація Василіян ком. владою в 1948 р. Після 6 років тюрми, живе приватно.

Румунські Василіяни ще 1750 р. осілися в містечку Блаж²⁹, де вони заснували буйний релігійно-культурний центр, з якого згодом прийшло відродження румунських греко-католиків. Однак під кінець ХІХ ст., із-за браку покликань, їхній монастир із школою і розлогими посілками перебрав румунський митрополит, який 1853 р. переніс туди свою резиденцію з Фогарашу і розбудував там величавий церковний осередок. З того часу при дух. семінарії у Блажу митрополит завжди утримував одного Василіянського монаха, який символічно продовжав традиції славного колись монастиря й одночасно виконував обов'язки духовника³⁰.

1932 р. у Блажу помер останній румунський нереформований Василіянин. Тоді митрополит звернувся до реформованих ОО. Василіян у Біксаді, щоб дістати принаймні одного монаха на духовника для семінарії. На це Біксадські Отці домагалися від митрополита в самім Блажу або бодай в близькій околиці якийсь дім, в яким вони могли б примістити новіціят. Після протяжних переговорів, нарешті, 1937 р., митр. Олександр Ніколеску (1936-1944) передав румунським Василіянам незаміщену посілість митрополичого сиротинця з розлогим будинком в Обрежі³¹, який мав бути продовженням Блажського монастиря. Потвердження Обрежської фундації й канонічна ерекція четвертого вже з черги Василіянського монастиря в Румунії наспіла від Архимандрії дня 18 жовтня 1937 р.³² Тут відтак перенесено й новіціят Румунської Провінції, та про це скажемо пізніше.

До Обрежського монастиря ще того самого року був прилучений давній Василіянський осідок-фільварок з церквою св. Івана Євангелиста в Прислопі, що лежав уже на території Лугошської єпархії³³.

²⁹ Hung.: *Balazsfalva*; Rum.: *Blaj*, ab a. 1737 residentia Episcopi, inde ab anno 1853 Metropolitae Fagarasiensis.

³⁰ F. WIERCINSKI, S. J., *Die Basilianer in Rumänien*, art. in «*Der Christliche Orient*», München, 4 (1936) 10-16.

³¹ Obreja, p. Mihalt, jud. Alba - cfr. *Calendarul dela Bixad pe a. 1938*, Bixad 1937, p. 74-75. Контракт підписаний 30.7.1937 р., в АГУ-Румунія. Від серпня 1938 р. румунські Отці перебрали під свою опіку також місцеву парафію, з біля 900 душами.

³² Ерекційну грамоту Обрежського монастиря див. в АГУ-Румунія; в ній між іншим подано, що Обрежа стає резиденцією (філіялом), долученою до старинного монастиря Блажського: «*Monasterium in Blaj cum filiali eiusdem domo in Obreja*».

³³ *Pristop*, p. Silvasul de Sus, jud. Hunedoara. Тут уже від ХVІІІ ст. знаходився монастир і в ньому аж до 1931 р. перебував нереформований рум. Василіянин, о. Л. Ману — див. листа о. А. Максима до Архимандрії з дня 31.12.1937 р., в АГУ-Румунія.

2. ВИХОВАННЯ МОНАШОГО ДОРОСТУ

Румунські Василіяни від самого початку, тобто від 1925 р., старалися відкрити свій власний новіціят, хоч на це не мали ані відповідного місця, ані персоналу. Їхні бажання підтримував тодішній протоігумен, о. А. Калиш, ЧСВВ, який у своєму листі від 8 вересня 1925 р. писав о. ігуменові Максимові: « Я дуже тішився б, якби Вам уже сего року вдалося отворити новіціят. Якщо найдуться кандидати, зачніть з ними кандидатуру, а за якийсь час напевно прийде апробата з Риму »³⁴.

Коли відтак о. Максим повідомив о. Протоігумена, що він має вже 2-ох кандидатів на клириків і 5-ох на брр. помічників, то дня 3 листопада 1925 р. о. Калиш відписав йому: « Двох клириків на новіціят замало. Ліпше прийняти одного брр. помічника менше, але зате бодай 4-ох клириків. Уповноважнюю Вас отворити новіціят, але треба мені донести, в котрий день буде його формальне відкриття, щоби від того дня рахувати час до кандидатури, до облечин і до обітів »³⁵.

Діставши остаточно тільки п'ять кандидатів на брр. помічників, о. Максим дня 21 листопада 1925 р. відкрив і без кандидатів клириків новіціят при Біксадському монастирі, хоч не мав на це дальшого позволення чи потвердження, а на магістра назначив о. Августина Попа³⁶. З того часу румуни утримували свій новіціят у Біксаді переважно для брр. помічників, а кандидатів-клириків висилали до Галичини або на Закарпаття. Коли нарешті між Апостольським Престолом і Румунією був підписаний конкордат (1929 р.), то з того часу майже всі румунські кандидати відбували свій новіціят у Біксаді.

Нововибрана Головна Управа Чину в Римі, розглядаючи стан поодиноких монастирів, дійшла відтак до висновку, що Апостольська Столиця не дала свого формального позволення на відкриття румунського новіціяту. Тому о. архимандрит Ткачук звернувся до Східної Конгрегації і просив канонічного дозволу на створення новіціяту у Біксаді, як теж санації всіх монашких обітів, до того часу там складених. Одер-

³⁴ Див. листа о. Г. Кінаха, Архим. Візитатора з дня 19.5.1932 р., ч. 219-32 — Там же.

³⁵ Там же.

³⁶ Там же. Так само *Каталог Галицької Провінції на 1926 р.* (по-латині), стор. 25 — подає о. А. Попа, ЧСВВ, як *магістра* й імена 5-ох кандидатів на брр. помічників. Дальші каталоги подають уже імена теж кандидатів клириків на новіціяті в Біксаді.

жавши дозволення від Апостольської Столиці³⁷, о. Архимандрит під час своєї канонічної візитації у Біксаді, дня 11 жовтня 1932 р., формально відкрив для румунів новіціят і санував усі дотеперішні обіти тих монахів, які до того часу там відбули свій новіціят³⁸.

Румуни однак і надалі висилали своїх схоластиків на студії до Галичини, бо вони не мали змоги утримувати свій власний схоластикат. В Галичині вони кінчали також свої філософічні й теологічні студії. Згодом деякі румунські клирики покінчили богословські студії в Римі³⁹. В 30-их роках число румунських ієромонахів значно побільшилося, бо до реформи приступили ще два старі Василіяни⁴⁰, два православні ієромонахи⁴¹ і вісім світських священників. Так, початком 1940 р., Румунська Провінція св. Йосифа нараховувала вже: 18 ієромонахів і 37 брр. помічників⁴².

Коли 1932 р. румунські Василіяни відкрили у Біксаді свою друкарню, то для новіціяту там не лишалося багато місця. Тому вони зачали розглядатися за відповідним осідком, куди б вони могли перенести свій новіціят. Це сталося в 1938 р., коли вони набули новий осідок в Обрежі, куди й перенесли свій новіціят. Святокове відкриття новіціяту в Обрежі відбулося 25 березня 1938 р.⁴³ Магістром новиків і надалі залишився о. Августин О. Поп, ЧСВВ.

3. АПОСТОЛЬСЬКА ПРАЦЯ ЧЕНЦІВ

Хоч румунська вітка ОО. Василіяни була молода й налічувала небагато ієромонахів, проте отці везабарі розгорнули поживлену і багатогранну апостольську працю. Перш за все, вони мусіли поживавити душпастирську працю, бо кожний Василіянський монастир у Ру-

³⁷ Див. грамоту Східної Конгрегації від 4.6.1932 р., ч. 2986-28, в АГУ-Румунія.

³⁸ Копія архим. грамоти від 11.10.1932 р. — Там же.

³⁹ Оскільки я міг був перевірити, в Римі студювало 3-ох румунських Василіянів: Ю. Марина, М. Молдован і Г. Юка.

⁴⁰ Тобто: о. Л. Ману й о. Е. Аякі.

⁴¹ Багато більше світських священників голосилося на новіціят, але витримало тільки 8-ох, оскільки я на основі каталогів міг обрахувати. Тільки двох прав. монахів навернулося, а саме: арх. Д. Чуботару та ієром. Т. Бонтеану.

⁴² На основі каталогу Румунської Провінції на 1940 р., стор. 13.

⁴³ Після рекомендації митр. О. Ніколеску, Східна Конгрегація дала згоду на перенесення новіціяту до Обрежу дня 9.2.1938 р., ч. 107-37, в АГУ-Румунія.

мунії був зв'язаний з місцевою парафією. А при монастирських церквах у Біксаді, Мойсею і Миколі відбувалися ще й величаві відпусти, що річно притягали десятки тисяч прочан, яких треба було також обслужити.

ОО. Василіяни теж у Румунії зачали поширяти при монастирських церквах набоженство до Пресв. Серця Христового і до Пречистої Діви Марії, що було зв'язане з відправлюванням молебнів чи акафістів, проказуванням вервиці і частим прийманням св. Таїн. Тож не дивно, що вірні так дуже горнулися до їхніх монастирів, де літом майже щонеділі й свята приходила менша чи більша група вірних, і то часто із своїми парохами.

Румунських Василіян теж дуже часто запрошували на місії і реколекції. В околиці Біксаду, а зокрема в близькості Мойсеївського монастиря, жило теж багато українців. І тут українська мова, що її деякі румунські отці вивчили під час своїх студій в Галичині чи на Закарпатті, стала їм у великій пригоді, бо часто українські парафії Мараморощини, що після 1918 р. опинилися на території Румунії, запрошували їх до себе на місії чи приходили до їхніх монастирів на прощу. З часом однак румунський уряд зачав насильну румунізацію українських сіл і заборонив румунським Василіянам апостольську працю між українцями ⁴⁴.

Румунські Василіяни, набувши 1932 р. для Біксадського монастиря власну друкарню, розгорнули також жвавий апостолят друкованого слова. Перш за все вони видавали для народу різні релігійні й духовні книжечки, молитовники, літургичні відправи, катехизми тощо. Відтак вони відновили видання гомілетично-пасторального журналу: «*Слово правди*» ⁴⁵ для духовенства, якого редактором спочатку був о. А. Поп (1927-1931), а відтак о. Л. Ману (1932-1940). Почавши від 1933 р., ОО. Василіяни в Біксаді щорічно видавали «*Календар доброго християни-*

⁴⁴ Див. листа о. протоіг. Максима до Архимандрії з дня 17.2.1937, ч. 62-37, — *Там же*. В нім пише: «*Opinio publica ita contra episcopum ex causa ruthenophiliae (!) disposita est, ut nos omnes missiones, quas P. Marina inter Ruthenos in Bukovina habere voluit, revocavimus. Et quia perquisitio domus (monasterii - A. P.) possibilis est, nos omnes litteras ucrainicas tuto loco collocavimus et rogamus etiam Vestram Ill. Paternitatem ut semper nobis latine scribere faveat*».

⁴⁵ «*Cuvântul Adevarului*» — кварталник, зачав видавати о. Л. Ману, ЧСВВ, в Прислопі ще перед війною і встиг видати 4 повні річники (1913-1916). В 1927 р. відновлено видання з 5-им річником. Останній випуск кварталника «*Слово правди*» — ч. 3 на 1940 р.

на»⁴⁶, а від 1934 р. видавали місячний журналік: «*Евхаристійний місіонар*»⁴⁷, що його теж редагував о. Августин Поп.

Як уже було згадано вище, 1937 р. румунські Василіяни набули новий осідок в Обрежі, але за тією умовою, що далі будуть провадити митрополичий сиротинець «*Божого Провидіння*»⁴⁸. Вони започаткували сиротинець 1938 р. з 6-ма сиротами, але з причини війни число сиріт зросло до 65. В наслідок великого числа сиріт вони були змушені шукати собі вигіднішого місця і так, 1945 р., перенесли сиротинець до містечка Турда, де засновано новий Василіянський осідок⁴⁹.

4. СУМНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ

В наслідок рішення Віденського арбітражу, влітку 1940 р. мадяри зайняли північну частину Трансільванії. Так три головні монастирі Румунської Василіянської Провінції: Біксад, Мойсей і Микола, з 12 ієромонахами й 21 брр. помічниками, опинилися на території Мадярщини, яка вже рік раніше зайняла теж Карпатську Україну, а з нею всі тамошні Василіянські монастирі. Так ото влітку 1940 р. на території Мадярщини знайшлися всі ті закарпатські, румунські й мадярські монастирі, які первісно належали до Василіянської Провінції св. Миколая.

Взявши під увагу мадярську гегемонію, Апостольська Столиця дня 25 листопада 1940 р. створила — *Провінцію Василіян св. Йосафата в Мадярщині*, а провід над нею передала в руки мадярської вітки Василіян, хоч вона була найменша⁵⁰. Протоігуменом провінції Ап. Столиця

⁴⁶ «*Calendarul bunului crestin*» — виходив у Біксаді в рр. 1933-1944. Вже під комуністами, 1947 р., вдалося ще надрукувати один календар: «*Calendarul dela Bixad pe a. 1948*».

⁴⁷ «*Misionarul Eucharistic*», Bixad.

⁴⁸ Обрежську посілість для «Католицького сиротинця румунського обряду в Блажу» закупив Папа Венедикт XV у 1921 р. Василіяни зобов'язалися утримувати 20 сиріт, віком 7-15.

⁴⁹ Осідок і сиротинець у Турді приміщено в розлогому будинку, винаймленому від міста — див. звіт о. Максима до Східної Конгрегації (копія) від 24.1.1947 р., в АГУ-Румунія.

⁵⁰ Декрет Східної Конгрегації з дня 25.11.1940 р., в АГУ-Мадярщина. Стан національних груп у Мадярщині 1940 р.: 1) *Закарпатська група* — 5 монастирів, 14 ієромонахів, 11 схоластиків, 31 брр. помічників, разом 56 осіб; 2) *Румунська* — 3 монастирі, 12 ієромонахів та 21 брр. помічників, разом 33 особи; 3) *Мадярська* — 2 монастирі, 13 ієромонахів, 2 схоластики і 2 брр. помічники, разом 17 осіб. На основі списку монахів — *Там же*.

тоді назначила о. Леонтія Долгого, ЧСВВ⁵¹, з осідком у Маріяповчі. Для кожної національної групи відтак Ап. Столиця назначила *Настоятеля групи*, з правами містопротоігумена, який рівночасно входив до Провінційної Ради в ролі консультора. Настоятелем румунської групи Василян став тоді колишній протоігумен, о. Атанасій Максим, ЧСВВ.

Деякі мадярські Василяни, що ще перед роком примістилися по закарпатських монастирях, пішли на руку мадяризаційній політиці нової влади⁵². Зате в румунських монастирях, завдяки второпному продові о. Максима, їхній вплив був майже незамітний. Однак державні чинники обмежували діяльність румунських Василян до мінімуму, а їхнє видавництво звели до одного календаря.

По смерті о. протоіг. Л. Долгого († 1942), о. Максим «задля свого похилого віку» зрікся обов'язків настоятеля румунської вітки⁵³. Тоді на його місце, дня 15 лютого 1943 р., Ап. Столиця назначила о. Юрія Марину, ЧСВВ. Новим Протоігуменом ОО. Василян у Мадярщині був назначений о. Вартоломей В. Дудаш, ЧСВВ⁵⁴. Коли мадярські Василяни намагались змадяризувати не тільки закарпатські монастирі, але й їхній новіціят у Мукачові⁵⁵, румуни негайно відкрили свій власний новіціят у Біксаді, і то знову без позволення Ап. Столиці⁵⁶. Тим то вони зберегли себе від наступу мадярських Василян.

Обмеживши Румунську Провінцію св. Йосифа до двох Василянських осідків у Південній Трансильванії, тобто до Обрежі й Прислопу⁵⁷, свяш. Конгрегація для Східних Церков тим самим декретом від 25 листопада 1940 р.⁵⁸ назначила містопротоігуменом о. Августина Попа,

⁵¹ Його некролог у «Записки ЧСВВ», I (1949) 89-90.

⁵² Тоді мадярські Василяни з Маріяповчі перебрали провід закарп. монастирів (крім незначного Малоберезницького), включно новіціяту і видавництва — див. *Каталог Василянської Провінції в Мадярщині на 1941 р.* (по-латині), Ужгород 1941, стор. 13-19.

⁵³ Див. листа о. Максима з дня 4.10.1942 р. до Архимандрії, в АГУ-Мадярщина. Свого листа резигнації закінчив такими словами: «La nostra Chiesa in Ungheria è sottomessa alle grandi tentazioni e vere persecuzioni». Sapienti sat.

⁵⁴ Див. «Благовістник», Ужгород 1943, ч. 4, стор. 107; грамота Східної Конгрегації з дня 15.2.1943, ч. 865-39, в АГУ-Мадярщина.

⁵⁵ Див. реляцію настоятеля закарп. групи, о. А. Мондика, ЧСВВ, до Східної Конгрегації з дня 17.3.1943, як теж потвердження надужить мад. Отців на Закарпатті збоку о. Архимандрита Ткачука від 17.4.1943 р. — Там же.

⁵⁶ Див. санацію Східної Конгрегації з дня 6.5.1946 р., ч. 586-40, в АГУ-Румунія.

⁵⁷ Вчисляючи новиків, *Каталог Румунської Провінції на 1941 р.*, Блаж 1941, стор. 8, подає такий стан: 10 ієромонахів, 3 схоластики і 17 братів, разом 30 осіб.

⁵⁸ Див. декрет Східної Конгрегації в АГУ-Мадярщина.

ЧСВВ. Щоб допомогти цьому невеличкому гурткові румунських Василіян, Східна Конгрегація 1941 р. закупила для них вигідний будинок у Констанції, над Чорним Морем, який мав послужити ОО. Василіянам у Румунії за їхній «*Екуменічний Осередок*»⁵⁹. Знову ж митроп. О. Ніколеску 1943 р. подарував їм розлогу площу під монастир в середині міста Блаж. Як уже було згадано, 1945 р. румунські Отці відкрили ще один свій осідок у Турді, де перенесли з Обрежі свій сиротинець.

Як на Закарпатті так і в Румунії, цим разом, мадярське панування не тривало довго. Під осінь 1944 р. до Трансільванії вмаширувала червона армія, а з нею Біксадський, Мойсеївський і Микольський монастирі знову повернулись до Румунії, але цим разом уже до комуністичної Румунії. Спочатку румунський комуністичний уряд не турбував ані Греко-католицької Церкви ані монахів. Тоді Головна Управа Чину в Римі звернулася до Апостольської Столиці, щоб наново з'єднати обидві групи румунських Василіян в одну провінцію⁶⁰. Свящ. Конгрегація вже 6 травня 1946 р. задовольнила просьбу й назначила тимчасовим настоятелем з'єднаної Румунської Провінції о. Ю. Марину, ЧСВВ, який мав перевести вибори кандидатів для нової провінційної управи⁶¹. Ап. Нунцій у Букарешті відтак листом з дня 30 липня 1946 р. повідомив Східну Конгрегацію про вибір і потвердження провінційної управи в такому складі:

Протоігумен: о. Атанасій Максим, ЧСВВ.

Консультори: 1. о. Лев Ману, ЧСВВ, 2. о. Августин Поп, ЧСВВ, 3. о. Юрій Марина, ЧСВВ, який став також пров. секретарем⁶².

В міжчасі румунські Василіяни прийняли адміністрацію парафії, званої «Кальварія» в Клужі, де вони наміряли примістити своїх схоластиків⁶³. Крім того вони в 1946 р. розбудували ще свій монастир у Мойсеї⁶⁴, куди наміряли перенести новіціят. Тимчасово однак вони примістили новіціят з 30 новиками у Біксаді, а ювенат з 35 хлопцями

⁵⁹ На жаль, цей будинок ще того самого року зайняло рум. військо й уже більше не випустило його із своїх рук.

⁶⁰ Див. листа Генер. Вікарія, о. Д. Головецького, ЧСВВ, до Східної Конгрегації від 7.4.1946, ч. 31, в АГУ-Румунія.

⁶¹ Повідомлення Східної Конгрегації з дня 6.5.1946, ч. 586-40 — Там же.

⁶² Вибори відбулися листовно, на руки Апост. Нунція в Букарешті. Вислід виборів і назначення Провінційного Уряду поданий у листі того ж Нунція до Східної Конгрегації з дня 30.7.1946 р. — Там же.

⁶³ Осідок в Клужі затверджений Архимандрією листом з дня 20.9.1946 р., ч. 121, в АГУ-Румунія.

⁶⁴ Добували ще три більші кімнати і каплицю.

перенесли до Обрежі. І саме тоді, коли румунські ОО. Василияни, розміщені вже у сімох осередках⁶⁵, взялися з новим запалом до апостольської праці між вірними, комуністичний уряд зачав чим раз то більше обмежувати їхню діяльність, аж нарешті взявся відбирати монастирі й ув'язнювати монахів.

Першою жертвою комуністичного насилля став матірний Петро-Павлівський монастир у Біксаді, де, 15 березня 1948 р., усіх монахів заарештували⁶⁶, а монастир з посіlostями сконфіскували. У жовтні того ж року прийшла насильна ліквідація Румунської Греко-католическої Церкви, ув'язнення всіх єпископів, чільних священників і монахів, як теж розв'язання всіх монаших спільнот⁶⁷. Уже 5 лютого 1949 р. Апостольський Нунцій з Букарешту повідомив Східну Конгрегацію: «Всі монастирі, разом з їхнім інвентарем, зайняті православними⁶⁸. В березні 1948 р. були арештовані три ієромонахи й один брат, які ще й досі перебувають у в'язниці⁶⁹. Після т. зв. переходу на схизму у Клузі⁷⁰ були ув'язнені ще два Отці і 5 Брр. Помічників. Вони теж перебувають ще в тюрмі. Решта Василиянських монахів ще на свободі, але поліція і за ними шукає по всій Трансільванії. Незважаючи на тяжкі погрози, хоч би й кару смерті, між ними досі нема ні одного випадку відступства»⁷¹.

Ось так 1948 р. румунська Василиянська Братія також опинилася в підпіллі, в катакомбах.

⁶⁵ На пров. нарадах у Миколі, 7-9.8.1946 р., були назначені наступні настоятелі: 1. *Біксад* — о. Ю. Марина; 2. *Мойсей* — о. А. Поп; 3. *Микола* — о. Л. Поп; 4. *Обрежа* (з Прислопом) — о. Л. Бобб; 5. *Турда* — о. М. Салажан, та 6. *Клузі* — о. Л. Ману. Диспозиція о. Максима з дня 22.8.1946 р., в АГУ-Румунія. Там теж звіт о. протоіг. Максима до Східної Конгр. з дня 24.1.1947 р.

⁶⁶ З Біксаду засуджено: о. А. Максима «за спекуляцію валюти» на 3 роки, о. ігумена Марину на шість, о. Аякі і бр. Петрука на один рік. Про т. зв. «грошовий скандал» у Біксадському монастирі див. «*Temesvarer Zeitung*» (вирізок з нім. газети), 24.6.1948 р., в АГУ-Румунія.

⁶⁷ Cfr. *Oriente Cattolico*, Vaticano 1974, p. 273-274; «*L'Ora dell'Azione*», Roma, 41 (1948) 4.

⁶⁸ Біксадський монастир перебрала погранична сторожа, а тамошній новіціят перемінено на господарську школу. Турду відібрав уряд. Решту перебравли православні.

⁶⁹ Див. прим. ч. 66.

⁷⁰ Тобто комуністами інсценований «перехід уніятів на православ'я» під проводом 36-ох відпавших рум. священників у Клузі, дня 1 жовтня 1948 р. — cfr. *Oriente Cattolico*, p. 273.

⁷¹ Див. релачію Апост. Нунція з дня 5 лютого 1949 р., ч. 2432, в АГУ-Румунія.

о А. Пекар, ЧСВВ

МАДЯРСЬКА ПРОВІНЦІЯ СВ. СТЕФАНА (1947-1950)

В наслідок повоєнних подій, які наступили влітку 1945 р., на території Мадярщини zostалися тільки два Василіянські монастирі, а саме: 1) старинна обитель св. Михаїла в Маріяповчі, заснована 1749 р.¹ і 2) нещодавній монастир Пресв. Серця Христового в Гайдудорозі, який започатковано щойно влітку 1933 р.²

В Маріяповчі ОО. Василіяни адміністрували місцеву парафію, в якій було майже 1,600 вірних³. Сама церква, збудована 1756 р. і в рр. 1937-1938 цілком відновлена, стала піднесена до гідности *Малої Базиліки* Папою Пієм XII 1948 р.⁴. В церкві зберігається чудотворна ікона Пречистої Діви Марії, що трьома наворотами (1696, 1715 і 1905) проливала сльози. Тим-то Маріяповч став славним відпустовим місцем, де щороку приходило біля 100,000 богомольців. При парафії була церковна школа, в якій навчалося коло 300 дітей. А при монастирі був ше новіціят для Василіянського доросту.

При монастирі в Гайдудорозі засновано *Малу Семінарію* та інтернат-бурсу на 60 хлопців. В монастирі була теж публічна каплиця Пресв. Серця Христового, де вірні приходили на відправи та приступали до св. Таїн.

¹ І. Дулишкович, *Историческія черты Угро-Русских*, Унгвар 1877, т. III, стор. 155-158; А. К., *Монастырь Марія-Повчанскій*, стаття у «Листок», 3 (1890) 32-33.

² У Гайдудорозі Іван Лендел із жінкою записали на Василіян свою хату з городом з тим, що доживатимуть свій вік при монастирі. Літом 1933 р. там поселилися два Отці і бр. кухар. Відтак вони набули ще 30 гектарів землі, а в рр. 1935-1938 збудували собі гарний монастир, з окремим приміщенням для малої семінарії й бурси-інтернату для хлопців. Коротку історію про фундацію подає «*Маріяповчанский календар для паломників на 1941 р.*» (по-мадярськи), Ужгород 1940, стор. 78-79.

³ Див. *Шематизм Гайдудорозької єпархії* (по-латині), Ніредьгаза 1948, стор. 48-49, де наведені всі дані про Святмихайлівську парафію у Маріяповчі.

⁴ Папське бреве з 25.3.1948 див. у «*Записки ЧСВВ*», I (1949) 79-83.

Канонічно Маріяповчанський і Гайдудорозький монастирі були прилучені до *Провінції св. Миколая*, тому про них, як окрему *Мадярьську Провінцію*, говоримо шойно після 1947 р.

З наступаючим фронтом червоної армії теж мадярські Отці, що в тому часі перебували в закарпатських монастирях⁵, повернулися до Мадярщини і примістилися в однім із двох згаданих монастирів. В Маріяповчі зостався теж протоігумен *Провінції Василянського Чину св. Йосафата в Мадярщині*, о. Вартоломей В. Дудаш, ЧСВВ⁶, як теж протоконсультор і настоятель мадярської вітки Василян, о. Іван Е. Ликій, ЧСВВ⁷. Треба було подбати про реорганізацію управи ОО. Василян у Мадярщині, яку теж зайняли советські війська.

Скориставши із своєї присутности в Мадярщині, совети і там насадили комуністичний уряд, який совісно виконував зарядження Москви. Коли вже стало певним, що комуністичний уряд в Мадярщині остаточно залишиться, а пошта до Риму зачала правильно доходити, то о. Дудаш, дня 22 вересня 1946 р., переслав до Головної Управи Чину свій перший звіт⁸. Із цього звіту довідуємося, що:

1) У *Маріяповчі*, де ігуменом був о. Матей Євчак, ЧСВВ⁹, було « дуже багато клопотів через земельну реформу »¹⁰. Клопіт полягав у тім, що Святомихайлівський монастир у Маріяповчі був наділений 600 гектарами родючої землі для утримання монастиря і новіціату. Мадярський комуністичний уряд 1946 р. сконфіскував монастирські добра, а для утримання монахів лишив тільки 40 гектарів, а й за це до

⁵ *Каталог Провінції Василянського Чину в Мадярщині* на 1944 р. виказує, що в тому часі у закарпатських монастирях перебувало шість мадярських Отців, які займали там чільні місця.

⁶ Про назначення о. В. Дудаша протоігуменом і короткий його життєпис див. « *Благовістник* », 1943, стор. 107. Дня 7.3.1947 р. о. В. Дудаш був назначений протоігуменом Мадярської Провінції св. Стефана. Коли в грудні 1950 р. комуністичний уряд розв'язав усі монаші Чини і Згромадження в Мадярщині, о. В. Дудаш перебрав парафію в Анарч, де душпастирює аж до сьогодні.

⁷ *Іван Е. ЛИКІЙ ЧСВВ* — нар. 1904 р., на новіціат у Мукачові вступив 1922 р., свящ. став 1930 р. Відтак викладав філософію і богословію в Галичині й на Закарпатті. Настоятель мад. групи (1943-1947), ігумен в Гайдудорозі (1949-1950), а по розпущенні монахів (1950 р.) душпастирював у Бодрогкерестур, де й помер 1961 р.

⁸ Див. звіт о. Дудаша з дня 22.9.1946 р., ч. 111-46, в *Архіві Головної Управи* (далі скор.: АГУ) — *Мадярщина*.

⁹ Ігуменом у Маріяповчі о. Євчак став 6.5.1943. Його некролог у « *Василянський Вісник* », 14 (1977-1978) 41.

¹⁰ Див. звіт о. В. Дудаша від 22.9.1946, стор. 2.

водилося платити високі податки¹¹. Тому не можливо було тут утримати новіціят, який тоді перенесено до Гайдудорогу.

2) У *Гайдудорозі* малярські Василіяни гарно розбудували свій монастир з просторою публічною каплицею. При монастирі приміщено малу семінарію й інтернат-бурсу¹². Крім посілості 30 гектарів землі, монастиреві допомагали чотири оо. професори, які, за старанням єп. М. Дудаша, ЧСВВ¹³, вчили в місцевому ліцею і діставали повну платію середношкільних професорів¹⁴. Коли однак 1946 р. ОО. Василіянам заборонено було утримувати інтернат, Провінційна Управа негайно перенесла туди свій новіціят, щоби бодай зберегти для себе розлогий будинок інтернату¹⁵.

3) Для виховання своїх клириків у католицьких школах, Провінційна Управа задумала тоді прийняти душпастирство у *Сетеді*, де був розлогий парафіяльний дім, в яким могли приміститися схоластики й продовжати свої середношкільні студії в ОО. Піяристів, а відтак на філософію і теологію могли вчашати до семінарії ОО. Єзуїтів. Так ото вже 1 вересня 1946 р. о. Діонісій Жаткович, ЧСВВ, і о. Матей Волошиновський, ЧСВВ, осілися в хаті сотрудника у поблизькому містечку Маків¹⁶, очікуючи на випорожнення парафіяльного дому у *Сетеді*. Та замість звільнити парафіяльний дім від незаконних мешканців, місцева комуністична управа сконфіскувала згаданий церковний будинок у *Сетеді* на свої цілі. Так довелося залишити первісний план виховання схоластиків і вже при кінці 1947 р. обидва ієромонахи покинули свій осідок у *Макові*.

¹¹ Див. звіт о. В. Дудаша до Східної Конгрегації від 14.7.1948, ч. 110-48, в АГУ-*Малярщина*.

¹² 1946 р. в *Малій Семінарії* було 15 хлопців.

¹³ Преосв. Микола М. Дудаш, ЧСВВ, єп. Гайдудорозький (1939-1972), був рідним братом о. протоіг. Вартоломея В. Дудаша, ЧСВВ. Його некролог у «Василіяньський Вісник», 11 (1972-1973) 27-29.

¹⁴ Професорами на той час у Гайдудорозі були: о. І. Ликій, о. А. Орос, о. Т. Лезеза й о. Т. Мезев (Мігуц).

¹⁵ Формальне дозволення Східної Конгрегації перенести новіціят до Гайдудорогу було дане 1.7.1948, під ч. 2988-28, в АГУ-*Малярщина*.

¹⁶ Із згаданих двох Отців о. Волошиновський фігурував як сотрудник розлогої парафії Маків (1,200 вірних), а о. Жаткович мав наново зорганізувати парафію в *Сетеді*, де начислялося біля 800 греко-католиків. Про резиденцію у *Макові* див. звіт о. Дудаша від 22.9.1946 р. до о. Архимандрита в АГУ-*Малярщина*.

4) Преосв. М. Дудаш, ЧСВВ, тоді допоміг мадярським Василіянам набути новий осідок у *Kispesti*, звідки вони мали змогу обслуговувати греко-католицьких вірних в околиці Будапешту, а студентам було вигідно доїжджати на виклади до столиці держави. Кішпешт під зглядом церковної юрисдикції належав до римо-католическої дієцезії, на території якої тоді проживало біля 10,000 греко-католиків, які однак не мали ні одної своєї парафії. Так ото з початком 1948 р. в Кішпешті осілися два Василіянські монахи, тобто: о. М. Волошиновський, ЧСВВ, та о. Д. Ретеш, ЧСВВ, а на кухаря до них придався бр. Ігнатій Кенез, ЧСВВ.

Крім душпастирської праці, згадані Отці були назначені катехитами у державних школах і діставали учительську платню, з чого могли утримувати Кішпештську резиденцію¹⁷.

Діставши повний звіт про стан мадярських ОО. Василіян, Головна Управа Чину тоді звернулася до свящ. Конгрегації для Східних Церков, щоб вона канонічно оформила мадярську вітку¹⁸. На це Східна Конгрегація, листом з дня 19 жовтня 1946 р., повірила Примаса Мадярщини, Кардинала Йосифа Міндсенті, щоб він перевів листовно голосування і в імені Апостольської Столиці проголосив склад Провінційної Управи ОО. Василіян у Мадярщині¹⁹. Дня 7 березня 1947 р., по переведенні голосування, Кардинал Міндсенті проголосив склад *Провінційної Управи* самостійної Мадярської Провінції св. Стефана:

Протоігумен: о. Вартоломей Дудаш, ЧСВВ.

Консультори: 1. о. Матей Євчак, ЧСВВ, — він теж і пров. Прокуратор, 2. о. Теодор Летеца, ЧСВВ, та 3. о. Йоаким Гегедіш, ЧСВВ.

Секретар Провінції: о. Леонтій Кіш, ЧСВВ²⁰.

Із-за особистих причин о. Кіш зрезигнував з обов'язків провінційного секретаря²¹, а тоді на його місце Східна Конгрегація назначила

¹⁷ Східна Конгрегація ще 1938 р. просила мадярських ОО. Василіян зайнятися греко-католиками на території Вацької дієцезії, але тодішній Вацький єп. С. Гановер спротивився — див. звіт о. Дудаша до Східної Конгрегації, стор. 2 — як у прим. ч. 11.

¹⁸ Див. «Промеморія» Головної Управи з дня 7.10.1946 р., в АГУ-Мадярщина.

¹⁹ Див. лист Східної Конгрегації до Кард. Й. Міндсенті від 19.10.1946, ч. 865-39 — Там же.

²⁰ Див. листа єп. М. Дудаша до о. протоіг. Дудаша з дня 12.3.1947, ч. 923-47 — Там же. Чомусь Кард. Міндсенті вислав вислід виборів до єп. Дудаша, хоч Василіяни є виїняті з-під судовласті місцевого єпископа.

²¹ Див. резигнацію о. Кіша від 4.5.1947 р. — Там же.

о. Йоакима Гетедіша²². В часі створення самостійної *Мадярської Провінції св. Стефана*²³ вона мала такий стан членів:

1. *Маріяповчанський монастир*: Отців - 7; Брр. помічників - 4; Новиків - 3; Кандидатів - 3. Усіх разом - 17.

2. *Гайдудорозький монастир*: Отців - 6.

3. *Осідок Маків*: Отців - 2.

Усіх разом: Отців - 15; Брр. помічників - 4; Новиків - 3 і Кандидатів - 3, тобто 25 осіб.

Молоденька Мадярська Провінція мала можливість дуже гарно розвинути, бо прибувало чим раз то більше покликань²⁴, однак комуністичний уряд перекреслив всякі їхні надії. Після ліквідації монастирської школи в Маріяповчі і скасування інтернату в Гайдудорозі прийшла земельна реформа, а згодом заборона монахам вчити у школах та відбувати відпусту чи публічні процесії при церквах тощо²⁵. Нарешті дня 2 грудня 1950 р. комуністичний уряд остаточно розпустив усі монаші Чини і Згромадження в цілій Мадярщині, а їхні добра відібрав на державні цілі.

Тоді всіх Василіянських клириків і новиків розпущено до дому і заборонено їм продовжати їхні студії. Монахи мали вибір: вертатися до цивільного життя або перебрати одинцем надані їм парафії. В тому часі Владика М. Дудаш, ЧСВВ, дуже багато допоміг мадярським Василіянам і старався всіх ієромонахів розмістити по незаміщених тоді парафіях. Старших віком, які вже не могли самостійно душпастирювати, приділено до молодших отців. І так розкинені по парафіях або самі на пенсії, Василіянські монахи у Мадярщині доживають свого віку.

Під час мадярського заворушення 1956 р. три схоластики: Йосиф

²² Див. лист Східної Конгрегації з дня 4.7.1947, ч. 387-47 — *Там же*.

²³ Така назва Мадярської Провінції подана в *Каталозі Василіянського Чину початком 1949 р.* (по-латині), Рим 1949, стор. 65. Мені однак не вдалося знайти урядовий документ, в якому була б точно определена назва цієї провінції. Чому св. Стефана, а не св. Михаїла, патрона Маріяповчанського монастиря? Стан осіб поданий за звітом о. Дудаша, висланим кард. Міндсенті дня 18.2.1947 р., в АГУ-Мадярщина.

²⁴ Кінцем 1949 р. на схоластикаті в Гайдудорозі бачимо 6 клириків, а на новіціяті 5 новиків і 5 кандидатів. В Малій Семінарії тоді було 8 хлопців — див. *Каталог Василіянського Чину св. Йосафата на 1950 р.* (по-латині), Рим 1950, стор. 56-57.

²⁵ Див. звіт о. Дудаша з дня 15.7.1948 р., в АГУ-Мадярщина.

І. Ердеї, Василь М. Ракацький і Степан С. Шкінта, дісталися поза залізу куртину. Після закінчення студій і складення довічних обітів вони були рукоположені на священників й успішно працювали між мадярськими греко-католиками в Північній Америці чи Канаді. Після кількох спроб, 1964 р. їм удалося набути розлогу ферму з хатою біля містечка Матаван, у штаті Нью Джерсі, де вони заснували свій Василіянський осідок Преч. Діви Марії Маріяповчанської. Ця перша монаша спільнота мадярських Василіян у Матавані складалася з 3-ьох ієромонахів, одного бр. помічника та двох схоластиків. Першим настоятелем став о. В. Ракацький (1964-1966), а по нім прийшов о. С. Шкінта (1966-1971). Від 1971 р. Матаванську монашу спільноту очолює о. Й. Ердеї.

Матаванський дім мадярських ОО. Василіян був безпосередньо підлеглий Протоархимандритові в Римі. Так, 1975 р., о. Ердеї назначено теж Протоархимандричим Делегатом.

Матаванські Отці далі ведуть душпастирську працю в поблизьких парафіях, а при своїм осідку зорганізували т. зв. Маріяповчанський відпуст, літню оселю для хлопців та різні релігійні й соціальні імпрези. Однак головним їхнім завданням є поживити й поширити між вірними почитання й набоженство до Маріяповчанської Богородиці²⁶.

Ревну працю Василіянської монашої родини у Матавані Господь Бог щедро нагородив матеріяльними добрами. Крім гарно розбудованої літньої оселі над озером (1966) та первісного дому (1969), вони спромоглися вже на розлогий соціальний центр Успіння Матері Божої (посвячений 1973 р.), а 24 травня 1981 р. відбулося вже врочисте посвячення їхнього нового монастиря і розлогої каплиці-церкви. Можливості їм усміхаються, аби тільки Господь Бог дав покликання.

²⁶ S. SKINTA, OSBM, *The Shrine of Our Weeping Mother of Mariapócs and the Mission of the Basilian Fathers of Mariapócs*, New York, N. Y. 1973.

о. С. Сабол, ЧСВВ

ПРИЧИНКИ ДО ІСТОРІЇ ПРОВІНЦІЇ СВ. КИРИЛА І МЕТОДІЯ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ

ЗМІСТ

1. *Важкі початки.*
2. *Канонічне оформлення.*
3. *Розгорнення праці й перші бурі.*
4. *Розбудова й поширення поля праці.*
5. *Канонічне створення провінції.*
6. *Насильна ліквідація провінції 1950 р.*

Василіянський Чин, закріплений від давніх сторіч по княжих землях Київщини, Волині, Галичини, навіть по цей бік Карпат, в мукачівській єпархії, мав свою віками освячену традицію також і на Пряшівщині, що є найбільш на захід висуненою територією українського народу та його Церкви. Там, від 15-го сторіччя, був відомий монастир ОО. Василіян у селі Красний Брід, що славився великими прощами на празник Зіслання Св. Духа та Покрови Пресв. Богородиці, а також пізніше заснований монастир на Буковій Гірці недалеко Стропкова, з прощами на Преображення Господнє і на Воздвиження Св. Хреста. Хоча, з причини недостатку покликань, ОО. Василіяни 1905-го року опустили монастир на Буковій Гірці¹, а Краснобрідський монастир став жертвою війни², все ж таки обидва ті монастирі й надалі залишилися центрами

¹ Останній ігумен цього монастиря був о. Методій Кралицький, ЧСВВ, який доживав свій вік у монастирі на Чернечій Горі біля Мукачова, де й помер смертю праведника 30.10.1945 р. Кам'яний монастир на Буковій Гірці поволі розсипався, але церква з чудовим іконостасом збереглася до кінця 2-ої світової війни. Дальша її доля невідома. — Коротку історію монастиря див. «*Календар Місіонаря на 1926 р.*», Жовква, стор. 123-4; о. М. Ваврик, *По Василіянських монастирях*, Торонто 1958, стор. 251-3.

² Тут збереглася тільки половина церкви з святинищем та чудотворною іконою Пресв. Богородиці. Мури монастиря були розвалені підчас завязятих боїв між австрійською та російською арміями 1915-го року. — Історію монастиря подає о. М. Ваврик, *цит. тв.*, стор. 249-251; К. Заклинський у «*Науковий збірник Музею Укр. Культури у Свиднику*», Пряшів 1965, т. I, стор. 43-57.

духовного життя гр. кат. населення по обох боках Бескидів, а духовну обслугу давали вірним ОО. Василіяни, що приїжджали туди з монастиря св. Василя Вел. в Ужгороді. Таким чином традиція Василіянського Чину втримувалась на Пряшівщині, хоч не стало там Василіян, і втрималась вона аж до часу, коли там знову з'явилися Василіяни.

Повне відродження традицій Чину св. Василя В. на території Пряшівщини почало здійснюватись 1939-го року, як туди прибули ОО. Василіяни, насильно виселені мадярами з Карпатської України. Були це здебільша уродженці Пряшівщини, з яких поволі виросла помітна чернеча спільнота, що мала 3 монастирі і осідок з 28 ченцями та 8 новиками. З них то Свята Столиця 1948 р. створила окрему провінцію Василіянського Чину під покровом Апостолів Слов'ян, Св. Кирила й Методія.

1. ВАЖКІ ПОЧАТКИ

В березні 1939 р. Німеччина зайняла Чехію і Моравію, створивши з них Протекторат. Тоді Словаччина стала самостійною державою, а Карпатську Україну, яка щойно проголосила свою самостійність, окупували війська сусідньої Мадярщини.

В наслідок таких політичних змін наступили зміни також і в Василіянській провінції св. Миколая в Карпатській Україні. Мадярський окупаційний уряд вирішив позбутися всіх Василіян, що не були уродженцями Підкарпаття або Мадярщини. Так ото, між 20-им квітня та 14-им травня 1939 р., мадярські жандарми під багнетами вивели на границю Словаччини найперше всіх Отців і Братів, що були родом із Пряшівщини, разом 9 осіб³, а 23-го травня вночі насильно перепхали через границю на словацький бік двох Василіян галицького походження⁴, яких польський уряд відмовився прийняти, бо вони вже довгий час жили в Карпатській Україні і були громадянами Чехословаччини. А в

³ Дня 20-го квітня 1939 р. мадярська поліція ув'язнила о. С. Саболу, ЧСВВ, що був директором єпархіального інтернату для хлопців у Хусті і під багнетами вивезла його на границю Словаччини. Після того, дня 14.5.1939 р. з ужгородського та мукачівського монастирів вивезено на словацьку границю ще наступних уродженців Пряшівщини: оо. Никодима Крета та Маріяна Сучка; клириків: Маріяна Поташа, Мануїла Главача, Івана Магура, Єроніма Федоронька; новика Інокентія Федоронька та Брата помічника Методія Швайку.

⁴ Це були о. Гліб Кінах, ЧСВВ, довголітній виховник новіціату на Чернечій горі біля Мукачова та бр. Венямин Навроцький, ЧСВВ, майстер-механік.

міжчасі, під кінець квітня 1939 р., до Пряшева прибув Протоігумен Провінції св. Миколая, о. Полікарп Булик, ЧСВВ⁵. Так у Пряшеві опинилось 12 Василян. Тоді о. Гліб Кінах, ЧСВВ⁶, замешкав в епарх. сиротинці і став духовником новіціату СС. Службениць у Пряшеві; о. Севастіян Сабол, ЧСВВ, замешкав у своїх батьків, а решта примістилася тимчасово в єпископській резиденції.

Преосв. Павло Гойдич, ЧСВВ, і Пряшівська Капітула, пересякли мадяронством та москвофільством, не дуже тішилися прибуттям «*українських*» Василян. Щоб новоприбулі монахи не були великим тягарем для Владики-Василянина, о. Булик домовився з ОО. Редемптористами в Михаловцях, де і примістив 10 молодих Василян, а новика Інокентія Федоронька вислано до Єзуїтського новіціату в Ружомберку. Для інших монахів о. Булик виведнав у Владики опорожнену, але заборговану парафію у Межилабірцях, недалеко розваленого нашого монастиря у Красному Броді. Преосв. Гойдич уже 4 червня 1939 р. передав парафію Чинові з тим, що Чин поволі буде сплачувати також парафіяльний борг. Так парафіяльний дім у Межилабірцях став першим осідком ОО. Василян у Пряшівській епархії⁸.

Крім матеріальних труднощів, нова Василянська спільнота мусіла пережити ще й вороже ставлення місцевого населення. Містечко Межилабірці, як теж і довколишні села, вже від сотні років були просякли москвофільством та сильною схильністю до православ'я. Парафіяни спочатку дуже холодно ставилися до ОО. Василян, а вчителі місцевої горожанської школи і студенти епархіяльних шкіл, що тоді перебували вдома на вакаціях, написали протест до Преосв. Гойдича проти ОО. Василян, і навіть готувалися зробити проти них прилюдну демонстрацію. Однак до тієї демонстрації не дійшло, бо новоприбулі ченці були переважно уродженцями Пряшівщини й виховані в епархіяльних школах у Пряшеві.

⁵ Див. о. А. Пекар, ЧСВВ, *Блаженної пам'яті о. П. Булик, ЧСВВ (1885-1961)*, життєпис у «*Світло*», 1 (1972) 25-27. Як відомо, о. Булик був Протоігуменом Закарпатської Провінції ЧСВВ від 1932-1939.

⁶ Див. життєпис о. Г. Кінаха, ЧСВВ (1888-1980) пера о. М. Ваврика, ЧСВВ, у «*Світло*», 1 (1966) 23-25; некролог *там же*, 4 (1980) 131.

⁷ Див. біографію о. С. Сабола, ЧСВВ, у «*Світло*», 3 (1960) 118-120.

⁸ В липні 1939 р. до Межилаборець приїхали оо. П. Олар та Й. Кузмяк з Оломоуца зі студій (висвячені в Пряшеві 30.7.1939), як теж о. П. Гучко, що студіював у Кром'єржіжі на Моравії. До них восени ще долучилися: бр. Г. Ханик — кухар, бр. П. Пасіка — друкар та пом. друкар — бр. Симеон Кузмяк, уродженець Пряшівщини. Всі вони мусіли тиснутися в 4-ох кімнатах параф. дому, разом 16 люда.

2. КАНОНІЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ

Канонічне оформлення Василянської спільноти на Пряшівщині наступило в половині липня 1939 р.

Весною 1939 р. о. П. Булик, ЧСВВ, опинившись на скитальщині⁹, зрезигнував із становища протоігумена Закарпатської Провінції, а сам готувався виїхати до Америки. Але з доручення Генеральної Курії приїхав ще на Словаччину, щоб там допомогти недосвідченим Отцям зорганізуватися. Щоб не залишити Василянських монахів на Словаччині без відповідного проводу, о. Архимандрит Д. Ткачук, ЧСВВ, грамотою з дня 9 липня 1939 р., назначив о. Севастіяна С. Сабола, ЧСВВ, настоятелем Василянських ченців у Словаччині та Протектораті Чехії й Моравії «з правами ігумена і тимчасового Протоігумена»¹⁰. Формальне прийняття обов'язків Настоятеля чернечої спільноти на терені Словаччини та Протекторату¹¹ о. Саболом наступило під час спільних нарад у Межилабірцях, на яких був присутній теж о. Булик.

Настоятель о. Сабол зразу вибрав собі консульторів, а саме: о. Г. Кінаха, о. П. Гучка та о. Н. Крета. Треба було подбати теж і про дальші студії схоластиків. Тоді в Межилабірцях склад осіб став такий: Настоятель — о. С. Сабол; Парох і Вікарій дому — о. П. Гучко; Професори: о. П. Гучко, о. Н. Крет та о. М. Сучко; Схоластики реторики — Брр. М. Поташ, М. Главач, І. Магур і Є. Федоронько. В дзмі перебували теж щойно висвячені оо. П. Олар і Й. Кузмяк, як теж Брр. Помічники: Г. Ханик, В. Навроцький і М. Швайка. В листопаді 1939 р. до них долучився ще й довголітній директор василянської друкарні в Ужгороді — Бр. П. Пасіка, а опісля ще уродженець Пряшівщини, теж друкар — бр. Симеон Кузмяк.

В наслідок політичної ситуації о. Булик однак не міг виїхати до Америки. Тому він теж залишився на Пряшівщині і заступав на різних парафіях хворих священників. А о. Кінах і надалі жив при сиротинці

⁹ Протоігумен о. Булик виїхав з Карпатської України дня 16.3.1939 р., супроводжуючи о. монс. А. Волошина — див. А. Штефан, *А. Волошин — Президент Карпатської України*, Торонто 1977, стор. 96.

¹⁰ Див. *Архів Генеральної Управи Чехословаччина* (далі скор.: АГУ-ЧСл.) ч. 135/39. В тій справі Східна Конгрегація листом з дня 11.12.1939 р. просить вяснення (ч. 853/39), на що о. Архимандрит 26.1.1940 р. (ч. 10/40) дав вичерпну відповідь.

¹¹ В тому часі на території Протекторату в Оломоуці перебували ще: о. С. Решетяло, ЧСВВ, й о. Мирон Калинець, ЧСВВ, а в Братиславі о. Макарій Каровець, ЧСВВ.

в Пряшеві. Був ще новик, Інокентій Федоронько, який продовжував свій новіціят в оо. Єзуїтів у Ружомберку.

В листопаді 1939 р. прибули з Лаврова до Оломоуца на Моравії 6 Отців і, мабуть, 28 клириків-богословів, що їх дуже гарно прийняв Архиепископ Пречан, і за мінімальну оплату примістив їх у своїй Духовній Семінарії. Тут Василіянські студенти могли продовжувати свої богословські студії під проводом своїх власних професорів: оо. Павла Миськова, Сотера Голика, Арсенія Кулибаби та Єроніма Тимчука. Їхнім ігуменом був о. Інокентій Баган, ЧСВВ. Ця нова група Василіянських ченців теж підлягала судовласті о. Сабола, але задля великих труднощів комунікації, вже з кінцем 1940 р. Апостольська Столиця створила Генеральну Делегатуру для Василіянської спільноти в Протектораті Чех і Моравії, під керівництвом о. Павла Миськова, ЧСВВ, а таку ж саму Делегатуру на Словаччині, в завідуванні о. Севастіяна Сабола, ЧСВВ¹².

3. РОЗГОРНЕННЯ ПРАЦІ Й ПЕРШІ БУРІ

Устабілізувавши себе в новому своєму осідку, в Межилабірцях, Отці почали розгортати інтенсивну апостольську діяльність.

На початку січня 1940 р. появились перші празничні проповіді для єпархіяльних священників, що їх почали видавати ОО. Василіяни на цикльостилі. Поступово було видано два річники святкових проповідей (1940-1941), опісля один комплект недільних катехитичних проповідей (1942) і два комплекти страчних проповідей (1942-1943). На жаль, мало священників прислало свою передплату за ті проповіді й тому Отці припинили видавничу працю 1943 року.

Рівночасно розгорнули Отці також місійну діяльність. В Великому Пості того ж року оо. С. Сабол і П. Олеар дали перші три місії в околицях Межилабірців, а в наступних роках у кількох словацьких гр. кат. парафіях. Ті місії давали великі моральні користі, бо єпархіяльні священники почали запрошувати Отців на празники в своїх парафіях із проповідями, вірні сусідніх парафій виявляли більше довір'я до ОО. Василіян, а парафіяни в Межилабірцях почали бути гордими із своїх Отців, проти яких ще не так давно настроювали їх місцеві інтелігентські кола.

¹² Див. розпорядження Східної Конгрегації від дня 25.11.1940 р., ч. 865/39 — в АГУ - Східна Конгрегація.

В самій межилабірській парафії, що була дуже заражена духом православ'я, Отці присвятили особлившу увагу поглибленню духовного життя та поширюванню католицького світогляду. Оживлено занедбані травневі набоженства в честь Пресв. Богородиці, дано почин почитанню Пресв. Серця Христового, засновано церковний хор, Марійську Дружину й Католицьку Акцію, в яку включилася dorостаюча молодь. За допомогою тих організацій заведено практику частішої сповіді, поширювано релігійну літературу, організовано конференції на актуальні релігійні теми.

Восени 1940 р., на прохання Преосв. Гойдича, Василіяни прийняли ще тимчасово адміністрацію розлогої парафії у Павловцях з двома філіяльними церквами. Туди призначено о. П. Олеара й о. Й. Кузмяка. Вони там перебували аж до кінця 1943 р.

Але в тому самому часі, коли душпастирська та місійна праця ОО. Василіян на Пряшівщині починала приносити бажані овочі, то тут, то там підносились обвинувачення проти ОО. Василіян збоку деяких кіл москвофільської інтелігенції. Оскарження ішли до Єпископської канцелярії в Пряшеві. Але поволі ті спори мирно полагоджувались, бо ті, що доносили на ОО. Василіян, ніякими фактами не могли доказати своїх обвинувачень.

Гірші часи настали для Чину, коли державний уряд Словаччини почав нагінку на самого владика Пряшівської єпархії і на все, що руське (українське).

Влітку 1939-го року поліційні органи в Пряшеві домагались, щоб о. Гліб Кінах виїхав до Польщі, звідки він приїхав 20 років тому. На щастя, о. Г. Кінах був під опікою впливового словацького лікаря, що і захоронило його від насильного виселення.

Далі словацький уряд намагався видалити із Словаччини трьох Братів — Галичан (Ханика, Навроцького й Пасіку), а згодом теж і СС. Василіянок та СС. Службниць, які вже понад 10 років працювали в Пряшеві й мали чехословацьке громадянство. Тоді, через Апост. Про-Нунція в Братіславі, монс. Й. Бурцію, вдалося на якийсь час захоронити згаданих монахів і монахинь перед вивезенням. Те саме повторилося рік пізніше, під осінь 1940 р.

Нова нагода для шиканів проти ОО. Василіян показала на весні 1941-го року. Тоді-то відбувались по містечках східної Словаччини, заселених русинами (українцями) поїздки свідомих українців, що створили в Пряшеві *Українську Народну Раду*, скликували збори місцевого населення й говорили про можливість об'єднатися з Україною, що її саме окупувала німецька армія й були великі надії на створення Укра-

їнської Держави. Такий з'їзд відбувся також і в Межилабірцях. Тоді хтось пустив поголоску, ніби це ОО. Василіяни приготували весь той український з'їзд. Так між вірними знову почались невдоволення з Василіян. Неприхильні виступи зразу ж використали словацькі чинники і, дня 31-го травня 1941 р., жандарми вивезли з Межилабірців усіх трьох згаданих галицьких Братів, і в нічній темряві примусили їх перейти на терен окупованої німцями Польщі. Там вони знайшли притулок у Чистогорбі, де, на щастя, на парафії перебував о. Йосафат Камінський, ЧСВВ.

Дня 1-го червня 1941, в наслідок злобних доносів москвофілів, словацька жандармерія заарештувала в Межилабірцях о. Никодима Крета і вивезла його до горезвісної тюрми в Ілаві, мовляв, о. Крет на проповіді мав сказати, що кожний, хто є проти українців, піде до пекла, хоч він, як це відтак потвердили вірні, нічого подібного не говорив.

Тоді о. Настоятель Сабол запротестував перед жупаном у Пряшеві проти видалення трьох Братів та ув'язнення о. Крета без усяких доказів вини. Зразу після відвідин у жупана шеф поліції поставив о. Сабола під домашній арешт. Після чотирьох днів домашнього арешту поліція повезла о. Сабола до Межилабірців, де, перевіривши справу, випустила його на волю. Але о. Крета далі затримано в Ілавській тюрмі.

Дня 22 червня о. С. Сабол, ЧСВВ, поїхав до Братіслави, щоб у Про-Нунція, монс. Йосифа Бурціо скласти звіт про безпідставне шиканування нашого Чину збоку словацьких державних чинників. Монс. Бурціо, вислухавши о. Сабола, негайно зателефонував до канцелярії президента Йосифа Тисо, вимагаючи для настоятеля ОО. Василіян авдієнції. Наступного дня, 24 червня, під час авдієнції, що тривала 40 хвилин, президент Тисо особисто переконував о. Сабола, що на Словащині нема українців, а є тільки русини, але й вони це тільки зрусифіковані словаки. Все ж таки обіцяв постаратися, щоб о. Крета випущено на волю. І справді, два тижні пізніше, о. Никодим Крет, ЧСВВ, вернувся з тюрми до Межилабірців. Після тих кількох бурхливих місяців 1941-го року, словацька влада перестала турбувати ОО. Василіян.

4. РОЗБУДОВА Й ПОШИРЕННЯ ПОЛЯ ПРАЦІ

Весною 1942-го року розпочато будову дому на Буковій Гірці біля Стрöpfкова, щоб там, на своїх монастирських полях розвести свою господарку. Гроші на цю будову позичено від Епархіяльної Управи в Пряшеві (25,000 кр.), а решту додав Межилабірський дім.

До сплачення єпархіяльного боргу в Пряшеві великою мірою спричинилися духовно і матеріально успішні місії, що їх Отці давали найперше в селі Войчиці біля Требішова, а потім у місті Сечовці та в самому Требішові. Зразу після тих місій вірні в Сечовцях виявили палке бажання мати в себе ОО. Василіян і вже готові були жертвувати 11 моргів землі під будову монастиря. Але в тому самому часі також і вірні міста Требішів виявили бажання мати в себе ОО. Василіян і вони виступили з готовим уже пляном.

Восени 1943-го року консульта Генеральної Делегатури вирішила прийняти подарований Чинові маєток у Требішові. Преосв. Павло Гойдич, ЧСВВ, зразу дав дозвіл на відкриття монастиря. Таким чином, у січні 1940-го року, о. С. Сабол міг замешкати в новому домі й припильнувати ремонт, що вже переводився. В порозумінні з Владикою спроваджено Отців П. Олеара і Й. Кузмяка з Павловців, де вони обслуговували парафію ще від 1940-го року. Тоді о. П. Олеара призначено до Требішова, а о. Й. Кузмяка назначено настоятелем і парохом у Межилабірцях.

Весною 1944 року дефінітивно полагоджено передачу Чинові требішівського маєтку. У червні 1944-го року відбулось торжественне посвячення новозаснованого монастиря в Требішові, що його довершив Преосв. Павло Гойдич, ЧСВВ, за участю всієї місцевої урядової адміністрації, коло 20 сусідних священників і майже 1000 вірних з околиці.

В тому часі значно поправилися теж взаємини між Чином та Єпархією. В єпархіяльному інтернаті для хлопців у Пряшеві вже довший час були неполадки, тому батьки дітей писали протести до єпархіяльного правління, вимагаючи більше дисципліни й нагляду над доростаючою молоддю. Владика Гойдич уже кілька разів звертався до о. Сабола з пропозицією, щоб ОО. Василіяни прийняли ведення інтернату. Влітку 1943 р., під сильним тиском збоку Владики й Капітули, консульта Генеральної Делегатури погодилась на ту пропозицію з надією, що в інтернаті Отці будуть мати вплив на нові покликання до Чину. Так ото від 14-го серпня 1943-го року, о. Гучко — як директор, а о. М. Поташ — як префект, почали вести єпархіяльний інтернат у Пряшеві.

В жовтні 1944 р. советська армія продісталась через Галичину вже на південний бік Карпатських гір і зупинилась перед Межилабірцями. Отці з Межилабірської обителі горами-лісами переходили до монастиря на Буковій Гірці, а з вірними в Межилабірцях остався тільки сам о. Крет.

Щоб ізберегти чернечу Братію від знищення під час війни, о. Настоятель Сабол винаймив тоді у Татрах одну віллу, і туди в другій половині листопада 1944 р., вислано Братію. В Требішові залишилися лише о.

Сабол, о. Кузмяк і бр. Кузмяк, до яких в останній хвилині долучився ще о. Гучко.

Советська армія зайняла Требішів 1-го грудня 1944-го р. Чернеча Братія щасливо прожила перехід фронту, а Братія в Татрах також збереглася вся ненарушена. Скоро воєнні дії посунулися даліше на захід, життя в наших монастирях знову почало налаштовуватись. Так ото з кінцем лютого 1945 р. пороблено нові диспозиції, а саме: Отців Й. Кузмяка, М. Сучка, Н. Крета, обидвох Федороньків, М. Главача та бр. М. Швайку вислано до Межилабірців; о. І. Магура вислано до санаторії в Татрах на лікування; оо. П. Гучко та М. Поташ вернулись до Пряшева до інтернату, а в Требішові zostали: о. С. Сабол — Генеральний Делегат; о. П. Олеар — Настоятель дому, та бр. С. Кузмяк — кухар.

Влітку 1945 р. Преосв. Гойдич звернувся до ОО. Василіян, щоб вони прийняли ведення гр. кат. парафії св. Климента в Празі, бо тамошні українські вірні мали багато прикрих сутичок з місцевим парохом чеського походження, о. Яковом Граділом, якого підозрівали в співпраці з комуністичною поліцією. Консульта Генеральної Делегатури нарешті погодилась прийняти згадану парафію, щоб мати свій дім у столиці та щоб своїх студентів можна було вишколювати на Празькому університеті. Вже від осені 1944 р. на Карловому університеті студіювали наші клирики: Інокентій Федоронько та Іларіон Бенедик, що прибув із Карпатської України. Обидва вони мешкали в монастирі ОО. Домініканів.

Полагодивши всі формальності з державними урядами та єпархією, ОО. Василіяни, дня 30-го листопада 1945 р., прийняли парафію св. Климента в Празі. Парохом назначено о. Панкратія Гучка, ЧСВВ, а до помочі йому був о. Павло Миськів, ЧСВВ, що вже довший час перебував у Празі. В наслідок відходу о. Гучка, директором єпархіяльного інтернату у Пряшеві став о. Маріян Поташ, а йому до помочі на префектів назначено: оо. Н. Крета, М. Главача та Є. Федоронька. Всі вони рівночасно приготувались до державної матури в єпархіяльній гімназії.

В післявоєнній Чехословаччині вже від року ширився рух за удержавлення церковних шкіл й інтернатів. Римокат. церковні школи удержавлено вже в перших днях 1946 р., а дня 3 липня 1946 о. М. Поташ мусів передати єпархіяльний інтернат урядом назначеному цивільному директорові. Однак, на прохання Владики Павла, о. Поташ і о. Крет залишилися тимчасово у Пряшеві, як катехити.

Між тим, Апостольська Столиця завізвала з Пряшева до Риму о. Г. Кінаха, ЧСВВ, якого дня 13 червня 1946 р. назначено Генеральним Вікарієм Чину, а кілька днів пізніше Апостольська Столиця покли-

кала до Риму також о. Павла Миськова, ЧСВВ, на Протоконсультора Чину. У зв'язку з цими змінами до Праги вислано тоді о. Мануїла Главача, щоб помагав о. Гучкові в адміністрації парафії св. Климента. Дня 25 жовтня 1946 Генеральна Курія в Римі затвердила нову консульту Генеральної Делегатури в Чехословаччині в такому складі: о. П. Булик — протоконсультор, о. П. Гучко — 2-ий консультор, о. П. Олеар — 3-ій консультор і секретар Делегатури¹³.

5. КАНОНІЧНЕ СТВОРЕННЯ ПРОВІНЦІЇ

(16 березня 1948)

Вже від осені 1946-го року між Генеральною Делегатурою та Генеральною Курією велися переговори в справі канонічної ерекції монастирів у Чехословаччині та відкриття новіціату, що мало промостити шлях до створення нової провінції. Першим кроком у тому напрямі було те, що Генеральна Курія урядово переіменувала наш осідок у Межилабірцях на «Краснобрідський монастир того часу в Межилабірцях», бо ж Краснобрідський монастир, хоч і знищений війною 1915-го року, канонічно не перестав бути монастирем. А грамотою Генеральної Курії, з дня 30 січня 1947 р. осідок св. Кирила і Методія в Требішові був ерігований на монастир¹⁴.

Треба було ще третього монастиря з новіціатом, щоб сяк-так можна було створити канонічно нову провінцію. Тут Чин використав добру волю Владика Павла, який уже давніше хотів мати Василіян у Пряшеві¹⁵. З цією метою він, за знижену ціну, продав Чиніві двоповерховий епархіяльний дім, в якому якийсь час перед тим містилась епархіяльна гімназія. Негайно пороблено всі старання, щоб дім достосувати до потреб новіціату, а гімнастичну залю перетворити на каплицю. Ці праці йшли так гарно, що о. Сабол уже 8-го липня 1947-го року міг перенести до Пряшева осідок Генеральної Делегатури, який досі був у Требішові.

¹³ Див. грамоту Ген. Вікарія з дня 25 жовтня 1946 р., ч. 138/46, в АГУ-ЧСл.

¹⁴ Див. грамоту з дня 30 січня 1947 р., ч. 11/47, в АГУ-ЧСл.

¹⁵ Вже 1946 р. Преосв. Павло Гойдич, ЧСВВ, за повною згодою Консистоїї, хотів подарувати Чиніві більшу посілість із садом, що була в завідуванні епархіяльного інтернату «Алумнеум» (це був інтернат виключно для священничих синів), щоб Чин там побудував монастир і відкрив новіціят, але цей маєток був зовсім за містом, у полі. І Владика й Отці оглядались за якимось уже готовим будинком на окраїнах міста Пряшева, але відповідного будинку тоді не знайдено.

Новий дім у Пряшеві еріговано на монастир грамотою Генеральної Курії з дня 22 вересня 1947 р.¹⁶, а новіціят дозволено відкрити декретом Свящ. Конгрегації для Східних Церков з дня 26 вересня 1947 р.¹⁷ і він почав діяти вже в перших днях місяця жовтня того ж року. Магістром й ігуменом нового монастиря назначено о. Полікарпа Булика, ЧСВВ. Торжественне посвячення нашого Пряшівського монастиря відбулося на сам празник Христа Царя, дня 26 жовтня 1947 р.¹⁸.

Новий наш монастир у Пряшеві швидко був заповнений ченцями. Там жили о. С. Сабол — Генеральний Делегат, о. П. Булик — магістер й ігумен монастиря, о. М. Поташ — вікарій дому і прокуратор Генеральної Делегатури, 6 перших новиків, а також і Брати, які в липні 1947 р. прибули з нашого Мукачівського монастиря, де відбували свій новіціят, а саме: о. Йосиф Є. Гомічко, клирик Осип Й. Бреза та домашні Браття Антоній М. Коцак і Осип М. Лозяк. До них долучився також і колишній брат Мукачівського монастиря, Теодосій Човбан, що під кінець війни залишився на Словаччині.

Ерігуванням трьох монастирів і відкриттям новіціяту в Пряшеві були виконані всі вимоги конечні до створення окремої провінції. І так, на підставі декрету Сх. Конгрегації в Римі, з дня 4-го березня 1948-го року¹⁹, Генеральна Курія ерігувала дотеперішню Генеральну Делегатуру в Чехословаччині на Провінцію під покровом Апостолів Слов'ян, св. Кирила й Методія²⁰, а окремим листом назначила о. Севастіяна С. Сабола, ЧСВВ, першим її Протоігуменом²¹. Членами Провінційної Консульти²² стали:

- 1) о. Полікарп БУЛИК — протоконсультор;
- 2) о. Полікарп ОЛЕАР — консультор і пров. секретар²³;
- 3) о. Йосафат КУЗМЯК — консультор²⁴.

¹⁶ Ерекційну грамоту з дня 22.9.1947, ч. 144/47, див. в АГУ-ЧСл.

¹⁷ Пор. грамоту Сх. Конгрегації з дня 26.9.1947, ч. 545/47, в АГУ-Східна Конгр.

¹⁸ Про посвячення Пряшівського монастиря під покр. Христа Царя, див. «Благовістник», Пряшів 20 (1947) 1-2.

¹⁹ Див. позволення Східної Конгрегації з дня 4.3.1948, ч. 127/48, в АГУ-Східна Конгрегація.

²⁰ Див. грамоту ерекції з дня 16.3.1948, ч. 45-1/48, в АГУ-ЧСл. і статтю «Дефинитивна Провінція ОО. Василіян в ЧСР», Благовістник, Пряшів 1948, стор. 55.

²¹ Див. грамоту назначення о. С. Сабола на Протоігумена з дня 16.3.1948, ч. 45-2/48, в АГУ-ЧСл.

²² Див. грамоту Ген. Вікарія з дня 24.4.1948, ч. 76/48, в АГУ-ЧСл.

²³ Див. некролог о. П. Олеара, ЧСВВ (1913-1971), у «Василіянський Вісник», Рим, 10 (1971-72) 37-39.

²⁴ Див. некролог о. Й. Кузмяка, ЧСВВ (1914-1978) у «Василіянський Вісник», Рим, 14 (1977-78) 73-74; статтю о. Соловія, ЧСВВ: Пам'яті о. Й. Кузмяка, ЧСВВ, у «Америка», Філадельфія, Па., 14.11.1978, стор. 4.

Грамотою, з дня 24 квітня 1948 р., були остаточно затверджені теж ігумени поодиноких монастирів, а саме: 1. о. П. Булик — ігумен у Пряшеві, 2. о. П. Олеар — у Требішові, та 3. о. Йосафат Кузмяк — у Межилабірцях²⁵.

Розвиток нової Провінції заповідався дуже гарно. Вона нараховувала: 3 монастирі і одну резиденцію, 19 Отців, 3-ьох студентів богословії, 9-ьох Братів і 4-ох новиків. Отці їздили на місії, давали реклекції для молоді й інтелігенції, провадили релігійні організації, і гак все більше й більше здобували собі довір'я народу й пошану в єпархіяльних священників. На допущення до новіціату чекало ще 10 кандидатів. Але в лютому 1948 р. комуністична партія перевела в Чехословаччині «гладкий переворот», захопила владу в Празі, й з того часу меч заглади повис над нашим Чиним і над Греко-католическою Церквою.

6. НАСИЛЬНА ЛІКВІДАЦІЯ ПРОВІНЦІЇ 1950 Р.

Отці в новоствореній Провінції св. Кирила й Методія були зовсім свідомі того, що трагедія, яка впала на Провінції нашого Чину в Галичині, в Карпатській Україні та в Румунії, легко може впасти також і на них, зокрема після того, як у Чехословаччині комуністи прийшли до влади.

Тут наша трагедія почалася з того, що дня 14-го березня 1947-го року поліція арештувала пароха св. Климента в Празі, о. П. Гучка, ЧСВВ, обвинувативши його у співпраці з Українською Повстанчою Армією, якої менші чи більші загони пробивались того часу через терен Чехословаччини на захід. Далі обвинувачувано його в тому, що він виставляв фальшиві документи для шпівнів і курієрів українських націоналістів, що він збирав і передавав західним потугам військовій таємниці з доручення єпископа Гойдича в Пряшеві та свого Протоігумена, о. С. Сабола, ЧСВВ. Таким чином о. П. Гучка, Василіянський Чин і всю Гр. Кат. Церкву в Чехословаччині пов'язано з Українською Повстанчою Армією, яку називано в судових актах «Бандерівцями».

Незважаючи на те, що поліційні органи не мали ніяких конкретних доказів проти ОО. Василіян, ніби вони вчинили злочини співпраці з воєнними силами держави, в днях від 13-го до 18-го грудня 1948-го року в Головному Суді в Празі відбувалась розправа проти Отців П. Гучкаї

²⁵ Див. грамоту ч. 77/48, в АГУ-ЧСЛ.

С. Сабола та проти ще чотирьох цизільних, нібито їхніх спільників. Обох Отців суд визнав винними в зраді держави, в шпигунстві в користь західних альянтів та підтримуванні «злочинних банд» Української Повстанчої Армії. Тож о. П. Гучка, ЧСВВ, відсуджено до 15 років важкої тюрми, а відсутнього о. С. Сабола, ЧСВВ, на досмертну тюрму²⁶

Весною 1948-го року Отці у Пряшеві довідалися, що совітське НКВД пошукувало за о. Саболом на Закарпатті, де він давніше був редактором релігійного Василянського місячника «Благовісник», і писав статті проти комуністів. Відтак допитувалися за ним у Чехословаччині. Тому о. Сабол повних три місяці мусів скриватися в різних місцях. Нарешті, дня 22 серпня 1948 р., «начорно» перейшов границю до Австрії, а звідтіль дістався до Риму²⁷. Управу Чехословацької Провінції св. Кирила і Методія тоді прийняв о. П. Булик, ЧСВВ, як Протоконсультор. Відтак листом з дня 16 березня 1949 р. Свящ. Конгрегація для Східних Церков назначила о. Булика протоігуменом тої ж Провінції²⁸. Однак через зміну Головної Управи нашого Чину в Римі та комунікаційні труднощі фактичне назначення о. Протоігумена Булика настало щойно дня 23 жовтня 1949 р.²⁹

Дальшим ударом для Провінції була конфіскація нашого монастиря в Пряшеві, дня 22 лютого 1949 р. й ув'язнення 11 Отців і Братів, які перебували на той час у монастирі³⁰. Тоді поліція skonфіскувала Пряшівський монастир, як державну власність і повідомила про це Преосв. Павла Гойдича, ЧСВВ.

А ще важчим ударом, цим разом для всієї Католицької Церкви в Чехословаччині, був факт, що протягом однієї години, вночі з 13-го на 14-го квітня 1950-го року, задалегідь приготовані відділи поліції, жандармерії та війська заарештували всіх членів монаших Чинів і

²⁶ Про ув'язнення і суд над о. Гучком, див. С. Сабол, ЧСВВ, *Голгота Греко-катол. Церкви в Чехословаччині*, Торонто-Рим 1978, стор. 47-69, 256-269.

²⁷ Див. Сабол, *цит. тв.*, стор. 103-230, де він подрібно описує про свою втечу до Риму.

²⁸ Див. листа Конгр. з дня 16.3.1949, ч. 127/48, в АГУ-Сх. Конгрегація. Тоді склад Провінційної Управи у ЧСл. став такий: Протоігумен — о. П. Булик; Протоконсультор — о. П. Олар (він і секретар); Консультор — о. Й. Кузмяк; Консультор і Адмінітор — о. Н. Крет; Прокуратор — о. М. Поташ.

²⁹ Див. АГУ-Чсл., грамоту з дня 23.10.1949, ч. 309/49; лист з того ж дня до о. М. Главача, ЧСВВ, у Празі, ч. 291/49, який вислано таємно, через Празьку Нунціятуру, бо у Чехословаччині вже була комуністична влада.

³⁰ На шаста о. Булик тоді саме виїхав з Пряшева; див. його реляцію до Ген. Курії, з дня 28.3.1949 р., в АГУ-Чсл.

Згромаджень (усіх 1,911 ченців) і вивезли їх до різних концентраційних таборів. Тієї самої ночі зліквідовано теж Василянські монастирі в Межилабірцях і Требішові, а всіх монахів вивезено до концентраційного табору в Подолінці під Татрами. Тоді всі монастирі й монаші заведення з їхнім рухомим і нерухомим майном забрала держава. Те саме сталося незабаром з жіночими монастирями, коли комуністична чехосл. влада виарештувала 10,660 монахинь³¹.

Ще того самого року комуністи насиллям зліквідували теж і Греко-катол. Церкву в Чехословаччині під час інсценованого ними «Собору гр. кат. священників і мирян», який відбувся в Пряшеві, дня 28 квітня 1950 р. Рішенням цього псевдособору проголошено уневажнення церковної Унії з Римом і підчинення Греко-катол. Церкви в Чехословаччині під судовість Московського патріярха³². Ось тому то по звільненні греко-катол. священників і монахів з концентраційних таборів їм не дозволялося виконувати душпастирських обов'язків, хіба що перейшли б на православ'я. Дякувати Богові, ніхто з монахів у Провінції св. Кирила і Методія не перейшов на православ'я.

За влади О. Дубчека під час т. зв. «Празької Весни», старанням Владики-Ісповідника, Преосв. Василя Гопка, помічного єпископа Пряшівського³³, чехословацька влада дня 13 червня 1968 р. дозволила обновити греко-католицьку Пряшівську єпархію³⁴, тимчасом як не дозволили на відновлення монаших Чинів. У Чехословаччині ще й зараз не дозволяється закладати монастирів ані виховувати новий монаший доріст. Так ото від осені 1968-го року по сьогодні наші Отці Провінції св. Кирила й Методія, що залишилися в живих на Чехословаччині, перебувають одинцем по парафіях як парохі, або на державній службі, або доживають свого віку в рідних на емеритурі.

³¹ Див. Сабол, *цит. тв.*, стор. 288-291; о. А. Пекар, ЧСВВ, *Доля монахів і монахинь на Пряшівщині*, стаття у «Світло», 6 (1958) 15-16. — Тоді з ченців тільки о. Кузмяк, ЧСВВ, лишився на свободі у Межилабірцях — як парох. Та незабаром і його примусили покинути парафію і він скривався як робітник до літа 1951 р., коли йому вдалося дістатися до Риму.

³² Див. Сабол, *цит. тв.*, стор. 292-304; о. А. Пекар, ЧСВВ, *Нариси історії Церкви Закарпаття*, Рим 1967, стор. 170-176.

³³ Преосв. В. Гопко, пом. єп. Пряшівський (1947-1976) — був арештований і засуджений на 15 років в'язниці. Діставшись на волю 1968 р., вистарався відновлення Греко Катол. Церкви в Чехословаччині. Усунений словаками з управи Пряшівської єпархії (1969 р.), помер у Пряшеві 23.7.1976 р.; див. некролог у тижн. «Шлях», 29.8.1976, стор. 2; «Америка», 6.8.1976, стор. 2-3; «Благовісник», Пряшів 10 (1976) 5; 11 (1976) 13-14.

³⁴ Див. Сабол, *цит. тв.*, стор. 326-335.

о. В. Бурко, ЧСВВ

БРАЗИЛІЙСЬКА ПРОВІНЦІЯ СВ. ЙОСИФА

ЗМІСТ

1. *Василіянська місія (1897-1931)*. 2. *Створення Віцепровінції (1931-1948)*. 3. *Заснування Провінції (22.5.1948)*. 4. *Виховання Василіянського доросту*. 5. *Душпастирська праця*. 6. *Апостолят слова (місії, видавництво)*. 7. *Освітньо-культурна праця*. 8. *Василіянські монастирі й осідки*.

Перша й основна еміграція з Галичини прибула до Бразилії у вересні 1895 р. Опісля українці напливали більшими чи меншими групами. Так у рр. 1896-1897 до самого лише штату Парана прибуло понад 15.000 переселенців. Перші українські емігранти осідали в Ріо-Кларо, Жангаді, в околиці Порто Уніон і, врешті, біля Куритиби — на «Кастелянос» і Люцені¹. Але найбільше їх осіло в Прудентополіс, Парана.

Початки були дуже трудні, бо ні земля не була поділена на «шакри», ані не існували дороги, ані навіть приобіцяні хати. А ще важча була доля тих родин, які осіли серед пралісів у глибині штату по колоніях. Серед невідрадних матеріяльних і соціяльних обставин перші емігранти таки найбільше відчували потребу релігійної опіки.

Вже при кінці 1895 р. поселенці в Ріо-Кларо звернулися до Митрополита Сильвестра Сембратовича у Львові з проханням вислати їм священника. Так ото в червні 1896 р. до Бразилії прибув перший український священник, о. Микола Михалевич. Але тому що був одружений, місцеві римо-католицькі єпископи відмовились дати йому юрисдикцію, тож довелось йому повернутися до Галичини².

¹ Зараз *Ітайополіс*, штат Санта Катарина.

² М. Гец, *Українці у вільному світі*, стаття у «Ювілейна Книга Укр. Нар. Союзу», Джерсі Сіті 1954, стор. 240.

В липні 1896 р. до Прудентополя приїхав повдовілий о. Нікон Роздольський. Він, по від'їзді о. М. Михалевича, осівся в Ріо-Кларо, на П'ятій Лінії, де ревно трудився аж до своєї смерті, в листопаді 1906 р.³

Одначе правдива душпастирська праця між українськими поселенцями у Бразилії розпочалася щойно з приїздом ОО. Василян.

1. ВАСИЛІЯНСЬКА МІСІЯ (1897-1931)

Перший Василянський місіонер, о. Сильвестер Кізіма, ЧСВВ⁴, прибув до Куритиби, столиці штату Парана, дня 21 червня 1897 р. Там він натрапив на помітні труднощі збоку церковної влади. Єп. Дон Жозе де Баррос Камарго, якого судовласть простягалась тоді на всю Парану і Санта Катарину, прийняв його під свою опіку щойно після інтервенції Апостольського Нунція, але приказав о. Кізімі зразу вибратися до Прудентополя, в околиці якого вже тоді знаходилося до 8 тисяч українців. Так Прудентопіль став першим і головним центром Василянської Місії на «Землі св. Хреста»⁵.

Тут, у Прудентополі, о. Кізіма негайно взявся за організування парафії і, вже 1898 р., побудував каплицю, під покровом св. Василя Великого, яка могла помістити майже 400 осіб. Коли 1904 р. споруджено нову церкву св. Василя, то каплицю перемінено на народний дім⁶. У вересні 1898 р. до помочі о. Кізімі приїхав о. Антоній Марти-

³ Зінько В., ЧСВВ, *Початки Василянської місії*, у тижн. «Праця», 17 (1972) 3.

⁴ Кізіма, о. Сильвестер, ЧСВВ, нар. 11.9.1862; вступив до Чину 20.8.1883; рукоположений на священика 26.9.1890; місіонерував у Бразилії 1897-1902. Після повороту до Галичини покинув Чин і став світським священиком. Помер, мабуть, у 1907 р.

⁵ Початкова назва Бразилії. Прудентополіс тоді називався «Сан Жуан де Капанема».

⁶ Ще досі зберігається в параф. канцелярії в Прудентополі перша книга метрик — хришень і миропомазань, писана латинською мовою. Має вона таке введення: «Книга народжень русько-католицької парафії в колонії Прудентополіс, у Бразилії, в штаті Парана. Започатковано її 1897 року під проводом ОО. Василян з австрійської Галичини в Європі, з яких перший був о. Сильвестер Кізіма, ієромонах того ж Чину; він приїхав на цю нову колонію 6 липня 1897 року, як парох згаданої колонії та головний місіонер Русинів у куритибській Єпархії (в штаті Парана й Санта Катарина). Ця нова колонія — вся з імігрантів русько-католицьких з австрійської Галичини, розпочинається роком 1895». Під цим введенням є печатка теж у лат. мові: «Печатка церкви греко-католицької св. Василя Великого», а посередині підпис: «Прудентополіс». Перше хрищення записано дня 8.7.1897.

нюк, ЧСВВ⁷. Тоді о. Кізима зачав організувати нові місійні станиці в околиці Прудентополя і до року йому вдалося побудувати п'ять церков: Св. Покрови — на Есперансі, Різдва М. Божої — на Едуардо Шавес, св. Михаїла на Пікірі, Переображення — на Парані та св. Димитрія — на Коронел Борман⁸.

Старанням того ж о. Кізими на Прудентопільщині засновано теж і перші укр. школи, а саме на оселях Нова Галичина, Вісенте Машадо і незабаром у самім Прудентополі. В ті часи о. Мартинюк переорав своїми місіями майже всі українські оселі в Бразилії. Він теж був засновником і першим провідником Апостольства Молитви між укр. поселенцями.

Другим значним осідком українських емігрантів у південній Бразилії була Ірасема⁹, в околиці якої українці поселювались уже в 1895-1896 рр. В 1895 р. побудували вони собі каплицю на Сілва Шавієр, яка існує по сьогодні як пам'ятник українських піонерів у Бразилії. Тут чимало потрудилися своїми місіями оо. Кізима та Мартинюк, однак перший місіонер, що на стало осів в Ірасемі був о. Климентій Бжуховський, ЧСВВ¹⁰.

В початковій історії цих місій треба згадати ще й третього місіонера — о. Митрофана Махняка, ЧСВВ¹¹, який не повних два роки душпастирював у Бразилії. Однак він скоро зневірився початковими труднощами і вернувся до Галичини.

В 1902 р. настала повна зміна Василіянських місіонерів у Бразилії. Того року оо. С. Кізима, А. Мартинюк та М. Махняк повернулись до Галичини, а на їхнє місце зголосилась друга трійця Василіянських мі-

⁷ *Мартинюк, о. Антоній, ЧСВВ*, нар. 1863 р., до Чину вступив 1883 р., став священником 1888. Місіонерував у Бразилії 1898-1902. Помер у Крехові 1917 р. Про о. А. Мартинюка є окрема стаття о. В. Буженка, написана з нагоди 50-річчя приїзду його до Бразилії, в *Календарі «Праці»*, з 1948 року, стор. 26-31.

⁸ Про початки місійної діяльності оо. Василіян у Бразилії, див. Зінько В., «Нарис діяльності ЧСВВ у Бразилії», стаття у *Ювілейний Альманах Василіянських студентів у Бразилії, Ірасема-Прудентопіль 1946*, стор. 7-87 (цит.: *Ювіл. Альманах*), і стаття о. В. Зінька, ЧСВВ, «Початки Василіянської місії», стаття у тижн. «*Праця*», 17 (1973) 3; о. М. Шкірпан, ЧСВВ, *Звіт для Митр. Кир Андрія Шептицького, Апост. Делегата, з дня 18 липня 1922*, в Архіві Бразилійської Провінції (далі: АБП).

⁹ Офіційна назва — *Ірапутан*; належить до муніципії Ітайополіс, С. Катарина.

¹⁰ Див. Вігоринський, о. І., ЧСВВ, *Ірасима*; Прудентопіль 1958.

¹¹ *Махняк, о. Митрофан Михайло, ЧСВВ*, нар. 1866 р., до Чину вступив 1885; висвячений 1891, у Бразилії працював 1900-1902 рр. Помер у Гошеві 1922 р.

сіонерів, а саме: о. Мирон Хмільевський¹², о. Маркіян Шкірпан¹³ й о. Климентій Бжуховський¹⁴. З ними прибув теж бр. Гавриїл С. Будний, ЧСВВ¹⁵, столяр, який помагав будувати церкви та їх адмініструвати. Він різьбив іконостаси, вчив хлопців столярства, друкарства й дяківства. Бр. Гавриїл мав гарний голос і zorganizував у Прудентополі дитячий хор.

На жаль, о. М. Хмільевський, що став настоятелем Місії, не довго закріпився в Бразилії. Він, зневірившись трудними обставинами, 1905 р. вернувся до Галичини. Тоді настоятелем Василянської Місії в Бразилії став о. М. Шкірпан, який перебував у Прудентополі і звідтіля організував і обслуговував численні оселі Парани, тимчасом як о. К. Бжуховський удався на південь, побув трохи в Куритибі, а відтак, у липні 1903 р., переїхав до Ірасеми, звідки організував та обслуговував місійні осередки на півдні.

З 1906 р. до Бразилії зачали прибувати щораз нові й нові Василянські місіонери¹⁶, які під проводом о. М. Шкірпана, настоятеля Місії, в короткому часі zorganizували й розбудували місійні осередки майже в усіх поселеннях українців у Бразилії.

¹² Хмільевський, о. Мирон Ігнатій, ЧСВВ, нар. 1867, до Чину вступив 1884; свящ. став 1891; до Бразилії приїхав 1902 р.; до Галичини повернувся 1905; Каталог ОО. Василян на 1908 р. вже не подає його імені, ані некрологу. Значить, виступив з Чину.

¹³ Шкірпан, о. Маркіян Микола, ЧСВВ, нар. 1866 р., до Чину вступив 1884 р. Висвячений на свящ. 1891 р. В червні 1902 р. приїхав до Бразилії, де був настоятелем Місії 1905-1931, а відтак містопротоїгуменом 1933-38. Помер у Прудентополі 1941 р., на 75-ім р. життя.

¹⁴ Бжуховський, о. Климентій Карло, ЧСВВ, нар. 1875 р., до Чину вступив 1893 р., священником став 1900, до Бразилії прибув 1902 р.; розпочав місійну працю в Місіонес, Аргентина 1908 р.; 1911 р. привіз до Бразилії перших СС. Службениць. 1926 р. повернувся до Галичини, але три роки пізніше знову приїхав до Бразилії. Помер у Прудентополі, 1942 р., на 66-му році життя.

¹⁵ Будний, бр. Гавриїл Степан, ЧСВВ, — столяр. Нар. 1878 р., до Чину вступив 1898, в Бразилії побув 1902-1925 р., коли вернувся до Галичини. Крім столярки був складачем у друкарні та керував хором. Перед ним у Бразилії перебував уже брат Софрон Горошук, ЧСВВ, — столяр. Нар. 1867 р., до Чину вступив 1892, до Бразилії приїхав 1898, однак незабаром повернувся. Помер у Крехові 1906 р.

¹⁶ Так у 1906 р. прибули о. Авксентій О. Титла (повернувся до Галичини 1914 р.) та о. Кирило К. Сімків (помер на Третій Лінії, біля Малету 1911 р.); відтак 1911 р. о. Іван Я. Гарасимович (помер у Прудентополі 1917 р.) та о. Рафаїл Р. Криницький (вернувся до Галичини 1931); знову ж 1913 р. приїхав о. Януарій І. Коциловський (виїхав на місійну працю до Місіонес, Аргентина 1934 р., де й помер наступного року) та о. Євстахій М. Турковид (між 1939-1954 працював в Аргентині, помер у Івахя 1963 р.) і ін. Треба згадати, що зі світських священиків, крім о. Нікона Роздольського (приїхав 1896, помер 1906), в 1911 р. до Бразилії приїхали ще о. Михайло Березюк та о. Петро Осінчук. Останній 1933 р. вступив до Чину і помер як ієромонах 1953 р.

При кінці 1921 р. Бразилійську Місію ОО. Василян відвідав о. Протоігумен Анастасій Калиш, ЧСВВ, з Галичини. Звидівши всі головні місійні осередки ОО. Василян, о. Протоігумен відбув потім з оо. Місіонерами у Прудентополі нараду, у днях 27-29 грудня 1921 р.¹⁷ Листом з дня 27 січня 1922 р. о. Протоігумен канонічно оформив Василянську Місію у Бразилії під управою Настоятеля Місії. Зміст листа ось який: Настоятеля назначуватиме Протоігумен, після того як дістане інформації від місіонерів, на час п'яти років¹⁸. Настоятель Місії матиме трьох Консульторів і Секретаря. Справу оснування новіціату відкладено на пізніше, а в міжчасі поодиноких кандидатів можна було висилати на новіціат до Галичини або на Закарпаття. В тім самім листі подано теж нову управу Бразилійської Місії у такому складі:

Настоятель Місії — о. Маркіян Шкірпан¹⁹.

Консультори: о. Климентій Бжуховський, о. Євстахій Турковид (він теж Адмонітор) та о. Януарій Коциловський.

Секретар Місії — о. Рафаїл Криницький²⁰.

Під кінець березня 1922 р. до Бразилії приїхав Митроп. А. Шептицький, ЧСВВ, як Апостольський Візитатор²¹. Оглянувши всі місійні осередки й парафії світських священників²², Митрополит відбув згодом у Дорізоні, від 26-29 квітня 1922 р., наради з усіма укр. священниками в Бразилії, протокол яких зберігся в Архіві Бразилійської Провінції. На просьбу Апостольського Візитатора о. М. Шкірпан згодом, дня 18 липня 1922 р., написав детальний «Звіт», який теж зберігається в тім же архіві.

¹⁷ Див. «*Праця*» 1 (1922).

¹⁸ Настоятеля Місії назначував о. протоігумен, а потверджував Куришибський єпископ, якому тоді підлягала ціла Парана.

¹⁹ Він був настоятелем Місії аж до 1931 р., а відтак знов очолював Місто-Провінцію 1933-1938.

²⁰ АБП: *Розпорядження о. Протоігумена А. Калиша, ЧСВВ, Прудентопіль 27 січня 1922 р.* В тому часі Бразилійська Місія нараховувала 6 ієромонахів; всі вони ввійшли до управи Місії.

²¹ Див. *Архів Головної Управи* (далі: АГУ): Лист свяш. Конгрегації для Східної Церкви до Митроп. А. Шептицького, ЧСВВ, з дня 4 лютого 1921 р.

²² В тому часі в Бразилії душпастирювали 4 світські священники, а саме: 1. о. Петро Процьків, у Маршал Маллет; 2. о. Омелян Ананевич, у Дорізоні; 3. о. Іван Михальчук, в Антоніо Олінто і 4. о. Петро Осінчук, в Іваях. Цей останній опісля (1933 р.) вступив до Василян.

2. СТВОРЕННЯ ВІЦЕПРОВІНЦІЇ (1931-1948)

Після візитації о. Протоігумена А. Калиша, ЧСВВ, (1921-1922) та формального створення Місійної Управи (дня 27 січня 1922) праця ОО. Василіян у Бразилії значно поживилася. Тому-то на просьбу Настоятеля Місії о. М. Шкірпана, ЧСВВ, Галицька Провінція мусіла вислати до Бразилії ще додаткових місіонерів, бо перші два бразилійські Василіяни вернулись додому щойно після створення Віцепровінції²³. Так ото між 1923-1931 рр. до Бразилії прибуло 5 Отців та 2 Брати-Помічники²⁴. Бразилійська Місія тоді вже нараховувала 8 Отців та 3 Брр. Помічників. В тому часі о. Й. Рога та о. Й. Мартинець, уже по священнях, ще заправлялись до виховної праці на Закарпатті. Вже було можна приступити до створення Віцепровінції.

За дозволом Свящ. Конгрегації для Східних Церков²⁵ Василіянська Капітула в Добромилі, дня 27 червня 1931 р., вибрала Головну Управу Чину, яку очолив о. Архимандрит Діонисій Д. Ткачук, ЧСВВ, а затвердив Папа Пій XI телеграмою з дня 14 липня 1931 р.²⁶ Після того, як Головна Управа оснувала свій осідок у Римі²⁷, о. Архимандрит переорганізував Василіянський Чин. Крім Галицької Провінції, він створив ще дві Провінції — Закарпатську св. Миколая і Американсько-Канадську — та одну Віцепровінцію, а саме Бразилійську. Все це відтак

²³ Перші бразилійські покликання: *Йосафат Іван Рога* та *Йосиф Роман Мартинець* виїхали 1922 р. на новіят до Мукачова, на Закарпатті. Богословські студії закінчили в Римі, де й були висвячені, в 1929 р. По священнях повернулись на Закарпаття, де о. Рога працював до 1934 р., а о. Мартинець до 1935 р., коли вони остаточно повернулись до Бразилії.

²⁴ Між 1923-1931 рр. з Галичини прибули ще такі місіонери: 1. о. Вартоломей Сенюта (1923 р.); 2. о. Іларій Жидан (1923 р., повернувся до Галичини 1924 р.); 3. о. Мартирій Котович (1927); 4. о. Йосафат Хома (1929 р.); 5. о. Микола Лиско (1931 р.). *Брати Помічники*: 1. Лаврентій Струк (1927 р.) та 2. Маркіян Моспан (1931 р.).

²⁵ Див. АГУ, Лист свящ. Конгрегації для Східної Церкви — 1.1.1931; «*Добрий Пастир*», Станиславів 1931, стор. 130.

²⁶ Див. «*Добрий Пастир*», 1931, стор. 214-215, де поданий також і текст телеграми Свят. Отця.

²⁷ Див. «*Нова Зоря*», 8.11.1931, ч. 85; «*Добрий Пастир*», 1931, стор. 304. Спочатку Головна Управа приміщувалась у літній віллі Укр. Папської Колерії в Капельгандольфо, а згодом, коли влітку 1932 р. була скінчена нова Колегія св. Йосафата в Римі на Джаніколо, Головна Управа перенеслася до Риму, до старої семінарії, де колись мешкав Прокуратор Василіянського Чину.

було затверджене декретом Конгрегації для Східних Церков, від 12 травня 1932 р., з нагоди 50-річчя Добромильської реформи²⁸.

За згодою Конгрегації для Східних Церков²⁹, о. Архимандрит Д. Ткачук декретом з дня 6 грудня 1931 р. канонічно створив Віцепровінцію ЧСВВ в Бразилії та відкрив у Прудентополі новіціят. Ось текст згаданого декрету³⁰:

Канонічне ерігування й установлення Віцепровінції Чину св. Василія В. і канонічне відкриття Новіціяту в Прудентополіс.

Кастель Гандольфо, дня 6 грудня 1931.

Ч. 52/31

До

Високопреподобного Настоятеля Бразилійської Віцепровінції Чина св. Василія В.

Прудентополіс

Пересилаючи в прилозі, згідну з оригіналом копію листа Свящ. Конгрегації для Східної Церкви з дня 30 листопада, ч. 557/31, яким дає свою згоду на ерігування й установлення канонічне Віцепровінції Чину св. Василія В. в Бразилії та на відкриття Новіціяту в місті Прудентополіс, — оцим, на основі повишого, канонічно ерігую й установляю Віцепровінцію нашого Чину в Бразилії і відкриваю Новіціят з осідком в м. Прудентополіс.

В слід за цим Настоятелем цієї Віцепровінції стає Впр. о. Євстахій Турковид, Ч. св. ВВ. установлений листом Архимандрита Чину з д. 3 серпня 1931, ч. 449/31.

Консульторами Віцепровінції є:

- о. Микола Лиско, протоконсультор
- о. Вартоломей Сенюта
- о. Йосафат Хома.

²⁸ Cf. *Acta Apostolicae Sedis*, XXIV (1932) 239-240.

²⁹ АГУ — Лист свящ. Конгрегації для Сх. Церкви, з дня 30 листопада 1931.

³⁰ Див. АБП — Книга Місійних Консульт — 1932, ч. 1, стор. 8-9; *Літопись ОО. Василіян у Прудентополіс*, 1932, стор. 58-59; «Праця», 1 (1932) 1.

Настоятелі Віцепровінції:

1. ТУРКОВИД, о. Євстахій М. — від 6 грудня 1931 до 23 червня 1933.
2. ШКІРПАН, о. Маркян М. — від 23 червня 1933 до кінця 1938.
3. МАРТИНЕЦЬ, о. Йосиф Р. — від 2 січня 1939 до 23 вересня 1948, коли був назначений Протоігуменом новоствореної Бразилійської Провінції св. Йосифа.

3. ЗАСНУВАННЯ ПРОВІНЦІЇ

(дня 22 травня 1948 р.)

Аргентинсько-Бразилійська Віцепровінція св. Йосифа зачала щораз краще розвиватися. Прибували нові місіонери з Галичини, і було вже кілька молодих ієромонахів, уродженців Бразилії³³. Із зростом числа монахів успішніше розгорталась теж і місійна праця. Пожвавився у значній мірі апостолят слова, виховно-культурна праця, розквітали церковні організації.

З нагоди 50-річчя кропіткої праці ОО. Василіян у Бразилії Головна Управа Чину задумала там створити канонічно оформлену Провінцію, а тим більше, що тоді в Бразилії існували 3 монастирі та 2 осідки, в яких трудилося 47 монахів, а саме: 22 ієромонахи, 16 клириків, 9 братів-помічників, а на новіціяті було 12 новиків³⁴. Тому Генеральний Вікарій нашого Чину, о. Гліб Кінах, дня 6 квітня 1948 р., звернувся до Конгрегації для Східної Церкви з проською³⁵, щоб піднести Бразилійську Віцепровінцію до стану Провінції з повними правами. Свящ. Конгрегація вже 7 травня 1948 р. дала свою згоду на канонічне створення Провінції, а дня 22 травня того ж року Ген. Вікарій видав декрет³⁶.

Головна Управа не зволікала, але негайно взялася до канонічного оформлення Бразилійської Провінції св. Йосифа. Так ото о. Генеральний

³³ Перші бразилійські ченці, що відтак вернулись на працю до своєї Віцепровінції були: о. Й. Рога (повернувся 1934 р.), о. Й. Мартинець (повернувся 1935 р.) та оо. Й. Прийма і Т. Кучинський (вернулися 1942 р.).

³⁴ Див. АГУ-Бразилія: Статистика подана до Східної Конгрегації, 6.4.1948.

³⁵ Там же; Статистика згадана в попередній відмітці власне була залучена до цієї просьби.

³⁶ Див. АГУ-Східна Конгрегація, Лист від дня 7.5.1948, ч. 216/48; Там же — Браз. Провінція, Декрет Ген. Вікарія, виданий 22.5.1948.

Вікарій, листом з дня 22 травня 1948 р., проголосив створення згаданої Провінції³⁷. Того самого дня він доручив о. Містопротоігуменові Мартинцеві скликати Провінційну Капітулу, на якій треба було вибрати трьох кандидатів на становище першого Протоігумена³⁸. Капітулу скликано до Іваїв, де вона відбулася в днях 1-4 вересня 1948 р.³⁹. З трьох надісланих кандидатів вибір випав на дотеперішнього Містопротоігумена, о. Йосифа Мартинця. Так ото декретом, з дня 23 вересня 1948, ч. 266-1/48, о. Мартинця назначено першим повноправним Протоігуменом Бразилійської Провінції⁴⁰.

Порадившись відтак з новоназначеним о. Протоігуменом Мартинцем⁴¹, Головна Управа, листом з дня 26 жовтня 1948 р., ч. 294/48, назначила також і членів провінційної управи у такому складі:

ІВАНІВ, о. Микола М. — протоконсультор,
 МИСЬКІВ-САВЕНКО, о. Христофор Г. — консультор і адмонитор,
 КАМІНСЬКИЙ, о. Мелетій М. — консультор,
 ГОЛИК, Сотер С. — пров. секретар⁴².

Новостворена Провінція св. Йосифа зразу почала щораз то краще розвиватися, і під цю пору вона числом монахів найсильніша в нашому Чині.

Список Протоігуменів:

1. МАРТИНЕЦЬ, о. Йосиф Р.	23.9.1948- 1.6.1953
2. РОІА, о. Йосафат І.	1.6.1953-27.8.1959
3. БАЛЬЦАР, о. Петро П.	27.8.1959-15.8.1964
4. ПРИЙМА, о. Йосиф О.	15.8.1964-15.8.1970
5. КРИВИЙ, о. Єфрем В. ⁴³	15.8.1970-19.1.1972
КРАЙЧИЙ, о. Павло М. Пров. Вікарій до	15.8.1973
6. КРАЙЧИЙ, о. Павло М.	15.8.1973-15.8.1982

³⁷ Див. АГУ-Бразилія: Створення Провінції — 22.5.1948, ч. 102/48 (по-латині).

³⁸ Там же: Лист до о. Містопротоігумена — 22.5.1948, ч. 117/48.

³⁹ Там же: Пров. Капітули, ч. УІ, прот. 14/9. Собор відбувся з деяким спізненням, на що прийшло позволення від Головної Управи під датою 27.7.1948, ч. 190/48.

⁴⁰ Там же (декрет писаний по-латині). Під ч. 266/48; того самого дня о. Ген. Вікарій затвердив теж відповідні рішення Пров. Капітули (23.9.1948).

⁴¹ Там же: Лист до о. Протоігумена Мартинця, з 23.9.1948, ч. 265/48, під ч. 3.

⁴² Там же (Назначення пров. управи писане теж по-латині). Пров. Секретар о. Голик уже влітку 1949 р. від'їхав до Півн. Америки, а на його місце обов'язки пров. Секретаря виконував один із пров. консульторів.

⁴³ Після назначення на єпископа (29.9.1971), о. Кривий управляв Провінцією тільки до 19.1.1972 р., а після нього управу провінції прийняв о. Крайчий, як провінційний вікарій.

4. ВИХОВАННЯ ВАСИЛІАНСЬКОГО ДОРОСТУ

Довгі роки Бразилія була вповні залежна від Галичини, щодо покликання нових піонерів. Перші покликання з Бразилії були: о. Йосафат І. Рога та о. Йосиф Р. Мартинець. Обидва вони відбули свій новіціят на Закарпатті, а богословію — в Римі. До Бразилії на працю вернувся о. Рога 1934-го, а о. Мартинець — 1935-го р. Одночасно з Віцепровінцією у 1931 р. був створений теж і власний новіціят ⁴⁴.

А. Новіціят у Бразилії

Відкрито його в Прудентополі на саме свято Благовіщення, дня 7 квітня 1932 р., під проводом о. Миколи Н. Лиска, ЧСВВ, який саме для цього прибув з Галичини 1931 р. ⁴⁵. Новіціят розпочато з трьома кандидатами, а саме: Орестом Приймою, Василем Бобком і Петром Винником. Перші два походили з Ірасеми і навчались у малій семінарії ОО. Ісусовців у Сан Леополдо, Ріо-Гранде до Сул. Третій, Винник, подавався на брата-помічника. Ще того самого року на новіціят прибув з Куритибської архієпископської семінарії Рафаїл Семчишин. Перший новіціят у Прудентополі перетривав п'ять років, аж до 26 лютого 1937 р., коли з-за браку покликань новіціят треба було припинити. Він дав Бразилійській Провінції трьох ієромонахів: о. Пахомія Петра Осінчука ⁴⁶, о. Йосифа Ореста Прийму ⁴⁷ та о. Теодосія Адріяна Кучинського ⁴⁸, як теж бр. Прокопа Петра Верету, друкаря.

Після чотирьох років перерви, дня 21 січня 1941 р., відкрито другий новіціят під проводом о. Іринарха І. Маланяка, ЧСВВ ⁴⁹, цим разом із

⁴⁴ Див. вище, відм. 30.

⁴⁵ Лиско, о. Микола Ніль, ЧСВВ, нар. 1877, до Чину вступив 1897, рукопол. на свящ. 1905, до Бразилії прибув 1931. Довголітній магістер новиків у Добромилі, Крехові, Прудентополі та Іваях. Праведний монах і дух. провідник. Помер в Іваях 1971 р., там і похований.

⁴⁶ Осінчук, о. Пахомій Петро, ЧСВВ, нар. 1877, висвячений 1910, прибув до Бразилії, як єпархіяльний священик і був 22 роки парохом на Іваях-Кальмоні. 1933 р. вступив до ОО. Василіян; помер у Іваях 1953 р., там і похований.

⁴⁷ Прийма, о. Йосиф Орест, ЧСВВ, по закінченні новіціяту студіював у Галичині, а закінчив у Римі, де був теж рукоположений на священика 1942 р. Вернувся до Бразилії в липні 1942.

⁴⁸ Кучинський, о. Теодосій Адріян, ЧСВВ, виїхав на студії 1937 р. до Галичини, закінчивши їх у Римі. Рукоположений на священика в Римі (21.1.1942), вернувся до Бразилії в липні 1942.

⁴⁹ Маланяк, о. Іринарх І., ЧСВВ, нар. 1909, вступив до Чину 1926, висвячений 1934, приїхав до Бразилії 1937. Помер у Куритибі 1978 р. на 69-му році життя, похований в Іваях.

16 кандидатами, з яких 10 були вже випускники нашої Малої Семінарії св. Йосифа. Тепер уже новіціят продовжався безперерійно.

Новіціят аж до 1948 р. приміщувався в монастирі св. Йосафата у Прудентополі. В рр. 1946-1948, старанням о. Миколи М. Іванова, ЧСВВ, побудовано для новіціяту окремих дім Успіння Матері Божої в Іваях, де перенесено новіціят з Прудентополя. Так ото від 1948 р. новіціят приміщується в Іваях аж по сьогодні. Теперішнім учителем новіціяту є, від 1973 р., о. Тарсикій О. Залуцький, ЧСВВ. В 1980 р. на новіціяті було 21 кандидатів та 12 новиків⁵⁰.

Б. Мала Семінарія в Прудентополі

Була вона відкрита дня 4 червня 1935 р., щоб плекати нові покликання. Започаткував це важливе діло о. Йосафат І. Роґа, ЧСВВ, з 7-ма хлопцями у старому домі, де колись учили Сестри Служебниці. При кінці року в ювенаті було вже 13 учнів. У вихованні хлопців о. Розі помагали ще о. Йосиф Р. Мартинець, ЧСВВ, та о. Мелетій М. Камінський, ЧСВВ.

Тому що число юнаків з року на рік збільшалося, 1938 р. розпочато будову нового дому для Малої Семінарії св. Йосифа, що його посвятив єп. Іван Бучко⁵¹ дня 1 березня 1940 р. Цей дім у рр. 1958-1961 цілком перебудовано і сьогодні, разом з монастирем св. Йосафата, він становить один із найбільших будинків у Прудентополі.

Прудентопільська Семінарія св. Йосифа — це гімназія на правах державних шкіл. Як у кожній інституції, семінарія має свою дирекцію і провід. Професорами — оо. Василяни, але від 1969 р. допомагають учителювати в семінарії Сестри Служебниці П. М. та Катехитки Серця Ісусового. Ця семінарія приміщує кожного року до 120-130 учнів, досягаючи іноді й більшого числа, нпр., у 1980 р. було 136.

В. Василянські студії

Започатковано їх 1943 р. в Ірасемі, під проводом оо. Рафаїла Лотоцького, Вартоломея Сенюти та Йосифа Прийми. З 10 новомонахів — 6 почали філософію, а 4 гуманістику. Пізніше тут навчалися теж і теології, аж до 1947 р., коли теологію перенесено до Прудентополя. На Ірасемі лишилася тільки філософія і гуманістика.

⁵⁰ Див. *Хроніка Новіціяту*.

⁵¹ Преосв. Іван Бучко, помічний єп. Львівський, був апостольським візитатором у Бразилії 1939-1940 р.

Від 1949 р. майже всі бразилійські студенти їдуть на *богословські студії* до Риму. Тільки в рр. 1949-52 двох студіювало в Буенос Айрес, а в 1961-1968 рр. — 15 в Куритибі (архиєп. семінарія «Реджина Апостолорум» і «Студіюм Теолоджікум» ОО. Кларетіян).

Філософічні й гуманістичні студії переносились з місця на місце. 1949 р. *Філософію* перенесено з Ірасеми на Іваї, а згодом (1961 р.) — до Куритиби, де василіянські студенти навчались у архиєп. семінарії «Реджина Апостолорум». Від 1967 до 1969 р. філософія знову була в Іваївському монастирі.

Студентів *гуманістики* в 1952 р. приміщено в Прудентополі, але наступного року — знову в Ірасемі, де вони були аж до трагічного пожежу монастиря (1.5.1955). Відтак гуманістика була в Прудентополі (1956-1957) і в Іваях (1957-1969).

В 1969 р. всі василіянські студенти філософії і гуманістики остаточно були приміщені у новозбудованому монастирі св. Василя у Куритибі. Під цю пору (1982 р.) там навчається 16 студентів філософії, а 28 — гуманістики; в Римі на теології є 10 студентів.

5. ДУШПАСТИРСЬКА ПРАЦЯ

Що український нарід у Бразилії зберігся по сьогодні морально здоровим та являється релігійно найкраще вихованим, то це завдяки запопадливій праці духовенства, особливо ж ОО. Василіян. Від самих початків вони тут проповідують, катехизують, сповідають, організують, незважаючи на будь-які перепони. Їхня праця на цім терені на правду муравлина, особливо в неділі й свята та перші п'ятниці. Крім парафій, обслуговують понад 140 осередків, 5 духовних Інституцій з їхніми новіціятами, інтернатами, заведеннями тощо. Вкладають жертвенну працю в провід парафій і парафіяльних осередків, організують з'їзди, катехизації; навчають співу, мови, фолкльору й т. п. Крім відправ, що їх наші Отці мають при своїх монастирях чи резиденціях щодня, вони дають відправу (сповідь, Сл. Божу, проповідь тощо) кожної неділі на ближчих оселях, двічі в місяць на дальших, а бодай раз у місяць на найдальших. Деякі оселі лежать на відстані 180-200 км. Колись наші Отці їздили возом, верхи, а то й пішки ходили. Тепер більшість мають автомашини. Відвідують своїх вірних по містах, колоніях, а навіть у найдальших закутинах із свяченою водою в Йорданському часі. Радо спішать із духовною поміччю хворим по шпиталях чи домах та хоронять покійних. Отці Василіяни у Бразилії особлившу увагу прикладають до молоді, наслідком цього є численні духовні покликання.

Священикам у Бразилії дуже багато допомагають церковні організації, які діють не тільки на релігійному, але й народному полі. До таких організацій належать: 1. Апостольство Молитви, 2. Марійська Дружина та 3. Євхаристійне Лицарство.

а) *Апостольство Молитви* — вели Василіянські місіонери від самих початків⁵². Гуртки А. М. мали за мету відправляти богослуження в неділі й свята, коли не було священика та сходитися на спільне читання, що заступало проповіді й катехизації. Ґрунт підготовляв уже о. Сильвестер Кізіма, засновником був о. Антоній Мартинюк. Перше таке товариство постало на Ріо Кларо 1898 р., після 5-денної місії о. Мартинюка. А на Різдво 1899 він його оснував у Прудентополі.

Перші наші місіонери спроваджували зі старого Краю побожні книжки; читання відбувалися на сходинах гуртків. Опісля, 1911 р., появився журналик «*Місіонар*». За його допомогою в Апостольстві Молитви почався період експансії по найдальших оселях, і то не словом священика, а друком. Не тільки празник Серця Христового, але й кожна перша п'ятниця і перша неділя місяця — це свято ревних членів Ап. Молитви. Багато тоді є сповідей і св. Причасть.

До таких товариств наші Отці приймали всіх — старших і молодших, обидвох полів. Коли засновано товариство Ап. Молитви, то щезла зневіра, розпуста й пиянство. Народ став побожний і дуже часто приступав до св. Тайн.

В околицях Прудентополя 45 гуртків оснував о. Мартинюк, 18 о. Кізіма, а по одному — о. Махняк і о. Хмілевський. Це в початках.

Наші Отці основували й оснують гуртки Ап. Молитви по всіх колоніях. Дуже багато гуртків оснував о. Христофор Миськів. Сьогодні, практично нема ні однієї нашої колонії, де не було б тов. Ап. Молитви. Під цю пору воно налічує в Бразилії майже 15 тисяч членів.

«Тимчасом як світські товариства замовкали, — відмічує Микола Гец, — Апостольство Молитви найбільш інтенсивно працювало, і то за натхнінням священика, точніше — василіянських ченців-місіонерів»⁵³.

б) *Марійська Дружина* — це друга церковна організація, яка згуртовує нашу молодь та гарно діє при майже всіх церквах наших парафій у Бразилії⁵⁴.

⁵² Див. Зінько В., ЧСВВ, *Апостольство Молитви між українцями в Бразилії*, Прудентопіль 1962. Автор завважує, що без Апостольства Молитви УК Церква в Бразилії була б «мов людина без рук».

⁵³ Див. М. Гец, «Українці у вільному світі», стаття у *Ювілейна Книга Укр. Нар. Союзу*, Джерсі Сіті 1954, стор. 233-252.

⁵⁴ Див. Зінько В., ЧСВВ, *Марійська Дружина між українцями в Бразилії*, Прудентопіль 1962.

Перший, хто започаткував тут цей рух, був світський священник, о. Омелян Ананевич. А від 1928 р. ОО. Василіяни почали пожвавлено пропагувати та засновувати це товариство. Головним основником та провідником був о. Рафаїл Криницький, ЧСВВ. Найперше оснував він його в Куритибі 1928 р., а відзнаки марійським дружинникам роздав сам куритибський владики Кир Іван Брата. Унезабарі після того о. Криницький засновує Марійську Дружину при інших наших церквах, зокрема в Прудентопільщині й Ірасемщині.

Сьогодні гарно проквітає Марійська Дружина головно при тих церквах, де є Сестри чи Катехитки. Вони то влаштовують із нашою марійською молоддю різні імпрези релігійного й народного характеру, відбувають з'їзди й прощі, дають театральні вистави тощо.

в) *Євхаристійне Лицарство* об'єднує малих дітей. Його започаткували в 1948 р. У деяких осередках воно дуже гарно проквітає.

г) У 1930-1940 роках значне число чільніших наших вірних вписалося до «Третього Чину св. Василія Великого». З нагоди прийняття їм роздавано книжечку «Правила св. Отця Н. Василія Великого для світських людей», що їх уклав о. Андрій Шептицький, ЧСВВ, будучи ігуменом Львівського монастиря св. Онуфрія, пізніший Митрополит.

Календар — Щоб усунути велику трудність з відзначуваннями свят, ОО. Василіяни в Бразилії доклали всіх старань, щоб упровадити новий стиль календаря григоріянського. На це вже в 1916 р. дозволив Апостольський Престол, коли видав декрет у справі нашого обряду в Південній Америці. Та хоч Василіяни, разом із чільнішими мирянами та деякими світськими отцями, вже від 1922 р. робили про це старання, а в 1928 «Праця» навіть писала, щоб уже раз перестали ми бути назадиниками в очах чужинців, то діло довершено щойно 1938 року, точніше на Різдво 1937, у грудні. Після усної та пресової кампанії, ОО. Василіяни видали календар, але тільки за новим стилем. Більшість народу його прийняла відразу. Тим часом опозиція, яку вів «Хлібороб», видала була навіть відозву (1.3.1938) мовляв, Василіяни хочуть «сполонізувати» народ, «отже приступайте до української православної церкви». Новий стиль зовсім не міняв українськості Церкви, а навпаки, прикріплював до неї⁵⁵.

⁵⁵ Подрібніше про календар, див. *Ювіл. Альманах*, цит. тв., стор. 76-77.

6. АПОСТОЛЬСТВО СЛОВА

Одним із головних завдань Василіянського Чину є проповідування Слова Божого, народні місії та поширення християнської преси.

а) *Народні місії* — З самих же початків душпастирську працю між українцями у Бразилії треба було таки починати від св. місій. Це добре бачив о. Кізима, тому свою духовну працю розпочинає місією в Прудентополі й, негайно після цього, на Ірасемі й Іпіранзі-Іважувірі.

Усіх місій, що їх проповідували наші Отці в Бразилії до 1980 р., нараховано 420. Дуже багато їх проповідував о. В. Мельник і о. П. Бальцар, але найбільш таки проповідували і ще проповідують, оо. Микола Іванів та Василь Зінько⁵⁶.

На місії в своїх парафіях запрошують радо наших Отців світські священники. Вони їх дуже цінять і в часі місії допомагають. Дуже ревно наші Отці проповідували місії в Бразилії з нагоди ювілеїв: в 1923 р. — 300-річчя смерті св. Йосафата; в 1925 — 25-річчя Братства Христового Серця та в 1946 — 50-річчя української еміграції в Бразилії.

Крім місій по наших парафіях кожного року відбуваються, особливо в Великому пості, реколекції-триднівки. Їх розпочав уже о. Кізима. А о. Христофор Миськів свого часу давав навіть замкнені 8-денні реколекції для світських людей, головню ж молоді.

б) *Видавнича праця* — Видавничий апостолят ведуть наші отці Василіяни від початку. Найперше спроваджували багато книжок із старого Краю. А що це не розв'язувало пекучої справи, взялись творити власне видавництво. Так ото заходами о. М. Шкірпана основано в Куритибі 1909 р. «*Руську Друкарню*». Того року їздив о. Шкірпан до Галичини. Вертаючись, привіз з собою студента Клима Гутковського, що мав стати редактором нової газети, а в Відні закупив друкарську машину. Дня 1 січня 1910 р. почав виходити в Куритибі перший український католицький журнал «*Прапор*». Був це двотижневик. Після випуску 23-го числа «*Прапор*» перенесено до Прудентополя. Там, в будинку ОО. Василіян приміщено друкарську машину з Відня. Тут журнал виходить до липня 1911 р., коли то з браку сталого редактора довелося припинити «*Прапор*»⁵⁷.

⁵⁶ За останнє 10-річчя (1970-1980) о. М. Іванів дав 80 місій, а о. В. Зінько - 49.

⁵⁷ Див. Зінько В., ЧСВВ, «Десяті Роки», стаття в тижн. «*Праця*», 1-2 (1972) 3.

«*Місіонар*» — це релігійний журнал-місячник, який почав друкуватися з початком 1911 р. в Прудентополі. Його офіційна назва — «*Український Місіонар у Бразилії*». З самих же початків його видають ОО. Василіяни, а першим редактором став о. Рафаїл Криницький, ЧСВВ. «*Місіонар*» був гарно й цікаво редагований. Він став не тільки великим здобутком нашого українського християнотворчого життя, але й дістав заслужене признання від бразилійських церковних кіл. Він доходив до всіх наших осель у Бразилії, як теж до Аргентини, Півн. Америки, Канади, Галичини, Німеччини, Угорщини, Чех і навіть до Східної України й Росії. Цей орган Апостольства Молитви вже від початку має звичайно в кожному своїм числі місячне намірення для Ап. Молитви і життєпис св. Заступника на даний місяць. Коли в листопаді 1917 р., з огляду на воєнні дії, припинено в Бразилії іномовні публікації, «*Місіонар*» і «*Праця*» перестали появлятися. «*Місіонар*» знову почав виходити щойно 1935 р. Коли «*Місіонар*» припинено, то «*Праця*» помішувала «місячні намірення», щоб таким чином задоволити потреби Апостольства Молитви. «*Місіонар*» виходить приблизно у 2-ох тисячах примірників.

«*Праця*» — український католицький журнал у Бразилії появився перший раз 22.12.1912. Його видають у Прудентополі ОО. Василіяни, а першим редактором був п. Осип Мартинець, батько Преосв. Йосифа Р. Мартинця, ЧСВВ. Спочатку був це двотижневик. Тижневиком «*Праця*» стала з 4-им числом 1915 року. Уже в першій статті товстими буквами накреслено програму цієї газети: «На ґрунті релігійно-католицьким зачнемо працю над освідомленням нашого українського народу в Бразилії».

Редактори «*Праці*» досить часто мінялися⁵⁸. За редагування о. Й. Мартинця, ЧСВВ (1935-1948) газета стала на вершку свого розвитку, а виходила тиражем 1.700 примірників. Від 1962 р. редактором «*Праці*» є о. Василь Зінько, ЧСВВ. Завідателями «*Праці*», аж до 1928 р., були світські люди, коли адміністрацію прийняв бр. Лаврентій Струк, ЧСВВ. Після нього аж по сьогодні обов'язки ці виконує бр. Прокіп Верета, ЧСВВ.

В рр. 1921-1923 вийшли теж книжкові *Календарі* «*Праці*». Відтак настала перерва аж до 1933 р., коли то Календар «*Праці*» знову появився. Відтоді, з малими перервами (1942-45), він виходить щороку.

⁵⁸ Точний список редакторів «*Праці*» поданий у *Календарі* «*Праці*» на 1962 р., стор. 38-41.

«Цвіркун» — Заохочені оо. Й. Рогою і Й. Мартинцем, наші василіянські студенти почали видавати (1945 р.), в Ірасемі, «Цвіркуна», що з малими перервами появляється до сьогодні.

Неперіодичні видання. Крім «Місіонаря», «Праці» та «Календаря Праці» друкарня ОО. Василіян у Прудентополі надрукувала вже дуже багато всіляких книжок і книжечок, різних молебнів та богослужень, церковні й народні пісні, «Наслідування Христа», кілька молитовників і катехизмів тощо⁵⁹.

Тим-то й ніхто не може заперечити, що Василіянське друковане слово в Бразилії було та є насущним хлібом для наших вірних і в великій мірі облегшило працю отців місіонерів.

З ченців Бразилійської Провінції, що видали свої праці друком, слід згадати о. М. Іванова — «Свята Місія» (1969), «Ріки води живої» (1976); о. К. Корчагіна — «Благовість спасіння» (1975), «Укр. Православна Автокефальна Церква» (1955, по-есп.), «Карне право Укр. Кат. Церкви» (1981); о. В. Бурка — «Історія Біблійна» (1965) та «Укр. еміграція в Бразилії» (1963, по-порт.); а особливо о. В. Зінька, що хоч не належить до Браз. Пров., для неї в особливий спосіб прислужився своїми численними статтями про початки місійної праці ОО. Василіян у Бразилії. З його праць на окрему увагу заслуговує «Рідна школа в Бразилії» (1960).

7. ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНА ПРАЦЯ

Крім постійної місіонерської праці по численних оселях, Отці Василіяни в Бразилії займалися також, і то вже від початків, іншими ділянками культурно-соціального життя нашого народу. Але насамперед вони організують *українські школи*. «Школа має бути і мусить бути!» — казав о. Кізіма, і сам платив цілий рік за четверо найбільшніх дітей. Опісля наші отці, зокрема Шкірпан і Бжуховський, заповідливо та невтомно займаються школами по осідках. Більше і краще устаткованих шкіл постало під час другої масової еміграції від 1907-1914 р., коли в Бразилії було вже 35 укр. шкіл, з яких у самім муніципії Прудентополіс — 22 з 630 учнями. У 1920 р. їх було 41⁶⁰.

⁵⁹ Див. Каталог В-ва ОО. Василіян у Прудентополі у *Календарі «Праці»* на 1973 рік, стор. 113-115.

⁶⁰ Див. *Ювіл. Альманах*, цит. тв., стор. 49; Зінько В., ЧСВВ, *Рідна Школа в Бразилії*, Прудентопіль-Апостолес, 1960 (тут подані детальні інформації).

Майже над усіма тими школами трудилися ОО. Василіяни, найбільше ж о. Маркіян Шкірпан, о. Рафаїл Криницький і о. Євстахій Турковид. У розвитку укр. шкільництва велику роль відіграли Сестри Службениці, яких спровадили з Галичини наші Отці в 1911 р. Крім Сестер ОО. Василіяни ангажували до шкільної праці й світські сили й організували «шкільні союзи».

Для поліпшення шкільної справи, о. Рафаїл Криницький, ЧСВВ, почав організувати «шкільні союзи», яких завдання було підтримувати шкільництво фінансово та чувати над вихованням молодого dorosty. Перший такий Союз постав у Прудентополі 1913 р. Уже в першому році таких товариств, крім прудентопільського, засновано тринадцять. Отці ЧСВВ давали по колоніях також курси для старших неграмотних. Це робив уже о. Кізима. Виголошували відчити, організували академії тощо. У 1936 р. о. Й. Мартинець оснував у Прудентополі теж «Самоосвітний Гурток».

Театр. Отці Василіяни у Бразилії старалися не тільки про те, щоб підтримати релігійного духа й обряд, але й мати інтелігентних діячів, які цікавилися б духовними речами. А до того чимало спричиняється театр. — Першим осередком, де давали періодично вистави й представлення, був Прудентопіль (від 1913 р.), а другим — Ірасема. Ама-торські гуртки засновувалися й по колоніях. Вони то виставляли, часто навіть по-мистецькому, гарні п'єси. Існують подекуди й тепер такі ам. гуртки, голов-но там, де постійно є наші священики або Сестри чи Катехитки.

Хор. Уже 1899 р. о. Антоній Мартинюк, ЧСВВ, zorganizував був у Прудентополі перший церковний хор. Коли він виїхав до Галичини, то хором займався бр. Гавриїл Будний, якому вдалося zorganizувати в Прудентополі дитячий хор. Діти не тільки співали Сл. Божу, але й Утреню та Вечірню; навчилися співати з Ірмологіона і знали також інші спеціальні розспіви нашої Церкви. Як виїхав бр. Будний, то прудентопільським хором керував (від 1927) бр. Лаврентій Струк, а згодом (від 1935 р.) о. Йосафат Рога, який допровадив хор до найкращого розвитку. В наших часах з Василіян добрими диригентами показалися: о. Єфрем Кривий — теперішній владика-епарх, і о. Павло Крайчий — теперішній Протоігумен, який по сьогодні диригує прудентопільським мішаним хором та хором семінаристів св. Йосифа. На початку цього сторіччя в Прудентополі існувала теж укр. оркестра.

Просвітні товариства. Діяли між нашими поселенцями у Бразилії під різними назвами, як ось: «Просвіта», «Товариство ім. Тараса Шевченка» тощо. «Просвіту» оснують наші Отці не тільки в Пру-

дентополі й Ірасемі, але й по колоніях. На Ірасемі вона існує вже від 1907 р. і має найкращу книгозбірню. Це т-во дуже багато спричинилося до піднесення освітнього рівня нашого народу. В Прудентополі існували аж три т-ва: «*Просвіта*», «*Руська Бесіда*» й «*Народний Дім*», що його збудував у 1912-1917 рр. о. М. Шкірпан. Він злучив їх в одне центральне «*Товариство Україна*», яке дуже поширилося та з'єднувало наших людей під народно-релігійним прапором. Наші Отці не тільки засновували товариства, але часто їх очолювали. Першим головою «*Товариства Україна*» був о. К. Бжуховський, а відтак о. М. Шкірпан.

Господарка. ОО. Василяни цікавились і господарським положенням укр. імiгрантів у Бразилії. Вони їм допомагали найперше доброю порадою, вказуючи господарям ліпші землі. Дораджували поселюватись не одинцем, а громадно. В Прудентополі, стараннями наших Отців, постав навіть бровар, щоб збільшити прибутки громади. На Ірасемі о. Я. Коциловський побудував 1917 р. кіратовий млин та велику столярню з машинами, щоб молодь навчалась ремесла. Бр. Будний, що там перебував, керував верстатом. У 1928-1934 о. Є. Турковид організував хліборобські товариства.

Самі ж Василяни дали людям приклад доброї господарки. Вже о. Кізіма зорганізував господарку на Абрілі коло Прудентополя. Це була підручна господарка тодішніх ОО. Василян. Вона помітно зросла за о. М. Шкірпана. Був також виноградник і продукували власне вино, яке вживали до Сл. Божої. Коло Ріо дос Патос була пасіка. Працював при ній фаховий бджоляр, проф. Іван Палатинський. Ця господарка була тут чинна до 1940 р., коли її перенесено на Ронди, коло лінії Ріо Прето. В 1970-их роках відновлено в Прудентополі василянську господарку, коли-то на Абрілі розбудовано її в розлогу ферму худоби, свиней, курей та плянтації сої, пшениці й рижу. Теж і на Рондах ведеться раціональну господарку й пасіку, подібно й на Іваї-Кальмоні.

8. ВАСИЛІЯНСЬКІ МОНАСТИРІ Й ОСІДКИ

Спочатку мали ОО. Василяни в Бразилії тільки два місійні осередки — Прудентопіль й Ірасему. Тепер є *три монастирі, вісім резиденцій* і одна місійна станиця. Монастирі: в Прудентополі, Івах й Куритибі, а резиденції: в Куритибі, Ірасемі, Понта Гроссі, Кампо Моврон, Ронкадор, Пітанга, Пато Бранко й Сан-Павло.

1. *Прудентопіль*. Василіянський монастир св. Йосафата, побудовано в 1916-1920 роках, а побільшено у 1953-1961. Тут має осідок Провінційна Управа⁶¹. Поблизу монастиря стоять: а) Парафіяльна Церква св. Йосафата й дзвіниця з 6-ма дзвонами. Церкву збудовано в 1923-1928 рр., з нагоди 300-річчя смерті св. Йосафата, і являється вона найбільшим українським храмом у Бразилії. Її споруджено за о. пароха Євстахія Турковиди, а посвячено 1939 р. Дзвіницю збудовано 1946 р. — б) Василіянська Друкарня, в якій редагується й друкується «*Праця*» й «*Місіонар*» та чимало інших видань і друкарських робіт. Першу свою друкарню ОО. Василіяни в Прудентополі відкрили 1910 р. Вона приміщувалася в будинку Василіян, там де зараз є дім СС. Службниць. 1952 р. споруджено для друкарні новий мурований будинок при вулиці Кандідо де Абреу, напроти монастиря. 1980 р. її побільшено добудовою. Під цю пору друкарня має дуже добрі друкарські машини та власну клішарню. — в) 1965 р. відкрито василіянську книгарню й папірню «Святої Маріни», що її розбудовано 1980 р. — г) Василіянська столярня, виробила вже багато престолів, кивотів, сповідальниць, проповідальниць та інших робіт. Довголітнім її завідателем та працівником є бр. Методій Солтис, фаховий столяр. — ґ) Мала Семінарія св. Йосифа лучиться з будинком монастиря. — д) Прудентопільський монастир має теж велику господарку на лінії Абріл і Рондах.

Парафію св. Йосафата, яку записано на Чин 1956 р., під цю пору обслуговує 12 отців. Вони теж обслуговують 40 поселень, які належать до парафії. Парафія нараховує 4.114 родин, приблизно 23.000 душ.

Отці цього дому також дають духовну обслугу: новіціятів СС. Службниць (до 1981 р.), новіціятів й інтернатів Катехиток С. Ісусового, шпиталеві С. Ісусового, Домові Марії (вислужених СС. Службниць), СС. св. Йосифа та провадять і навчають у семінарії св. Йосифа.

2. *Іваї*. За стараннями ОО. Василіян тут побудовано для наших імігрантів в роках 1909-1911 першу церкву. В 1912-1932 рр. парохом Іваїв був світський священик о. Петро Осінчук. Він вступив на новіціят ОО. Василіян у Прудентополі 1933 р., а парафію прийняли наші Отці. Парохом став о. Є. Турковид, ЧСВВ, аж до 1939. 1940 р. тут ОО. Василіяни збудували перший свій дерев'яний дім, а 1946-1948 — великий

⁶¹ За виїмком 1959-1964 рр., коли Протоігуменат мав свій осідок у Куритибі; 1964-70 у Понта Гроссі; 1970 р. — знов у Куритибі.

мурований, де 1948 р. примістився новіціят ОО. Василян. Там відбувалися свого часу студії схоластики й філософії. Дім розбудовувано два рази: в 1954 та 1967. Крім матірньої церкви — Пресв. Серця Христового — наші Отці обслуговують ще 15 колоній із своїми церквами чи каплицями. Парафія налічує коло 9 тисяч душ, всього 1.550 родин.

3. *Куритуба*. Третій наш монастир св. Василя Великого, в яким приміщено студії філософії й гуманістики. Дім побудовано в 1964-1969 рр., а канонічно еріговано 1971 р. Під цю пору (1982) тут навчаються 44 Василянські студенти: 16 філософії й 28 гуманістики. Отці цього дому обслуговують 10 колоній, деякі з них близькі, деякі дальші, навіть 130 км. віддали. Отці також провадять новіціят СС. Василянок на Бокейроні; як теж один ієромонах доїжджає з духовною обслугою до новіціяту СС. св. Анни у Вера Іварані.

Осідки-резиденції

1. *Куритуба* — при церкві Різдва Божої Матері. Перша церква тут постала за старанням Отців Василян 1902 р. Була дерев'яна, перебудована з приватного дому. В роках 1925-1928 споруджено муровану, а в роках 1964-1969 — теперішню церкву. В 1956 р. парафію формально приписано Чинові. Вона нараховує майже 610 родин. З цього осідку священники доїжджали на Віла Іваїру, в Куритубі, де в роках 1954-1956 збудовано церкву, що сьогодні служить за катедру св. Івана Христітеля. При церкві лежить резиденція ОО. Василян. На стало осів тут наш отець 1931 р. Теперішній мурований дім збудовано у 1941-1943. В цій резиденції від 1961 до 1967 рр. приміщувався Василянський студентат.

2. *Ірасема* — Парафія й резиденція Пресв. Родини. Була, після Прудентополя, другим василянським осідком у Бразилії. Перший прибув сюди з душпастирською обслугою о. Сильвестер Кізіма 1897 р., а на стало осів в Ірасемі о. Климентій Бжуховський 1903 р., коли почав організувати місцеву парафію. На горі височіла вже каплиця. Коло неї о. Клим протягом року збудував монастирок⁶², а в 1907-1910 рр. велику дерев'яну церкву. Згодом на місці старої каплиці споруджено величаву дзвіницю, на подобу Києвопечерської. Дехто називав ці забудовання

⁶² Його пізніше розбудовано в більший монастир, де приміщувались василянські студії від 1943 до 1955 р.

Ірасемською «Печерською Лаврою», інші ж — «Ясною Горою». На жаль, це все згоріло вночі з 30-го квітня на 1-го травня 1955 р. На місці давньої обителі, заходами о. Петра Бальцара по всій горі розташовано Хресну Дорогу, а на південному схилі гори гарну Печеру Богоматері. Теперішня, нова мурована церква, постала в роках 1955-1959, але вже не на горі, а на більше приступному місці.

Біля церкви побудовано нову резиденцію, яку посвячено 1977 р. Парафія записана 1975 р. на Чин, а її покровителем є св. Родина. Парафія налічує 820 родин та 10 місійних осередків із своїми церквами.

3. *Понта Гросса*. Цей осідок Василіян побудовано 1950 р. Душпастирство у Понта Гроссі наші отці прийняли 1945 р., а вже в рр. 1949-1951 спорудили тут храм Переображення Господнього. Нову муровану церкву побудовано в рр. 1972-1978. Парафія нараховує зараз 695 родин. Отці цього дому обслуговують, крім 8 колоній, ще шпиталь «Бон Жезуз», а також правлять Сл. Божу в дитячому шпиталі СС. Службниць — «Інфантіл» та в домі Катехиток С. Ісусового.

При резиденції Переображення у Понта Гроссі приміщувалась теж Провінційна Управа від 1964-1970 р.

4. *Кампо Моврон* — Парафія й резиденція Пресв. Трійці. Почав сюди доїжджати з Прудентополя о. Венедикт Мельник, ЧСВВ, в 1936 р. Відтак обслуговували її наші отці з Пітанги. Парафію засновано 1959 р., коли-то побудували там першу дерев'яну церкву. Якийсь час парафію обслуговували світські священники, але вже 1964 р. її знову прийняли ОО. Василіяни. В рр. 1965-1968 в Кампо Мовроні споруджено нову муровану церкву, а нову резиденцію — в рр. 1979-1980. До матірньої церкви Пресв. Трійці належить 8 місійних осередків із 625 родинами.

5. *Ронкадор*. ОО. Василіяни мають тут свій осідок і парафію св. Миколая від 1971, коли побудовано нову муровану церкву на місце старої дерев'яної з 1940 р.

При церкві є дерев'яна резиденція нашого отця пароха й мурована, висока на 15 м. дзвіниця з трьома дзвонами, які порушується електронічною командою з захристії. Це перша цього роду дзвіниця в українській єпархії в Бразилії, посвячена 1977 р. Ця парафія має 6 церков і каплиць.

6. *Пітанга* — Парафія й резиденція Успіння Пресв. Богородиці започатковані в 1938-1940 рр., коли тут збудовано дерев'яну церкву, яку в 1955 р. відновлено. Парафію канонічно засновано 1953 р. Тепер на місце дерев'яної церкви наші Отці будують стилеву муровану. Па-

рафія налічує 1.185 родин та 18 поселень із своїми церковцями. На місце старої дерев'яної резиденції 1972 р. побудовано більший мурований дім.

7. *Пато Бранко - Алто Параїзо*: Парафія й резиденція Пресв. Тройці. Колонія Алто Параїзо лежить 14 км. від міста Пато Бранко. Сюди ОО. Василіяни доїжджали від самих початків поселення наших людей, в сорокових роках; спочатку з Прудентополя, відтак же з Уніон да Віторія, де мали сталий осідок. 1956 р. на Параїзо посвячено церкву. Якийсь час управляли парафією світські священники, опісля знову Василіяни й по сьогодні. Їх заходами, в роках 1961-1963 на Параїзо побудовано колегію, якою управляють СС. Катехитки св. Анни. В Параїзо осіли на стало наші Отці 1975 р. Під цю пору будують велику муровану церкву в місці Пато Бранко і мають до обслуги 13 колоній. Всіх укр. родин є 723.

8. *Сан Павло* — Храм Непор. Зачаття П. Д. Марії і резиденція ОО. Василіян знаходяться у дільниці Віла Бела (Сан Павло). Василіяни тут працюють від січня 1954. Будову церкви і долученої до неї резиденції закінчено 1965 р. Церква служить парафіям обох обрядів: українського з 172 родинами і латинського з 2.100 вірними. В 1956-60 рр. о. Маланяк, тамошній парох (1956-71), кожної неділі вів укр. радіо-програму з висильні « Нове де Жульо ». Слід іще відмітити, що в 1976-79 рр. наші Отці звідси обслуговували теж православних на Віла Барселона (Сан Каetano до Сул).

в) Місійна станиця

Каскавел — місійна станиця (1979-1982). На Каскавел почали ОО. Василіяни доїжджати в 50-тих роках, коли збудовано тут стилеву дерев'яну церкву Неустаючої Помочі Божої Матері. Наших родин у місті й околицях є 248; колоній, що їх обслуговує наш отець, є 11⁶⁴. Тут перебував наш отець в рр. 1977-1982.

⁶³ Про укр. і латинську парафії Непор. Зачаття у Сан Павло, див. стаття о. Т. Кучинського, ЧСВВ, у *Календар « Праці »* на 1980 р., стор. 56.

⁶⁴ Статистику поодиноких парафій подано за: « *Звіт про пасторальну діяльність парафій і місійних станиць за 1979 р.* », в Єпарх. Архіві, Куритиба.

о. А. Пекар, ЧСВВ

АМЕРИКАНСЬКА ПРОВІНЦІЯ УСПЕННЯ МАТЕРІ БОЖОЇ

ЗМІСТ

1. *Перший осідок у Чікаго.*
2. *Новий осередок у Нью Йорку.*
3. *Заходи за власний новіціят.*
4. *Створення самостійної провінції.*
5. *На нових позиціях.*
6. *Виховання Василіянського доросту.*
7. *Душпастирська праця.*
8. *Виховання молоді й школи.*
9. *Голошення слова Божого.*
10. *Апостолат друкованого слова.*

Першим Василіянином, який 1889 р. приїхав на місійну працю до Північної Америки, був о. Кирило Гулович, ЧСВВ, із Закарпаття. Він ще не був «реформований» і по кільканадцятьох роках місійної праці в Америці вернувся додому й десь 1913 р. помер¹.

Коли відтак з Добромильської реформи вийшли перші Василіянські священники-місіонери, то Префект свящ. Конгрегації для Поширення Віри, Кардинал Мечислав Г. Ледуховський почав домагатися, щоб до Америки вислати на місійну працю між українськими поселенцями бодай двох Василіян. Однак із-за різних причин справа протягалася².

¹ Про о. К. Гуловича, ЧСВВ (1845-1913) мало що знаємо. Із старих списків виходить, що він теол. студії закінчив 1870 р. у Маріяповчі, де в рр. 1872-1875 був вікарієм дому. Скінчивши уряд ігумена на Буковій Горі (1875-1888), вже 1889 р. виїхав до ЗСА, де був парохом перше у Фріланді, Па., а потім у Ремі, Па. (1898). Початком нашого сторіччя вернувся на Закарпаття (мабуть покинув Чин) і помер ок. 1913 р.

² Аж до 1917 р. УКЦерква належала під нагляд свящ. Конгрегації для Поширення Віри («de Propaganda Fide»), при якій від 1862 р. існував окремий відділ «для справ Східних Обрядів». Кард. М. Ледуховський був префектом цієї Конгрегації в рр. 1892-1902. Його переписку з Єзуїтськими настоятелями Добромильської реформи у справі вислання Василіянських місіонерів до ЗСА див. в *Архіві Головної Управи ОО. Василіян у Римі (далі скор.: АГУ) у тещі: — Добромильська реформа*. Коли на-решті 1896 р. рішено вислати двох Василіян до ЗСА, тоді не стало їм грошей на по-дорож.

В рр. 1900-1903 в околиці Чикаго трудився вже реформований Василяннин, о. Іван Дамаскин Поливка, але він також незабаром вернувся додому, де й безслідно пропав³.

Щойно 1907 р., разом з єп. Сотером С. Ортинським, ЧСВВ⁴, до ЗСА приїхав о. Володимир В. Стех, ЧСВВ⁵, якому везабарі вдалося організувати там кілька парафій. Коли 1925 р. він був готовий вертатися до Галичини, єп. К. Богачевський затримав його й назначив парохом церкви св. Миколая у Пассейку, Нью Джерси. На посаді пассейкського пароха о. Стех перебув до 1942 р., коли то з причини хиткого здоров'я подався на пенсію й віку свого доживав коло своєї сестри, що її давніше був спровадив з Галичини на свою господиню. Однак першим місіонером, який промостив шлях Василянським ченцям на місійну працю в Америці, був о. Епіфаній Теодорович, ЧСВВ⁶.

1. ПЕРШИЙ ОСІДОК У ЧІКАГО

В 1927 р., вертаючись з Канади до Галичини, о. Е. Теодорович вступив до Філадельфії, щоб попрощатися із своєю рідною сестрою, настоятелькою тамошніх СС. Василянок, М. Йосафатою, ЧСВВ. При тій нагоді він відвідав теж Філадельфійського Владика, Преосв. К. Богачевського. Владика, знаючи про письменницькі здібності о. Теодоровича⁷, затримав його в Америці й назначив редактором епархіяльної га-

³ Родом чех, о. І. Д. Поливка вступив до Чину в Галичині, 1892 р. Восени 1899 р. він приїхав на місійну працю до Вінніпегу, Канада. Знеохочений інтригами поляків, 1900 р. перейшов до Чикаго, де трудився аж до 1903 р. Від тоді нема сліду за ним. Василянський Каталог на 1904 р. вже не згадує його між своїми членами. Про нього див. працю Б. Казимира. *Перший Василяннин у Канаді*, Торонто 1961.

⁴ Владика Сотер С. Ортинський, ЧСВВ (1866-1916), був першим укр. катол. єпископом у ЗСА (1907-1916). Про нього див. В. Ваврик, *Єпископ С. Ортинський, ЧСВВ*, Нью Йорк 1956; Г. Лужницький, *Єпископ-Піонер Кир Сотер з Ортинич Ортинський*, Філадельфія 1963.

⁵ Некролог о. В. Стеха, ЧСВВ (1863-1945), див. у «Світло» 8 (1945) 6. Маючи з собою рідну сестру, він не міг пізніше долучитися до монашої спільноти й остався «самітним місіонером» аж до смерті (1945 р.). В 1933 р., пересилаючи о. протоіг. Н. Крижановському фінансовий звіт і свій даток на провінцію (10. - дол.), він писав: «Не думайте, що я свого Чина вже відцурався». Лист о. Стеха з 15.5.1933 р. див. в *Архіві Канадської Провінції* (далі скор.: АКПр.). УВАГА — у своїй розвідці я використав *Список документів* о. М. Войнара, ЧСВВ, які він вибрав з Архіву Канадської Провінції (АКПр.) за рр. 1920-1948 і які відносяться до діяльності ОО. Василян у ЗСА. На цьому місці я йому складаю ширю подяку!

⁶ Некролог о. Е. Теодоровича, ЧСВВ (1881-1958), див. у «Світло», 10 (1958) 10-11.

⁷ Перед своїм виїздом на місію до Канади в 1921 р., о. Е. Теодорович був редактором Жовківського «Місіонаря» (1908-1912), зредагував кілька календарів «Місіонаря» та видав 1-ий том «Життя Святих» (1912).

зети «Католицький провід», що його він редагував протягом п'ятих років (1927-1932). Рівночасно о. Теодорович виконував при церкві Святого Духа в Честер, Па., обов'язки пароха.

Пресов. К. Богачевський, знайшовшись у гущі церковної боротьби⁸, з великою запопадливістю старався про заснування Василіянського осідку у Філадельфійській єпархії. Однак з Галичини не було можливо дістати ченців, а Василіянська Місія в Канаді була ще за слаба, щоб розтягнути свою працю також на Америку. Та з вибором о. Д. Ткачука на архимандрита⁹, справа пішла вперед. Так уже з початком 1932 р. до ЗСА були призначені два ревні Василіяни, о. Сильвестер С. Журавецький¹⁰ та о. Андрій О. Трух¹¹, які долучилися до о. Е. Теодоровича, щоб нарешті в Америці започаткувати Василіянський осередок. З огляду на те, свящ. Конгрегація для Східної Церкви, листом з дня 24 лютого 1932 р., дозволила Головній Управі Чину створити «Американсько-Канадську Провінцію», хоч на той час в Америці ОО. Василіяни ще не мали свого канонічно заснованого дому¹². Першим протоігуменом Американсько-Канадської Провінції, дня 12 січня 1933 р., був назначений о. Навкратій М. Крижановський, ЧСВВ, про що вже було сказано в історії Канадської Провінції.

Згадані місіонери, о. С. Журавецький і о. А. Трух приїхали до Америки в серпні 1932 р. і замешкали разом з о. Е. Теодоровичем у Честер, Па. При Честерській парафії місце для трьох монахів було за тісне, тому о. Теодорович виклопотав від Владика Богачевського Святомиколаївську парафію в Чикаго, Іллиной, яка в тому часі нараховувала понад 1.200 родин, але мала фінансові труднощі¹³. Остаточне переписання

⁸ Див. Д. Богачевський, *Владика Константин Богачевський*, Філадельфія, Па. 1980, стор. 33-45.

⁹ Архимандритом о. Д. Ткачук став 1931 р., помер 1944 р. Його некролог див. у «*Записки ЧСВВ*», 1 (1949) 85-88.

¹⁰ Некролог о. С. Журавецького, ЧСВВ (1891-1954), див. у «*Світло*», 16 (1954) 16-17.

¹¹ Спомини-некролог про о. А. Труха, ЧСВВ (1894-1959), поміщені у «*Світло*», 6 (1959) 262-263.

¹² Декрет Східної Конгрегації з дня 24.2.1932, ч. 789-31 в *АГУ-Сх. Конгрегація*. В нім читаємо: «Cum Ordinarii pro fidelibus ritus rutheni in Statibus Foederatis Americae Septentrionalis (i. e. Ep. C. Bohachevskyj et Ep. B. Takač - A. P.) spirituales exigentias suarum communitatum pluries aperuerint votaue porrexerint ut etiam in eorum ditones religiosi Basiliani mitterentur... SS. D. N. Pius Div. Prov. PP. XI in audientia... mandavit ut nova Provincia ita erecta 'Provincia Americano-Canadensis' in posterum appellaretur».

¹³ ОО. Василіяни перебрали Святомиколаївську парафію в Чикаго дня 1.10.1932 р. А що про передачу Чикагської парафії і сплачення довгів кружляли різні версії, то сам еп. К. Богачевський почувався до обов'язку вияснити цю справу в окремій статті — див. «*Ковчег*», 12 (1948) 146-150.

парафії на Василянський Чин «ad perpetuum» відбулося через свящ. Конгрегацію для Східної Церкви дня 14 листопада 1934 р.¹⁴. Так на-решті ОО. Василяни набули собі сталий осідок у ЗСА, а першим його ігуменом став о. Е. Теодорович.

Улітку 1933 р. до Америки приїхали ще два місіонери з Галичини, тобто о. Амвросій Сенишин, ЧСВВ¹⁵, й о. Максим Марків, ЧСВВ¹⁶. Тоді о. Трух переїхав на місійну працю до Канади, а при парафії св. Миколая в Чікаго остався такий склад осіб: 1) о. Е. Теодорович - ігумен; 2) о. С. Журавецький - парох; 3) о. А. Сенишин - помічник пароха й управитель школи; 4) о. М. Марків - провідник церк. організації і місіонер. Парафіяльне життя при церкві св. Миколая під проводом ОО. Василян почало гарно розвиватися, головню після 1936 р., коли при парафії споруджено й відкрито цілоденну школу, в якій навчали наші СС. Василянки¹⁷.

Менш успішними показалися переговори о. Е. Теодоровича із закарпатським еп. Василем Такачем, в якого єпархії саме тоді велась церковна боротьба «за целібат»¹⁸. Владика просив бодай двох Василян із Закарпаття і приобіцяв їм передати Святомихайлівську церкву у Гері, Індіана, недалеко Чікаго. Та заки закарпатські Василяни спромоглись вислати когось до Америки, то Владика Такач передав Герійську парафію ОО. Францісканцям¹⁹. Коли відтак літом 1933 р. із

¹⁴ Декрет в АГУ-Сх. Конгрегація; теж в АКПр.

¹⁵ Некролог митр. А. Сенишина, ЧСВВ (1903-1976), див. у «Світлю», 11 (1976) 374-376; «Василянський Вісник» (далі скор.: «ВВіс.»), 14 (1977-78) 52-53.

¹⁶ Життєпис о. М. Маркова, ЧСВВ (нар. 1899), див. у «Календар Доброго Пастиря» на 1950 р., Нью Йорк. Н. Й., стор. 99-105.

¹⁷ Про парафіяльні школи під проводом ОО. Василян буде слово в окремому розділі.

¹⁸ Владика Василь Такач, еп. Пітсбурзький (1924-1948), під своєю судовластю мав, крім закарпатських парафій, ще й малярських і хорватських греко-католиків. Про боротьбу «за целібат» у Пітсбурзькій єпархії в рр. 1930-1935 див. «Добрий Пастир», Станіславів 1931, стор. 306-307; 1932, стор. 57-61; 1935, стор. 138-139. Життєпис еп. Такача — В. Shereghy, *Bishop Basil Takach - the «Good Shepherd»*, Pittsburgh, Pa. (Byzantine Seminary Press) 1979.

¹⁹ Єп. Такач 1933 р. утратив нараз 13 священників і, примушений обставинами, прийняв 8 словацьких римо-кат. Францісканців, які за дозволенням Риму підучилися обрядів й адміністрували дочасно кілька закарп. парафій. Один з них, о. Ф. Духала, лишився в Пітсбурзькій єпархії до сьогодні, а зараз є парохом у Джіард, Па. З листа о. Ткачука до о. Крижановського з дня 15.11.1933 (див. в АКПр.) виглядає, що сам о. Е. Теодорович не сподобав собі Герійську парафію, бо там не було «наших людей», тобто галичан. На цім пункті між о. Е. Теодоровичем і о. М. Станканинцем зайшло «непорозуміння».

Закарпаття приїхали о. Теодор Леґеза, ЧСВВ²⁰, й о. Маріян Станканинець, ЧСВВ²¹, то вони також замешкали в Чикагському монастирі, звідкіля потім роз'їжджалися по закарпатських парафіях на місії. Коли однак дня 21 червня 1934 р. о. М. Станканинець несподівано помер, то о. Т. Леґеза повернувся на Закарпаття. Так цим разом закарпатським Василянам не пощастило остаточно закоренитися в Пітсбурзькій єпархії.

Тим часом у Чикаго настали деякі зміни. Дня 1 вересня 1937 р. ігуменом Святомиколаївського монастиря був назначений о. А. Сенишин²². Спершу він упорядкував утримання цілоденної парафіяльної школи, яка від жовтня 1936 р. вже була приміщена в новому будинку. А що на той час у монастирі перебувало вже також більше ченців²³, то він поширив душпастирську працю на південну частину міста, де від грудня 1937 р. замешкали два отці при парафії Різдва Матері Божої. Вони однак далі лишилися залежними від Святомиколаївського ігумена. А що Владика Богачевський відчував брак священників, то він погодився переписати також парафію Різдва М. Б. на Василянський Чин²⁴.

У вересні 1939 р. Чикагські Василяни прийняли теж адміністрацію парафії св. Михаїла, висуненої ще дальше на південь міста, в дільниці, популярно званій «Вест Пульман»²⁵. Незабаром вони там набули собі дім, що став третім осідком Василян у Чикаго. Звідси опісля, за благословенням Владики, вони зорганізували нову парафію на південному-

²⁰ Два закарп. Василяни, о. Т. Скиба й о. Т. Леґеза, вже в рр. 1928-1929 приїжджали на місії до Пітсбурзької єпархії — див. «Благовѣстник» 1929, стор. 176; 1930, стор. 15. Некролог о. Т. Леґези, ЧСВВ (1890-1973), див. у «ВВіс.», 12 (1974-75) 40-41.

²¹ Некролог о. М. Станканинця, ЧСВВ (1903-1934), див. у «Влаговѣстник», Ужгород 1934, стор. 115; теж «Календарь Благовѣстника» на 1935 р., стор. 60-61.

²² Назначення о. А. Сенишина на Чикагського ігумена з дня 26.7.1937 р., ч. 179-37 в АГУ-Канада; теж в АКПр. Він був ігуменом у Чикаго аж до 7.9.1942 р., коли його назначено єпископом.

²³ Крім згаданих вище 4-ох отців до Чикаго у міжчасі прибули: о. В. Каменецький з Канади та нововисвячений о. С. Колляр, уродженець Америки.

²⁴ Першим Василянським парохом Різдва М. Б. був о. В. Каменецький, ЧСВВ (1898-1970), якого некролог див. у «Світло», 10 (1970) 347-350. Історія парафії подана у Пропам'ятній книзі посвячення укр. катол. школи при парохії Різдва М. Б. у Шикаго, Шикаго 1956, стор. 49-54.

²⁵ Див. листа о. іг. А. Сенишина з дня 11.9.1939 р. й о. протоіг. Н. Крижановського з дня 1.12.1939 р., в якому повідомляє о. Архимандрита, що єп. Богачевський передав «на власність Чина» парафію у Вест Пульман (West Pullman), в АКПр. Історія парафії подана у пропам'ятній книзі — *Dedication of St. Michael's Ukrainian Cath. Church, Chicago, Illinois, 1960.*

сході міста, в ділянці «Бирнсайд», під покровом св. Василя Великого²⁶. Так, почавши від 1940 р., ОО. Василяни завідували всіма парафіями розлогого міста Чікаго²⁷.

2. НОВИЙ ОСЕРЕДОК У НЬЮ ЙОРКУ

Намагаючись розтягнути мережу своєї апостольської праці на інші поселення українців в Америці, ОО. Василяни старалися набути ще якийсь осередок на сході краю. Тож коли початком 1938 р. єп. В. Такач запропонував їм парафію св. Іллі в Брукліні, Нью Йорк, до якої тоді ще належали як закарпатські так і галицькі вірні, о. іг. Сенишин зразу вислав туди о. М. Маркова, а пізніше до нього долучилися ще о. Т. Палінкаш-Лазор і о. Ісидор Когут²⁸. Однак Владика отягався переписати Бруклінську парафію на Чин, тому після Великодня 1941 р. відкликано наших отців з Брукліну, а парафію повернено єпископові²⁹.

В осені 1938 р. також єп. Богачевський, маючи труднощі з парафією св. Петра й Павла в Клівеланді, Огайо³⁰, запропонував її ОО. Василянам. Якже о. С. Журавецький, ЧСВВ, утихомирив вірних і навів у парафії лад, Владика відмовився передати церкву Чинові. Тому у вересні 1940 р. о. Журавецький покинув Клівеландську парафію й вернувся знову до Чікаго³¹.

Під кінець 1941 р. Владика Богачевський вдруге звернувся до протоігумена Американсько-Канадської Провінції з проською про до-

²⁶ В часі боротьби проти єп. Богачевського парафія «на Бирнсайді» (Burnside) стала незалежною. Літом 1940 р. ОО. Василяни, за благословенням єп. Богачевського, зачали організувати тут нову парафію, закупили від протестантів церкву й заснували нову парафію св. Василя, яка була канонічно створена 1941 р. Історію Святотавлівської парафії на Бирнсайді подав у своїм листі о. В. Іавліч, ЧСВВ, з дня 24.9.1956 р. в *АГУ-Чікаго*.

²⁷ Парафія св. Йосифа на північному заході міста повстала шойно 1956 р., старанням єпархіяльного клиру.

²⁸ Некролог о. І. Когута, ЧСВВ (1912-1972), у «ВВіс.», 11 (1972-73) 29.

²⁹ В листі до о. Архимандрита з дня 2.7.1941 р. о. В. Бараник писав: «Бруклін покинули, бо єп. Такач не хоче нам його передати» — див. в *АКПр*.

³⁰ Під проводом свого пароха, о. Меренькова, вірні збунтувалися проти єп. Богачевського й хотіли стати «незалежними». Лист о. іг. Сенишина до о. Крижановського з дня 24.3.1939 р. в *АКПр*.

³¹ Див. листа о. іг. Сенишина з дня 14.10.1940 р.: «Що до Клівеланду, то не було що покидати, бо там ми нічого не мали, ані не було найменшої надії, щоб там заснувати монастир» — див. в *АКПр*.

помогу, щоб ОО. Василіяни перебрали рухливу парафію св. Юра в Нью Йорку, де під ту пору належало 2.603 родини³². Щоб доглянути таку розлогу парафію, а крім того оснувати ще дві нові парафії в інших дільницях великанського міста, треба було принаймні шістьох священиків. А на той час в епархії їх не було³³. За посередництвом Чикагського ігумена, о. А. Сенишина, ОО. Василіяни погодилися прийняти Святоюрську парафію в Нью Йорку за такими умовами: 1) що вони виплатять всі церковні борги, включно до епархіяльних внесків, 2) що якнайшвидше постараються про відповідний будинок для парафіяльної цілоденної школи та 3) що до 3-ох років зорганізують нові парафії в Асторії і на Бронксі³⁴. Врочисте передання Святоюрської церкви ОО. Василіянам відбулося в неділю, дня 15 березня 1942 р.³⁵ Першим парохом і настоятелем був назначений о. С. Журавецький. Та вже у вересні 1942 р. Чикагського ігумена, о. А. Сенишина назначено на помічного єпископа Філадельфійського. Тоді о. Журавецький вернувся до Чикага на ігумена, а на його місце для Нью Йорку був назначений о. М. Марків, ЧСВВ.

Під проводом енергійного й ревного місіонера, о. М. Маркова, нова Василіяньська спільнота в Нью Йорку скоро розгорнула ширококроєну душпастирську працю на сході Америки. Протягом одного року ОО. Василіяни віднайшли майже 60 укр. родин, розкинутих по цілїм Бронксі. Тож вони негайно закупили там від протестантів церкву, пристосували її до вимог укр. обряду і в неділю, дня 10 жовтня 1943, врочисто започаткували там парафію Покрова Пречистої Діви Марії. Спочатку до Бронксу доїжджали отці з св. Юра, але від 1944 р. там уже перебував сталий душпастир. Першим парохом Святопокровської церкви в Бронксі був о. Інокентій Ричкун, ЧСВВ³⁶.

Того самого року Святоюрські Василіяни зорганізували парафію Чесного Хреста в Асторії. Тут вони набули більший, двоповерховий

³² По смерті о. Н. Крижановського, новим протоігуменом Американсько-Канадської Провінції став о. В. Бараник, ЧСВВ (1941-1948). Лист єп. Богачевського до нього з дня 22.11.1941 р. в *АКПр*.

³³ Див. пояснення єп. Богачевського у «*Ковчег*», 12 (1948) 151.

³⁴ Умову з дня 28.1.1942 р. і протокол передачі Ньюйоркської парафії з дня 11.3.1942 р. — див. в *АКПр*.

³⁵ Подрібна історія парафії і школи св. Юра подана у збірній праці: *Пятдесятліття укр. катол. церкви св. Юра в Нью Йорку, 1905-1955*, стор. 17-141.

³⁶ Див. М. Кледор, *Українська католицька парохія Покрова П. Д. М.* (1945-1969), Філадельфія, Па. 1969, стор. 11-28.

будинок. Долішній поверх перебудовано тоді на залю для церковних імпрез, а ззаду зроблено приміщення для пароха й його помічника. На верхнім поверсі споруджено простору каплицю-церкву, яку устатковано згідно з приписами укр. обряду. Врочисте відкриття парафії Чесного Хреста Господнього відбулося в неділю, дня 22 жовтня 1944 р. Першим її постійним парохом був назначений о. С. Колляр, ЧСВВ³⁷.

Ідучи за бажанням Владики Богачевського, ОО. Василияни вже рік після прийняття парафії св. Юра в Нью Йорку закупили при 6-ій вулиці колишній Український Народний Дім і переробили його на школу. Цілоденну парафіяльну школу при св. Юрі започаткував тодішній її парох, сп. Іван Бучко³⁸ у вересні 1941 р. Мала вона всього чотири початкові класи, з 15 учнями, а була приміщена в домі СС. Василиянок. Під керівництвом ОО. Василиян везабарі збільшилося не тільки число учнів, але також вдалося набути нове приміщення для школи. Так ото з вереснем 1944 р. при св. Юрі зачала діяти повна початкова школа з вісьмома класами, що налічувала вже 88 учнів³⁹.

Коли вже всі умови передання Святоюрської парафії в Нью Йорку були виконані, то Владика Богачевський, дня 5 січня 1944 р., підписав остаточне домовлення, на основі якого він передав церкву св. Юра «*pleno iure*» на Чин⁴⁰, тимчасом як парафії в Асторії і Бронксі й далі zostалися тільки «доручені Чинови»⁴¹. Дня 7 липня 1944 р. Апостольський Делегат у Вашингтоні, асп. Амлето Чіконьяні⁴², з доручення свящ. Конгрегації для Східної Церкви ратифікував згадане домовлення, встановлене між Чином і Філадельфійським Ординаріатом⁴³. Так остаточню ОО. Василияни набули другий свій осідок у Нью Йорку.

З Нью Йорку ОО. Василияни поширили свою працю теж на Лонг Айланд, де, за згодою Владики Богачевського, заснували парафії в Гемпстеді й Вест Айсліпі, як теж і на північну частину Ньюйоркського стейту, де зорганізували укр. католич. парафію у Бігемптоні. Та про це буде мова пізніше.

³⁷ Історія Асторійської парафії подана в *Журнал з нагоди посвячення церкви Чесного Хреста в Лонг Айланд Ситі* (Асторії), Нью Йорк 1968, стор. 18-23.

³⁸ Сп. І. Бучко (1891-1974), як помічний єпископ, був парохом св. Юра від 12.5.1940—6.11.1941, коли його покликано до Риму.

³⁹ Більше про школу св. Юра у 8-му розділі.

⁴⁰ Див. остаточну угоду з дня 5.1.1944 р. в *АКПр*.

⁴¹ Див. *Шематизм Філадельфійської Архиепархії*, Р. Б. 1960, стор. 239 і 241.

⁴² Асп. Амлето Д. Чіконьяні був апост. делегатом у ЗСА 1933-1958.

⁴³ Див. ратифікацію угоди з дня 7.7.1944 р. в *АКПр*.

3. ЗАХОДИ ЗА ВЛАСНИЙ НОВІЦІЯТ

Після створення Американсько-Канадської Провінції о. архим. Ткачук негайно піддавав думку, щоби в ЗСА відкрити окремий новіціят, як цього домагався Преосв. К. Богачевський, щоби у той спосіб забезпечити «розріст Василіяньського Чину в Америці»⁴⁴. Коли ж Провінційна Капітула, що відбулася в Мондері в днях 4-5 жовтня 1932 р., нап'ятнувала о. Е. Теодоровича за те, що то він сам бажає окремого новіціяту в Америці, то о. архим. Ткачук повідомив Протоігуменат, що цього собі бажає Головна Управа Чину⁴⁵. В листі з дня 15 листопада 1933 р., після прийняття Святомиколаївської парафії в Чикаго, о. Архимандрит знову нагадує о. протоіг. Крижановському, щоби подбав про новіціят в Америці. Та це були однак часи економічної кризи й не можливо було спромогтися на відповідний дім для новіціяту. Крім того бракувало також «відповідних сил» для його проводу⁴⁶.

Головна Управа Чину не переставала наполягати на справу окремого новіціяту, щоби можна було якнайскорше «створити окрему Американську Провінцію»⁴⁷. Однак виглядає, що канадські Василіяни не дуже то похвалювали ідею окремого новіціяту в ЗСА, тому цієї справи або цілком не порушували або вишукували різних вимовок⁴⁸. Бачивши непорядність чи радше зволікання справи новіціяту в Америці, єп. Богачевський сам звернувся до о. архим. Ткачука з проською відкрити тут окремий новіціят, бо лише тоді можна було надіятися на скріплення Василіяньського Чину в ЗСА. Рівночасно Владика приобіцяв у цій справі свою допомогу⁴⁹. На жаль, о. архим. Ткачукові не судилося довести це діло до щасливого кінця, бо вже введовзі, дня 24 січня 1944 р. він перейшов до ліпшого життя⁵⁰.

⁴⁴ Див. листи о. арх. Ткачука до о. Крижановського з дня 14.4. і 17.8.1932 р. в *АКПр*. Виглядає, що о. Е. Теодорович уже 19.2.1932 р. просив Головну Управу про позволення відкрити в Америці новіціят — див. *АГУ-Е. Теодорович*.

⁴⁵ Див. листа о. арх. Ткачука з дня 5.11.1932 р. в *АКПр*.

⁴⁶ Див. листа о. протоіг. Крижановського до Архимандрії з дня 6.12.1937 р. — *Там же*.

⁴⁷ Див. листи о. арх. Ткачука з дня 4.1.1938 р. і 29.1.1940 р. в *АКПр*.

⁴⁸ Див. напр. звіт о. протоіг. Бараника до Головної Управи про стан праці наших ченців в Америці з дня 6.4.1943 р. в *АКПр*.

⁴⁹ Див. листа єп. Богачевського з дня 23.7.1943 р. — *Там же*.

⁵⁰ Життєпис о. арх. Д. Ткачука, ЧСВВ (1867-1944) в «*Записках ЧСВВ*», 1 (1949) 85-88.

Ще перед своєю смертю о. архим. Ткачук доручив Чікагському ігуменові, о. С. Журавецькому, розглянутися за відповідним місцем для новіціату. Але в околиці Чікага тяжко було знайти відповідний будинок. Зате о. ігум. М. Марків знайшов чудову посілість з відповідним домом недалеко Нью Йорку, в Іленкові, Лонг Айланд, що її з початком 1944 р. куплено для новіціату⁵¹. Як Владика Богачевський так теж Апостольський Делегат радо погодилися на відкриття Василіянського новіціату в Іленкові, але Бруклінський римо-католицький аеп. Тома Е. Моллой, до якого території тоді належав ще цілий Лонг Айланд⁵², ніяк не хотів погодитися на цей плян. Справа опинилася в Римі, але Східна Конгрегація признала рацію аеп. Моллоєві й наказала Василянам шукати собі іншого місця на новіціят⁵³. Так зачались поновні розшуки за відповідним місцем на новіціят, а Іленків рішено використати для дому студій.

Американські Василіяни перше, ніж купити дім на новіціят, мусіли подбати про згоду котрогось з місцевих римо-католицьких ієрархів. Дня 28 січня 1946 р. вони нарешті дістали згоду від Пітсбурзького римо-катол. еп. Гюга Бойла, який радо погодився на відкриття Василіянського новіціату на території його дієцезії⁵⁴. Так ото вже літом 1946 р. ОО. Василіяни набули розлогу посілість біля містечка Давсон, Па. На просьбу Головної Управи свящ. Конгрегація вже 20 вересня 1946 р. дала дозволення на відкриття новіціату в Давсоні⁵⁵. Одночасно з Риму прийшло теж назначення о. Інокентія Лотоцького, ЧСВВ, на

⁵¹ Т. зв. Іленківська посілість (119 акрів землі) знаходиться властиво в містечку Леттінгтаун, але пошта у Іленкові. Звідси й пішла назва « Іленківський » монастир св. Йосафата. Акт купна з дня 27.4.1944 р. — див. в *АКПр.*, теж в *Архіві Американської Провінції* (далі скор.: *ААПр.*).

⁵² 1957 р. виділено з під судовласти Бруклінського єпископа Лонг Айланд і створено нову римо-катол. дієцезію з осідком у Роквил Центер. Щойно тоді дозволено відкрити новіціят у Іленкові, як це побачимо пізніше. Аеп. Тома Е. Моллой (Thomas E. Molloy), еп. Бруклінський 1921-1956.

⁵³ Див. копію листа Східної Конгрегації до Апост. Делегата з дня 19.7.1945, ч. 16-45, в *АКПр.* Там теж лист Апост. Делегата до о. протоіг. Бараника з дня 14.8.1945 р., ч. 282-43.

⁵⁴ Див. листа Пітсбурзького римо-катол. єпископа (Hugh C. Boyle, 1921-1950) до о. С. Дидика з дня 28.1.1946 р. в *АКПр.*

⁵⁵ Див. грамоту Сх. Конгр. з дня 20.9.1946, ч. 16-45, в *АГУ-Сх. Конгрегація*. Опис набутої посілості в Давсоні див. в листі о. протоіг. Бараника до Головної Управи з дня 24.7.1946 р. в *АКПр.* Про відкриття новіціату в Давсоні див. статтю в « *Календар Доброго Пастиря* » на 1948 р., стор. 43-45.

магістра новиків⁵⁶. Так дня 1 травня 1947 р. в Давсоні канонічно започатковано новіціят з двома кандидатами й двома новиками⁵⁷. Нарешті, Америка здобулася на свій власний новіціят.

4. СТВОРЕННЯ САМОСТІЙНОЇ ПРОВІНЦІЇ

Після того як о. архим. Ткачук відбув 1934 р. канонічну візитацію в Північній Америці, Головна Управа Чину зачала обмірковувати справу створення окремої Американської Провінції. Тому, коли у вересні 1939 р., після першої окупації Галичини совітами, багато Василянських монахів опинилися за кордоном, о. Архимандрит просив протоігумена Американсько-Канадської Провінції, о. Н. Крижановського, приймати й приміщувати в Америці всіх наших монахів з діаспори, щоб можна було «чим скорше створити окрему провінцію»⁵⁸. Однак друга світова війна ударемнила всі починання в тому напрямі.

Якже Василяни закріпили свої позиції в Чикаго й Нью Йорку, а наближалася чергова Провінційна Капітула (1945 р.), то тодішній Американсько-Канадський протоігумен, о. В. Бараник звернувся з проською до Головної Управи Чину в Римі призадуматись остаточно над поділом провінції з-за далекої відстані й великої різниці обставин душпастирської праці в обидвох країнах. На це Генеральний Вікарій, о. Діонисій Головецький, ЧСВВ⁵⁹, відповів, що поділ Американсько-Канадської Провінції вимагає «довшої застанови», бо в Америці поки що є тільки 15 ієромонахів, а для створення самостійної провінції вимагається принаймні 24 отців⁶⁰.

У міжчасі закінчилася війна. Галичину остаточно зайняли совітські війська, в наслідок чого багато Василян опинилися на скитальщині. Велике їх число дісталось відтак до Північної Америки. Прийшов час створити незалежну Василянську Провінцію у ЗСА, про що на місці

⁵⁶ Спочатку на магістра приготувляли о. Василя Ваврика, ЧСВВ. Однак опісля його призначено на професора до Іленкова, а магістром став о. І. Лотоцький, ЧСВВ, теперішній еп. Чикагський — див. листа о. протоіг. Бараника до Архимандрії з дня 26.8.1946 р. в *АКПр*.

⁵⁷ Два новики, яких на приказ Головної Управи перенесено з Канади до Давсону, були: Бр. Даниїл В. Шеремета та Бр. Дам'ян П. Велешук.

⁵⁸ Див. листи о. арх. Ткачука з 21.10.1939, 11.11.1939 і 29.1.1940, в *АКПр*.

⁵⁹ По смерті о. арх. Д. Ткачука, Чином управляв о. Д. Головецький, ЧСВВ (1885-1961), як Генеральний Вікарій, 1944-1946. Його некролог у «*Світло*», 3 (1961) 119-120.

⁶⁰ Див. лист о. Д. Головецького з дня 17.7.1945 р. в *АКПр*.

переконався новий Генеральний Вікарій Чину, о. Гліб Кінах, ЧСВВ⁶¹, під час канонічної візитації 1947 р. Після нарад Головної Управи в Римі, дня 6 квітня 1948 р., о. Кінах вислав до свящ. Конгрегації для Східної Церкви звіт із своєї канонічної візитації заморських провінцій, а водночас і просьбу створити самостійну Американську Провінцію. У своїй просьбі о. Генеральний Вікарій подав також подрібний стан ОО. Василіян в Америці, де тоді вже перебувало 27 ієромонахів, 7 клириків, 8 братів помічників і 6 новиків, разом 42 особи. Вони мали чотири сформовані доми, а саме: в Чикаго, Нью Йорку⁶², Іленкові й Давсоні, як теж 6 осідків: два в Чикаго (при парафіях Різдва Б. М. й св. Михаїла), два в Нью Йорку (Асторія і Бронкс), а по одному у Бінгемптоні та в Гемпстеді. При Святовасиліївським монастирі в Давсоні вже від року був чинний новіціят, в якому тоді вишколювалось 6 новиків. Тим часом при Святойосафатівському домі в Іленкові приміщено студії, де в той час навчалось 7 клириків.

Східна Конгрегація радо погодилася на створення окремої Американської Провінції і дня 13 липня 1948 р. уповноважила о. Кінаха перевести це рішення в дійсність. Так ото грамотою Головної Управи, дня 23 липня 1948 р., було засновано нову Василіянську Провінцію Успення Преч. Діви Марії в Північній Америці⁶³. Рівночасно назначено ген. консультора, о. Миколу Когута, ЧСВВ, тимчасовим настоятелем нової провінції з правами протоігумена⁶⁴. Його завданням було здійснити поділ дотеперішньої Американсько-Канадської Провінції й скликати першу провінційну капітулу для вибору 3-ох кандидатів на становище протоігумена.

Поділ осіб між Американською і Канадською провінціями відбувся на основі таких засад: 1) Ченці, громадяни ЗСА, належали до Американської Провінції, а громадяни Канади - до Канадської; 2) Ченців-імігрантів по війні з Галицької Провінції приділено до Американської Провінції; 3) Для добра Чину, в поодиноких випадках, Головна

⁶¹ Дня 11.6.1946 р. Східна Конгрегація назначила о. Гліба Кінаха, ЧСВВ (1888-1980), Генеральним Вікарієм Чину. Цей уряд він виконував аж до 14.6.1949 р. Його життєпис див. у «Світло», 1 (1966) 23-25; 4 (1980) 131.

⁶² Тому що під час кан. візитації о. Кінах не міг знайти ерекційних грамот для монастирів у Чикаго й Нью Йорку, то під датою 16.3.1948 р. він виставив нові — для Чикаго під чис. 53-48, а для Нью Йорку під чис. 54-48.

⁶³ Звіт і подання о. Кінаха до Сх. Конгр. (ч. 67-48), позволення свящ. Конгр. (ч. 215-48) й ерекційна грамота (ч. 181-1-48) знаходяться в АГУ-Сх. Конгр.

⁶⁴ Там же. Некролог о. Миколи Когута, ЧСВВ (1911-1971), у «Світло», 4 (1971) 145-146; «Вісн.», 10 (1971-72) 35-37.

Управа могла приписати ченців до чужої їм провінції⁶⁵. Консульта в справі приділення ченців відбулася в Мондері, дня 18 серпня 1948 р. Тоді до Американської Провінції було правно приділено 26 іеромонахів, крім братів помічників та клириків⁶⁶.

Перша капітула Американської Провінції відбулася в Давсоні, від дня 28 вересня до 1 жовтня 1948 р.⁶⁷ З трьох вибраних кандидатів Головна Управа першим протоігуменом Американської Провінції дня 26 жовтня 1948 р. назначила о. Максима М. Маркова, ЧСВВ, довголітнього місіонера й ігумена Ньюйоркського монастиря⁶⁸. До Провінційної Ради тоді ввійшли як консультори: 1. о. Созонт Дидик, 2. о. Епіфаній Пащак і 3. о. Мелетій Войнар. Секретарем провінції був назначений о. Пахомій Дидик⁶⁹. Осідком провінції став Святоюрський монастир у Нью Йорку.

СПИСОК ПРОТОІГУМЕНІВ:

1. Марків, о. Максим М.	1948-1951
2. Лотоцький, о. Інокентій І. (« ad interim »)	1951-1953
3. Когут, о. Микола М.	1953-1958
4. Голик, о. Сотер С.	1958-1964
5. Когут, о. Микола М. (2х)	1964-1970
6. Пащак, о. Патрикій П.	1970-1976
7. Пащак, о. Патрикій П. (2х)	1976-1982

5. НА НОВИХ ПОЗИЦІЯХ

Восени 1950 р., з нагоди проголошення догми на-небовзяття Преч. Діви Марії, Преосв. Даниїл Іванчо, єпископ Пітсбурзький для закарпатських поселенців в ЗСА, відвідав Вічне Місто. З цієї okazji о. архим. Теодосій Галущинський, ЧСВВ⁷⁰, звернувся до Владики Іванча з прось-

⁶⁵ Див. інструкції Головної Управи з дня 23.7.1948 р., чис. 181-3-48, в АГУ-Америка.

⁶⁶ Див. протокол засідання в Мондері в АКПр. під днем: 18.8.1948.

⁶⁷ Див. протокол капітули в ААПр.

⁶⁸ Грамота назначення о. М. Маркова, ЧСВВ, протоігуменом з дня 26.10.1948 р. ч. 292-1-48, в ААПр.

⁶⁹ Назначення Провінційної Ради з дня 12.11.1948 р., ч. 321-48, в АГУ-Америка.

⁷⁰ Назначений Сх. Коні.р. архимандритом дня 14.6.1949 р., о. Теодосій Т. Галущинський, ЧСВВ (1880-1952), несподівано помер під час візитації в Канаді, дня 31.8.1952 р. Його некролог у «Записках ЧСВВ», 1 (1953) 489-497.

бою прийняти до своєї єпархії закарпатських Василян, які по війні опинилися в Північній Америці⁷¹. Владика зразу дав до вибору одне з трьох міст, а саме: 1) в околиці Клівеланду, Огайо, на заході єпархії; 2) Юнієнтавн, Па. в середній частині єпархії; та 3) на сході єпархії, в околиці Скрентону, Па. Головна Управа без довгої застанови вибрала парафію св. Івана Хрестителя в Юнієнтавні.

Після нарад із своїми консульторами, єп. Іванчо листом з дня 30 грудня 1950 р. повідомив о. Архимандрита, що він остаточно рішенням передати Юнієнтавнську парафію закарпатським Василянам і тому просив, щоб у цій справі поробити відповідні кроки⁷². В домовленні з Василянським Чином Владика Даниїл однак поставив такі вимоги: 1) до праці в Пітсбурзькому екзархаті будуть призначені Василяни, що походять із закарпатських єпархій в Європі та що 2) Василянські осідки в Пітсбурзькім екзархаті, аж доки не створять власну чернечу провінцію, будуть безпосередньо підлягати Головній Управі Чину в Римі⁷³.

Свящ. Конгрегація для Східних Церков радісно прийняла цю пропозицію і, грамотою з дня 20 квітня 1951 р., затвердила домовлення між Чином і Пітсбурзьким Ординаріятom відносно передачі парафії св. Івана Хрестителя в Юнієнтавні «perpetuo et pleno iure» під управління закарпатських Василян⁷⁴. Так ото закарпатські Василяни врешті набули свій власний осідок в Америці. Першим настоятелем, водночас же й парохом, був назначений о. Севастіян Сабол, ЧСВВ⁷⁵. Формальне перебрання парафії відбулося дня 16 липня 1951 р.

Хоч закарпатські Василяни працювали ревно при Юнієнтавнській парафії й побудували там величаву 6-класову школу з просторою залю, все ж таки їхня праця у несприятливому середовищі не принесла бажаних успіхів⁷⁶. Тому не дивно, що вони бажали змінити свій осідок.

⁷¹ В тім часі закарп. Василян в Америці було — 3: о. С. Сабол, о. Й. Кузмяк († 1978) та о. І. Бенедик.

⁷² Див. листа єп. Іванча до о. Архимандрита з дня 30.12.1950 р. в АГУ-Юнієнтавн.

⁷³ Там же.

⁷⁴ Грамота Сх. Конгр. з дня 20.4.1951 р., чис. 194-51. — Там же.

⁷⁵ Див. листа о. арх. Галушинського до о. Сабола з дня 3.7.1951 р. — Там же.

⁷⁶ Наслідник Іванча, єп. Микола Елько (1955-1967) повів відкриту кампанію проти Василян і старався спаралізувати їхню працю в Пітсбурзькім екзархаті, щоб примусити їх віддати Юнієнтавнську парафію. Коли ж 1957 р. до Юнієнтавну з новітнєм прийшли два молоді ієромонахи (о. А. Горняк і о. А. Пекар), які вже як єпархіяльні священники працювали між закарпатцями, єп. Елько відмовив їм юрисдикцію. Ця проти-Василянська кампанія довела до кан. інвестиції, яку в імені Апост. Столиці перевів римо-катол. єп. Йосиф Мек Шей з Аллентавну, Па. Хоч візитація закінчилася в користь ОО. Василян, кампанія проти них не перестала.

Добра нагода трапилася в 1972 р., коли Пармську закарпатську єпархію нараз опустило аж п'ять єпархіальних священників і Юнієнтавнський настоятель о. С. Сабол, рятуючи ситуацію, прийняв тимчасово адміністрацію парафії св. Євгенія у Бедфорді, Огайо. В порозумінні з владиками він тоді рішився замінити Юнієнтавнський осідок за Бедфордську парафію.

Так ото вже 28 березня 1972 р. Владика Еміль Мигалик, Пармський єпископ, звернувся до Головної Управи Чину з проською, щоб закарпатські Василяни в заміну за Юнієнтавн прийняли Бедфордську парафію⁷⁷. Діставши згоду Василянської спільноти в Юнієнтавні, як теж обох Владик, о. протоарх. Атанасій Великий, ЧСВВ, вистарався насамперед знесення контракту з Пітсбурзьким Ординаріатом (дня 6 липня 1972 р.), а відтак потвердження домовлення з Пармським єпископом Конгрегацією для Східних Церков, що й сталося дня 11 червня 1972 р. Так ото дня 18 липня 1972 р. закарпатські Василяни залишили Юнієнтавн, Па., й перенеслися на душпастирську працю до парафії св. Євгенія в Бедфорді, Огайо, що в Пармській єпархії.

Та не довго вони трудилися при Бедфордській парафії. Брак нових покликань і втрата кількох ієромонахів в Американській Провінції примусили настоятелів, восени 1978 р., віддати Бедфордську парафію назад єп. Мигаликові, а тамошніх ченців перенести на працю до важливіших осідків.

До помітніших змін Американської Провінції треба зарахувати заміну Чикагського осередку за Гемтремк, Мішіген. В липні 1961 р. Апостольська Столиця створила на заході нову українську католицьку єпархію св. Миколая в Чикаго, а Святомиколаївську церкву призначено на осідок владики. А тому що парафія св. Миколая в Чикаго була записана на Василянський Чин «*reple iure*», то Східна Конгрегація приказала віддати парафію новоназначеному єп. Ярославові Габрові, але взаміну Владика мав передати Василянам на таких самих умовах парафію Непорочного Зачаття в Гемтремку, що лежить на передмісті Дітройту⁷⁸.

Заки однак монс. Я. Габро був висвячений на єпископа, Філадельфійський Ординаріят нашвидкуруч виділив частину Гемтремкської

⁷⁷ Див. просьбу єп. Е. Мигалика з дня 28.3.1972 р., де він вичисляє вигоди для Василян з наміченої заміни — в АГУ — *Бедфорд*. У тій самій течці знаходяться всі дальші документи, на які покликаюся без того, щоб кожен раз подавати їхнє джерело.

⁷⁸ Історію Гемтремкської парафії, заснованої ще 1913 р., див. у *Пам'ятка золотого ювілею*, Гемтремк, Міш. 1913-1963, стор. 7-24.

парафії й створив окрему парафію св. Йосафата в сусідньому містечку — Воррен, Мішіген. Отак, коли ОО. Василяни дня 1 серпня 1962 р. прийняли адміністрацію Гемтремкської парафії, то з неї була вже виділена територія Святойосафатівської церкви у Воррен. Тому Головна Управа Чину звернулася до Апостольського Престолу з проською, щоб і Ворренську парафію передати Василянам, бо її створено вже після проголошення Чикагської єпархії⁷⁹. Перевіривши докладно справу, Апостольський Престол узгляднів домагання Чину й листом з дня 4 лютого 1964 р. приказав віддати ОО. Василянам також і церкву св. Йосафата у Воррен⁸⁰.

Разом із Святомиколаївською церквою Головна Управа була готова відпустити Владиці Іаброві теж усі інші парафії в Чикаго, а саме: 1) парафію Різдва Б. М. на півдні, 2) Святомихайлівську парафію у Вест Пульмані, де саме побудовано нову церкву (1960 р.), як теж 3) Святовасиліївську церкву на Бирнсайді. Відчуваючи брак священників, Владика Іабро 1963 р. прийняв церкви у Вест Пульмані і на Бирнсайді, зате просив ОО. Василян і далі обслуговувати парафію Різдва М. Б., що залилась записаною на Чин аж до сьогодні. Канонічно осідок Різдва М. Б. в Чикаго залежний від монастиря в Гемтремку.

Хоч ОО. Василяни перенеслися до Гемтремку дня 1 серпня 1962 р., формальності канонічного передання парафії затяглися ще на кілька років. До остаточного підписання угоди між Чином і Чикагським Ординаріатом дійшло шойно 5 липня 1967 р., коли то парафії Непорочного Зачаття в Гемтремку і св. Йосафата у Воррен були «reperituo, ad nutum S. Sedis» переписані на ОО. Василян. Після затвердження угоди Апостольським Престолом прийшло до канонічного створення монастиря Непорочного Зачаття в Гемтремку грамотою Головної Управи, дня 8 грудня 1967 р. Першим його ігуменом назначено о. Інокентія Лотоцького, ЧСВВ, з тим, що реченець його ігуменства розпочався з днем 12 листопада 1966 р.⁸¹ Ось так ОО. Василяни канонічно перенесли свій осідок з Чикаго до Гемтремку. До нього, як було сказано, належать резиденції Різдва М. Б. у Чикаго і св. Йосафата у Воррен.

⁷⁹ В угоді про Гемтремкську парафію з дня 5.7.1967 р. (в АГУ-Гемтремк) відтак виразно було додано, що «qualibet divisio et dismembratio huius parociae uni S. Sedi reservatur».

⁸⁰ Справу Ворренської парафії, створеної вже після проголошення заміни, в імені Апост. Престолу розглядав єп. Юрій Біскуп з Дубюк, Айова — див. листа о. протоарх. А. Великого, ЧСВВ, до Східної Конгрегації з дня 4.11.1967 р., ч. 308-67, в АГУ-Гемтремк. В тій же теці знаходяться всі дальші документи, які відносяться до Гемтремку і Воррен.

⁸¹ Див. листа о. протоарх. Великого з дня 11.10.1966 р., ч. 322-66, в АГУ-Америка.

6. ВИХОВАННЯ ВАСИЛІАНСЬКОГО ДОРОСТУ

Всіх кандидатів з Америки, аж до відкриття новіціату в Давсоні (1947 р.), висилалося до Канади, де вони після новіціату відбували свої схоластичні й богословські студії. Тільки один з них, о. М. Когут, здобув свою богословську освіту в Римі. Нарешті, дня 1 травня 1947 р., відкрито свій новіціат при Святовасиліївським монастирі в Давсоні під проводом о. Інокентія Лотоцького, ЧСВВ.

На жаль, надії на швидкий розрід покликань завели. З напливом нових отців із скитальщини вже не дуже треба було « журитися » новими покликаннями й тому всю увагу тоді звернулося на розбудову домів і набуття нових осідків. Так уже 1951 р. в Давсоні не стало кандидатів, а магістра новіціату, о. І. Лотоцького назначено « дочасним » протоігуменом Американської Провінції на місце о. М. Маркова, ЧСВВ, який обставинами був змушений виїхати до Аргентини⁸². З того часу американських кандидатів почали знову висилати до Мондерського новіціату в Канаді⁸³.

Згодом число кандидатів почало знову зростати і треба було знову подумати про свій власний новіціат. Але не в Давсоні, бо те місце цілком не надавалося на виховання молоді. Тоді очі всіх звернулися в сторону Іленкова. Саме 1957 р. східну територію Лонґ Айланду, разом з Іленковом, виділено з Бруклінської дієцезії й створено нову римокатолицьку дієцезію з осідком у Роквилл Центр (Rockville Centre). Оо. Василіяни тоді звернулися з проською до новоназначеного Роквиллцентрського єп. Волтера Ф. Келленберґа (1957-1976), щоб він погодився на відкриття новіціату в Іленківському монастирі. Єп. Келленберґ зразу погодився і так, дня 12 квітня 1958 р., в монастирі св. Йосафата в Іленкові був канонічно створений новіціат⁸⁴. Магістром і цим разом став о. І. Лотоцький, ЧСВВ. Щоб запевнити утримання новіціатського дому, грамотою з дня 16 березня 1959 р. до Іленкова прилучено три резиденції-парафії, а саме: Асторію, Бронкс і Бінґемптон.

По часі число новиків почало знову зменшуватися, головно в Канадській Провінції. Тому, почавши від 1970 р., Канада висилає своїх кандидатів до Іленкова⁸⁵.

⁸² Див. назначення о. І. Лотоцького, ЧСВВ, на протоігумена « ad interim » з дня 28.7.1951 р., прот. чис. 212-51, *Там же*.

⁸³ Так, напр., у 1954 р. на новіціаті в Канаді були три амер. кандидати.

⁸⁴ Див. ерекційні грамоти для дому (ч. 135-58) і новіціату (ч. 136-58) в Іленкові, виставлені дня 12 квітня 1958 р. в АГУ-Іленків.

⁸⁵ Див. Каталог ЧСВВ на 1971-72 р., стор. 17.

Тут треба згадати, що коли первісно, 1944 р., ОО. Василіянам не дозволено було відкрити новіціят у Іленкові, настала небезпека, що на Іленківський дім і посілість держ. уряд накладе високі податки. Тому то капітула Американсько-Канадської Провінції, яка відбулася в днях 1-3 листопада 1945 р. в Мондері, вирішила, щоб до Іленкова негайно перенести з Канади риторику й філософію⁸⁶. Так ще того самого місяця в Іленкові відкрито дім студій, який очолив о. Атанасій Химій, ЧСВВ⁸⁷.

Відбувши 1947 р. канонічну візитацію Американсько-Канадської Провінції й приглянувшись її студійним домам, тодішній Генеральний Вікарій Чину, о. Г. Кінах, ЧСВВ, наказав перенести схоластикат, а з ним і риторику до Іримзбі, Онтеріо, а філософію і богословію — до Іленкова⁸⁸. Так в рр. 1948-1949 у Іленкові були приміщені вищі студії обох провінцій, тобто Американської і Канадської. Та вже 1949 р. теологію перенесено до дому Головної Управи в Римі, а в Іленкові залишилася сама тільки філософія. Коли відтак 1953 р. у Іленкові zostалися самі студенти з Канадської Провінції, то філософічні студії, знову перенесено до Мондеру, а в Іленкові залишилися тільки ті монахи, що займалися місями чи виїжджали принагідно на душпастирську працю. З того часу Американська Провінція виховувала свій доріст у Канаді, а чи в Римі.

Останніми роками, завдяки особистим старанням теперішнього магістра, о. Олександра Гавкалюка, ЧСВВ⁸⁹, число новиків в Іленкові значно зросло. Прийшлося подумати теж і про схоластикат. Так ото восени 1980 р. в Іленкові знову відкрито Василіянські середні студії з чотирма схоластиками. Префектом студій під цю пору є о. Іван Сембрат, ЧСВВ. На філософію і теологію, поки що, Американська Провінція висилає своїх студентів до Римського дому.

⁸⁶ Див. звіт капітули в *АГУ-Канада*; теж в *АКПр*.

⁸⁷ Грамота призначення о. А. Химія, ЧСВВ (1910-1961), « настоятелем з правами ігумена » в Іленкові з дня 4.11.1945 р. в *АКПр*.; його некролог у « *Світло* », 2 (1962) 63-64.

⁸⁸ Див. « Поручення Протоігуменатові з приводу кан. візитації » о. Г. Кінаха з дня 3.10.1947 р. в *АКПр*.; теж статтю: *Місіонарська школа ОО. Василіяна у Іленкові*, у « *Календар Доброго Пастиря* » на 1948 р., стор. 61-62.

⁸⁹ Дня 6.10.1967 р. о. О. Гавкалюк, ЧСВВ, був назначений магістром новиків у Іленкові, а дня 1.8.1970 р. теж ігуменом того ж монастиря. Грамоти див. в *АГУ-Америка*.

7. ДУШПАСТИРСЬКА ПРАЦЯ

Притаманним нашому Чиніві є виконувати душпастирську працю між вірними по парафіях. В Америці душпастирська праця стала головним апостолатом Василіянських монахів, на що склалися дві головні причини: 1) брак епархіяльних священників, що примушувало наших владик передавати поодинокі парафії ченцям; 2) потреба матеріального забезпечення ченців, бо у ЗСА Василіянський Чин не мав жодних фондаций, які забезпечували б постійний прибуток на утримання його членів.

Так ото, як ми вже бачили, ОО. Василіяни набули свій перший осідок при парафії св. Миколая в Чікаго, звідкіля вони повели посилену душпастирську працю на ціле місто. У той спосіб ОО. Василіяни в Чікаго відродили духовне життя при парафіях св. Миколая і Різдва М. Б., врятували від ліквідації Святомихайлівську парафію у Вест Пульмані й зорганізували ще нову парафію св. Василія на Бирнсайді. Систематична проповідь слова Божого, катехизація молоді (тут до помочі мали СС. Василіянок, а згодом ще й СС. Служебниць), відновлення чи заснування нових церковних організацій, ревне плекання Богочитання, заохота до частішого приймання св. Тайн, як теж і численні парафіяльні імпрези притягали вірних до своєї церкви, пожваблювали в них релігійного духа й у великій мірі спричинилися до збереження своїх рідних традицій і національної свідомости в українських родинах.

Ще ширшу й більш посилену душпастирську працю Василіянські монахи розгорнули на сході Америки, довкола Нью Йорку. Тут, під проводом ревного місіонера о. М. Маркова, ЧСВВ, вони запопадливо взялися до організування нових церковних громад. Так в Асторії зорганізували парафію Чесного Хреста⁹⁰, в Бронксі — парафію Покрова М. Б.⁹¹, в Бінгемптоні — парафію Пресв. Серця Христового⁹², в Гемпстеді — парафію св. Володимира⁹³, а у Вест Айсліпі — св. Родини⁹⁴.

⁹⁰ Див. вище відм. 37.

⁹¹ Див. вище відм. 36.

⁹² Про початки Бінгемптонської парафії див. статтю: *Всіми забута країна*, у «Календар Доброго Пастиря» на 1948 р., стор. 57-58. Там. ОО. Василіяни зачали свою організаційну працю 1943 р.

⁹³ В Гемпстеді ОО. Василіяни вже 1944 р. набули розлогий дім, який спочатку уживали на каплицю, а відтак 1955 р., коли збудували там нову церкву, перемінили його на парафіяльний дім — див. *Пропам'ятна книга укр. кат. церкви св. Володимира*, Гемпстед 1955, де подана теж коротка історія парафії.

⁹⁴ Вестайсліпську парафію наші люди називали — *Вавилон*, від сусіднього більшого містечка. ОО. Василіяни зачали там працювати у вересні 1945 р., а вже рік пізніше набули від протестантів церкву. Першим парохом був назначений дня 14.3.1946 р. о. Н. Феціца, ЧСВВ. Коротку історію парафії під датою 31.12.1947 р. див. в *АКПр*.

У всіх цих парафіях ОО. Василіяни закупили або побудували нові церкви⁹⁵, зорганізували церковну громаду й започаткували нормальне парафіяльне життя.

З часом Чин був примушений передати деякі парафії єпархіальним священикам, як це сталося 1958 р. в Гемпстеді й Вест Айсліпі, а 1972 р. в Бінгемптоні⁹⁶. А все ж таки, як виникла пекуча потреба, ОО. Василіяни ніколи не відмовили своєї допомоги українським Владикам. В той спосіб вони вже від самих початків, хоча б лише тимчасово, трудилися при душпастирстві св. Петра й Павла в Клівеланді (1938-1940), св. Іллі (закарп.) в Брукліні (1938-1941) і св. Івана Хрестителя у Рівергеді (1946-1947). А в новіших часах Василіянські ченці трудилися при Богоявленській церкві у Сейнт Пітерсбург, Флорида (1970-1973) та при Святомиколаївській парафії в Амстердамі, Нью Йорк (1975-1980). Крім того, на особисту просьбу митр. А. Сенишина, ЧСВВ, в грудні 1968 р. Василіяни « дочасно » прийняли адміністрацію Успенської парафії в Маямі, Флорида. Про душпастирську працю ОО. Василіян у Гемтремку й при парафії св. Йосафата у Воррен, де збудували нову церкву, новий парафіяльний дім і соціальний центр, ми вже згадали вище. Там була згадка теж про душпастирську працю закарпатських Василіян.

В 1974 р. Американська Провінція прийняла румунського Василіянина-скитальця, о. Мирона Молдована, якому пощастило дістатися на волю з-за залізної куртини. Спочатку він був капеляном при старечому домі СС. Службениць у Ленсдейл, Па., а від 1976 р. душпастирює при румунській парафії Преч. Діви Марії в Роблінг, Нью Джерси.

8. ВИХОВАННЯ МОЛОДІ Й ШКОЛИ

Виховання молоді й ведення церковних шкіл є інтегральною частиною зовнішнього апостолату Василіянського Чину. Хоч із-за браку матеріальних засобів і відповідних сил Американська Провінція не

⁹⁵ Крім нової церкви св. Юра в Нью Йорку, спорудженої в рр. 1976-1978, ОО. Василіяни побудували нові церкви ще в Гемпстеді, у Вест Пульмані (Чікаго), в Асторії й у Воррені; а набули старі церкви, що їх опісля відновили за вимогами укр. обряду, в Чікаго « на Бирнсайді », у Бронксі, у Бінгемптоні й у Вест Айсліпі.

⁹⁶ Бінгемптон ОО. Василіяни звернули єпархії ще 11.10.1972 р., але прийшлося їм опікуватися парафією аж до 1975 р.

спромоглася на монастирську школу-ювенат, де вона могла б виховати собі відповідних кандидатів до чернечого життя, проте ОО. Василіяни багато спричинилися до розвитку українського церковного шкільництва у ЗСА при своїх парафіях.

Як уже було сказано, 1932 р. ОО. Василіяни перебрали під свою опіку Святомиколаївську парафію в Чикаго. Там у підвалі церкви була тоді приміщена «вечірня школа», яку від 1925 р. провадили СС. Василіянки. У програму вечірньої школи ввіходило навчання релігії й української мови. ОО. Василіяни, під проводом свого настоятеля о. Е. Теодоровича вже 1935 р. взялися за будову цілоденної парафіяльної школи. Восени наступного року при парафії св. Миколая в Чикаго почала вже діяти цілоденна школа під проводом СС. Василіянок, з п'ятьма класами й 86 учнями. У вересні 1939 р. Святомиколаївська школа стала вже повною початковою школою з вісьмома класами, в яких навчалось 122 дітей. Перші випускники школи вийшли 22 червня 1940 р., було їх 14⁹⁷.

Після закінчення другої світової війни Святомиколаївська громада в Чикаго значно зросла числом і силою. Первісна школа показала за мала. В 1949 р. число учнів зросло до 334. Прийшлося деякі класи знову приміщувати в церковному підвалі. Так у рр. 1953-1954, під проводом о. ігум. Володимира Гавліча, ЧСВВ⁹⁸, ОО. Василіяни були змушені спорудити ще один будинок, який став гордістю парафії⁹⁹. Знова ж 1960 р. довелося основно перебудувати й відновити будинок старої школи, який тоді отримано з новою. На таке велике число дітей (в 1960 р. їх було вже 1.150) не можливо було дістати учительок-монахинь, тому отці мусіли оплачувати світські сили. Ось так в 1960 р. в школі св. Миколая в Чикаго вчили: 2 Отці Василіяни, 8 СС. Василіянок і 16 світських учительок. Із-за великого зросту початкової школи, ОО. Василіянам не вдалося здійснити їхніх задушевних мрій — відкрити в Чикаго теж свою вищу школу (High School). І вже 1961 р. парафію св. Миколая проголошено катедральною, тож ОО. Василіянам довелося переноситися до Гемтремку, Мішіген.

Під проводом ОО. Василіян також парафія Різдва М. Б. на півдні Чикаго гарно розвивалася. Із збільшенням числа родин по війні треба

⁹⁷ Про початки Святомиколаївської школи в Чикаго див.: *Срібний ювілей школи св. Миколая 1936-1961*, Чикаго 1961, стор. 13-14.

⁹⁸ Некролог о. В. Гавліча, ЧСВВ (1913-1981) у «Світло», 10 (1981) 344-347.

⁹⁹ Див. *Пропам'ятна книга посвячення укр. кат. школи св. Миколая в Шікаго, Шікаго 1954*, головню ж статтю о. Гавліча: «За нову школу».

було й там подумати про виховання української дітвори. За старанням тодішнього пароха о. Інокентія Ричкуна, ЧСВВ, ОО. Василяни й там zorganizували й побудували цілоденну парафіяльну школу в рр. 1955-1956¹⁰⁰. На жаль, останніми роками, українські родини зачали переноситися з південного Чікаґа в інші дільниці міста, в наслідок чого число парафіян, а отже й дітей, помітно зменшилося. Тому 1976 р. довелося закрити школу Різдва М. Б., в якій увесь той час (1956-1976) трудилися СС. Служебниці П.Н.Д.М.

ОО. Василяни розбудували рідне шкільництво також при Святоюрській парафії в Нью Йорку. Там аж до 1941 р. діяла тільки вечірня школа, при якій уже від 1934 р. трудилися СС. Василянки. Коли Ньюйоркським парохом став Преосв. Іван Бучко¹⁰¹, то він започаткував у вересні 1941 р. цілоденну парафіяльну школу в домі СС. Василянок з 15-ма учнями. В наступному році Святоюрську парафію в Нью Йорку прийняли ОО. Василяни, які розпочате Владикою діло доправили до щасливого кінця.

Одним з найтяжчих завдань ОО. Василян у Нью Йорку було переконати українських батьків, щоб вони посилали своїх дітей до парафіяльної школи, яка вже мала право прилюдности. В міжчасі наші отці набули колишній Український Народний Дім і перебудували його на вигідну школу з власною аудиторією, відповідними класами, їдальнею і бібліотекою. У вересні 1944 р. наука розпочалася уже в новому приміщенні з 90 учнями. Перші випускники Святоюрської парафіяльної школи вийшли 14 червня 1946 р., а було їх разом 13.

В повоєнних часах кількість вірних, а одночасно й число дітей при парафії св. Юра зачало помітно зростати. Так 1954 р. до школи вписалося вже 950 учнів. Стара школа не поміщала такого великого числа дітей, треба було подбати про більшу й модернішу. Тож у травні 1954 р. розпочато збіркову кампанію на нову школу. Під проводом тодішнього Ньюйоркського ігумена, о. Ореста Засійбиди, ЧСВВ¹⁰², справу споруди величавої школи св. Юра доведено до щасливого кінця. Врочисте її благословення відбулося 18 травня 1958 р., при великому здвизі народу¹⁰³.

¹⁰⁰ Див. *Пропам'ятна книга посвячення укр. кат. школи при парохії Різдва М. Б. у Шікаґо, ЗДА.*, Шікаґо 1956, стор. 49-54.

¹⁰¹ Як уже було згадано, Преосв. І. Бучко був парохом св. Юра від травня 1940 р. до листопада 1941 р.

¹⁰² Некролог о. О. Засійбиди, ЧСВВ (1912-1974), у «*ВВіс.*», 12 (1974-75) 49-50.

¹⁰³ Див. *Посвячення укр. кат. школи св. Юра (18 травня 1958)*, Нью Йорк 1958, де подані світлини й подрібна історія нової школи.

ОО. Василіяни при парафії св. Юра в Нью Йорку вже 1946 р. відкрили також вищу школу (High School) для хлопців, яку назвали — *Академія св. Юра*. Для неї при 9-ій вулиці закуплено окремих будинок, в якім споруджено теж гарну каплицю для богослужень. Першим управителем Святоюрської «Академії» був о. Полікарп Матвіїв, ЧСВВ (1946-1948), а по нім прийшов о. Маріян Горішний, ЧСВВ (1948-1949) та о. Патрикій Пашак, ЧСВВ (1949-1955). І тут треба підкреслити байдужість українських батьків, які воліли посилати своїх синів до чужих вищих шкіл, аніж до своєї рідної. Для ілюстрації згадаємо, що в перших п'ятих роках існування Святоюрської вищої школи число українських студентів у ній не доходило навіть до 10% (напр. 1950 р. всього 8.3%), а пізніше найвище до 24.8 відсотків.

Коли літом 1955 р. приступлено до будови нової парафіяльної школи, то студентів «Академії» розміщено по різних римо-католицьких школах, а в будинку на 9-ій вулиці приміщено тимчасово початкову парафіяльну школу¹⁰⁴. Після викінчення нової школи виникли великі труднощі з поновним відкриттям вищої школи, але нарешті, у вересні 1968 р., наново започатковано «Академію св. Юра», вже в новому будинку. Однак ситуація що до числа укр. студентів не покращала і їхнє число й далі зостається мінімальне¹⁰⁵.

Після того як ОО. Василіяни перебрали парафію Непорочного Зачаття в Гемтремку, то вони продовжали й тут вести цілоденну школу, започатковану 1936 р. Ще перед ними, тобто 1951 р., тут споруджено також модерний шкільний будинок. Під цю пору в Гемтремкській парафіяльній школі навчають 3 СС. Василіянки, 8 світських учительок й один з отців навчає релігію у вищих класах. Сюди також довозять щодня українських дітей з парафії св. Йосафата у Воррен¹⁰⁶.

При парафії Непорочного Зачаття в Гемтремку від 1959 р. діє також — *Українська Вища Школа* (Ukrainian Catholic High School). В червні 1963 р., вже за адміністрації ОО. Василіян, з неї вийшло 30 перших випускників-матурантів. А що число студентів тут з року на рік зросло, бо вища українська школа в Гемтремку знайшла повну підтримку

¹⁰⁴ Див. статтю о. П. Пашака, Академія св. Юра (1946-1955) у збірній праці: *П'ятдесятліття укр. кат. церкви св. Юра в Нью Йорку* (1905-1955), стор. 136-140; також листа Амер. протоігумена до Головної Управи Чину з дня 19.2.1955 р., ч. 52-55, в *АГУ-Америка*.

¹⁰⁵ Див. «ВВіс.» 6-7 (1968-69) 37.

¹⁰⁶ Коротку історію початкової школи див. *Сорокліття української парафіяльної школи в Гемтремку* (1936-1976), Гемтремк 1976.

батьків, то ОО. Василяни розбудували й змодернізували шкільні будинки й вистарались для школи державну акредитацію 1967 р. Під цю пору *Українська Вища Школа* в Гемтремку втішається великою повагою хоч би в американських едукаційних колах. Вона є коедукаційною і в ній пересічно щороку виховуються біля 250 студентів в українсько-католицькому дусі¹⁰⁷.

Теж і закарпатські Василяни в Юнієнтавні свого часу подбали про цілоденну парафіяльну школу і, старанням тодішнього пароха о. Петра П. Гевка, ЧСВВ, вони спорудили там гарну 6-класову школу з простою залемою, їдальнею і модерною кухнею. В Юнієнтавнській парафіяльній школі навчання розпочалося у вересні 1956 р. з 82 дітьми. В школі навчають СС. Василянки із закарпатської Провінції Безперестанної Помочі Матері Божої з осідком в Юнієнтавні, Па.¹⁰⁸

В Америці ОО. Василяни трудилися час від часу теж над вихованням доросту для єпархіяльного клиру. Згадати б хоча, що о. Атанасій Химій, ЧСВВ, в рр. 1941-1944 займав становище ректора єпархіяльної Семінарії св. Йосафата у Вашингтоні¹⁰⁹, а о. Сергій Фединяк, ЧСВВ (в рр. 1963-1966) й о. Марко Дирда, ЧСВВ (в рр. 1974-1979) трудилися при тій же семінарії як духовники¹¹⁰. Знова ж оо. А. Горняк, А. Пекар і Л. Голдейд, під час свого побуту в Іленкові, частково виконували обов'язки духовника в Малій Семінарії й Колегії св. Василя в Стемфорді, доїжджаючи туди раз на тиждень. Покійний о. Діонісій Головецький, ЧСВВ¹¹¹, в рр. 1947-1955, а по нім о. Мелетій Войнар, ЧСВВ, в рр. 1955-1973 — були професорами східного канонічного права в Католицькому Університеті Америки у Вашингтоні. Знова ж о. Атанасій Пекар, ЧСВВ, від 1970 р. був професором, а відтак в рр. 1973-1978 ще й духовником Семінарії св. Кирила й Методія в Пітсбургу, Па.¹¹²

¹⁰⁷ Див. статтю: *Вища Школа Непор. Зачаття в Гемтремку в 15-річчя її існування*, у «Світло», 2 (1975) 63-65. Вища Школа в Гемтремку видає щороку пропам'ятну книжку «Ікона», в якій можна знайти багато даних до історії цієї школи.

¹⁰⁸ Cfr. *Dedication Book of St. John the Baptist Parochial School in Uniontown, Pa.*, April 28, 1957.

¹⁰⁹ Див. лист о. протоіг. Бараника до єп. Богачевського з дня 8.10.1941 р. та листа останнього з дня 12.5.1944 р. в *АКПр*.

¹¹⁰ Про назначення о. С. Фединяка до семінарії див. «*ВВіс.*», 1 (1964) 18; а о. М. Дирди — *Там же*, 12 (1974-75) 35. Некролог о. М. Дирди, ЧСВВ (1906-1979), у «Світло», 7-8 (1979) 267-268. Крім письменницької і місійної праці о. Дирда провадив радіогодини в Чикаго 1957-1961 і в Нью Йорку 1963-1970.

¹¹¹ Див. вище відм. 59.

¹¹² Див. «*ВВіс.*», 11 (1972-73) 22.

9. ГОЛОШЕННЯ СЛОВА БОЖОГО

Притаманною рисою Василянських ченців уже з давніх часів було голошення слова Божого під час відпустів і народних місій. А в новіших часах ще й під час духовних вправ чи реколекцій, чому сприяли реколекційні доми. Це завдання, головню на самих початках, американські Василяни виконували з великою ревністю й успішністю.

Вже перші місіонери, в стислім значенні того слова, о. Андрій Трух, ЧСВВ, а за ним о. Максим Марків, ЧСВВ, дослівно переорали своїми місіями цілу Північну Америку вздовж і впоперек. Місійна діяльність ОО. Василян у ЗСА значно зросла по другій світовій війні, коли туди почали приїжджати нові місіонери. Вони під проводом о. М. Маркова, ЧСВВ, а пізніше о. М. Горішного, ЧСВВ¹¹³, так би сказати, відродили релігійне життя між українськими поселенцями на свобідній землі Вашингтона.

В рамках короткої статті нам годі входити в подробиці цього велетенського подвигу ОО. Василян в Північній Америці. Хіба ще згадаємо те, що на запрошення Преосв. Кир Августина Горняка, ЧСВВ, Апостольського Екзарха для українців католиків у Великій Британії, в рр. 1972-1973 їхав туди з Америки о. Атанасій Пекар, ЧСВВ, щоб народними місіями відзначити 25-річчя поселення українців у тій країні. Протягом півроку о. місіонер об'їхав тоді всі душпастирські осередки екзархату й виголосив 173 науки. Крім того дав ще реколекції для духовенства, як теж для СС. Служебниць¹¹⁴.

В Америці ОО. Василяни організували з великим успіхом теж одно-чи триденні замкнені реколекції для церковних товариств чи різних груп вірних. Головним реколекційним осередком був спочатку їхній дім у Давсоні, а відтак у Їленкові. Вони організували реколекції під «кінець тижня» теж при римо-катол. реколекційних осередках, як також при більших укр. катол. парафіях, головню де були школи. Велике зацікавлення реколекційним рухом між вірними заохотило ОО. Василян відкрити свій власний реколекційний дім у Їленкові, який

¹¹³ Некролог о. М. Горішного, ЧСВВ (1911-1960), у «Світлю», 2 (1960) 102. Він писав теж статті на виховно-релігійні теми й дві книжечки «Слова Доброго Пастиря»: *Брунатний параман* (1959) і *Моліться на вервиці* (1960).

¹¹⁴ Див. «ВВіс.» 11 (1972-73) 37. Ще більш інтенсивну місію в Англії в рр. 1966-1967 давав о. М. Марків, ЧСВВ, однак тоді він був приписаний до Канадської Провінції — див. «ВВіс.», 5 (1967) 34.

там розбудовано в рр. 1963-64. Першим його директором був назначений о. Вернард Панчук, ЧСВВ ¹¹⁵.

Не слід забувати, що ОО. Василіян переважно запрошувано давати щорічні реколекції для епархіального клиру у Вашингтоні чи Стемфорді, як теж для СС. Василіянок і СС. Службниць у їхніх більших домах. На жаль, із-за браку відповідних сил, останніми роками місійний і реколекційний апостолат Василіянських ченців в Америці притих.

До голошення слова Божого треба зачислити також апостолат радіо, який ОО. Василіяни ведуть при головних своїх осередках уже від довшого часу. Перша Василіянська постійна радіопередача розпочалася при Святоюрській парафії в Нью Йорку 1944 р. Започаткував і провадив її довший час сам ігумен, о. М. Марків, ЧСВВ, який умів заговорити до сумління вірних на хвилях етеру не менше як і живим словом у церкві. За допомогою «*Радіогодини ОО. Василіян*» наші ченці досягали й тих людей, які вже були відчужилися від своєї церкви чи не приходили на богослуження. Свої великі досягнення в Нью Йорку ОО. Василіяни можуть завдячувати в великій мірі своїй тижневій радіопрограмі.

Той же о. Марків, ставши протоігуменом Американської Провінції, заохотив також Чикагського ігумена, о. В. Андрейчука, ЧСВВ ¹¹⁶, щоб він започаткував подібну радіограму в себе. Що й сталося 1949 р. Радіогодина ОО. Василіян у Чикаго, подібно як у Нью Йорку, в скорому часі стала на високому рівні й тому її залюбки слухали українці католики і некатолики.

Коли відтак ОО. Василіяни перенеслися до свого нового осідку при парафії Непорочного Зачаття в Гемтремку, вони й там не забули започаткувати радіоапостолат в розлогій околиці Дітройту. Ось що читаємо про радіогодину ОО. Василіян у Дітройті на самих її початках: «Наші Отці щосуботи передають повну годину радіопередач. Провадить її о. В. Іавліч, а о. П. Пашак має кожноразово кільканадцять хвилинну доповідь в англійській мові на українські теми. Програма ОО. Василіян є дуже улюблена і широкі кола громадянства піддержують її своїми добровільними датками, так що все лишається ще надвишка. Раз на місяць виступають шкільні діти із своєю програмою» ¹¹⁷.

¹¹⁵ Напр. у 1967-1968 р. в Іленківському рекол. домі відбулося 69 серій дух. вправ (37 з них для українців), в яких узяли участь 1.573 особи — див. «*ВВіс.*», 6-7 (1968-69) 50.

¹¹⁶ Див. некролог о. В. Андрейчука, ЧСВВ (1915-1978), у «*Світло*», 6 (1978) 229-230. Ще 1942 р. о. іг. А. Сенишин почав у Чикаго радіограму, але вона не тривала довго, бо його назначено на пом. еп. і з тим скінчилася теж радіогодина.

¹¹⁷ Див. «*ВВіс.*», 4 (1966) 35. Радіогодину в Дітройті ОО. Василіяни започаткували вже 1962 р., спочатку 30 хвилин, а від вересня 1963 р. цілу годину.

Тут ще треба бодай коротко згадати про відпусти, які колись так велично відбувалися при Василянських монастирських церквах в Галічині чи на Закарпатті. На жаль, в Америці Василянські душпастирські осередки не надаються на величаві прощі. При своїх парафіяльних церквах наші отці можуть подбати хіба про те, щоб урочисто відзначити храмове свято. Але ці празники мають радше місцевий, аніж всенародний характер. Відпусти прийшлося організувати таки при монастирях, хоч при них взагалі нема церков, а тільки внутрішні каплиці. Тож богослуження треба відправляти під голим небом.

У врочистім посвяченні Святовасиліївського монастиря в Давсоні, що його довершив Преосв. К. Богачевський дня 27 червня 1948 р., взяло участь біля 1.000 вірних. Настоятелі, заохочені таким гарним числом учасників, задумали зорганізувати при Давсонським домі щорічний відпуст. Але брак українських парафій у близькій околиці й тяжкий доступ до монастиря внеможливили зібрати щороку гідне число паломників. Тож прийшлося покинути цю ідею. Зате в 1965 р. о. ігумен Йоасафат Кузмяк, ЧСВВ¹¹⁸, започаткував відпуст при новіціятському домі в Іленкові на звеличення Пресвятого Серця Христового, в першу неділю червня. В ньому взяв участь теж Преосв. Йосиф Шмондюк, тодішній Стемфордський єпископ. Від тоді відпуст при Святойосафатівському монастирі в Іленкові відбувається щорічно й на нім звично буває Стемфордський Владика. Пересічно в ньому бере участь тисяча прочан.

10. АПОСТОЛАТ ДРУКОВАНОГО СЛОВА

Апостолат друкованого слова у Василянському Чині завжди займав провідну роль. Тому-то з розквітом Американської Провінції на вільній землі Вашингтона вільно розквітав теж апостолат друкованого слова. Та з прорідженням рядів чернецтва, зменшувався також первісний письменницький запал і число читачів, а впарі з тим утихало писане слово Боже.

Перший Василянин, що опинився в Північній Америці після першої світової війни, власне започаткував свою апостольську працю друкованим словом. Це був о. Епіфаній Теодорович, ЧСВВ, якого Владика затримав при собі саме тому, щоб редагував для Філадельфійської єпархії тижневик: «*Католицький провід*». Отець Теодорович редагував газету від серпня 1927 р. аж до кінця 1932 р., коли перебрав уряд ігу-

¹¹⁸ Див. некролог о. Й. Кузмяка, ЧСВВ (1914-1978), у «*ВВіс.*» 14 (1977-78) 73-74.

мена в Чикаго. В міжчасі він теж зретагував СС. Василянкам «*Календар сиротинця*» на 1928 р. і поміщав деякі свої статті в Жовківському «Місіонарі». Пізніше, між 1946-1954 р., вийшли три частини його повчань для народу під заголовком: *Католицьке життя*¹¹⁹.

Ініціатором Василянської преси в ЗСА треба однак уважати о. М. Маркова, ЧСВВ. Він уже 1945 р. набув при парафії св. Юра в Нью Йорку підручну друкарню і в підвалі парафіяльного дому почав друкувати різні оголошення та повчальні листки. Згодом ці повчання для народу були оформлені в т. зв. «*Просвітні листки*», що від половини 1945 р. почали вже появлятися періодично, під редакцією о. Пахомія Дидика, ЧСВВ¹²⁰. Тут треба відмітити, що Канада не дуже прихильно ставилася до цих скромних початків Василянського друкованого слова в Америці. Тож коли о. Марків задумав видати «*Календар Доброго Пастиря*» на 1948 рік, вони запротестували до Головної Управи в Римі. Однак тодішній Генеральний Вікарій, о. Г. Кінах, ЧСВВ, підтримав цю скромну ініціативу Ньюйоркських Василян¹²¹ і вони встигли видати п'ять річників згаданого «*Календаря Доброго Пастиря*» (1948-1952)¹²².

Маючи досвід з календарем, щоб не робити конкуренції канадському журналові «Світло», який у великій кількості розходився також в Америці, Американська Провінція 1950 р. почала щомісяця видавати замість журналу популярнорелігійні книжечки «*Слово Доброго Пастиря*». Першим їхнім редактором був о. В. Іавліч, ЧСВВ¹²³. Хоч редактори мінялися, то все ж таки ці книжечки виходили аж до кінця 1960 року (від 1954 р. вони виходили раз на два місяці), всього 81 випусків. Те саме Василянське В-во в Нью Йорку надрукувало ще й важну апологетичну працю о. С. Сабола, ЧСВВ, *Католицитво і православіє*, що вийшла з нагоди 900-річчя церковного роздору (Нью Йорк 1955, 327 сторін).

¹¹⁹ Див. о. Е. Теодорович, *Католицьке життя* (30 духовних наук), том I - Мондер 1946; том II - Мондер 1948; том III - Нью Йорк 1954.

¹²⁰ Див. дозволення о. протоіг. Бараника видавати «*Просвітні листки*» з дня 17.7.1945 р., ч. 119-45, в АГУ-Канада.

¹²¹ Див. листа о. Кінаха до о. Маркова з дня 25.5.1947 р. в АКПр. В листі до о. Кінаха о. Д. Попович, ЧСВВ, тодішній директор Василянського В-ва в Мондері скаржився, що задуми о. Маркова грозять «розбиттям Василянської преси». Теж лист еп. Ладика з Іленкова (де був на вакаціях) до о. протоіг. Бараника з дня 2.7.1947 р. в АКПр.

¹²² В міжчасі о. Кінах перестав бути Генеральним Вікарієм Чину (1949 р.), а о. Марків Протоігуменом (1951 р.), справа календаря «*Доброго Пастиря*» теж перепала.

¹²³ Про книжечки «*Слово Доброго Пастиря*» див. статті в «*Календарі Доброго Пастиря*» на 1951, стор. 147-150; на 1952, стор. 132-136.

В тому часі коло В-ва « Слово Доброго Пастиря » зібрався гурт молодих Василянських письменників-науковців, як ось: Брати Ваврики, о. С. Сабол, о. В. Гавліч, о. Ю. Катрій, о. М. Войнар, о. М. Дирда, о. С. Фединяк, о. М. Соловій, о. А. Пекар, а з тамошніх о. М. Горішний¹²⁴, які поміщували свої цінні статті теж в канадському « Світлі » та в американських катол. газетах « Шлях » й « Америка ». Деякі з них ще й досі друкують свої статті на сторінках згаданих журналів.

В рамках статті нам не можливо навести поодинокі праці, хоч би тільки наукові, ченців Василян Американської Провінції. Однак для Василянського Чину велике значення мають українські переклади о. С. Фединяка деяких творів св. Василя Великого¹²⁵, цінні праці о. М. Ваврика¹²⁶, історична розвідка « Василяни в українському народі » (1950) о. М. Войнара¹²⁷, праця про чернечий ідеал св. Василя пера о. А. Пекаря¹²⁸, пояснення св. Літургії о. М. Соловія¹²⁹, про Гошівську Матір Божу о. М. Дирди¹³⁰, а найновіше про святкування українських церковних празників о. Ю. Катрія¹³¹.

Наприкінці ще згадаю, що між редакторами-співробітниками Василянського місячника « Світло » в Канаді, фігурують теж імена деяких членів Американської Провінції, а саме: о. С. Сабол, о. Ю. Катрій та о. Л. Лавринюк.

¹²⁴ Треба відмітити, що в тому часі о. В. Ваврик (аж до 1964 р.) і о. М. Соловій (до 1974 р.) належали до Американської Провінції. Деякі ієромонахи з інших провінцій, як о. А. Трух, о. І. Назарко, о. Р. Головацький, о. І. Магура, о. В. Ковалик, дали також внесок до серії книжечок « Слово Доброго Пастиря », як теж деякі письменники-миряни.

¹²⁵ Ось переклади о. С. Фединяка: 1) Св. Григорій Наз., *Велич св. Василя Великого* (Рим 1951); 2) *Науки св. Василя для народу* (Іленків 1954); 3) *Вибрані листи св. Василя Великого* (Нью Йорк 1964); 4) Св. Григорій Нісс., *Похвальне слово у честь св. Василя Великого* (Нью Йорк 1968); 5) Св. Григорій Нісс., *Життя св. Макрину* (Нью Йорк 1969) та 6) Св. Василій В., *Гомілії на Псалми* (Нью Йорк 1979). Цінні теж його записки з подорожі: *Через Кападокію і Понт* (Рим 1957).

¹²⁶ Крім старанно написаної праці о. М. Ваврика: *Initiatio monastica in Liturgia Byzantina* (Рима 1968) та цінних статей у «*Записках ЧСВВ*», для нас головню важливі дві його праці; 1) *По Василянських монастирях* (Торонто 1958) і 2) *Нарис розвитку Василянського Чину впродовж 17-20 стт.* (Рим 1978).

¹²⁷ Крім згаданої брошури, о. Войнар опублікував три стисло наукові праці по-латині: 1) *De regimine Basilianorum* (Romae 1949); 2) *De Capitulis Basilianorum* (Romae 1954); 3) *De Protoarchimandrita Basilianorum* (Romae 1958).

¹²⁸ Див. А. Пекар, ЧСВВ, *Досконалий християнин* (Нью Йорк 1968), як теж його книжечки: 1) про Владику-Ісповідника П. Гойдича (Нью Йорк 1961), 2) про св. Йосафата «*Апостол З'єдинення*» (Нью Йорк 1967, по-укр. і по-англ.), 3) *Життя і діло св. Василя Великого* (по-англ. Нью Йорк 1963; по-укр. у «Світло» 1979-1980) та 4) про о. Христофора Миськова, ЧСВВ: «*Апостол Христового Серця*» (Рим - Прудентопіль 1980).

¹²⁹ Див. М. Соловій, ЧСВВ, *Божественна Літургія* (Рим 1964), теж в англ. перекладі о. Д. Височанського, ЧСВВ (Вашінгтон 1970).

¹³⁰ Див. М. Дирда, ЧСВВ, *Ясна Гора в Гошеві* (Нью Йорк 1972).

¹³¹ Див. Ю. Катрій, ЧСВВ, *Пізнай свій обряд*, 2 тт. (Нью Йорк-Торонто, I-1976; II-1979) та його ювілейну книжечку; *Св. Василій Великий - Патріярх Східного Чернецтва*, 379-1979 (Нью Йорк 1979).

о. В. Ковалик, ЧСВВ

МІСТОПРОВІНЦІЯ НЕПОРОЧНОГО ЗАЧАТТЯ П.Д.М. В АРГЕНТИНІ

ЗМІСТ

1. Початки місійної праці. 2. Створення Містопровінції (23.7.1948).
3. Плекання монашого доросту. 4. Апостольська праця. 5. Після-слово. - Бібліографія.

Перші українські переселенці, про яких знаємо, приїхали до Аргентини 1897 р. переважно з околиць Товмача і поселились у Апостолес, провінції Місіонес¹. Початки, як звичайно, були тяжкі, хоч уряд допомагав людям як міг. Наші поселенці й за Бога не забували. Вже на початку 1903 р. приїхали до Апостолес два польські священники (о. Володислав Закшевський та о. Йосиф Баєрлайн-Маріянські). Тоді українці разом з поляками збудували собі на Азарі дерев'яну капличку, в якій спільно молилися і прославляли Бога. Однак, поведінка польських священників так прикро вражала наших поселенців, що вони два роки згодом побудували собі свою власну церкву у Трес Капонес. Спочатку не могли вони дістати свого священника з Галичини і це стало причиною суперечок. В 1907 р. запросили вони до себе, в найкращій вірі, православного священника з Буенос-Айресу. Так ото між українськими переселенцями у Трес Капонес виникла схизма, яка триває аж досі².

¹ Puzik E., *Los Polacos en la Rep. Argentina*, Buenos Aires 1944, p. 281. Книга Народжень, Апостолес, т. I, ст. 1 та Кн. Шлюбних протоколів, т. I.

² У Трес Капонес із 160 укр. родин тільки 70 залишилось вірними Католическій Церкві.

1. ПОЧАТКИ МІСІЙНОЇ ПРАЦІ

В провінції Місіонес, з кліматичних причин й особливостей характеру поселенців, душпастирська праця належала до найтяжчої праці посеред української еміграції у вільному світі. Українські поселенці порозкидані хуторами по всій провінції, були національно несвідомі, зрадикалізовані чи навіть байдуже наставлені до священика, релігійно занедбані й соціально відсталі. До того ще треба додати неприхильне ставлення латинського клиру, а то й ієрархії до українських місіонерів, що значно утруднювало душпастирську працю серед укр. поселенців.

На вістку про те, що більшість укр. родин у Трес Капонес перейшла на православ'я, із сусідньої Бразилії прибув до Апостолес 1908 р. перший український місіонер, о. Клим Бжуховський, ЧСВВ³. Там перебував він кілька місяців, і за той короткий час вдалось йому збудувати першу укр. католическу церкву. По від'їзді о. Бжуховського наші вірні знову залишилися без свого священика. Щойно 1909 р. приїхав з Перемишля світський священик, о. Ярослав Карпак. Однак по році побуту, із здоровельних причин, він вернувся до Галичини. Нарешті, 1911 р., із Станиславова прибули два молоді священики: о. Омелян Ананевич, який осівся на Азарі, й о. Іван Сенишин, що лишився в Апостолес. В короткому часі вони гарно розгорнули свою душпастирську працю по цілій Місіонщині.

На жаль, наші люди не дуже старалися про утримання свого священика, тому о. Ананевич переїхав до Бразилії 1917 р., а в Місіонщині залишився сам о. Сенишин. В Апостолес він побудував гарну церкву Пресв. Тройці. Поблагословив її під час канонічної візитації Митрополит Андрій Шептицький, ЧСВВ, 1922 р. Митрополит поблагословив теж укр. католическу церкву у Трес Капонес, поклавши у престол моці подвижника з'єднання, св. Священномученика Йосафата. Тяжка місійна праця скоро підірвала сили о. І. Сенишина, тож він помер на лікуванні у Буенос-Айресі, 1926 р.

Наступного року прибули із Станиславова ще два світські місіонери: о. Степан Вапрович й о. Степан Турчин. Цей останній по році місійної праці з причини слабкого здоров'я повернувся до Галичини, залишаючи о. Вапровича самого. Отець Вапрович, як його попередник о. Сенишин, ревно взявся до місійної праці, об'їзджаючи всі укр. поселення провінції Місіонес⁴.

³ *La colonizacion Polaca en Misiones*, B. Aires 1922, p. 40; Хроніка ОО. Василян в Апостолес, т. I, ст. 1.

⁴ Див. Сапеляк, єп. Андрій, *О. Степан Вапрович, Місіонар - Ісповідник*, Буенос-Айрес - Рим, 1970, стор. 21-34.

Але й сили о. Вапровича незабаром виснажилися, тому він звернувся про допомогу до ОО. Василян у Бразилії, які негайно туди прибули. По Великодні 1934 р. до Апостолес приїхав о. Януарій Коциловський, й о. Мартирій Котович, щоб дати місію в головніших українських поселеннях Місіонщини. Після отих місій о. Котович вернувся до Бразилії, а о. Коциловський залишився, щоб тимчасово помагати о. Вапровичеві. Управа Бразилійської Віцепровінції, розглянувши ситуацію, вирішила прийнятися укр. душпастирства в Місіонщині. На початку 1935-го о. Вапрович передав душпастирство о. Януарієві Коциловському, ЧСВВ, а сам виїхав до Галичини, щоб « придбати собі співробітників » для Аргентини⁵. Так ото започаткувалась Василянська місія в Апостолес, Місіонес. З цього душпастирського осередка доводилося обслуговувати одинадцять церков і каплиць. Головні місійні станиці в Місіонщині були тоді: на Туні, Азарі й Трес-Капонес.

По від'їзді о. Вапровича, ще того самого року приїхав до Апостолес на місійну працю з Бразилії о. Мартирій Котович, ЧСВВ. На жаль, о. Коциловський не довго витримав на місіях. В січні 1937 р. він нагло захворів і по кількох днях помер⁶. Тоді місійний осередок в Апостолес прийняв о. Котович⁷, а йому на допомогу 1937 р. приїхав з Бразилії о. Іпатій Майка, ЧСВВ⁸. Коли відтак 1940 р. о. Майка перейшов на місійну працю до Беріссо, пров. Буенос-Айрес, то на його місце приїхав до Апостолес з Бразилії о. Євстахій Турковид⁹. Так ото при Василянським осередку в Апостолес було вже двох місіонерів.

⁵ Там же, стор. 65-66. Василяни прийняли душпастирську працю на прохання місцевого єпископа в Коррієнтес, Місіонес. Див. просьбу єпископа з дня 6 листопада 1933 р. до о. Архимандрита в *Архіві Генеральної Управи ЧСВВ в Римі* (скор.: АГУ) - Аргентина.

⁶ Коциловський, о. Януарій І., ЧСВВ, нар. 1879; вступив до Чину - 1899; свящ. - 1909; до Бразилії прибув - 1913; працював місіонарем у Аргентині 1935-1937; помер в Апостолес, 24.1.1937.

⁷ Котович, о. Мартирій М., ЧСВВ, нар. - 1876; до Чину вступив - 1893; висвяч. - 1900; до Бразилії приїхав - 1927; працював в Аргентині 1935-1948; помер у Прудентополі, 11.11.1949 р.

⁸ Майка, о. Іпатій І., ЧСВВ, нар. - 1906; вступив до Чину - 1924; висвяч. - 1932; прибув до Бразилії - 1935; переїхав до Аргентини - 1937; останні роки працював у Монтевідео, Уругвай, де й помер дня 1.10.1967 р.

⁹ Турковид, о. Євстахій М., ЧСВВ, нар. 1879; до Чину вступив - 1898; свящ. - 1906; приїхав до Бразилії 1913 р.; працював в Аргентині 1940-1955; помер в Іваях, 5.7.1963.

2. СТВОРЕННЯ МІСТОПРОВІНЦІЇ

(23 липня 1948)

Осередком Василянської місії в Аргентині було містечко Апостолес, у провінції Місіонес. Довкола цього містечка скупчувалося найбільше укр. поселенців. А що праця місіонерів чим раз то більше зростала, треба було подбати про допоміжні сили. Так ото на початку 1947 р. приїхав з Бразилії до помочі місіонерам в Апостолес о. Орест С. Карплюк, ЧСВВ¹⁰.

Це були повоєнні часи, коли до Аргентини почало напливати досить багато нової укр. еміграції. З ними, у березні 1947 р., приїхав теж о. Юрій Г. Мельничин, ЧСВВ¹¹. Він негайно взявся організувати новий місійний осередок в столиці Аргентини, Буенос-Айресі, де осіло багато українців. Під кінець того ж року до нього долучилися ще два Василяни з Галичини, а саме: о. Володимир Г. Ковалик, ЧСВВ¹² та о. Тарсикій М. Іванишин, ЧСВВ¹³, а згодом також о. Ісидор І. Патрило, ЧСВВ.

В березні 1947 р. до Аргентини приїхали з Риму о. Гліб Кінах, ЧСВВ, Генеральний Вікарій та о. Йосафат Лабай, ЧСВВ, Генеральний Економ Чину, щоб відвідати всі наші місійні осередки й станиці й надати їм відповідної канонічної форми. Вони найперше про те постаралися, щоб наш осідок в Апостолес перетворити в монастир, і при місцевій церкві Пресв. Тройці створити «персональну парафію» для українців католиків Місіонської провінції. Так ото, дня 1 вересня 1947 р., повсталася перша укр. католицька парафія в Аргентині, що її місцевий єп. Франціск Вісентін з Коррієнтес канонічно затвердив і передав «*repleto iure*» в адміністрацію ОО. Василянам¹⁴. Тоді монастир в Апостолес став головним центром Василян в Аргентині, при якому мав постати ювенат і новіціят.

¹⁰ Карплюк, о. Орест С., ЧСВВ, нар. 1912; вступив до Чину - 1927; висвяч. 1936; до Бразилії прибув - 1938; переїхав до Аргентини 1947; Містопротоігумен 1953-1958.

¹¹ Мельничин, о. Юрій Г., ЧСВВ, нар. 1908 р.; до Чину вступив - 1932; висвяч. 1940; приїхав до Аргентини 1947; МПротоігумен 1958-64.

¹² Ковалик, о. Володимир Г., ЧСВВ, нар. 1910; до Чину вступив 1927 р.; свящ. - 1936 р.; до Аргентини приїхав при кінці 1947 р.; Містопротоігумен 1948-1953.

¹³ Іванишин, о. Тарсикій М., ЧСВВ, нар. 1918 р.; до Чину вступив 1932 р.; свящ. - 1942; працював в Аргентині та в Уругваю 1947-1956 р., коли виїхав до ЗСА; від 1963 р. працює як світський священик у Німеччині.

¹⁴ Див. Архів. ОО. Василян в Апостолес (скор.: АВА)- Декрет єпископа Ф. Вісентіна з Коррієнтес (1.9.1947), в яким він покликається на уповноваження свящ. Конгр. для Східної Церкви. На жаль, згаданого уповноваження нам не вдалось віднайти.

До нього ще належали два наші осідки в Місіонщині, а саме: 1) *Пікада Галісіяна* — де тоді перебував о. Є. Турковид, обслуговуючи цілу Бельгранщину, та 2) *Обера* — де осівся о. О. Дуб¹⁵.

Відтак Отці Візитатори відвідали ще кілька колоній в околиці Апостолес, а опісля вибралися до Буенос-Айресу й до недалекого Берріссо. В Берріссо вже існував осідок, в яким від 1940 р. трудився о. І. Майка. Відтак треба було виклопотати позволення від тодішнього Кардинала Люїса С. Копелло для відкриття нашого дому й душпастирської праці в столиці Аргентини. Треба було також подбати про визнання ОО. Василян, як «моральної особи» (корпорації) перед аргентинським урядом. Задля політично-суспільних обставин вирішено, щоб ми не фігурували перед урядом як монаший Чин, а радше як добродійне заведення під назвою: «*Obra de San Basilio Magno*» (Заведення св. Василя Великого).

Коли ж усі формальності були полагождені, а наші отці набули відповідний осідок з прилюдною каплицею для обслуги вірних, Головна Управа Чину, розпочала старання про створення Аргентинської Містопровінції. Досі місійні станиці в Аргентині були під судовластю бразилійського Містопротоігумена. Щоб улегшити адміністрацію цих станиць та краще скоординувати працю тамошніх місіонерів, треба було подумати про створення самостійної Віцепровінції, тим більше, що з новою повоєнною еміграцією до Аргентини прибуло теж кілька нових Василянських сил. Ось що писав о. Генеральний Вікарій, дня 7 квітня 1948 р., до Східної Конгрегації, просячи позволення створити Аргентинську Містопровінцію¹⁶:

«В Їх Емінінції, Кард. Копелло ми вже вистаралися дозвіл осістися в Буенос-Айрес і там заснувати свій монастир, щоб звідтіль керувати працею ОО. Василян в Аргентині... Також зросло число осіб, після того як туди вислано трьох Отців¹⁷, а до того призначено ще трьох інших Отців і двох Братів...»¹⁸.

¹⁵ Дуб, о. Орест М., ЧСВВ, нар. 1905 р.; до Чину вступив 1925 р.; свящ. - 1934; до Бразилії прибув - 1936 р.; відтак 1939 р. переїхав до Аргентини. В 1951 р. виступив з Чину і став римо-катол. священиком; помер 1977 р.

¹⁶ Див. АГУ-Аргентина.

¹⁷ Три Отці, про яких тут мова, це: о. О. Карплюк, о. Ю. Мельничин та о. В. Ковалик.

¹⁸ Три Отці, що їх призначено тоді до Аргентини, це: о. Т. Іванишин, о. І. Патрילו та о. Й. Галабарда, всі з Галицької Провінції. Два Брати для друкарні: бр. М. Халупа з Бразилії і бр. К. Височанський, з ЗСА.

Одержавши бажане дозволення від Свящ. Конгрегації для Східної Церкви¹⁹, о. Гліб Кінах, ЧСВВ, тоді Генеральний Вікарій Чину²⁰, дня 23 липня 1948 р., видав декрет, силою якого в Аргентині створено самостійну Віцепровінцію, під покровом Непорочного Зачаття Преч. Діви Марії²¹. Того самого дня о. Ген. Вікарій назначив о. Володимира Г. Ковалика, ЧСВВ, Містопротоігуменом новоствореної Віцепровінції²².

Порадившись з о. Містопротоігуменом Коваликом, Генеральна Курія Чину листом, з дня 23 вересня 1948 р., назначила відтак і курію для нової Містопровінції у такому складі²³:

1. о. Орест С. Карплюк — протоконсультор;
2. о. Іпатій І. Майка — консультор і адмонітор;
3. о. Тарсикій М. Іванишин — консультор і секретар.

У своїм супровіднім листі о. Ген. Вікарій до Містопротоігуменату в Буенос-Айресі писав: « По утворенні нової управи Аргентинської Віцепровінції всі наші осідки в Аргентині будуть розгортати свою діяльність та здійснювати свої плани — не кожний поосібно, але всі разом, під проводом Протоігуменату (!), як це приписують наші Конституції »²⁴.

В часі створення Аргентинської МПровінції нараховувала вона 12 монахів, з яких було 10 священників і 2 брати-помічники. Вони були розміщені у монастирі в Апостолес, до якого належали ще осідки Обера й Пікада Ігалісіяна (разом 5 отців і 2 брати), у резиденції Буенос-Айресі (4 отці) та в осідку Беріссо (1 отець).

¹⁹ Див. АГУ-Аргентина: Рескрипт Сх. Конгрегації з дня 19.7.1948, ч. 217/48.

²⁰ Кінах, о. Гліб Г., ЧСВВ (1888-1980) — управляв Чиним як Генеральний Вікарій між 1946-1949 рр.

²¹ Див. АГУ-Аргентина: Декрет з дня 23.7.1948, ч. 187-1/48. Бразилійський Містопротоігумен передав управу Аргентинських місій уже на нарадах в Апостолес, дня 21.7.1948 р. (див. *Архів ОО. Василіян в Апостолес*: «З'їзд Впрр. ОО. Василіян з Аргентини, дня 21.7.1948 р.»).

²² Там же — Грамота назначення о. Ковалика з дня 23.7.1948 р., ч. 187-2/48.

²³ Там же — Грамота назначення Ген. Курії з дня 23.9.1948, ч. 244-1/48.

²⁴ Там же — Лист до Містопротоігуменату з дня 23.9.1948, ч. 244-2/48 (число подане помилково: 224/48).

Містопротоігумени в Аргентині:

1. КОВАЛИК, о. Володимир Г.	1948-1953
рез. у Буенос-Айресі	
2. КАРПЛЮК, о. Орест С.	1953-1958
рез. у Буенос-Айресі	
3. МЕЛЬНИЧИН, о. Юрій Г.	1958-1964
рез. Апостолес	
4. ГАЛАБАРДА, о. Йосиф П.	1964-1970
рез. у Буенос-Айресі	
5. ШИМЧІЙ, о. Доротей Д.	1970-1979
рез. Апостолес	
6. НЮНЬКА, о. Панкратій Б.	від 1979...
рез. у Беріссо	

3. ПЛЕКАННЯ МОНАШОГО ДОРОСТУ

Будучність кожної монашої провінції чи містопровінції залежить від місцевих чернечих покликань. Це добре зрозуміли Василіянські місіонери в Аргентині, яким до того часу не вдалося виховати ні одного монаха. Тому-то від самих початків плекання й виховання доросту для Аргентинської Містопровінції лежало всім Отцям на серці. Подібно як у Бразилії, вирішили вони розпочати з юніорату-бурси в Апостолес ²⁵.

а) *Мала Семінарія в Апостолес* — під проводом о. Ю. Мельничина, ЧСВВ, зачалась в грудні 1948 р. з трьома хлопцями. На науку вони ходили до державної школи, а вдома доповняли предмети з українознавства та релігії. В наступному році було вже 9 хлопців. Число учнів з року на рік зростало. Треба було подумати про відповідне приміщення. Так 1952 р. розбудовано й закінчено досить просторий будинок, в якому приміщено й Малу Семінарію. В 1953 р. тут уже виховувалось 46 хлопців, з яких 11 приїхало із сусіднього Парагваю.

Малі семінаристи на виклади обов'язкових предметів ходили до державних шкіл. Там наших хлопців висміювали й випоминали їм, що

²⁵ Див. АВА — «З'їзд Впрр. ОО. Василіян з Аргентини, дня 21 липня 1948 р.», стор. 2, ч. 4.

хочуть бути монахами, а також і самі вчителі дивились на них кривим оком. Тому вони не мали охоти ходити до таких шкіл і ще менше іспити здавати, як «екстерністи». Наші Отці кілька років наймали вчителів з державних шкіл, щоб вони приватно переробляли із семінаристами повну шкільну програму. Але нарешті рішилися заснувати свою приватну школу, яка була б признана державою. Так створено в Апостолес Колегію св. Йосафата під наглядом ОО. Василян, затверджену Шкільною Радою Провінції Місіонес, дня 11 квітня 1962 р.²⁶

З огляду на те, що це була державна установа, треба було приймати до своєї школи також дівчат. В 1966 р. колегію переіменовано на 6-класову парафіяльну школу, в якій під цю пору навчається біля 300 дітей. Слід нагадати, що ОО. Василяни пробували оснувати в Апостолес повну середню школу, але вона втрималася тільки два роки (1964-1966).

б) *Відкриття новіціату* — було на серці Отців від самого початку створення Аргентинської Містопровінції. Тому вже 1950 р. о. ігумен Карплюк вистарався від місцевого єпископа позволення на відкриття новіціату в Апостолес²⁷. З цією метою закупив він поблиський дім. Тоді о. Гліб Кінах, ЧСВВ, залишаючи на час свої обов'язки Генерального Протоконсультора в Римі²⁸, приїхав під кінець 1950 р. до Апостолес, щоб особисто підготувати і розпочати новіціат. Перші кандидати на новіціат, який розпочато дня 16 квітня 1951 р., були: о. д-р Роман Головацький з Римської Колегії св. Йосафата, Стефан Прокоп з Трес-Капонес і Петро В. Мануляк з Туни. До них відтак, у вересні того ж року, долучився ще Іван Кашук з Аррозьо-дель-Медіо. З них тільки перший і останній залишилися в Чині.

Скоро показалося, що закуплений дім не надається для новіціату, тому вже наступного року до старого парафіяльного дому-монастиря добудовано окрему частину на новіціат. Влітку 1952 р. о. Кінах мусів вертатись до Риму, тому провід новіціату він передав о. Панкратієві Б. Ньюнці, ЧСВВ, що саме задля цього приїхав з Бразилії²⁹.

²⁶ Див. Декрет Шкільної Ради, ч. 152 в АВА.

²⁷ Див. дописку сп. Ф. Вісентіна в Коррієнтес на просьбі о. Карплюка, з дня 10 травня 1950 р. — в АВА.

²⁸ Див. АГУ-Східна Конгрегація: лист з дня 2 травня 1950, ч. 351/49, яким дозволяється о. Кінахові виїхати до Аргентини на три роки, а в Римі його заступав о. М. Когут, ЧСВВ, Ген. Секретарь.

²⁹ Ньюнка, о. Панкратій Б., ЧСВВ, нар. 1921 р.; до Чину вступив 1937 р.; свящ. став 1944 р.; приїхав до Бразилії 1947 р.; переїхав до Аргентини 1952 р., де успішно працює до сьогодні; від 1979 р. Містопроігумен.

В 1956 р., під час генер. візитації, новий Протоархимандрит, о. Павло П. Миськів, ЧСВВ, доручив тодішньому ігуменові, о. Ю. Мельничинові побудувати новий монастир, де б могли відповідно жити монахи та примістити новіціят. Тим часом як в Апостолес йшла праця над розбудовою нового монастиря, новіціят (3 новиків) перенесено до Іваїв у Бразилії. Тут аргентинські новики перебували від лютого 1958 р. до лютого 1961 р.

Третій новіціят в Апостолес розпочався дня 10 лютого 1961 р. з трьома новиками, які саме тоді вернулися з Бразилії. З ними на магістра приїхав о. Доротей Шимчій, ЧСВВ³⁰. На жаль, із-за браку покликань, 1964 р. знову довелося перервати новіціят в Апостолес, а новиків і схоластиків треба було знову висилати до Бразилії.

4. АПОСТОЛЬСЬКА ПРАЦЯ

Перші ОО. Василіяни приїжджали до Аргентини лиш на короткий час, щоб по більших українських поселеннях дати св. Місії та заохотити вірних витривати у своїй вірі і в своєму обряді. Нарешті, 1935 р., на просьбу римокатол. єпископа в Коррієнтес, якого судовласть розтягалась на всю провінцію Місіонес, Бразилійська Василіяньська Містопровінція погодилась прийняти душпастирську опіку над українцями, які в тому часі осілися головно в Місіонщині. Два перші Василіяньські місіонери, о. Я. Коциловський, ЧСВВ, та о. М. Котович, ЧСВВ, перебували в Апостолес, колиці укр. еміграції в Аргентині. Так апостолівський монастир, який згодом розбудовано, став центральним домом ОО. Василіян і звідтіль вони розгорнули свою працю по інших осередках, число яких з часом зросло до 40; в них, старанням наших Отців, побудовано 24 церкви чи каплиці.

Незабаром треба було думати про нові осідки. Так у 1948 р. відкрито новий осідок в Обері, де зразу побудовано резиденцію і каплицю. Тут в 1972 р. зачали споруджувати нову церкву і монастир. В 1949 р. ОО. Василіяни побудували церкву і резиденцію у Посадас. Тут перебували Отці в різних часах і звідси доїжджали до Парагваю.

³⁰ Шимчій, о. Доротей Д., ЧСВВ, народився 1915 р.; до Чину вступив 1932 р.; свяч. 1942 р.; до Бразилії прибув 1947 р.; переїхав до Аргентини 1961 р.; Містопро-тоїгуменом у Аргентині 1970-1979 рр.

В 1969 р. для кращої обслуги вірних, Владика Андрій Сапеляк³¹ поділив цілу Місіонщину на чотири парафії: Апостолес, Посадас, Л. Алем й Обера. Парафію Посадас доручено світському священикові, о. Еміліянові Риндичеві. Алем застеріг Владика для Отців Салезіян. Так ото під Василянською опікою в Місіонщині лишилися парафії в *Апостолес* (до неї належать 14 місійних осередків) й *Обері* (з 23 осередками).

Тому що в околиці Буенос Айресу теж осілося багато укр. емігрантів, 1940 р. ОО. Василяни розтягнули свою душпастирську працю також на Беріссо, в провінції Буенос-Айрес, де вже 1952 р. побудовано гарну церкву Успіння Божої Матері. Звідтіль, до 1947 р., ОО. Василяни обслуговували вірних у столиці Аргентини, у Буенос-Айресі.

З припливом нової еміграції треба було подбати про душпастирське піклування в аргентинській столиці. Так ото 1948 р. постав новий осідок ОО. Василян з церквою під покровом св. Василя Великого в Буенос-Айресі. Декретом з дня 25 січня 1955 р., резиденція в Буенос-Айресі (на просьбу з дня 17.4.1949 р.) була канонічно заснована як монастир³². В рр. 1960-1964 ОО. Василяни побудували там гарну стилеву церкву, яку, з початком 1965 р., Владика Сапеляк прийняв разом з парафією на катедральний храм.

Отці Василяни доїжджали з душпастирською обслугою до 6-ох підміських осередків і також до Монтевідео в Уругваю, де від 1953 до 1967 р. мали вони свій осідок.

Крім стисло душпастирської праці ОО. Василяни виконували теж і релігійно-культурний апостолят в таких національних товариствах як «Просвіта» й «Відродження», зокрема ж в Українському Пласті, в якому вони виконували обов'язки капелянів. З пластовою молоддю організувалися популярні літні оселі над морем.

Та цей апостолят розгортався найбільше при таких релігійних товариствах як Марійська Дружина, що в пересічному гуртувала 30 жінок та, крім того, 25 дівчаток і хлопчиків. Пожвавлену діяльність вия-

³¹ Сапеляк, Преосв. Андрій, СДБ, нар. 1919 р. у Галичині; вступив до згуродження ОО. Салезіян і був рукоположений на свящ. 1949 р. Як ректор Укр. Папської Малої Семінарії в Римі, 1961 р. рукоположений на єпископа і висланий до Аргентини як Апостольський Візитатор, а згодом як Апост. Екзарх (1968). 1978 р. Ап. Столиця створила в Аргентині Епархію Покрова М. Б. в Буенос-Айрес для українців, а Владика Сапеляк став першим її єпархом.

³² Див. АГУ-Аргентина (Буенос-Айрес): Декрет Ген. Курії з дня 25 січня 1955 р. Позволення із Східної Конгрегації — дня 15 січня 1955 р., ч. 217/48.

вляло Апостольство Молитви й Т-во Св. Володимира. При цих товариствах і завдяки їхній співпраці зорганізовано Рідну Школу. В рр. 1954-1964 мала вона 9 клас, в яких, в період буйного розквіту (1958-9) бувало й понад 100 школярів. Для них організувалося також різні курси; з ними влаштовувалося театральні вистави й концерти, в яких виступали шкільні хори й танцювальні ансамблі.

Ця релігійно-культурна діяльність Отців Василіян спричинилась великою мірою до зросту національної свідомості й популяризуванню українського імені між чужинцями. Пізніше весь цей апостолят мав свій осідок при новоствореній єпископській катедрі.

В релігійно-культурній праці великою допомогою для Отців була друкарня, яку зорганізовано при монастирі в Апостолес 1944 р. З неї, дня 15 серпня 1944 р., вийшло перше число нашого двотижневика «*Поступ*» під редакцією о. Ореста Дуба, ЧСВВ. «*Поступ*» виходив усього два роки, бо під кінець 1946 р. викрали друкарські машини, що неможливило дальшу працю³³.

В березні 1948 р. о. Володимир Ковалик, ЧСВВ, в Буенос-Айресі почав видавати, замість «*Поступу*», суспільно-релігійний місячник «*Життя*». Відтак до Аргентини приїхав бр. Маріян Халуца, ЧСВВ, головний друкар Жовківської Василіянської Друкарні³⁴. Він наново зорганізував друкарню в Апостолес, де від 1949 р. друкувалося також і «*Життя*». Однак, з економічних причин, «*Життя*» перестало виходити 1978 року.

В-во ОО. Василіян в Аргентині надрукувало також різні молитовники, катехизми й релігійні книжечки, Опублікувало теж кілька духовно-повчальних творів та передруків. Ділянку аскетички, апологетики й літургії розробили: о. В. Ковалик — «*Обнова любови*» (1959), о. Д. Шимчій — «*Дар Віри*» (1979), о. Р. Головацький — «*Пояснення Богослужень*» (1979).

Тут доречно буде згадати також *Перший Конгрес Українців Католиків в Аргентині*, зорганізований ОО. Василіянами. Відбувся він величаво в Буенос-Айресі в днях від 19 до 21 жовтня 1952 р. Учасником його був, між іншими, Преосвящ. Ніль Саварин, ЧСВВ, єпископ Едмонтонський з Канади.

³³ Див. *АГУ-Аргентина*: Звіт о. Дуба з дня 16 листопада 1946: « Ми Отці виїхали на колонію, а чужі друкарі все забрали і вночі виїхали. Я вже їх не застав і запізно було їх шукати. Все пропало ».

³⁴ *Халуца, бр. Маріян М., ЧСВВ*, нар. 1889 р.; до Чину вступив 1905; працював у Жовкві друкарем. До Бразилії приїхав 1948 р., а звідтам переїхав 1949 р. до Апостолес, Аргентина. Помер в Апостолес 12.2.1980.

На тому Конгресі об'єднано всі наші релігійно-церковні організації під одним проводом УКО, тобто: *Українське Католицьке Об'єднання*, якого головою мав бути кожночасний М-Протоігумен ОО. Василян. Той Конгрес спричинився до об'єднання вірних з духовенством і наблизив народ до своєї рідної Церкви.

Щоб іще більше об'єднати й релігійно піднести нашу дітвору і молодь в Місіонщині, наші Отці порішили зорганізувати «*Дитяче Свято*», яке звичайно відбувається щороку у свято Стрітіння Господнього (2 лютого) в Апостолес. Перший раз воно відбулося 2 лютого 1960 року. По закінченні катехизації по довколишніх поселеннях в Апостолес, поз'їздилася дітвора і молодь, а з ними і старші, самої дітвори і молоді було майже 500 осіб. По спільній Сл. Божій розгорнулася процесія вулицями міста, відтак дитячий попис. Від 1960 року ті «*Дитячі Свята*» дають гарні овочі, наприклад, 2-го лютого 1981 року приступило до св. Причастя 436 осіб, що об'єдналися не лише з Євхаристійним Христом, але також між собою, пізнаючи себе та закріплюючи зв'язки між собою і своєю Церквою. Звичайно тепер на те свято приїжджає наш Владика Сапеляк і надає святові ще більшої поваги й величавости.

Для старших наших вірних о. Майка зорганізував був і започаткував першу прощу до чудотворного місця Матері Божої в Люхані. Це відбулося в жовтні 1947 року. Наші Отці зорганізували з Апостолес прощу до чудотворного місця Матері Божої в Ітаті, Коррієнтес. Перша така проща відбулася дня 4 жовтня 1970 року. Так до Люхану, як і до Ітаті з'їжджається багато наших вірних, які не лише мають нагоду до зустрічі між собою, але сповідаються і причащаються і зустрічаються з Христом, про якого не раз довгі роки забували. Це ж має великий вплив на приватне життя. Як до Люхану, так і до Ітаті щороку приїжджає наш Владика Сапеляк, відправляє Архиерейську Сл. Божу, подає Боже слово нашим вірним, які духово об'єднуються біля нього.

Зараз ОО. Василяни в Аргентині мають під опікою три душпастирські осередки, а саме: в Апостолес, Обері й Беріссо, звідкіля вони обслуговують також численні місійні станиці в околиці цих парафій.

5. ПІСЛЯСЛОВО

Як вище було сказано, перший священник-місіонер, який приїхав до Аргентини, був о. Климентій Бжуховський ЧСВВ. Це було 1908 року. Відтак зі світського клиру приїжджають один чи два священники. Щойно коли наші отці прийняли душпастирство в Місіонес 1935 р., помалу

збільшується число священників, яких кількість зросла головню по другій світовій війні. Тоді приїхало більше наших і світських священників.

До прибуття першого українського католицького єпископа в Аргентині, головна релігійна і, можна сказати, у великій мірі культурна праця спочивала на наших священниках-василіянах. Перше прохання до св. Столиці про те, щоб мати свого власного єпископа вийшло від Першого Конгресу Українців Католиків в Аргентині 1952 року. Це прохання «Меморандум» особисто завіз до Риму Преосв. Ніль Саварин, ЧСВВ.

Свящ. Конгрегація для Східної Церкви, дня 19 лютого 1959 року, створила при Архиепископській Курії в Буенос-Айресі: «*Ординаріят для Східних Обрядів*». Першим Ординарієм назначено Архиеп. Буенос-Айрес, монс. Ферміна Ляфітте, що дістав виключну юрисдикцію над усіма східними обрядами в Аргентині. Делегатом для українців назначено тоді о. Йосифа Галабарду, ЧСВВ. Довідавшись про ці важливі рішення св. Столиці, ОО. Василіяни в Апостолес знову написали прохання до Святої Столиці, щоб таки назначила нам на єпископа українця, бо латинський єпископ при найліпшій волі, не зможе лагодити всіх наших справ.

Цього листа вислано на руки Апост. Нунція в Буенос-Айрес, одну копію на руки Преосв. Івана Бучка у Римі, а другу до Східної Конгрегації.

Апостольська Столиця, вже дня 4 серпня 1961 р., назначила єпископа для українців католиків в Аргентині в особі о. Андрія Сапеляка, СДБ, який прибув до Буенос-Айресу в характері Апостольського Візитатора. В 1968 р. Папа Павло VI створив в Аргентині *Екзархат для українців католиків*, а десять років пізніше той же сам Папа підніс екзархат до стану Епархії св. Покрови П. Д. М. у Буенос-Айресі, яка розтягається на всіх укр. католиків в Аргентині. Торжественне введення в сан Преосв. А. Сапеляка на першого її єпарха відбулося дня 1 жовтня 1978 р.

Хоч довга і тяжка була дорога від одного священника до єпархії, однак треба сказати, що Господь благословив працю священників і монахинь. Дивлячись об'єктивно на вклад праці, кожний признає, що найбільше тієї праці вклали таки наші Отці Василіяни. Тому то не дивно що Апостольський Нунцій в Аргентині, монс. Гумберто Моцзоні, з нагоди посвячення української катедрі 8.9.1968 р., під час обіду, сказав, що те, що сьогодні українці католики в Буенос-Айрес мають свою катедру і свого єпископа — головна заслуга й праця ОО. Василіян, що те все приготували.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Архів Генеральної Управи в Римі (скор.: АГУ).
2. Архів Містопровінції в Аргентині (скор.: АМА).
3. Архів ОО. Василян в Апостолес (скор.: АВА).
4. Хроніка ОО. Василян в Апостолес, тт. I, II, III.
5. ВАСИЛИК, д-р Михайло, *Українці в Аргентині* (машинопис), 1979. (Велика частина рукопису д-ра Василика поміщена в *Українські поселення — Довідник*, нижче під ч. 12).
6. Вісник Українського Католицького Екзархату в Аргентині, 1978, ч. 2.
7. ДАНИЛИШИН, Михайло, *Українці в Аргентині*, Буенос-Айрес 1979.
8. «Життя» — рр. 1948-1978.
9. «Життя» — Альманах на 1973 р.
10. ЗАПИСКИ п. Олександра Мартинюка.
11. САПЕЛЯК, Преосв. Андрій, *О. Степан Вапрович, Місіонар - Ісповідник*, Рим-Буенос-Айрес 1970.
12. *Українські поселення - Довідник*, вид. Укр. Соціологічний Інститут, як 200-ий том ЗНТШ, Нью Йорк 1980, стор. 279-295.
13. *Actas de la Obra de San Basilio Magno*.
14. ALASSI BERNARDO, *Apostoles y su historia*, Posadas 1974.
15. BARRIOS VALENTIN, *Misiones Oasis Maravilloso*, Apostoles 1953.
16. *La colonizacion Polaca en Misiones*, Buenos Aires 1922.
17. Conferencia Episcopal Argentina, *Las Iglesias Orientales en la Republica Argentina*, Buenos Aires 1970.
18. KUNCKE ERNESTO, *Misiones y sus Pueblos*, Posadas 1974.
19. PUZIK ESTANISLAO, *Los Polacos en la Republica Argentina*, Buenos Aires 1944.
20. SCROSATI EMILIO, S.S., *Misiones el Paraise Terrenal*, Buenos Aires 1944.

о. І. Патрило, ЧСВВ

ВАСИЛІЯНСЬКА ДЕЛЕГАТУРА В ПОЛЬЩІ

ЗМІСТ:

1. *Василіяни у повоєнній Польщі 1945 року.* 2. *Створення Делегатури.*
3. *Варшавський дім і резиденції.* 4. *Новіціят і Студії.* 5. *Діяльність.*

1. ВАСИЛІЯНИ У ПОВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ 1945 РОКУ

По закінченні останньої війни в 1945 році на теренах, які припали відновленій Польщі, знайшлися три Василіянські монастирі, які до того часу належали до Галицької Провінції Найсв. Спасителя: Кристинопіль, Перемишль і Варшава, та дві парафіяльні резиденції на Лемківщині: Мигова Воля та Ліщини (до Ліщин належали ще Білянка і Кунькова).

У трьох вищезгаданих монастирях, за Каталогом Чину з 1940-41 року, перебувало в часі війни понад 50 ченців. Приблизно таке саме число занотовано також у 1945 році, по закінченні війни. Хоч деякі з них були виїхали, на їхнє місце прийшло може ще й більше тих, яких воєнні обставини в останніх роках перекинули саме до цих трьох монастирів.

В часі т. зв. «репатріації»¹ впродовж 1945 року, разом з іншими, багато з них виїхало на схід, до Галичини, яка знову ввійшла у склад Радянського Союзу, а деякі поїхали ще далі на Захід й опинилися в заморських Провінціях, і тільки мала частина зосталася й далі в самій Польщі. Обставини для всіх настали дуже непригожі.

В *Перемишлі*, з усіх к. 15 осіб, зостався тільки один, о. Юстин Роман, щоб там пильнувати монастиря і церкви, аж доки його насильно

¹ На основі угоди між обома державами, всі поляки могли чи мали переїхати-повернутися з Радянського Союзу до Польщі, а всі українці, як також білоруси, — з Польщі — до Радянського Союзу. В багатьох випадках ця «репатріація» була насильна.

не вивезено на Схід, дня 6 квітня 1947 року². З його виїздом фактично перестав існувати і монастир, який разом з церквою сконфісковано.

Подібне сталося з монастирем в *Кристинополі*, з якого також майже всі виїхали, в більшості до Галичини, а деякі до корінної Польщі і навіть ще далше. Залишилися там спочатку ще тільки два Отці й один Брат³, які й далі несли духовну обслугу тим, які ще zostалися з великої передше парафії. Але 17 червня 1947 року, разом з іншими, вивезено на Захід останніх жителів монастиря: о. Арсена Кулибабу та бр. Якінта Пилипа⁴. З цим днем припинив своє фактичне існування також Кристинопільський монастир.

Приблизно в тому самому періоді оо. В. Гайдук та Й. Дацишин були змушені залишити також вищезгадані парафіяльні резиденції на Лемківщині.

Залишився тоді лиш одинокий *Варшавський* дім, який, однак, 1944 р. в часі Варшавського повстання був зовсім розбомблений та спалений, і в тому часі не було в ньому ще для нікого місця. Тому всі його члени, як також ті, що пізніше тамтуди приїжджали, мусіли собі деінде шукати пристановища, і для праці і на перебування. Силою обставин всі Отці були приневолені навчитися латинського обряду і в цьому обряді включитися в душпастирську працю по різних місцевостях — на парафіях, капеляніях по шпиталях та домах Сестер чи інших церковних інституціях.

Всетаки, негайно після війни, цей порожній, бо знищений монастир у Варшаві, став для всіх осередком, довкола якого стали всі гуртуватися, хоча спочатку тільки духово, бо його настоятель не мав над усіма ними юрисдикції.

Цим настоятелем був о. Павло Пушкарський. Ігуменом цього монастиря було назначено його ще дня 17 серпня 1931 року. Проживаючи в винайнятому помешканні⁵, він зайнявся не тільки тими, що належали до Варшавського монастиря, але також усіма Отцями й Братами, які до нього зверталися у своїх потребах.

Завдяки знайомствам, які він мав змогу нав'язати в часі довшого свого побуту у Варшаві й серед її мешканців, і головно серед духо-

² С. Василя Сивч, ЧСВВ, Останні дні укр. Перемишля 1944-7, в «*На Христовій Ниві*», Н. Йорк 1978, ст. 300.

³ *Архів Головної Управи (АГУ):* лист о. П. Пушкарського з 15.8.1946.

⁴ Пушкарський П., *Короткий нарис історії дому і церкви в Варшаві* (машиннопис в АГУ), ст. 109.

⁵ ul. Górnoląska 16, Warszawa.

венства та з обома Примасами: спочатку кардиналом А. Каковським, а пізніше з кардиналом А. Гльондом, він у цих тяжких обставинах для всіх наших Отців і Братів знайшов запевнене місце і забезпечення — аж до того часу, коли вони знову могли зібратися у своєму монастирі та своїх резиденціях.

2. СТВОРЕННЯ ДЕЛЕГАТУРИ

Настоятель Варшавського дому о. П. Пушкарський, допомагав усім, що в нього такої допомоги шукали, але він не мав над усіма юрисдикції. Не мав її ні над монастирями та резиденціями, які до 1947 року ще існували, ані навіть над тими ченцями, що з різних місць та монастирів до нього зверталися, бо був тільки настоятелем Варшавського дому і тих ченців, які були до нього призначені. Без спільного для всіх ченців настоятеля в Польщі Василіяни перебули до кінця 1945 року.

Щоб цьому бракові зарадити, з тих решток, які з великої Галицької Провінції залишилися у повоєнній Польщі, створено в ній на початку 1946 року нову Делегатуру, хоч вістки про них були в Римі ще дуже скупі і лише фрагментарні. Сталося це, з Божого провидіння, досить вчасно, бо вже 3 січня 1946 року назначено о. Павла Пушкарського⁶ «*Настоятелем з повновластями Протоігумена над нашими (ченцями), що в межах теперішньої Польщі (поза Галичиною) — аж до відклику*», як на листі від нього з дня 25 листопада 1945 р. записав сам генеральний вікарій, о. Д. Головецький⁷. Цю дату (3.1.1946) фактично можна вважати початком Василіянської Делегатури в Польщі.

Новоназначений Настоятель з правами Протоігумена, о. П. Пушкарський, не був однак, чомусь, певний, чи його юрисдикції підлягають також монастирі в Перемишлі й Кристинополі, які в тому часі ще не були зліквідовані⁸. Мабуть тому цю номінацію 12 липня 1946 року ще раз окремим декретом повторено і спрецизовано, надаючи йому теж точний титул: «*Делегат Головного Настоятеля*». Цей декрет ви-

⁶ П. Пушкарський: нар. 2.3.1895; до Чину вступив 7.9.1911; свяч. 17.9.1922; † 9. 8.1977.

⁷ В книзі протоколів, яку списано пізніше, дата подана на 3.2. Сталося це імовірно тому, що ця дата написана на листі рукою досить невиразно, і тому можна її читати і 3.2. і 3.1. — В листі з 18.7.1946 р. о. П. Пушкарський пише, що це назначення було написане в січні.

⁸ АГУ — лист о. Пушкарського з 18.7.1946.

дав і підписав щойноназначений новий Генеральний Вікарій, о. Гліб Кінах. Юрисдикція виразно була дана йому над усіма Отцями і Братами, які перебували в тодішній Польщі⁹.

Його консульторами були: оо. Йосиф Загвійський, Арсен Кулибаба й Орест Яворський¹⁰.

У тому часі юрисдикції нового Делегата підлягали всі три вищезгадані монастирі й обидві резиденції на Лемківщині, а в них понад

⁹ Грамота ерекції Василіянської Делегатури в Польщі — АГУ - Польща.

CURIA GENERALIS
ORD. BASILIANI S.ti JOSAPHAT
Prot. N. 17/46

Romae, die 12 Julii 1946

Reverendissime Pater,

Diligentissime perpensis singularibus condicionibus, in quibus monasteria necnon Religiosi nostri Ordinis Basiliani S.ti Josaphat, Provinciae SS. Salvatoris, hisce gravissimis temporibus, versantur, audito quoque consilio Rev.morum Patrum Consultorum Generalium, praesentibus litteris nomino atque constituo Reverentiam Vestram Superioris Generalis Delegatum, intra fines Poloniae, cum potestate, quae Constitutionibus nostri Ordinis Superiori Provinciali tribuitur.

Velit Reverentia Vestra, de hac nominatione, omnes RR. Patres et CC. Fratres in Polonia vitam degentes, quamprimum, cum omni, qua par est, sollicitudine, certiores reddere.

Deum O. M. precor, ut Reverentiam Vestram in adimplendo hoc munere gratia Sua uberrime adjuvare dignetur.

Commendo me piis orationibus

in Christo addictissimus

P. H. KINACH, OSBM

Vic. Gen.

P. Joseph Zajaczkiwskyj, OSBM
Secr. gen.

Rev.mo P. Paulo Puzkarski
Delegato Superioris Generalis
Ordinis Basiliani S.ti Josaphat in Polonia
WARSAWA
ul. Górnosłaska, 16/5.

¹⁰ Дата назначення — 24 вересня 1955, ч. прот. 311/55. Хто входив до Ради Делегата перед цією датою, не знайдено жадної записки.

15 Отців та 3 Брати¹¹. В 1947 році ці монастирі і резиденції були зліквідовані. Проте незабарі, як побачимо, відбудовано великий монастир у Варшаві, а згодом постали нові резиденції з широким полем праці. Число ченців змінялося, але ніколи далеко не відбігало від первісного, а тепер воно вже помітно зросло, молодими силами.

Найбільша заслуга о. П. Пушкарського, зокрема як Делегата, це відбудова знищеного війною монастиря і церкви у Варшаві, і забезпечення в найтяжчих повоєнних часах всіх Василіян певним пристановищем, про що сказано більше на своїх місцях. Він також виєднав декрет відкриття новіціату, якого сам потім був довголітнім Магістром.

Обов'язки Делегата він виконував до 17 вересня 1959 року, з тим що впродовж більше як двох років, у часі його ув'язнення від 12 грудня 1952 до 16 березня 1955 року, заступав його о. Р. Барабаш. Робив це з доручення Примака кард. С. Вишинського, який мав особливі уповноваження від Ап. Престолу, бо зв'язки з Генеральною Курією були в тому часі майже неіснуючі.

Другим Делегатом, з днем 17 вересня 1959 року, став вищезгаданий о. Родіон Барабаш¹², який був ним до своєї смерті — 19 лютого 1965 року. До його Ради ввійшли з днем 7.6.1960, ч. 188/60, Отці: Арсен Кулибаба — протоконсультор, П. Пушкарський і Пасив Шевага, консультори, а економом став о. Володимир Гайдук. По виїзді о. А. Кулибаби до Риму (28.8.1963), декретом з дня 21 березня 1964 року протоконсультором став о. П. Пушкарський, а консультором на його місце — о. Й. Романик.

Велика заслуга о. Р. Барабаша насамперед у тому, що він, заступаючи в роках 1952-1955 Делегата о. П. Пушкарського, зумів врятувати монастир і Василіянську спільноту перед дальшими погубними наслідками — після ув'язнення самого Делегата, а з ним трьох інших Василіян. Приймавши обов'язки Делегата, нав'язав він сталі зв'язки з Генеральною Управою, беручи теж участь в Генеральній Капітулі в 1963 році; далі продовжав викінчення відбудови дому й церкви; за нього фактично відкрито новіціят, який потім далі підтримував; прийнято душпастирство в Перемишлі й відкрито сталу резиденцію, як теж розпочато реколекційну й місійну діяльність по інших українських осередках.

¹¹ Точної листи ніде не подано. Перша урядова листа, яку 2.7.1947 р. подано до Сх. Конгрегації, нараховує 14 Отців, а крім них було ще 3 Братів. На початку, однак, 1946 року було їх ще більше, бо перебували там ще й ті, що пізніше виїхали до інших Провінцій, як оо. М. Дирда, В. Ковалик, Т. Іванишин та ін.

¹² о. Р. Барабаш: нар. 30.9.1904; до Чину — 3.9.1923; св'яч. 23.8.1931; † 19.2.1965.

Після смерти о. Р. Барабаша заступав його знову о. П. Пушкарський, спочатку як протоконсультор, а пізніше, з днем 4 березня 1964 року, як назначений «заступник Делегата — до найближчої номінації».

Третім Протоархимандричим Делегатом, з днем 19 серпня 1965 року, назначено о. *Йосафата Романика*¹³, який, з-за окремих місцевих обставин досі залишився на цьому становищі. Його *консульторами* Генеральна Курія назначила: о. П. Пушкарського та о. М. Білинського, який виконував теж обов'язки секретаря¹⁴. З 1976 роком на місце о. П. Пушкарського був назначений консультором о. Йосафат Осипанко, а протоконсультором о. М. Білинський.

З днем 4 грудня 1980 року протоконсультором став о. Богдан Крупка, другим консультором о. Й. Осипанко, а секретарем о. Петро Кушка.

За час свого урядування до цього часу о. Й. Романик закінчив основну віднову монастиря і зокрема церкви, яку привів до первісного містецького стану; збудував спільну гробницю, в якій зібрав усіх розсіяних досі померлих Василян; подбав про краще влаштування новіціяту та студій; відкрив три нові сталі резиденції, віддавши латинську парафію у Старім Курові, та широко розгорнув реколекційну й місійну діяльність.

Дня 22 грудня 1981 року новий Примас Варшавський Й. Ілемп, в порозумінні з Протоархимандритом, назначив його теж *Генеральним Вікарієм* для вірних східного обряду у Варшавській і Познанській митрополіях.

Монастир у Варшаві весь час був осідком Делегата, якого він все був одночасно й настоятелем.

* * *

На початку Делегатури, в 1946 році, як було згадано, було всіх коло 20 Василян: понад 15 Отців та 3 Братів. Однак деякі священники були там лиш переходно, в переїзді до інших Провінцій.

¹³ о. Й. Романик: нар. 21.7.1919; до Чину - 16.8.1934; свяч. - 27.12.1942. Декрет номінації видав йому «силою особливих повноважень» від Ап. Престолу Примас, кард. С. Вишинський. Його запропонував йому о. І. Патрило, який в імені Протоархимандрита в тому часі, 26.6.-9.7.1965 р., перевів там канонічну візитацію. — АГУ - *Спостереження з відвідин...* 1.8.1965.

¹⁴ *Вас. Вісник*, ч. 3. 1965, ст. 20.

В 1947 році у звіті до Сх. Конгрегації подано всіх 17 ченців: 14 Отців та 3 Братів. Майже те саме число (16) було також 1960 р.¹⁵.

В 1965-му р., в часі канонічної візитації налічувалося в Польщі вже всього 13 Василян: 9 Отців і 4 Братів¹⁶, між якими був теж бр. Наркіс Ільчатин, який перед кількома роками приїхав з Галичини.

Але в 1975 році це загальне число всіх членів Делегатури зросло до 18, а в році 1982 - до 21: 12 Отців - 6 студентів - і 3 Братів, хоч з-поміж тих, що були подані 1947 року, 9 відійшло: 7 упокоїлося в Бозі, один працює в іншій Провінції, а один перейшов до єпархіяльного клиру.

3. ВАРШАВСЬКИЙ ДІМ І РЕЗИДЕНЦІЇ

1. *Монастир у Варшаві* — це одинокий дім Галицької Провінції, який в границях повоєнної Польщі залишився ще Василянським. Заснований в ХУІІІ сторіччі, скасований і перемінений на православну церкву 1873 року, до первісних власників-Василян повернувся частково 1930 року, а в цілості шойно 1936 р.¹⁷.

З днем 24 березня 1938 року декретом Примаса А. Каковського, церква стала парафіяльною для всіх « вірних греко-католицького обряду, що проживають у Варшаві, та всіх тих, що будуть навертатися на лоно католицької Церкви у візантійсько-слов'янському обряді »¹⁸.

Це був великий дім, з гарною церквою посередині, в якому тепер міститься к. 80 осіб. Але 1944 р., в часі Варшавського повстання, як було згадано, його, разом з церквою, зовсім знищено та спалено¹⁹. Створення Протоархимандричої Делегатури застало Василян у Варшаві у 2 чужих, винайнятих кімнатах²⁰. Тому відбудова монастиря і церкви стали першою і найбільшою турботою нового Делегата і його співбратів, зокрема бр. Ігнатія Олеськова, який весь час не тільки доглядав усіх робіт, але й сам брав у них участь.

Ця відбудова тривала досить довго, бо шойно восени 1948 року до нового дому можна було перенести декілька перших Василян, в

¹⁵ АГУ - Про Меморія о. Р. Барабаша, з 7.6.1960, подає усіх 16. Але, між ними був о. І. Готра та бр. Н. Ільчатин, які в тому часі переїхали з Галичини.

¹⁶ АГУ - *Спостереження з відвідин...* 1.8.1965.

¹⁷ Кладочний Й., Василянський монастир у Варшаві і його судьба. « Записки ЧСВВ » ІІІ, 2-4, Львів 1930, ст. 582-591; Пушкарський, ц. твір. у машинописі, стор. 124.

¹⁸ АГУ - *Польща*.

¹⁹ Пушкарський, ц. тв., ст. 60.

²⁰ Там же, ст. 61. Дві інші кімнати замінено на капличку і захристію.

якому посвячено теж домову каплицю²¹. Рік пізніше, 25 вересня 1949 року, сам новоназначений Примас С. Вишинський консакрував вже і церкву²². В ній примістили теж чудотворний образ Матері Божої, який Отці забрали з монастирської церкви в Кристинополі, коли 1947 р. мусіли його опустити й переселитися в глибину Польщі²³.

Все це стало можливе тільки тому, що найперше « Бюро відбудови столиці », маючи на увазі старинність і церкви, і монастиря-пам'ятки з ХУІІІ-го сторіччя, уділило значну допомогу у т. зв. « Захоронних працях »²⁴, а крім того пізніше вділило теж незначну грошеву допомогу²⁵. Решту значних витрат покрито із збірки, якою зайнялися дві польські колишні Сестри²⁶.

Однак і це не вистачало на відбудову цілого дому. Тому Василіяни велику частину його мусіли відступити іншим чернечим Згромадженням, які за викінчення своєї частини отримали безплатний винаєм на 25 років, а 2 поверхи забрала сама держава, що їх викінчила і передала Сестрам Єлисаветкам, яким забрано їхній шпиталь²⁷.

Василіянам, крім церкви, властиво залишилися до вжитку тільки перший і другий поверх по лівому боці церкви, та декілька додаткових кімнат поза ними. В них, на цих двох поверхах, весь час знаходили приміщення 10-15 Василіян, а втому теж осідок Делегатури, досить велика бібліотека, від 1959 р. новіціят та, згодом, студенти богослов'я.

При монастирі і церкві далі діє створена 1938 р. для вірних східного обряду парафія, в якій від 21 квітня 1957 року знову відправля-

²¹ Там же, ст. 62.

²² Там же, ст. 62.

²³ Там же: ст. 71-75.

²⁴ Вони полягали в усуненні румовищ, проводі відбудови, продажу деяких будівельних матеріалів по дешевшій ціні, і найважливіше: покритті будівлі папою. — Пушкарський, ц. тв., ст. 60-1.

²⁵ На віднову держава дала 355.000 злотих. Там же, ст. 83.

²⁶ За 4 роки вони зібрали 40.000.000 злотих. За це вони отримали коло церкви кімнату і досмертне утримання. Живучи як « приватні монахині », далі опікувалися церквою, прикрасою престолів і т. п. — Там же, ст. 62, 64.

²⁷ Наші Сестри Службниці зайняли в такий спосіб на 25 років перший поверх та 2 кімнати на 2-му, по правій стороні церкви, і мають там свій осідок Провінції та новіціят; всіх буває там к. 15. Польські Сестри Службниці С. Христового — « Скритки », яких буває к. 20, зайняли третій поверх і стрих по лівім боці церкви. Сестри Єлисаветки, яких буває звичайно к. 30, отримали від уряду в нашому домі, по правому боці церкви, другий і третій поверх. — АГУ - Патрило І., *Спостереження з відвідин...* 1.8.1965.

ються також наші Богослуження, зокрема співана Служба Божа з проповіддю в укр. мові, а Сестри Служебниці провадять при церкві катехизацію дітей і влаштовують з ними навіть релігійні концерти та вистави.

Починаючи з 1979 року, з Варшави Отці шонеділі вибираються до віддаленого понад 200 км. Ольштина, в якому збираються на Службу Божу до 400 наших вірних.

Слід ще згадати, що в 1949 році, коли посвячено відбудовану церкву, переведено ще один важливий акт, а саме реєстрацію перед урядом: Василян, як окремої, залежної від Генеральної Курії в Римі, чернечої інституції. Цю реєстрацію уряд прийняв і з того часу держава в такій формі їх визнає.

2. *Старе Курово* — В 1947 р. о. В. Гайдук, разом з іншими, мусів теж залишити парафію в Миговій Волі, в якій досі душпастирював. Не маючи змоги далі служити у своєму обряді, цей останній погодився стати сотрудником у латинській парафії у Старім Курові, на т. зв. «відзисканих землях», у Гожовській дієцезії²⁸. В наступному році, по смерті пароха, о. В. Гайдук залишився сам, а вже від 11 лютого 1950 року став у ній парохом і був ним, задля окремих тамошніх обставин, аж до червня 1978 року, хоч останні роки вже нездужав і сам парафії не провадив. Отак постала нова Василянська резиденція, в якій вони перебували 20 років, аж до її залишення у згаданому вже 1978 році.

Це була велика парафія, до якої належало 10 церков, а ще більше осель, які треба було обслужити Богослуженнями, а також подбати про навчання релігії по численних школах на терені парафії. Тому там завжди перебувало й трудилося 3-4, а деколи і 5 Василянських священників, яким в парафії допомагали також Сестри Служебниці²⁹. Якже настав час, що вже можна було працювати у власному обряді, те число дедалі більше маліло, і врешті, по довгих стараннях, цю парафію знову віддано латинським священикам, — щоб могли посвятитися лише своїм вірним.

Це була одинока латинська парафія, яку Василяни всеціло прийняли до обслуг і весь час самі її провадили³⁰.

3. *Перемисьль* — Це була друга з черги резиденція, що постала у Василянській Делегатурі в Польщі, але вже для вірних свого обряду.

²⁸ Пушкарський, ц. тв., ст. 104.

²⁹ АГУ - І. П., *Спостереження...* 1.8.1965, ст. 5.

³⁰ *Вас. Вісник*, 14, ст. 36.

Відкрито її в тому самому місті, в якому, на Засянні, передше довгі роки існував Василіяньський монастир, відтак же й парафія.

Сталося це по смерті о. канц Сильвестра Крупи, 17.11.1960, який щойно перед трьома роками розпочав там греко-католицькі Богослуження. Спочатку оо. Василіяни щонеділі доїжджали тамтуди з Варшави, але вже від 13 травня 1961 року відкрито там сталу резиденцію, в якій від 1964 року були два отці, що тимчасово жили по чужих домах.

Хоч не було там своєї церкви й усі Богослуження відправлялися в латинському костелі, проте людей приходило завжди дуже багато, і їхнє число дедалі більшало. Велике також було число дітей і молоді, які горнулися до своїх Отців і два рази в тиждень приходили на науку релігії, яку вони подавали в захристії. Тому вже 1966 року відкрито там сталу резиденцію у закупленому з цим наміром домику, в якому від тепер разом примістилися обидва Отці³¹.

Але в самому Перемишлі Василіяни не довго продовжали широко вже розгорнену працю, бо 1968 року осів у ньому тодішній Ген. Вікарій, о. мітрат Василь Гриник, який перебрав від них також парафію. Тому вони, залишаючись у набутій резиденції в Перемишлі, тільки допомагають іншим священикам, а душпастирську обслугу перейняли в *Ярославі та околиці*, доїжджаючи тамтуди на Богослуження, на яких буває у неділі до 50, у свята в тиждень до 100, а у великі свята і до 300 осіб³².

Серед змінених обставин, перебуває там тільки один Отець, чекаючи, однак, тієї хвилини, коли Василіяни зможуть повернутися до свого монастиря на Засянні, щоб там знову в більшому числі розгорнути, як колись, душпастирську й місіонерську працю.

4. *Старгард Щецінський* — це перша з цих новіших резиденцій, яку відкрито в останньому десятиріччі, і найдалше на захід висунена станиця на т. зв. «відзисканих землях». Спочатку Василіяни тільки доїжджали сюди з душпастирською обсергою з віддаленої на к. 500 км. Варшави, але вже 1975 року осів там на сталий побут перший Василіянин, до якого по двох роках долучився ще й другий. В перших роках

³¹ Контракт зроблено на ім'я о. Андрія Шагали, бо в тому часі Чинам на це не дозволяли і щойно тепер закінчується справа переписання цього дому на Чин. — АГУ - *Польща*, о. Й. Романик 2.3.1981.

³² *Вас. Вісник*, ч. 6/7, ст. 37.

вони мешкали по приватних домах, а тепер на резиденцію набуто невелике помешкання³³.

Звідтіль вони несуть душпастирську обслугу у самому Старгарді, а щонеділі і свята доїжджають ще до *Щеціна* (к. 30 км.) та до *Інська* (к. 35 км.). В обох останніх місцевостях зроблено було спробу переходу на Григоріянський календар, хоч не зовсім удатну.

5. *Венгожево* — саме містечко лежить в Ольштинській дієцезії, теж на т. зв. «відзисканих землях», на території давніх східних Прусів. До деяких місцевостей, як Круклянки, Василяни доїжджали з релігійною обсергою вже передше з далекої на к. 300 км. Варшави. Якже їм запропоновано обсергу в інших місцевостях, і з великим числом наших вірних, вирішено знайти там сталий осідок для кількох Отців, які змогли б над усіма прийнятися духовної обсерги.

По довгих і наполегливих стараннях 1977 року закуплено саме у Венгожево половину дому, партер. В ньому перебувають тепер стало три Отці, що, крім самого Венгожева, обсерговують ще такі місцевості: *Мілкі, Відміні, Байори Великі, Круклянки*, по смерті о. М. Ріпецького *Хшанів* к. Елку та в *Банях Мазурських*, які вони прийняли 15 жовтня 1978 року³⁴. В Банях Мазурських існує українська цілоденна школа й вірні користуються відданою їм до диспозиції власною церковцею, в якій щонеділі відправляється одна Служба Божа для дітей, друга — співана для старших, а крім того ще й третя пополудні — для всіх. Свою власну каплицю мають ще й у Хшанові, яку збудував о. М. Ріпецький, як також у Байорах Великих відправляють у власній, недавно відновленій, церковці, яку їм віддано до користування.

6. *Тшеб'ятів - Колобжег* — це дві тимчасові резиденції, віддалені від Варшави к. 500 км., в яких Отці перебувають по приватних домах — до того часу, доки не зможуть осісти у власному домі. Лежать вони на побережжі Балтійського моря, в Кошалінській дієцезії, так само на т. зв. «відзисканих землях».

У Тшеб'ятові перший Василянин оселився в 1978 році. Звідам, крім самого Тшеб'ятова, в якому мають для власного користування свою церковцю, доїжджає він з Богослуженнями до місцевостей: *Кожистно, Белогард, Грифіце і Свідвін*³⁵.

³³ Там же, ч. 14, ст. 36.

³⁴ Там же.

³⁵ Там же.

Йому до помочі, в 1980 році, прийшов другий Отець, який осів у *Колобжегу*, бо там саме є зібрана найбільша громада наших вірних, й тому у цьому місті роблять старання, щоб закупити власний дім на осідок для кількох Отців. Крім самого *Колобжегу*, в якому у звичайні неділі подібно як у *Венгожево*, *Банях Мазурських* та *Ольштині*, збирається майже 400 осіб, він доїжджає тепер з Богослуженнями та катехизацією також до *Свідвіна*, всюди започаткувавши успішну діяльність серед молоді, зокрема студентської.

Це ті сталі *Василіянські* станиці, які постали після останньої війни, і з яких вони, за винятком *Старого Курова*, несуть духовну обслугу для наших вірних у місцях перебування і в околицях.

4. НОВІЦІЯТ І СТУДІЙ

Однак спільнота без свіжих нових сил засуджена на ослаблення, занепад й поволі навіть на цілковите зникнення. Про це ніколи не забували в новій *Делегатурі*, в якій спочатку було багато молодих і здорових сил та здібних одиниць, з якими можна було забиратися до не одного діла. Але в перші роки довго не можна було їх використати так, як цього можна було собі бажати, і також про нові молоді покликання в таких обставинах не можна було думати.

Однак після 1956 року, також *Василіяни* почали робити старання про власний новіціят. Не було це так легко, і щойно 30 травня 1959 року *Примас С. Вишинський* дав офіційний дозвіл на його відкриття.

Першим *Магістром* новиків став сам *Делегат о. П. Пушкарський*, який із знанням та посвятою виконував прийняті на себе зобов'язання аж до 1975 року, коли то вже сама стареча слабкість звільнила його з того обов'язку.

Після нього становище *Магістра* новиків прийняв знову *Протоархимандричий Делегат, о. Й. Романик*, який не з меншим успіхом продовжує велике діло — виховання молодих покликань, і незважаючи на інші зайняття та й обов'язки, до сьогодні на ньому зостається.

Спочатку на новіціят, голосилося досить багато юнаків латинського обряду, яких, однак вирішено не приймати, побоючись, що вони не будуть здатні продовжати працю серед вірних нашого обряду.

Першими кандидатами українського обряду і народности були *диякон Володимир Шагала* й *піддиякон Тадей Осипанко*, які, раніш не знаючи про *Василіян*, вступили до місійного *Згромадження ОО. Христосовців*, яке заклав *Примас А. Гльонд*. Перед дальшими свя-

ченнями вони зголосилися на Василіянський новіціят, до якого прийнято їх, за дозволом Примаса з дня 11 листопада 1959 року. Звільнені з кандидатури, вони 12 листопада 1959 року почали канонічний новіціят, приймаючи при облечинах, перший ім'я Андрій, а другий — Йосафат³⁶. За спеціальним дозволом Генеральної Курії, оба в часі новіціяту отримали також ієрейські свячення: о. А. Шагала 8 вересня, а о. Й. Осипанко 28 жовтня 1960 року.

На дальші надійні покликання треба було чекати майже 10 років. Але з того часу вже майже кожного року приходять все нові зголошення, в більшості з українського ліцею в Ліґніці.

З-за окремих обставин, в часі кандидатури вони учашають також на виклади до архієпископської Духовної Семінарії у Варшаві, згодом же, в часі свого канонічного новіціяту, мусять продовжати розпочаті студії, хоча з меншою кількістю годин. Після свячень деякі з них доповнюють свої студії ще на Богословській Варшавській Академії, спеціалізуючись у канонічній праві, моральнім богослов'ї, педагогії і т. п.

Всіх тих, що досі вступили на Василіянський новіціят у Варшаві, було більше ніж 20, з-поміж яких до свячень вже дійшло 8. Сімох з них працюють тепер на Василіянських станицях і тільки один перейшов до єпархіяльного клиру; крім того як єпархіяльний священик висвятився один з тих, що у Василіян відбув свій новіціят і богословські студії.

Зараз п'ятьох Василіянських студентів навчається на богословських студіях: у згаданій вище Духовній Семінарії у Варшаві, а один у Римі; два розпочали новіціятське випробування.

5. ДІЯЛЬНІСТЬ

Після останньої війни східна католицька Церква в Польщі не є урядово визнана, і тому вся діяльність Василіян була там і ще є значно обмежена. Її треба поділити на два періоди: перший — до 1956 року, чи властиво до 1960 років, а другий — після того, до сьогодні.

В першому періоді, в перших повоєнних роках, як усіх, також діяльність Василіян була зумовлена тими ж повоєнними обставинами, й тому досить обмежена, хоч до 1947 року деякі з них могли ще працювати для вірних свого обряду.

³⁶ Пушкарський, ц. тв., ст. 69-70.

Від 1947 року, коли Отцям довелося залишити свої згадані вище монастирі, як теж парафіяльні резиденції, ця діяльність ще більше звужилася, бо всі Василіяни, які zostалися в Польщі, мусіли залишити Богослуження у східному обряді. За посередництвом Делегата о. П. Пушкарського, вони тепер шукали собі місця по латинських парафіях й інституціях, в яких найчастіше були зайняті як сотрудники чи як капеляни по шпиталях і домах Сестер³⁷. Але ці їхні зобов'язання звичайно залишали їм ще досить вільного часу, який молодші використали на доповнення своїх студій, вписуючись на різні факультети³⁸. Дехто з них, як о. Б. Балик, і пізніше, поза своїми щоденними зайняттями, мав змогу зайнятися теж науковою працею і її виследи друкувати у польських наукових журналах, зокрема у «Записках ЧСВВ» та в його видавництві.

Вповні зайняті парафіяльними обов'язками були тільки ті, що працювали на прийнятій латинській парафії в Старім Курові, про що була вже згадка, і ті, що зоставались у Варшаві — найперше при відбудові монастиря і церкви, а потім при їх викінченні, утриманні й обслуженні. Крім того, як сповідники чи духовні провідники, вони багато часу посвячували різним Сестрам, своїм і польським, зокрема в домах Сестер Служебниць, які були ближче Варшаві³⁹.

Але всі ті роки були позначені великим напруженням і непевністю, зокрема після подій в половині грудня 1952 року⁴⁰.

Такий стан тривав до великого звороту, який у відношенні до Церкви у Польщі настав після 1956 року. З нього скористали також Василіяни. Делегат, о. П. Пушкарський, який 16 березня 1955 року дістав однорічну здоровельну відпустку, вдома вже й залишився, і 27 листопада 1957 року був знову регабілітований. Так само, на підставі амнестії, звільнено о. П. Шевагу, який потім виїхав до Бразилії й Аргентини.

Починаючи з 1957 року, як було згадано, в монастирській церкві у Варшаві знову привернено східні Богослуження. Два роки після того

³⁷ Нпр. о. А. Кулибаба 10 років був сотрудником у Валчу, з якого потім тільки трудом вдалося йому звільнитися, щоб відтак, 5 років 1957-1963, аж до виїзду до Риму, працювати в архієпископському церковному трибуналі. Пор. Пушкарський, ц. тв. ст. 109-110.

³⁸ о. Б. Балик закінчив їх докторатом з історії Церкви, а о. Й. Романик - ліценціатом. — Пушкарський, ц. тв., ст. 110.

³⁹ о. П. Пушкарський, у своєму «*Нарисі...*», стор. 98-100, подав 17 польських Згромаджень, в яких Василіяни були в тому часі капелянами, сповідниками та провідниками реколекцій, а найбільше він сам.

⁴⁰ Тоді були ув'язнені о. П. Пушкарський, Делегат, о. П. Шевага, о. О. Яворський, бр. Ігнатій Олеськів та бр. Венедикт Гасай. Останні три були звільнені в половині 1953 року, але двох перших засуджено на 10 років. — Пушкарський, ц. тв., ст. 84-7.

відкрито свій новіціят для молодих покликань, а в р. 1960 Василіяни прийняли душпастирську станицю в Перемишлі, відкриваючи там в найближчому 1961 році сталу резиденцію, з якої вони вже вповні віддалися тільки для своїх людей, які там ще залишилися.

З того часу, хоч у Старім Курові ще далі довгі роки були зайняті 3-5 священників, всі інші дедалі більше включалися в працю для людей свого обряду, розсіяних в більшості по т. зв. «відзисканих землях». Спочатку робили це, поспішаючи з частою допомогою у Богослуженнях і зокрема у сповідах по численних наших душпастирських станицях, яких тоді постало понад 70.

Пізніше цю допомогу поширено на інтенсивну місійну та реколекційну діяльність, зокрема у Великому Пості, в якій брали участь теж Василіяни, зі Старого Курова, і якою вони з часом обхопили майже половину всіх українських станиць. Наприклад, 1969 р. у Великому Пості змогли вони провести 17 серій таких реколекцій; в р. 1970 - вже 24 серії, в часі яких понад 17.000 вірних приступили до св. Тайн; в р. 1973 - 25, 1979 - 30, а в році 1981 - аж 35⁴¹. Все це — тільки реколекції для вірних, не враховуючи тих, які вони щороку теж проводили, для різних Сестер.

Крім того, в останньому п'ятиріччі відкрито 3 нові резиденції (Старгард Щецінський, Венгожево і Тшеб'ятів-Колобжег), де Василіяни є приділені до повної диспозиції для наших вірних, яким вони віддають своє щоденне духовне служіння.

Все це нові ділянки праці, які постали й розвинулися в останньому десятиріччі — в додатку до численних давніших зобов'язань, плекання власних молодих покликань й обслуги численних домів наших Сестер.

Для невеликого числа Отців Василіянської Делегатури в Польщі — це великі досягнення, які дозволяють сподіватися дальшого розвитку і в майбутньому.

⁴¹ *Вас. Вісник*, ч. 10, ст. 46; ч. 11, ст. 38; ч. 12, ст. 36; ч. 15, ст. 77 і «Порядок великопосних реколекцій - 1981». Таким чином вони охопили майже половину усіх душпастирських станиць для наших вірних.

о. Порфірій Підручний, ЧСВВ

ГЕНЕРАЛЬНА КУРІЯ ЧСВВ В РИМІ

ЗМІСТ:

1. Дещо з минулого василіянської резиденції в Римі. 2. Набуття «Панської Руської Колегії» на осідок Ген. Курії ЧСВВ. 3. Продаж старого осідку і купно монастиря на Авентині. 4. Генеральні Управи Чину від 1931 р. 5. Студійний дім при Генеральній Курії. 6. Діяльність при Генеральній Курії.

Дня 12 травня 1982 р. минуло 50 років з того часу, як Свящ. Конгрегація для Східних Церков офіційним декретом, виданим у сам день 50-річчя Добромильської реформи (12.5.1932)¹, між іншим, перенесла Головну Управу Василіянського Чину св. Йосафата до Риму, створюючи для неї осідок при церкві свв. Сергія і Вакха. І того ж таки дня, 12.5.1932, Генеральна Курія, разом з вас. студентами поселилась на тому місці, де впродовж ХУІІ-ХІХ сторіч перебував Василіянський Прокуратор (відпоручник до Ап. Престолу) звичайно разом з товаришем, допилювуючи справ Василіянського Чину й Київської митрополії. І саме цей факт виправдує декілька приміток до історії давньої василіянської римської резиденції.

1. ДЕЩО З МИНУЛОГО ВАСИЛІЯНСЬКОЇ РЕЗИДЕНЦІЇ В РИМІ

На доручення Папи Урбана УІІІ, дня 15 червня 1639 р., офіційно передано «руським ченцям» церкву свв. Сергія і Вакха з прилеглим домиком, «наказуючи їм перейняти все в посідання»². Про це подбав кард. Антоній Барберіні, брат Папи Урбана УІІІ, який згодом оздобив церкву й спорудив новий будинок, а в своїй дарчій грамоті (з 16.4.1645 р.) ще записав: «Руським Отцям, які замешкують отут в Римі при церкві

¹ Див. Декрети оснування Провінцій ЧСВВ, у: ЗЧСВВ ХІ (1982), стор. 405.

² WELUKYJ A., *Litterae Episcoporum*, vol. I, Romae 1972, p. 300, n. 155.

свв. Сергія і Вакха і в домах, мною для них набутих, виконавець мого тестаменту даватиме навечно 100 скудів щороку...»³.

Згодом Василянські Прокуратори — із заощаджень вищезгаданої суми та з інших власних прибутків — добудовували до цього дому нові приміщення і докуповували прилегли до нього будинки⁴. Так ото з двох домиків із 12-ма кімнатками, про які згадка в документі візитації з 1656 р.⁵, на початку 19-го сторіччя постав досить великий дім.

Коли Папа Лев XIII і Франц Йосиф вирішили заснувати тут « Руську Колегію », то в 1895-97 рр., « давнє госпіціум для Русинів підпало новій зміні, а радше повній смерті. Старий будинок розібрано цілковито так, що тільки zostалися старші основи, на яких виросла нова святиня молитви й науки, триповерхова каменниця для приміщення Руської Колегії »⁶.

Василянські Прокуратори перебували при церкві свв. Сергія і Вакха від 1639 р. до 1829, тобто до смерти останнього вас. прокуратора — о. А. Вільчинського. Від 1830 р. до 1897 р. Конгрегація Пропаганди назначувала адміністраторами церкви й дому латинських священників. Саме в тому часі багато речей пропало й понишилося. Коли в 1847 р. добились до Риму два Василяни — недобитки російського насильства (о. М. Домбровський † 1879 і о. Н. Краєвський — виїхав з Риму 1857), то не застали в церкві ані одного східного фелона (у 1828 р. їх було ще 14), бо в 1833 р. чужий адміністратор їх попродав або наказав переробити на латинські піянетте⁷.

Про це писав прокуратор Львівської митрополії при Ап. Престолі — о. Василь Левицький (1896-1902) до о. Архимандрита Д. Ткачука: « Від лютого 1895 р. до осені 1897 був я з нашими семінаристами в Грецькій Колегії на вія дель Бабуїно, а по викінченні теперішньої нашої Колегії перейшов я туди з ними. Тоді ми крім великого Службника

³ WELUKYJ A., *Acta S.C.P.F.*, vol. II, Romae 1954, p. 148, n. 717. Виконавцем його тестаменту була Конгр. Пропаганди.

⁴ *Ibidem*, II, 139, n. 707; 209, n. 771.

⁵ *Monumenta Ucrainae Historica*, vol. III, Romae 1966, p. 15, n. 7.

⁶ Так пише о. Василь Левицький, прокуратор Львівської митрополії в Римі (1896-1902), у своїй брошурці, що мала бути надрукована в Жовкві 1904 р. накладом автора, під заголовком « *Коротка історія ікони Жировицької Матері Божої на Русі і в Римі* ». Непатінований оправлений рукопис зберігається в Архіві Генеральної Курії в Римі (= АГУ) - *Римський Дім*.

⁷ WELUKYJ A., *Audientiae Ss.mi*, vol. II, Romae 1965, pp. 324-26, nn. 839-840. Cfr. WELUKYJ A., *La casa e la chiesa dell'Ospizio Ruteno a Roma*, in AOSBM IX (1974), 167-169.

і малого дияконника — й одного Апостола, буквально нічого не посадили. В Руській Колегії передали мені, якщо не помиляюся, 21 томів ручно писаної історії діяльності колишніх Отців Прокураторів з Чину Василянського, десь від 1648 по кінець 1790 року⁸. Крім тих книжок, оправлених у білу шкірку — буквально я не застав нічого, бо перед перебудовою цього дому мешкав там латинський священник — експозит парохії Мадонна деї Монті — і то майже вже 100 років — так, що з обряду нашого ані жодної книжки⁹, ані будь-чого іншого там уже не зосталося. Тоді я звертався, куди міг, як за іншими літургічними речами, так і за книжками церковними й отримував щедрі пожертви... »¹⁰.

Повищі інформації подано для своїх і чужих науковців, які часто звертаються до Василянської Курії, пошукуючи за Архівом Римських Прокураторів, за різними манускриптами чи іншими речами, зареєстрованими в списках візитацій, що їх переводила Конгр. Пропаганди.

2. НАБУТТЯ « ПАПСЬКОЇ РУСЬКОЇ КОЛЕГІЇ » НА ОСІДОК ГЕН. КУРІЇ ЧСВВ

Від самих початків Добромильської реформи була мова про те, що Головна Управа Василянського Чину повинна мати свій осідок у Римі¹¹. Однак на це довелося чекати повних 50 років.

⁸ Мова тут про *Архів Римських Прокураторів*, що від 1830 р. зберігався при Архіві Конгрегації Пропаганди. В 1897 р. Конгр. Пропаганди віддала його прокураторові Львівської митр. — о. В. Левицькому, а в 1904 р. митр. А. Шептицький наказав передати його до Львова і здепонувати в Національній Музею (див. *Sacra Romana Rota Prot.* 2626: « Responsiones ad quaestiones propositas Archiepiscopo Andreae Szeptyckuj, Leopoli 31.7.1943 » — АГУ - *Митр. Шептицький*). Опис Архіву Римських Прокураторів надрукований у « Записках ЧСВВ », починаючи від II-го тому (Львів 1923).

⁹ Бібліотеку (приблизно 500 книжок) Конгрегація Пропаганди забрала до себе шойно в 1869 р., як про це довідуємося з наступного списку: « Libri già esistenti presso la Chiesa di S. Maria del Pascolo dei Ruteni e che furono portati alla Propaganda in seguito della visita fattavi dal Segretario Mons. Simeoni nell'anno 1869 » (APF, *Scritt. Congressi*, Ospizio dei Ruteni, vol. 2, fogli non num.). У цьому списку не знаходимо якихось цінних книжок. Якщо вони й були, то в роках чужої адміністрації могли пропасти. Конгр. Пропаганди згодом ті книжки віддала, але чи всі — нам не відомо.

¹⁰ АГУ - *Римський Дім*: Лист о. В. Левицького до о. Архимандрита Д. Ткачука від дня 26.4.1932.

¹¹ Про це згадував (25.12.1881 р.) протоігумен К. Сарницький у своєму меморіалі до Папи Льва XIII, а о. Г. Яцковський — провінціал Отців Єзуїтів, водночас же й візитатор реформованих Василян, просив Конгрегацію Пропаганди, щоб було збе-

Жовківська Василянська Капітула в 1926 р. схвалила прохання до Ап. Престолу, щоб Чин мав право обирати Архимандрита, якого осідок був би в Римі, де можна б відкрити теж і студійний дім для василянських філософів і богословів. Ап. Престол дозволив на вибір Архимандрита на найближчій Капітулі Чину й на перенесення Головної Управи до Риму і заснування дому студій, але «поки це станеться, один із консулторів, як представник Курії, замешкає в Римі з правами Прокуратора Чину; він зробить усе потрібне, щоб уможливити й пришившити перенесення цілої Курії, зосібна ж подбає про приміщення для неї»¹².

Коли в 1929 р. почалась будова нової Української Колегії на Джаніколо, василянський протоігумен — о. А. Калиш, звернувся до Свят. Отця (2.3.1929 р.), прохаючи розглянути справу власности церкви свв. Сергія і Вакха та прилеглого дому «Руської Колегії», бо Чин плянує перенести до Риму Ген. Управу¹³. Східна Конгрегація, «простудіювавши уважно питання належности», відписала (24.6.1929) протоігуменові Василян: «Ми прийшли до висновку, що вищезгаданий будинок належить Василянському Чині, однак із зобов'язанням сплатити цій Конгрегації суму 200,000 італ. лір, що відповідає приблизно тій кількості, що її видали Архирей Лев XIII й імператор Франц Йосиф виключно з огляду на Колегію»¹⁴. І цю суму двісті тисяч італійських лір Василянський Чин, з великими труднощами, сплатив¹⁵.

На першій генеральній капітулі після реформи, що відбулася в Добромилі 1931 р., «одноголосно вирішено, що сталим місцем перебування Архимандрита і його Курії має бути Рим. Собор уповноважує Архимандрита вибрати собі на тимчасову резиденцію довільний монастир»¹⁶.

режене право Василян до церкви й дому свв. Сергія і Вакха. І Конгрегація цю справу тоді порушувала перед Австрійським урядом. (Див. Archivio Segreto Vaticano, Nunziatura di Vienna, vol. 565, fol. 286-290; vol. 566).

¹² АГУ - *Розпорядження* (о. протоіг. А. Калиша), з 3.10.1926 р.; там же і лист Сх. Конгрегації; див. теж в цьому томі статтю о. І. Патрила, *Нарис історії Галицької Провінції*.

¹³ АГУ - *Римський Дім*: «Вотум» о. Д. Головецького, ЧСВВ, консултора Сх. Конгрегації, написаний 10.5.1929.

¹⁴ АГУ - *Східна Конгрегація*: Лист до о. протоіг. А. Калиша, з 24.6.1929, ч. 456/28.

¹⁵ На тодішній час це була велика сума, що дорівнювала майже 12.000 доларів. Звичайний робітник заробляв тоді в Америці одного долара на день. Найбільшу суму (7.000 дол.) прислав о. Еп. Теодорович, ЧСВВ, який тоді працював у ЗСА.

¹⁶ АГУ - *Генеральні Капітули*: Добромильська кап. 1931 р.

Від червня до початку листопада 1931 р. тимчасовим осідком новообраного Архимандрита — о. Д. Ткачука, був Львівський монастир, а від 7 листопада до 12 травня 1932 р. — літня вілля Укр. Папської Колегії в Кастельгандольфо.

Щойно дня 12 травня 1932 р., коли закінчено нову Колегію св. Йосафата на Джаніколо, Головна Управа, разом із шістьма студентами й двома братами помічниками, замешкали в колишнім будинку «Руської Колегії».

Хоч суму 200,000 лір сплачено в 1932 р., то до перепису дому й церкви свв. Сергія й Вакха на власність Василянського Чину дійшло щойно в 1956 р. (12 січня), коли-то Конгр. Пропаганди, впорядковуючи свої маєтки, хотіла й цю справу остаточно залагодити. І саме на цій основі Східна Конгрегація дала ще того самого року дозвіл Василянам — як правовим власникам — продати цей осідок¹⁷.

Після другої світової війни, коли до Риму почало прибувати з заокеанських провінцій (Америци, Бразилії й Канади) більше число студіюючої василянської молоді, цей дім став замалим і не вигідним. Саме тому, в 1948-1951 рр., тодішня Ген. Управа постаралася основно відремонтувати цілий будинок і церкву й добудувати ще один поверх. Крім того, від вулиці дель Боскетто докуплено (в 1951-53 рр.) триповерховий будинок від трьох окремих власників (разом 22 приміщень)¹⁸. Так ото з добудовою одного поверху й купном прилеглого будинку, цей осідок розрісся більше як на одну третину.

3. ПРОДАЖ СТАРОГО ОСІДКУ І КУПНО МОНАСТІРЯ НА АВЕНТИНІ

Уже від 1953 р. Ген. Управа почала серйозно думати про новий осідок, зокрема про вигідніший дім для студентів, де було б трохи городу, краще оточення та й місце було б ліпше під оглядом здоровельним і моральним¹⁹.

¹⁷ АГУ - Сх. Конгрегація: Лист до о. Протоарх. П. Миськова, з 23.8.1956, ч. 726/48.

¹⁸ АГУ - Римський Дім; там же документи купна того помешкання.

¹⁹ АГУ - Хроніка Ген. Курії, кн. 4. ст. 15. Секретарі Сх. Конгрегації (кард. Тіссерант, а згодом кард. Кусса) часто звертали увагу Отцям Ген. Курії на те, щоб знайти інший дім на Ген. Курію, з огляду на студентів.

З цією метою в 1954 р. набуто три гектари землі в околиці базилики св. Павла (т. зв. віллю Серафіні) і виготовлено точні пляни під будову нової василіяньської обителі, що мала там постати²⁰. Але щоб здійснити цей задум, Головна Управа Чину рішила продати старий осідок.

Щоб, однак, цей старинний осідок не віддавати в чужі руки, тодішній Протоархимандрит — о. Павло Миськів запропонував його (7.12. 1957) Українському Кат. Єпископатові в Америці на якусь українську інституцію²¹. Але Конференція цього ж Єпископату, що відбулася в листопаді 1958 р., заявила проти купна того осідку²², тож відтоді Головна Управа Чину почала звертатися з офертою до чужих інституцій.

Коли в квітні 1960 р. вдалося Василіяньському Чиніві набути колишній монастир Отців Трапістів на Авентинському пагорбі, то осідок при церкві свв. Сергія і Ваха продано Папській Південно-Американській Латинській Колегії²³, застерігши собі право до тамошніх пам'яток²⁴. Тоді також продано землю в околиці базилики св. Павла, і за ті два об'єкти набуто теперішню обитель на Авентині.

Після віднови дому, внутрішніх перебудов та достосування церкви до українського обряду, Ген. Курію й студійний дім перенесено (9.7. 1960 р.) на Авентин. Урочисте посвячення нової обителі відбулось у празник св. Йосафата, дня 12 листопада 1960 р.²⁵.

4. ГЕНЕРАЛЬНІ УПРАВИ ЧИНУ ВІД 1931 р.

Тут подаємо імена членів Генеральних Управ Чину, починаючи від першої ген. капітули (1931 р.), та відмічаємо важливіші факти, що сталися за кожного управління, не входячи в подробиці.

²⁰ АГУ - Римський Дім.

²¹ АГУ - *Єп. А. Сенишин, митр. К. Богачевський.*

²² Див. «*Василіяньський Вісник*», ч. 9 (1970), стор. 16, де о. Протоарх. Ат. Великий дає «*Вияснення і спростування в справі церкви свв. Сергія і Ваха в Римі*» для своїх ченців.

²³ Pontificio Collegio Pio Latino-Americano. Про цей продаж були різні версії (див. «*Світло*» 1970, ч. 10, стор. 322-4). В 1970 р. від вищезгаданої Колегії відкупив цей старинний осідок Верх. Архiep. і Кардинал Й. Сліпий. Тепер цей дім служить як укр. гостинниця і музей, а церква за парафію.

²⁴ Див. «*Вас. Вісник*», ч. 5 (1967), стор. 13.

²⁵ Див. «*Світло*» 1970, стор. 510. Посвячення довершив Секретар свящ. Конгр. для Східних Церков - кард. А. Чіконіані.

Перша ген. капітула Василянського Чину, що відбулася в Добромилі (26.6.7.1931) обрала на 10 років наступну Ген. Управу:

- о. ТКАЧУК Діонісій - Архимандрит
- о. Головецький Діонісій - Протоконсультор
- о. Березовський Лазар - Консультор і Адмонітор
- о. Кандюк Панкратій - Консультор і Прокуратор Чину (від 30.1.1933)
- о. Заячківський Йосиф - Ген. Секретар, Прокуратор (до 1933) і Ген. Економ.

За цієї Ген. Управи перенесено осідок Чину до Риму, поділено Чин на провінції й віцепровінції та зорганізовано адміністративний апарат цілого Чину, згідно з Конституціями. За свого правління о. Архимандрит Ткачук відвідав монастирі й осідки Американсько-Канадської провінції (1934 р.), а згодом Галичини, Закарпаття, Мадярщини й Румунії (1937 р.).

Виборча ген. капітула випадала на липень 1941 р., але з причини воєнних обставин, Апостольська Столиця продовжила реченець тієї Ген. Управи « аж до мирних часів, коли, на думку Апостольської Столиці, можна буде скликати генеральну капітулу »²⁶.

В міжчасі, дня 24 січня 1944 р., помер о. Діонісій Ткачук на 13-му році архимандритства. Тоді управу Чину, з правами Генерального Вікарія, перейняв о. Протоконсультор Діонісій Головецький. За його управління, на початку березня 1946 р., свящ. Конгрегація для Східної Церкви назначила Візитатором Василянського Чину о. Еміліяна Германа, Т. І., ректора Папського Східного Інституту, який мав загальний нагляд над Чином аж до 26 листопада 1949 р.²⁷.

Дня 11 червня 1946 р. Сх. Конгрегація звільнила з обов'язку Генерального Вікарія о. Д. Головецького, а на його місце назначила о. Гліба Кінаха, згодом же (24.6.1946) й інших членів Головної Управи²⁸ в наступному складі:

- о. КІНАХ Гліб - Генеральний Вікарій
- о. Миськів Павло - Протоконсультор

²⁶ АГУ - Сх. Конгрегація: Лист до о. Д. Ткачука, від 12.5.1941.

²⁷ Хроніка Ген. Курії, кн. 2, стор. 57; кн. 3, стор. 37. АГУ - Сх. Конгрегація (26.11.1949).

²⁸ АГУ - Східна Конгрегація: Декрети від 11 і 24 червня 1946, ч. 26/46.

- о. Галушинський Теодосій - Ген. Консультор
- о. Когут Микола - Ген. Консультор
- о. Лабай Йосафат - Ген. Економ
- о. Заячківський Йосиф - Ген. Секретар і Прокуратор.

У 1947-48 роках Ген. Вікарій — о. Г. Кінах, у товаристві Ген. Економа — о. Й. Лабая, перевів першу після війни канонічну візитацію василіянських домів й осідків у Бразилії й Аргентині (січень-березень 1947), а згодом в Америці та в Канаді (квітень 1947 - лютий 1948). На основі тієї візитації він виготовив обширний звіт про Василіян у тих країнах і попросив Сх. Конгрегацію, щоб дозволила створити Бразилійську провінцію, окрему провінцію в Америці й окрему в Канаді, також віцепровінцію в Аргентині, що й сталося того ж таки року (1948).

В лютому 1949 р. Ген. Вікарій Чину попросив Ап. Столицю, щоб сама назначила дефінітивного архимандрита й цілу Генеральну Курію, бо тимчасова управа триває задовго, а генеральну капітулу ще не можливо скликати. Саме тому в березні Сх. Конгрегація перевела в Чині листовне голосування на архимандрита й членів Головної Управи. Голосували тільки священики, що мали 35 років життя і 12 років торжественної професії²⁹.

Розглянувши результат голосування чи радше опитування, свящ. Конгрегація назначила (14.6.1949 р.)³⁰ дефінітивну (згідно з Конституціями на 10 років) Головну Управу Василіянського Чину в такому складі:

- о. ГАЛУЩИНСЬКИЙ Теодосій - Архимандрит
- о. Кінах Гліб - Протоконсультор³¹
- о. Миськів Павло - Ген. Консультор, Ген. Економ
- о. Заячківський Йосиф - Ген. Консультор і Адмонітор († 20.3.1952)
- о. Когут Микола - Ген. Секретар (до 24.5.1952) і Прокуратор; по смерті о. Й. Заячківського - Ген. Консультор (24.5.1952).
- о. Химій Атанасій - Ген. Секретар (від 24.5.1952).

²⁹ АГУ - *Східна Конгрегація*: Лист о. Візитатора Е. Германа, Т. І., до Ген. Вікарія — о. Г. Кінаха, з 27.2.1949. Усіх голосуючих було 102; не голосували отці, що находилися в Україні, Румунії й Польщі.

³⁰ АГУ - *Східна Конгрегація*: Декрет із дня 14.6.1949 р.

³¹ Від серпня 1950 р. до квітня 1952 р., за дозволом Сх. Конгрегації, провадив новіціат в Аргентині. У часі його відсутности Ген. Консультором був о. М. Когут — Ген. Секретар (АГУ - *Сх. Конгрегація*: лист до о. Архим. Т. Галушинського з дня 2.5.1950, ч. 351/49). Протоконсультором тоді був о. П. Миськів.

Дня 31 серпня 1952 р., під час канонічної візитації в Канаді, помер о. Архимандрит Теодосій Галушинський. Тоді, за дозволом Сх. Конгрегації, скликано до Риму генеральну капітулу, що відбулася від 25 лютого до 17 березня 1953 р., і на ній обрано наступну Ген. Управу:

- о. МИСЬКІВ Павло - Протоархимандрит (цей давній титул привернено на цій же капітулі)
- о. Мартинець Йосиф - Протоконсультор і Прокуратор (до 7.6.1958; назн. єпископом)
- о. Кінах Гліб-Ген. Консультор (від 23.9.1958 - Протоконсультор)
- о. Назарко Іриней - Ген. Консультор і Адмонітор
- о. Химій Атанасій - Ген. Секретар, а від 25.10.1954 4-ий Ген. Консультор; від 7.6.1958 - Прокуратор Чину († 28.11.1961)
 - о. Рога Йосафат - Ген. Консультор від 23.9.1958
 - о. Химій Єронім - Ген. Секретар від 30.12.1961, а від 21.1.1962 - Ген. Консультор
- о. Ковалик Володимир - Ген. Економ до 4.6.1955
 - о. Патрило Ісидор - Ген. Економ від 4.6.1955, а від 27.2.1962 - Прокуратор Чину.

Ця Ген. Управа подбала про те, щоб Конституції Чину, достосовані ген. капітулою (1953 р.) до нового східного канонічного права були остаточно затверджені Папою Пієм XII (14.6.1954 р.) і видані друком по-латині (1954) і по-українському (1955). За цього управління набуто в 1960 р. на Авентині новий осідок для Ген. Курії і для студійного дому.

Канонічні візитації були наступні: в 1963 р. о. Протоконсультор Й. Мартинець докінчив візитацію в Канадській провінції, перервану через несподівану смерть о. Архимандрита Т. Галушинського, й відбув її того ж року в Американській провінції. Отець Протоархимандрит П. Миськів звітував Бразилію й Аргентину (1956), Канаду (1958), Америку (1959), Бразилію (1961). В Аргентині перевів кан. візитацію в 1961 р. о. Й. Рога — Ген. Консультор. Економічні візитації відбув Ген. Економ — о. І. Патрило в Бразилії (1955), в Америці (1957) і в Канаді (1959).

Від 12 до 23 лютого 1963 р. відбулася Друга Римська Ген. Капітула, на якій обрано наступну Ген. Курію:

- о. ВЕЛИКИЙ Атанасій - Протоархимандрит

- о. Миськів Павло - Протоконсультор, Прокуратор і Ген. Економ
- о. Химій Єронім - Ген. Консультор (до 2.7.1974; назнач. єпископом)
- о. Ваврик Михайло - Ген. Консультор і Адмонітор
- о. Роґа Йосафат - Ген. Консультор (до 29.3.1970)
 - о. Корчагін Клим - Ген. Консультор (від 24.7.1970)
 - о. Патрило Ісидор - Ген. Консультор (від 20.9.1974)
- о. Патрило Ісидор - Ген. Секретар (до 20.6.1975)
 - о. Інесько Модест - Ген. Секретар (від 20.6.1975).

Надзвичайна генеральна капітула, що відбулася від 7 вересня до 26 жовтня 1969 р., за напрямними вказівками Другого Ватиканського Собору, була присвячена перевірці дотеперішніх Василіянських Конституцій. Капітула уклала новий кодекс Конституцій та видала його офсетним друком (1969 р.) на випробування до наступної ген. капітули, тобто до 1976 р.

Отець Архимандрит А. Великий три рази відвідав усі заокеанські дома й осідки (1964; 1968-69; 1974-75). Економічні візитації переведено в Канаді й в Америці в 1967 р. (о. І. Патрило, за окремим мандатом) та в Аргентині й Бразилії в 1968 р. (Ген. Економ - о. Павло Миськів). Наших Отців у Польщі відвідав о. І. Патрило (за манд. у 1965 р.).

Четверта Римська Ген. Капітула, що відбулася в 1976 р. (від 7 до 21 липня), перевірила більшу частину Конституцій (Правила і Правильник), які видано друком 1977 р., підкреслюючи їхню чинність до наступної ген. капітули (1982 р.). Ця капітула обрала наступну Генеральну Управу:

- о. ПАТРИЛО Ісидор - Протоархимандрит
- о. Інесько Модест - Протоконсультор
- о. Корчагін Клим - Ген. Консультор
- о. Миськів Павло - Ген. Консультор, Прокуратор, Адмонітор і Генеральний Економ (цей останній обов'язок він виконував до 29.3.1979)
- о. Великий Атанасій - Ген. Консультор (звільнений 2.7.1981 р. із-за тривалої недуги)
 - о. Мудрий Софрон - Ген. Консультор (від 2.7.1981)
 - о. Якимишин Северіян - Ген. Економ (від 29.3.1979)
- о. Підручний Порфірій - Ген. Секретар.

У 1977 р. теперішній о. Протоархимандрит неофіційно відвідав усі заокеанські дома й осідки, а в 1980 р. перевів канонічну візитацію в Канаді і в Америці, наступного ж року (1981) — в Бразилії та в Аргентині.

5. СТУДІЙНИЙ ДІМ ПРИ ГЕНЕРАЛЬНІЙ КУРІЇ

Перші реформовані василіянські студенти, що прибули до Риму в 1904 р. на богословські студії були — М. Лиско й Е. Теодорович. Вони перебували в Українській Папській (Руській) Колегії, а на виклади відвідували Григоріянський університет (1904-1905) і венединський атеней « Анселміанум » (1905-1906). Було 31 усіх василіянських студентів, що від 1904 до 1931 р. перебували в Українській Папській Колегії, і відвідували переважно Григоріянський університет.

Щойно в 1932 р. здійснилася мрія реформованих Василіян мати осідок Головної Управи Чину в Римі, а при ньому — дім студій для своїх ченців. Апостольська Столиця — в декреті, виданім дня 12 травня 1932 р., між іншим, допоручила « щоб у Вічному Місті, у тих же приміщеннях (давньої « Руської Колегії » - П. П.) був створений дім студій для студентів цього ж Василіянського Чину, вибраних з будь-якої області та призначених до філософічних і теологічних студій ».

І того ж таки дня (12.5.1932) п'ять вас. студентів, що від жовтня 1931 р. перебували в домі Ген. Курії ОО. Єзуїтів, переселилися, разом з членами Василіянської Курії, до будинку колишньої Колегії³², для якої Папа Пій ХІ доручив спорудити новий дім на римському пагорбі Джаніколо.

З того часу тут постійно перебувало декілька василіянських студентів. Після другої світової війни число вас. студентів збільшилося, бо всі заокеанські Василіянські Провінції почали висилати своїх ченців на богословські студії до Риму. З цієї причини, на початку 1950-их років, треба було поширити римську обитель, а згодом розглянутися за відповіднішим будинком у спокійнішому кварталі міста.

До 1969 р. майже всі вас. студенти проходили курси богослов'я в єзуїтськім Григоріянськім унів., згодом перейшли вони до венединського атенейу « Анселміанум », хоч дехто відвідує й інші церковні наукові інститути (« Антоніанум », « Урбаніанум », а спеціалізації відбувають у Східному Інституті, « Латеранум », « Терезіанум » й ін.).

³² Шостий вас. студент — С. Шевчук, перебував у тій же Колегії (від 1928).

Від 1932 до 1982 р. у римському студійному домі навчалось 161³³ ченців, з яких 125 прийняли Тайну Священства (15 ще студіюють). Докторський ступінь здобуло 20 ченців, а ліценціат - 50.

Може ще завчасу видавати якусь оцінку про василіянський студійний центр у Римі, але одне є певне: він дав нагоду розсіяним у світі Василіянам краще себе пізнати.

6. ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИ ГЕН. КУРІЇ

Члени Головної Управи та отці й брати, покликані їм до помочі, з самого ж початку свого побуту в Римі виконували теж різноманітні заняття, які не були тісно пов'язані з керівництвом Василіянського Чину. Деякі з тих занять були доручені Чинові Апостольським Престолом, як наприклад провід *Панської Української Колегії св. Йосафата* (про це див. наступну статтю о. А. Пекаря) чи радіопередачі з Ватикану в Україну. Інші ж праці були започатковані самими Василіянами, а саме: відновлення видавництва «Записок ЧСВВ» і публікація духовних книжок. Багато обов'язків римські ченці прийняли на себе силою обставин (напр., провід власного дому студій) чи на прохання єпископів і духовних інституцій. Сюди можна залічити душпастирську допомогу для українських осередків у країнах Європи, духовну обслугу домів СС. Службениць і СС. Василіянок тощо.

Ми не наміряємо представляти тут повного образу тієї діяльності, бо це виходило б поза межі цього стислого нариса, а відмітимо лише дві важливіші ділянки їхньої праці при Ген. Курії, а саме: видавництво та радіомовлення з Ватикану.

1. *Римське Василіянське Видавництво* — Думка відновити «Записки ЧСВВ» зродилася в Римі після другої світової війни, коли тут жило більше число василіянських ченців³⁴. Зачинателями цієї ідеї були Ген. Вікарій Чину — о. Гліб Кінах (1946-1949) та о. Архимандрит Т. Галушчинський (1949-1952). Вони-то доручили о. Атанасієві Великому відновити видання «Записок ЧСВВ».

³³ Коли додати тих 31 з-перед 1932 р., то від Реформи в Римі студіювало 192 василіянських ченців.

³⁴ Див. Великий А., ЧСВВ, *До генези другої серії «Записок ЧСВВ» (1949-1974)*, у «Записки ЧСВВ», т. IX (1974), 19-23.

Отець А. Великий започаткував нову серію «Записок ЧСВВ,» розподіляючи їх на три секції: у першій друкуються *Праці* на різні східно-європейські питання, зосібна ж з укр. церковної тематики. Цю секцію розпочато в 1949 р. і вона налічує зараз 41 книжок. Її редакторами були: оо. М. Войнар (1949-1954), Й. Мартинець (1954-1958), А. Великий (1958-1963), І. Патрило (1963-1979) та К. Корчагін (від 1979). Друга секція продовжує передвоєнні «Записки ЧСВВ», які виходили в Жовкві-Львові за редакцією о. Й. Скрутня. У ній друкуються «Статті - Збірні документи - Різне - Бібліографія - Рецензії». Досі появилoся в Римі 11 томів. Редакторами були: оо. А. Великий (1949-1953), І. Назарко (1953-1966), М. Ваврик (1966-1978) й А. Пекар (від 1978). Третя секція вміщає *Документи* з Римських Архівів, що торкаються історії Католицької Церкви на землях України й Білорусі. Досі видано друком 55 томів. — Цю секцію зреалізував о. А. Великий, за співпрацею своїх і чужих, аж до 10 вересня 1980 р., коли-то він, з огляду на стан здоров'я, припинив свою наукову працю. Її тимчасово перейняв о. П. Підручний.

В усіх трьох секціях «Записок ЧСВВ» появилoся 107 об'ємистих томів. Більшість тих книжок видано завдяки щедрості українських фундаторів.

Від 1964 р., при співпраці всіх василіянських видавництв, розпочато видавання «Української Духовної Бібліотеки». За видаванням укр. духовних книжок «для укр. людини в діяспорі» заявили члени Василіянської Ген. капітули, що відбулася в Римі 1963 р. В цій серії досі вийшло друком 56 книжок (32 в самім Римі).

У 1963 р., за старанням Ген. Курії, видано теж перший повний *переклад Святого Письма*, що його здійснив за оригінальними текстами о. Іван Хоменко. Для перевірки й опрацювання цього перекладу була встановлена Ген. Курією окрема Біблійна Комісія ОО. Василіян, яка над ним ще дуже багато натрудилася. Мовну редакцію перевели визначні українські стилісти (І. Костецький, В. Барка та М. О. Зеров).

Крім того, при Ген. Курії видано багато книжок і брошурок, призначених виключно для вжитку василіянських ченців, як наприклад: «Василіянські напиви» (1961), «Василіянський молитовник» (1963 - 2-ге вид. 1982), «Книга померлих Отців і Братів ЧСВВ» (1966, по-лат.), *Каталоги Чину* (13 випусків, по-лат.), «Протоархимандричі послання для ченців», «Постанови-пояснення-розпорядження» (14 книжечок), «Василіянський Вісник» (від 1964 р.), «Вас. Чернеча Б-ка», тощо. Останньо здійснено переклад великої частини богослужбових текстів для

вжитку ченців і видано офсетом у двох томиках під заголовком « Молитвослов » (1975, 1978).

2. *Українські радіопересилання з Ватикану*³⁵ — У 1939 р. Ап. Столиця доручила Василянському Чиніві зорганізувати радіопередачі з Ватиканського Радіо в Україну³⁶. Українська мова вперше залунала з Ватиканської радіостанції дня 14 грудня 1939 р. Відтоді до 8.9.1943 р., а згодом в рр. 1948-52 шотижня були два пересилання (в понеділок і четвер) по 15 хвилин. Від 1953 до 1966 р. вже були три програми, що їх виготовляли й виголошували керівники Укр. Відділу³⁷, часто при співпраці принагідних допоміжників.

Дня 24 січня 1966 р. введено щоденні українські радіопересилання, як теж щонедільну співану Службу Божу з проповіддю (від 1950 р. Сл. Божі з проповіддями були раз або два рази на місяць, а в деяких роках в вакаційному часі щонеділі). Більшість Святих Літургій співали Отці Василяни і також здебільша вони виголошували проповіді. У зв'язку із щоденними радіопересиланнями помалу створився окремий Український Відділ Ватиканського Радіо з 4-ма сталими працівниками (від 7.12.1971 р.)³⁹. Крім сталих працівників Укр. Відділу мав і має ще інших співробітників, переважно Василян, які виготовляють і виголошують свої програми.

У початках (до 1950 р.) укр. радіопересилання обмежувалися до « Вістей з життя Церкви »; згодом їхня тематика помалу розширюється. Сьогодні протягом одного року редакція розробляє в пересічному 15 різних тем. Найбільше місця відводиться навчанню правд віри, історії Укр. Церкви, й вісткам з життя Церкви.

³⁵ Про початки й історію Укр. Відділу при Ват. Радіо, див. у тижн. « Християнський Голос », 1975 р., чч. 23-30 (липень-серпень): о. Р. Головацький, ЧСВВ, 35 років радіомовлення.

³⁶ Прохання до Ап. Столиці в тій справі переслали митр. А. Шептицький і єп. Й. Коциловський восени 1939 р., коли Галичина опинилася під совєтською окупацією і стала відірвана від західного світу.

³⁷ Керівниками Українського Відділу були наступні ОО. Василяни: о. М. Ваврик (1939-1942), о. М. Когут (1948-52), о. І. Патрило (1952-53), о. В. Ковалик (1953-54), о. М. Войнар (1953 в заступстві), о. А. Великий (1954-1963) та о. Р. Головацький (від 1963 до сьогодні).

³⁸ Від 1980 р. перше радіопересилання, яке надається о год. 21.30 київського часу, повторяється о год. 7.15 київського часу.

³⁹ Сьогодні тут працюють: о. Р. Головацький, ЧСВВ — головний редактор; о. А. Пекар, ЧСВВ, — 1-ий редактор; п-на Т. Шуфлин — 2-ий редактор, сестра Л. Короткова, СПМ — асистентка, п-на Оля Брошко — допоміжниця.

Слід відмітити, що дуже багато матеріалів Укр. Відділу Ват. Радіо надруковано в «Укр. Духовній Бібліотеці» (18 книжок) та щотижня друкуються в укр. кат. тижневиках і журналах («Шлях», «Христ. Голос», «Нова Зоря», «Світло» й ін.)⁴⁰.

* * *

Крім вищезгаданої постійної діяльності василіянські ченці при Ген. Курії виконували й виконують ще різні спорадичні праці у Конгрегаціях Апостольської Столиці чи в інших інституціях. Наприклад, вони працювали у кодифікаційній комісії канонічного права перед і після II-го Ватиканського Собору (оо. Д. Головецький, Й. Заячківський, А. Великий, С. Мудрий), брали участь у видаванні історичних джерел східного канонічного права (оо. Д. Головецький, Т. Галушинський і М. Войнар), у Підготовчій і Соборовій Східній Комісії (о. А. Великий, як секретар), були отцями II-го Ват. Собору (Протоархимандрити: о. П. Миськів, а після нього о. А. Великий). Майже постійно хтось із Василіян є консультором Свящ. Конгрегації для Східних Церков чи то в загальних, а чи в літургічних справах, а принагідно деякі з них співпрацювали в інших Конгрегаціях (напр. о. М. Інесько цього року постійно працює в Конгр. для Справ Віри). І цю листу можна б ще продовжати (напр. о. С. Мудрий від 1968 р. викладає в Папському Інституті для Східних Наук), але це вже виходить поза рамки цього скромного нарису.

⁴⁰ Заходами Українського Відділу при Ват. Радіо о. С. Мудрий, довголітній співробітник Укр. Відділу, здійснив оригінальну ідею апостоляту за допомогою засобів масових комунікацій. Він видав досі 94 фонокасетки: 44 з текстами Святого Письма (майже весь Старий Завіт та цілий Новий Завіт). Крім того — 50 фонокасеток з літургічними відправами й церковними піснями, які також записано на 22 грампластинках.

о. А. Пекар, ЧСВВ

ПАПСЬКА СЕМІНАРІЯ СВ. ЙОСАФАТА В РИМІ

Відновлений Василянський Чин 1904 р. прийняв на себе обов'язок виховання єпархіяльного клиру в Українській Папській Семінарії в Римі. Тут я не думаю подавати нової історії згаданої семінарії, що лишаю іншим¹, але наміряю радше коротко схарактеризувати самовіддану працю ОО. Василян у вихованні українських семінаристів у серці Католицької Церкви протягом останніх 78 років (1904-1982).

Старанням митр. Йосифа В. Рутського, ЧСВВ (1614-1637) Київська з'єднана митрополія одержала 1615 р. від Папи Павла У чотири стипендійні місця для виховання українських і білоруських семінаристів у Грецькій Папській Колегії св. Атанасія в Римі². А вже 1623 р. Папа Григорій ХУ побільшив число стипендійних місць для шістьох студентів³. Це й був скромний початок-зародок Української Папської Семінарії у Вічному місті. В наслідок Наполеонівських воєн 1803 р. Грецька Колегія została закрыта. Якже потім 1845 р., завдяки допомозі Австрійського уряду, наново відкрито Грецьку Колегію, то Галицька митрополія набула в ній аж десять стипендійних місць⁴. А що

¹ Саме тепер на основі семінарійних хронік і документів Східної Конгрегації приготував до друку повну історію семінарії ВПреп. о. ректор Софрон Мудрий, ЧСВВ, *Ювілей Української Папської Колегії св. Йосафата в Римі*. Він був ласкавий дати мені прочитати першу частину своєї довшої розвідки й виготовлені списки всіх ректорів, духовників і віцекреаторів семінарії. Йому то на цьому місці виражаю свою ширю подяку.

² Breve apud A. WELUKYJ, OSBM, *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia* (abr.: DPR-), Romae 1953, vol. I, n. 252, pp. 356-357.

³ Cf. litteras S. Congregationis (27.V.1623) apud A. WELUKYJ, OSBM, *Litterae S. C. de Propaganda Fide Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarussiae spectantes* (abr.: LPF-), Romae 1954, vol. I, n. 7, p. 9; Id., *Acta S. C. de Propaganda Fide* (abr.: APF-), Romae 1953, vol. I, n. 6, p. 11.

⁴ 1772 р. Галичина опинилася під пануванням Австрії, яка згодом погодилася на відновлення Галицької митрополії (1807 р.). Коли відтак 1784 р. цар Йосиф II закрив у Львові Папську Вірменську Семінарію, в якій по більшій частині вихову-

в колегії число українських студентів стало переважати, то й колегію названо: « Папська Грецько-Українська Колегія »⁵. Число укр. семінаристів у Римі далі зростало з року на рік⁶. Тож Папа Лев XIII, завжди за допомогою Австрійського уряду, 1897 р. відкрив окрему « Папську Українську (Руську) Колегію », яку примістив у відновлених будинках колишньої Генеральної Прокуратури ОО. Василян при церкві св. Мучеників Сергія і Вакха⁷. А що саме в тому часі Василянський Чин переходив реформу під проводом ОО. Єзуїтів, то Святійший Отець передав ОО. Єзуїтам тимчасово теж провід укр. семінарії. Перші ректори-Єзуїти були: 1) о. Роберт Ізоляні, Т. І. (1897-1899) та 2) о. Євген Полідорі, Т. І. (1899-1904). Однак 1904 р. управу семінарії перейняли ОО. Василяни і з того часу Українська Папська Семінарія в Римі знаходиться під їхнім проводом й опікою.

Так ото, дня 14 жовтня 1904 р., до Риму прибули з Галичини три перші Василянські ієромонахи, щоб перейняти провід семінарії, а саме: 1) о. Арсеній Лозинський, ЧСВВ — з обов'язками ректора, водночас же й Генерального Прокуратора Чину в Римі; 2) о. Йосафат Маркевич, ЧСВВ — як помічник (вікарій) ректора; та 3) о. Павло Демчук, ЧСВВ — духовник. Як ректор, о. Лозинський уклав щоденний розклад зайнят'я і подав деякі загальні правила поведінки семінаристів, що лягли в основу *Семінарійного Правильника* аж до сьогодні. Він теж навчав обрядів у семінарії. На жаль, з причини слабого здоров'я, о. Лозинський

валися українські студенти, то Апостольська Столиця домогалася від Австрійського уряду звернення фондів, що їх вложила для Вірменської Семінарії. Це і сталося 1843 р. Ці фонди відтак Апостольська Столиця звернула на виховання укр. студентів у Грецькій Папській Семінарії в Римі — cf. D. BŁAŹEJOVSKYJ, *Ukrainian and Armenian Pontifical Seminaries of Lviv, Romae* (PP. Basiliani) 1975, pp. 239-245.

⁵ I. e. « *Collegio Greco-Ruteno* »; cf. WELYKYJ, LPF- vol. VII, 1957, n. 3306, pp. 222-223.

⁶ Коли до 1803 р. в Римі виховувались переважно василянські студенти, то в другому періоді (1845-1897) семінаристи були переважно зпоміж єпархіяльного клиру — cf. D. BŁAŹEJOVSKYJ, *Ukrainian and Bielorrussian Students at Pont. Greek College of Rome*, art. in « *Analecta OSBM* », X (1979) 143-192.

⁷ Cf. litteras PP. Leonis XIII (18.XII.1897) apud WELYKYJ, DPR- vol. II (1954), pp. 485-486; *Pontificio Collegio Ucraino di S. Giosafat*, art. in « *Oriente Cattolico* », pubbl. da S. C. per le Chiese Orientali, Città del Vaticano 1974, pp. 769-772; P. T. HALUŠČYNSKYJ, OSBM, *Il Pontificio Collegio di S. Giosafat* (Discorso), in « *Analecta OSBM* », I (1949) 116-127.

був змушений зректися свого становища⁸ і так уже 23 жовтня 1905 р. провід семінарії перейняв о. Адріян Давида, ЧСВВ. Знов о. Й. Маркевич, як помічник ректора, наглядав над домашнім порядком і вчив студентів церковного співу. Але й він по році був змушений вернутися до Крехова, де став професором схоластиків⁹. З першої трійки василіян найдовше залишився в Римі о. Павло Демчук на становищі духовника — аж до 1909 р. з тим, що в шк. р. 1907-1908 його заступав о. Лука Іванців, ЧСВВ. По своїм повероті до Риму, о. Демчук в рр. 1908-1909 виконував також обов'язки Генерального Прокуратора¹⁰.

Наступник о. Лозинського, о. Адріян Давида, ЧСВВ¹¹, був енергійним ректором, який сумлінно дбав про карність і порядок у семінарії. Тоді в семінарії, з попередніх часів, панувало ще «москвофільство», а він рішуче заявився по боці народовецького напрямку й остаточно надав семінарії український характер¹². Хоч після від'їзду о. Маркеви-

⁸ Життєпису о. Арсенія І. Лозинського, ЧСВВ (1872-1908), на жаль, мені не вдалося знайти. Він вступив до Чину - 1889 р., професію зложив 1894 р. По студіях у Кракові рукоп. на священника 1896 р. Як один із здібніших василіян, він зразу став проф. догматичного богослов'я в Крестиніполі, а по повероті з Риму (1905) спочатку працював при видавництві в Жовкві як цензор і письменник (1905-1906), а згодом знов як проф. у Крестиніполі й провідник СС. Службецьких. По році, із-за хвороби, перейшов до Крехова на відпочинок і там, дня 27 серпня 1908 р., помер.

⁹ Після прикрої «сутички» з семінаристами москвофілами — справу, що її остаточно наладнав о. ректор Давида — о. Йосафат І. Маркевич, ЧСВВ (1880-1959) мусів покинути Рим. Його вичерпний життєпис див. у «Світло», 3 (1959) 119-120 і 140-141. По нім Чин уже не назначував помічника (вікарія) семінарії, але сам ректор прибирав собі до помочі одного із студентів-василіян.

¹⁰ Шк. р. 1907-1908 о. Демчук — із-за слабого здоров'я — перебув на відпочинку у СС. Василіянок у Словіті, Галичина, а в семінарії виручив його о. Лука М. Іванців, ЧСВВ (1870-1908), який перед своїм поверотом до Галичини несподівано помер в Анконі, дня 25 липня 1908 р. Некролог о. Павла П. Демчука, ЧСВВ (1973-1937) див. у «Місіонар», Жовква, 5 (1937) 117, 10 (1937) 219-220; теж у «Нива», Львів, 5 (1937) 193. Найбільшою заслугою життя о. Демчука було віднайдення мощів св. Йосафата у Білій на Підляшші, в грудні 1915 р.

¹¹ Життєпис о. Адріяна О. Давида, ЧСВВ (1864-1919), ректора семінарії в Римі від 23.10.1905 до 16.7.1908, див. на іншому місці цих «Записок ЧСВВ».

¹² Див. «Нива», 20-21 (1908) 641-642, де між іншим читаємо: «Так званну 'українсько-москвофільську' квестію, яка вічно робила заколот, неспокій і розстрій в Колегії, Впр. о. Давида розв'язав коротко і рішуче: 'Collegio', казав він, — прецінь є 'Ruteno', а не 'Russo'. Дякувати Богу, що по-італійському добре чути різницю між 'ruteno' і 'russo' і це дає кожному ректорові основу зберігати український (руський) характер колегії». Однак ми бачили, що жертвою цього заколоту став о. Й. Маркевич, ЧСВВ, помічник ректора, який уже 1905 р. був змушений покинути Рим.

ча число настоятелів було зведене тільки до ректора і духовника, проте господарськими справами семінарії керували два василіянські брати помічники, з яких один клопотався кухнею, а другий брамою й наводив лад у домі¹³.

Після від'їзду о. Давиди з Риму (дня 16 липня 1908), теж з причини здоров'я, кілька місяців ректора заступав о. Діонисій Ткачук, ЧСВВ¹⁴, доки, дня 25 вересня 1908 р., не приїхав третій з черги ректор, о. Лазар Березовський, ЧСВВ¹⁵, який управляв семінарією аж до 1925 р. Примушені воєнними подіями, настоятелі й студенти однак дня 7 травня 1915 р. покинули на час Рим. Так, шойно після війни, 11 червня 1921 р. о. Березовський вернувся назад до Риму з п'ятьма семінарстами й привів семінарію й пошкоджений будинок до нормального стану¹⁶. Під час свого ректорства, а радше в рр. 1909-1915 та 1921-1925, о. Березовський виконував також обов'язки Генерального Прокуратора Чину і багато спричинився до започаткування реформи ОО. Василіян на Закарпатті¹⁷.

1897 р. Папа Лев XIII заснував семінарію для 16 студентів, виключно з Галицької митрополії. Тим часом Папа Венедикт ХУ подбав про відповідні фонди, бажаючи, щоб до семінарії приходили кандидати з усіх українських, включно закарпатських і заморських епархій. Тому наступникові о. Березовського, о. ректорові Діонисієві Головецькому, ЧСВВ¹⁸, який прийняв управу семінарії в серпні 1925 р., доводилось

¹³ У Василіянським Каталозі на 1906 р., стор. 25 подано, що в Римській Семінарії служить *Бр. Алоїзій Худьо*, ЧСВВ — у кухні, а *Бр. Нестор Шеремета*, ЧСВВ — дом. господар. Але вже під кінець 1907 р. *Бр. Шеремету* виручив *Бр. Меланій Пінязь*, ЧСВВ, який трудився у семінарії з *Бр. Худьом* аж до 1932 р., коли адміністрацію кухні в семінарії перебрали СС. Служебниці.

¹⁴ Як відомо, о. Ткачук відтак став першим Архимандритом Чину (1932-1944). Його життєпис поданий у «*Записки ЧСВВ*», I (1949) 85-88.

¹⁵ Некролог о. Лазаря Л. Березовського, ЧСВВ (1868-1952) у «*Світло*», 6 (1952) 24-25; життєпис у «*Записки ЧСВВ*», III (1958) 98-100, пера о. М. Ваврика, ЧСВВ.

¹⁶ Українська Папська Семінарія в Римі була наново відкрита Папою Венедиктом ХУ, листом з дня 21 лютого 1921 р., на просьбу митр. А. Шептицького, ЧСВВ — див. листа Венедикта ХУ у ВЕЛУКУЈ, DPR- vol. II, pp. 528-530.

¹⁷ Див. «*Записки ЧСВВ*», УІІ (1971) 157 і далі. В Архіві Головної Управи (скор.: АГУ) - *Закарпаття*, знаходиться окрема тека переписки о. Березовського з закарп. протоігуменом, о. Й. Хомою, ЧСВВ в справі реформи. Деякі листи у опублікував — *Там же*, чч. 5-9, стор. 194-208.

¹⁸ Із-за тяжкої грудної недуги о. Головецький покинув ректорство в лютому. 1934 р., коли його виручив о. Й. Лабай, ЧСВВ в характері «проректора». Від 1928 р. о. Головецький був Консультором Східної Конгрегації, а відтак членом Папської

розв'язувати проблему «переповнення» семінарії, бо число студентів зростало з року на рік. Тож початком 1928 р., коли число семінаристів зросло вже до 26, о. Головецький започаткував в Апостольській Столиці старання про більше і відповідніше приміщення для українських семінаристів у Римі. Кропіткі його заходи увінчались успіхом і так на Янікульському горбі постала нова й пишна *Українська Папська Семінарія св. Йосафата*, яка була «царським даром» Папи Пія XI для українців з нагоди золотого ювілею його священства¹⁹. Торжественне посвячення семінарії відбулося в празник св. Йосафата, перенесений на неділю, дня 13 листопада 1932 р., в присутності всієї української католицької ієрархії²⁰.

До «царського дару» Святішого Отця долучився ще «княжий дар» митр. Андрія Шептицького, ЧСВВ, який у тому самому часі закупив для семінарії літню віллу над Альбанським озером у Кастельгандольфо, де наші семінаристи мали змогу переводити свої літні вакації. Цю віллу, з вдячності до шан. добродія, названо відтак «*Villa Andrea*»²¹. Її треба було значно розбудувати і додати помешкання для Сестер Служебниць, які від 30 серпня 1932 р. адміністрували кухню при семінарії. Старання про розбудову вілли в Кастельгандольфо припало вже наступному ректорові, о. *Йосафатові Лабасві*, ЧСВВ²². Його віддану і невтомну працю для семінарії так схарактеризували самі семінаристи: «Отець Лабай виявився знаменитим адміністратором й економом, головно під час другої світової війни. Коли студенти інших колегій майже голодували, то наші не відчували значних браків. Ба

Комісії для кодифікації східного канонічного права, оwoчeм чoгo є прaця: D. Nowecki, OSBM, *Fontes Iuris Canonici Ecclesiae Ruthenae*, Vaticani 1932. Некролог о. Головецького у «*Світло*», 3 (1961) 119-120; в «*Альма Матер*» (скор.: АМ-), 2 (1961) 30-31.

¹⁹ Див. подячну промову єп. Г. Хомишина на авдієнції у Папи Пія XI з нагоди посвячення семінарії, дня 13 листопада 1932 р. у «*Вісник Станіславівської Епархії*», X-XII (1932) 79-83.

²⁰ Властиве перенесення семінарії на Джаніколо відбулося дня 6 травня 1932 р., коли в семінарії було вже 39 студентів з 9 епархій — див. «*Нова зоря*», Львів 1932, ч. 37, стор. 1-2; про святочне відкриття семінарії в празник св. Йосафата — *Там же*, ч. 91, стор. 1-2. Ці обидва репортажі використані в АМ-1 (1970) 4-21.

²¹ Вичерпні розвідки про «*Villa Andrea*» подані в АМ- 2 (1956) 22-24; 1 (1971) 37-41 (тут і знимка вілли).

²² Перший рік (1934) о. *Йосафат І. Лабай*, ЧСВВ (1895-1962) — управляв семінарією як «проректор», а відтак в рр. 1935-1946 як ректор. Його життєпис пера о. М. Ваврика, ЧСВВ поданий у АМ- 2-3 (1963) 42-46; некролог у «*Життя*», Буенос Айрес 1962, ч. 8, стор. 25-26.

навіть о. Лабай, за твердженням пізнішого Секретаря Східної Конгрегації, Кард. Акакія Кусси, спомагав тоді також численних голодуючих поза колегією. Він теж давав харч і притулок у колегії українським скитальцям по війні»²³.

Під кінець 1946 р. управу семінарії прийняв о. *Йосиф Заячківський, ЧСВВ*²⁴ — спочатку як «проректор», а від 1948 р. як ректор. Назначений Консультором Східної Конгрегації та членом Літургичної Комісії, о. Заячківський багато натрудився над виданням літургичних Апостольським Престолом книг для українців. Після нього протягом тільки одного шк. р. (1952-1953) ректором був о. *Микола Когут, ЧСВВ*, бо вже 1 серпня 1953 р. прийшло його призначення на протоігумена Американської Провінції Успення М. Б.²⁵. По о. Когутові обов'язки ректора теж короткий час (1953-1955) виконував о. *Йосиф Мартинець, ЧСВВ*²⁶. Згодом на його місце, літом 1955 р., прийшов визначний василіянський місіонер і письменник, о. *Іриней Назарко, ЧСВВ*²⁷.

Влітку 1966 р. о. Назарко, підупадаючи щораз то більше на здоров'ї, був приневолений зрезигнувати з посади ректора й вернувся до Канади. По нім управу семінарії перейняв у характері «проректора» о. *Єронім Химій, ЧСВВ*, якого вже 9 квітня 1968 р. свящ. Конгрегація для Східних Церков назначила повноправним ректором²⁸. Використавши цю зміну в управі семінарії, літом 1966 р. збоку деяких членів нашої ієрархії були роблені старання, щоб управу семінарії від ОО. Василіян перебрати і передати її в руки епархіального клиру. Тоді свящ. Кон-

²³ АМ- 7-8 (1964) 15-16.

²⁴ Життєпис о. *Йосифа І. Заячківського, ЧСВВ* (1889-1952) див. у «Християнський голос», Мюнхен 1952, ч. 14, стор. 4; у «Записки ЧСВВ», III (1958) 102-103.

²⁵ Некролог о. *Миколи М. Когута, ЧСВВ* (1911-1971) у «Світло», 4 (1971) 145-146; АМ- 1 (1971) 3; «Василіянський вісник» (скор.: ВВ-), 10 (1971-1972) 35-37.

²⁶ Життєпис о. *Йосифа Р. Мартинця, ЧСВВ* (нар. 1903) — у «Світло», 10 (1958) 6-7, коли він був рукоположений на першого українського єпископа в Бразилії. З ректорства був звільнений «на особисте бажання» дня 7 липня 1955 р. — див. АМ- 2 (1955) 35.

²⁷ Життєписів о. *Іриней І. Назарка, ЧСВВ* (1905-1976) появилася кілька і вони є подані після його некрологу у ВВ- 14 (1977-1978) 49. Найдокладніший з них, авторства о. М. Ваврика, ЧСВВ у «Записки ЧСВВ», X (1979) 394-404.

²⁸ Назначення о. *Єроніма І. Химія, ЧСВВ* (нар. 1919) на «проректора» з дня 11 жовтня 1966 р. опубліковане в АМ- 2 (1966) 68; про його назначення на ректора див. АМ- 1 (1969) 51. Його життєпис появилася у «Світло», 11 (1974) 368-370, з нагоди його єпископської хіротонії; див. теж АМ- 45 (1974-1975) 23-25.

грегація для Східної Церкви листом з дня 21 листопада 1966 р., що його вислала також до всіх українських католицьких Владик, рішуче заявила:

1) Тому що тут ідеться про « Папську » семінарію, то вона безпосередньо залежить від свящ. Конгрегації не тільки щодо ведення семінарії, але також щодо прийняття, перебування і видалення поодиноких семінаристів.

2) Провід Папської Семінарії св. Йосафата аж до відклику Апостольської Столиці доручено Василянському Чині, який *похвально* виконував це своє завдання протягом усіх тих довгих років.

3) Назначення проводу семінарії застережене *виключно* свящ. Конгрегації для Східної Церкви, яка дає право Головному Настоятелю Василянського Чину пропонувати ченців, здатних до різних обов'язків у семінарії²⁹.

Після назначення о. ректора Химія на єпископа (2.7.1974), управу семінарії перейняв довголітній її віцеректор, о. *Софрон Мудрий, ЧСВВ*, якого вже 5 вересня 1974 р. свящ. Конгрегація назначила повноправним ректором³⁰. Він-то з гарним успіхом управляє семінарією аж до сьогодні.

За весь час існування Української Папської Семінарії в ній виховувалось 525 студентів, з яких 256 вже в Римі рукоположено на священиків, а 115 осягнуло академічний ступінь доктора. З них уже 15 стали єпископами і чимало займали чи ще й досі займають відповідальні становища в українських католицьких єпархіях чи то на рідних землях, а чи в діаспорі.

Над вихованням і формуванням усіх тих семінаристів чимало натрудилися теж і **ДУХОВНИКИ СЕМІНАРІЇ**, з яких найбільш визначним і найбільш любленим був без заперечення о. *Теодосій Т. Галушинський, ЧСВВ*, пізніший Архимандрит Чину³¹. Тут можемо подати хіба тільки їхній список, а саме: 1) о. Павло Демчук (1904-1909)³², 2) о. Йосафат Канюшак (1909-1912), 3) о. Теодосій Галушинський (1912-1915), 4) о. Павло Демчук (2х 1921-1922), 5) о. Іван Вишошевич (1922-1924), 6) о. Орест Орський (1924-1925), 7) о. Панкратій Кандюк (1925-1931), 8) о. Теодосій Галушинський (2х 1931-1949), 9) о. Йосафат Кузьмак

²⁹ Див. оригінал й укр. переклад цього листа в АМ- 1 (1967) 55-70.

³⁰ Короткий життєпис о. *Софрона С. Мудрого, ЧСВВ* (нар. 1923) і назначення його на ректора в АМ- 45 (1974-1975) 3-5.

³¹ Життєпис о. *Теодосія Т. Галушинського, ЧСВВ* (1880-1952) див. в АМ- 2 (1955) 9-12; у « *Записки ЧСВВ* », I (1953) 489-497; некролог у « *Світло* », 15 (1952) 3-6.

³² В шк. р. 1907-1908 його виручував о. Л. Іванців, ЧСВВ — див. вище відм. 10.

(1949-1952), 10) о. Атанасій Химій (1952-1953), 11) о. Гліб Кінах (1953-1957), 12) о. Йосафат Роґа (1958-1960), 13) о. Михайло Ваврик (1961-1963), 14) о. Родіон Головацький (1963-1970), 15) о. Климентій Корчагін (1970-1976) і 16) о. Родіон Головацький, 2х — від 1976 р.

Після споруди нової семінарії на Джаніколо, коли число семінаристів почало значно зростати, до проводу треба було прибрати ще одного ієромонаха, який був би до помочі ректора. Так ото 1933 р. прибув до семінарії на становище «віцеректора» о. Йосафат Лабай, ЧСВВ. Від нього зачинається тяглий іменослов **ВІЦЕРЕКТОРІВ СЕМІНАРІЇ**³³, а саме: 1) о. Йосафат Лабай (1933-1934), 2) о. Михайло Ваврик (1934-1948), 3) о. Атанасій Великий (1948-1953), 4) о. Мелетій Войнар (1953-1954), 5) о. Сергій Фединяк (1954-1955), 6) о. Атанасій Великий (2х 1955-1960), 7) о. Софрон Мудрий (1960-1974), 8) о. Дам'ян Ференц (1974-1979) і 9) о. Доротей Крефер — від 1979 р.

На настоятелях семінарії лежав також обов'язок своїми викладами доповняти все те, чого студенти не могли навчитися в римських університетах. Так ото протягом усіх тих років вони вчили семінаристів обрядів, церковного співу, історії УКЦеркви, церковно-слов'янської мови, риторики, гомілетики, пасторального богослов'я, а від недавна ще й української мови. Це все, уживши оцінки одного з вдячних семінаристів, ОО. Василіяни жертвували для виховання українських священників протягом цих довгих років «без жодної матеріальної винагороди», хоч «вагу й значення їхньої відповідальної праці звичайний семінарист ледве чи може собі належно усвідомити й оцінити»³⁴.

³³ Див. вище відм. 9 — про о. Й. Маркевича, ЧСВВ.

³⁴ Див. статтю Г. М., *З історії Колегії*, у АМ- 3 (1957) 20-24; також редакційну — *Там же*, 7-8 (1964) 13-18.

ДОДАТОК

I. ДОПОВНЕННЯ ДО НАРИСІВ ПРО ВАСИЛІЯНСЬКІ ПРОВІНЦІЇ (1982-1991)

ГАЛИЦЬКА ПРОВІНЦІЯ

Нарис про Галицьку провінцію написано ще перед 1982 роком, коли Василіянські провінції у східній Європі офіційно не існували, бо були зліквідовані в 1946-1950 рр.

Однак, у зв'язку з т. зв. «перестройкою», а зокрема після візиту Михайла Горбачова в папи Івана Павла II (1-го грудня 1989 р.), у Радянському Союзі відбулися великі зміни стосовно конфесійних питань.

Вже на початку 1989-го року у Західній Україні греко-католики почали публічно служити богослужіння під відкритим небом: перед церквами, на цвинтарях чи більших площах. У Львові Василіяни понад 10 місяців кожного дня відправляли Служби Божі та інші богослужіння перед замкненою ще тоді церквою Кармелітів. У неділі там збиралося коло 20.000 вірних. Богослужіння відправлялися навіть тоді, коли йшов дощ та було 15 градусів холоду. В цей час міліція вже їх не розганяла.

29 жовтня 1989 року вірні Преображенської церкви заявили, що вони греко-католики, і такою вважають свою церкву. На документ прийшлося їм довго чекати, але з церкви вже їх не проганяли.

Наприкінці 1989 р. українцям католикам віддано перші василіянські церкви: 19-го вересня — у Золочеві, а на початку листопада — у Червонограді (Кристинополі). Потім почали віддавати церкви й монастирі також по інших місцевостях.

Хоч Василіянський чин офіційно був визнаний облас-

ною владою щойно в травні 1991 року, то від половини 1989 р. Провінційна управа вже діяла явно. У серпні 1990 р. офіційно відчинено новіціят у Крехові, як вищу духовну семінарію, а по всіх повернених церквах та монастирях Василяни відправляють богослужіння та вільно розвивається церковне життя.

Після о. Пахомія Бориса, протоігуменом став о. Дам'ян Богун (1972-87), а від 1987 року — о. Василь Богдан Мендрунь; членами Провінційної ради — о. Володимир Пальчинський, о. Дам'ян Богун і о. Макарій Грень.

1992 року Галицька провінція мала 59 священників, у цьому числі два єпископи, 36 ченців-студентів, 13 братів-помічників та 70 новиків. Разом — 178 членів (стан з дня 15.2.1992).

В Україні досі повернено церкви й монастирі в таких місцевостях:

ЛЬВІВ — церкву й монастир св. Онуфрія наші отці офіційно перебрали 18 січня 1990 р. Тут, як і колись, — осідок управи Василянської Провінції Найсвятішого Спасителя. Церква й монастир зараз у ремонті.

ЧЕРВОНОГРАД (Кристинопіль) — у листопаді 1989 р. віддано церкву й кілька кімнат, а протягом 1990 р. звільнено цілий монастир.

ГОШІВ — церкву й монастир перебрано 12 лютого 1990 року від православних монахів, з якими Василяни розстались мирно. До кінця серпня 1990 р. тут був новіціят, який перенесено до Крехова.

ЗОЛОЧІВ — 19 вересня 1989 р. віддано церкву і дві кімнати; на початку 1991 р. звільнено весь монастир.

ЛАВРІВ — церкву перебрано 7 січня 1990 р., а в 1991 віддано дві кімнати великого монастиря.

ЖОВКВА (Нестерів) — довший час там відправляли перед церквою, поки до неї не увійшли 28.8.1990 р. Трохи пізніше звільнено 5 кімнат, а згодом — майже весь монастир, крім тієї частини, де ще досі знаходиться російська школа й друкарня.

УЛАШКІВЦІ — церкву й монастир перебрано в серпні 1990 р. Самі люди постаралися їх відзискати та відновити.

КРЕХІВ — на початку 1990 р. віддано тільки дуже знищену церкву, а в серпні відступлено також велику частину монастиря, в якому приміщено новіціят, що його перенесено з Гошова 29.8.1990 р. У травні 1991 р. звільнено і решта монастиря.

ДРОГОБИЧ — 15 червня 1990 р. офіційно перебрано церкву свв. Петра і Павла, а трохи пізніше — цілий монастир св. Спаса. У церкві Пресв. Тройці відправляють єпархіяльні священники, а монастир ще далі зайнятий.

БУЧАЧ — у жовтні 1990 р. перебрано церкву й монастир, що дуже знищений і вимагає капітального ремонту.

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК (Станиславів) — на початку 1990 року звільнено церкву, а згодом — дві кімнати.

ПІДГІРЦІ — церкву віддано ще на початку 1990 р., а половину монастиря у вересні 1991 року.

Досі ще не повернено монастирів у: Буковій, Добромилі, Краснопущі, Михайлівцях, Погоні і Чорткові. У Краснопущі вже відправляють у малій каплиці, що знаходиться перед монастирем. Не звільнено ще досі також великого монастиря у Дрогобичі, хоч там у церкві Пресв. Тройці вже відправляють єпархіяльні священники.

Майже всі церкви й монастирі вимагають великих ремонтів, бо деякі з них дуже знищені, зокрема у Бучачі, Крехові й Львові. Проте в усіх відновлено вже давню, перервану 1946 р., діяльність, яка щораз краще розвивається — з великими надіями на майбутнє.

ЗАКАРПАТСЬКА ПРОВІНЦІЯ СВ. МИКОЛАЯ

У 1947 р. вона налічувала 5 монастирів: Боронява, Імстичево, Малий Березний, Мукачів і Ужгород, в яких проживало 47 ченців.

З них залишилось 7 отців. У Крехові мають кількох новиків. 1990 р. відзискали монастир в Імстичеві, а 1991 — Бороняву та церкву в Малому Березному.

По смерті протоігумена Мондика (+ 22.11.1989), тимчасовим провінційним настоятелем є там о. Павло Мадяр.

ПРОВІНЦІЯ СВВ. КИРИЛА І МЕТОДІЯ В ЧЕХО-СЛОВАЧЧИНІ

1950 р. Провінція мала три монастирі (Пряшів, Требішов і Красний Брід) та резиденцію в Празі. Усіх членів було тоді 28, в тому — 16 ієромонахів.

Тепер Провінція налічує 10 отців, 6 богословів і 4 новики — разом 20 членів. Досі ще не повернено жодного монастиря.

По смерті о. Йосафата Камінського (+14.10.1970), протоігуменує о. Мар'ян Поташ.

МАДЯРСЬКА ПРОВІНЦІЯ СВ. СТЕФАНА

1950 р. вона мала два монастирі (Маріяповч і Гайдудорог) та одну резиденцію в Кішпеті, в яких проживало 33 ченці, з цього — 16 отців і 10 ченців студентів.

Досі мадярським Василянам повернено 5 кімнат у Маріяповчанському монастирі. Залишилось тільки три отці, крім тих, що в Америці. Мають 4 новики, між ними — 2 священники, а один священник вже склав перші обіти.

Протоігуменом (від 1950 р.) є о. Вартоломей Дудаш.

РУМУНСЬКА ПРОВІНЦІЯ СВВ. АПП. ПЕТРА І ПАВЛА

1948 р. Провінція налічувала 5 монастирів (Біксад, Мойсей, Микула, Обрежа та Клуж) та дві резиденції (Турда і Констанца). Усіх членів було 73: 19 отців, 6 схоластиків та 48 братів помічників.

Василяни в Румунії досі не відзискали жодного монастиря, тільки закупили в Клужі невеличкий дім на провінційний осідок та новіціят.

У 1991 році Румунська Провінція мала 66 членів: 28 священників, 1 диякон, 3 брати помічники, 14 ченців-студентів та 19 новиків (стан з 29.4.1991).

Після смерті о. Юрія Маріни (+15.1.1989) протоігуменом назначено о. Савина Данкуша.

АМЕРИКАНСЬКА ПРОВІНЦІЯ УСПІННЯ М. Б.

В останньому 10-річчі отці Американської Провінції доклали немалих зусиль, щоб утримати число своїх членів. Не маючи власних покликань, вони шукали за ними в Бразилії.

Після смерти о. Сотера Голика (+12.4.1989), до Бронкс, Н. Й., доїжджають отці з Глен-Кова, але в резиденції вже ніхто не мешкає.

У квітні 1991 р. в Нью-Йорку розпочато будову 12-поверхового будинку, в якому два поверхи зарезервовано для монастиря.

Провінційна управа 1982-1988

- о. КАТРІЙ Юліян — протоігумен
- о. ПАНЧУК Вернард — протоконсультор
- о. ГАВКАЛЮК Олександр — консультор
- о. СЕМБРАТ Іван — консультор (до 20.9.1983)
- о. СТЕЛЬМАХ Михайло — консультор (від 20.9.83)
- о. ВОЙТИНА Христофор — секретар і пров. економ

Провінційна управа 1988-1992

- о. ПАНЧУК Вернард — протоігумен
- о. ГАВКАЛЮК Олександр — протоконс. (до липня 1991)
- о. ВОЙТИНА Христофор — консультор
- о. СТЕЛЬМАХ Михайло — консультор (до 1.11.1989)
- о. ЛАВРЕНЮК Лаврентій — консультор (від 31.1.1990)
- о. ГОЛДЕЙД Лев — секретар

БРАЗИЛІЙСЬКА ПРОВІНЦІЯ СВ. ЙОСИФА

Від 1989 р. Провінція знову відступила єпархії парафії в Пато Бранко і в Каскавел, які обслуговувала тільки тимчасово на прохання єп. Єфрема.

Натомість, 1991 р. тимчасово перебрала обслуговування парафії в Апукарані й приготується відкрити резиденції у Гварапуаві та в Іраті.

Провінційна управа 1982-1988

- о. ГАЛИЦЬКИЙ Теодор — протоігумен
- о. ЗАЛУЦЬКИЙ Тарсикій — протоконсультор
- о. БАРАН Інокентій — консультор
- о. СІДЛЯР Сотер — консультор
- о. ДМИТРІВ Єлевтерії — пров. економ (до 7.12.1985)
- о. СЛОБОДЯН Віто — пров. економ (від 7.12.1985)
- о. МЕЛЬНИЦЬКИЙ Карло — секретар

Провінційна управа 1988-1992

- о. ЗАЛУЦЬКИЙ Тарсикій — протоігумен
- о. ЛЯХОВИЧ Дионісій — протоконсультор
- о. МЕЛЬНИЦЬКИЙ Карло — консультор
- о. ДМИТРІВ Єлевтерії — консультор
- о. КЛЮЧКА Михайло — пров. економ
- о. КРАВЧУК Мелетій — секретар

КАНАДСЬКА ПРОВІНЦІЯ ПРЕСВ. СЕРЦЯ ХРИСТОВОГО

1984 р. Провінція продала дім в Оттаві, що його від 1981 р. винаймала митрополії на Семінарію Святого Духа; 1991 року Провінція збудовала великий музей у Мондері.

Провінційна управа 1982-1988

- о. МЕЛЬНИК Рафаїл — протоігумен
- о. ДЗЯДИК Ісидор — протоконсультор і секретар
- о. ЯКУБІВ Леонтій — консультор
- о. ЗАЯЦЬ Христофор — консультор
- о. СЛОБОДА Боніфатій — пров. економ

Провінційна управа 1988-1992

- о. МЕЛЬНИК Рафаїл — протоігумен (13.12.1990)
- о. ДЗЯДИК Ісидор — протоконсультор і секретар;
від 13.12.1990 - ген. вікарій
- о. ПАСІЧНИЙ Корнелій — консультор і пров. економ
- о. ХИМІЙ Мирон — консультор
- о. БОРЕЦЬКИЙ Григорій — консультор від 24.1.1991
- о. ПІДСКАЛЬНИЙ Йосип — пров. секретар (від 1990)

АРГЕНТИНСЬКА М-ПРОВІНЦІЯ НЕП. ЗАЧАТТЯ П. Д. М.

М-Провінційна управа 1982-1988

- о. НЮНЬКА Панкратій — м-протоігумен
- о. МЕЛЬНИЧИН Юрій — протоконс. і секретар до 13.11.88.
- о. ГЕМБАРОВСЬКИЙ Микола — консультор
- о. КАЩУК Дмитро — пров. економ

М-Провінційна управа 1989-1992

- о. ГЕМБАРОВСЬКИЙ Микола — м-протоігумен
- о. НЮНЬКА Панкратій — протоконсультор (до 10.8.1991)
- о. КАРПЛЮК Орест — консультор
- о. КАЩУК Дмитро — пров. економ і секретар
- о. СПАСЮК Йосип (від 21.11.1991)

М-ПРОВІНЦІЯ ПОКРОВИ М. Б. У ПОЛЬЩІ

Від 12 листопада 1983 року Делегатура в Польщі стала Місто-Провінцією. Першим місто-протоігуменом назначено колишнього делегата — о. Йосафата РОМАНІКА, а протоконсультором — о. Мелетія БІЛИНСЬКОГО.

М-Провінційна управа 1985-1988

- о. БІЛИНСЬКИЙ Мелетій — м-протоігумен
- о. РОМАНІК Йосафат — протоконсультор й економ
- о. ЯНКІВ Тарас — консультор і секретар
- о. ШАГАЛА Андрій — консультор. В його неприсутності заступав його о. ПІДЛИПЧАК Мирослав

М-Провінційна управа 1989-1992

- о. МЕДВІТ Василь — м-протоігумен
- о. ЯНКІВ Теодосій — протоконсультор
- о. РОМАНІК Йосафат — консультор й економ
- о. ЮЩАК Володимир — консультор і секретар

У червні 1978 року віддано місцевому єпископові латинську парафію у Старому Курові.

1983 року закуплено дім-резиденцію в Колобжегу, куди перенеслися оо. Василяни, що обслуговують сам Колобжег і Тшеб'ятів.

1985 р. Василяни віддали єпархіяльним священникам резиденцію Старгард Щецінський; по смерті о. Бориса Ба-

лика (1989 р.), резиденція в Перемишлі теж опорожнена.

1985 р. набуто резиденцію в Ольштині, який 1991 р. відступлено єпархіяльним священикам. 1990 закуплено дім-резиденцію в Кентжині, звідки Отці Обслуговують найближчі душпастирські осередки-станіці.

1984 р. наші ченці перебрали один поверх, який давніше відступили польським сестрам Скриткам, а 1992 року ще й ту частину дому, де мешкали СС. Службениці й СС. Єлисаветки.

II.

ВАСИЛІЯНИ СХІДНІХ ПРОВІНЦІЙ ЗАМОРДОВАНІ, УВ'ЯЗНЕНІ, ЗАСЛАНІ (1941 - 1988)

ГАЛИЦЬКА ПРОВІНЦІЯ

(подав о. Дам'ян Богун, ЧСВВ)

АЛИСЬКЕВИЧ, о. Йосафат Юліян (1889-1984) — був арештований і сидів у Підкамені к. Бродів. Вийшов з в'язниці й жив у Тернополі. Помер 19.2.1984 у Березовиці; похов. у Тернополі.

БАЗИЛЕВИЧ, бр. Вартоломей Володимир (1894-1974) — вивезений на Сибір; вернувся і помер 10.2.1974 в Ягольниці к. Улашковице.

БАЙРАК, о. Анатоль (нар. 1909) — сидів у Львові на Лонцького (1955). Вийшовши на волю, працював завгоспом у музичній школі у Львові, де як пенсіонер живе досі.

БАЙРАК, о. Віталій Володимир (1907-1946) — замучений у Дрогобицькій в'язниці 1946 року.

БАЛАГУРАК, о. Григорій Володимир (1909-1965) — арештований у Станиславові (1945), де був ігуменом. Засуджений на 25 років концтаборів і 5 років позбавлення прав; сидів у Караганді. 1956 р. випущений на волю, але не міг поселитися у Станиславові. Виїхав до Челябінська, на Уралі, де нагло помер 11.10.1965 р. Тлінні останки перевезено до Станиславова.

БАРАНИК, о. Северіян Стефан (1889-1941?) — арештований у перших днях війни 1941 р. в Дрогобичі. Загинула про нього всяка вістка. Один прокурор сказав своїй служниці, Анні Вітошинській, що його «зварили в котлі разом з о. Сеньківським».

БІЛАН, о. Йосафат Йосиф (1911-1979) — арештований в Гошеві 9.11.1950 р. Сидів до суду в Станиславові. Засуджений на 25 + 5 років; карався в шахтах Караганди. 1956 р. звільнений; проживав у рідних Колиндянах к. Борщева, де й помер 4.5.1979.

БОБКОВИЧ, о.Тарас Т. (1918-1989) — вивезений на Сибір, прожив там до 1980 р. Повернувся і жив у рідній хаті в Лаврові. Завзято займався підпільним душпастирством. З однієї місійної подорожі повернувся хворий і наступного дня, 31.7.1989 р., помер.

БОБРЕЦЬКИЙ, о. Євтимій Євстахій (1891-1947?)— був ув'язнений і засуджений на 10 років концтаборів. Вивезений в Красноярський край, де й помер після 1947 р.

БОГУН, о. Дам'ян Григорій (нар. 1910) — арештований 18.7.1945 р. у Пархачі, пов. Сокаль. 1946 р. засуджений на 8 років концтаборів і 5 позбавлення прав. Відсидів «від дзвінка до дзвінка» в різних місцевостях Краслага на лісоповалі, сільських роботах і в лікарні. Вернувся 1953 року на рідну землю, але прижитися не зміг і сам вибрався у Вологодські ліси. Знову те, від чого починав покарання — лісоповал. Після одного року повернувся в Україну, де роботу на різних ділянках праці поєднував з душпастирством під пильним оком КГБ, що не давало йому спокою. Щоразу виписували з місця проживання. Жив, як заяць серед зграї собак під процілом стрільця. І так дожив до днів вільної, незалежної України.

БОЙКО, бр. Гліб Григорій (1908-?)— вивезений на Сибір.

БОЛЕЦЬКИЙ, о. Методій Михайло (1910-1953) — прогнаний з парафії в Комарні, повернувся до рідного села Хотіня к. Калуша, де застав кагебістів, які поставили його «под стенку» і так протримали його, поки не скінчилася ревізія. Потім завезли його у станиславівську в'язницю. З цього дістав розлад серця. Звільнений, хворів на серце до смерті. Помер 18.7.1953 р. в Калуші, в домі СС. Служебниць; похований в Хотіні.

БОРИС, о. Пахомій Петро (1903-1973) — «Радянське виволочення» застало його на Лемківщині. Переселений на Львівщину, попав до в'язниці. Присуджено йому 10 років концтаборів; 1954 р. звільнений з табору в Комі АСРС, повернувся разом з о. Протоігуменом М. Градюком до Львова, з яким зустрівся в Котласі. Жив у ріднім селі Колодинці і ревно займався відродженням Чину (був підпільним протоігуменом 1961-

1972). Йому й о. Єронімові Тимчукові завдячуємо, що Чин наш живе, працює і росте. Помер у Львові 28.11.1973 р.; пох. у рідних Колоденцях.

БУДНИЙ, бр. Гавриїл Стефан (1878-1958) — вивезений з Жовкви до концтабору в Уневі. Монастир Студитів був своєрідним «баракком» для засланих; потім його перемінили на дім стариків і в ньому бр. Гавриїл жив до смерті (9.5.1958).

ВАСЕЧКО, бр. Михайло Д. (1908-?) — був вивезений на Сибір.

ГАСАЙ, бр. Венедикт Василь (1892-1990) — ув'язнений 15.12.1952. Сидів у варшавській тюрмі; звільнений у липні 1953 р. Помер 24.11.1990 р.

ГНАТЮК, о. Северіян Михайло (нар. 1918) — два роки не ставав з ліжка, щоб обминути ув'язнення.

ГОРОДИСЬКИЙ, о. Іван Богдан (1901-1975) — арештований у Гошівському монастирі 9.1.1950. Повернувшись, жив у Болехові, де й помер 23.5.1975.

ГОТРА, о. Іриней Іван (1890-1973) — арешт. 1950 і засуджений на 10+5 років; Перебував у Спаськ — Караганді. Вернувся до Львова; 1960 року виїхав до Варшави, а 1962 — до США; помер 24.12.1973 р. у Глен-Кові.

ГРАДЮК, о. Віталій Володимир (1872-1961) — протоігумен Галицької Провінції ЧСВВ; арешт. 1945 у Львові; сидів на Лонцького; засуджений на 10 + 5 концтаборів. Відбував покарання в Інті, Комі АРСР. Повернувся на Спаса 1954 до Львова, за допомогою оо. М. Когута і о. П. Бориса. Помер 30.8.1961; пох. у Львові, на Личаківському цвинтарі.

ГАЗДІВСЬКИЙ, бр. Пафнутій Петро (1912-1987) — арештований у Гошеві 27.3.1950; засуджений на 25 + 5 років. Повернувся з заслання 1954 р. Помер у Львові 15. 8.1987 року; похований у Крехові.

ГРЕНЬ, о. Макарій Михайло (нар. 1908) — Гошівський ігумен, арешт. 9.1.1950; засуджений на 25 + 5. Працював у шахтах Караганди. Повернувся 21.6.1956. Живе в Гошеві.

ГУРАЛЬ, о. Панкратій Петро (1905-1983) — арештований і засуджений на 10 років концтаборів. Вернувся 1950 р. Помер у Малехові 3.5.1983 р.

ДАНИЛОВИЧ, о. Йосиф Степан (нар.1915) — арештований (1950) і засуджений на 25+5 рр. Вернувся з Караганди і живе в Івано-Франківську, в монастирі.

ДЗЮРБАН, о. Августин (нар. 1923) — перебув 3 роки в Мордовії і на Сибірі. Живе в Бучачі.

ДМИТЕРКО, єп. Софрон Степан (нар.1917) — 1978 р. був арештований і засуджений на 5 років концтаборів.

ДОМАН, бр. Атанасій Олександр (1897-1954) — вивезений до концтабору в Уневі, переіменований зі Студитського монастиря. Потім цей дім замінено на дім перестарілих; у ньому він помер 24.7.1954 р.

ЖУПАНСЬКИЙ, о. Павло Петро (1885-1953) — вивезений у Хабарівський край, де й помер 1953 р.

ІВАНІВ, бр. Йосиф Іван (1907-?) — вивезений на Сибір.

КАВАЦІВ, о. Йосафат (нар. 1934) — просидів у тюрмі 5 років — від 1981 до 1986. Вернувся і проживає у Яблунівці (колись Угерці) к. Стрия.

КАЧМАР, бр. Андрій Антоній (1884-1956)— був заарештований в Гошові 9.1.1950 р. і засуджений на 25+5 років виправно-трудових таборів. Після звільнення (1956) повернувся до рідного села Гірське. Вернувся 1956 р. і того ж року помер.

КАЧМАРИК, бр. Ісаак Іван (1898-1961)— був засуджений. Повернувся з Сибіру і помер 22.7.1961 в Сушниці к. Хирова.

КЕРНИЧНИЙ, о. Павло Петро (1914-1945?) — ув'язнений 1945 року в Мостах Великих і пропав безвісти мабуть, помер у тюрмі того ж таки року.

КЛЮЧИК, о. Анастасій Антін (1914-1976) — заарешт. 1946 р., звільнений і другий раз арешт. 1975 р. та інтернований у психлікарні. Помер 9.8.1976 р. у Стрию і там похований.

КОГУТ, о. Маркіян Матей (нар. 1908)— заарешт. у Жовкві 24.5.1945; засуджений на 10 років.; відсидів у Печорі до серпня 1954. Вернувся до Львова, потім жив у Володимирі Вол. Там дуже переслідувало його КГБ, тому виїхав у Караганду. По трьох роках вернувся знову до Володимира. Тепер живе в Кристинопільському монастирі.

КОГУТЯК, о. Ювіналій Юрій (1905-1974) — заарешт. 1945; перебув 8 років у Хабаровському краю. Повернувся 1955; помер 22.6.1974 в Івано-Франківську.

КОЛОДІЙ, о. Іларій Яків (1901-1986) — вивезений на Сибір; вернувся 1956 р. Помер у Львові, в Козельниках, 15.2.1986 р.; похований у Сихові.

КОСТІВ, бр. Маркел М. (1907-1979) — засуджений на 25+5 ро-

ків. Повернувся хворий і помер у Кутузові б. Тернополя 1.7.79.

КОЦИЛОВСЬКИЙ, єп. Йосафат Йосиф (1876-1947)— сидів у Ряшеві (Польща) від вересня 1945 до січня 1946; ув'язнений польськими органами безпеки (26.6.1946) і переданий радянському НКВД; помер у тюрмі 17.12.1947 у таборі Чабайка-Віта б. Києва.

КУРМАН, бр. Доротей Дмитро (1888-1963) — заарештований у Жовкві 1946 р. і засуджений на 10*5. Повернувся 1956; малював церкви. Помер 1963 р.

КУШНІР, о. Йосиф Іван (1912-1988) — вивезений на Сибір у селище Мама, Іркутської області. Після заслання жив у Гаях Великих к. Тернополя, де й помер 24.7.1988.

ЛІНІНСЬКИЙ, бр. Пахомій Павло (1908-1979) — відсидів 10 років на Сибірі. Помер у Лаврові 11.11.1979 р.

ЛУБ, о. Ісидор Ігнатій (1898-1973) — не прийняв пропозиції зайняти місце арештованого єп. Хомишина. Відсидів 10 років у виправно-трудовах таборах на Сибірі. Повернувся, але в Галичині його не прописували; поїхав у Миколаївську обл., Любашівський р-н, с. Агафіївку, де й помер 28.1.1973.

ЛУЦИК, о. Порфірій Петро (1896-1953) — заарештований 1945 р. у Львові; помер у виправно-трудовах таборі на Сибірі перед 1953 роком.

ЛУЦІВ, о. Мартиніян Михайло (нар. 1912) — засуджений на 25 років. Після звільнення йому не дозволили поселитися в Західній Україні. Виїхав у Донбас, у Горлівку, де тепер живе.

ЛУЧИНСЬКИЙ, о. Йосиф Іван (1888-1946?) — переслідуваний, зі Станиславова переселився до Тростянця к. Бучача, де помер після 1946 р.

ЛЮТАК, о. Маріян Михайло (1892-1965) — відбув 10 років на Сибірі. Помер 25.11.1965 у с. Капустинці, к. Улашковець.

МАНЬКО, о. Юліян Іван (1892-1977) — вивезений до Казахстану, де відсидів 10 років і помер на 85-му році життя, дня 20.9.1977 в Старім Яжові.

МАРИСЮК, о. Маркіян Михайло (1886-1961) — засуджений на 10 років таборів. Повернувся і помер 25.9.1961 у рідному селі — Сільці Беньковім, к. Камінки Стр.

МАРТИНЮК, Платон Петро (1884-1954) — репресований; помер в Уневі 17.10.1954.

МАРЦІНЮК, Полікарп Павло (1876-1953) — репресований;

помер в Уневі 1953.

НИЩИЙ, о. Євген Едуард (1879-1945?) — заарешт. у Дрогобичі 1945. Про дальшу долю нічого невідомо. Може замордований у Дрогобицькій тюрмі.

НОВАК, о. Іван Йосиф (нар. 1916) — просидів на Сибірі від 1950 до 1959 р. Живе у Львові.

ОЛЕНСЬКИЙ, о. Павло Петро (1887-?) — заарешт. 1946 р. і засуджений на 10 років таборів. Помер на Сибірі; рік смерті невідомий.

ОЛЕСЬКІВ, бр. Ігнатій Іван (1892-1982) — заарешт. 15.12.1952 у Варшаві; звільнений у липні 1953; помер 9.7.1982 у Варшаві.

ПАВЛЮХ, бр. Тимотей Теодор (нар. 1912) — відбув півтора року конц. табору в Уневі. Тепер живе в Крехівському м-рі.

ПАНЧИШИН, о. Полікарп Павло (1894-1980) — заарештований 1.1.1950; вивезений у концтабір до Хабаровського краю; 1952 перевезено його над Охотське море; 1953 — до Комсомольська, на Амурі; у квітні 1964 повернувся до Жовкви (Нестерів), де й помер 21.4.1980.

ПАСІКА, бр. Партеній Павло (1882-1975) — арешт. у Жовкві 24.5.1945 р.; засуджений на 10 років. Відсидів у Караганді. Не маючи пристановища на старість, попросився до дому перестарілих у Проскурові (тепер Хмельницький), де й помер 7.7.1975.

ПЕЛЕХ, о. Модест Михайло (1883-1955) — арешт. 24.5.1945 р. в Жовкві. Засуджений на 10 років концтаборів; вивезений до Караганди. Після звільнення помер у Львові 27.6.1955; похований на Янівському цвинтарі.

ПІНЯЖ, Меланій Михайло (1877-1954) — репресований; помер в Уневі 1954 р.

ПЛЕТЕНЕЦЬКИЙ, бр. Павло Петро (нар. 1906) — заарештований у Золочеві 1950 р. і засуджений на 10 років конц. таборів. Повернувся і живе в Золочеві.

ПОВХ, о. Маркіян Іван (1868-1950?) — заарешт. 27.3.1950 р. Засуджений на 25+5 рр. Помер у Києві незабаром після суду або в дорозі до місця призначення.

ПРИШЛЯК, о. Северіян Степан (1904-1991) — засуджений на 10 р. концтаборів. Сидів і працював у шахтах Караганди до 1956 р. Звільнений, залишився там для релігійної обслуги греко-католиків. 1990 р. повернувся до Гошева, де й помер 14.2.1991.

ПУШКАРСЬКИЙ, о. Павло (1895-1977) — заарештований 15.12.1952 у Варшаві; сидів до 1955. Помер 9.8.1977 у Варшаві.

РИДЕЛЬ, о. Йосиф Іван (1909-1984) — засуджений на 10 р. і вивезений у Казахстан. Звільнений 1953 р. Вернувся до Львова, а виписаний, жив у Глубічку В., а потім в Гаях Великих к. Тернополя, де й помер 14.2.1984 р.

РОГАТИНСЬКИЙ, бр. Йосафат Василь (1885-1946?)— арештований; помер у конц. таборі в Ляцькім к. Золочева після 1946 р.

РОЗКІП, о. Павло Петро (1909-1986) — засуджений на 25 років. Вернувся з заслання і жив у Стрию, де й помер 21.8.1986.

РОЗУМІЙКО, о. Макарій Михайло (1903-1972) — арешт. у Добромилі 1945 р.; засуджений на 10 років; перебував у Воркуті і в Хабаровському краю; повернувся 1955; жив у Жовкві (Нестерові), де й помер 25.10.1972 .

РОМАН, о. Юстин Й. (1912-1981) — заарештований 17.4.1947 р. у Перемишлі й переданий більшовикам 21.4.1947; засуджений на 8 років; вивезений у Воркуту, де перебув на роботах до 1955. Повернувся до Самбора; таємно душпастирював не тільки на Самбірщині, але й по інших районах та містах (Львів, Тернопіль, Станиславів, Старий Самбір, Дрогобич). Всюди гонений кагебістами; вичерпаний з сил, помер у дрогобицькому шпиталі 31.12.1981 р.; похоронений на цвинтарі в Самборі.

САВИЦЬКИЙ, о. Панкратій Петро (1904-1970) — засуджений на 10 р. концтаборів. Повернувся і жив у Дрогобичі, де й помер 1.4.1970.

САВЧИН, о. Маркіян Маріян (1909-1970) — арешт. 24.5.1945 р. в Жовкві; засуджений на 10 р. Відсидів на Колимі; повернувся і жив у Пархачі, де й помер 8.11.1970.

СЕНЬКІВСЬКИЙ, о. Яким Іван (1896-1941) — арешт. у Дрогобичі 1941 р. і без сліду пропав. Замордований у тюрмі кілька днів після арешту.

СИВАК, о. Порфірій Петро (1909-1953) — 1940 вивезений на Сибір, де вступив до корпусу ген. Андерса, як військовий капелян; 1950 виїхав до США, де помер 18.2.1953.

СМІЛКА, бр. Іларіон Йосиф (1907-1969) — засуджений 1946 р. на 10 р. конц. таборів. Після заслання жив у Львові, де й помер 3.10.1969 р.

ТЕОДОРОВИЧ, о. Павло Петро (1894-1945) — переслідуваний; помер 28.5.1945 р. в Підмихайлівцях.

ТИМЧУК, Єронім Євген (нар. 1919) — засуджений на 10 р. (1945); після заслання в Караганді, 1954 р. повернувся до рідних і скоро знову попав кагебістам у руки; загнали його на три роки до каменярні в Карпатах (к. Славська). Тепер живе в Коломиї.

ФЕДОРИК, єп. Йосафат Йосиф (1897-1979) — заарештований у Львові; засуджений на 10 років. Вернувся і незабаром другий раз — суд і тюрма. Вийшовши на волю, жив у с. Трускавці. Помер загадково в лікарні, у Стрию 28.12.1979.

ШАБАН, о. Маріян Микола (1910-1988) — засуджений на 25 років конц. таборів. Відсидів у Караганді 10; був звільнений і залишився там для релігійної обслуги тамошніх греко-католиків. Перед смертю повернувся до рідного села Угерсько (тепер Яблунівка) і там помер 6.7.1988.

ШЕВАГА, о. Пасив Петро (1895-1976) — арештований у Варшаві 15.12.1952; звільнений у 1953. Виїхав до Бразилії (1965 р.), а потім до Аргентини. Помер 18.12.1976.

ШЕРЕМЕТА, бр. Нестор Ігнатій (1874-1962) — репресований. Помер в Уневі 29.5.1962 і там похований.

ШИПІТКА, о. Матей Максим (1899-1969) — арештований 1946 і засуджений на 10 р. конц. Відсидів у Мордовії; 1956 повернувся до Галичини; помер у Львові 19.8.1969; похований на Личаківському цвинтарі.

ШКРЕДКА, о. Лаврентій Володимир (1914-1988) — відсидів у концтаборах 10 років. Повернувся і жив у Маріямполі, де й помер 11.3.1988 р.

ЧЕПІЛЬ, о. Йосиф Іван (1897-1960) — арешт. 16.7.1945 у Львові; засуджений на 10 років концтаборів. Просидів на Сибірі 8 рр.; 1953 повернувся до рідного села — Стара Скварява. Проживши на волі три роки, знову був вивезений у Запорізьку область Молочанськ-Токмак за те, що святив на Йордан воду на Оплітній. Жив у дуже тяжких умовах. Захворів на рака. Перед смертю був перевезений до Жовкви, де ще кільканадцять днів пролежав у лікарні; упокоївся 29.7.1960; похований на василіянським участку міського цвинтаря.

ЯВОРСЬКИЙ, о. Орест Омелян (1903-1956) — арештований 15.12.1952 р. у Варшаві; звільнений у липні 1953 року. Помер 8.11.1956 р. у Варшаві.

ЯНТУХ, о. Ігнатій Йосиф (нар. 1918) — арешт. 1950 у Гошеві;

засуджений на 10 років конц. Сидів у Горківській області, Семенівський р-н, Сухобезводное Унжлаг, де було 54 тисячі в'язнів. Вийшов на волю 1956 р. і проживав на Стрийщині. Тепер у Крехівському монастирі — духовником сотки новиків.

ЯНТУХ, о. Юрій Іван (нар. 1910) — був вивезений на Сибір — в Читинську область, Хільовський р-н, станція Бада (Росія). Жив на різних пунктах і мусів щотижня зголошуватися, що ще є, не втік. 1958 р. повернувся і працює на Сокальщині і Жовківщині. Тепер живе в Жовківському монастирі.

Ті, що потім відступили від нас:

БОРСА, о. Methodій Михайло — засуджений на 10+5 років. Повернувшись з заслання, жив і помер у Жовкві 1980 р.

ДАВИБІДА, о. Марко Михайло — вивезений на Сибір; помер у Дрогобичі (1988?).

ДАЦИШИН, о. Модест Михайло — вивезений на Сибір 1950 р. Повернувся і живе в рідному Сільці Беньковім к. Камінки.

ЗАКАРПАТСЬКА ПРОВ. СВ. МИКОЛАЯ

(подав о. А. Пекар, ЧСВВ)

ДРЕБІТКО, о. Діонісій Дмитро (1911-1976) — арештований 1947 р. і засуджений на 25 років тяжких робіт у Казахстані. Звільнений 1956 р.; за підпільну душпастирську працю 1958 р. знову засуджений на 8 років. Помер у Сваляві 19.7.1976.

ЗАВАДЯК, о. Йосиф Василь (1911-1958) — ігумен Боронявського монастиря; арештований 1948 р. і засуджений на 25 років. На засланні в Казахстані, звільнений 1956 р.; тоді повернувся до Хусту. За відважні виступи проти надужиття комуністичної влади був арештований кілька разів. Загинув у загадкових обставинах. Помер у Хусті 3.12.1958.

ЛОЗАН, о. Полікарп Василь (1908-1972) — арештований 1947 р. і засуджений до 25 років; вивезений у Казахстан; збільнений 1956 р.; повернувся на Закарпаття майже сліпим і спаралізованим. Помер у с. Береговому 2.2.1972.

МАЛИНИЧ, о. Мелетій Михайло (нар. 1911) — ігумен Мало-Березнянського монастиря; арешт. 1949 р.; засуджений до 25 років і вивезений до концтабору у Боркуті; звільнений 1956, з ущербленим здоров'ям. Живе біля рідні у Підгорянах, коло Мукачева.

МАРГІТИЧ, о. Христофор Михайло (1923-1983) — арешт. 1958

р. за переписку з митр. Йосифом Сліпим і засуджений до 8-х років; покарання відбував у Казахстані. Вийшовши на волю, працював у Казахстані між римо-католиками. 1977 р., коли внаслідок склерози почав тратити зір, повернувся на Закарпаття. Помер в Іршаві 19.9.1983.

МОНДИК, о. Антоній Андрій (1913-1989) — протоігумен Закарпатської провінції; арешт. і засуджений до 25 років тяжких робіт у Фрунзе, Кіргізія. Після звільнення (1956 р.), повернувся на Закарпаття. Помер 22.11.1989.

СІДЕЙ, о. Іван Теодор (1915-1989) — ігумен Імстичівського монастиря; арешт. 1950 року. Засуджений до 25 років і запроторений до каменоломів на Запоріжжі, де втратив ногу. Після 1956 р. повернувся на Закарпаття. Помер 9.11.1989.

СТАНКАНИНЕЦЬ, о. Антоній Августин (нар. 1905) — арештований і засуджений на кару смерти, яку потім замінено на 25 років важкої праці. Вивезений у Казахстан, де працював каменоломом і втратив одне око. Після звільнення (1957 р.), не дозволено йому повертатися на Закарпаття, тому залишився в місті Чу, де працював між римо-католиками. На схилі віку повернувся до Ужгороду.

ШЕПА, о. Микола Василь (нар. 1914) — ігумен Мало-Березнянського монастиря, арешт. 1947 р. і засуджений до 25 років тяжких робіт; покарання відбув у Воркуті. 1956 р. повернувся на Закарпаття з підірваним здоров'ям.

ЧЕХО-СЛОВАЦЬКА ПРОВІНЦІЯ

(подав о. А. Пекар, ЧСВВ)

БУЛИК, о. Полікарп Петро (1885-1961) — протоігумен; арешт. 14.4.1950; після дворічної в'язниці, був запроторений до концентраційного табору в Бачу, біля Братіслави, де й помер як ісповідник віри (21.9.1961).

ГЛАВАЧ, о. Мануїл Михайло (1919-1978) — ув'язнений 1950 р. Без суду відсидів три роки; випущено його на волю з підірваним здоров'ям; помер 4.2.1978 у Нітрі.

ГОМІЧКО, о. Панкратій Йосиф (1892-1980) — був інтернований у концтаборі у Новаках, Словаччина (1949-1950).

ГОЙДИЧ, єп. Павло Павло (1888-1760) — прашівський єпарх, арешт. 1950 р. і засуджений на доживотне ув'язнення. Сидів у кількох в'язницях; помер у Леополдівській тюрмі 17.7.1960.

КАМІНСЬКИЙ, о. Йосафат Йосиф (1908-1970) — арешт. 1948 і засуджений до 10-х років, з яких відсидів 8; звільнений 1956, переїхав до Праги, де помер 14.10.1970.

КРЕТ, о. Никодим Микола (1912-1983) — засуджений 1949 року до 7 років; звільнений по 6-х роках. Помер у Михайлівцях 29.4.1983.

КУЗМ'ЯК, о. Йосафат Степан (1914-1978) — перед ув'язненням монахів (1950 р.) йому вдалось втекти на Захід. Був засуджений до 15 років тюрми «in absentia». Помер у Нью-Йорку 18.10.1978.

ОЛЕАР, о. Полікарп Г. (1913-1971) — арешт. 1950 і після 4-х років звільнений з пошкодженим здоров'ям; помер 31.5.1971.

ПОТАШ, о. Маріян (нар. 1918) — арештований 1949 р. і засуджений до 8-х років в'язниці. Влітку 1955 звільнений за умовою «доброї поведінки». Та вже 1958 р. знову арешт. і засуджений до 4-х років; амністований 1960 року.

САБОЛ, о. Севастіян Стефан (нар. 1918) — протоігумен; засуджений «in absentia» на досмертну тюрму. Однак ще перед ув'язненням удалось йому дістатись на Захід; тепер живе в Америці.

СУЧКО, о. Маріян Іван (1909-1967) — арешт. 1950 і засуджений до 8-х років в'язниці; сидів у різних концтаборах; 1958 року вийшов на волю з нервовим розладом, з якого до смерти не виликувався. Помер на Мораві 6.3.1967.

ФЕДОРОНЬКО, о. Єронім Андрій (нар. 1918) — арешт. 1950 р.; відсидів 2 роки в тюрмі без суду, а потім випущений на волю.

ФЕДОРОНЬКО, о. Інокентій Іван (1923-1971) — арешт. 1950 р.; сидів два роки у в'язниці без суду.

БРАТИ ПОМІЧНИКИ:

ВАРЯН, бр. Павло Петро (1909-1989)

КОЦАК, бр. Антоній Михайло (нар. 1922)

КУЗМ'ЯК, бр. Симен Степан (нар. 1912)

ЛОЗЯК, бр. Йосип Михайло (нар. 1927)

НАЙМИК, бр. Михайло

СТАШАК, бр. Йосаф

ЧОБАН, бр. Теодосій Теодор (1906-1953)

ШВАЙКА, бр. Методій Михайло (1902-1979)

Усі вони були ув'язнені разом з отцями василіянами і запроторені на два роки до концтабору в Новаках (без суду); випущено їх на волю з тим, що не вільно було їм повертатися до своїх рідних.

Також отці, після випущення на волю, не могли повер-

татися на Пряшівщину, але були змушені фізично працювати в західних сторонах Чехословаччини.

Відійшов від нас:

ГУЧКО, о. Панкратій (нар. 1913) — заарешт. 1.3.1947 у Празі і по тяжких побоях у грудні 1948 р. засуджений до 15 років важкої тюрми. Після 14 років, вийшов на волю нервово заломаним.

РУМУНСЬКА ПРОВІНЦІЯ

BOB, A. (* 1912) — до 1949 переховувався в криївці під землею; заареш. 1950; працював примусово, прокопуючи канал Дунай-Чорне море, а потім — у копальнях; звільнений 1954.

BOROTA Efreml Emil (* 1920) — до 1976 р. засуджений на два роки за те, що не хотів співпрацювати з поліцією.

MANU Leon — помер у в'язниці в Gherla і там похований.

MARINA Gheorghe Gavril (1908-1989) — між 1948 і 1954 рр. був у в'язниці в різних місцевостях і на примусовій праці над каналом Дунай - Чорне море. Помер у Бая Марє 25.1.1989.

PETRUȚĂ Petru — засуджений на три роки.

SĂLĂJAN Gavril Vasile (1905-1989) — 1950 засуджений; працював над каналом Дунай - Чорне море і в копальнях; звільнений 1954 р. Помер у Бая Марє 15.3.1989.

Репресовані та ув'язнені були також:

ARIEȘAN Gavril G. (* 1928)	MAXIM At. (1878-1952)
BAL Ioan Iosif (1905-1978)	MOLDOVAN M. (1912-1991)
BIRIȘ Alexander A. (1906-1983)	MORAR Bartolomeu (1913-1981)
DANCUȘ Sabin G. (* 1930)	PRUNDUȘ Augustin S. (* 1915)
GAȘPAR Damian (1905-1985)	POP Augustin (* 1888-1951)
JIMAN Petru P. (* 1907)	SABĂU Iustin (* 1927)

ЮГОСЛАВІЯ

КУХАР, Іван Юліян (1912-1945) — розстріляний комуністичними партизанами в Жумбераку 5.2.1945.

ТИМКО, о. Інокентій Іван (1906-1945) — розстріляний у в'язниці в серпні 1945.

III.

ГЕНЕРАЛЬНІ І ПРОВІНЦІЙНІ КАПІТУЛИ

I. ГЕНЕРАЛЬНІ КАПІТУЛИ

Капітули Конгрегації Пресв. Тройці (1617-1743)

(ст.ст. = старого стилю; н.ст. = нового стилю).

<i>Капітули:</i>	<i>відбулися:</i>
Новгородовицька	1617 (19-26. 7 ст.ст.)
Лавришівська	1621 (30.7)
Рутська	1623 (28.7 - 5.8)
Лавришівська	1626 (10.9)
Жировицька	1629 (29.9)
Віленська	1636 (20.7 - 3.8)
Віленська	1642 (14.7)
Віленська	1650 (12-19. 6 ст.ст.)
Мінська	1652 (1-5. 10)
Тороканська	1656 (6.2)
Битенська	1657 (21-23. 4 ст.ст.)
Жировицька	1658 (6.2. ст.ст.)
Жировицька	1658 (8.7)
Супрасльська	1661 (2.2) - офіційно невизнана
Тороканська	1661 (6-9. 2 ст.ст.)
Жировицька	1661 (19-27. 12 ст.ст.)
Супрасльська	1665 (11-12. 10 н.ст.) - офіційно невизнана
Берестейська	1667 (3-5. 3)
Віленська	1667 (8-16. 9 ст.ст.)
Новгородська	1671 (11-16. 5)
Жировицька	1675 (12-16. 5)
Жировицька	1679 (24-31. 7)
Мінська	1683 (25-31. 7) - офіційно невизнана
Новгородська	1684 (19-22. 3 н.ст.) - офіційно невизнана
Новгородська	1686 (1-10. 8 н.ст.)
Мінська	1690 (1-5. 8 н.ст.)
Жировицька	1694 (1-5. 8)
Битенська	1698 (25-31. 8 ст.ст.)
Новгородська	1703 (28.8 - 8.9 ст.ст.)
Більська	1709 (26.8 - 5.9 ст.ст.)
Віленська	1713 (25-31. 7 ст.ст.)

Новгородська	1717 (11-15. 7 н.ст.)
Новгородська	1719 (19-23. 9 н.ст.)
Битенська	1726 (13-18. 10 н.ст.)
Новгородська	1730 (3-9. 9)
Битенська	1736 (16-22. 9 н.ст.)

Капітули об'єднаного Чину (1743-1802)

Дубенська	1743 (26.5 - 12.6 ст.ст.)
Берестейська	1747 (16-24.8 ст.ст.)
Берестейська	1751 (8-17.9 ст.ст.)
Берестейська	1759 (5.9 - 4.10 ст.ст.)
Берестейська	1772 (2-23.2 ст.ст.)
Тороканська	1780 (21.7 - 13.9 н.ст.)
Жидичинська	1788 (19.9 - 14.10)
Тороканська	1802 (8-23.9)

Капітули Вас. Чину св. Йосафата (1931-1992)

Добромільська	1931 (26.6 - 1.7)
Римська I	1953 (25.2 - 17.3)
Римська II	1963 (12-23.2)
Римська III	1969 (1.9 - 26.10)
Римська IV	1976 (7-21.7)
Римська V	1982 (30.6 - 16.7)
Римська VI	1988 (15-24. 7)
Римська VII	1992 (20.6 -)

II. ПРОВІНЦІЙНІ КАПІТУЛИ

(до Добромильської реформи - 1882)

<i>Провінція Пресв. Тройці</i>	<i>Провінція Покрови (Руська)</i>
1743 Дубенська	1743 Дубенська
1747 Берестейська	1747 Берестейська
1751 Берестейська	1751 Берестейська
1755 Битенська	1755 Почаївська
1759 Берестейська	1759 Берестейська
1763 Битенська	1763 Білостоцька
1772 Берестейська	1772 Берестейська
1776 Битенська	1776 Унівська

Провінційні капітули після 1780 року
(Чин поділено на 4 Провінції)

<i>Литовська</i> (Пресв. Тройці)	<i>Руська</i> (Покрови)	<i>Білоруська</i> (Св. Миколая)	<i>Галицька</i> (Св. Спаса)
1780 Торокани	1780 Торокани	1780 Торокани	1780 Торокани
			1783 Львів
1784 Торокани	1784 Загорів		1784 Лаврів
			1785 Львів
1788 Жидичин	1788 Жидичин		
			1791 Львів
1792 Битень	1792 Почаїв		
			1797 Львів
1802 Торокани	1802 Торокани	1802 Торокани	
			1803 Крехів
		1805 «на Білорусі»	
1806 «на Литві»	1806 Почаїв		
	1810 Почаїв		1810 Львів

<i>Холмська Провінція Різдва М. Б.</i>			
(постала 1810)			
	1810 Холмська		1814 Крехів
	1814 Холмська		1818 Львів
	1821 Холмська		1822 Львів
	1824 Холмська(?)		1826 Львів
	1825 Холмська(?)		1830 Крехів
	1829 Холмська(?)		1834 Дрогобич
	1833 Холмська(?)		1838 Добромиль
	1834 Холмська(?)		1842 Лаврів
	1838 Холмська		1846 Крехів
	1841 Холмська		1850 Львів
	1861 Холмська		1854 Львів
			1858 Добромиль
			1862 Львів
			1866 Львів
			1870 Львів
			1874 Львів
			1878 Львів

IV. ПРОТОАРХИМАНДРИТИ І ПРОТОІГУМЕНИ

1. ПРОТОАРХИМАНДРИТИ

Протоархимандрити Конгрегації Пресв. Тройці (1617-1743)

- 1617-1626: Рутський Йосиф Велямин, митрополит
1626-1640: Корсак Рафаїл, єпископ, а потім митр.
1642-1655: Селява Антоній, митрополит
1656-1661: Терлецький Венедикт (протоігумен з правами протоархимандрита)
1661-1665: Суша Яків, єпископ
1667-1674: Колєнда Гавриїл, митрополит
1675-1679: Огілевич Пахомій
1679-1686: Мартишкевич Степан
1686-1690: Петкевич Йосиф
1690-1698: Огурцевич Семен
1698-1703: Кушеліч Яким
1703-1713: Кишка Лев (від 1711 єпископ)
1713-1717: Процевич Василь
1717-1719: Вітринський Максиміліян
1719-1723: Завацький Антоній
1723-1724: Вітринський Максиміліян
1724-1726: Завацький Антоній
1726-1729: Лебецький Корнилій
1730-1736: Томилович Антонін
1736-1743: Полатило Василь

Протоархимандрит Конгрегації Покрови М. Божої (1739-1743)

- 1739-1743: Жиравський Патрикій

Протоархимандрити об'єднаного Чину (1743-1804)

- 1743-1747: Мигуневич Полікарп
1747-1751: Білінський Іпатій
1751-1759: Лісанський Гераклій
1759-1771: Білінський Іпатій
1772-1780: Важинський-Скарбек Порфірій
1780-1786: Моргулець Йосиф

1786-1788:	Корчинський Єротей, ген. вікарій
1788-1789:	Важинський-Скарбек Порфірій
1789-1793:	Вільчинський Максиміліян
1793-1802:	Фальковський Атанасій
1802-1804:	Гусаковський Юст

Протогоярхимандрити Вас. Чинусв. Йосафата (1931-1992)

1931-1944:	Ткачук Діонісій, архимандрит
1944-1946:	Головецький Діонісій, ген. вікарій
1946-1949:	Кінах Гліб, ген. вікарій
1949-1952:	Галуцинський Теодосій, архимандрит
1953-1963:	Миськів Павло, протоархимандрит
1963-1976:	Великий Атанасій
1976-	Патрило Ісидор

2. ПРОТОІГУМЕНИ

Протоігумени Литовської Провінції Пресв. Тройці (1743-1833)

1743-1747:	Конячевський Теодосій
1747-1751:	Лісанський Гераклій
1751-1755:	Лукіянович Іван
1755-1759:	Карпінський Никодим
1759-1763:	Лісанський Гераклій
1763-1772:	Карпінський Никодим
1772-1776:	Артецький Сильвестер
1776-1784:	Ростоцький Теодосій (два терміни)
1784-1788:	Важинський-Скарбек Порфірій
1788-1792:	Фальковський Атанасій
1792-1793:	Лещинський Пасхазій
1793-1802?:	Антонович Сильвестр
1802-1806:	Лещинський Пасхазій (наступні нам відомі)
1819	Камінський Цезарій
1826-1833:	Жарський Йосиф

Протоігумени Руської Провінції Покрови М.Б. (1743-1831)

1743-1747:	Білінський Іпатій
1747-1751:	Коблянський Сильвестр
1751-1755:	Мальський Сильверстр
1755-1759:	Білінський Іпатій
1759-1763:	Шептицький Атанасій
1763-1772:	Сідлецький Йосафат
1772-1776:	Братковський Онуфрій
1776-1780:	Моргулець Йосиф
1780-1784:	Матковський Інокентій
1784-1788:	Охотський Йосиф
1788-1792:	Роговський Василь
1792-1802:	Гусаковський Юст
1802-1810:	Шашкевич Флоріян
1810-	Демкович Лев (наступні нам відомі)
1826-1831:	Білінкевич Степан

Протоігумени Білоруської Провінції св. Миколая (1780-1833)

1780-1784:	Мілянковський Інокентій
1784-1792:	Заступав протоігумена єп. І. Лісовський
1792-1906?:	Новаковський Самійло
1826-1831:	Мудрович Йосиф

Протоігумени Холмської Провінції (1810-1864)

1810:	Ціхановський Домброва Фердинанд
1810-1814:	Григорович Мелетій Єюній
1814-1821:	Шумборський Феліціян
1821-1824:	Ямйолковський Ісидор
1824-1825:	Біллевич Іван, ген. вікарій
1825-1829:	Снятинський Іларій
1829-1833:	Ямйолковський Ісидор
1834-1838:	Калиновський Василь
1838-1839:	Біллевич Іван
1839-1841:	Домбровський Михайло
1841-1844:	Біллевич Іван
1844-1861:	Протоігуменська влада в руках єпископів
1861-1864:	Бонєвський Боніфатій

Протоігумени Провінції Найсв. Спасителя (1780-1882)

1780-1784:	Пйотровський Анастасій
1783-1785:	Сторожинський Віктор (у Львівській єпархії)
1784-1785:	Пйотровський А. (у Перем. і Хольм. єпар.)
1785-1797:	Сторожинський Віктор (в усіх єпархіях)
1797-1803:	Михальський Доротей
1803-1810:	Здюшинський Юліян
1810-1818:	Голдасвич Теофан (два терміни)
1818-1822:	Радкевич Арсеній
1822-1823:	Гриневецький Мелетій
1823	Опуський Софрон, ген. вікарій
1823-1826:	Хомчинський Орест, ген. вікарій
1826-1842:	Хомчинський Орест (чотири терміни)
1842-1846:	Фізьо Дометій
1846-1850:	Коссак Омелян
1850-1854:	Максимович Мар'ян
1854-1874:	Мацієвський Модест (п'ять термінів)
1874-1878:	Загайський Яків
1878-1882:	Сарницький Климент («старих» Вас. - 1909)
1882-1887:	Яцковський Генрик, Т.І., візитатор
1887-1893:	Мицельський Михайло, Т.І., візитатор
1893-1897:	Щепковський Гаспар, Т.І., візитатор
1897-1901:	Мицельський Михайло, Т.І., протоігумен
1901-1904:	Бапст Петро, Т.І., протоігумен
1904-1917:	Філяс Платонід
1918	Галущинський Марко (від 15.8 до 9.12)
1918-1920:	Філяс Платонід, ген. вікарій
1920-1930:	Калиш Анастасій
1930-1931:	Ткачук Діонисій, ген. вікарій

Протоігумени Галицької Провінції (1931-1992)

1931-1932:	Решетило Степан, ген. вікарій
1932-1935:	Решетило Степан
1935-1961:	Градюк Віталій
1961-1972:	Борис Пахомій
1972-1987:	Богун Дам'ян
1987-	Мендрунь Василь

Протоігумени Закарпатської Провінції (1932-1992)

1932-1939:	Булик Полікарп
1939-1940:	Євчак Матей, ген. вікарій
1940-1942:	Долгий Леонтій
1943-1945:	Дудаш Вартоломей
1945-1989:	Мондик Антоній
1990-	Мадяр Павло

Протоігумени Румунської Провінції (1940-1992)

1940-1946:	Поп Августин
1946-1952:	Максим Атанасій
1952-1989:	Маріна Юрій
1989-	Данкуш Савин

Протоігумен Мадярської Провінції (1947-1992)

1947-	Дудаш Вартоломей
-------	------------------

Протоігумени Чехо-Словацької Провінції (1948-1992)

1948-1949:	Сабол Севастіян
1949-1961:	Булик Полікарп
1961-1970:	Камінський Йосафат
1970-	Поташ Мар'ян

Протоігумени Американсько-Канадської Пров. (1931-1948)

1931-1940:	Крижановський Навкратій
1940-1948:	Бараник Венямин

Протоігумени Американської Провінції (1948-1992)

1948-1951:	Марків Максим
1951-1953:	Лотоцький Інокентій
1953-1958:	Когут Микола
1958-1964:	Голик Сотер
1964-1970:	Когут Микола
1970-1982:	Пащак Патрикій
1982-1988:	Катрій Юліан
1988-1992:	Панчук Вернард

Протоігумени Канадської Провінції (1948-1992)

1948-1953:	Добко Теодосій
1953-1958:	Шевчук Володимир
1958-1964:	Слобода Боніфатій
1964-1970:	Дацюк Мирон
1970-1982:	Підскальний Віталій
1982-1991:	Мельник Рафаїл
1991-1992:	Дзядик Ісидор, ген. вікарій

Протоігумени Бразилійської Провінції (1948-1992)

1948-1953:	Мартинець Йосиф
1953-1959:	Рога Йосафат
1959-1964:	Бальцар Петро
1964-1970:	Прийма Йосиф
1970-1972:	Кривий Єфрем
1972-1982:	Крайчий Павло (1972-73 — ген. вікарій)
1982-1988:	Галіцький Теодор
1988-1992:	Залуцький Тарсикій

Місто-Протоігумени Аргентинської М-Провінції (1948-92)

1948-1953:	Ковалик Володимир
1953-1958:	Карплюк Орест
1958-1964:	Мельничин Юрій
1964-1970:	Галабарда Йосиф
1970-1979:	Шимчій Доротей
1979-1991:	Нюнька Панкратій
1991-	Гембаровський Микола

М-Протоігумени Святопокровської Пров. в Польщі (1983-92)

1983-1985:	Романик Йосафат
1985-1989:	Білінський Мелетій
1989-	Медвіт Василь

ПОКАЖЧИК ІМЕН І МОНАСТИРІВ

А

Абрамович В. 275.
Алиськевич Й. 606.
Амстердам, рез. 536.
Андрейчук В. 542.
Андріївський м-р, 63. 65.
Андрушкевич А. 275.
Андрушкевич І. С. 260.
Анкудович Й. 161.
Антоній Печ., св. 24-26. 28.34.36. 40.
Антонович С. 231. 622.
Антопіль, м-р, 190. 193. 210. 228.
Апостолес, м-р, 500.548-9. 551. 557.
Апукарана, рез. 603.
Аріешан Г. 617.
Аркудій П. 101-102.
Арсеній, еп. 74-75.
Артецький С. 184. 207. 211. 213. 622.
Асторія, рез. 523-4. 528. 533. 535-6.
Аякі Е. 396. 467. 472.

Б

Бавдісс А., Т. І., 326. 340-341.
Баган І. 357. 375. 483.
Базилевич В. 606.
Базилович Й. 387. 390.
Байкевич Й. 292.
Байрак А. 606.
Байрак В. 365. 380. 606.
Бал І. 617.
Балабан Гедеон, еп. 91.
Балагурак Г. 606.
Бальцар П. 373. 379. 502. 515. 626.
Балст П., Т. І., 326. 340. 624.
Барабаш Р. 364. 365.
Бараник В. 427.429-430.448.523. 625.
Бараник Сев. 370. 374. 606.
Барановський Іг. 231.
Бар-Семенки, м-р, 194. 210.225. 258.
Бачинський Й., еп. 387.
Башнянський І. 275.
Бедфорд, рез. 531.
Безводичі, м-р, 192. 223. 273.
Бейнер Г. 207. 210.
Бенедик І. 487. 530.

Березвеч, м-р, 157.190.193. 228. 239.
265. 273.
Березинський П. 275.
Березницький, м-р, 385.
Березовський Л. 353. 356. 370. 392.
381. 593.
Берент Ів., Т. І., 155.
Берестово, 24, м-р Спаса, 39.
Берестя, м-р, 138. 193. 210. 228. 234
Беріссо, рез. 548. 550-555. 557.
Бесіди, м-р, 194. 210.
Бжуховський Кл. 339. 495-497. 500.
510. 512. 514. 547. 557.
Бирнсайд, рез. - див. Чикаго.
Битень, м-р, 114-117. 138. 144. 160.
186. 190. 193. 210. 221. 228. 239.
274-277. 305.
Бізанцій Юрій, еп. 385-386.
Біксад, м-р, 214. 392-393. 395. 414.
415. 461-472. 602.
Біла-Підл., м-р, 159. 227. 258. 282.
Біла, м-р, 190, 210. 228. 236. 280.283.
284. 291-292. 297. 298.
Білан Й. 607.
Білик Є. 458.
Білилівка, 195. 225. 242. 254. 258.
Білина, м-р, 194. 236.
Білинський Іп., п-арх.184. 205.207.
208. 210. 222. 237. 310.621.623.
Білинський Мел. 373. 565. 626.
Білинський Сев. 207.
Білінкевич С. 267. 271. 623.
Біллевич І. 285. 290-294. 623.
Білозор М., еп. 146. 153.
Білосток, м-р, 195. 197. 210. 225.
239. 240. 258. 273.
Більче, м-р, 227.
Бінгемптон, рез. 524. 533-5. 536.
Біріш А. 617.
Блажкович А. 275.
Блажовський Ю., еп. 386.
Боб А. 617.
Бобанкович Я. 390.
Бобкович Т. 607.
Бобрецький Є. 358. 380. 607.
Богачевський М. 172. 207. 308.
Богун Д. 600. 606. 607. 624.
Богуслав, м-р, 205. 215. 225. 226.

- Боднар П. 426. 447. 453.
 Бойко Г. 608.
 Болецький М. 607.
 Болохів, м-р, 195. 197.
 Боневський Б. 296-298. 623.
 Борис П. 370. 380. 600. 607. 624.
 Боронява — див. Хуст-Боронява.
 Борота Є. 617.
 Борса М. 614.
 Боруни, м-р, 190. 193. 210. 228. 236. 274.
 Боскович В. 207.
 Босько, рез. 375.
 Босяцький В. 275.
 Браслав, м-р, 138. 190. 228.
 Братковський О. 213. 237. 623.
 Брольницький Гед., архим. 100.
 Бронкс, рез. 523. 528. 533. 535-6. 603.
 Будзилович В. 328.
 Будний Г. 496. 511-512. 608.
 Буенос Айрес, рез. 549-555.
 Бужара С. 351. 393-394.
 Буженський Т. 144.
 Букова, рез. 324. 336. 361. 377. 601.
 Букова Гірка, м-р, 479. 485-486.
 Булгак Й., єп. 259. 262-264. 269. 272.
 Булик П. 351, 393-396. 398. 400. 402.
 410-412. 414. 481-482. 488-491.
 615. 625.
 Булко Г. 385-386. 390.
 Бурдяк О. 395. 398.
 Бурко В. 493. 510.
 Бучач, м-р, 190. 193. 198-200. 210.
 227. 228. 241. 251. 308. 316. 318.
 322. 335. 347. 351. 362. 372-373.
 378-379. 601.
 Бучинський В. 275.
- В**
 Ваврик Василь 449. 527. 545.
 Ваврик М. 399. 545. 584. 587-588. 597.
 Важинський П., протоарх. 208. 221.
 227-228. 231-232. 236. 315. 621-2.
 Ванкувер, рез. 444-446.
 Варлаам, ігум. 27. 39. 44.
 Варшава, м-р, 192. 197. 225. 280. 283-4.
 288. 291-292. 296. 298-299. 310.
 360-362. 374. 380-381. 560-562.
 564-566. 568-569. 573.
 Варян П. 616.
 Васечко М. 608.
 Василевський І. 285.
 Василевський С. 297. 299.
 Великий А., протоарх. 376. 427. 531.
 583-584. 586-589. 597. 622.
 Великий Бичків, рез. 413.
 Венгожево, рез., мон. 570, 574.
 Вербилово, м-р, 192. 223. 274.
 Верета П. 503. 509.
 Верхи, м-р, 190. 199. 228. 273. 308.
 Верхрата, м-р, 195. 227.
 Вест Айсліп, рез. 535. 536.
 Вест Пулман - див. Чікаго.
 Вестон, м-р, 441-443.
 Винницький Ін., єп. 169. 304-305.
 Винницький М. 169. 304.
 Винницький Ю., 162. 169. 187. 305-6.
 Вислоцький Т., архим. 251.
 Висоцький Й. 208.
 Височанський К. 550
 Вишгород, жін. м-р св. Мик. 66
 Вишошевич І. 351. 353. 356.
 Вільно, Святотроїцький м-р, 80. 91.
 96. 101-102. 105. 110-111. 113-114.
 117. 138. 144. 147. 150. 190. 193. 209.
 228. 234. 239. 240-242. 265. 274.
 Вільчинський М. 228. 231-2. 237. 622.
 Вільчинський Ю. 275.
 Вінніпег, рез. 425. 432. 437-9.
 Вітебськ, м-р, 186. 190. 193. 223. 234.
 240. 260. 268.
 Вітошинський Є. 222.
 Вітринський М. 163. 167. 168. 621.
 Віцень, м-р, 195. 210. 227.
 Влодавець, м-р, 297.
 Влостовський Ю. 291.
 Водзінський А. 214.
 Война-Оранський П., єп. 249.
 Войнар М. 529. 540. 545. 587-9. 597.
 Вокульський А. 275.
 Волиця (Воля) Деревлянська, м-р,
 195. (Деревляки) 227.
 Володимир Вол. м-р, 190. 193. 199.
 228. 234. 241. 308; Святогорський
 м-р, 44; м-р св. Михаїла 44. 78.
 Володимир над Клязьмою, м-р, 42.
 Володкович Ф., митр. 211. 238.
 Володько Ігнатій 210.
 Волошинівський М. 475-476.
 Вольна, м-р, 138. 186. 191. 228. 273.
 Волсвин, м-р, 195. 197.
 Воррен, рез. 532. 536. 539.

Г

- Гавкалюк О. 534. 603.
 Гайдудорог, рез. 412.427.473-5. 603
 Гайдук В. 561. 564. 568.
 Галабарда Й. 626.
 Галич, м-р, 195.
 Галичкович О., 390.
 Галицький Т. 604. 626.
 Галушинський М. 345. 350. 355. 624.
 Галушинський Т., архим. 351-353.
 357. 365. 370-371. 479. 582-583.
 586. 589. 596. 622.
 Ганкевич Р. 296. 297.
 Гарасимович І. 496.
 Гасай В. 608.
 Гегедіш Я. 476-477.
 Геліяново, м-р, 193. 228. 273 (див.
 Козачизна).
 Гемпстед, рез. 524. 528. 535-6.
 Гемтремк, м-р, 531-2. 536-7. 539-40.
 Герман, ігум. 39.
 Главач М. 480. 482. 487-8. 615.
 Глушня (-но), м-р, 192. 228. 273.
 Гнатович А. 214. 231.
 Гнатюк С. 608.
 Гоголь Ів., єп. 100.
 Годермарський І. 384-385.
 Голдаєвич Т. 624.
 Голдово, м-р, 191. 193.
 Голик С. 483. 502. 529. 603. 625.
 Голиш К. 395-396.
 Головацький Р. 545. 553. 556. 558.
 Головецький Д. 353. 356. 527. 540.
 581. 589. 593. 594. 622.
 Головка М. 370.
 Головчинці, м-р, 195. 225. 254. 258.
 Гомічко Й. 489.
 Гомічко Панкратій 615.
 Гонсовський Є. 278.
 Гораїн Г. 144.
 Горбацький Г. 211.
 Гордовський М. 208.
 Горішний М. 448, 539. 541. 545.
 Горняк А. єп. 530. 540-541.
 Городиський І. 608.
 Городище, м-р, 138. 225.
 Городище б. Гоці, м-р, 195. 258.
 Городище над Бугом, 195-199. 308.
 Городло, рез. 361. 368.
 Городенка, м-р, 205.
 Городно, м-р, 138.
 Городок над Бугом, 191. 228.258.
 Горошук С. 339. 396.
 Горпин, м-р, 195.
 Готра І. 357. 378-9. 565. 608.
 Гошів, м-р, 195. 227. 347. 359. 373.
 377-379. 600.
 Гоща, м-р, 195, 197. 210. 211. 225.
 240-242. 258. 273.
 Грабівець, рез. 361. 368.
 Градюк В. 351. 357. 374. 376-8. 624.
 Гранів, м-р, 195. 205. 225. 254. 258.
 Гребницький Ф., митр. 238.
 Грегорович М. 289. 623.
 Грекович А. 121.
 Григорій, преп. 48.
 Гриневецький М. 624.
 Гриневич Г. 275.
 Гриневич І. 369.
 Грушів, м-р, 383-384.
 Гура М. 339. 423. 425. 428. 433-439.
 447. 450-451.
 Гусаковський Ю. протоарх. 231-32.
 254. 260. 262. 622. 623.
 Гучко П. 481-2. 486-8. 490-491. 617.

Г

- Гавліч В. 537. 542. 544-545.
 Гаганець Й., єп. 388.
 Газдівський П. 608.
 Гашпар Д. 617.
 Гварапуава, 603.
 Гедройц М. 228.
 Гембаровський М. 626.
 Глен-Ков, м-р, 427-428. 441. 526.
 528. 533-534. 541. 543.
 Гнесько М. 448. 450. 458. 584. 589.
 Гойдич П. єп. 376. 395. 400. 403. 410.
 481. 484. 486-488. 490-491. 615.
 Гойжевський Т. 231.
 Гойчевський А. 275.
 Грень М. 600. 608.
 Гримсбі, м-р, рез. 428. 439. 440-441.
 Гродзіцький С. 223.
 Гродно, м-р, (див. Городно), 191.
 228. 274.
 Гродський Й. 346.
 Гронович С. 292.
 Грохольський Й. 144.
 Гулович К. 517.
 Гураль П. 608.
 Гутрович М. 275.

Д

Давибіда М. 614.
 Давида А. 329. 339. 346. 592-593.
 Давсон, 428. 526-529. 533. 541. 543.
 Данилевич А. 275.
 Данилевич В. 275.
 Данилович Й. 608.
 Данкуш С. 602. 617. 625.
 Дарево, м-р, 191. 228. 273.
 Дацишин Й. 561.
 Дацишин М. 614.
 Дацій Ю. 333. 336. 338. 346.
 Дацюк М. 427. 430. 448. 458. 626.
 Дедуковський С. 297. 298.
 Демкович Л. 260. 262. 623.
 Демчук П. 339-540. 346-37. 349. 361.
 368. 591-592. 596.
 Деревляни, див. Волиця Дер. 195.
 Дережиця, м-р, 195. 197.
 Дермань, м-р, 138. 186. 191. 199. 209.
 Дешко Г. 387. 390.
 Джиголик Д. 448.
 Джиголик Л. 436.
 Дзекерт С. 208.
 Дзелінський П. 276.
 Дзюрбан А. 609.
 Дзядик Ісидор, 604. 626.
 Дидик С. 339. 422-423. 425-426. 428.
 430. 432-434. 438. 444. 447. 449-
 450. 454. 529.
 Дирда М. 449-450. 540. 545. 564.
 Дмитерко Софрон, єп. 609.
 Довойня Ф. 278.
 Добко Т. 429-430. 445. 453. 626.
 Добригори, м-р, 191. 223. 228.
 Добриловський Ю. 237. 247. 250.
 Добромиль, м-р, 195. 197. 210. 227.
 239. 304. 310. 315. 324. 326. 329.
 340-341. 343. 356-357. 362. 368.
 373. 377. 601.
 Добряни, м-р, 195.
 Долгий Л. 395-6. 414-415. 470. 625.
 Доман А. 609.
 Домашів, м-р, 195. 227.
 Домбровський М. 285. 292. 623.
 Дорогичин, м-р, 192. 228. 251.
 Дорогів, м-р, 195. 197.
 Дорогобуж, м-р, 138. 191. 199. 228.
 Дорогобуш, м-р, 138.
 Дорошкевич Й. 256.
 Дребітко Д. 614.

Дрібненький В. 442. 448. 457.
 Дрогобич, м-р, 197. 227. 316. 318.
 335. 377. 601.
 Дуб Орест, 550. 556.
 Дубицький Г. 237.
 Дубненський Й. 144.
 Дубно, м-р Хрестовоздвиж. 91. 138.
 191. 199. 228. 234. 273.
 Дубович І. 248.
 Дудаш В. 414-415. 470. 474. 476-477.
 602. 625.
 Дудаш М., єп. 376. 394-395. 398. 403.
 475-477.
 Духновський М. 251.
 Дякович С. 425-426.

Е

Евстратій, блаженний, 32.
 Едмонтон, м-р, 425. 431. 433-436.
 Еліяшевич Б. 211.
 Ердей Й. 479.

Є

Євташевич І. 231.
 Євчак М. 394. 413-414. 474. 476. 625.
 Єдлінський С. 227.
 Єленяк М. 390.
 Єфрем, митр. 33.
 Єфрем, монах, 60.
 Єфрем, єп. переясл. 41.
 Єфрем, єп. ростов. 42.

Ж

Жаба К. 223.
 Жабокрицький Д., єп. 187.
 Жан Й. 440. 453.
 Жарський Й. 225. 267. 270-272. 622.
 Жаткович Д. 396. 375.
 Жевуський П. 297. 299.
 Жидан Ю. 426. 446. 448.
 Жидичин, м-р св. Мик. 44. 91. 138.
 186. 191. 193. 199. 201. 228. 308. 314.
 Жила С. 144.
 Жиравський П., п-арх. 172. 621. 308.
 Жировиці, м-р, 114-5. 117. 138. 145-7.
 151-2. 163. 186. 191. 193. 210. 228.
 235-236. 240-241. 265.
 Жовква, м-р, 194-5. 204. 227. 334.
 338. 340. 349-350. 352-53. 362-4.
 368. 374. 378-379. 600.

Жоховський К., митр. 151-156. 158.
238. 245. 248.
Жуковський Д. 325. 328. 333.
Жупанський П. 609.
Журавецький С. 429. 519-520. 522.

З

Заблоцький Р. 276.
Заблоцький Ф. 184.
Завалю, рез. 360-361. 376.
Завадський А., протоарх. 163.167-8.
249. 621.
Завадський М. 184. 207
Завадяк Й. 614.
Завалич П. 276.
Завалів, м-р, 195. 227.
Загайський Я. 624.
Загайці, м-р, 195. 197. 210. 225. 240.
254. 258.
Загвіздя, м-р, 195. 197. 242.
Загвійський Й. 563.
Загорів, м-р, 195. 210. 225. 258. 274-6.
Загорович А. 296-297. 299.
Загорський А. 287.
Загреб, рез. 353. 363.
Задарів (Задороже), м-р, 195. 227.
Зайковський К. 161.
Залізо Йов, ігум. 77-78.
Залуцький Т. 604. 626.
Замость, м-р, 195. 197. 210. 227. 237.
240. 280. 282. 284. 286. 291-292.
297-298.
Занькевич Д. 164. 172.
Заремба А. 297.
Зарубський м-р, 59.
Заячківський Й. 351. 356. 500. 581-2.
589. 595.
Заячківський К. 278.
Збараж, м-р, 195. 227.
Зджарський Т. 276.
Здюшинський Ю. 624.
Зельонка В. 223. 231.
Зимно, м-р, 195. 225. 258.
Зінько В. 508-510.
Знойовський Я. 207. 209.
Золотий-Кваснинський, аєп. 144.
Золочів, м-р, 195. 227. 347. 359. 371.
599. 600.

І

Іваї, рез. м-р, 502. 504-5. 512-4. 554.
Іван, ігумен 62.
Іванишин Т. 549-551. 564.
Іванів Й. 609.
Іванів М. 502. 504. 508. 510.
Івано-Франківськ(Станиславів), м-р
360-361. 376. 601.
Іванців Л. 592. 596.
Іларіон, митр. 22-3. 25. 33-4. 55. 103.
Ілляшевич Ю. 207. 210.
Ілукшта (Ілукста), 191. 223. 228. 274.
Ільницький Т. 276.
Ільчатин Н. 565-566.
Імстичів (Імстичево), м-р, 214. 385.
393. 395. 601.
Ірасема, рез. м-р, рез. 495-496. 500.
504-505. 512. 514-515.
Іраті, рез. 603.
Ісая, єп. ростов. 42.

К

Каваців Й. 609.
Казановський М. 237.
Казимирово, м-р, 191. 228.
Калинець М. 398. 409. 413. 482.
Калиновський В. 285. 291-292. 295.
296. 623.
Калиновський Д. 297.
Калиш А. 329. 342. 350. 356. 370. 393.
397. 426. 466. 497-498. 578. 624.
Калітинський В. 214.
Каменецький В. 427. 448-449. 521.
Камінський Й. 365. 485. 602. 616. 625.
Камінський К. 250.
Камінський М. 502. 504.
Камінський Ц. 622.
Кампо Моврон, рез. 572. 575.
Камчиц Є. 184.
Кам'янець Под. м-р, 195. 197. 210. 225.
240. 242. 258.
Кам'янець Литов. м-р, 191. 193.
Кандюк П. 329. 356. 581. 596.
Канів, арх. 195. 205. 215. 225. 258.
Канюшак Й. 596.
Каровець М. 322. 353. 370. 482.
Карпінський І. 210. 249.
Карпінський Н. 207-8. 211. 213. 622.
Карпінський П. 285.
Карплюк О. 549. 553. 605. 626.

- Карпович Л. 297. 299.
 Каскавел, пар. 603.
 Касута, м-р, 159. 191. 228. 273.
 Катрій Ю. 427. 545. 603. 625.
 Качмар А. 609.
 Качмарик І. 609.
 Качмарський Л. 374.
 Кашпер М. 390.
 Кашук Д. 553. 605.
 Кентжин, рез. 606.
 Керничний П. 609.
 КИЇВ, Влахерський м-р, 40; м-р св. Димитрія 27. 39; м-р св. Ірини 22-3.38. 65; жін. м-р Лазаря 65-6; м-р, св. Михаїла (Виду-бицький) 36.39. 51. 63; м-р св. Симена 39; жін. м-р св. Миколая 65. Юрія 22-24. 38. 65, 71; Києво-Печерський м-р (лавра) 25. 27-29. 32. 33-50. 53-54. 62. 66-67. 69-70. 72. 74-7.84-5. 90-91. 94. 99-100.
 Кипріянович С. 160.
 Кирило, монах, 49.
 Кирило Турівський, 56-58.
 Киріяк, ігум. 43.
 Кисіль П. 351. 370.
 Кишка Л., митр. 160-64. 168.171. 199. 237. 241. 249. 305. 307. 621.
 Кізіма С. 333. 338. 494-495. 506. 508. 510-514.
 Кізіковський Я. 161. 278.
 Кінах Г. 351-352. 393-395. 397-398. 411. 413. 480. 484. 483. 501. 528. 534. 544. 549. 551. 553. 563. 581-583. 586. 597. 622.
 Кіріят А. 223. 256.
 Кішпешт, рез. 476. 602.
 Кладочний Й. 286.
 Клачинський В. 374.
 Клим Смолятич, 56-57.
 Климентій, архим. 100.
 Клуж, рез. 471-472.
 Ключик А. 609.
 Книшевич Я. 161. 278.
 Коблянський С. 184. 207. 213. 623.
 Кобринь, м-р, 138. 191. 202. 228.
 Ковалик В. 545. 549-52. 556. 564.583. 588. 626.
 Ковальський М. 161. 276.
 Ковейчак С. 390.
 Когут Маркіян, 609.
 Когут Мик. 427. 528-29. 533. 553. 582. 588. 595. 625.
 Когутяк Ю. 609.
 Козакевич Б. 276.
 Козаневич О. 369. 370.
 Козачизна, м-р, 193.
 Козіцький Н. 144.
 Козловський С. 296.
 Колбечинський Т. 161. 278.
 Колбусь Й. 297.
 Кодемчиці, м-р, 138. 281.
 Колєнда Гавриїл, митр. 143. 145-150. 245. 621.
 Колєнда Г. 161. 238.
 Колляр С. 521. 524.
 Колобжег, рез. 570. 574. 605.
 Колодїй І. 609.
 Колодяжне, м-р, 195. 197.
 Комецький В. 276.
 Комчинський Ф. 276.
 Кондратович М. 161.
 Констанца, рез. 602.
 Конячевський Т., протоар. 184. 189. 207. 622. 310.
 Коржівці, м-р, 195. 225. 254. 258.
 Корсак Рафаїл, митр. 105-106. 110. 125. 136-137. 140. 621.
 Корсунь, м-р, 205
 Корчагін К. 510. 584. 587. 597.
 Корчинський Є. 213. 223. 237. 622.
 Корятович Т., 383.
 Коссак Н. 624.
 Коссак О. 624.
 Коселев Л. 144.
 Костецький І. 237. 278.
 Костів М. 609.
 Коструба Т. 302.
 Котович М. 498. 548. 554.
 Котович П. 370. 394. 395. 403. 407-8.
 Коханович Г., митр. 264.
 Коцак А. 390.
 Коциловський Й., єп. 349-350. 364.
 Коциловський Я. 497-498. 500. 512. 548. 554.
 Краєвський М. 276.
 Краєвський Н. 285. 291-292.
 Крайчий П. 502. 511. 626.
 Кралицький Анатол, 389.
 Кралицький М. 396. 479.
 Красний Брід, м-р, 385-386. 409.479. 488. 602.

Красногірка, м-р, 195. 197.
 Краснопуша, м-р, 195. 210. 227. 344.
 368. 601.
 Крашкевич А. 285.
 Кревза Л., архиеп. 111. 248.
 Крем'янець, м-р, 138. 195. 210. 225.
 236. 258. 265. 268. 275.
 Крет Н. 480. 482. 485-487. 491. 616.
 Крехів, м-р, 194-195. 210. 227. 315.
 329. 334. 336. 341. 348-9. 351-352.
 362-364. 372-3. 377-380. 600. 601.
 Кривий Є., єп. 502. 511. 626.
 Крижановський А. 214. 227.
 Крижановський Н. 339. 423-431. 433.
 438. 444. 447. 452. 519. 521-523.
 525. 625.
 Крилос, м-р св. Івана 80. 185. 210.
 227. 242.
 Криницький Р. 370. 496-497. 507.
 509. 511.
 Кристинопіль, м-р, 197. 227. 236.
 329. 333. 371. 344-5. 361-3. 373-8.
 380-81. 560. 562. 567. 595. 600.
 Кровницький Б. 213.
 Куземський М., єп. 288. 299.
 Кузмяк Й. 481-482. 484. 486-492.
 530. 543.
 Кузмяк С. 481-482. 487. 616.
 Кузниця, м-р, 192. 310.
 Кукша, св. 32.
 Кулаковський С. 276.
 Кулибаба А. 375. 381. 483. 563-4. 573
 Кулик В. 328.
 Кульчинський І. 162-163. 249.
 Кунцевич Й., св. 76. 102-105. 109.
 111-5. 117. 122. 140-141. 236. 238.
 248. 276. 283. 384.
 Купранець О. 493. 457-458.
 Курило С. 436. 438. 450-451. 453.
 Куритиба, рез., м-р, рез. 496. 500.
 505. 512. 514.
 Куритиба-Студіюм, м-р, 505. 512.
 514.
 Курман Д. 610.
 Кухар І. 617.
 Кучинський Т. 501. 503.
 Кушеліч Я. протоарх. 160. 621.
 Кушнір Й. 610.

Л

Лабай Й. 357. 549. 582. 593-595. 597.
 Лавренюк Л. 603.
 Лаврисевич М. 297.
 Лавришів, м-р, 79-80. 138. 191. 193.
 228. 240. 273.
 Лаврів, м-р св. Онуфрія 81. 196-
 197. 200. 210. 240. 282. 304. 316.
 318. 328-329. 332. 358-359. 362-
 364. 375-377. 380. 600.
 Лаврів-Білина, м-р, 227.
 Ладика В., єп. 346. 423. 428. 438. 440.
 445. 447-448. 450. 455.
 Ланівці, м-р, 196.
 Лебедин, м-р, 205. 215. 225.
 Лебель Г. 276.
 Лебецький К., протоарх. 171. 621.
 Левинський С., єп. 261-263.
 Левицький, 278.
 Левицький Й., єп. 168.
 Левканич Ін. 389-390. 392.
 Легеза Т. 386. 402-403. 476. 521.
 Ленартович Б. 276.
 Леонтій, св. 32. 42.
 Лепеси, архим. м-р, 191. 193.
 Лесевич Г. 211.
 Летня, м-р, 196-197.
 Летовт К. 276.
 Лецикович Д. 238.
 Лещ, м-р, 138. 191. 228.
 Ледуховський В., Т.І., 342-343.
 Лещинський П. 256. 260. 262. 622.
 Ликій І. 415. 474.
 Липський С. 285. 291. 297.
 Лисицький С. 276.
 Лисків, м-р, 159. 191. 193.
 Лиско М. 498-500. 503. 585.
 Лисянка, м-р, 196-7. 205. 215. 225-
 226. 258.
 Литвинів, м-р, 196-197.
 Лібезевич А. 223.
 Лінинський П. 610.
 Лісанський Г., протоарх. 184. 205.
 207-208. 211. 237. 621-622.
 Лісовський Г., архиеп. 224-225. 229.
 232. 252-7. 260-261. 264. 266. 313.
 Лісовський Ф. 276.
 Лішня, м-р, 196.
 Логойськ, м-р, 193. 228.
 Лозан П. 614.
 Лозинський А. 329. 339. 591-592.

- Ломницький Є. 328-329. 334-338. 346-347. 365. 368.
 Лонг Айланд Ситі — див. Асторія.
 Лончина М. 328. 336. 342. 355. 370.
 Лотоцький І., єп. 526-7. 529. 532-533. 625.
 Луб І. 380. 610.
 Лубар — див. Любар.
 Лубецький А. 168.
 Лука, м-р, 196. 227.
 Лукань Р. 303. 370.
 Лукіянович І. 207-208. 211. 213. 622.
 Луковець, м-р, 196-197.
 Лукомль, м-р, 191. 193.
 Луцик П. 610.
 Луців М. 610.
 Луцьк, архим. Чес. Хреста 196. 210. 225. 240-241. 273; м-р св. Івана Богосл. 196.
 Луцький М. 237.
 Лучинський Й. 354. 610.
 Любавичі, м-р, 191. 223.
 Любар (Лубар-Колодяжне), м-р, 196. 210. 225. 258. 274-277.
 Люблин, м-р, 191. 196. 225. 227. 280. 283-284. 286. 291-292. 297. 308.
 Лютак М. 610.
 Ляданський-Пашкович Г. 208.
 Ляда (Ляди), м-р, 191. 228.
 Лящевський С. 210-211.
 Львів, м-р св. Івана Бог. 196. 227; — м-р св. Онуфрія 81. 196-197. 200. 210. 240. 276. 282. 304-308. 311. 313-315. 323. 329. 333. 337. 350-351. 362-364. 366. 372. 374; 600. — м-р св. Юра 81. 196-197. 227; — м-р Успення 196-197.
- М**
 Магур І. 480. 482. 487. 545.
 Мадяр П. 601. 225.
 Майка І. 548. 550-554.
 Маків, рез. 475.
 Маковельський А. 276.
 Максим А. 395-396. 398. 410. 412. 414. 464-466. 468. 470-72. 617. 625.
 Максимович М. 624.
 Максим'юк С. 299.
 Максим'юк Т. 297.
 Маланяк І. 503. 516.
 Малаховський І. 245.
 Малашковичі, м-р, 193. 223.
 Мале Березне (Малий Березний), 214. 393. 395. 399. 404. 414. 601.
 Малинич М. 614.
 Маліївці, м-р, 196. 225. 258.
 Маліцький Є. 329. 336. 342. 345. 354. 393. 395. 403.
 Мальський С. 172. 207-208. 210. 623.
 Маначинський Й. 276.
 Манківці, м-р, 226.
 Манковський П. 184. 207-208.
 Манн Л. 285.
 Ману Л. 396. 463-4. 467-8. 471. 617.
 Манько Л. 365.
 Манько Ю. 610.
 Маргітчи Х. 614.
 Маривіль, м-р, 193. 223.
 Марисюк М. 369-370. 380. 610.
 Маріна (Марина) Ю. 415. 464. 468. 470-72. 601. 617. 625.
 Маріяповч, м-р, 214. 386. 348. 392-3. 395. 403. 405. 409. 414-415. 470. 473-474. 477. 602.
 Маркевич Й. 354. 369. 391-392. 597.
 Марків М. 429. 520. 522. 523. 526. 529. 533. 535. 541-542. 544. 625.
 Мартинець Й., єп. 498. 501-504. 509-511. 583. 587. 595. 626.
 Мартинюк А. 339. 494-495. 506. 511.
 Мартинюк П. 351. 358. 370. 610.
 Мартишкевич С. п-арх. 152-4. 621.
 Марцінюк П. 610.
 Матаван, рез. 478.
 Матковський І. 210-11. 213. 225. 623.
 Махірово, м-р, 191. 223. 234.
 Махняк М. 495. 506.
 Мацієвський М. 322. 624.
 Маямі, рез. 536.
 Медвіт В. 605. 626.
 Межилабірці, рез. 484-487. 490. 492.
 Мезев (Мігуц) Т. 412.
 Мельник В. 508. 515.
 Мельник Р. 439. 604. 626.
 Мельничин Ю. 549-50. 552. 554. 626.
 Мендрунь В. 600. 624.
 Мигова Воля, рез. 560. 568.
 Мигуневич П., протоарх. 177. 184. 186. 188. 621.
 Микита, єп. новгор. 43.

Микита М. 390.
 Микола (Микула), м-р, 414. 416.
 464. 468-469. 471-472. 602.
 Миколай, ігум. єп. 41.
 Мильці (Мильчі), архим. 196. 225.
 258. 265. 274.
 Мильча, м-р, 196-7. 210. 225. 265. 273
 Мирожі б. Новгороду, м-р, 43.
 Миськів П. протоарх. 471-472, 483.
 487-488. 554. 580-584. 589. 622.
 Миськів Х. 404. 407. 410. 502. 506-8.
 Михайлівці, м-р, 335. 347. 360-361.
 377. 601.
 Михальський Д. 624.
 Мицельський М., Т.І., 327. 340. 624.
 Міляновський І. 223. 231. 623.
 Мімонський М. 144.
 Мінськ, м-р, 115-7. 153. 168. 191. 210.
 228. 241. 258; — м-р Вознесіння
 138; — м-р, св. Духа 138; — м-р
 свв. Косми і Дам'яна 138; — м-р
 св. Миколая 138.
 Мінський Г. 390.
 Мір, м-р, 191. 228. 273.
 Міцевич Т. 276.
 Міцкевич Й. 231. 258.
 Могилів, м-р, 138.
 Мозир, м-р, 190. 192.
 Мойсей, м-р, 414-416. 462-463. 468-
 469. 471-2
 Мойсей, ігум. 56. 63.
 Мойсей, рез. 602.
 Молдован М. 617.
 Мондер, м-р, 424-33. 441. 533-4. 604.
 Мондик А. 415. 470. 601. 615. 625.
 Монкевич Й. 276.
 Монтевідео, рез. 555.
 Монреаль, м-р, 439-440.
 Морар В. 617.
 Моргулець Й. 213-214. 223. 228. 623.
 Мороховський І. 101.
 Мотринець В. 395. 396.
 Мочарський Й. 276.
 Мочарський Ф. 227. 237.
 Мстислав, м-р, 138.
 Мудрий С. 584. 589-590. 596-597.
 Мудрович Й. 225. 267. 271. 623.
 Мукачів - Чернеча Гора 24. 383-99.
 399. 405-6. 411-3. 470. 480. 601.
 Мшанецький І. 213.

Н

Навроцький В. 480. 482. 484.
 Назарко І. 399. 364-365. 448. 450.
 452. 457-458. 545. 583. 587. 595.
 Наливайко С. 276.
 Нарольський Й. 228.
 Нарольський М. 211. 223.
 Нахимович О. 225.
 Немирів, м-р, 196-197.
 Нероєвський І. 291-292.
 Нестерів — див. Жовква.
 Нестерський М. 211. 223.
 Нестор Літ. 24. 36. 48-49. 58-59. 62.
 Нецкевич Г. (Фурман Г.), 299.
 Нижник Й. 351. 393-394.
 Низкиничі, м-р, 196. 210. 225. 258.
 Никон Вел., мон. 34-36. 40. 50. 62.
 Нищий Є. 611.
 Ніклявс І. 276.
 Ніфонт, архиеп. новгор. 43.
 Новак і. 611.
 Новаковський С. 224-255. 228. 254.
 260-261. 623.
 Новгород, м-р св. Юрія 43.
 Новгородок, м-р, 115. 117. 191. 210.
 228. 273. 305.
 Новий Двір, м-р, 193. 228. 258.
 Новіцький Л. 285. 296-297. 299.
 Новіцький С. 211. 213. 222. 250.
 Новодворянський м-р, 276.
 Новосельський А. 207-208. 211.
 Новосілки, м-р, 193. 228. 273.
 Ньюнка П. 373. 379. 552-3. 605. 626.
 Нью-Йорк, м-р, 429. 522-524. 528-
 529. 535-536. 538-539. 603.

О

Обера, рез. 550-551. 554-555.
 Обрежа, м-р, 465. 467. 469-472. 602.
 Овруч, архим. 196. 225. 258. 265.
 Огілевич П., протоарх. 144. 146-9.
 151. 248. 621.
 Оглядів, м-р, 196.
 Огурцевич С., протоарх. 160.
 Оземкевич Є. 184. 207. 621.
 Олеар П. 481-494. 616.
 Оленський П. 611.
 Олесків І. 566. 573. 611.
 Олешевський І. 249.
 Оломовц, рез. 374-376.

- Ольшавський М., єп. 386-387.
 Ольштин, рез. 606.
 Онишкевич А. 209. 211.
 Онишкевич Д. 277.
 Онуфріїв (Онуфрей), м-р, 186. 191.
 193. 202. 209. 223. 240.
 Опуський С. 624.
 Оришиць Т. 210. 211.
 Орський О. 596.
 Ортинський С., єп. 329. 333. 336. 346.
 365. 391. 428. 478.
 Орша, м-р, 193. 223. 274.
 Осипанко Й. 465. 471-472.
 Осінчук П. 496-497. 503. 513.
 Остріг, м-р, 197. 225. 254. 258.
 Островерха Я. 328. 333. 340.
 Оттава, м-р, 427-428. 439. 604.
 Охоцький Й. 225. 230. 623.
- П**
- Павловський В. 277.
 Павловці, рез. 484.
 Павлюх Т. 611.
 Пазин Г. 386. 390.
 Паїсій, архим. 100.
 Пальчинський В. 600.
 Панасевич П. 296-299.
 Панчишин П. 611.
 Панчук В. 603. 625.
 Пасіка П., брат, 407. 481-482. 611.
 Паславський Г. 184. 207-208.
 Пато Бранко, рез. 512. 516. 603.
 Патрило І. протоарх. 376. 549-550.
 583-584. 587-588. 622.
 Пациків, м-р, 196.
 Пашкович Г. 209.
 Пашак Е. 448. 458. 529.
 Пашак П. 529. 539. 542. 625.
 Пекар А. 530. 540-541. 545. 587-588.
 Пелех М. 370. 380. 611.
 Перекалі, м-р, 196-197.
 Перемишль, м-р, 347. 359. 361. 374-5.
 380-381.
 Переяслав (над Ялтою), м-р Свв.
 Бориса і Гліба 41; — св. Івана 41.
 Петро, митр. київ. 82. 94.
 Петрута П. 617.
 Петкевич Й., п-арх. 152. 157. 621.
 Пирогович Ю. 285.
 Пігович І. 172.
 Підвищинський В. 207.
 Підгірський А. 172. 308.
 Підгірці (або Плісненський), м-р,
 82. 159. 196. 210. 344. 378. 601.
 Підгороддя, м-р, 196-197.
 Підгородище, м-р, 196-197.
 Піддубці, м-р, 196. 225. 258. 273.
 Підручний П. 584. 587.
 Підскальний В. 431. 448. 450. 626.
 Пікада Галісіяна, рез. 550-551.
 Пінськ, рез. 368.
 Піняж М. 611.
 Пітанга, рез. 512. 515-516.
 Пітрич, м-р, 196-197. 227.
 Пйотровський А. 213-214. 227. 313-
 314. 624.
 Плетенецький П. 611.
 Плісненський м-р — див. Підгірці.
 Повх М. 351. 365. 611.
 Погінка, м-р, 258.
 Погоня, м-р, 196. 227. 236. 242. 347.
 359. 372. 378. 601.
 Подубись, м-р, 193. 228.
 Полатило В., п-арх. 168. 173. 621.
 Поливка Д. 349. 437. 518.
 Полікарп, монах, 61. 86.
 Полонинський м-р, 78-79. 94.
 Полоцьк, м-р, 138. 186. 191. 193.
 224. 234. 240. 262; — свв. Бориса і
 Гліба 138. 191. 228. — м-р св.
 Софії 138. 191. 223.
 Понєлевич Д. 208.
 Понта Гросса, рез. 512. 515.
 Поп А. 396. 461-472. 617. 625.
 Поп Л. 461-464. 472.
 Попович В., єп. 388.
 Попович І. 455-456. 544.
 Посадас, рез. 554-555.
 Постава, м-р, 191. 228.
 Постанкевич, 277.
 Поташ М. 480. 482. 486-487. 489. 491.
 602. 616. 625.
 Потій Іп., митр. 97. 100-104. 110-115
 Потій Іван, єп. волод. 148-149.
 Почаїв, м-р, 45. 77-78. 196. 210. 225.
 235-9. 247. 254. 258. 265. 268. 277.
 Прага, рез. 376. 487. 602.
 Прийма Й. 501-504. 626.
 Прислоп, м-р, 461-463. 470.
 Пришляк І. 348. 370.
 Пришляк С. 611.

Проневич І. 277.
 Проніцький Й. 207-208.
 Прохир А. 285.
 Процевич В., протоарх. 162. 621.
 Прудентопіль, м-р, 338-339. 494-500. 503-505. 508-509. 512-513.
 Прундуш А. 617.
 Пруніцький Й. 184.
 Пряшів, рез. 486-491. 602.
 Пугинки, м-р, 225. 236. 273.
 Пустинки Вітебські, м-р, 191-3. 260.
 Лучковський Б. 149.
 Пушкарський П. 561-562. 563-565. 571. 573. 612.

Р

Рава Руська, м-р Спаський, 82.
 Рагоза М., митр. 100.
 Радкевич А. 624.
 Радкевич М. 237.
 Раково, м-р, 191. 228. 273.
 Рапейко Й. 295. 297.
 Ратський, м-р, 82. 94.
 Рачинський П. 285. 290.
 Решетило С. 353. 356-357. 365. 375. 377. 400-403. 482. 500. 624.
 Ржечицький В. 254. 278.
 Ржищів, м-р, 205. 215. 225.
 Ридель Й. 612.
 Рилло М. 209. 249. 281.
 Рим, м-р, 353. 362. 428. 498. 534. 573.
 Рим-Колегія 345. 353. 363. 590-597.
 Римашевський І. 260.
 Римашевський Л. 223.
 Ричкун І. 533. 538.
 Рогатинський Й. 612.
 Рогачів, м-р, 191. 223. 224.
 Роговський В. 225. 231. 623.
 Рога Й. 410. 498. 501-504. 510-511. 583-584. 597. 626.
 Рожана, м-р, 191. 228. 273.
 Рожнятовський К. 161.
 Розкіп П. 612.
 Розумійко М. 612.
 Роман Ю. 380-381. 612.
 Романик Й. 379. 364-365. 571. 573. 605. 626.
 Романович М. 429. 441. 448. 453. 457.
 Романовський Д. 260.

Ронкадор, рез. 512. 515.
 Ростоцький Т., митр. 214. 242. 622.
 Рудники, м-р, 196-197.
 Рудницький С., єп. 250.
 Рута, м-р, 138.
 Рутський Велямин Й. митр. 80. 96-97. 101-129. 132-140. 144. 147. 152. 154-155. 164. 166. 202. 233. 236. 238-9. 241. 245. 248. 281. 621. 384.
 Руцький С. 297.

С

Сабау Ю. 617.
 Сабол С. 408-409. 413. 480-491. 530-531. 544-545. 616. 625.
 Саварин Н., єп. 429. 448. 556. 558.
 Савицький П. 612.
 Савчин М. 612.
 Садковський В., правосл. єп. 252.
 Салажан Г. 617.
 Сан-Павло, рез. 512. 516.
 Сарніцький К., протоігум. 204. 316-322. 324-325. 333. 577. 624.
 Сатанів, м-р, 196-7. 225. 240. 254. 258.
 Сваричів, м-р, 196.
 Свержань Новий, м-р, 191. 210. 228. 241. 273.
 Свірський Н. 448. 457-458.
 Седлецький Є. 253. 278.
 Селець Браг., м-р, 191. 223. 228.
 Сенишин А., митр. 429. 520-523. 536.
 Сенюта В. 498-500. 504.
 Сеньківський Я. 365. 374. 612.
 Серапіон, єп. вол.-сузд. 13.
 Середович А. 184.
 Селява А., митр. 140-143. 248. 621.
 Сємашко Й. 266. 268-274.
 Сивак П. 612.
 Сильвестер, ігумен, 63.
 Симон, єп. 31. 42. 61. 86.
 Сиротин, м-р, 192. 223. 274.
 Сідий І. 615.
 Сідлецький А. 277.
 Сідлецький В. 287.
 Сідлецький Й. 208. 210-211. 623.
 Сімків К. 496.
 Сінчило С., архим. 111-113.
 Скальський П. 297.
 Скальський С. 277.

- Скарбек-Важинський П., протоарх. 213. 249 (див. Важинський).
 Скиба Т. 396. 402. 521.
 Сківський І. 277.
 Скит Манявський, м-р, 205.
 Скиток Терешковський, м-р, 193. 223-224
 Скрипка Й. 387. 390.
 Скрутьєн Й. 351-352. 370.
 Скульський В. (Б.), 254. 278
 Слобода Б. 431. 439. 445. 448. 450. 453. 604. 626.
 Слободський Й. 277.
 Смілка І. 612.
 Смогожевський Я., митр. 222.
 Смолин, м-р, 196-197.
 Снятинський І. 279. 287. 290. 623.
 Соболевський В. 277.
 Сокіл, м-р, 196-197.
 Сокіл А. 277.
 Сокілець, м-р, 196. 227.
 Соловій М. 5. 427. 453. 457. 545.
 Соломеречі, м-р, 193.
 Солтановський Т. 277.
 Сорока В. 427. 444. 448.
 Спас, м-р, 196-197.
 Спас-Стопня, м-р, 138.
 Спас-Топільниця, м-р, 227.
 Спендовський Я. 210.
 Срочинський К. 214. 227. 237. 249.
 Ставровецький С. 142.
 Станіславів, див. Івано-Франківськ
 Станканинець А. 414. 615.
 Станканинець М. 403. 520-521.
 Старгард Щецін., рез. 569-570. 574.
 Старе Курово, рез. 565. 568. 571. 573-574.
 Старий Самбір, м-р Спаський, 81.
 Старожинський В. 291. 624.
 Старосолець Й. 297.
 Стасевич Д. 285. 290.
 Стебельський І. 250.
 Стебновський К. 173. 207-208.
 Степан, ігумен, 40-41.
 Степан, єп. Волод. Вол. 44.
 Степан, монах, 30. 52.
 Стех В. 328. 347. 478.
 Столповицький-Лебецький К. 168.
 Сторожинський В. 314.
 Стоянів, м-р, 196-197.
 Страклів, м-р, 196. 225. 258.
 Стрий, м-р, 242.
 Стрілецький М. 277.
 Стромецький Б. 390.
 Строцький А. 339. 422-3. 425. 433-4.
 Строчинський П. 285. 290.
 Струк Л., бр. 498. 509. 511.
 Струсів, м-р, 227. 286.
 Суздаль, м-р св. Димитрія, 42.
 Сульжинський Л. 311.
 Супрасль, архим. 138. 146. 148. 192. 245-246. 251. 274. 283.
 Сутьково (Суцьків), м-р, 192. 228.
 Суховичі, м-р, 192. 228. 274.
 Сучко М. 480. 482. 487. 616.
 Суша Я., єп. 146-9. 152. 248. 278. 621.
- Т**
 Тадулин, м-р, 192. 223. 265. 274.
 Тарнавський А. 222. 231.
 Тарногородський А. 184.
 Твер, Успенський м-р, 74.
 Телішевський Ю. 324.
 Теодорович Е. 370. 447. 518-520. 525. 537. 543-544.
 Теодорович П. 351-352. 357. 370. 374-375. 380. 578. 612.
 Теодосій Печ., св. 24-30. 34. 36-8. 41. 45-6. 48-9. 58. 68. 84-5. 87. 104.
 Теоктист, єп. 41.
 Теопемпт, митр. 23. 33.
 Терашкевич І., єп. 285. 294-296.
 Теребовля, м-р, 197. 210. 227. 236. 240.
 Терлецький В. 144-146. 621.
 Тернопіль, м-р, 197. 336.
 Терпіловський І. 146.
 Тибінька М. 325.
 Тимко І. 617.
 Тимочко І. 423. 425. 428. 447. 449-50
 Тимочко Й. 440. 447.
 Тимчук Є. 370. 375. 379-80. 483. 613.
 Тисовський І. 336. 340-341. 351.
 Титла А. 496.
 Ткачук Д., архиман. 329. 333. 341-342. 345. 350. 353. 355-357. 413. 482. 498-500. 519. 525-527. 576-577. 579. 581. 593. 622. 624.
 Толочин, м-р, 193. 223.
 Томашевич Ю. 208.

Томилович А., протоарх. 168. 621.
 Топільниця, м-р, 197.
 Торокани, м-р, 163. 192. 224. 228.
 234. 276-277. 311. 313-314. 368.
 Торонто, рез. 439. 441-442.
 Трєбішів, м-р, 486-488. 490. 602.
 Трєтяковський В. 277.
 Тригир'я, м-р, 197. 225. 258. 274.
 Троки, м-р, 138.
 Трохимович А. 277.
 Троцевич С. 296-297. 299.
 Троць Ф. 297.
 Трулевич В. 171.
 Трух А. 429. 448-50. 453. 456-61. 545.
 Трушевич Р. 144.
 Тумин, м-р, 197. 225. 258. 273.
 Турда, рез. 469. 471-472. 602.
 Турковид Є. 496-497. 499. 501. 511.
 512-513. 548. 550.
 Туропин, м-р, 197.
 Тусевич П. 297.
 Тшеб'ятів, рез. 570. 577. 605.
 Тьмурокань, м-р, Прєсв. Бог. 40.

У

Угорники, м-р, 197. 227.
 Угровськ, Данил. м-р, 81.
 Уейський Т., Т.І., 155. 157.
 Ужгород, м-р, 392-393. 395-396.
 391-9. 404. 407. 409-413. 480. 601.
 Улашківці, м-р, 197. 227. 335. 347.
 372. 378. 601.
 Улінський М. 184.
 Умань, м-р, 197. 225-6. 236-7. 241. 258.
 Унів, Святоуспенський м-р, 81. 83.
 91. 197. 221. 227. 306.
 Ушач, м-р, 192. 228.

Ф

Фальківський О. 277.
 Фальковський А. 213. 231-232. 256.
 258-259. 622.
 Фединяк С. 540. 545. 597.
 Федір, єп. ростовський, 57.
 Федорик Й. 380. 613.
 Федорович С. 277.
 Федоронько Є. 480. 482. 616.
 Федоронько І. 480. 483. 487. 616.

Фещак Я. 370.
 Филипів А. 423. 425. 428. 438. 439.
 447. 449-450.
 Филипович П. 158.
 Фізикович Б. 237.
 Фізьо Д. 624.
 Філяс П. 329. 333. 335-346. 349. 350.
 355. 365. 366-368. 380. 422-424.
 427. 431-432. 434. 438. 454. 624.
 Фірцак Юліян, єп. 390. 391.
 Франковський Й. 297. 299.
 Фурман Г. 297. 299.

Х

Халупа М., бр. 550. 556.
 Ханик Г., бр. 393-394. 481-482. 484.
 Химій А. 436. 534. 540. 582-583.
 Химій Єр., єп. 446. 458. 483-484.
 Хмельницький Г. 238.
 Хмільєвський М. 339. 496. 506.
 Ходькевич Д. 305.
 Холм, м-р, 138. 147. 192-193. 199.
 210. 227-228. 235-236. 239-241.
 258. 279-282. 284. 286. 291-292.
 296-299; рез. 374-375.
 Хома Й. 353. 498-500.
 Хома Я. 390. 392-393. 397. 393.
 Хомськ, м-р, 192. 228. 273.
 Хомчинський О. 624.
 Хоробровичі, архимандрія 260.
 Хрулкевич Є. 277.
 Хрулкевич М. 277.
 Хуст-Боронява, м-р, 214. 393. 395-
 396. 413. 601.

Ц

Цєпр (Цєпра), м-р, 159. 193. 228. 273.
 Ціхановський Ф., єп. 279. 284. 287-
 288. 623.
 Ціхоцький Й. 277.
 Ціхоцький Р. 277.

Ч

Чарковський А. 173.
 Чепіль Й. 358. 365. 380. 613.
 Червоноград — див. Крєстинопіль
 Черєя, м-р, 138. 192. 210. 228. 234.
 Черльона, м-р, 138. 192. 228.
 Чернигів, Борисо-Глібський м-р,

41; Св-троїцький м-р (св.Іллі) 40.
 Чернилява, м-р, 197. 273.
 Черчень, архимандрія, 200.
 Четвертня, м-р, 197. 225. 254. 258.
 Чечковський Ю. 184.
 Чистогорб, рез. 370.
 Чікаго, рез. на Бирнсайд 522. 532.
 535-536; — рез. на Вест Пулман
 521. 528. 532; — рез. Різдва М.Б.
 521-532. 535. 538.
 Чобан Т. 616.
 Чорноруцький С. 277.
 Чортків, м-р, 197. 227. 360-61. 363. 601
 Чудовський Ц. 213.
 Чудовський Я. 213. 223.

Ш

Шабан М. 613.
 Шадурський В. 211.
 Шаргород, м-р, 197. 210. 225. 236.
 242. 254. 258.
 Шаталович Ю. 213.
 Шахновський Я. 277.
 Шашкевич Ф. 260. 264. 623.
 Швайка М., бр. 480. 482. 487. 616.
 Швага П. 564. 573. 613.
 Шевчук В. 431. 442-443. 626.
 Шевчук С. 445. 448. 485.
 Шенейко П. 285. 297.
 Шеп М. 615.
 Шептицький А., митр. 168. 172. 174.
 176. 178. 189. 204. 210-211. 242.
 306. 308. 324. 333. 338-342. 346
 349. 365. 426. 497. 507. 547. 594.
 Шептицький Ат. 623.
 Шептицький В., єп. 170-171. 204.
 Шеремета Н. 613.
 Шимчій Д. 552. 554. 556. 626.
 Шипітка М. 613.
 Шікаго — див. Чікаго.
 Шкірпан М. 336. 339. 496-498. 501
 508. 510-512.
 Шкредка Л. 613.
 Шлюбич-Зален. Л., митр. 160-161.
 Шубович А. 231.
 Шугайда М. 390.
 Шулякевич А. 297.
 Шумборський Ф., 287. 289-294. 623.

Щ

Щепковський Г. Т.І. 325-329. 331.
 338. 340. 343. 624.
 Щеплоти, м-р, 138. 197. 210. 227.
 Щуровський Т. 250.

Ю

Юнієнтавн, рез. 530-531. 540.

Я

Яблоново (Яблонів), м-р, 193. 258.
 Явлашевич, 254. 278.
 Яворів, м-р, 197. 227.
 Яворський О. 563. 573. 613.
 Язениця, м-р, 197. 227.
 Якимишин С. 427.
 Яків, монах, 22. 41. 59-60.
 Якобштат, м-р, 192-3. 223. 228. 274.
 Якубович Р. 222.
 Ямйолковський І. 290-293. 623.
 Янішевський Я., бр. 339. 422. 434.
 Ямниця, м-р, 227.
 Янкевич Т. 184.
 Янковський С. 231.
 Янтух І. 613.
 Янтух Ю. 614.
 Ярмолович, 256.
 Ясна Гора (Київщина), 192-193.
 Ятвіськ, м-р, 192. 210. 258.
 Яцин В. 390.
 Яцковський Герман, 184. 207-208.
 Яцковський Генрих, Т.І., 331. 318-
 321. 324. 327. 340. 377.

22. ПЕКАР А., *Нариси історії Церкви Закарпаття*, т. I. Рим 1967, стор. 242. (*Outline of Church History in Transcarpathia*).
23. СНИМУ J., *De figura iuridica Archiepiscopi maioris in iure canonico orientali vigenti*. Rome 1967, pp. 224.
24. ГАЈЕЦКЫ G.-BARAN A., *The Cossacks in the Thirty Years War*, vol. I. Rome 1969, pp. 140.
25. DUCHNOVIĆ A., *The History of the Eparchy of Prjašev*. Rome 1971, pp. VIII+102.
26. МУДРЫЙ S., *De Transitu ad Alium Ritum*. (A Byz.-Ucraino ad Latinum). Roma 1973, pp. XXIV+182.
27. ВЛАЖЕЈОВСЬКИЙ D., *De Potestate Metropolitanarum Kioviensium in Clerum Regularem (1595-1805)*. Rome 1973, pp. 196.
28. ТРЕМЬЩИЙ В., *Український Державний Гимн та укр. патріотичні пісні*. Н. Йорк-Рим 1973, стор. 120+11. (*Ukrainian Anthem and other Patriotic Songs*).
29. ВЛАЖЕЈОВСЬКИЙ D., *Ukrainian and Armenian Pontifical Seminary of Lviv 1665-1784*. Rome 1975, pp. XXVII+280.
30. GLINKA A., *Metr. di Lviv Gr. Jachymovuč ed il suo tempo*. Roma 1974, pp. XXXVII+368.
31. КУПРАНЕЦЬ О., *Православна Церква в міжвоєнній Польщі 1918-1939*. Рим 1974, стор. XXI+234. (*The Orthodox Church in Poland in the Period between the Was 1918-1939*).
32. КУПРАНЕЦЬ О., *Духовне Вогнище на Скитальщині (Українська Католицька Духовна Семінарія Гіриберг-Кулембург)*. Торонто 1975, стор. 206. (*A Hearth Away From Home: The Ukrainian Catholic Seminary in Hirschberg-Culemburg*).
33. ПАТРИЛО I., *Джерела і Бібліографія Історії Української Церкви*. Рим 1975, стор. XII+376. (*Fontes et Bibliographia Historiae Ecclesiae Ucrainae*).
34. GLINKA I., *Diocesi Ucraino-Cattolica di Cholm (Liquidazione ed incorporazione alla Chiesa russo-ortodossa)*. Romae 1975, pp. 274.
35. КУПРАНЕЦЬ О., *Походження назви «Русь» у Хроніці Руської Землі Іванінуса з 1611 р.* Торонто 1978, стор. 296. (*The origin of the name «Rus'» in «The cronicle of the land of «Rus» by A. Gwagninus of 1611*).
- 36-37. СОЛОВІЙ М.М., *Мелетій Смотрицький – як письменник*, т. I-II, Торонто 1977-78. (*Meletius Smotryckij – and his writings*).
38. БАЛИК Б., *Інокентій I. Винницький, єпископ Перемиський, Самбірський і Сяноцький (1680-1700)*. Рим 1978, стор. XXIV+385. (*I. Vynnyckuj, episcopus Premisliensis... 1680-1700*).
39. ФЕДЮК Л.Й., *Святий Василій Великий і Християнське Аскетичне Життя*, Рим-Торонто 1978, стор. 230. (*St. Basil the Great and the Christian Ascetic Life*).
40. ВАВРИК М.М., *Нарис розвитку і стану Василіянського Чина XVII-XX ст.* Рим 1979, стор. XXIV+218, + мапа. (*Evolutionis Ordinis Basiliani s. XVII-XX delineatio*).
41. КОРЧАГІН К., *Карне право Української Католицької Церкви*. Історично-юридичний нарис. Рим 1981, стор. XVIII+148. (*Jus poenale Ecclesiae Ucraino-Catholicae*).
42. BARAN A.-GAJECKY G., *The Cossaks in the Thirty Years War*, vol. II (1625-1648). Rome 1983, pp. 124.

43. BLAŻEJOWSKYJ D., *Byzantine Rite Students in Pontifical Colleges, and in Seminaries, Universities and Institutes of central and western Europe (1576-1983)*. Rome 1984.
44. ДЖУДЖАР ЮРІЙ, *Католицька Церква візантійсько-слов'янського обряду в Югославії (історично-юридична праця)*. Рим 1987, стор. 200.
45. BLAŻEJOWSKYJ D., *Schematism of the Ukrainian Catholic Church (a Survey of the Church in Diaspora)*. Rome 1988, pp. 1318.
46. ПАТРИЛО І., *Джерела і бібліографія історії Української Церкви*, том II. Рим 1988, стор. VI+330.
47. HUCULAK L., *The Divine Liturgy of St. John Chrysostom in the Kievan Metropolitan Province during the period of the Union with Rome (1596-1839)*. Rome 1990.
48. *Нарис історії Василянського Чину - св. Йосафата*. Рим 1992, стор. 640.